Aalborg Universitet

Behandlerblikket

Om sociale problemers tilblivelse, intervention og forandring i socialt arbejde med familier og børn med udgangspunkt i analyser af behandlingskommunikation på døgninstitutioner for familiebehandling.

Nissen, Maria Appel

Publication date:
2005

Document Version
Også kaldet Forlagets PDF

Link to publication from Aalborg University

Citation for published version (APA):
Nissen, M. A. (2005). *Behandlerblikket: Om sociale problemers tilblivelse, intervention og forandring i socialt arbejde med familier og børn med udgangspunkt i analyser af behandlingskommunikation på døgninstitutioner for familiebehandling.* Institut for Sociale Forhold og Organisation, Aalborg Universitet.

General rights
Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal -

Take down policy
If you believe that this document breaches copyright please contact us at vbn@aub.aau.dk providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

Downloaded from vbn.aau.dk on: July 04, 2025

Behandlerblikket

Om sociale problemers tilblivelse,
intervention og forandring i socialt arbejde med familier og børn
med udgangspunkt i analyser af behandlingskommunikation
på døgninstitutioner for familiebehandling

Ph.d.afhandling udarbejdet af Maria Appel Nissen
Institut for Sociale Forhold og Organisation
Aalborg Universitet

Behandlerblikket

Om sociale problemers tilblivelse,
intervention og forandring i socialt arbejde med familier og børn
med udgangspunkt i analyser af behandlingskommunikation
på døgninstitutioner for familiebehandling

Af Maria Appel Nissen

Forord *11*

Kapitel 1 - En første iagttagelse *13*

Samfundets orden - familiens orden 15
Barnet - risiko, normalitet og afvigelse 19
Anbringelsesproblematikken 27
Sociale problemers sociologi 34
Socialretlige perspektiver på familier og børn 38
Risiko for omsorgssvigt 42
Familiebehandling på døgninstitution som case 47
Socialt arbejdes virkninger 50
Behandlerblikket - afgrænsning af casen 56
Autopoiesis, kommunikation og funktionel differentiering 57
Videnskabelig iagttagelse 66
Metodologiske distinktioner 72
Den funktionelle metodologi 77
Problemkonstruktion og forskningsspørgsmål 81
Præsentation af case 82
Metodiske refleksioner og valg 83
Valg af institutioner 83
Forskningsprocessen - adgang og udgang 88
Valg af dataenheder og refleksioner over datakvalitet 91
Rollen som observatør - observation af observation 93
Databehandling og anvendelse af data 96
Afhandlingens opbygning 98

Kapitel 2 - Behandlerblikket *101*

Analysestrategiske og metodiske overvejelser 101

Familiegaarden **102**

Sociale problemer – social orden/kaos 103
At forebygge sociale problemer - i samarbejde 104
At lære familierne at blive bedre familier – forandring 106
At arbejde med forskellige ”beskeder” 107
Forældreevne som forudsætninger for at lære omsorgsevne 108
At komme på Familiegaarden 110
Mål og værdier for den socialpædagogiske indsats 111
Det gode liv – et almindeligt/ualmindeligt liv 111
Ligeværdighed – en god/dårlig forælder 112
Åbenhed - strategier 113
Tillid - mistillid 113
Indsatsens værdi – barnets bedste 115
Tro og viden 117
Programmer 118
Indflytning 119
Regler 119
Ugeskemaet 119
Arbejdsdeling 122
Metoder som redskaber 122

Kontakt 123
Socialt gruppearbejde 123
Marte Meo – at ”guide” til ”positiv ledelse” 124
Behandlingsmøder 126
Trekløveret 127
Systematikken 128
Viden og fantasi 131
Sammenfatning 132
Kærnehuset 135
Sociale problemer – psykisk orden/kaos 136
At forebygge sociale problemer – en kamp mod systemet 136
En forretning 139
At lære familierne at se deres kompetencer – forandring 140
Forældrekompetence - evne til at udvikle sig og løfte forældreopgaven 141
At komme i Kærnehuset 142
Mål og værdier for den systemiske familiebehandling 143
Den positivt fungerende familie – ydre/indre tilpasning 144
Ro, tryghed og frihed – forstyrrelse og uro 145
Respekt og afhængighed 146
Åbenhed og strategier 146
Indsatsens værdi – at passe på børnene 148
Viden som personlige kompetencer 149
Programmer 154
Indflytning 154
Regler 154
Kursus- og familieuger 154
Arbejdsdeling 156
Metoder 157
At lade forældrene tage ansvaret – at lægge ansvaret fra sig 157
At have en klar kontekst – uklarhed (Helhed) 160
Det terapeutiske rum 161
Konflikten som metode 165
Børnegruppen 166
Voksengruppen 167
Netværksmøder 167
Ikke anvendelige metoder 168
Behandlingsmøder 168
At tage udgangspunkt i det positive – positive/negative forventninger 169
Der er mange måder at gøre tingene på – ret/uret 170
At gøre en dyd ud af forskellene – konflikt/enighed 171
Sammenfatning 171
Delkonklusion og perspektivering 174
Kapitel 3 - Sociale problemer 179
Sociale problemers sociologi 181
Amerikanske perspektiver 182
Skandinaviske perspektiver 191
Magtperspektiver – et muligt alternativ? 197

Sociologiske udfordringer 199
Systemteoretiske perspektiver på sociale problemer 201
Problemidentifikation og problemhåndtering 201
Sociale problemer - kommunikationens problem 205
Samfundets orden og ordensproblemer 210
Individets individualitet – inklusion/eksklusion 214
Social differentiering og normalitet/afvigelse 216
Politiksystemet og velfærdsstaten 220
Kollektiv handlen og kollektiv rationalitet 223
Rationel solidaritet 227
Solidaritetens begrænsninger og velfærdsstatens konfliktpotentialer 230
Refleksiv inklusion 234

Delkonklusion og perspektivering 235

Kapitel 4 - Behandlerblikket: Iagttagelser af familier og børn 239
Analysestrategiske og metodiske overvejelser 240

Familiegaarden 243
Problembeskrivelser – familien kommer til syne 243
Familiens forhold 243
Bekymringen for barnet 245
Sammenfatning: Problembeskrivelser 247
At flytte ind på den rigtige måde 248
En bæredygtig kontakt 248
Vilje til at arbejde for at lære at blive en bedre forælder 249
Vilje til at udholde kontrol 250
Vilje til at være glad for barnets skyld 250
At samarbejde ved at indlede sig på tvangen frivilligt 251
Sammenfatning: At flytte ind på den rigtige måde 251
Familiegaardens iagttagelse af familier og børn 253
Følelsesmæssig tilknytning og kærlighed 253
Risiko for følelsesmæssig skade 255
At tage vare på barnet 256
At kunne tilsidesætte og tilgodese egne behov og lyster 257
At kunne tage styringen 258
At forstørre barnet 259
At kunne vise følelser på en forventet måde 261
At have en intuitiv fornemmelse af barnet – spontan og ægte kontakt 262
At aflæse barnet på en realistisk måde 263
At have redskaber – kærligheden som ”arbejdspunkt” 265
At kunne skelne mellem sig selv og omverdenen 267
Stimulation og opdragelse 268
At have fornemmelse for barnets individuelle behov - nu og i fremtiden 269
Risiko for fejludvikling 270
”Kropsfornemmelse” – at kunne mærke sig selv på en sund måde 270
At have et almindeligt sprog 271
At kunne se og skabe sammenhæng i verden 272
Psykisk mæthed 274
At støtte barnet i at opretholde egne grænser 274

At støtte barnet i at udfolde og udvikle sig som individ 277
Fokus på barnet i familien – leg og oplevelser 277
Stabilitet og struktur 278
Risiko for knaphed på penge 279
At få det til at køre rundt i familien 279
At være en forudsigelig forælder 280
Måltidet - der er mange ting i det at indtage mad 281
Sammenfatning: Familiegaarden 282

Kærnehuset 285
Problembeskrivelser – familien kommer til syne 285
Familiens forhold 286
Bekymringen for barnet 286
Sammenfatning: Problembeskrivelser 288
At trække i arbejdstøjet 288
Vilje til at udholde arbejdet og at samarbejde for børnenes skyld 289
Vilje til at vise følelser 289
Vilje til at være ærlig 290
Sammenfatning: At trække i arbejdstøjet 290
Kærnehusets iagttagelse af familier og børn 292
”Verden har ændret sig” 292
En sund familie – gode følelsesmæssige relationer 292
Roller, relationer og forældreansvar 293
At tage ansvar for barnet 294
En god voksenidentitet – psykisk overskud 294
Evne til styring gennem intellektuel bearbejdning 295
At udvise styrke og handlekraft 295
Den velintegrerede familie 295
Børn har behov for voksenkontakt, oplevelser og fred 296
At se barnets signaler og handle på dem – realistiske forventninger 297
Barnet har behov for en stabil tryg og afslappet rytme 298
Omsorg for barnet 299
At have en god egenstyring og en personlig identitet 299
At styre barnets personlige følelser på en god måde 300
At være en familie med stærk følelsesmæssig struktur 301
Barnet har behov for en harmonisk stemning og for at være glad 301
At styrke barnets identitet 302
At kunne skelne mellem fornuft og følelser 302
At kunne tilsidesætte egne behov – at vise positive hensigter 303
At være en familie, hvor individet kan realisere sig selv 303
Børn har behov for at opbygge en god identitet og en god egenstyring 304
Sammenfatning: Kærnehuset 305

Delkonklusion og perspektivering 307

Kapitel 5 - Socialt arbejde 313
Problematikker i socialt arbejde 315
Hjælp til positiv forandring gennem handling 320
Dobbeltfunktionen: Hjælp versus kontrol 322
Magtperspektiver på socialt arbejde 326

Er der grænser for magt? 338
Tendenser til ”definitionsteoretiske perspektiver” 349
Sociologiske udfordringer for studiet af socialt arbejde 354
Systemteoretiske perspektiver på socialt arbejde 355
Socialt arbejde som social hjælp 356
Socialt arbejde som forandringsagent 360
Forandringsprocesser 361
Erfaring 365
Struktur og proces 366
Strukturforandring 368
Hændelser 369
Kritiske hændelser (konformitet/afvigelse) 371
Beslutning 372
Beslutningers kvalitet 374
Normative og kognitive forventninger 377
Magt som tvang: sanktionen som normativ strategi 380
Forklaringen som kognitiv strategi 382
Latens 383
Morforgenetiske forandringsprocesser 385
Refleksiv Inklusion som kognitiv strategi 386

Delkonklusion og perspektivering 387

Kapitel 6 - Behandlerblikket: Forandringsprocesser 391
Analysestrategiske og metodiske overvejelser 392

Familiegaarden 394
En familie, der aldrig er flyttet ind 395
Der er ikke ”stukket noget under stolen” 396
Der er mange ”cirkler” der prøver at ”flytte med ind” 396
Forsvarsposition 397
Følelser som skyggeside – der bliver ”koldt” på Familiegaarden 398
Splitting og overlevelse – negationen af det gode 400
At gå som katten om den varme grød 403
Kan man fjerne ”den lille drøm”? 403
At være i et vakuum 405
Det underlige er, at det er ligesom om, det var det vi forventede… 406
Kan barnet være et ”højere formål”? 408
Processen skal afsluttes 409
Når tiden bare skal gå… 410
Mor er syg 411
Hvordan går det egentligt med barnet? 411
Sammenfatning 412
“Those who live in the shadow get easily burnt” 414
Den utydelige familie 414
Struktur og stabilitet som problem - uforudsigelighed 415
En utydelig voksen som ikke har førertrøjen på 417
Et næsten rosenrødt billede 419
Et barsk billede 425
Mor er paranoid 431

Et alternativt billede 432
Det er som om, man skal løbe efter hende....438
Sammenfatning: Familiegaarden....439

Kærnehuset....442
Når man ikke kan tvinge nogen til noget....445
Mor er begyndt at ”levere varen” 445
Kan mor træffe valg med åbne øjne?....446
Et ”skræmmende” billede....447
Det negative bliver vendt til noget positivt....450
Sammenfatning....450
Når man ikke kan finde ud af, hvad der er sandt....453
Familien skal have ro og mor skal kræve sin ret som forælder 453
Den voksnes behov er ikke det samme som barnets behov 454
Mor skal kræve sin ret som forælder og være mor 455
Den voksne er handlekraftig og begynder at være en kompetent mor....455
Mor kan ikke beskæftige barnet af sig selv 457
Der skal ikke snakkes alternativer 460
Mor orker ikke og har et urealistisk billede - barnet går amok....460
Mor er optaget af fortiden – Kærnehuset er optaget af praktiske ting 461
Et uhyggeligt billede....462
Mor skaber selv kaos, kan ikke tage ansvar og begår overgreb....464
En uhensigtsmæssig familiekultur der skal gøre noget andet… 465
Tricket 467
Et socialt ”eksperiment”? 469
Sammenfatning: Kærnehuset 471

Delkonklusion og perspektivering 474

Konklusion....479
Behandlerblikket....479
Sociale problemer....486
Perspektivering....487

Summary - The eye of the treatment....491
Introduction 491
Problem construction and research questions....492
Methodological preconditions 492
Theoretical and empirical elements of the thesis....493
Main conclusions....496

Referencer....501
Rapporter, publikationer m.m.....513
Kilder....514

Forord

Ideen til dét forskningsprojekt, som denne ph.d.-afhandling baserer sig på, udviklede sig over en årrække og ud fra mange inspirationskilder. En af disse var mine oplevelser i perioden 1995-2001, hvor jeg var ansat som evalueringskonsulent på en række metodeudviklingsprojekter indenfor det forebyggende sociale arbejde på børn- og ungeområdet. Mit fokus var på de organisatoriske forudsætninger for udvikling og implementering af nye metoder og tværfaglige samarbejdsformer. I løbet af disse år fik jeg en begyndende indsigt i de problemstillinger og udfordringer, professionelle står overfor i det sociale arbejde med familier og børn. Samtaler med socialrådgivere, lærere, læger, sundhedsplejersker, hjemmehosser, pædagoger, psykologer etc. efterlod mig med stor respekt for det arbejde, der gøres for at hjælpe børn og familier, der har det svært, at forebygge ophobning af problemer og måske i sidste ende en anbringelse af barnet uden for hjemmet. Idealerne om at forebygge og gradvist løse sociale problemer viste sig imidlertid ikke altid så enkelt at omsætte i praksis. I nogle tilfælde skiftede den forebyggende indsats fokus. Brede forebyggelsestiltag blev til forvaltningens 'forlængede øje'. Gråzonebørn gled længere til højre på børnelinealen. I det praktiske sociale arbejde blev det svært at finde tid til at forebygge. Få 'tunge' problemer kom til at fylde meget. Nye sociale problemer opstod. Noget tydede på, at de organisatoriske forudsætninger for at udvikle og implementere nye metoder og samarbejdsformer i særlig grad drejede sig om muligheder for og problemer med at integrere forskellige perspektiver på børn. Det handlede om, at forskellige aktører havde hver deres *blik* på børn og på, hvad det vil sige at hjælpe: Hvad er børns problemer? Hvem skal løse dem, hvordan og ikke mindst hvornår? Disse blikke og deres konsekvenser for emergensen såvel som håndteringen af sociale problemer vakte min interesse. Noget sagde mig, at netop disse blikke måtte udforskes for at forstå, hvorfor forebyggelse ikke altid leder til en løsning i betydningen færre sociale problemer. Sociologisk handlede det om at begribe, hvordan samfundet forandrer sig selv og dets egne problemer, når det viser sig, at problemer ikke altid forudsiger en særlig handling, og når handlinger ikke altid virker ind på det, der blev betragtet som problematisk. I det konkrete sociale arbejde handlede det måske om risikoen for at træffe forkerte beslutninger og troen på, at det, man gør, trods alt nytter. Denne interesse er der nu kommet en afhandling ud af: *Behandlerblikket*. Det er mit håb, at forskningsarbejdet på sigt opnår en relevans både indenfor og udenfor det videnskabelige system. Det kræver dog nogle yderligere operationer: Her har jeg stadig meget arbejde at gøre.

Forskningsarbejdet og produktionen af afhandlingen har været en spændende og udfordrende proces, der overvejende har været præget af positive oplevelser. Det skyldes ikke mindst den opbakning, som jeg har fået. Tak til familiebehandlingsinstitutionerne, som med engageret deltagelse har stillet sig til rådighed og har leveret et stort bidrag til, at denne afhandling blev mulig. Tak til alle forskerkolleger, der i forskellige sammenhænge har bidraget med diskussionslyst og konkrete kommentarer til arbejdspapirer samt dele af afhandlingen. En særlig stor tak til kollegaer og forskningsmiljøer på Institut for Sociale Forhold og Organisation. Tak for fagligt givende diskussioner, praktisk hjælp, gode sociale oplevelser, opmærksomhed, tillid og personlig støtte. Alt sammen noget, der har en utrolig stor betydning i hele processen og hen imod færdiggørelsen af afhandlingen. I forhold til det sidste: en stor tak til sekretær Lone Sørensen, der har varetaget opsætningen af den omfangsrige afhandling, der nu foreligger. Din tålmodighed og dit overblik har været en stor hjælp.

Nogle få personer skal desuden fremhæves. For det første Lars Skov Henriksen, Lektor på Sociologi, Aalborg Universitet. Tak for din tillid og en altid engageret, inspirerende, disciplinerende og forstående vejledning. For det andet min mand Henrik Vardinghus-Nielsen, der som altid har været en uvurderlig faglig og personlig støtte. Tak for din tålmodighed. Endelig tak til vores børn, familie og venner, der har accepteret, at *mit* blik i perioder var rettet mod noget andet.

Maria Appel Nissen, 2005

Kapitel 1

En første iagttagelse

Denne ph.d.-afhandling er et sociologisk bidrag til diskussionen om, hvordan vi som samfund iagttager og håndterer sociale problemer, og hvorfor det tilsyneladende er så svært at løse sociale problemer. Den søger at belyse, hvordan sociale problemer bliver til og håndteres. Det sker i særlig grad med fokus på, hvilken betydning de institutioner, der udfører socialt arbejde, har herfor. Gennem empiriske analyser af behandlingskommunikation på døgninstitutioner, der tilbyder familiebehandling, forsøger afhandlingen at afklare forudsætningerne for iagttagelsen og håndteringen af sociale problemer i socialt arbejde. Eller sagt med andre ord: Forudsætningerne for forandringsprocesser i socialt arbejdes praksis. Herigennem forsøger afhandlingen at generere viden om sociale problemers forandringsdynamik eller det, man i sociologiske termer kan kalde *emergensen af sociale problemer*. En bærende antagelse er, at for at forstå hvorfor samfundet tilsyneladende har problemer med at løse egne sociale problemer, må vi forstå, hvordan samfundet og dets institutioner selv virker ind herpå.

Afhandlingens hovedvægt ligger på analysen af den behandlingskommunikation om familier og børns sociale problemer, der finder sted i familiebehandling på døgninstitution. I analysen fokuseres der på det, som jeg kalder *Behandlerblikket*. Behandlerblikket er et begreb, hvis betydning skal forstås med reference til den tyske sociolog Niklas Luhmanns sociologi. Abstrakt kan Behandlerblikket beskrives som enheden af forskellen mellem familiebehandlingssystemet/omverden. Konkret betegner Behandlerblikket et afgrænset kommunikationssystem, et organisationssystem, der fungerer i forskel til de konkrete familier og børn, som behandlingen retter sig mod men samtidig præcist dét system, som afhandlingen vil argumentere for er afgørende for familier og børn.

Grundlaget for analysen er en kvalitativ komparativ undersøgelse af behandlingskommunikation på to døgninstitutioner for familiebehandling. Forskningsprojektet er tilrettelagt som en kombination af forskellige kvalitative metoder. Det er blevet til på baggrund af såvel teoretiske som empiriske antagelser - herunder en række indledende kvalitative interviews med nøglepersoner. Den primære undersøgelsesmetode er imidlertid observation af behandlingskommunikation i en sammenhængende periode på ca. to måneder i hver institution. Det vil sige, at de primære data består af behandlingskommunikationer og observationsnotater indsamlet i forbindelse med deltagelse i behandlingsmøder. Desuden er der foretaget dokumentstudier, dels af institutionernes skriftlige kommunikation om egen behandling, dels af interne observationsbøger og journaler vedrørende i alt 6 familier. Data består også af observationsnotater genereret på baggrund af deltagende observation i udvalgte behandlingsaktiviteter samt uformelle samtaler med/mellem behandlere. Endelig er der foretaget enkelte kvalitative interviews.

Analysen lægger tre forskellige analytiske perspektiver på datamaterialet. Disse perspektiver består kortfattet af 1) en analyse af Behandlerblikkets funktionelle selvbeskrivelse, 2) en analyse af Behandlerblikkets iagttagelse af familier og børn, og 3) en analyse af Behandlerblikkets iagttagelse af familiernes forandringsprocesser. De tre analyser viser *tilsammen*, hvordan

et givet Behandlerblik får konsekvenser for mulighederne for at løse sociale problemer. De viser, hvordan et givet Behandlerblik ikke blot løser men også reproducerer og producerer nye sociale problemer. De viser også, *hvorfor* dette sker.

Analysen viser i hovedtræk, hvordan Behandlerblikket - fordi det repræsenterer et særligt blik - sætter kriterier i forhold til at identificere og håndtere specifikke sociale problemer. Behandlerblikket producerer kriterier for hvilke sociale problemer, der kan iagttages og gøres til genstand for håndtering. Behandlerblikket producerer qua dette *muligheder* men også *grænser* for forandring. Dermed nuancerer analysen en antagelse om, at standardiseringen af menneskelige problemer relativt entydigt fører til en oplevelse af klientgørelse eller af at blive håndteret (Järvinen & Mik-Meyer 2003:15-19). Analysen viser, at socialt arbejde kun kan fungere og potentielt hjælpe, dersom det er i stand til at identificere problemer på en adækvat måde. Når dette så er sagt, så viser analysen også, at der forekommer særlige identificerbare tilfælde, hvor Behandlerblikket bidrager til at reproducere og producere nye sociale problemer, *fordi* det repræsenterer et særligt blik. Socialt arbejde kan dermed også potentielt bidrage til at stabilisere eller forværre familier og børns sociale problemer. Disse tilfælde opstår imidlertid, når Behandlerblikket *ikke* kan definere eller håndtere familiens problemer. En central pointe er her, at problemhåndtering *kan være* men ikke *nødvendigvis* er det samme som en *løsning* af familier og børns sociale problemer. Problemhåndtering kan i lige så høj grad dreje sig om at håndtere problemet med ikke at kunne definere, hvad der er et socialt problem. Her viser analysen, at sociale problemer *også* opstår som følge af *afmagt*. Dermed nuancerer analysen en antagelse om, at socialt arbejde og den enkelte socialarbejder relativt entydigt kan betragtes som *et system bestående af repræsentanter*, der *besidder* magt over klienter (Järvinen, Larsen & Mortensen 2002:9). Afmagt fører til tvangsmæssige foranstaltninger og en indskrænkning af hjælp, men det betyder ikke nødvendigvis, at socialt arbejde besidder eller opnår mere magt. Her er det en væsentligt teoretisk og empirisk pointe, at anvendelsen af magt i socialt arbejde ikke kan betragtes som et forhold, hvor mere magt til socialarbejderne nødvendigvis fører til mindre magt til klienterne. Eller omvendt, at mindre magt til socialarbejderne fører til mere magt til klienten. *Tværtimod ser det ud til, at anvendelse af magt fører til stadig mere afmagt for både klienter og socialarbejdere og gør hjælp mere usandsynlig.* Analysen viser, at måden, hvorpå Behandlerblikket håndterer denne afmagt, varierer, kan forklares i reference til netop Behandlerblikket, og har betydning for hjælpens muligheder.

De problemstillinger, som afhandlingen rejser, kan og skal ikke *alene* henføres til eller betragtes som 'fejl' i det sociale arbejde. Socialt arbejdes forudsætninger for at løse sociale problemer formes også i en iagttagelse af *omverdenens* forventninger f.eks. samfundets og socialpolitikkens forventninger til familien og til socialt arbejdes håndtering af sociale problemer. Dette er meget vigtigt for mig at pointere. Mit håb er, at afhandlingen kan bidrage til refleksion, når vi diskuterer, hvordan vi løser sociale problemer. Den forsøger at vise, at samfundets socialsystemer deler problemstilling, når det kommer til problemet med at løse sociale problemer. Det gælder f.eks. det politiske system og de politikere, der udøver socialpolitik *og* udøvere af det sociale arbejde. Den problemstilling, som deles er, at samfundets socialsystemer hver især iagttager og reagerer på sociale problemer fra et begrænset udkigspunkt. Det er netop qua samfundets differentiering, at sociale problemer produceres såvel som grænserne for en løsning heraf. Dette er imidlertid ikke altid synligt og gøres ikke til genstand for refleksion.

Med dette udgangspunkt opfordrer afhandlingen til et særligt blik, der ser, at sociale problemer netop også er *sociale*. Sociale problemer kan også henføres til den måde, hvorpå samfundet organiserer sig selv, og de konsekvenser det får for samfundets socialsystemer og deres

muligheder for at løse sociale problemer. Dette blik kalder afhandlingen Refleksiv Inklusion. Refleksiv Inklusion er et abstrakt begreb, der skal ses i reference til Niklas Luhmanns sociologi, men som vinder betydning gennem afhandlingens analyser. Refleksiv Inklusion betegner *det blik, der reflekterer over forudsætningerne - og dermed også begrænsningerne - i egen iagttagelse, med henblik på at inddrage det i egne operationer.* I politisk kommunikation såvel som det sociale arbejdes behandlingskommunikationer repræsenterer Refleksiv Inklusion kommunikation om det, som man *ikke ved, ikke kan se og ikke kender konsekvenserne* af med henblik på at *inddrage* denne refleksion i egen iagttagelse af sociale problemer. Som begreb er Refleksiv Inklusion ikke en mirakelkur mod samfundets problemer. Det er ikke et begreb, der tager udgangspunkt i idealistiske forestillinger om det gode sociale arbejde. Det kan bidrage til solidaritet, men garanterer ikke dette, da det ikke i sig selv opstiller normative forventninger. Dets effektivitet ligger i stedet på niveauet for refleksion over de problemer, *samfundets socialsystemer selv producerer.* Det stiller først og fremmest forventninger til læring. Hvorvidt det rent faktisk medfører læring, ligger uden for begrebets rækkevidde at afgøre. Det kan kun fremtiden vise.

Efter denne introduktion til nogle centrale aspekter af afhandlingen, vil jeg gå i gang og i første omgang gøre det klart, hvad afhandlingen fokuserer på. I dette første kapitel - *Kapitel 1 En første iagttagelse* - vil jeg præsentere de teoretiske og empiriske overvejelser, der ligger til grund for afhandlingens problemstillinger og nogle første metodologiske betingelser for behandlingen af disse. Som kapitel tjener det til at afgrænse, tematisere og begrunde forskningsprojektets sigte og som en første præsentation og refleksion over det blik, som afhandlingen selv anvender.

Samfundets orden - familiens orden

Hvorfor er det relevant at interessere sig for sociale problemers emergens? Og hvorfor kan en fokusering på specifikt familier og børns sociale problemer være særlig relevant? Familier og børn er som bekendt ikke de eneste i samfundet, der kan have sociale problemer. En betydningsfuld drivkraft for denne afhandling er som nævnt spørgsmålet om, hvordan sociale problemer opstår, og hvordan vi håndterer sociale problemer. I almindelighed taler vi om *problematiske* forhold og om, hvordan vi forestiller os, at vi kan løse dem gennem *handling*. Et tilbageblik kan illustrere dette og samtidig angive, hvorfor det sociologisk set kan være interessant at beskæftige sig med sociale problemers emergens specifikt i relation til familier og børn.

I det 19. århundrede skete en række forskellige men samtidige forandringer i de vestlige samfunds organisering, som betegnes som f.eks. overgangen til en kapitalistisk pengeøkonomi med et frit marked. Denne betegnelse er en særlig beskrivelse af en moderniseringsproces, som på dette tidspunkt fik samfundet til så at sige at eksplodere indefra. En metaforisk men måske rammende beskrivelse af, hvordan samfundet erfarede sig selv på dette tidspunkt, hvor trykbølgerne fra forandringer på en række samfundsområder fik konsekvenser for traditionelle livsformer i en sådan grad, at det blev svært at beskrive, hvilken vej dønningerne gik og hvilke fundamenter, der ville stå fast eller blive sønderrevet undervejs. I iagttagelsen af et i stigende grad sekulariseret, specialiseret, differentieret og individualiseret samfund, der ikke mere ensidigt lod sig beskrive på et religiøst-moralsk grundlag, og hvor f.eks. pengeøkonomi, arbejdsdeling og urbanisering fik konsekvenser for traditionelle livsformer, fandt sociologien sit iagttagelsespunkt, dér, hvor ”alt fast og solidt fordufter, alt helligt bliver klædt af”, og hvor mennesker må se ”nøgternt på deres egen stilling i tilværelsen, på deres indbyrdes forhold”

(Marx & Engels [1848] 2004). En grundlæggende sociologisk problemstilling blev spørgsmålet om samfundets sammenhængskraft. I takt med moderniseringen udvikledes på den ene side overgribende forhold, som individet eller kollektivet ikke kunne kontrollere eller forudsige. På den anden side eksisterede der et ideal om individet som frit og ukrænkeligt og om et kollektiv, der var i stand til at handle (Mortensen 2004:31). Spørgsmålet, *Hvordan er samfundet muligt?,* indikerede, at samfundets ordensproblem var blevet et centralt sociologisk tema (Simmel [1901-08] 1998).

Iagttagelsen af samfundets ordensproblem var kendetegnet ved mindst tre aspekter. For det første rummede spørgsmålet, *Hvordan er samfundet muligt?*, både en konstatering af noget værende og aktuelt (”er”) og noget muligt. I selve sociologiens grundtema, er der således indbygget kontingens (Rasborg 1994:34). Selve spørgsmålet er netop kun muligt, hvis det forudsættes, at samfundet er noget foranderligt, der potentielt kunne være anderledes. Det forudsætter *alternativer*. Dette bevirkede for det første, at sociologisk iagttagelse i udgangspunktet stabiliserede sig omkring det at forstå betingelserne for socialitet og social integration som forudsætningen for at kunne sige noget om samfundets muligheder. For det andet bevirkede det, at der blev skabt en reference til samfundets problemer med at være et samfund. Dette skete helt konkret i en iagttagelse af de problemer, som opstod som følge af samfundets indre forskydninger. For det tredje - og som en følge af problemet med at vide om samfundet *på sigt* ville være muligt - rummede sociologisk iagttagelse en projektion af forventninger til fremtidens samfund, som ofte var præget af en særlig normativ opfattelse af, hvad der kendetegnede det gode eller ægte samfund. I dette dukker familien op som en enhed, der tillægges betydning for samfundets ordensproblematik.

Marx så fattigdom, usundhed, udbytning af kvinder og børn, dårlige bolig- og ernæringsforhold som et resultat af samfundets ulige fordelinger primært af ejendom. Samfundets problemer skyldtes en ulige fordeling af materielle goder mellem bourgeoisiet og arbejderklassen, som var et resultat af den fremherskende kapitalistiske samfundsorden. Grunden til, at samfundet til stadighed producerede mere nød og ødelæggelse, og at dette kunne lade sig gøre, var lønarbejdets fremmedgørende karakter. Tingsliggørelsen af arbejdet, varen og pengeformen som fetich førte til en erosion af menneskets grundlæggende karakter:

> ”As a result, therefore, man (the worker) only feels himself freely active in his animal functions - eating, drinking, procreating, or at most in his dwelling and in dressing-up, etc.; and in his human functions he no longer feels himself to be anything but an animal. What is animal becomes human and what is human becomes animal. Certainly eating, drinking, procreating, etc., are also genuinely human functions. But abstractly taken, separated from the sphere of all other human activity and turned into sole and ultimate ends, they are animal functions” (Marx 1970:111).

I Marx’s tekster bliver arbejderklassen et uomgængeligt alternativ til den patriarkalske borgerlige familie og til proletariseringen. Arbejdsfællesskabets karakter i den patriarkalske familie, hvor ”de enkelte individers arbejdskraft på forhånd kun virker som organer for familiens arbejdskraft”, skulle og ville uundgåeligt udbredes til samfundet som helhed, men nu med arbejderne som ejere af samfundets materielle ressourcer og produktionsprocessen. Kun på den måde kunne mennesket og menneskelige relationer genopstå i en form, hvor mennesker ikke blot fungerede som dyr eller objekter for hinanden men som åndeligt og materielt emancipe-rede, kollektivt arbejdende mennesker (Marx 1970:179,181-82). Således formuleredes en sociologisk ordensproblematik, der vedrørte fordelingen af samfundets materielle goder. Sam-

fundets problemer forårsagedes af økonomisk og materiel ulighed. Ægte mellemmenneskelige relationer kunne først aktualiseres, for så vidt der skete en omfordeling af ejendomsforholdene.

En anden ordensproblematik formuleredes med udgangspunkt i samfundets moralske konstitution. Durkheim antog, modsat Marx, at arbejdsdelingen, der fulgte den kapitalistiske produktionsmåde, kunne skabe nye solidaritetsformer. Individualisme og deraf følgende anomiske tilstande, som f.eks. kom til udtryk i selvmordet, kunne afløses af en kollektiv og moralsk bevidsthed. Her dukker familien op som et værn mod anomi:

> ”[…] the family is the essential factor in the immunity of married persons, that is, the family as the whole group of parents and children. Of course, since husband and wife are members, they too share in producing this result, however not as husband or wife but as father and mother, as functionaries of the family association […] domestic society, like religious society, is a powerful counteragent against suicide” (Durkheim 1996:198).

Styrkelsen af familiens indre orden og moralske tilstand blev derfor anset som betydningsfuld i forhold til samfundets orden. Selvmord skyldtes ikke individuelle psykologiske forhold men sociale forhold (Durkheim 1996:27). Selvmord var således et symptom, men ikke årsagen. Årsagen var blandt andet en manglende regulering af den familiære orden. Ægteskabelig kærlighed og kærlighed til børnene sås som familiens konstitutive og moralske fundament. Den ægteskabelige kærlighed kunne regulere familiens seksuelle orden, familiedannelsen og konstituere moralske bindinger:

> ”After all, what is marriage? A regulation of sexual relations, including not merely the physical instincts which this intercourse involves but the feelings of every sort gradually engrafted by civilization on the foundation of physical desire. For among us love is a far more mental than organic fact. A man looks to a woman, not merely to the satisfaction of the sexual impulse. Though this natural proclivity has been the germ of all sexual evolution, it has become increasingly complicated with aesthetic and moral feelings, numerous and varied, and today it is only the smallest element of the total complex process to which it has given birth. Under the influence of these intellectual elements it has itself been partially freed from its physical nature and assumed something like an intellectual one. Moral reasons as well as physical needs impel love […]. This is the function of marriage. It completely regulates the life of passion” (Durkheim 1996:270).

Anomiske tilstande og fænomener kunne således reguleres gennem blandt andet en ændring af familiens indre seksuelle og følelsesmæssige orden ikke blot i forholdet mellem familiens medlemmer og omverdenen, men også indadtil mellem forældre, børn og søskende. Reguleringen af incestuøse forhold blev anset som uomgængelig i en opretholdelse af samfundets orden:

> ”Alt i alt mener jeg, at den rumlige nærhed er så virkningsfuld for pirringen af kønssansen, at hvis man overhovedet skal opretholde tugt og sædelighed, og der ikke skal opstå et uoverskueligt kaos i alle retslige og sædelige forhold, må man opstille de strengeste forholdsregler for adskillelse mellem netop dem, der rumligt befinder sig tættest sammen […] Der måtte altså oprettes en barriere mellem familiemedlemmer, der ikke gælder for ikke-beslægtede. De racefordærvende følger af incest er ikke ubetinget fastslået, og de mest primitive folkeslags kundskab om den er sandsynligvis heller ikke nok til at gøre ægteskabet mellem nært beslægtede til en ubetinget afskyvækkende grufuldhed. Derimod er eksistensen af en seksuel orden næsten overalt et krav, man nøjagtigt har indset værdien af, og det forekommer mig, at det er årsag til, at incest-

> forbuddet i al væsentlighed er blevet indført og indpræget til instinktiv selvfølgelighed, som en profylakse mod de fristelser, som ingen anden generel omstændighed end den rumlige kontakt kunne frembringe med så overvældende kraft" (Simmel [1901-1908]1998:93-94).

Ikke kun sociologien så familien i et profylaktisk perspektiv og som et centralt element i løsningen af samfundets ordensproblemer. Generelt i Europa gik videnskaben hånd i hånd med de begyndende ansatser til socialpolitik og forestillingen om, at det "sociale spørgsmål" kunne løses gennem reformbestræbelser (Meuwisse & Swärd 2004:21-29). Oplevelsen af det på én gang åbne og fortættede rum, som Simmel beskrev, blev f.eks. beskrevet af Københavns middelstand i anden halvdel af det 19.århundrede. Den kvælende, stinkende by, hvor middelstanden blev konfronteret med prostituerede, forbrydere, fattige arbejdere og beskidte tyvagtige børn, samt lønarbejdet og fraværet af et egentligt socialt sikkerhedsnet gjorde, at middelstanden tillagde hjemmet en særlig betydning ikke mindst for manden (Lützen 1998:51-77).

> "Faderen, som har været borte i Løbet af Dagen, ventes så ivrigt af Moderen og de Smaa; han iler så let mod Hjemmet, uagtet han er træt af Arbejdet; naar han høres på Trappen, løbe de Smaa jublende og stormende ham i Møde; Moder smiler saa venligt, og Aftensmaden står færdig, og Enhver vil hjælpe Fader paa alle Maader. Hvor lykkelig føler han sig ikke der i sit lille Kongerige. *Hans* hustru, *hans* børn ere de bedste på hele Jorden; hvad er Rigdom, Ære og Anseelse for ham, sammenlignet med hans Hjem, hans kjære Hustru og hans Børn! Hvad vilde han ikke gjøre for Sine! Vel maa han arbejde haardt og døje Ondt mangen Gang, men Kjærligheden til "dem derhjemme" letter alle byrder, giver Kraft og Udholdenhed, Lyst og Mod" ([Samaritanen 01.06.1891]Lützen 1998:73).

Der kan siges meget om denne periode med hensyn til moralsk og hygiejnisk oprustning og måden, hvorpå familiens betydning for samfundsmæssig orden blev cementeret gennem forbud, velgørenhed og forsøget på at skelne mellem værdige/ikke værdige trængende fattige familier i tildelingen af fattighjælp. En vigtig pointe er imidlertid, at forestillingen om hjemmet og familien som både en beskyttende faktor i forhold til samfundets uorden og som stabiliserende for samfundets orden gik på tværs af middelstandens moralske bekymringer og socialistiske ideer (Lützen 1998:150). Fra sidstnævntes side blev der lagt vægt på, at dét der bidrog til moralsk forargelse i virkeligheden var et resultat af fattigdom og nød forårsaget af lønarbejdets karakter, og at det ikke kunne nytte "at skraale paa "Selvhjælp"". Samtidig ønskede man i første omgang ikke "Kapitaler" - dvs. penge og materielle goder - men love, der kunne beskytte familien og det enkelte medlem ([Pio 21.05.1871] Lützen 1998:148): Faste arbejdstider, fridag om søndagen og indskrænkning af kvinder og børns arbejde med den begrundelse, at:

> "For øjeblikket er Arbejderens Hjem, Naar hans Kone er Fabriksarbejderske, et uhyggeligt, snavset Rum; hun kan hverken sørge for ham eller Børnene i nogen som helst Retning, og Følgen deraf bliver, at han tilbringer sin Fritid i slet Selskab og øder sine Penge til Brændevin. Kan man gengive Børnene deres Moder og Manden hans Hustru, da vil meget være vundet saavel i moralsk som i pekuniær Henseende" ([Pio 21.05.1871] in Lützen 1998:150).

Arbejderen kendte ikke "et virkeligt Familieliv", et "hyggeligt Liv ved den huuslige Arne". Også fortalere for socialisme så det som væsentligt, ud over at sikre arbejderen mod sygdom, arbejdsløshed og fattigdom i alderdommen, at "forhjelpe Arbeideren til at indtræde i Middelstanden, at hjelpe ham til et virkeligt Familieliv, der er Grundlaget for et sædeligt Personlighedsliv" ([Martensen 1874] Lützen 1998:152). På trods af at middelklassen lagde vægt på individets moralske sædelige forfatning og arbejderklassen på samfundets strukturer og deres

betydning for muligheden for at leve et moralsk værdigt og sædeligt liv, *så syntes der at være enighed om, at et ordentligt familieliv havde afgørende betydning*. Samfundets problemer kunne til dels håndteres gennem styrkelsen af arbejderfamiliens muligheder for at blive en rigtig familie. Men hvad var en rigtig familie?

Middelklassens velgørenhedsforeninger var et barmhjertighedsanliggende, men også et svar på et pekuniært problem. Som man allerede tidligere sagde, så var "et talrigt proletariat en stor forbandelse baade for en Stat og for en Kommune; hvorledes hiin skabes og dette undgaas, bliver i vor Tid mere og mere det brændende Spørgsmål, og det er vel i Grunden Fremtidens største spørgsmål" ([Munck 1868] Lützen 1998:147). Iagttagelsen af familien i et økonomisk perspektiv kom også til udtryk i arbejderspørgsmålet men som et krav om rettigheder. I de efterfølgende år organiserede arbejderne sig omkring temaer som lønninger og tab af løn i forbindelse med sygdom, ulykke eller arbejdsløshed. Da Socialdemokratiet fik væsentlig politisk fremgang blandt landarbejderne ved valget i 1890, blev arbejderspørgsmålet og arbejderfamiliernes levevilkår for alvor et politisk problem. Socialdemokratiets fremgang skabte usikkerhed om den politiske magtfordeling og førte til, at Venstre, Højre og den Højredominerede Regering i 1891-92 enedes om Estrups socialreform vedrørende alderdomsforsørgelse, fattighjælp og sygekasse og den efterfølgende udbygning af sociallovgivningen på områder vedrørende ulykkes- og arbejdsløshedsforsikring og invaliditet (Larsen & Møller 1998:78-84). Disse ordninger blev etableret på grundlag af et liberalistisk synspunkt, hvor manglende selvforsørgelse i udgangspunktet blev betragtet som den enkeltes eget ansvar. Statens iagttagelse af de negative konsekvenser af det fri marked blev i velfærdsstatens tidlige form formuleret principielt via et fattighjælps- og forsikringskoncept med gensidighedsprincippet som bærende ide. Forsørgelsesretlige sammenhænge blev centrale for den konkrete regulering af tildeling af ydelser. Fastholdelsen af familiens forsørgelsespligt blev et vigtigt element: *familiens pligt til økonomisk selvforsørgelse og til at drage omsorg for sine medlemmer* (Ketschner 2002:34-39, 369, 51-61).

Set i lyset af ovenstående kan man sige, at samfundets ordensproblematikker allerede tidligt blev reflekteret og håndteret gennem en politisk iagttagelse af familien, dels i et *moralsk* perspektiv og dels i et *økonomisk* perspektiv. I samfundets beskrivelse af sin selv gennem massemedier og litteratur så man familiens tilstand som et billede på samfundets tilstand, og man forestillede sig, at samfundets problemer kunne løses gennem handlinger rettet mod at styrke og beskytte familien. Denne iagttagelse har også sociologien bidraget til. I den politiske iagttagelse af familien resulterede dette i hjælpe- og forsikringsordninger med henblik på at afværge økonomisk eksklusion. Denne økonomiske iagttagelse af familien, som baserede sig på en iagttagelse af forskellen mellem marked/familie blev reflekteret i en politisk iagttagelse af forskellen mellem stat/familien. I den sammenhæng var det båret af et moralsk tema om familiens forpligtelse til at bidrage til samfundets ordensprojekt, dels som viljen til selvforsørgelse i økonomisk forstand, og dels som viljen til at være selvforsørgende i 'omsorgsmæssig' forstand. Sidstnævnte kom tidligt til syne i den politiske iagttagelse af familiens pligt til at opdrage barnet. Her blev barnet et billede på ikke blot samfundets aktuelle tilstand, men *samfundets fremtidige muligheder som samfund.*

Barnet - risiko, normalitet og afvigelse

Iagttagelsen af barnet som et billede på samfundets fremtidige muligheder kom tidligt til udtryk i 1800-tallets filantropiske bevægelse i Danmark, hvor en særlig del heraf rettede sig mod

fattige og kriminelle børns redning og frelse.[1] Egelund karakteriserer med inspiration fra Donzelot denne filantropiske bevægelse som bærende en dobbelt orientering mod *barnet i fare* hhv. *det farlige barn* (Egelund 1997:32). Donzelot siger herom:

> ”What of childhood? In the first instance, the solicitude of which it was the object took the form of a *protected liberation*, a freeing of children from vulgar fears and constraints […] In the second instance, it would be more exact to define the pedagogical model as that of *supervised freedom*. The problem in regard to the working-class child was not so much the weight of obsolescent constraints as excessive freedom, in shepherding the child back to spaces where he could be more closely watched: the school or the family dwelling” (Donzelot 1997:47).

Denne dobbeltorientering kom også til udtryk i den politiske kommunikation om barnet ved behandlingen af forslaget til Lov om Behandling af forbryderiske og forsømte Børn og Unge Personer af 14. april 1905 (Børneloven).[2] I Folketingets udvalgsbetænkning stod der:

> ”Den gennemgaaende Omdannelse af Erhvervslivets Former i den nyere Tid, navnlig i de store Byer, har nemlig medført en dyb svækkelse af Hjemmenes opdragende og bevarende Evne overfor Børnene, idet ikke alene Faderen, men tidt ogsaa Moderen maa søge Lønarbejde udenfor Hjemmet. I dette sociale Onde ere alle kyndige, baade Politimænd og Skolemænd herhjemme og i Udlandet enige om at søge Hovedkilden til den uhyggeligt voksende Kriminalitet i Børneverdenen og derfra gennem alle Alderstrin. I Kommissionens Betænkning er der samlet et stort statistisk Materiale til Belysning af dette for den moderne Kultur ejendommelige og sørgelige Fænomen (Rigsdagssamlingen 1904-05. Tillæg B: sp. 633).

Politisk kunne man iagttage, at det var nødvendigt at ”…opsamle alt, hvad der er traadt ned på Samfundets Arbejdsmark, som tidt er en Valplads” (Rigsdagssamlingen 1904-05. Folketinget: sp. 1340), og at årsagerne til det sociale onde ikke blot var barnet. På den anden side af beskyttelsen af barnet fra samfundet, blev det imidlertid vigtigt at sikre samfundets fremtidige muligheder gennem opdragelsen af det umoralske og fordærvede barn og sikringen af børns ”karakter” som ”gode mennesker” (Rigsdagssamlingen 1904-05. Landstinget: sp. 617):

> ”Det er ogsaa erkendt fra alle Sider, at de Vilkaar, under hvilke et Menneske lever som Barn, have den største Indflydelse paa, hvad der kommer ud af Barnet […] at der er Fare for Staten og for Samfundet ved Børns sædelige vanart […] Indgreb fra Statens side har da til Hensigt ad Korrektionens, Opdragelsens Vej at modarbejde den slags Tilbøjeligheder. Det er Tvangsopdragelsens Maal, det samme som er den medicinske Videnskabs Maal: i første Række ved Hygiejne at kvæle Sygdomsspirene, hvor de ere til Stede” (Rigsdagssamlingen 1904-05. Folketinget: sp. 1365).

Loven resulterede i, at staten oprettede opdragelsesanstalter for særligt uopdragne børn. Der etableredes Værgeraad og Overværgeraad, som skulle tilse familier og børn samt træffe beslutninger om og gennemføre tvangsfjernelser af børn. Anbringelse af barnet som statsligt indgreb blev en realitet. Udover at beskytte barnet fra de farer, som opstod som følge af samfundets forandringer, rummede loven også en tiltro til, at man gennem opdragelsen af det moralsk vanartede barn kunne afværge en fare for staten og samfundet i *fremtiden*. Den overvå-

[1] Eksempelvis Foreningen af 1837 til forsømte Børns frelse, København; oprettelsen af private opdragelsesanstalter f.eks. Holsteinsminde (1833) og Flakkebjerg (1836); Kristelig forening for offentlig tiltalte og straffede Børns Redning i 1898, De Danske Plejehjemsforeninger (1894).

[2] Børneloven var en opfølgning på Kommissionen angaaende Statstilsyn med Børneopdragelse’s betænkning af 1895. Lignende tiltag havde på dette tidspunkt fundet sted i Norge, som var det første land i verden med en børneværnslov (Lov om Forsømte Barns Behandling af 1896) (Hestbæk 1998:125).

gede frihed, som barnet blev gjort til genstand for, opstod således også som følge af, at samfundet ikke mere entydigt kunne beskrive dets fremtidige muligheder som et samfund bundet af en moralsk-religiøs iagttagelse. Samfundets problem med at overskue dets egen aktuelle orden, blev håndteret gennem risikotematiseringer af barnets moralske tilstand som værende til fare for samfundet. I samme træk opstod en skelnen mellem det *normale* velopdragne og det *afvigende* uopdragne barn (Nissen & Henriksen 2001).

Den tyske sociolog Niklas Luhmann (1927-1998) mener, at tematiseringer af risici og behandlingen af disse er oplagte steder at fokusere på, hvis man ønsker at beskrive moderne samfund. Han karakteriserer risici som tids- eller mere præcist fremtidsproblemer, der opstår, når moderne samfund får problemer med at beskrive sig selv entydigt som samfund. Gennem beslutninger i nutiden om at afværge fremtidige farer forsøger samfundet at skabe bindinger på fremtiden på trods af og *fordi*, man ikke er i stand til at overskue sig selv i nutiden, og på trods af og *fordi* man ikke kender fremtiden tilstrækkeligt. Risici er dermed i bogstaveligste forstand fremtidsproblemer, som har indbygget et problem vedrørende kausalitet. Dette kan ifølge Luhmann ses ved, at risikokommunikationer tematiserer enten et forhold vedrørende risiko/sikkerhed eller risiko/fare. Det første knytter sig til kontingens vedrørende *målbarhed*, og det andet knytter sig til kontingens vedrørende *beslutninger*. Luhmann antager, at moderne samfund i høj grad tematiserer sig selv og egne problemer i lyset af differencen risiko/fare, *fordi* sådanne samfund erfarer kontingens og dermed kun med relativ sikkerhed kan bestemme, om en beslutning i nutiden (f.eks. om at gøre noget) fører til mere sikkerhed i fremtiden. I dette kan risiko/sikkerhed optræde som en kommunikation om, i hvilken grad det er muligt f.eks. at forudsige virkningerne af en given beslutning. Ligesådan antager han, at sådanne kommunikationer indebærer en tematisering af det *ønskværdige/ikke-ønskværdige* i *fremtiden*. Dette øger samtidig muligheden for *en generalisering af vilje* f.eks. viljen til at gøre noget for at afværge risici. I den sammenhæng kan risiko- og faretematiseringer for det første føre til konflikt, fordi de her tematiserer et spørgsmål om *hvad*, der udgør en risiko og dermed en fare *for hvem*. For det andet - og som følge her af - antager Luhmann, at det fører til en øget fokusering på nødvendigheden af *forebyggelse* i betydningen at holde sig forberedt på usikre fremtidsproblemer ved at forsøge at reducere enten sandsynligheden for, at de opstår eller omfanget af dem. For det tredje antager han, at fordi risici tematiserer fremtidsproblemer men gør det i *nutiden*, fører en øget betoning af risici til, at samfundet så at sige kan producere skader, problemer eller farer i nutiden, som endnu ikke er indtruffet (Kneer & Nassehi 1997:172-73, Luhmann 1993:14-31, Luhmann 1997:189). Når samfund indlader sig på risikokommunikationer, er der dermed indbygget en risiko for, at de løsninger, man forestiller sig kan afværge fremtidige farer, *i sig selv bidrager til at producere nye problemer eller farer.* Risikokommunikationer og beslutninger om forebyggelse kan i sig selv være risikable, fordi de *kan* vise sig at være baseret på fiktive antagelser, unødvendige eller kausalt ineffektive (Luhmann 1993:29-31). Sidstnævnte kan relateres til den forskydning og kontingens i sammenhængen mellem årsag/virkning/tid, som er implicit i risikokommunikationer, og som netop søges håndteret gennem f.eks. viljen til at forebygge i nutiden med henblik på at opnå det ønskværdige i fremtiden. Kausalt ineffektive beslutninger viser således tilbage til samfundets problem med at overskue eller forudsige dets egne forandringsprocesser.

Man kan konstatere, at den politiske iagttagelse af barnet i Danmark har været præget af skiftende syn på dét, der kan betegnes som den ønskværdige normale barndom, med tilsvarende konsekvenser for, hvad der blev betragtet som unormalt og ikke-ønskværdigt. Den politiske iagttagelse af barnet er undergået en differentiering, hvor synet på barnet er blevet udfoldet i en stadig mere kompleks henvisning til forskellige perspektiver på det ønskværdige normale

barn f.eks. det moralske, velopdragne, sunde, velstimulerede/veludviklede og endelig det socialt kompetente barn (Nissen 2000). Dette har resulteret i en gradvis udbygning i betydningen uddifferentiering af velfærdsydelser: På den ene side ydelser, der tilbydes familier og børn alment f.eks. skoler, sundhedspleje, daginstitutioner, fritidstilbud. På den anden side ydelser, der tilbydes familier og børn med sociale problemer. Denne udvikling reflekterer *en generel vilje* til at *forebygge* børns problemer alment. Side om side med fordringen om det normale ønskværdige barn produceres imidlertid kommunikationer om risikoen for det *unormale og ikke-ønskværdige barn* f.eks. det uopdragne, usunde, understimulerede, fejludviklede og socialt inkompetente barn (Nissen & Henriksen 2001). Man kan sige, at den politiske iagttagelse af børn ikke blot har bidraget til at *løse* problemer. Den politiske iagttagelse af børn har også bidraget til at producere nye normalitetsforestillinger, der har gjort det muligt at iagttage nye problemer, som børn kan risikere at lide under og dermed nye former for potentielle afvigelser.

Under forhandlingerne om Redegørelse om børnepolitikken af 18. december 1986 bekymrede man sig f.eks. over børns individualistiske og tilsyneladende egoistiske adfærd. Man forklarede dette dels med henvisning til forældrenes egoistiske, karriere- og forbrugsorienterede livsstil, dels med henvisning til følgerne af det "strømlinede, effektive og målrettede samfund" (Nissen & Henriksen 2001:56-57). Det ønskværdige barn blev beskrevet som det *socialt kompetente barn* og børn i almindelighed som "…den gruppe små mennesker, som faktisk indeholder alle de værdier, som vi selv føler vi går og leder efter: kærlighed, ubetinget loyalitet, kreativitet, optimisme og fantasi" (Folketingstidende 1986-87: sp.6534). Politisk kunne der skabes konsensus om, at børn havde krav på autonomi, frihed, omsorg og kærlighed. På den måde blev individualitet set som både problem og løsning i en politisk iagttagelse af barnet som "vores forlængede øje ind i fremtiden", *men en særlig individualitet*. Samfundet, men i særlig grad forældre, havde pligt til at iagttage *barnet som individ med behov for at blive elsket på en særlig måde* (Folketingstidende 1986-87: sp. 6481). Antagelsen syntes at være *jo mere kærlighed til barnet, jo mere samfund i fremtiden*. Hvorvidt dette er en kausalt effektiv antagelse kan diskuteres. Hvad der er tydeligt er, at den som antagelse ikke adskiller sig fra tidligere politiske iagttagelser af barnet. Barnet anskues som et billede på samfundets fremtidige muligheder netop som "vores forlængede øje ind i fremtiden". Nu ikke som det velopdragne barn, men som det barn der - fordi det er blevet elsket som individ - er i stand til at indgå i samfundet på en socialt kompetent måde. På den anden side af denne iagttagelse produceres muligheden for at iagttage børn, der som følge af manglende kærlighed, risikerer at bliver socialt inkompetente (egoistiske) og forældre, som ikke formår at elske børn kontinuerligt ("betinget loyalitet") og på en særlig måde, der *adskiller* sig fra samfundsmæssige krav om økonomisk potens og effektivitet.

Flere sociologer har i 90'erne og op til i dag argumenteret for, at det 20 århundredes dilemmaer og konflikter udspiller sig mellem på den ene side arbejdsmarkedets frihed og på den anden side kravet om at opretholde tætte forhold. I den forbindelse har Hochschild peget på risikoen for, at familiære relationer mister betydning overfor individuelle relationer til arbejdet. Kampen for at kombinere individuelt arbejdsliv og familieliv fører til, at voksne forældre i stigende grad bliver "tidsarkiteter". Ifølge Hochschild betyder dette, at hjemmet får en "industriel farvning" og bliver præget af en "effektivitetskult", som tidligere blev associeret med arbejdspladsen. Samtidig er det også i hjemmet, at konflikter om administrationen af tid udspiller sig, og hvor det besværlige reparationsarbejde af følelsesmæssige afsavn skal finde sted. I modsætning hertil tilbyder arbejdet personlig tilfredsstillelse, udfoldelse og opmærksomhed, og har af den grund en særlig "magnetisme", der bevirker, at arbejdet forekommer

mere attraktivt end familien. Arbejdet ”stjæler” tid fra familien, og resultatet er, at hjemmet bliver arbejde og arbejdet et hjem (Hochschild 2003:44,177-178). Denne forskydning driver familierne i det, som Hochschild betegner som *tidsfælden*, der hovedsageligt kan betegnes som den gradvise udtynding af familien som et rum for intimitet og følelsesmæssig støtte:

> ”I den nye model af familie og arbejdsliv, flygter en træt forælder fra en verden af uløste skænderier, uvasket vasketøj, hen til ordnede forhold og harmoni på jobbet. De følelsesmæssige poler omkring hjem og arbejdsplads er ved at blive byttet om. Nogle mennesker finder på arbejdet et pusterum fra de følelsesmæssige forviklinger i hjemmet. Andre gifter sig nærmest med deres arbejde, investerer i det på en følelsesmæssig måde, der engang var reserveret familien, mens de tøver med at stole på dem, de holder af derhjemme” (Hochschild 2003:49).

Hochschild forestiller sig i den forbindelse, at kultur, vaner og de strukturer, som skabte tidsfælden, kan forandres og mener, at det er muligt på tværs af sociale klasse at mødes om en fælles bevæggrund herfor, nemlig børns behov (Hochschild 2003:222-223). Antagelsen synes at være, at opmærksomhed på barnet kan bidrage til at genforene det samfund, der er splittet mellem marked/familie.

Denne antagelse om, at på den ene side arbejdsmarkedets frihed og på den anden side kravet om (eller presset for) at opretholde tætte forhold udgør kilden til konflikter, reflekterer Beck og Beck-Gernscheim ligeledes over om end på en lidt anden vis. De opstiller også den tese, at der i familien foregår en kamp for at kombinere personlig frihed med behovet og presset for intimitet og kærlighed helt konkret som en kamp for at kombinere individuelt arbejdsliv og forpligtelsen til at drage omsorg for familielivet. De tilføjer imidlertid tesen det perspektiv, at kærlighed er blevet en ny sekulariseret religion, der holder privatlivet op som en gud (Beck & Beck-Gernscheim 1995:1-37). Her bliver barnet et objekt for en sekulariseret kærlighedsdyrkelse:

> ”The child becomes the last remaining, irrevocable, unique primary love object. Partners come and go, but the child stays. Everything one vainly hoped to find in the relationships with one’s partner is sought in or directed at the child […]. The child becomes the final alternative to loneliness, a bastion against the vanishing chances of loving and being loved. It is a private way of “putting the magic back” into life to make up for general disenchantment. The birth-rate may be declining but children have never been more important” (Beck & Beck-Gernscheim 1995:37).

Her er det underforstået, at en øget opmærksomhed omkring barnet ikke opløser de konflikter og dilemmaer, der opstår som følge af en særlig samfundsorden. Antagelsen er nærmere, at samfundets konflikter søges *håndteret* gennem en stigende opmærksomhed på barnet. Becks tese om, at århundredets konflikter kommer til syne og reflekteres i familien, men at familien kun er ”begivenhedernes *skueplads*, ikke deres *årsag*”, giver her mening (Beck 1999:175). Antagelsen er, at det industrisamfund, der dukker op, er et ”moderne feudalsamfund”, som etablerer forskellen marked/familie:

> ”Med industrisamfundets gennemsættelse i det 19. århundrede opstod kernefamiliens forskellige former, som i dag på sin side aftraditionaliseres. Produktionsprocessen på den ene side, og arbejdet i familien på den anden side, underlægges forskellige organisationsprincipper […] I det første tilfælde gælder *markedets* regler og magt, mens *u*lønnet udførelse af husligt arbejde tages for givet i det andet. Overfor *kontraktlige* relationer står ægteskabets og familiens *kollektive* fællesskab. Produktionens individuelle konkurrence og mobilitet møder i familien sin modsætning, nemlig at man ofrer sig for den anden og dyrker familiens fællesskab. To epoker - det moderne og det moderne mod-moderne - som supplerer *og* modsiger hinanden, og som har forskellige

organisationsprincipper og værdisystemer, fusioneres altså inden for rammerne af industrisamfundet i hhv. familiens reproduktion og den markedsafhængige produktion" (Beck 1999:178).

Ifølge Beck er denne forskel mellem marked/familie den grundlæggende årsag til århundredets konflikter i familien - *i* særlig grad mellem kønnene - fordi:

"Også i industrisamfundet *er individets skæbne i princippet bestemt allerede fra vuggen af*: Disse feudale "kønsskæbner" mildnes, ophæves, forstærkes og tilsløres i kraft af den kærlighed de også rummer. Kærlighed gør blind. Eftersom kærligheden, hvor stor elendigheden end måtte være, også fremstår som en mulig vej ud af den elendighed, som den selv har del i, burde ulighed ikke eksistere. Men det gør den, og det dræber kærligheden"(Beck 1999:178).

Han beskriver tilstanden af moderne mod-moderne tendenser således:

"Pludselig bliver alt usikkert: Måden man lever sammen på, hvem der arbejder hvor, hvordan og med hvad, opfattelser af seksualitet og kærlighed og disses relationer til familie og ægteskab: forældreinstitutionen opløses, hvorved der opstår en modsætning mellem moder og faderrollen; børnene med deres i dag anakronistiske tilbøjelighed til at knytte sig tæt er de eneste, som ikke skrider. Man strides om og eksperimenterer med forskellige former for "genforening" af arbejde og fritid, af lønarbejde og husligt arbejde osv. Kort sagt: Det private bliver politisk - og det har konsekvenser for alle områder" (Beck 1999:180).

En væsentlig pointe er ifølge Beck, at man også i dag forsøger at "skabe en social forandring inden for familien under bevarelse af de samfundsmæssige strukturer" på trods af, at familien ikke er konflikternes årsag og på trods af, at resultatet snarere er en "*fordeling af uligheden*" (Beck 1999:181). Pointen er, at samfundsstrukturelle konflikter vedrørende ulighed, karriere, arbejdsmarked og familie, forskydes til familien - eller individualiseres - som problemer vedrørende f.eks. seksualitet, ægteskab, og forældreskab. Det kommer til udtryk i ændrede relationer til barnet og en særlig næsten religiøs fokusering på kærlighedsrelationer:

"Med familiens individualisering forandres […] også kvaliteten af de sociale relationer og forholdet til barnet. På den ene side er barnet en hæmsko for individualiseringen. Det koster arbejde og penge, er uforudsigeligt, forpligter og skaber uorden i dagligdagens nøje fastlagte planer. Barnet udvikler og perfektionerer sig "behovsdiktatur", så snart det er sat i verden, og med stemmebåndendes blotte magt og et lysende smil påtvinger det forældrene med sin biologiske livsrytme. På den anden side er det netop dét, der gør det unikt. Barnet er den *eneste tilbageblevne primære relation, som ikke kan opløses eller udskiftes.* […] På baggrund af de hårdt prøvede relationer mellem kønnene opnår barnet monopol på et praktiseret samliv, og på at kunne vise følelser i en biologisk baseret interaktion, som alle andre steder bliver stadig mere sjælden og problematisk. Hér kultiveres og fejres en anakronistisk social erfaring, der som følge af individualiseringen bliver stadig mere usandsynlig, *samtidig med* at man længes mere og mere efter den. Børnenes forkælelse, "barndommens iscenesættelse", som de forundes - de stakkels tilbedte væsener - og den bitre kamp om børnene under og efter en skilsmisse vidner om dette" (Beck 1999:193).

Underforstået i ovenstående citat er, at denne opmærksomhed på barnet ikke nødvendigvis altid er til barnets bedste ("de stakkels tilbedte væsener"). Et andet sted gør Beck-Gernscheim da også opmærksom på, at med dyrkelsen af barnet følger også den professionaliserede bekymring, som ikke nødvendigvis altid er i barnets interesse (Beck-Gernscheim 1992).

En række undersøgelser kan måske understøtte ovenstående refleksioner. I 1993 indledte EU-kommissionen en undersøgelse af de dengang 12 medlemslandes holdninger til familien. I Danmark angav 98 pct., at familien var det mest værdifulde set i forhold til arbejde, partnersamliv, fritid, venner, religion og politik (Puzan 1996). I den senere danske værdiundersøgelse i 1999, som var et element i den europæiske værdiundersøgelse (1981-1999), fremgik det blandt andet, at dét at leve i parforhold var udslagsgivende for oplevelsen af lykke og tilfredshed men også dét at have styr på tilværelse og indflydelse på jobbet. At Danmark her placerede sig i toppen med hensyn til lykkefølelse forklaredes med en antagelse om, at sociale bånd i Danmark er "tætte" (Gundelach & Kreiner 2004:45). På baggrund af spørgsmål om nære relationer, konkluderedes det, at parforhold i Danmark kan ses som dét, der af Giddens betegnes som rene forhold, dvs. refleksive personlige forhold, hvis konstitution betragtes som uafhængig af materielle og sociale forhold (Juul 2004:150-151). Samtidig konkluderedes det, at presset for at deltage i arbejdsmarkedet versus at tage sig af familien er enestående i Danmark, set i forhold til øvrige europæiske lande (Christensen & Christensen 2004:218). Dette kan uddybes med de konklusioner, der følger beskrivelsen af nære relationer til børn. Disse beskrives som relativt åbne i Danmark. Groft sagt kan man sige, at *flere* danskere end i øvrige europæiske lande på den ene side overvejende ser kærligheden og respekten fra børnene som noget relativt, man som forældre skal gøre sig fortjent til. På den anden side er der *færre* danskere, der overvejende mener, at forældre altid bør gøre det bedste for deres børn og flere, der mener, at forældre ikke skal ofre sig for børnene. Juul konkluderer i den forbindelse, at de refleksive og mindre faste moralske koder for intimforhold er et udtryk for, at velfærdsstaten fratager borgerne fra en række omsorgsmæssige funktioner (Juul 2004:151-53,167). Dette er måske en del af svaret, men set i lyset af ovenstående kunne man også spørge, om Danmark er et særligt udtryk for det, Hochschild betegner som tidsfælden, hvor arbejdet bliver hjem og hjemmet arbejde? Og er konflikten mellem personlige individuelle og familiære hensyn, mellem markedet og familien, blevet så skarpt trukket op, at det er medvirkende til, at familien og barnet tillægges så stor betydning? I en spørgeskemabaseret interviewundersøgelse af forældrenes ansvar og værdier foretaget af SFI i 1998 fremgår det, at der er en udbredt tendens til, at både forældre *og* børn ønsker kortere arbejdstid og større nærvær i familien, *men* en langt mindre udbredt tendens til at realisere dette ønske (Andersen & Hestbæk 1999:12-14).[3] Dette kan give anledning til en antagelse om, at idealet om tætte relationer bliver vigtigt, *fordi virkeligheden ikke nødvendigvis altid faciliterer et sådant*. I samme undersøgelse reflekteres der over værdiernes betydning:

> "Værdierne spiller kun ind imellem en rolle med hensyn til at forklare forældrenes adfærd […]Når værdierne spiller en rolle, er det tilmed forskelligt, hvilke værdier det drejer sig om" […] på den måde kan det også være sværere at føre politik. Ikke fordi værdierne er forsvundet, men fordi forældrenes værdier og ønsker er differentierede" (Andersen & Hestbæk 1999:25-26).

Om forholdet mellem arbejdsliv og privatliv konkluderede undersøgelsen:

> "Der er således grund til at nuancere debatten om konsekvenserne af, at mange familier har to forsørgere. Resultaterne viser da også, at det ofte ikke er forældrenes samlede arbejdstid, der påvirker trivslen og relationerne til forældrene. Det er derimod om forældrene - uanset arbejds-

[3] Interviewundersøgelsen omfattede ca. 1.500 forældre til børn i alderen 13-15 år, samt ca. 1.100 børn og unge i alderen 10-15 år fra samme familier. Formuleringen af værdier, der skulle gøres til genstand for udforskning tog udgangspunkt i tidligere, undersøgelser af, hvilke værdier, der er tilslutning til i brede kredse. Herfra konstruerede man fem værdier, som var forskellige/ikke overlappende. Personlig frihed, konkurrence, ansvarlighed, solidaritet, ærlighed (Andersen & Hestbæk 1999:10).

tid - magter at etablere et godt børneliv, hvor forældre er nogen, man også kan snakke fortroligt med, som interesserer sig for en, som giver en medbestemmelse" (Andersen & Hestbæk 1999:29).

Man kan sige, at det gode børneliv og barnets trivsel som det at blive set og hørt på en *fortrolig* - dvs. intim - måde blev brugt som målestok for vurderingen af dels forældrenes differentierede syn på forældreansvaret og deres konkrete evne til at håndtere balancen mellem arbejds- og familieliv. Nuanceringen skulle således bestå i at dreje blikket væk fra strukturelle forudsætninger for moderne familieliv til familiernes evne til at efterleve værdier om det gode børneliv og til at give barnet opmærksomhed.

Ovenstående kan sandsynliggøre, at sociale problemers emergens og samfundets håndtering af sociale problemer bør betragtes som noget, der også opstår på baggrund af *samfundets ordensproblematikker og deraf følgende selviagttagelse.* Eller sagt med andre ord: Samfundet producerer selv de problemer, det ser, og det gør det som følge af aktuelle ordensproblematikker. Når man ønsker at studere sociale problemers tilblivelse og håndtering, kan det derfor være frugtbart at konstruere et perspektiv, der gør det muligt at begribe sociale problemer ikke blot som individuelle problemer men også som resultater af netop *samfunds*problemer. Ovenstående kan også sandsynliggøre, at sådanne samfundsproblemer allerede tidligt er blevet reflekteret og håndteret i iagttagelsen af familier og børns problemer. Via uddifferentieringen af velfærdsstatslige ydelser har man søgt at løse børns problemer. Samtidig er der opstået nye problemer, som børn risikerer at lide under. Via risikokommunikationer er der over tid produceret en stadig mere differentieret iagttagelse af det ønskværdige normale barn og den ønskværdige normale barndom med tilsvarende medfølgende forestillinger om det ikke-ønskværdige afvigende barn. Risikokommunikationer synes på den måde at være centrale for en forståelse af, hvordan sociale problemer i moderne samfund bliver til og håndteres. Er det sådan, at samfundets ordensproblematikker, og dermed samfundets problemer med at håndtere sig selv, bliver et fremtidsproblem som specifikt søges løst i reference til barnet som projekt? Og i så tilfælde kommer samfundets ordensproblematikker og bekymringen for fremtiden da til syne i måden, hvorpå vi iagttager familier og børn? Og sker dette altid i reference til barnets bedste i nutiden?

Hvis man ønsker at undersøge, hvordan sociale problemer opstår og håndteres, synes det frugtbart at studere områder, hvor familier og børns sociale problemer iagttages og behandles. Hvis det forholder sig sådan, at synet på familier og børn tematiserer samfundets ordensproblemer, og hvis risikotematiseringer vedrørende familier og børn fungerer som samfundets projektion af aktuelle problemer til fremtiden, så er der rig begrundelse for at undersøge, hvordan sociale problemer bliver til og håndteres specifikt i relation til familier og børn. En sådan undersøgelse kan potentielt signalere samfundsmæssige forhold, som ikke kun gælder dér, hvor familier og børns sociale problemer iagttages og behandles, men gælder alment. Det empiriske fokus for denne afhandling er således samfundets - og i særlig grad det sociale arbejdes - iagttagelse og håndtering af familier og børns sociale problemer.

Det kræver imidlertid, at man knytter an til teoretiske perspektiver, der gør det muligt at relatere specifikke risikokommunikationer om familier og børn til en generel sociologisk teori, der indbefatter en teori om samfundets form. Det bør med andre ord være et teoretisk perspektiv, der gør det muligt at undersøge, *hvorfor* det, givet samfundets form, f.eks. er muligt, at risikotematiseringer vedrørende familier og børns sociale problemer kommer til udtryk som kommunikationer om barnets behov for kærlighed og følelsesmæssig opmærksomhed, og

hvilke muligheder og problemer dette giver i forhold til at håndtere samfundets sociale problemer. I den sammenhæng kan det være relevant at kaste et blik på, hvordan det politiske system reflekterer over sociale problemers emergens og deres håndtering. Det kan synliggøre, at samfundet i dag mangler begreber for, hvordan sociale problemer opstår, og at dette har konsekvenser. Et sted, hvor dette kommer til syne er i det, man kan kalde den aktuelle anbringelsesproblematik.

Anbringelsesproblematikken

På det tidspunkt, hvor det politiske system vedtog Børneloven, var der en relativ sikker overbevisning om, at samfundet kunne sikre børns opvækstbetingelser og dermed samfundet selv ved, at staten overtog opdragelsen af de særligt umoralske og fordærvede børn (Hestbæk 1998:42). For det politiske system bestod problemet ikke så meget i risikoen for, at man ikke kunne opdrage børn til gode samfundsborgere. Hvis der var et problem, bestod det i at sikre, at staten kunne kontrollere fremtidige økonomiske udgifter til anbringelser af børn på opdragelsesanstalter. Landstinget udtrykte bekymring over, hvorvidt de nye Værgeraad ville kaste hele opdragelsesbyrden - og dermed også den økonomiske byrde - over på staten. Risikoen bestod i, at "adskillige lavt tænkende Forældre kunne bestræbe sig for at manøvrere deres Børn over paa det Offentlige og frigøre sig for det Arbeide, den Bekostning og den Omtanke, det er at opdrage de Børn de have sat i Verden" (Rigsdagssamlingen 1904-05 Landstinget:sp. 624,1363). Det politiske system så altså primært en risiko for, at staten ufrivilligt fik ansvaret for børns opdragelse ved, at nogle forældre frasagde sig forpligtelsen til at penge- og omsorgsforsøge deres børn og frivilligt lægge ansvaret over på staten.

Siden da har velfærdsstaten imidlertid gradvist taget ansvaret for en lang række omsorgsopgaver overfor både familier og børn *alment*. I dag lægger familier alment en stor del af ansvaret for børns opdragelse i statens hænder. Netop derfor bliver det nødvendigt at undersøge, hvordan familier i almindelighed betragter deres hhv. velfærdsstatens ansvar overfor børnene (Andersen & Hestbæk 1999:12-14). Samtidig har velfærdstaten til stadighed udvidet viften af forebyggende indsatser overfor familier og børn med sociale problemer, stadig med anbringelsen af barnet uden for hjemmet som den mest indgribende foranstaltning. I dag sker størstedelen af anbringelser uden for hjemmet i Danmark såkaldt *frivilligt*, dvs. med forældrenes samtykke. For det politiske system består risikoen tilsyneladende ikke mere i, at forældre potentielt frivilligt vil overlade ansvaret for barnet. Det er i stedet ønskværdigt, at forældre frivilligt - dvs. med samtykke - accepterer en anbringelse, når det skønnes nødvendigt (Lov om Social Service § 32, stk. 4). I forhold til tidligere kan man konstatere, at politiske risikotematiseringer vedrørende anbringelser af børn har ændret karakter. Problemet vedrørende reguleringen af statens hhv. familiens ansvar for børnenes opdragelse er stadig aktuelt, men reflekteres i reference til nye problemstillinger. Overordnet set er der tegn på, *at politiske risikotematiseringer er blevet refleksive.* Det skal forstås på den måde, at det nu er blevet synligt, at beslutninger om at afværge risici gennem forebyggelse også kan være risikable. Aktuelle perspektiver på anbringelser af børn uden for hjemmet kan synliggøre dette, ligesom de kan synliggøre, at man mangler begreber, der kan beskrive, hvordan dette er muligt.

Da Graversenudvalget udkom med Betænkning om de retlige rammer for indsatsen overfor børn og unge nr. 1212 i 1990, kom der fokus på nødvendigheden af en forebyggende tidlig indsats, helhedssyn, kontinuitet og inddragelse af børn. 90'ernes sociallovgivning, og i særlig grad Lov nr. 435 om retssikkerhed og administration på det sociale område samt Lov nr. 454 om Social Service af 10. juni 1997, har i hovedtræk været et forsøg på at implementere disse

idealer. Politisk forventedes det, at man herigennem kunne mindske andelen af børn anbragt uden for hjemmet, dvs. omfanget, og at forebygge, dvs. mindske, sandsynligheden for fremtidige skader. I løbet af 90'erne steg antallet af børn, der modtog bistand i form af forebyggende foranstaltninger. De forbyggende foranstaltninger for børn drejede sig her om tilbud om personlig rådgiver, fast kontaktperson, aflastningsophold samt støtte til efterskole eller kostskole. I 1992 var der 1.638 børn, der modtog sådanne forebyggende foranstaltninger. I 1999 modtog 10.286 børn og 29.600 familier forebyggende tilbud. I omtrent samme periode fra og med 1993 var antallet af børn anbragt uden for hjemmet stabilt med færrest i 1997 (11.499) og flest i 1999 (12.672). I tiden efter vedtagelsen af Lov om Social Service i 1997, hvor ønsket om tidlig indsats resulterede i kravet om dannelsen af tværfaglige børneteams og et væld af forsøgsprojekter under Socialministeriets puljer f.eks. SIBU, var der imidlertid en tendens til en stigning i antallet af anbringelser (Danmarks Statistik 2000).[4]

I en rapport udgivet af SFI i 1998 på foranledning af Den Sociale Ankestyrelse, konstateredes det, at Danmark havde en dobbelt så stor andel af de 0-17-årige anbragt uden for hjemmet set i forhold til de øvrige nordiske lande, hvilket svarede til ca. 9 pct. af alle 0-17-årige (ca. 10.200) mod ca. 5-6 pct. i de øvrige nordiske lande (Hestbæk 1998:15-16, 240). Rapporten fastslog dog, at samlet set var antallet og andelen af alle anbragte børn faldet over de sidste 10-12 år. Set over en længere tidshorisont, dvs. de sidste 40 år, var antallet af anbragte og deres andel i den samlede børnepopulation præget af *konstans* (Hestbæk 1998:35-36). En markant stigning i anbringelserne var der således ikke tale om. Der kunne imidlertid spores en langvarig tendens til, at en stigende andel af alle anbringelser skete med tvang, hvilket for de på det tidspunkt seneste 10 års vedkommende i særlig grad gjaldt de 0-3-årige men også gruppen op til 6-årige. Samlet set var der tale om en tredobling af andelen af tvangsanbringelser de seneste 10-12 år.[5] Hestbæk vurderede, at denne udvikling var fremmet af det forhold, at ændringen af sociallovgivningen i 1993 blandt andet gjorde det muligt at tvangsanbringe helt små børn ud fra formuleringen om "åbenbar risiko", hvilket betyder, at der ikke behøver at være sket en egentlig skade før en tvangsfjernelse (Hestbæk 1998:66). I rapporten vurderede Hestbæk desuden, at antallet og andelen af anbringelser kunne variere i forhold til det pågældende lands institutionskultur og fremhævede, at Danmark tidligt har haft en stærk institutionskultur (Hestbæk 1998:16). Rapporten antydede således, at der kunne være en sammenhæng mellem institutionelle forhold, risikovurderinger af børn og antallet hhv. andelen af anbringelser. Dette skulle ses i lyset af, at lovgivningen i de forskellige lande har mange ligheder, men at lovens anvendelse tilsyneladende førte til forskellige anbringelsespraksiser, som derfor ikke kunne forstås med reference til loven alene (Hestbæk 1998:15). Med henblik på at afklare, hvorfor Danmark så markant adskilte sig fra andre nordiske lande, foreslog Hestbæk, at der skulle foretages kvalitative eventuelt komparative studier af prospektiv og longitudinel karakter med henblik på at blive klogere på forholdet mellem lovgivning og praksis. De forskningsspørgsmål, som Hestbæk så som relevante, var:

- Hvad skal der til, for at en sag bliver til en sag i det enkelte land?
- Hvor ligger tærsklen for, hvornår kommunerne griber ind med tvangsanbringelse?

[4] SIBU står for Særlig Indsats overfor de svagest stillede Børn og Unge. Puljen står for 14,8 mio. kr. i 2001. OPS står for Styrkelse af den sociale indsats overfor børn og unge med uhensigtsmæssig adfærd og indgår i en samlet pulje, hvis midler går til grupper, der landspolitisk vurderes som særligt nødlidende eller særligt perspektivrige aktiviteter. Denne pulje står for 326 mio. kr.

[5] Blandt nytilkomne anbragte var de 0-3-åriges andel steget fra 7 pct. til 12 pct. de seneste 10 år. Set i forhold til gruppen af tvangsanbragte, var andelen af tvangsanbragte børn i alderen 0-3 år steget fra 29 pct. til 42 pct. (Hestbæk 1998:35-36, 66).

- Er der forskelle på indsatsen overfor forældrene under anbringelsen, som spiller ind på, om børnene hjemgives eller ej?
- Hvilke værdisæt dominerer på anbringelsesområdet?
- Er der forskelle på efterværnet? (Hestbæk 1998:18).

Man kan sige, at Hestbæk opfordrede til forskning, der kunne belyse hvilke *beslutninger, kriterier, værdier og organiseringer* af indsatsen, der lå til grund for varierende praksis. Samtidig var der indikationer på, at "tærsklen" og grænserne for, hvornår risikovurderinger opstår, kunne variere og bidrage til ændringer eller forskelle i anbringelsesmønstre. Samme år pointerede Christensen, at der i forskningen på anbringelsesområdet i mindre grad fokuseres på det *samfund*, der iagttager familien eller den *sociale situation*, som den "problematiske" familie befinder sig i (Christensen 1998:457).

Politisk gav antallet og andelen af anbringelser (set i forhold til andre nordiske lande) og den økonomiske udvikling på anbringelsesområdet imidlertid anledning til bekymring. I 1998 og 1999 nedsatte regeringen Udvalget om anbringelssteder for børn og unge (Anbringelsesudvalget) og Udvalget til undersøgelse af udgiftspresset på særlige foranstaltninger på børne- og ungeområdet (Udgiftspresudvalget).[6] Rapporterne fra disse udvalg udkom i hhv. maj og april 2000.

Udgiftspresudvalgets kommissorium bestod kortfattet i at beskrive aktivitets- og udgiftsudviklingen på området siden 1996 herunder regionale forskelle i udvikling og omkostningseffektivitet, at undersøge årsager til væksten, at vurdere om udvikling stemte overens med socialpolitiske mål, at vurdere effekterne af centrale puljemidler, at opstille forslag til forskning i disse effekter, at beskrive styringsmuligheder for amter og kommuner og at beskrive og undersøge, hvorvidt samspillet mellem indsatsen i forbindelse med anbringelser, målgruppen og forskydninger i opgavefordelinger kunne bidrage til at forklare udgiftsudviklingen. Udgiftspresudvalget konstaterede i rapporten, at de samlede nettodriftsudgifter i perioden 1993-1998 var steget fra 5,2 mia. kr. til 6,6 mia. kr. svarende til en stigning på 27 pct. Den kraftige stigning gjaldt primært udgifterne til forebyggende foranstaltninger og formidlet døgnpleje (plejefamilier og opholdssteder). Udgifterne til døgninstitutioner var nogenlunde konstante set over perioden som helhed, men set alene på perioden efter 1995 kunne man konstatere en stigning i udgifterne til døgninstitutioner på ca. 11 pct. Udgifterne til døgnpleje og forebyggende foranstaltninger steg i samme periode med hhv. 24 pct. og 32 pct. Udgiftspresudvalget konstaterede imidlertid, at man ikke kunne finde "faktorer, der på fyldestgørende vis kan forklare den samlede udgiftsudvikling på området. En ganske betydelig del af udgiftsvæksten kan således ikke umiddelbart forklares" (Udgiftspresudvalget 2000:10-12). Man kan sige, at udgiftsudviklingen på området var uigennemskuelig eller *kompleks* for Udgiftspresudvalget. Man havde et problem med at *forklare* udviklingen fyldestgørende. I et forsøg på at håndtere dette problem foreslog udvalget, at der blev iværksat en bedre dokumentation af indsatsen i form af "bench marking". Med det rette instrument til at oversætte forskelle i pris og kvalitet til sammenligelige størrelser forestillede udvalget sig, at politikere og embedsmænd kunne blive bedre rustede til at forklare variationer og ikke mindst styre udviklingen. Problemet med at forklare udviklingen på udgiftsområdet blev med andre ord håndteret ved at lægge et *økonomisk* perspektiv på kvalitet og styring af anbringelsesområdet.

[6] Anbringelsesudvalget blev nedsat på opfordring af Amtsrådsforeningen og Kommunernes Landforening i 1997. Udgiftspresudvalget bestod af Amtsrådsforeningen, Kommunernes Landsforening, Københavns Kommune, Frederiksberg Kommune, Finansministeriet, Undervisningsministeriet samt Socialministeriet.

Anbringelsesudvalgets kommissorium bestod kortfattet i at redegøre for forskellige anbringelsesformers styrker og svagheder, for samarbejdet mellem forskellige anbringelsesformer, og at vurdere de vilkår, hvorunder familieplejer og opholdssteder virkede. Baggrunden var et ønske om at fremme samarbejdet anbringelsesformerne imellem, at styrke kvalitetsudviklingen og at kunne opstille forslag til fremtidig udvikling og indsats. Anbringelsesudvalget anbefalede en opbygning af et tættere regionalt samarbejde og en styrket dialog om målsætninger og udviklingen på anbringelsesområdet i alle dets faser, og man så et behov for en forøgelse af kapaciteten i forhold til særlige målgrupper (Anbringelsesudvalget 2000:13-14).[7] Anbringelsesudvalget anbefalede også, at der blev udarbejdet en viden- og dokumentationsopsamling af dansk og international forskning vedrørende anbringelsesområdet. Endelig anbefalede udvalget, med reference til Socialforskningsinstituttets undersøgelse "Når børn og unge anbringes" (1997), at det ville være banebrydende i dansk forskning at iværksætte en forløbsundersøgelse med henblik på at følge en gruppe anbragte børn og unge i løbet af opvæksten samt deres senere færd på uddannelses- og arbejdsmarkedet og evt. som forældre. På baggrund af tilbagevendende indsamlinger af oplysninger forestillede udvalget sig, at man kunne få et unikt bidrag til forståelse af den kulturelle og sociale arv mellem generationerne, og at sådan en undersøgelse kunne bidrage til at forklare det relative høje genanbringelsesniveau (Anbringelsesudvalget 2000:16). Anbringelsesudvalget forsøgte på den måde at give et bud på kompleksiteten i kvalitetsmæssige problemstillinger og fremtidige kapacitetsbehov på anbringelsesområdet. Med henblik på at kunne forklare udviklingen på anbringelsesområdet foreslog udvalget forskning med en stærk reference til begrebet *social arv.*

Begrebet Social arv havde allerede politisk interesse. F.eks. udkom i 1999 en forskningsoversigt lavet af Ekspertgruppen om social arv på foranledning af Regeringsudvalget om Social arv (Ekspertgruppen om social arv 1999). I rapporten blev begrebet social arv imidlertid introduceret med forbehold:

> "Social arv er ikke noget veldefineret begreb. Det er snarere en billedlig beskrivelse af en almen viden om, at mennesker i et vist omfang kommer til at ligne deres forældre […] Der er tale om forhold og mulige sammenhænge, som er komplicerede og tidskrævende at afdække. Ved at betegne det vi ser, som "social arv" skabes en genvej, hvor associationen til begrebet arv skaber en intuitiv forståelse af fænomenet, selvom årsagssammenhængen er ukendt og usikker" (Ekspertgruppen om social arv 1999:9-10).

Med henvisning til Jonssons begreb om og videreudvikling af begrebet om social arv (Jonsson 1969,1998), skrev man, at "Det kan ikke pointeres kraftigt nok, at denne *deterministiske* beskrivelse af sammenhænge mellem opvækst og voksenliv er helt misvisende". Man understregede, at statistiske sammenhænge på det individuelle niveau mellem en eller flere risikofaktorer skulle betragtes som sandsynligheder, men ikke kunne anvendes til at lave pålidelige prognoser for en persons liv. Man pointerede ligeledes, at social arv dækker over både positive og negative aspekter, og at negativ social arv afhænger af, hvad der defineres som godt eller dårligt, hvilket ændrer sig i takt med samfundsudviklingen. Man konstaterede, at tidligere var der mere fokus på materielle levekår, hvor det aktuelle fokus i socialarvsforskningen er på familiebaggrundens betydninger for børns holdninger og adfærd med fokus på risikofaktorer såsom vold, kriminalitet, incest, psykisk sygdom og stofmisbrug (Ekspertgruppen om Social

[7] Disse var behandlingskrævende spæd- og småbørn, behandlingskrævende børn i skolealderen, behandlingskrævende unge med svære sociale og adfærdsmæssige problemer, psykisk skrøbelige børn og unge med psykiske lidelser, risikofamilier, børn og unge med anden etnisk baggrund, børn med misbrug samt familier og børn sammen.

Arv 1999:11, 29-30). Generelt var Ekspertgruppens behandling af social arv således kendetegnet ved forbehold, når det kom til at forklare processerne bag social arv. Man pointerede i lighed med andre på dette tidspunkt, at begrebet social arv er forbundet med usikkerhed, har begrænset forklaringspotentiale, og at det i Jonssons oprindelige udlægning bygger på relativt usikre antagelser om sammenhænge mellem børn og unges adfærd og forældrenes baggrund (jf. Vinnerljung 1999:81-108). Ekspertgruppen konstaterede blandt andet, at vores viden om årsager og processer bag social arv er begrænset og pointerede, at der mangler viden om *institutioner og foranstaltningers eventuelle bidrag til at bryde eller dæmpe social arv* herunder også *effekterne* af den sociale indsats overfor de familier og børn, som er belastede af flere risikofaktorer (Ekspertgruppen 1999:33).

Rapporterne fik betydning for den politiske kommunikation om børn og unge med særlige behov. Der blev der afsat 75 mio. kr. til kvalitets- og metodeudviklingsprojekter med det formål at skabe modeller for effektmåling og dokumentation af indsatsen på anbringelsesområdet og 25 mio. kr. i perioden 2001-2002 til efteruddannelse af de personalegrupper, der arbejder med børn og unge eller træffer beslutninger i børnesager. Politisk rettede opmærksomheden sig mod det sociale arbejdes indsatser, og behovet for måling af effekter og dokumentation af indsatsens virkninger kom i fokus. Det vil sige, at kompleksiteten i indsatserne og usikkerheden omkring deres virkninger resulterede i en politisk efterspørgsel på dokumentation og måling af effekter med det mål at bryde negativ social arv. Social arv såvel som socialarbejdernes behov for bedre kvalifikationer kom til at indgå som en væsentlig forklaring på et politisk problem vedrørende styring af udviklingen på anbringelsesområdet (Socialudvalget almen del 2000-2001 bilag 66, 582, 595). Socialministeriet lancerede derfor i februar 2001 *Metodemagasinet*, som er et læringshæfte til brug i kommunernes metodeudviklingsarbejde (Socialministeriet 2001a).

I juni 2001 udkom en forskningsoversigt vedrørende undersøgelser af børn og familier finansieret af Socialministeriet (Egelund & Sundell 2001). Ud fra eksisterende forskning konstaterede forfatterne, at der er relativ sikker viden om, at definitionen af, hvad der er et risikobarn og den gode barndom, varierer historisk og kulturelt og også giver sig udslag i variationer i socialarbejderes syn på, hvad der karakteriserer et risikobarn. Desuden konstaterede man en relativ sikker viden om, at kun en mindre andel af de børn, der bliver gjort til genstand for børneforsorgsundersøgelsen, i sig selv udviser fysiske, psykiske og følelsesmæssige tegn på dårlig trivsel. Fokus er i højere grad på forældrenes problemer, og barnet bliver ikke - som det forudsættes af FN's børnekonvention og den danske lovgivning - hørt og involveret i børneforsorgsundersøgelsen. I forskningsoversigten blev det påpeget, at der er usikker eller manglende viden om, hvilke faktorer - herunder viden, uddannelse og holdninger - der styrer socialarbejdernes risikovurderinger og beslutninger, hvilke problemer der ligger til grund for og anses som vigtige i børneforsorgsundersøgelser blandt børn, forældre og samfundet, hvilke faktorer, der kan forklare, hvorfor krav til retssikkerhed ikke overholdes og hvilke metoder, der er effektive og gode i børneforsorgsundersøgelsen. Desuden blev det påpeget, at der er manglende viden om, hvordan forældres fattigdom og marginalisering påvirker børn og unge, samt hvordan socialpolitikkens udformning og organisatoriske forhold påvirker børneforsorgsundersøgelsen (Egelund & Sundell 2001:218-221). Forskningsoversigten indikerede således et behov for viden om, hvilke *samfundsmæssige og institutionelle forhold*, der kan virke ind på det sociale arbejde med familier og børn herunder i særlig grad behandlingen af børnesager.

Samme år iværksatte Socialministeriet KABU (Kvalitet i Anbringelser af Børn og Unge og andre metodeprojekter) for perioden 2002-2005. Der blev bevilget 10 mio. kr. til projekter med det formål at udvikle kvalitet og metoder i anbringelsesarbejdet. Formålet med KABU var og er en generel og tematiseret indsamling af viden, udvikling af metoder og redskaber til dokumentation og efterprøvning af effekter samt formidlings og implementeringsredskaber. Behov for øget dokumentation af og viden om effekten af den forebyggende indsats var forsat i fokus.

Ligeledes iværksatte SFI finansieret af Socialministeriet en evaluering af kommunernes forebyggende indsats på børn- og ungeområdet. Hovedformålet med undersøgelsen var at belyse, hvordan en børnesag opstår, hvordan støttebehov undersøges, hvilken støtte der gives, og hvad resultatet heraf er (Christensen & Egelund 2002:9). Rapporten, som udkom i september 2002, udgjorde en alvorlig kritik af det sociale arbejde i kommunerne. Et hovedresultat var, at ikke alle kommuner tilkendegiver, at en § 38 undersøgelse "altid" iværksættes, at undersøgelsen sker processuelt og under indvirkning af løbende foranstaltninger, hvilket sammenholdt med det forhold, at der ikke altid udarbejdes handleplaner i samarbejde med forældrene, gav anledning til en problematisering af den skriftlige dokumentation af undersøgelsesarbejdet og stillede spørgsmål ved begrundelsen for at iværksætte en given indsats. Et andet forhold, der blev problematiseret, var manglende begreber og metoder for, hvornår et barn betragtes som udviklingstruet. Antagelsen i rapporten var, at hvis "ikke det metodiske indhold kan beskrives relativt præcist, kan det ikke lade sig gøre at vurdere indsatsers virkninger for klienterne, fordi det vil være usikkert, hvad der faktisk er sat ind. Det vil derfor heller ikke være muligt at vælge de foranstaltninger, som virker bedst". Yderligere blev det problematiseret, at børn ikke inddrages i undersøgelsesforløbet og i arbejdet med handleplaner i det omfang lovgivningen forventede (Christensen & Egelund 2002:13-28). Samme år etableredes med finansiering af Socialministeriet Nordic Cambell Center, hvis formål var og er at udarbejde systematiske rapporter om sociale programmers virkninger og at formidle denne viden til socialarbejdere og beslutningstagere (Konnerup 2002).

I 2003 udkom en forskningsoversigt vedrørende anbringelser af børn uden for hjemmet tilsvarende finansieret af Socialministeriet via KABU (Egelund & Hestbæk 2003). Heri konstateredes det, at der er en relativt klar tendens til, at anbragte børn har uforholdsvismæssigt mange problemer i forhold til 'sammenlignelige' børn f.eks. i forhold til skolegang og uddannelse, ledighed, økonomi, helbred og øvrige sociale problemer. Konklusionen syntes at være, at den langtidsvirkning, som anbringelser muliggør, ikke formår at bringe børnene på niveau med børn i almindelighed. Der blev stillet spørgsmål ved kontinuiteten i anbringelser og om, hvorvidt anbringelser er i stand til at imødekomme børnenes behov. I forskningsoversigten blev der blandt andet anbefalet et øget fokus på anbragte børns skolegang (Egelund & Hestbæk 2003:12-20). Samlet set fremstillede forskningsoversigten anbringelser som et indgreb, hvis positive virkninger for børnene, var behæftet med tvivl.

Politisk er de seneste års rapporter og deres konklusioner blandt andet blevet anvendt som begrundelse for regeringens seneste socialpolitiske program "En god start til alle børn" lanceret af Ministerudvalget for negativ social arv og social mobilitet i juni 2003. I programmet lægges der vægt på en mere klar ansvarsfordeling mellem forældre og det offentlige, fokus på udvikling af børns kompetencer allerede i børnehaven og tidlig indsats til udsatte børn gennem en reform af anbringelsesområdet. Den 14. april 2004 var der bred politisk opbakning til en ny anbringelsesreform. Af aftaleteksten fremgår det, at der er fokus på tidlig indsats, bedre kvalitet og kontinuitet i indsatsen, bedre sagsbehandling og uddannelse af sagsbehandlere,

styrket inddragelse af børn og brug af børns familie og netværk, mere fokus på anbragte børns skolegang, samt øget efterværn efter anbringelse. Der står, at "Reformen skal give markant større *kvalitet* i indsatsen og dermed betyde færre brudte anbringelsesforløb, en mere målrettet indsats og en bedre udnyttelse af ressourcerne" (Socialministeriet 2004). Social arv indgår stadig som en væsentlig motivationsfaktor for iværksættelsen af en række ændringer på børne- og ungeområdet. Men en ligeså vægtig begrundelse er en tilsyneladende fortsat stigning i udgifterne på det sociale område. Der anvendtes i 2002 godt 9 mia. kr. på indsatsen overfor særligt udsatte børn og unge (Socialministeriet 2003). I aftaleteksten understreges det, at "kommunen ikke må tage økonomiske hensyn, som betyder, at der vælges en løsning, som ikke tilgodeser barnets behov for støtte". Samtidig lægges der vægt på, at kommunerne er opmærksomme på at "få mest muligt for pengene - indsatsen skal være omkostningseffektiv". En del af aftalen drejer sig derfor om øget kontrol af kommunerne via Ankestyrelsen. Der afsættes således 5 mio. i 2006 og efterfølgende 10 mio. til alene styrkelsen af kontrollen med kommunerne, samt 2 mio. årligt i 2006-2009 til forskning og evaluering af reformen. Det samlede finansieringsbehov beløber sig til 237 mio. kr. Samtidig har man i Lov nr. 320 af 5. maj 2004 om ændring af Lov om Social Service i en tilføjelse til § 49 og § 49a åbnet for muligheden for f.eks. "at etablere døgntilbud til børn og unge, der har brug for særlig støtte, hvor der ikke er behov for et specialiseret behandlingstilbud, og hvor andre tilbud er utilstrækkelige" primært med det formål at forebygge anbringelser af børn. Man har således muliggjort etableringen af nye former for forebyggende foranstaltninger, der udvider viften af eksisterende indsatser.

De seneste forhandlinger om anbringelsesreformen kan ses som en følge af det, der kan betegnes som en øget politisk bekymring over udgiftsudviklingen inden for det forebyggende arbejde blandt børn og unge sat i relation til udviklingen specifikt på anbringelsesområdet. Det politiske spørgsmål synes at være: *Hvorfor fører en udvidelse og differentiering af forebyggende foranstaltninger ikke nødvendigvis til, at sociale problemer løses i betydningen reduceres i omfang?* Denne politiske problemkonstruktion baserer sig i udgangspunktet på en forventning om, at forebyggelse relativt entydigt kan bidrage til at løse i betydningen mindske antallet af anbringelser. At antallet af anbringelser gennem de sidste 40 år har været præget af konstans tillægges derfor ikke betydning, ligesom at mulige grunde hertil ikke efterspørges. Politisk har man knyttet an til forhåndenværende problemidentifikationer. På den ene side begrebet negativ social arv. På den anden side forskningsresultater, der demonstrerer, at virkningerne af de forebyggende indsatser er tvivlsom. Politisk har dette resulteret i et krav om at udvikle effektive indsatser og metoder til at bryde den sociale arv og en opprioritering af forskning om socialt arbejdes virkninger. I dette er det blevet synliggjort, at beslutninger om at afværge risici, f.eks. gennem anbringelser af børn uden for hjemmet, kan være risikable. De bidrager ikke alene til at afværge farer for barnet, men kan reproducere sociale problemer og måske i sig selv bidrage til nye problemer. På den måde er risikotematiseringer blevet refleksive. Ligesådan er det synligt, at det politiske system har *en relativ usikker viden om, hvordan og hvorfor sociale problemer opstår.* Politisk mangler man begreber, der kan forklare, hvordan og hvorfor sociale problemer opstår, og hvordan beslutninger om at håndtere dem på en særlig måde i sig selv virker ind herpå.

I Nøgletal for Socialministeriet 2003 pointeres det, at væksten i udgifterne til forebyggende foranstaltninger skal tages med forbehold og må ses som en *følge* af en netop en øget anvendelse af forebyggende foranstaltninger (Socialministeriet 2003). 90'ernes sociallovgivning er i bogstaveligste forstand slået igennem set i forhold til udgiftsudviklingen! At det politiske systems egne beslutninger om at styrke og udvikle den forebyggende indsats *i sig selv* potentielt

har bidraget til at producere udgiftsudviklingen, og at det politiske system dermed på godt og ondt skaber sine egne økonomiske problemer, er i mindre grad reflekteret. Man kunne ud fra dette formode, at det politiske problem ikke kun drejer sig om, hvorvidt anbringelse er godt eller skidt for barnet. Man kunne formode, at et væsentligt problem set fra det politiske systems perspektiv er et økonomisk problem; at udgifterne på det samlede område for forebyggende foranstaltninger overfor børn og unge er præget af vækst, samtidig med at udgifterne til anbringelser ikke reduceres. Omvendt kunne man også formode, at det er den relative usikre viden om, hvordan og hvorfor sociale problemer opstår, og hvordan samfundet og dets institutioner selv virker ind herpå, der bevirker, at dette ikke iagttages. Man kunne formode, at dette skyldes, at begrebet social arv ikke tilbyder et tilstrækkeligt komplekst perspektiv, når man ønsker at forstå det forhold, at det sociale kan være medproducent af sociale problemer, og dermed det forhold, at negativ social arv også kan være en arv fra det samfund, der søger at bryde den. Politisk har det resulteret i, at man har udvidet muligheden for at etablere nye forebyggende foranstaltninger og en uddifferentiering af nye administrative og forskningsmæssige opgaver med det formål at dokumentere og kontrollere indsatsen og dens virkninger. På den måde kan problemet med at gennemskue, hvorfor forebyggende foranstaltninger ikke leder til en reduktion i antallet af anbringelser, lede til dannelsen af nye forebyggende eller kontrollerende foranstaltninger, hvis indhold og virkninger ikke er kendte. Hvorvidt dette er omkostningseffektivt eller bidrager til at bryde det, der betegnes som negativ social arv, kan fremtiden kun vise.

Forskningen har påpeget et overvejende overset behov for at vide mere om, hvordan samfundet, dets institutioner, måden den sociale indsats er organiseret på, samt de værdier, beslutninger og kriterier, der ligger til grund for indsatsen har betydning for arbejdet med børn og unge. Der er desuden peget på behovet for at vide mere om, hvordan socialpolitikken påvirker f.eks. børneforsorgsundersøgelsen. Dette kan fungere som en begrundelse for, at undersøge de institutioner, der bidrager til at tilvejebringe beslutningsgrundlaget i børneforsorgsundersøgelserne. Det kan også fungere som en begrundelse for, at en sådan undersøgelse beskæftiger sig med de socialpolitiske forhold, disse institutioner må forholde sig til, og hvilken betydning dette har for de værdier, beslutninger og kriterier, der ligger til grund for og former indsatsen. På den måde kan det forhold, at politiske beslutninger om at styrke forebyggelse *også* har betydning for de problemer, det politiske system selv iagttager, medinddrages.

Denne afhandling beskæftiger sig med forhold, hvorom der er en relativ usikker viden. Ved at undersøge, hvordan sociale problemer opstår og håndteres i socialt arbejde med familier og børn, forsøger den at give et bud på, *hvorfor* en udvidelse og differentiering af forebyggende foranstaltninger ikke nødvendigvis fører til, at sociale problemer løses i betydningen reduceres i omfang. Det bud tager afsæt i antagelsen om, at samfundet selv producerer de sociale problemer og risici, det iagttager, og at det sker som følge af samfundets ordensproblematikker. Dette forudsætter imidlertid en teori om sociale problemer, der kan begribe samfundets ordensproblematikker og sætte disse i relation til samfundets problemer med at håndtere egne problemer.

Sociale problemers sociologi

Der findes ikke en entydig definition af, hvad der er et socialt problem, hvordan det bliver til og håndteres. Begrebet sociale problemer vandt indpas i Skandinavien og Europa i slutningen af 1800-tallet og blev, som beskrevet ovenfor, gradvist koblet til principper for forsikring og myndighedshåndtering (Meuwisse & Swärd 2004:19-20,30). Eksplicit forskning i sociale

problemer og herunder også forsøget på at definere, hvad der er et socialt problem, hvordan det bliver til og håndteres, har imidlertid primært fundet sted indenfor amerikansk forskning. Her findes en lang tradition for udvikling af teorier om og empirisk forskning og undervisning i sociale problemer, ligesom der allerede i 1951 dannedes et selskab til studiet af sociale problemer (The Society for the Study of Social Problems). I Skandinavien har samfundsteori og forskning i socialt arbejde sociale problemer som deres genstand, men der findes ikke en egentlig særskilt skandinavisk teoriudvikling om sociale problemer. Ejrnæs og Kristiansen finder det bemærkelsesværdigt, at der i lande, hvor der er en udbredt tradition for, at staten bidrager til definition og håndtering af sociale problemer, er en så ringe udbredelse af det, de betegner som eksplicit forskning i sociale problemer. Det betyder ikke, at der ikke forskes i sociale problemer i en skandinavisk sammenhæng, eller at forskning om sociale problemer er teoriløs. Forskning i sociale problemer sker primært inden for andre forskningstraditioner og med inddragelse af andre teorier. Her inddrages sjældent amerikanske teorier om sociale problemer (Ejrnæs & Kristiansen 2004:67-69).

En sådan inddragelse er tilsyneladende heller ikke uproblematisk. Indenfor de sidste år er der opstået en diskussion om, hvorvidt man blot kan overføre teorier udviklet i et amerikansk samfund til skandinavisk forskning i sociale problemer. Forstår man det samme ved begrebet sociale problemer? Og hvilke analytiske konsekvenser har det, at teorier er udviklet i forskellige samfund med forskellige historiske traditioner og strukturelle forudsætninger for håndtering af sociale problemer? Kritikken har især gået på det, der betegnes som en relativt ukritisk overføring af amerikanske og især konstruktivistisk teoriudviklinger til skandinaviske forhold og en manglende refleksion over de umiddelbare forskelle mellem det amerikanske og de skandinaviske samfund. I de skandinaviske lande er der som beskrevet en tradition for, at en væsentlig del af samfundets sociale problemer håndteres af staten, hvilket ikke er tilfældet på samme måde i USA (Meuwisse & Swärd 2004:14,37, Ejrnæs & Kristiansen 2004:68-69). Kritikken har også gået på de erkendelsesteoretiske problemstillinger, der følger med brugen af især amerikanske konstruktivistisk og definitionsteoretiske perspektiver på sociale problemer. Järvinen kritiserer konstruktivistiske og definitionsteoretiske perspektiver for at afholde sig fra at studere og reflektere over sociale problemers objektive forhold og spørger, om dette ikke leder til, at forskeren definerer og konstruerer, hvad der betragtes som sociale problemer eller afvigelser, uden at være vidende herom. Argumentet er, at manglende refleksion over sociale problemers objektive grund kan fører til spontan-sociologiske betragtninger om, hvad der f.eks. er normalt eller afvigende (Järvinen 2001:72-75,80). I samme tråd argumenterer Ejrnæs og Kristiansen for en udvikling af skandinaviske perspektiver på sociale problemer som modspil til en konstruktivistisk og teoriløs empiristisk tilgang til sociale problemer. De taler for, at en teori om sociale problemer må føre til en ”kritisk analyse af både de problemskabende forhold og samfundets indgreb” og muliggøre ”opdagelsen, forklaringen og behandlingen af menneskers nød og lidelser” (Ejrnæs og Kristiansen 2004:69). I den sammenhæng argumenterer de for en udvikling af teorier, som læner sig op af skandinaviske velfærdsforskning, hvor sociale problemer ses som mangeltilstande, hvor der gås ud fra, at der principielt kan opstilles universelle værdier for det gode liv og den enkeltes behov, og hvor der tilsigtes en kollektivistisk tilgang til løsningen af sociale problemer. Men der peges også på et behov for at skabe en frugtbar dialog med amerikanske teoriudviklinger, blandt andet fordi der er behov for at forklare, *hvordan* mangeltilstande opstår. Styrken i de amerikanske teoriudviklinger ses som dét, at de fokuserer på de definitionsprocesser, der bevirker, at sociale problemer opstår (Ejrnæs & Kristiansen 2004:75-84).

Til grund for de sidste argumenter synes at ligge et syn på videnskabens sigte som det at bidrage til kritisk refleksion, afdække og forklare problematiske samfundsforhold på en måde, hvor det kan bidrage til kollektiv handling i retningen af et bedre samfund i betydningen færre lidelser. Et kriterium for en frugtbar teori om sociale problemer må ifølge Ejrnæs og Kristiansen være, at den er i stand til både at beskrive objektive og subjektive forhold, hvor objektive forhold defineres som menneskers konkrete lidelser og nød og subjektive forhold som måden, hvorpå noget bliver et socialt problem, der giver anledning til handlen (Ejrnæs & Kristiansen 2004:86). I skandinaviske refleksioner efterspørges der dermed teorier, som er i stand til at betone både de objektive og subjektive aspekter af sociale problemer samtidig med at en erkendelsesteoretisk problemstilling vedrørende subjektivitet/objektivitet i studiet af sociale problemer medreflekteres. Ikke blot fordi det har en videnskabsteoretisk interesse, men fordi en given tilgang til sociale problemer har konsekvenser for, hvad der betragtes som normalt og afvigende og for, hvordan marginalisering begribes.

Problemet med at beskrive både sociale problemers objektive og subjektive grund såvel som problemet med at medreflektere erkendelsen af sociale problemer er imidlertid et videnskabeligt problem, der også reflekteres i amerikansk teoriudvikling. Så måske er det mest påtrængende problem, som det også foreslås, at der er brug for teorier, der er i stand til at integrerer amerikanske og skandinaviske perspektiver på sociale problemer og at løse disse videnskabelige problemer på en ny måde? At det er et problem kan naturligvis diskuteres. Der er argumenter for, at den teoretiske diversitet skal ses som frugtbar, idet den modsvarer den pluralitet og variation, der er kendetegnende for sociale problemer og afvigelser:

> ”Deviance is messier than science […] Academic disputes suggest that the sociological profession is just as confused as commonsense thought. Of course, it is conceivable that the claims of one school *are* valid and that deviance is actually unambiguous, when it is probably interpreted. It is also conceivable that there is no single truth” (Downes & Rock 1998:5).

Set ud fra dette synspunkt har udvikling af teorier om sociale problemer, normalitet, afvigelse og marginalisering ikke nødvendigvis højeste prioritet. Det bærende argument herfor er, at eftersom videnskaben i en vis forstand må afspejle samfundet, fordi afvigelser er mere komplekse end videnskaben, og fordi det er sandsynligt, at der ikke er én sandhed, er det mere frugtbart at se variationen som et ”reservoir” af forskellige og nogle gange modstridende argumentationer, hvor en vis frihed i anvendelsen herunder kombinationer er tilladt (Downes & Rock 1998:21). Der tales altså også for en pragmatisk tilgang, når man ønsker at studere sociale problemer og afvigelser.

Der er en pointe i, at forskellige beskrivelser af sociale problemer kan tilbyde forskellige aspekter, der kan være væsentlige at medinddrage i studiet af sociale problemer. Men behøver det at udelukke forsøg på at udvikle sammenhængende generelle teorier om sociale problemer? Man kan så diskutere, om det er frugtbart at tilstræbe et særligt skandinavisk perspektiv på sociale problemer. Er det i stedet muligt at opstille et teoretisk perspektiv, der gør det muligt at studere sociale problemer, normalitet/afvigelse og marginalisering på tværs af kontinentale skel og særlige traditioner for handling og på en måde, hvor ovennævnte erkendelsesteoretiske problemstillinger medreflekteres? En første forudsætning for dette er, at der skabes et afsæt for en diskussion af forskellige teoriudviklinger.

Man kan argumentere for, at der i en skandinavisk sammenhæng opereres med det, Moe betegner som en europæisk politisk revolutions- og reformeringssemantik, hvor der tales om

”forhold” og de ”handlinger”, der kan ændre disse forhold til noget bedre (Moe 1995:35). Synet på studiet af sociale problemer som noget, der bør hvile på en ”kritisk analyse af både de problemskabende forhold og samfundets indgreb” og muliggøre ”opdagelsen, forklaringen og behandlingen af menneskers nød og lidelser”, er et udtryk herfor (Ejrnæs og Kristiansen 2004:69). Men er det skandinaviske da skandinavisk? Eller er det ’skandinaviske’ indlejret i en mere generel europæisk forestilling om, at samfundet består på den ene side af (objektive) forhold, der vanskeligt lader sig forandre og på den anden side (subjektive) handlende aktører, som kan ændre disse forhold i retning af noget bedre? Og er dette alene et europæisk fænomen? I USA er der en stærk tradition for, at videnskaben skal bidrage til positive forandringer af samfundet. Her kan man i dag se refleksioner over, på hvilken måde videnskaben forholder sig til denne tradition. I introduktionen til programmet for det årlige møde 2004 i The Society for the Study of Social Problems under titlen “The culture of social problems. Power, People and History” står der f.eks. følgende:

> ”The study of social problems necessarily implicates sociologists in the weave of power, people, and history that shapes who and what are considered problematic. While members of SSSP have a commitment to using sociological tools to intervene productively in existing problematic relations (e.g. racism, poverty, environmental destruction), at times our work can also be complicit with what Dorothy Smith calls “relations of ruling” and what Foucault names “disciplinary power”. That is, in collecting “data” and advocating solutions, we might not only shed new light on troubling aspects of society, but also solidify boundaries, dichotomies, and hierarchies that exalt the historically constituted preferences and privileges of some and exclude and distort those of others. During periods of particular vicious imperialist violence, such as the one we are currently experiencing, it is tempting to assign ourselves the role of truth giving experts. Submitting to this temptation, for profit or principle, makes it more difficult to question, learn, and know in ways that challenge domination and promote freedom. It is imperative that we act, but also that we examine the political and historical influences of our actions” (Ferraro 28.10.2003 www.sssp1.org).

Set i lyset af ovenstående kan man sige, at inden for den amerikanske forskning i sociale problemer reflekteres det spørgsmål, som handler om, om man ”ved hjælp af en gammel og dermed klassisk socialteoretisk grundsemantik om ”forhold” og ”handling” kan begrebsliggøre det, der tager sig ud som en ny ”postmoderne” situation”. Dvs. en situation, hvor forhold og handlen ikke nødvendigvis kan relateres til hinanden på den måde, at særlige forhold genererer særlige handlinger, der så igen virker ind på de selv samme forhold (Mortensen 1997:22). Man reflekterer over det tilsyneladende indlysende i, at sociale problemer *er* sociale problemer, der kan og bør afskaffes og over det forhold, at de handlinger, som også videnskaben bidrager til at understøtte, ikke altid løser problemer men måske endda bidrager til at producere dem.

Ovenstående er ikke et forsøg på at argumentere for, at der ikke er forskelle mellem skandinaviske og amerikanske perspektiver, men at disse forskelle måske kan relateres til et fælles problem vedrørende videnskabelig problemhåndtering. Det videnskabelige problem består i at begribe sammenhængen mellem forhold og handlen på en måde, hvor ovenstående refleksion over kompleksiteten i sociale problemer og den kontingens, der er forbundet med en håndtering heraf, er indbygget. Hvis ikke vi kan begribe denne sammenhæng, bliver det svært at forklare, hvordan sociale problemer opstår, hvad der karakteriserer et socialt problem, og hvorfor det håndteres, som det håndteres. Det bliver også svært at forklare, hvorfor der *ikke altid er en umiddelbart given sammenhæng mellem forhold og handlen*, og hvordan samfundet selv virker ind på produktionen af sociale problemer. I forhold til dette problem hjælper alment aner-

kendte definitioner af sociale problemer kun et stykke ad vejen. Sociale problemer defineres f.eks. som ”an alledged situation that is incompatible with the values of a significant number of people who agree that action is needed to alter the situation” (Rubington & Weinberg 1995:4-6), eller ”en observeret uønsket social situation, som der er en udbredt opfattelse af, at der bør gøres noget ved gennem kollektiv handling” (Bundesen 2000:12). Definitionerne fortæller os, hvad der bevirker, at noget identificeres som et socialt problem, der bør handles på, men forklarer ikke ovenstående problem. Derfor er der god grund til at diskutere muligheder og problemer i teoriudviklingen om sociale problemer på tværs af amerikanske og skandinaviske perspektiver med specifikt fokus på, hvordan problemet med at begribe sammenhængen mellem forhold og handlen håndteres. Således peger Meuwisse og Swärd på, at fordi sammenhængen mellem problemdefinitioner og problemhåndteringer ikke er klar, bliver det vigtigt af at udforske, hvordan forskellige *perspektiver* på sociale problemer ser dette forhold (Meuwisse & Swärd 2004:41-48).

Afhandlingen rummer en sådan diskussion af amerikanske og skandinaviske perspektiver på sociale problemer, der munder ud i en identifikation af centrale aspekter, der bør integreres i studiet af sociale problemer. Men vigtigst af alt argumenteres der for, at der er behov for at begribe sammenhængen mellem forhold og handlen som et forhold, der *også* vedrører *kompleksitet* og *kontingens og følgelig risici*. På det grundlag formuleres - med afsæt i Niklas Luhmanns sociologi - et analytisk perspektiv på sociale problemer. Dette perspektiver gør det muligt at medinddrage den kompleksitet og kontingens, der synes at være indbygget i sammenhængen mellem forhold og handlen, men også at forklare, hvordan det på trods heraf og måske netop derfor er muligt, at sociale problemer opstår, og der genereres en udbredt opfattelse af, at der bør gøres noget via kollektiv handling.

Et centralt omdrejningspunkt for det perspektiv på sociale problemer, som afhandlingen formulerer, er *antagelsen om, at samfundet er differentieret*, og at sociale problemer opstår som følge af systemdifferentiering. Jeg skal senere komme nærmere ind på de teoretiske forudsætninger herfor. Det teoretiske perspektiv på sociale problemer er valgt, fordi der er indikationer på, at de sociale problemer, som samfundet aktuelt observerer vedrørende familier og børn, erfares som komplekse i betydningen relativt uoverskuelige at definere, samt at handling er forbundet med kontingens og risici. Anbringelsesproblematikken er et eksempel på dette. Der er også indikationer på, at som følge heraf forskydes risikobeslutninger og heraf følgende beslutninger om, hvordan sociale problemer skal håndteres til socialt arbejde. Endelig er der indikationer på, at risikokommunikationer vedrørende familier og børn antager en særlig form i socialt arbejde. Det skal jeg forsøge at illustrere i det følgende.

Socialretlige perspektiver på familier og børn

Socialpolitiske beslutninger og retlige reguleringer søger blandt andet at sætte betingelser for måden, hvorpå socialt arbejde iagttager familier og børn. Det giver derfor mening at kaste et blik på nogle politiske og retlige betingelser for socialt arbejdes iagttagelse af familier og børn.

I forlængelse af Redegørelse om Børnepolitikken i 1986 nedsatte regeringen Det Tværministerielle Børneudvalg, hvis opgave blandt andet var at varetage børns interesser ved ny lovgivning (Folketinget 1986-87,sp. 4984, Det Tværministerielle Børneudvalg 1997). FN’s konvention af 1989 om Barnets Rettigheder, som ratificeredes af Danmark den 16. januar 1992, fremhæver det individuelle barns retsstilling. I præamblen henvises der til, at deltagerstaterne

”*anerkender*, at barnet med henblik på fuld og harmonisk udvikling af sin personlighed bør vokse op i et familiemiljø, i en atmosfære af glæde, kærlighed og forståelse” og ”*er overbeviste om,* at familien som den grundlæggende enhed i samfundet og naturlige ramme for alle sine medlemmers og særligt børns vækst og trivsel bør gives den nødvendige beskyttelse og hjælp, således at den fuldt ud kan påtage sig sine forpligtelser i samfundet”. Hensynet til familien er således begrundet i dens samfundsmæssige forpligtelse og barnets behov for *kærlighed, glæde og forståelse.*

Hvad der er barnets tarv i almindelighed fremgår af konventionens artikler. Barnet har i *almindelighed* ret til beskyttelse mod fysisk eller psykisk vold, skade, misbrug, vanrøgt eller forsømmelig behandling, mishandling eller udnyttelse, herunder seksuel misbrug (Artikel 19, stk. 1) og alle former for udnyttelse (Artikel 32, stk. 1 samt Artikel 33-36.). Barnet har ret til sundhed (Artikel 24, stk. 1), en levestandard der muliggør ”barnets fysiske, psykiske, åndelige, moralske og sociale udvikling” (Artikel 27 stk. 1), mulighed for uddannelse (Artikel 28, stk. 1), hvile, fritid og leg og deltagelse i det kulturelle liv (Artikel 31, stk. 1). Endelig har barnet ret til at blive hørt, dvs. ”frit at udtrykke [egne] synspunkter i alle forhold, der vedrører barnet; barnets synspunkter skal tillægges passende vægt i overensstemmelse med dets alder og modenhed”, hvilket indebærer, at barnet ”især gives mulighed for at udtale sig i enhver behandling ved dømmende myndighed eller forvaltningsmyndighed af sager, der vedrører barnet, enten direkte eller gennem en repræsentant eller et passende organ i overensstemmelse med de i national ret foreskrevne fremgangsmåder” (Artikel 12, stk. 2). Af ovenstående fremgår det, at børn har behov for og ret til beskyttelse fra farer, men også en levestandard, der muliggør barnets udvikling såvel som deltagelse i det samfund, det lever i. I forhold til samfundets sociale foranstaltninger overfor børn formuleres børns rettigheder i almindelighed som et krav på at få varetaget disses tarv og i særlig grad retten til beskyttelse og omsorg:

Artikel 3

1. I alle foranstaltninger vedrørende børn, hvad enten disse udøves af offentlige eller private institutioner for socialt velfærd, domstole, forvaltningsmyndigheder eller lovgivende organer, skal barnets tarv komme i første række.
2. Deltagerstaterne påtager sig at sikre barnet den beskyttelse og omsorg, der er nødvendig for dettes trivsel under hensyntagen til de rettigheder og pligter, der gælder for barnets forældre, værge eller andre personer med juridisk ansvar for barnet, og skal med henblik herpå træffe alle passende lovgivningsmæssige og administrative forholdsregler.
3. (Bekendtgørelse nr. 6 af FN-konvention af 20. november 1989 om Barnets Rettigheder, den 16.1.1992).

I den forbindelse beskrives barnets tarv som ikke at blive skilt fra sine forældre, undtagen når ”kompetente myndigheder, hvis afgørelser er undergivet retlig prøvelse, i overensstemmelse med gældende lov og praksis bestemmer, at en sådan adskillelse er nødvendig af hensyn til barnets tarv” (Artikel 9, stk. 1).

Fokuseringen på barnets tarv og i særlig grad retten til at blive hørt stabiliseredes i Danmark politisk gennem blandt andet etableringen af Børneraadet i 1994, som blev permanentgjort i 1997 (REL § 88) og via 90’ernes sociallovgivning og frem til i dag. Den retlige opmærksomhed på barnet kan ses som et element i en generel betoning af et retligt individualprincip frem for f.eks. et familieprincip (Nielsen 1998:45).

På det tidspunkt, hvor forskningsprojektet er gennemført, fremgik det af Lov om Social Service (Bekendtgørelse om Lov om Social Service nr. 764 af 26.8.2003 vedr. lovbekendtgørelse nr. 755 af 9. september 2002 med efterfølgende ændringer), at kommunen fører tilsyn med børn og unge under 18 år (Kap. 3 § 6). Af Kapitel 8 vedrørende "Særlig støtte til børn og unge" fremgår det, at formålet med særlig støtte er at "skabe de bedst mulige opvækstvilkår for disse børn og unge, så de på trods af deres individuelle vanskeligheder kan opnå de samme muligheder for personlig udfoldelse, udvikling og sundhed som deres jævnaldrende" (§ 32 stk. 1). Målestokken for bedst mulige opvækstvilkår kan med andre ord betegnes som de muligheder, børn i *almindelighed* har.

Der lægges vægt på tidlig og sammenhængende indsats, således at begyndende problemer kan afhjælpes i hjemmet eller i det nære miljø (§ 32 stk. 2), samt at barnet/den unges synspunkter altid skal inddrages og tillægges "passende vægt i overensstemmelse med alder og modenhed" (§32 stk. 3). Der lægges vægt på, at der så vidt muligt samarbejdes med familien, og hvis dette ikke er muligt, at "foranstaltningens baggrund, formål og indhold tydeliggøres for forældremyndighedsindehaveren, barnet eller den unge" (§ 32 stk. 4). Der lægges "afgørende vægt på, at støtten ydes ud fra barnets bedste" og vægt på, at barnet skal gives en "stabil og god voksenkontakt og kontinuitet i opvæksten" (§32 stk. 5). Barnets bedste er dermed ikke *nødvendigvis* knyttet til biologisk forældreskab eller familiebånd.

Lovens § 36 understreger en generel underretningspligt for borgere i almindelighed, der får kendskab til, at forældre eller opdragere udsætter børn og unge for "vanrøgt eller nedværdigende behandling" eller børn, der lever under forhold, der bringer "sundhed eller udvikling i fare". Underretningspligten kan i praksis ske efterfølgende en fremlæggelse af en bekymringssag på kommunens tværfaglige team. Eksisterer der ikke sikkerhed om barnets behov for støtte, men er der omvendt en bekymring for, at et barn trænger til særlig støtte på grund af "nedsat fysisk eller psykisk funktionsevne" skal kommunen sørge for "[…]at barnets eller den unges forhold undersøges" (§ 38). Om denne undersøgelse står der:

> *Stk. 2.* En undersøgelse skal resultere i en begrundet stillingtagen til, om der er grundlag for at iværksætte foranstaltninger, og i bekræftende fald af hvilken art disse bør være. Der skal være oplysning om, hvordan forældremyndighedens indehaver og barnet eller den unge stiller sig til foranstaltninger, og om de forhold i familien eller i dennes omgivelser, som kan bidrage til at klare vanskelighederne.
> *Stk. 3.* Undersøgelsen må ikke være mere omfattende, end formålet tilsiger, og skal i øvrigt gennemføres så skånsomt, som forholdene tillader.

Princippet i loven er, at en undersøgelse af ovenstående karakter skal resultere i en begrundet stillingtagen til nødvendigheden af foranstaltninger i hht. § 40 stk. 2. Der skal i almindelighed vælges den mindst indgribende foranstaltning set i forhold til formålet:

> **§ 40.** Kommunen kan træffe afgørelse om foranstaltninger efter stk. 2, når det må anses for at være af væsentlig betydning af hensyn til et barns eller en ungs særlige behov for støtte. Blandt de i stk. 2 nævnte foranstaltninger vælges den eller de mindst indgribende formålstjenlige foranstaltninger. Afgørelsen træffes med samtykke fra forældremyndighedens indehaver, jf. dog § 41. En afgørelse efter stk. 2, nr. 11, kræver tillige samtykke fra den unge, der er fyldt 15 år.
>
> *Stk. 2*. Kommunen kan beslutte

1. at yde konsulentbistand med hensyn til barnets eller den unges forhold og kan herunder bestemme, at barnet eller den unge skal søge et dagtilbud, en ungdomsklub, et uddannelsessted eller lignende,
2. at yde praktisk, pædagogisk eller anden støtte i hjemmet,
3. at yde familiebehandling eller lignende støtte,
4. at tilbyde døgnophold, jf. § 40 b, for både forældremyndighedens indehaver, barnet eller den unge og andre medlemmer af familien på en døgninstitution, i en plejefamilie, på et andet godkendt opholdssted, i et kommunalt døgntilbud eller i et botilbud godkendt af amtskommunen efter reglerne i § 94 a,
5. at tilbyde en aflastningsordning, jf. § 40 b, på en døgninstitution, i en plejefamilie, i et kommunalt døgntilbud eller på et godkendt opholdssted,
6. at udpege en personlig rådgiver for barnet eller den unge,
7. at udpege en fast kontaktperson for barnet eller den unge og for hele familien,
8. at yde økonomisk støtte til udgifter, der følger af foranstaltninger nævnt i nr. 1-5, når forældremyndighedsindehaveren ikke selv har midler dertil,
9. at yde økonomisk støtte til udgifter, der bevirker, at en anbringelse uden for hjemmet kan undgås, at en hjemgivelse kan fremskyndes, eller at støtten i væsentlig grad kan bidrage til en stabil kontakt mellem forældre og børn under et eller flere børns anbringelse uden for hjemmet,
10. at yde økonomisk støtte til ophold på kost- eller efterskole, når forældremyndighedsindehaveren ikke selv har midler dertil,
11. at anbringe barnet eller den unge uden for hjemmet, på en døgninstitution, i en plejefamilie, i et kommunalt døgntilbud eller på et godkendt opholdssted, som må anses for egnet til at imødekomme barnets eller den unges særlige behov, jf. §§ 40 b, 49, 49 a og 51, og
12. at formidle et praktiktilbud hos en offentlig eller privat arbejdsgiver for den unge og i den forbindelse udbetale en godtgørelse til den unge.

Stk. 3. Hvis kommunen ønsker, at amtskommunen efter § 131 a medfinansierer udgifter ved foranstaltninger efter § 40, stk. 2, skal kommunen følge fremgangsmåden i § 131 b.

Der forudsættes således via loven, at der sker en skelnen mellem undersøgelse i hht. § 38 og beslutning om iværksættelse af foranstaltninger i hht. § 40 stk. 2. Dette er primært begrundet i forældrenes og barnets retssikkerhed forstået på den måde, at foranstaltninger, der griber ind i familiens liv, er begrundede. Her er det desuden et krav, at der forinden skal finde en samtale sted med barnet eller den unge, alternativt at barnet eller den unges holdning til foranstaltningen er kendt (§ 58), og at der udarbejdes en handleplan (§ 58a). Denne pligt til at udarbejde handleplaner blev i 2004 skærpet primært med begrundelse i at styrke forældrenes inddragelse og at skærpe systematikken i undersøgelsen. Politisk var der en direkte reference til Socialforskningsinstituttets undersøgelse af arbejdet med børnesager (Christensen & Egelund 2002, Skrivelse nr. 9208 af 27/04/2004 vedr. Lov om ændring af Lov om social service nr. 121 22. april 2004).

Anbringelse uden for hjemmet kan ske frivilligt (jf. § 40 stk. 2 pkt. 11), og her er der ikke i selve loven angivet en indholdsmæssig begrundelse for en sådan foranstaltning. Ved anbringelse uden samtykke er der imidlertid angivet følgende:

§ 42. Er der en åbenbar risiko for, at barnets eller den unges sundhed eller udvikling lider alvorlig skade på grund af:
1. utilstrækkelig omsorg for eller behandling af barnet eller den unge,
2. vold eller andre alvorlige overgreb,

3. misbrugsproblemer, kriminel adfærd eller andre svære sociale vanskeligheder hos barnet eller den unge eller
4. andre adfærds eller tilpasningsproblemer hos barnet eller den unge,

kan børn og unge- udvalget uden samtykke fra forældremyndighedens indehaver og den unge, der er fyldt 15 år, træffe afgørelse om, at barnet eller den unge anbringes uden for hjemmet, jf. § 40, stk. 2, nr. 11. Der kan kun træffes en afgørelse efter 1. pkt., når der er begrundet formodning for, at problemerne ikke kan løses under barnets eller den unges fortsatte ophold i hjemmet.

Både ved anbringelse med og uden samtykke foreligger der altså et krav om en vurdering af risikoen for skader, *der ikke nødvendigvis er indtruffet.* Denne vurdering skal sandsynliggøre, at risikoen er åbenbar som følge af en række forhold (pkt. 1-4). I selve loven er således indbygget kommunikationer om risiko for skader i fremtiden, som på den ene side endnu ikke er indtruffet, men som på den anden side må forekomme åbenbare. På den måde bliver risikovurderinger betydningsfulde for, om der er tale om et socialt problem, der skal gribes ind overfor. Det sker i særlig grad der, hvor der opstår tvivl eller bekymring om, hvorvidt barnets tarv eller behov imødekommes, og hvor der opstår usikkerhed omkring barnets trivsel. Risikovurderinger kan med andre ord ses som et svar på et problem med at bestemme, om barnet trives eller ej. Spørgsmålet er imidlertid hvilke risici, der betones i socialt arbejde med børn og familier.

Risiko for omsorgssvigt

Jeg har tidligere beskrevet, hvordan samfundsmæssige, politiske og socialretlige iagttagelser af familier og børn har og stadig tematiserer risikoen for barnets mangel på kærlighed og opmærksomhed som omsorg og at blive hørt. I socialt arbejde har man længe haft familier og børns vilkår som 'genstand' for arbejdet. Den særlige fokusering på barnets behov for omsorg og at blive hørt er dog i nyere tid blevet tematiseret via begrebet om omsorgssvigt. Begrebet er i særlig grad blevet fremført af Kari Killén, der i 1991 udgav bogen "Sveket, Omsorgssvikt er alles ansvar". Siden bogen første gang udkom på dansk i 1996, er den udkommet i otte oplag (Killén 2003). I bogen betegner Kari Killén omsorgssvigt som et endnu ikke erkendt socialt problem, som fagfolk og samfundet ikke har fået øjnene op for (Killén 2003:15). Omsorgssvigt beskrives med andre ord som et objektivt og relativt udbredt problem. Killéns håb er, at:

> "…en øget forståelse hos fagfolk vil resultere i mindre tilsløring af problemer og mere bevidst prioritering af arbejdet med at forebygge og behandle omsorgssvigt […] Det er endvidere mit håb, at dette vil medføre en ændring i holdninger og prioriteringer på samfundsplan" (Killén 2003:26).

Ifølge Killén er bogens sigte især at styrke det faglige-etiske grundlag for arbejdet med omsorgssvigt, og hun beskriver den største udfordring som det at:

> "…kunne vurdere, om der i hjemmet findes tilstrækkelige ressourcer - og i givet fald hvilke - til at vi gennem indsats fra samfundets side kan bidrage til at omsorgssituationen i hjemmet bliver "god nok" - eller om forældrenes udviklingsmuligheder er så begrænsede, at vi må indstille os på at sikre barnet en anden og permanent omsorgssituation" (Killén 2003:24).

Ifølge Killén er omsorgssvigt et ”sammensat, mangeartet og altid smertefuldt fænomen” (Killén 2003:31). Hun fravælger begrebet mishandling som dækkende for omsorgssvigt, fordi det ofte forbindes med fysisk vold. I stedet lader hun omsorgssvigt være en samlebetegnelse for forskellige former for overgreb: fysiske overgreb, vanrøgt, psykiske overgreb og seksuelle overgreb. Disse beskrives som i praksis ofte overlappende former for overgreb (Killén 2003:35). Psykiske overgreb har imidlertid en særlig betydning. De beskrives som ”en kronisk holdning eller adfærd hos forældre eller andre omsorgsgivere, som er ødelæggende for, eller forhindrer udviklingen af, et positivt selvbillede hos barnet”. Det understreges, at der er tale om et vedvarende adfærdsmønster hos forældrene, som påfører barnet ”indvendige sår”, der ikke er synlige for omverdenen. Psykisk overgreb er ”følelsesmæssige vanrøgt”, som ikke altid er kendt for hverken barnet eller forældrene (Killén 2003:43-52, 52). Killéns pointe er, at de forskellige former for overgreb alle involverer *psykiske overgreb.* Psykiske overgreb og den følelsesmæssige vanrøgt ses som den væsentligste årsag til og virkning af alle overgreb, og det er den form for overgreb, der giver langsigtede konsekvenser for barnets udvikling. Risikoen for at psykiske overgreb og følelsesmæssig vanrøgt giver langvarige skader er således det, der begrunder begrebet omsorgssvigt som overbegreb. Følgen er, at omsorgssvigt i alle tilfælde må afgrænses og defineres ved de psykiske og følelsesmæssige konsekvenser for barnet. Et eksempel herpå er, at Killén advarer mod, at socialarbejdere lader sig berolige af en ”synlig fysisk forbedring”, f.eks. at barnet tager på i vægt, fordi det ikke udelukker, at barnet er ”psykisk skadet for livet” og lider af ”følelsesmæssig underernæring” (Killén 2003:42-52).

Killéns tese er, at en øget fokusering på psykiske og følelsesmæssige overgreb vil bringe middelklassen mere frem i sager om omsorgssvigt (Killén 2003:52). Frem for en fokusering på materielle og fysiske forhold vil begrebet omsorgssvigt altså potentielt føre til en fokusering på omsorgen for barnet. Killén taler for en ”opgradering” af barnets perspektiv i det sociale arbejde, således at barnet ikke udsættes for dét, hun betegner som risikoen for ”offentligt omsorgssvigt”. Offentligt omsorgssvigt kan forekomme af grunde, som primært relaterer sig til psykologiske mekanismer f.eks. individuelle normer og forsvarsmekanismer i det sociale arbejde og hos den enkelte socialarbejder (Killén 2003:59-80). Til styrkelse af det fagligeetiske grundlag for arbejdet introducerer hun nogle arbejdsmodeller, der kan bidrage til ”en grundig og pålidelig psykosocial undersøgelse og diagnose af barnets omsorgssituation baseret på en helhedsvurdering af familiesystemet”. På et eklektisk og primært psykologisk, interaktionistisk og systemteoretisk funderet teoretisk grundlag og med inspiration fra family casework introduceres for det første en samspilsmodel til analyse af omsorgssvigt (Killén 2003:84-91).[8] For det andet introduceres en række forældrefunktioner og nogle antagelser om, hvad der har betydning for en given evne til at udfylde disse forældrefunktioner. Forældrefunktionerne tænkes at indgå i ”forældreprognosen” (Killén 2003:127-131) og er følgende:

1. Evnen til at opfatte barnet realistisk
2. Evnen til at danne realistiske forventninger om de afhængigheds- og følelsesmæssige behov barnet kan tilfredsstille.
3. Evnen til at danne realistiske forventninger til barnets mestring
4. Evnen til at engagere sig positivt i samspil med barnet
5. Evnen til empati med barnet

[8] Killén trækker på objektrelationsteori og tilknytningsteori, egopsykologi og teorier om personlighedsudvikling, traumeforskning og ligevægtsbegrebet som anvendes i psykodynamisk teori, systemteori og netværksteori (Killén 2003:84-91).

6. Evnen til at prioritere tilfredsstillelse af barnets mest grundlæggende behov frem for sine egne
7. Evnen til at rumme egen smerte og frustration uden at skulle afreagere på barnet. (Killén 2003:162).

Dét, der anses som udslagsgivende for forældrenes evne til at udfylde forældrefunktionerne, er på den ene side en vis "generationsgentagelse" (Killén 2003:127-31):

> "Det at blive "gode nok" forældre forudsætter, at nogle elementære behov tilfredsstilles tidligt i ens tilværelse. Det drejer sig om behov for kærlighed, omsorg, tryghed og kontinuitet. Det gælder ligeledes behovet for at kunne knytte sig og identificere sig med forholdsvis stabile voksne mennesker, som selv er i stand til at strukturere deres tilværelse. De vil kunne sætte grænser og løse dagliglivets små og store problemer uden at skabe urimelige grader af angst og skyldfølelse hos barnet" (Killén 2003:127).

På den anden side er forældrenes personlighedsdimensioner udslagsgivende herfor. Her præsenteres 4 dimensioner: følelsesmæssig umodenhed, psykiske problemer, psykose og psykisk udviklingshæmning. I forhold til umodne forældre introduceres to kategorier: den apatisk opgivende forælder og den impulsstyrede forælder. Forældre med misbrug udgør her en særlig kategori, der i høj grad risikerer at begå overgreb mod barnet (Killén 2003:131-159).

Killén understreger, at funktionerne ikke er statiske og ikke skal bruges til at skabe "beviser eller indrømmelser" men som et grundlag for hjælp til positive forandringer (Killén 2003:176-77). Ikke desto mindre lægges der også vægt på, at en forudsætning for at hjælpe forældrene er, at de bliver i stand til at "erkende at der faktisk er tale om omsorgssvigt" (Killén 2003:159). Dette bør ske allerede på bekymringsstadiet og videre i undersøgelsesfasen, hvor omsorgssvigtet endnu ikke er tydeligt for socialarbejderen. I den forbindelse understreger Killén behovet for, at socialarbejdere bliver bedre kvalificerede til at arbejde med og tale med børn (Killén 2003:237, 411-421, 241-42). På den måde bliver risikoen for at manglende omsorg fører til skader og barnets behov for at blive hørt koblet til målet om tidlig indsats og forebyggelse.

I nogenlunde tråd med ovenstående udkom i Danmark i 1992 rapporten *Myndighedsudøvelsens problematik: et uddannelses- og udviklingsprojekt* skrevet Hillgaard & Jensen. Rapporten var blevet til på baggrund af et uddannelses- og udviklingsprojekt under Socialministeriets udviklingspuljer og drejede sig om socialrådgiveres arbejde med vanskeligt stillede familier. I rapporten præsenteredes blandt andet Børnelinealen som en "systematisk tankeramme", der tænkes anvendt i familiearbejdet og i særlig grad i undersøgelsesarbejdet, der involverer vurderinger og skøn (Hillgaard & Jensen 1992:87-88):

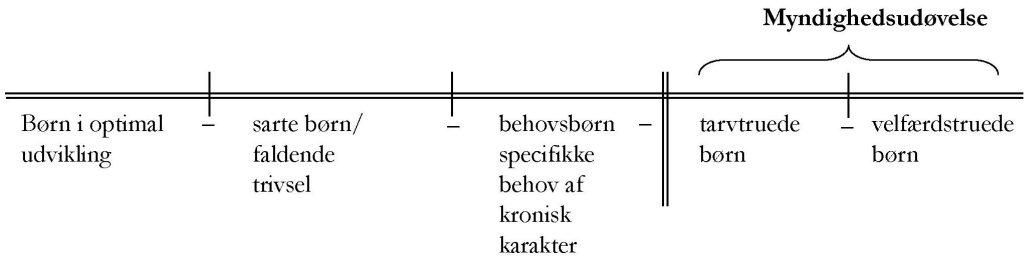

(Kilde: Hillgaard & Jensen 1992:87)

Ud fra en beskrivelse og vurdering af barnets situation indplaceres barnet på Børnelinealen med et kryds, der gør det muligt at fastlægge grundlaget for indsatsen. I beskrivelsen af barnet opfordres der til, at socialarbejderen fokuserer på *fysisk omsorg, emotionel kontakt, stimulation og relationen mellem forældre og barn* (Hillgaard & Jensen 1992:89). Selvom der i udgangspunktet fokuseres på barnets situation, frem for f.eks. forældrefunktioner, beror vurderingen af barnets situation i høj grad på en vurdering af forældrenes omsorgsevne og forældreevne:

> ”Begrebet *omsorg* kan strengt taget relateres til barnet. Det er evnen til som forældre at drage omsorg for barnet, som er udgangspunktet og derved bliver det et spørgsmål om, i hvilken udstrækning *barnets behov* bliver tilgodeset […] Med hensyn til begrebet *forældreevne* fremgår det, at det er *begge* forældre, der hentydes til, i modsætning til omsorgsevne, hvor der menes en individualiseret evne [ofte mor/barn]. Med begrebet forældreevne er der lagt op til, at det er forældrenes samlede evne til at klare familiens problemer, der hentydes til. Det betyder, at *relationerne* i familien bliver centrale. […] Barnets vækst indebærer en række udfordringer til forældrene i retning af, at de skal kunne imødekomme barnets behov for udvikling. Det er måske i denne forståelse, at man kan tale om forældrenes evne til at udvikle de sociale relationer, som kan betragtes som en væsentlig del af begrebet forældreevne” (Hillgaard & Jensen 1992:75-77).

Set i lyset af ovenstående kan man antage, at der også i det sociale arbejde er kommet et særligt fokus på barnets behov for omsorg og at blive hørt hhv. risikoen for skade som følge af mangel på samme, og at det er sket med eller gennem et fokus på *forældrenes* evne til at opfylde de forældrefunktioner, som tænkes at kunne tilvejebringe en omsorg for barnet, der er ”god nok”. Nordisk forskning indikerer med relativ sikkerhed, at forældre, hvis børn gøres til genstand for børneforsorgsundersøgelser, gennemgående beskrives som havende problemer i forhold til sig selv eller partnere (f.eks. misbrug psykiske problemer, udviklingshæmning, kriminelle erfaringer eller vold) eller i forholdet til børnene (f.eks. relationsproblemer, manglende overskud eller muligheder for at tage sig af børnene pga. f.eks. fængselsdom, fysiske og seksuelle overgreb) (Egelund & Sundell 2001:68-72, 119). Særlige problemer ved forældrene f.eks. misbrug fungerer som ”trumfkort”, der får konsekvenser for beslutninger i børnesager (Backe-Hansen 2001). Sammenholdt med det forhold, at børns forhold sjældent beskrives (Egelund & Sundell 2001:68-72,119), indikerer det, at der i det sociale arbejde med familier og børn er fokus på det ”risikable forældreskab”, og at forventningerne til den gode forældrerolle er et element, der er styrende for iagttagelsen af familier og børn i en sådan grad, at det kan overskygge iagttagelsen af barnets konkrete forhold (Egelund 1997: 189-204). For så vidt, det er tilfældet, kan det indikere, at der i socialt arbejde med familier og børn sker en særlig betoning af det, Fuchs betegner som *obligatorisk kærlighed.*

Begrebet obligatorisk kærlighed introduceres i bogen *Liebe, Sex und solche Sachen. Zur Konstruktion moderner Intimsysteme* (Fuchs 1999). Begrebet er udviklet på grundlag af Niklas Luhmanns sociologi og har reference til hans analyse af udviklingen af kærlighedens socialsemantik. Luhmann betragter moderne intimsystemer som primært konstitueret omkring kærlighed som symbolsk generaliseret medium og koden elsker/elsker ikke. Når Luhmann analyserer kærlighed, baserer han sig således på en antagelse om, at kærlighed ikke blot er en *følelse*, men også en særlig *social form* - en kærlighedens socialsemantik - knyttet til det at elske nogen på den rigtige måde[9]:

[9] Det kan forekomme provokerende at adskille et begreb om kærlighed fra følelsen. Nogle bemærkninger hertil kan derfor være nyttige. *For det første* er en skelnen mellem kærlighed som følelse og kærlighed som obligato-

> ”In other words, love will not be treated here as a feeling (or at least secondarily so), but rather in terms of its constituting a symbolic code which shows how to communicate effectively in situations where this would otherwise appear improbable. The code thus encourages one to have the appropriate feelings” (Luhmann [1982] 1998:8-9).

Kærlighed som social form - og det vil også sige kærlighedskommunikation i intimsystemer f.eks. parforhold - konstituerer således særlige forventninger til hvilke kommunikationer, der kan betragtes som et udtryk for f.eks. god/dårlig, lidenskabelig/ikke lidenskabelig kærlighed.

Luhmann foretager en analyse af udviklingen i kærlighedens socialsemantik og viser, at iagttagelsen af kærligheden har undergået en forandring fra kærlighed som noget uden for ægteskabet til *idealet* om kærligheden som passion i ægteskabet, over *paradokset* i den romantiske kærligheds stræben efter perfektion og fuldkommenhed, til kærligheden som *problem* (Jönhill 1993:78). Kendetegnende for udviklingen er groft skitseret en stadig øget betoning af kærlighed som noget, individer *frivilligt* indlader sig på og en samtidig refleksion over, at frivilligheden ikke nødvendigvis medfører den ideelle eller fuldkomne kærlighed og også rummer elementer af tvang til konformitet. Når kærligheden bliver et problem, kan det betegnes som en refleksion over det forhold, at kærlighed som social form ikke nødvendigvis er det samme som kærligheds*følelser* eller omvendt: at kærligheds*følelser* ikke nødvendigvis har en social gennemslagskraft. Det er med andre ord en refleksion over kærligheden som kontingent og en refleksion over det forhold, at kærlighed derfor er henvist til at konstituere sig socialt som *relativt* sikre - men dermed også potentielt usikre - kærlighedskommunikationer. Dette fører potentielt til en øget betoning af standardiserede forventninger til kærlighedskommunikationer, der fremhæver forpligtelsen til at elske på den rigtige (konforme) måde (Jönhill 1993:78-79). Det vil sige en betoning af det, man kan kalde kærlighedens obligatoriske former. Fuchs antager, at en sådan betoning er særligt kendetegnende for den forandring moderne intimsystemer gennemgår, når de udvides fra to til flere personer f.eks. ved familiedannelse. Der er her tale om en forøgelse af presset for at elske flere personer på forskellige måder og dermed et pres, der baserer sig på en individualisering af kærlighedens sociale form. Denne forandring betegner han som en forandring til en betoning af obligatoriske kærlighed. Her betones ikke alene nødvendigheden af at elske én person på en passende måde for at kunne opnå inklusion til intimsystemer, men forpligtelsen til at elske flere individer frivilligt på en passende måde. Her er det Fuchs tese, at hensynet til børnene - ”for børnenes skyld” - bliver styrende for kommunikation i og om familien (Fuchs 1999:91). Dette fører til, at kærligheden i familien på den ene side nemt kan men på den anden side ikke må problematiseres:

---

risk kærlighed en skelnen, som forekommer i det sociale arbejde. Eksempelvis diskuterede jeg på et møde med den ene familiebehandlingsinstitution begrebet obligatorisk kærlighed (Jf. Bilag 23). Behandlerne fandt begrebet problematisk. Deres begrundelse var, at man *ikke* beskæftigede sig med, om forældre *reelt* elsker deres barn. Det gik man ud fra, at de gjorde. I stedet fandt man begrebet omsorg mere passende. Man foretog således en skelnen mellem følelsen og forpligtelsen til at elske barnet på en særlig måde nemlig som den gode omsorg. Samtidig var den gode omsorg et tegn på tilknytning og således et eksempel på, at kærlighedens sociale koder opmuntrer og fungerer som tegn på følelser. *For det andet* er en skelnen mellem kærlighed som følelse og obligatorisk kærlighed en skelnen, der gør det muligt at begribe familien og omsorgen for barnet som et socialt fænomen, hvorom der kan kommunikeres andre steder end blot i eller af familien. Begrebet obligatorisk kærlighed anfægter det, som Gubrium og Holstein tidligere har beskrevet som en kollektiv myte, nemlig at familien er noget, der alene er privat, kun kan erfares eller begribes ved at observere familien i hjemmet eller dets såkaldte ’naturlige rammer’, og at familiens medlemmer altid i sidste ved, hvad familien er. Familien er i deres terminologi en diskursiv formation, som ikke kan afdækkes alene gennem metoder, der fokuserer på individuelle oplevelser, og de anvender dette som et argument for at undersøge den sociale konstruktion af familien i professionelle diskurser (Gubrium & Holstein 1990:37-56,76).

> ”Die Familie verpflichtet zur Liebe, es gibt da das Moment des Zwanges, dem sich kein Familienmitglied entziehen kann, auch und gerade dann nicht, wenn es psychisch nicht den mindesten Grund zur Liebe entdecken kann. Wer wollte daran zweifeln, dass die diabolische Kehrseite der Liebe der Hass ist und dass in Familie auch gehasst werden kann, aber das Üble dieses Hasses ist sein verbot. Der hass in der Familie ist per se, wenn Sie so wollen, sündig, er bestraft sich selbst. Aber nicht nur der hass. Das ist ja schon ein Grenzfall, sondern die Nichtliebe, die Vernachlässigung, de seelische Kälte auch! [...] Zur Liebe kann man, der Formvorschrift folgend, nicht geschwungen werden. Das gilt in gewisser Weise auch für die Familie, aber in obligatorischer Form. Man darf nicht nicht lieben. Die Kommunikation der Nichtliebe ist schlichtweg katastrophisch, wenn sie sich als ernst gemeint zu erkennen gibt“ (Fuchs 1999:91-92).

Det er netop i den betydning, Luhmann betegner familien som et ekstremtilfælde af farlig kommunikation, hvorfor der sandsynligt danner sig grænser for, hvad der kan diskuteres, siges etc. (Luhmann 1995a:87).

Den obligatoriske kærlighed i familien er resultatet af og kan ses direkte parallelt til den øgede opmærksomhed omkring barnets behov for kærlighed. Som social form adskiller den sig ikke grundlæggende fra kærligheden som social form alment, idet den søger at transformere relativt usikre kærlighedskommunikationer til relativt sikre kærlighedskommunikationer, men den gør det med og *gennem* en særlig betoning af pligten til at elske barnet på en passende måde. Begrebet giver mening set i lyset af tesen om, at den øgede opmærksomhed omkring barnet opstår som følge af, at barnet så at sige unikt repræsenterer stabiliteten i intime relationer i et samfund, hvor disse alment bliver sværere at opretholde. En øget opmærksomhed på forældrefunktioner, forældreevner, forældreomsorg i socialt arbejde kan indikere, at der, *når der opstår tvivl om, hvorvidt barnet elskes og oplever sig som elsket, sker en øget betoning af standardiserede forventninger om den normale, acceptable og gode måde at elske på.* Heraf følger, at når kærligheden bliver usikker, opstår muligheden for, at der opstår en ekspertise, der bedømmer, hvad der i familien kan regnes for patologisk (Luhmann 1995a). Hvad der er vigtigt at bemærke er, at adskillelsen af følelse og kærligheden som social form leverer et bud på, *hvorfor* den obligatoriske kærlighed bliver en særlig fremtrædende form. Betoningen af kærlighedens obligatoriske former sker måske *som følge* af en øget usikkerhed om, hvorvidt kærligheden god nok og stabil på sigt. Samtidig med, at det kan antages, at hensynet til den obligatoriske kærlighed kan være styrende i socialt arbejde, må det reflekteres, at problemhorisonten i netop dette tilfælde er en *tvivl* på, om det er godt nok for barnet på sigt. Følges ovenstående refleksioner, så refererer det tilbage til kærligheden som en social form, der ikke nødvendigvis er det samme som følelsen. *En betoning af den obligatoriske kærlighed fører dermed ikke til fuldkommen sikkerhed for, at barnet elskes eller oplever sig som elsket.*

Nogle aktuelle tendenser i lovgivningen kan indikere, at dét at sandsynliggøre en ”åbenbar” risiko for omsorgssvigt ikke er uproblematisk og potentielt giver anledning til nogle forskydninger i forhold til hvor og under hvilke forhold, beslutningsgrundlaget for børneforsorgsundersøgelsen foretages. Dette er blandt andet en begrundelse for at studere det sociale arbejdes iagttagelser af familier og børns sociale problemer inden for rammerne af familiebehandling på døgninstitution som en særlig indsatsform.

Familiebehandling på døgninstitution som case

I forbindelse med en § 38-undersøgelse, som skal bidrage til at afklare, om der er behov for foranstaltninger i hht. § 40, er det, som nævnt, angivet, at en undersøgelse skal resultere i en begrundet stillingtagen til, om der er grundlag for at iværksætte foranstaltninger, og at under-

søgelsen ikke må være mere omfattende, end formålet tilsigter og skal gennemføres så skånsomt, som forholdene tillader.

Når der tildeles *døgnophold* for forældremyndighedsindehaver, barnet/den unge eller andre familiemedlemmer på døgninstitution, i plejefamilie eller godkendt opholdssted/botilbud (§ 40 stk. 2 nr. 4), angiver loven imidlertid, at barnet eller den unge modtager "omsorg, personlig støtte, socialpædagogisk rådgivning og behandling. Ved særlige behov kan der endvidere foretages undersøgelser og observation samt ydes terapi eller anden behandling" (§ 40b, stk. 1). Af gældende vejledning om særlig støtte til børn og unge fremgår det, at et sådant ophold ofte vil være som led i familiebehandling (Vejledning om særlig støtte til børn og unge nr. 4, 16.1.2002 pkt. 49), og af den grund refererer til vejledning om tilbud om familiebehandling alment (§ 40 stk. 2 nr. 3). Qua det, at der i hht. § 40b, stk. 1 kan forekomme både undersøgelser, observation og behandling, kan man formode, at der på dette område er en mere flydende grænse mellem undersøgelse og behandling. Det vil sige, at der i forbindelse med familiebehandling, efter enten § 40 stk. 2. nr. 3 eller 4, i praksis kan forekomme et mix af undersøgelse, iværksættelse af handleplaner inden for rammerne af foranstaltningen samt behandling. Det fremgår ikke af vejledningen. Her fremgår det, at formålet er at "bevare familien samlet", og der lægges vægt på, at tilbuddet drejer sig om behandling:

> "Udgangspunktet for familiebehandling efter § 40, stk. 2, nr. 3, er, at problemer og mål beskrives og aftales i samarbejde med forældrene. Problem- og målformulering sker ud fra forældrenes opfattelse, og formuleringen revideres i løbet af behandlingen i takt med forældrenes ændrede forståelse af deres egen situation. Forældrene er fortsat de primært ansvarlige for opdragelsen og omsorgen for barnet under behandlingsforløbet. Formålet med familiebehandlingen er at give familien mere hensigtsmæssige samspilsformer og indbyrdes relationer. Midlerne vil være forskellige, men vil typisk bestå i udførelse af praktiske dagligdags opgaver, lege og spil, suppleret med familie- og gruppesamtaler og individuel støtte. Behandlingsarbejdet tilrettelægges efter den enkelte families problemer og ressourcer" (Vejledning om særlig støtte til børn og unge nr. 4, 16.1.2002 pkt. 48).

En evaluering af familiebehandling på døgninstitutionen foretaget af Uggerhøj viser imidlertid, at undersøgelse og behandling i praksis ikke altid kan skilles ad, og at grænserne er svære at definere (Uggerhøj 2000:57-60). Dette fremgik også af et indledende interview med en socialkonsulent ansat i et amt. Socialkonsulenten karakteriserede familiebehandling med døgnophold som omfattende både undersøgelse som *supplement* til § 38-undersøgelsen og behandling. Socialkonsulenten var klar over den retlige begrundelse for adskillelse mellem undersøgelse og behandling, men gav udtryk for, at det i praksis kunne ses som "en strid om ord" for "Man bliver jo nødt til at sætte en interaktion i gang, for at de kan ske noget".[10] Set i et andet perspektiv betyder det måske, at den åbenbare risiko for skade måske ikke er så åbenbar. Om risikoproblematikken gav vedkommende udtryk for følgende:

> "Da der er tale om forældre, der ofte har været længe "i systemet", og hvor der er afprøvet mange forskellige foranstaltninger, kan der i nogle tilfælde være tale om, at en forældreevneundersøgelse på en døgninstitution har den funktion at tjene som ekstra dokumentation i forhold til Børne- og Ungeudvalget. Dette er ikke optimalt, men realistisk. Det ikke-optimale består i, at man i de fleste tilfælde allerede har aktualiseret og gjort forældrene bekendt med muligheden for, at barnet anbringes. Ofte har det været en del af begrundelsen for, at de bør sige ja til et ophold på en institution. Det at man "trækker tiden ud" kan synes uetisk overfor den enkelte fami-

[10] Bilag 1.

> lie og barnet. På den anden side, kan man sige, at både en behandling og en undersøgelse på en institution kan være en måde at "give forældrene en chance for at vise, hvad de kan" (Bilag 1).

Ovenstående vidner om, at risikoen kan være mere eller mindre åbenbar for socialarbejderne på en mere eller mindre tilstrækkeligt dokumenteret måde. I et interview med en socialrådgiver fremgik det, at rapporter fra familiebehandlingsinstitutioner med døgnophold indgår som et "vægtigt redskab i forhold til rådgiveren og i forhold til, hvis sagen kommer på Børne- og Ungeudvalget",[11] og tilsvarende:

> "På den ene side er der de situationer, hvor familien kommer på familiebehandlingsinstitution med viden om, at det kan være, at barnet anbringes. Dvs. at præmissen - muligheden for anbringelse - er aktualiseret for forældrene. Her kan formålet med behandlingen være at give forældrene en sidste chance. Vi siger til dem, I får nu en sidste chance til at vise, at vi tager fejl. På den anden side er der de familier, hvor rådgiveren vurderer, at familien har behov for og vil profitere af et ophold på en familiebehandlingsinstitution. Det er de situationer, hvor vi vurderer at det vil være frugtbart for familien. Og her er der så mere tale om forebyggende for at undgå anbringelse" (Bilag 5).

Af Uggerhøjs evaluering af familieinstitutionen Bethesda fremgår det ligeledes, at institutionen af sagsbehandleren betragtes som "et sidste fortvivlet forsøg" (Uggerhøj 2000:100). Ovenstående praksis gør det sandsynligt, at vejledningens understregning af, at behandling skal vægtes, ikke altid følges eller er mulig at følge i praksis.

Man kan antage, at dette til dels har at gøre med foranstaltningens karakter. I det tilfælde, hvor der anvises foranstaltninger i hht. § 40 stk. 2 nr. 3 og i særlig grad i hht. nr. 4, som jo er døgnophold, er der på den ene side et mål om at bevare familien samlet. På den anden side forekommer en situation, hvor man så at sige nærmer sig grænsen for en anbringelse af barnet. Der er tale om en særligt indgribende foranstaltning, som tænkes at kunne afværge en anbringelse af barnet, men hvor anbringelse af barnet samtidig er blevet en mulighed. Målet om at bevare familien samlet mødes af en bekymring for, om det er muligt. For så vidt, det gælder, er to aspekter centrale. For det første har man her et område, hvor grænsen mellem undersøgelse og behandling som en iværksat foranstaltning er flydende. For det andet nærmer man sig her en skærpet risikoproblematik. Der sker dermed i praksis en forskydning fra skærpede krav om at foretage undersøgelser og handleplaner *forud* for iværksættelsen af foranstaltninger *til* iværksættelse af foranstaltninger med henblik på at kunne undersøge og udarbejde handleplaner. Man kan spørge, om det er tilfældet, at der på et område med skærpede risikoproblematikker, og hvor anbringelse af barnet er en reel sandsynlighed tillades en mere åben afgrænsning af forholdet mellem undersøgelse og (be)handling? Og skyldes det, at risikoen langt fra er åbenbar? Og hvilke konsekvenser har det for iagttagelsen af familier og børn? Dette kan man selvsagt ikke se af lovens formuleringer.

I den indledende fase af forskningsprojektet diskuterede jeg valget af familiebehandling med døgnophold med forskerkolleger. Her blev det pointeret, at familiebehandling med døgnophold blot er én af mange indsatser overfor familier og børn. Det blev blandt andet foreslået, at jeg valgte en række *forskellige* indsatsformer f.eks. familiebehandling, familierådslagning, familieværksteder etc. Jeg fastholdt imidlertid valget af familiebehandling med døgnophold.

[11] Bilag 5.

En første grund var ovenstående refleksioner. Fordi familiebehandling med døgnophold potentielt udgør en sidste "chance" for familierne og aktualiserer en anbringelsesproblematik, kan familiebehandling med døgnophold på en produktiv måde udgøre en kritisk og måske paradigmatisk case for det sociale arbejde med familier og børn i almindelighed. Dette gælder i særlig grad i dag, hvor socialt arbejde med børn og unge politisk ofte kobles til muligheden for at forebygge hhv. mindske antallet af anbringelser. Det, at familiebehandling med døgnophold, er en usædvanlig interventionsform, kan sætte spørgsmålet om sociale problemers emergens og deres løsning på spidsen (Flyvbjerg 2000:149-153). Familiebehandling med døgnophold vil kunne fungere som kritisk case i betydningen en mest-sandsynlig case. Den vil egne sig til at åbne for falsifikation af udsagn forstået på den måde, at *hvis teoretiske antagelser om indsatsens måde at fungere på ikke gælder for dette område, gælder de ikke for nogen indsatsområder, hvor man iagttager familier og børns problemer* (Jf. Flyvbjerg 2000:151). Familiebehandling med døgnophold kan tilsvarende udgøre en paradigmatisk case. Hvis der kan genereres viden om familiebehandling med døgnophold, kan denne viden potentielt danne model for, hvordan man kan begribe familiebehandling dels på andre døgninstitutioner og dels familiebehandling under andre rammer f.eks. dagbehandling.

Denne afhandlings fokus er således, hvordan sociale problemer vedrørende familier og børn iagttages og håndteres på døgninstitutioner for familiebehandling. En ambition er at generere viden, der har en vis rækkevidde ud over den specifikke sociale sammenhæng, der undersøges. Dette skyldes ikke mindst, at der i dag synes at være et behov for viden, der på mere generel vis siger noget om socialt arbejde.

Socialt arbejdes virkninger

Som det er fremgået af det foregående, er det politiske krav om resultatorientering og effektivitet på det sociale område blevet forstærket i løbet af 90'erne. Der efterspørges kriterier for det gode og effektive sociale arbejde, hvilket blandt andet ses af Socialministeriets udgivelse af *Metodemagasinet* og etableringen af Nordic Campbell Center i 2002, hvis formål er at udarbejde systematiske rapporter om sociale programmers virkninger. Tilsvarende eksperimenteres der i Danmark på lokalt niveau med evidensbaserede programmer for socialt arbejde.[12] Der er således i Danmark en stærk interesse for at styrke udvikling af viden om socialt arbejdes virkninger. Den samme tendens kan spores i andre nordiske lande (Bergmark & Lundström 2002:65).

Krav om dokumentation af effekter og måden denne dokumentation søges erhvervet er blevet mødt med skepsis. Nogle indlæg i *Nordisk Sosialt Arbeid. Tidsskrift for sosialarbeidere i Norden* (Nordic Journal of Social Work) kan illustrere, hvad denne skepsis består i. F.eks. efterspørger Månsson i et indlæg en diskussion om, hvilke videnskabelige modeller, der er rimelige og mulige, hvis man skal bedømme *værdien* af det sociale arbejdes indsats (Månsson 2003:73):

[12] Eksempler på evidensbaserede programmer er PMT (Parent Management Training) og MST (Multisystemic Treatment), der er behandlingsmetoder målrettet børn og unge med alvorlige adfærdsvanskeligheder. Programmerne søges evalueret gennem randomiserede studier (tilfældige udvalgsstudier), hvor genererede data lægges ind i databaser med henblik på metastudier, hvor målet er at generere viden om, hvilke metoder, der virker bedst. I blandt andet Nordjylland og Århus Amt er der iværksat eksperimenter med de såkaldte evidensbaserede programmer.

> ”Här kräves en grundlig kunskapsteoretisk diskussion, en diskussion som blandt andet tar fasta just på kunskapsobjektets komplexa och svårfångade karaktër, som utgår från den egentligen ganska självklara tanken, att en bedömning av de sociale insatsernas värde och effekter måste ställas i relation till själva problemet som de är till för att lösa, till hur insatserna organiseras och utförs samt till hur dessa samspelar med andra förhållande i klientens liv” (Månsson 2003:73)

Ifølge Månsson må socialt arbejdes værdi og dets virkninger bedømmes ud fra en viden om *kompleksiteten* af de sociale problemer, som det sociale arbejde skal løse, hvordan indsatsen *organiseres* og *udføres*, og hvordan dette spiller sammen med øvrige forhold i klienternes liv. Han kritiserer evidensbaserede programmer for, i deres stræben efter objektivitet, at gøre sig blinde for netop denne kompleksitet (Månsson 2003:79).

Når Månsson fremhæver, at der er brug for en grundig kundskabsteoretisk diskussion, kan det ses som et udtryk for, at krav om evidens resulterer i en refleksion over socialt arbejdes eget kundskabsgrundlag dvs. hvilke former for viden, der skal være styrende for det sociale arbejde. Man kan sige, at kravet om evidensbaserede programmer og forskning i socialt arbejde skaber et behov for at reflektere over og at beskrive, hvad der kendetegner det sociale arbejde, og hvori dets værdi består. Men hvordan beskrives socialt arbejde værdi?

I samme tidsskrift beskriver Angel socialt arbejde som en praktisk aktivitet, der hviler på kundskabsformer, der går ud fra, at *mennesket er komplekst* og ikke lader sig beskrive i entydige kategorier eller årsags-virkningsforhold. Mennesket såvel som den kundskab, der er kendetegnende for socialt arbejde, er *kontekstafhængig* og *situationelt bestemt.* Viden i socialt arbejde baserer sig på *indlærte færdigheder* og *refleksion i praksis.* Gennem praksislæring opnår socialarbejderen en såkaldt tavs viden, som beskrives som *en kompleks færdigheds- og fortrolighedsviden der bygger på intuition og erfaring* f.eks. i form af kommunikativ kompetence eller evne til genuin empati. Ifølge Angel er der, når man lader evidens være et kriterium for, hvad der udgør kundskab, en fare for, at megen viden, f.eks. viden genereret på basis af kvalitative undersøgelser af socialt arbejde, ikke vil kunne vurderes som hverken sand eller nyttig viden. Han beskriver den evidensbaserede forskning i socialt arbejde som ”fragmentarisk” og ”reduktionistisk”, og som en forskningsform, der i højere grad baserer sig på en loyalitet overfor systemerne end overfor de mennesker, socialt arbejde skal forholde sig til og de problemer, det skal løse. Angel ser evidensbaserede programmer som byggende på procedurer, hvor kravet om at gøre det rigtige frem for det gode stilles i forgrunden. Han mener ikke, at det modsvarer det, der er styrende i socialt arbejdes praksis, hvor ”Synet på mellommenneskelige relasjoner og menneskesyn har betydning for hvordan vi velger å løse problemer, hvordan vi møter andre og de virkemidler vi tar i bruk”. Derfor bør forskning ifølge Angel fokusere på praksis og lave mere indgående studier af socialt arbejdes dagligliv (Angel 2003:68-71). Socialt arbejde beskrives på den måde, som en kontekst- og situationelt betinget aktivitet, hvis viden bygger på *erfaringer* opnået gennem praksislæring. Dets viden er til dels tavs og baseret på social arbejderes opøvelse af intuitive færdigheder. Samtidig er socialt arbejdes syn på sociale problemer og problemhåndtering afhængigt af *værdier* f.eks. særlige normative menneskesyn.

Ovenstående synes at bero på en antagelse om, at forskning i og udvikling af det sociale arbejde bør tage udgangspunkt i det, man kan kalde socialt arbejdes praksis. Det sociale arbejdes værdi og virkninger må ses i lyset af socialt arbejdes karakter, de problemer det skal løse, måden de løses på, og hvordan dette får virkninger for klienterne. Dette må ske ud fra en tilgang, som inddrager socialt arbejdes *værdi- og erfaringsbaserede kundskabsgrundlag.*

Hansson kritiserer ovenstående synspunkter for at bygge på en fejlslutning ved at sammenblande det sociale arbejdes praktiske indhold og den forskning, der bedrives om denne praksis (Hansson 2003:194). Ifølge Hansson er "Målrationaliteten" i evidensbaseret forskning om socialt arbejde, at kvalitet afgøres ud fra, hvilke konsekvenser det sociale arbejde har for den enkelte klient eller bruger. Argumentet er her, at det er til gavn for brugerne, som har krav på at vide, hvad ydelserne kan for at kunne indgå i en diskussion om ydelsen og ideelt set vælge frit. Værdi sættes her lig med *effekter i betydningen resultater og virkninger for klienter.* Hansson efterspørger et "rimeligt" udgangspunkt for at kunne sige noget om det "bedste" sociale arbejde på tværs af konkrete områder - dvs. uafhængigt af kontekst - således, at et "systematisk färbättringsarbete" baseret på vidensudvikling kan sættes i værk. Han efterspørger klarhed om, hvad der fungerer, og hvad der ikke fungerer (Hansson 2003:195, 199). Han foreslår, at:

> "…om man vill veta någor med rimlig grad av vetenskaplig säkerhet, så behöver man arrangera studier där man använder kontrollgrupper, studier där man har kontroll på själve undersökningsgrupperna, där man använder longitudinelle ansatser som indebär att man behöver samle in mycket information över lång tid om enskilda individer" (Hansson 2003:195).

Der argumenteres for, at sådanne studier kan komplementere og komplementeres af andre studier, og ikke bør affærdiges "med hänvisning till nogån förment tvivelaktiv människosyn eller andra påstått grumliga värdepremisser" (Hansson 2003:196). Fokuseringen på socialt arbejdes værdier beskrives dels som et udtryk for myter om egnede metoder og modeller i socialt arbejde, dels som et udtryk for en professionel velfærdsrationalitet, der er svær at forene med en "klassisk videnskabelig rationalitet". Om modstanden mod evidensbaseret forskning og socialt arbejde antages det implicit, at der er tale om en professionsmagt baseret på bedrevidenhed, og argumentet for vidensudvikling på ovenstående grundlag er, at det kan resultere i en "maktförskjutning til brukarnes fördel" (Hansson 2003:198).

> "De stora bristerna inom det sociale arbetet är inte osäkerhet och ovisshet om det bästa handlingssättet, om den bästa metoden. De verkliga tillkortakommandena är tryggheten när man inte ser, vissheten när man inte vet, övertygelssen som aldrig utmanas, resultaten som inte granskas. Den blinde förvissningen är egentligen en likgiltighet för klientens anspråk" (Hansson 2003:198).

Rationalet i ovenstående synes at være, at forskning ikke nødvendigvis behøver at tage udgangspunkt i socialt arbejdes værdi- og erfaringsbaserede kundskabsgrundlag. Værdier ses i dette perspektiv som noget tvivlsomt, der står i modsætning til fakta. Værdier anses, som Brevig kritisk peger på, ikke som noget, der har en real værdi (Brevig 2002:87). Socialt arbejdes værdi skal bedømmes ud fra dets virkninger for klienter, og dette måles bedst på grundlag af kontrollerede effektstudier af individuelle udviklingsforløb. Målet er *generel viden om socialt arbejdes måde at fungere på tværs af kontekster.*

Kritikere af og fortalere for evidensbaseret forskning og socialt arbejde står på mange måder stejlt overfor hinanden. Fælles for synspunkterne er imidlertid, at der efterspørges viden om *hvilke handlinger, der har positiv eller negativ virkning for klienterne.* Uenighederne drejer sig om, hvem der skal have ret til at definere hvilke *forhold*, der er relevante at medinddrage i en sådan vidensudvikling. Hvilke forhold har betydning for socialt arbejdes virkninger, og på hvilken måde måles det? Konflikten består i uenigheder om, hvad et videnskabeligt grundlag for en bedømmelse af socialt arbejde kvalitet skal hvile på og dermed også den erkendelsesinteresse og det metodiske grundlag, der bør ligge til grund for produktion af viden. Man kan

spørge, om det overhovedet er muligt at studere socialt arbejde på en måde, hvor man bygger bro mellem disse synspunkter?

I en svensk og norsk sammenhæng har det været fremhævet, at manglen på egne systematiske diskussioner og forskning om metoder kan føre til, at socialt arbejde bliver urimeligt følsom overfor tilfældige ideologier og moder, og hindre en egentlig vidensudvikling til gavn for det sociale arbejde selv (Bergmark & Lundström 2002:77, Brevig 2003:91). Der efterspørges en diskussion i det sociale arbejde, som systematisk stiller spørgsmål ved og bidrager til at udvikle egne metoder blandt andet som værn mod ydre påvirkninger. I en norsk sammenhæng, hvor man allerede i 2000 implementerede MST i børneværnet, har en lignende refleksion fundet sted:

> ”Det er min påstand at sosialt arbeid har svak vitenskapsteoretisk fundering […] En konsekvens av denne mangelen på konsensus om sosialt arbeids vitenskapsteoretiske grunnlag vil være forskningsmessig og akademisk identitetsforvirring. Så lenge grunnlagsproblematikken bliver latt i fred, vil feltet preges av usikkerhet. Sosialarbeideren leter etter trygg funderring for sin virksomhet, enten det handler om konkret sosialt arbeid ansikt til ansikt med medborgere, eller om kunnskapsutvikling for virksomheten. Forskeren famler rundt i denne blandingen af verdier, kunnskaper og ferdigheter uten å finne faste holdepunkter for forskning og fagutvikling. Forskningsprosjekte innefor sosialt arbeid sliter med å finne et felles teorigrunnlag. Forskere støter på ulike kunnskapssyn i de tilstøtende fagfeltene, og nøyer seg da ofte med å låne forskningsmetoder fra andre. De beskriver dessuten så spesielle og avgrensede detaljer av praksis at betydningen for praktikere bliver forsvinnende liten” (Brevig 2002:78).

Det pointeres i den sammenhæng, at den ”praksisnære innsikten, som er nødvendig for god skjønnsutøvelse, må beskrives langt mere presist” og på en måde, hvor den på den ene side tages alvorligt og ikke ”banaliseres” og på den anden side gør sig åben for en forenkling - dvs. en generalisering - uden at det opleves som en forfalskning af virkeligheden (Brevig 2003:90). Et spørgsmål, man kan rejse i den sammenhæng, er, hvordan socialt arbejdes komplekse tavse, erfarings- og værdibaserede kundskabsgrundlag kan gøres eksplicit således, at man kan studere på hvilken måde, det har betydning for den komplekse skønsudøvelse? Hvis socialt arbejde må vurderes ud fra socialt arbejdes karakter, de problemer det skal løse, måden de løses på, og hvordan dette får virkninger for klienterne og på basis af en tilgang, der ser socialt arbejde ud fra den sociale sammenhæng, det udøves i, hvordan kan det tavse, intuitive og erfaringsbaserede kundskabsgrundlag gøres eksplicit som betydende for denne sammenhæng? Dette synes vigtigt, for så vidt socialt arbejde selv vil bestræbe sig på at bidrage til definitionen af, hvad der er dets værdi og vidensgrundlag. For socialarbejderen betyder det i følge Lundstøl, at ”kunnskapen om hvordan et praksisfelt kan oprettholdes som en god lærings- og kunnskapsutviklingsarena, må være en del av rammeforståelsen rundt en profesjon og tenkningen rundt en faglig virksomhet” (Lundstøl 2002:202). Socialarbejderen må, som et led i sin personlige dannelse, på den ene side se sine erfaringer og tavse viden som indlejret i en kulturel og historisk kontekst, hvorom der også kan generaliseres, og på den anden side reflektere over, hvad man ved og ikke ved i relation til forskellige vidensformer (Lundstøl 2003:203). Lundstøl opfordrer socialt arbejde til refleksion og vidensudvikling, der ikke blot er en videreførelse af traditioner, men indebærer dannelsesmæssig overskridelse f.eks. via teorier, begreber og modeller (Lundstøl 2003:198-200).

Forskningsmæssigt taler dette for *systematiske og komplekse teorigenererede og teorigenererende* bud på, hvordan erfaringer i socialt arbejdes praksis dannes og forandres, og hvilken betydning værdier har for praksis sat i relation til socialt arbejdes virkninger. Her kan man

diskutere, om forventningerne til evidensbaseret forskning og socialt arbejde er i stand til at generalisere på en sådan måde, at socialt arbejdes komplekse grundlag, som blandt andet kommer til udtryk i skønsudøvelse, ikke banaliseres men tages alvorligt. Når man f.eks. foreslår, at forskning bør bestå i longitudinelle kontrollerede effektstudier, antages det, at man kan holde den afhængige variabel, f.eks. klientens positive *forandring*, konstant over tid og relativt entydigt kan isolere og udpege faktorer, der på særlig signifikant vis kan forklare denne forandring. Dette er ikke uproblematisk. I udgangspunktet er ethvert forsøg på at holde forandring konstant en paradoksal operation, som må og kun kan håndteres ved at opstille betingelserne for, *hvornår noget betragtes som en forandring*, og man må prøve, som Luhmann udtrykker det, at forstå "forandringens typologi ved punktet for dens årsager, at berige modellen gennem yderligere konstellationer eller historiske betingelser" for derudfra at beskrive forandringer (Luhmann 2000:405). Problemet ved denne fremgangsmåde er, "at de oprindelige årsager, som modellen regner for afgørende, ofte mister meget af deres overbevisningskraft i den samlede konstellation". Som fremgangsmåde for undersøgelsen af virkninger er der risiko for, at den mister forklaringskraft i forhold til netop det, den ønsker at forklare f.eks. ikke blot virkningerne men virkningerne *af en given indsats:* "Den må stille sig tilfreds med sine resultater", men kan ikke på tilstrækkelig kompleks vis forklare, *hvorfor* virkningerne opstod (Luhmann 2000:405). I den sammenhæng kan man spørge, om man med longitudinelle kontrollerede studier af individuelle livsforløb egentligt faciliterer en vidensudvikling om, hvad der fungerer eller ikke fungerer i socialt arbejde, der kan danne grundlag for det forbedringsarbejde, man savner. Af mulige alternativer har Olesen foreslået "eksemplariske case-studier og komparative analyser af forandringsskabende eller 'generative mekanismer' i socialt arbejde og socialpolitiske indsatser", der er i stand til at sætte "detaljerne" i socialt arbejde ind i en samfundsmæssig kontekst, leverer "systematisk komparation af cases" og på den måde bidrager til at belyse socialt arbejde som en "clear box" frem for en "black box" mellem input og output (Olesen 2004:10).

Familiebehandling med døgnophold er et ringe belyst område. Med hensyn til nyere systematiske evalueringer kan hovedsageligt nævnes Uggerhøjs evaluering af familiebehandlingsinstitutionen Bethesda (Uggerhøj 2000). Af et indledende interview med en leder af en familiebehandlingsinstitution fremgik det, at vedkommende så det som vigtigt med "systematisk erfaringsopsamling" og at "vide mere om kvalitet" og metoder på området for familiebehandling med døgnophold. Vedkommende refererede her til, at der kun findes "små evalueringer" og så et behov for, "at der kommer nogen udefra".[13] Ligesådan gav en socialrådgiver udtryk for følgende forskningsbehov på området for familiebehandling med døgnophold:

> "Noget som jo virkelig er vigtigt, det er at den her matchning er så optimal som muligt. At familien får det tilbud, der passer til dens behov […] På et lidt mere overordnet plan kan det være godt at vide noget mere om, hvilke metoder, der virker. Eller hvad er godt til hvad?" (Bilag 5).

Fra de personer, der har kendskab til og udøver socialt arbejde på familiebehandlingsinstitutioner med døgnophold, efterspørges der således også viden om, hvordan det sociale arbejde på dette område *fungerer* og *virker*. I et interview gav en konsulent for private familiebehandlingsinstitutioner med døgnophold desuden udtryk for, at der er behov for forskning på området, der belyser, hvad der er "styrende for anbringelsen", og om dette er til barnets bedste.[14] Da jeg i forbindelse med et andet interview med en leder af en familiebehandlingsinstitution

[13] Bilag 2.
[14] Bilag 6.

fortalte, at jeg var interesseret i *synet på familier og børn*, gav vedkommende udtryk for, at det er denne "værdidiskussion", der er interessant.[15] Der synes således rig begrundelse for at undersøge, hvordan socialt arbejde med familier og børn på familiebehandlingsinstitutioner med døgnophold iagttager familier og børn, hvad der er styrende for denne iagttagelse, samt hvordan denne iagttagelse danner særlige forudsætninger for det, Olesen kalder "forandringsskabende eller 'generative mekanismer' i socialt arbejde". Dette forudsætter imidlertid en begrebsliggørelse af socialt arbejde, der gør det muligt at beskrive, hvordan forandringer genereres.

Et sociologisk bud på en iagttagelse af socialt arbejde er blevet formuleret i en dansk sammenhæng med bogen "Det magtfulde møde mellem system og klient" (Järvinen, Larsen & Mortensen 2002). Den tilbyder sociologiske perspektiver, som på den ene side beskæftiger sig med, hvordan magt udøves i det sociale arbejde og på den anden side beskæftiger sig med, hvordan institutionelle problemdefinitioner ikke er neutrale definitioner men konstruktioner, der skaber sociale kategorier og identiteter, der så at sige matcher institutionelle krav. Der trækkes på forskellige sociologiske perspektiver primært repræsenteret ved Goffman, Bourdieu og Foucault. Der er grund til at diskutere disse teoretiske perspektivers frugtbarhed såvel som de analyser, der på den baggrund er foretaget af socialt arbejde. Det bør afprøves, om disse perspektiver rummer muligheder for at begribe socialt arbejdes måde at fungere på, på en sådan måde, at det bliver muligt at bygge bro mellem ovenstående forskellige perspektiver på vidensudvikling i og om det sociale arbejde. Dette er ikke nødvendigvis bøgernes eget sigte. Sigtet med bøgerne er at vise de "fornægtede aspekter af magt i mødet mellem klienter og repræsentanter for det politisk-administrative system inden for det sociale område" (Järvinen, Larsen & Mortensen 2002:11), og at undersøge "de processer der bevirker, at en person omdøbes til en "sag" inden for rammerne af en institution"(Järvinen & Mik-Meyer 2003:10). Som sådan rummer disse bøger en række interessante perspektiver på det sociale arbejde. Når det alligevel er relevant at diskutere disse bøgers perspektivers muligheder i forhold til at begribe socialt arbejdes måde at fungere på, så skyldes det for det første, at bøgerne *også* - selvom det ikke eksplicit er tilsigtet - baserer sig på antagelser om, hvad der er styrende for udøvelsen af socialt arbejde og hvorfor. For det andet skyldes det, at system/klient perspektivet og det anvendte magtperspektiv er blevet gjort til genstand for både kritik. Kritikere har argumenteret for, at et kritisk perspektiv på socialt arbejde, baseret på i særlig grad Bourdieus teoretiske perspektiver, potentielt kan bidrage til en udpræget fokusering på de negative sider af socialt arbejde og kan forhindre forskning, der også giver konstruktiv retning til en udvikling af praksis. Risikoen er set herfra, at en kvalitetssikker, kritisk akademisk forskning, en evidensbaseret og styringsorienteret praksisdokumentation, uddannelsesinstitutionerne og praksisfeltet kommer til at fungere afkoblet fra hinanden (Olesen 2003, Høybye-Mortensen 2003).

I afhandlingen vil jeg argumentere for, at det afgørende problem i ovenstående sociologiske perspektiv er, at det begrænser mulighederne for at analysere socialt arbejde på en måde, hvor handlingsalternativer ikke er givne, men heller ikke umulige. Det gør det samtidig svært at anvende, hvis man ønsker at undersøge de forandringsgenererende mekanismer i socialt arbejde. Ud fra videreudviklinger af Niklas Luhmanns sociologi vil jeg forsøge at give et alternativt perspektiv på socialt arbejde. Kortfattet ser dette perspektiv socialt arbejde som en samfundsiagttagende aktivitet, hvis funktion er at levere en anden-ordens-iagttagelse af samfundets problemer, dvs. iagttage det, der betegnes som *sociale problemer.* Dette perspektiv er så-

[15] Bilag 7.

ledes tæt knyttet til den måde, hvorpå afhandlingen begriber sociale problemer. Socialt arbejde kan betragtes som funktionelt koblet til *hjælpesystemet*, som iagttager verden gennem koden hjælp/ikke-hjælp. Dvs. at hjælpekoden er en central kode i socialt arbejdes funktionsmåde. I socialt arbejde suppleres koden hjælp/ikke-hjælp blandt andet af koden forandring/ikke forandring. Socialt arbejde fungerer med andre ord på basis af en antagelse om, at det er muligt at skabe forandring gennem hjælp. Som en anden ordensiagttagelse af samfundets sociale problemer, betegner det således et særligt blik. Det er dette blik, jeg ønsker at undersøge.

Behandlerblikket - afgrænsning af casen

Mit primære sigte med afhandlingen er at undersøge det blik, der er styrende for iagttagelsen af familier og børn på døgninstitutioner for familiebehandling, og på hvilke måde dette blik har betydning for identifikation hhv. håndtering af sociale problemer. Jeg beskæftiger mig derfor sekundært med den empiriske familie, dvs. den konkrete familie, der opholder sig på en familieinstitution. I denne afhandling betragtes familiebehandling som et socialt system eller et familiebehandlingssystem, der fungerer i forskel til øvrige socialsystemer, der udøver socialt arbejde, de konkrete familier, der inkluderes til behandling, og samfundet i øvrigt - her specielt det (social)politiske, retlige og økonomiske system. Dette kan illustreres således:

”Behandlerblikket” som enheden af forskellen mellem:

Familiebehandlingssystemet | omverden (familien, politik, ret, økonomi…)

Jeg har valgt at kalde afhandlingen *Behandlerblikket* for at understrege, at familiebehandlingssystemet producerer særlige *iagttagelser*, og at det er disse iagttagelse, der er i fokus i denne afhandling.

Man kan argumentere for, at en afgrænsning fra f.eks. at inddrage familiernes perspektiver er for snæver. Det er jo trods alt familierne, der gennemgår familiebehandling. Et fokus på både familiernes og familiebehandlingssystemet iagttagelser kunne være frugtbart, hvis sigtet var at undersøge forskelle og ligheder mellem f.eks. behandlernes og familiens perspektiver. Uggerhøj viser, at forskelle i høj grad forekommer. Risikoen ved et sådant design er, at der gives mindre opmærksomhed til, hvilke forhold i behandlingen, der bidrager til at forme arbejdet med familierne f.eks. de tilgange og metoder, der anvendes (Uggerhøj 2000). Eftersom min interesse er at undersøge ud fra hvilke kriterier en given familiebehandlingsinstitution iagttager og håndterer sociale problemer, kan der være grund til at fastholde en relativt skarp afgræsning.

Empirisk såvel som teoretisk er der belæg for, at der eksisterer sådan noget som et Behandlerblik, der f.eks. kommer til udtryk i opretholdelsen af en symbolsk grænse mellem behandlerne og familierne (Uggerhøj 2000, Goffman 1974). *Analysen i Kapitel 2 - Behandlerblikket* bestyrker denne antagelse. Begrebet *Behandlerblikket* er imidlertid et udtryk for en modellering af casen, som fandt sted allerede i den indledende fase af forskningsprocessen.

Metodelitteratur anbefaler, at man foretager en sådan første afgrænsning af casen ud fra teoretiske og empiriske antagelser om beskaffenheden af det sociale fænomen, der ønskes undersøgt, og at man i øvrigt er drevet af et relativt logisk design, hvor forskningsspørgsmål leder til udvælgelse af særlige analyseenheder (Kvale 1990:45, Borum 1990:45-46, Andersen 1992:22-24, Yin 1994:12,23,25, Layder 1998:31-34, Bryman 2001:267). Overfor dette argu-

menteres der mod en forhåndsafgrænsning ofte ud fra en definition af casestudiet som metode eller genstandens karakter. Man beskriver f.eks. casestudiet som en metode, der ofte anvendes, når grænsen mellem fænomen og kontekst ikke er indlysende klar (Maaløe 1996:68, Andersen et al 1992:24) eller betegner casestudiet som en induktiv proces (Andersen 1990:126). I den sammenhæng advares man om, at præcise problemstillinger, eksplicitte teoretiske og empiriske antagelser kan virke som en rød klud på rutinerede kvalitative forskere (Andersen 1992:167-68). Men hvordan kan man vide, om grænsen mellem fænomen og kontekst er uklar, eller om uklarheden er et udtryk for en endnu begrænset viden om fænomenets beskaffenhed? Nogle påpeger, at afgrænsning og definition af case også afhænger af den enkelte forskers intuition og fornemmelse (Flyvbjerg 2000:151-53). Andre påpeger det problematiske heri (Christensen 1996:17). Hertil kan man føje; hvad baserer den enkelte forskers intuition og fornemmelse sig på? Behandlerblikket og afgrænsningen af casen til et fokus herpå, er naturligvis også fremkommet på grundlag af en intuitiv fornemmelse af, at en sådan afgrænsning kan være frugtbar, men denne er på den anden side motiveret af en eksplicit teoretisk forforståelse.

Autopoiesis, kommunikation og funktionel differentiering

Jeg har flere gange refereret til udvalgte begreber og analyser baseret på Niklas Luhmanns sociologi og herved også forsøgt at sandsynliggøre, at dette teoretiske bidrag kan være frugtbart i en empirisk iagttagelse af måden familier og børn iagttages på. Jeg vil nu give en kort introduktion til dette teoretiske perspektiv, ikke mindst fordi det har klare konsekvenser for den måde Behandlerblikket studeres. Det har videnskabsteoretiske konsekvenser såvel som konsekvenser for udformningen af de konkrete forskningsspørgsmål dvs. problemkonstruktionen og for metodologiske kriterier og metodiske valg.

Riis påpeger, at det er muligt at forholde sig til flere teorier og vurdere deres plausibilitet og forklaringsevne i forhold til det datamateriale, man har, men også at "jo mere skræddersyet det empiriske forskningsdesign er til en bestemt teori, jo sværere er det at forholde resultaterne til andre teorier" (Riis 2001:9). En sådan betragtning kan være korrekt. Men man kan også argumentere for, at et forskningsdesign, hvori der er indbygget en særlig teoretisk antagelse, gør det muligt at foretage en mere stringent sammenligning af forskellige teoriers plausibilitet og forklaringsevne i forhold til at begribe et særligt genstandsområde.

Luhmanns sociologi kan beskrives som et forsøg på at foretage en række paradigmeskift. For det første et skift, der drejer sig om at skabe en kobling mellem sociologi og generel systemteori. For det andet et skift, der sigter på at give generel systemteori en basis i begrebet om autopoiesis. For det tredje at gøre teorien om autopoietiske systemer relevant for sociologien gennem et begreb om sociale systemer som kommunikationssystemer (Hagen 1999:104). Disse paradigmeskift præsenteres i bogen *Sociale Systemer. Grundrids til en almen teori* (Luhmann 2000). Jeg vil i det følgende - med reference til de paradigmeskift Hagen nævner - *kort* præsentere hovedantagelser og begreber i teorien med vægt på følgende aspekter: 1) Systemteori og teorien om autopoietiske selvreferentielle systemer, 2) teorien om sociale systemer som kommunikationssystemer og 3) interaktion, organisation, samfund og funktionel differentiering. Ved at tilføje pkt. 3 forsøger jeg at binde grundfigurer i Luhmanns teori sammen med de grundantagelser om samfundets form, som han ligeledes udvikler. Sigtet er at understrege den sociologiske relevans.

Luhmann ønskede som nævnt at udvikle en kobling mellem generel systemteori og sociologi. Hans antagelse var, at den generelle systemteori havde udviklet sig på en sådan måde, at den i højere grad kom sociologiske teoriinteresser i møde, end det i almindelighed blev antaget, og at det ville være en gevinst for sociologien, hvis man lod sig inspirere af systemteoriens abstraktioner i såvel teoriudvikling som i iagttagelsen af samfundet (Luhmann 2000:36). Som udgangspunkt for en præcision af hvad en sociologisk systemteori indbefatter, fremstiller han denne enkle model:

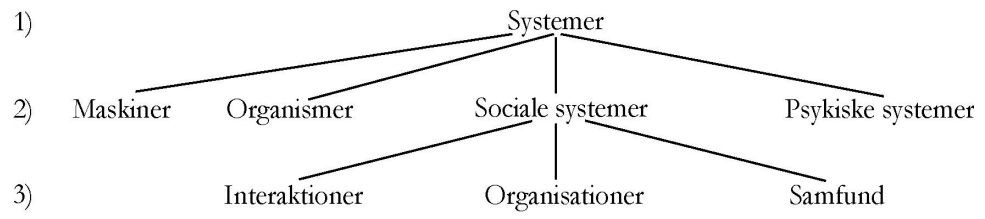

(Kilde: Sociale systemer; Luhmann 2000:37)

Formålet med modellen er dels at skelne mellem systemer på forskellige niveauer og dels at udpege genstande for en sociologisk systemteori, nemlig sociale systemer.[16] Ud fra denne model afgrænser Luhmann sig i særlig grad fra en klassisk systemteoretisk antagelse om, at helheden på den ene side består af eller er mere end delene (helhed/del). Han går i stedet ud fra system/omverden-differencen og et princip om systemdifferentiering. Her består et system ikke blot af et antal dele med et antal forbindelser, men af et antal operativt anvendelige system/omverden-differencer (f.eks. interaktionssystemer/organisationssystemer), som rekonstruerer det samlede system som enhed af delsystem og omverden f.eks. sociale systemer/psykiske systemer (Luhmann 2000:40-43). Om den nyere systemteori, som anvender differencen mellem system/omverden og knytter an til begrebet selvreference, argumenterer han for, at denne alligevel er faldet tilbage til princippet om helhed, enhed og identitet versus difference, hvilket blandt andet ses i det forhold, at den antager, at system og omverden falder sammen i en slags gensidig kausal co-produktion. (Luhmann 2000:45). Som alternativ hertil, og for at sætte system/omverden-differencen og begrebet selvreference på spidsen, foreslår Luhmann, at man begriber forholdet mellem system/omverden som en difference i det, han betegner som systemers autopoietiske selvproduktion.[17] Han antager, at der findes systemer, der opererer og producerer sig selv autopoietisk, dvs. selvreferentielt, og har "evne til at kunne frembringe relationer til sig selv og til at kunne skelne disse relationer fra relationer til deres omverden" (Luhmann 2000:49). Eller sagt med andre ord: at der findes systemer, der opererer ved at differentiere mellem system/omverden, og at de gør det selvreferentielt:

[16] Luhmanns pointe med modellen er at udpege muligheder og grænser for sammenligning mellem systemer. Sammenligninger mellem forskellige systemer må dels holde sig inden for samme niveau f.eks. som en sammenligning mellem sociale og psykiske systemer. Derfor går det heller ikke an at lade maskiner eller organismer være en samlebetegnelse for alle systemer herunder sociale systemer f.eks. at sociale systemer herunder samfundet er lig en organisme, eller at forestille sig at generelle teorier om sociale systemer kan udvikles på grundlag af teorier om interaktioner (Luhmann 2000:37-39).

[17] Begrebet autopoiesis (græsk: autos = selv, poiein =skabe) er inspireret af Maturanas og Varelas udvikling af en systemteori om biologiske systemer (Maturana & Varela 1987), men herudover er der ikke nogen lighed mellem biologiske og sociale systemers operationsmåde - hvilket ofte antages (Se Ravn & Söderqvists kritik, ibid). Det, der adskiller biologiske og sociale systemer, er det, der grundlæggende konstituerer dem: Sociale systemers emergens sker på grundlag af - og kun på grundlag af - meningsgenererende kommunikation. Det er i anvendelsen af begrebet om autopoiesis og selvreference, at Luhmanns systemteori på paradigmatisk vis adskiller sig fra den almene systemteori.

> ”Man kan betegne et system som selvreferentielt, når det selv konstituerer de elementer, det består af, som funktionsenheder, og når det lader en henvisning til denne selvkonstitution løbe med i alle relationer mellem disse elementer og altså på den måde løbende reproducerer selvkonstitutionen. I denne forstand opererer selvrefererende systemer nødvendigvis gennem selvkontakt, og de har ingen anden form for omverdenskontakt end selvkontakt” (Luhmann 2000:72).

Autopoietiske systemer er dermed selvreferentielt *lukkede* systemer, som producerer sig selv. I deres grundlæggende operationsmåde henviser de dermed både til *selvopretholdelse* og nødvendighed af autonomi og selvproduktion dvs. *forandring* (Luhmann 2000:47). At autopoietiske systemer er lukkede betyder ikke, at der ikke forekommer relationer til omverdenen, men disse relationer må betragtes på et andet realitetsniveau end autopoiesisen (Kneer & Nassehi 1997:63). Denne noget abstrakte antagelse er en grundfigur i Luhmanns teori, som anvendes til at udforske sociale systemers operationsmåde.

Her forsøger Luhmann som nævnt at gøre begrebet om autopoiesis relevant for sociologien. Luhmann beskriver sociale systemer som særligt kendetegnet ved, at de producerer sig selv og således opererer på basis af en *selvreferentiel kommunikationssammenhæng* (Luhmann 2000:98). Sociale systemer betragtes med andre ord som autopoietiske *kommunikationssystemer*, fordi kommunikationer antages at udgøre sociale systemers mindsteelementer. Jeg skal senere komme nærmere ind på, hvordan Luhmann begriber kommunikation, herunder hvordan han differentierer mellem kommunikation og handling. Her er det blot vigtigt at pointere, at dette betyder, at sociologiens genstand afgrænses til sociale systemer og dermed til *studiet af det sociale, således som det emergerer kommunikativt.* Sociologiens genstand er kommunikerede og dermed synlige observerbare system/omverden-differencer. Kærligheden som en social form, der skelner mellem at elske/ikke-elske er et sådant eksempel.

Dette understreges af, at Luhmann indfører en skelnen mellem sociale og psykiske systemer netop ud fra en sammenligning af disse systemers konstitutionsbetingelser (jf. ovenstående model). Luhmann antager, at psykiske systemer producerer sig selv og opererer på basis af en *selvreferentiel bevidsthedssammenhæng* (Luhmann 2000:98). Hvor sociale systemers mindsteelementer er kommunikationer, foreslår Luhmann, at tanker og forestillinger fremkommet som følge af bevidsthedsmæssig opmærksomhed, udgør psykiske systemers mindsteelementer (Kneer & Nassehi 1997:63).[18] På niveauet for *selvproduktion* - dvs. autopoiesisen - må man derfor antage, at der er grundlæggende forskel mellem sociale og psykiske systemer: ”Kommunikation kommunikerer og tænker ikke. Bevidstheden tænker og kommunikerer ikke” (Kneer & Nassehi 1997:78). Jeg skal kort uddybe dette, fordi det får konsekvenser for *grænser* for sociologisk iagttagelse og dermed den form for viden, som denne afhandling præsenterer.

Den markante skelnen mellem psykiske og sociale systemer har den konsekvens, at det psykiske ikke *er* socialt. Psykiske og sociale systemer er hinandens omverden. Det betyder, at sådan noget som at *forstå* et andet menneske - dets følelser eller intentioner - altid baserer sig på en relativt sikker eller usikker antagelse om den andens tanker, forestillinger eller forventninger. Luhmann beskriver dette med begreberne om kontingens og dobbeltkontingens. At noget er kontingent betyder, at det ”hverken er nødvendigt eller umuligt”. Det betegner noget ”givet (noget erfaret, forventet, tænkt eller fantaseret) med henblik på noget muligt andet; det beteg-

[18] Her kan opmærksomhed bedst begribes som svarende til Husserls begreb om intentionalitet og intentionale akter (Zahavi 1997:29, Rasmussen 1996:98-102).

ner genstande indenfor horisonten af mulige varianter" (Luhmann 2000:146-47). Kontingens er med andre ord lig alternativer (Thyssen 1997:19). Den *dobbelt*kontingente situation er den situation, hvor "*begge* parter [i en kommunikation] erfarer dobbelt *kontingens*, og ved at ubestemmeligheden af en sådan situation for *begge* parter i *enhver* aktivitet, som finder sted, får strukturdannende betydning" (Luhmann 2000:148). Dobbeltkontingens er dermed både problem for *og* forudsætning for det emergensen af sociale systemer. Teorien om sociale systemer tager dermed udgangspunkt i et paradoks: det sociales usandsynlighed er det, der gør det sandsynligt. Mere præcist kan man sige, at kommunikation transformerer usandsynlighed til sandsynlighed ved at transformere ubestemt variation til bestemte strukturer. Her er det vigtigt at fremhæve, at i Luhmanns terminologi skal strukturer begribes som forventningsstrukturer. Processer af strukturdannelse er - når det drejer sig om sociale systemer - dannelsen af meningsbestemt kommunikation eller sagt med andre ord: de strukturer, som dannes i kommunikationen er kommunikerede *meningsstrukturer*, som indsnævrer dobbeltkontingens og gør det muligt med relativ sikkerhed/usikkerhed at antage, at man 'forstår' og f.eks. kan forvente noget af hinanden *på trods af* dobbeltkontingens (Luhmann 2000:344-45). Dét, der muliggør en sådan strukturel kobling på trods af at psykiske og sociale systemer er forskellige i deres konstitution, er, at både psykiske og sociale systemer anvender mening i deres autopoietiske selvproduktion. Her skal det nævnes, at mening i Luhmanns terminologi ikke i første omgang er et særligt meningsindhold dvs. mening*en* med noget. Mening begribes i første omgang vældig abstrakt som enheden af forskellen mellem aktualitet/mulighed (Luhmann 2000:105). Gevinsten ved dette er for det første, at *produktionen* af mening og meningsstrukturer *i tid* betones, og at meningsbegrebet som abstrakt begreb ontologisk set holdes tomt. Hvad der er meningen med noget, må derfor undersøges empirisk. For det andet fastholdes det, at sociale systemers kommunikerede meningsstrukturer ikke er lig med psykiske systemers bevidsthedsmæssige meningsstrukturer. Sociale systemers forventningsstrukturer trænger ikke ind i og så at sige styrer psykiske systemer. Samtidig er det Luhmanns antagelse, at kun fordi psykiske og sociale systemer er selvreferentielt lukkede for hinanden, må og kan de inddrage hinanden som omverden i deres autopoietiske reproduktion. Luhmann beskriver det således:

> "…de psykiske systemer forsyner de sociale systemer med tilstrækkelig uorden og omvendt […] Al reproduktion og strukturdannelse forudsætter følgelig en kombination af orden og uorden: Systemets egen strukturerede kompleksitet og den fremmede, uforståelige kompleksitet dvs. reguleret og fri kompleksitet. Opbygning af sociale systemer (og ligeså opbygningen af psykiske systemer) følger the order from noise principle […]. Sociale systemer opstår på grund af den støj, som psykiske systemer frembringer ved deres forsøg på at kommunikere" (Luhmann 2000:258).

Når Luhmann bruger begrebet "støj" - som refererer til kommunikationsteoretiske antagelser om transformation af kommunikation - så er det angiveligt for at understrege antagelsen om, at der er en grundlæggende forskel mellem psykiske og sociale systemer, og at ingen er i stand til at erfare eget eller andres psykiske system fuldkomment. I denne antagelse er også inkluderet sociale systemer. Sociale systemer foretager en reduktion af psykiske systemers "støj" og emergerer i samme træk. Samtidig antager Luhmann, at *kun i en særlig form kan psykiske systemer erfares socialt.* Det sker som mulige *(selv)personaliseringer* af psykiske systemer i kommunikationen som personer:

> "Psykiske systemer, som iagttages af andre psykiske eller sociale systemer, vil vi nævne personer. Begrebet om det personale system, er følgelig et begreb, som involverer et iagttagelsesperspektiv, hvori selviagttagelse (så at sige selvpersonaliseringen) skal inddrages" (Luhmann 2000:149).

Kommunikationen kan kommunikere om andres eller egne tanker, følelser eller indre forventninger, og via sådanne kommunikationer personaliseres et psykisk system som person f.eks. som en person, der er "upersonlig". Netop det paradoks, at en person kan beskrives som upersonlig, synliggør, at den sociale personalisering ikke er lig det psykiske system. I stedet viser den et iagttagelsesperspektiv. Personaliseringer synliggør på hvilken måde, hvornår og i forhold til hvem, en person kan tilskrives personlighed. En given personalisering sker desuden ofte i reference til særlige forventningsstrukturer, hvor personer tilskrives særlige roller. Relevansen af at beskrive nogen som f.eks. upersonlig varierer afhængigt af hvilket psykisk eller socialt system, der iagttager personer, og det er dermed ikke tilfældigt. Det er systemafhængigt. Jeg skal komme nærmere ind på rollers betydning i relation til forholdet mellem interaktion og samfund. Af ovenstående kan man hverken konkludere, at det psykiske system ikke findes, eller at det psykiske er lig med den socialt fremstillede person. Man kan kun konkludere, at iagttagelsen af psykiske systemer er begrænset. Kun derfor fremstilles og fremtræder psykiske systemer som personer i kommunikationen, og derfor er personer "ikke systemer men identifikationspunkter i kommunikationen (Kneer & Nassehi 1997:91).[19]

Med denne lille ekskurs kan man sige, at Luhmann ikke blot sætter fokus på studiet af det sociale, således som det emergerer kommunikativt. Han afstår også fra enhver antagelse om, at sociale kommunikationer *automatisk* kan henføres til personers vilje, motivation eller intentioner. Implicit opretholder teorien derfor både en skepsis overfor individer (personer siger ikke altid nødvendigvis det, de 'personligt' mener) og en vis tolerance (personer mener ikke altid nødvendigvis, det de siger, 'personligt'). Dette kan betragtes som en sidegevinst. Vigtigst er det, at sociologiens genstand kan begribes som noget realt, dvs. noget, der kan iagttages. Men hvordan iagttager Luhmann da sociale systemer? Hermed er jeg nået frem til det tredje kendetegn ved Niklas Luhmanns sociologi, nemlig teorien om forholdet mellem interaktions-, organisations-, og samfundssystemer og funktionel differentiering. Hvis man husker modellen til sammenligning mellem systemer, drejer det sig nu om i korte træk at formidle dekompositionen af den almene teori om sociale systemer.

Luhmann antager, at samfundssystemet i dag primært er kendetegnet ved funktionel differentiering, og at teorien om sociale systemer bedst kan beskrive, hvordan sådan et samfund reproducerer sig selv. Det betyder, at funktionel differentiering som en ontologisk antagelse om samfundets aktuelle form informerer teorien om sociale systemer og er afgørende for de begreber, teorien om sociale systemer tilbyder. Funktionel differentiering betragtes imidlertid som et evolutionært resultat af en given samfundsudvikling. Derfor må et begreb om samfundet konstrueres på en måde, hvor den evolutionære omstilling til et funktionelt differentieret samfund kan begribes. Mere præcist må det kunne beskrive principperne for emergensen af funktionelt differentierede samfund på en måde, hvor selve begrebet samfund, har en sådan karakter, at det kan rumme forskellige samfundsformationer. I det følgende vil jeg derfor beskrive, hvordan Luhmann alment betragter samfund, interaktion og organisation men løbende reflektere denne begrebsliggørelse i hht. antagelsen om funktionel differentiering.

[19] Luhmann er ofte blevet kritiseret for, at adskillelsen mellem psykiske og sociale systemer leder til antihumanisme (jf. Kneer & Nassehi 1997:170). Man kan imidlertid hævde, at ved at skelne mellem psykiske og sociale systemer, tages individet først egentligt alvorligt, fordi en følge heraf er, at enhver social iagttagelse af mennesket og enhver påberåbelse af menneskets virkelige behov og rækkevidde, altid må betragtes som en reduceret konstruktion af, hvad mennesket virkelig er, bør, kan eller vil og dermed noget, der kan diskuteres og konfronteres.

Luhmann skelner basalt mellem interaktionssystemer og samfundssystemer. Samfundet er ikke interaktionssystemer eller summen heraf, ligesom interaktionssystemer - selvom de forudsætter samfund og ikke kan begynde eller slutte uden samfund - ikke er samfundssystemer. Forholdet mellem interaktionssystemer og samfundssystemer kan ikke umiddelbart sammenlignes med forholdet mellem sociale og psykiske systemer og skal heller ikke begribes som et eksempel på system/omverden-differencen. Forholdet mellem samfundssystemer/interaktionssystemer skal ses som en dekomposition af sociale systemer og dermed en difference, der gennemskærer differencen mellem sociale/psykiske systemer (Luhmann 2000:469). Samfund og interaktion er afhængige af hinanden på niveauet for autopoiesisen. Samfundet ville ikke være muligt uden interaktion og omvendt (Luhmann 2000:479).

Forskellen mellem samfundssystemer/interaktionssystemer kommer helt tydeligt til udtryk i Luhmanns beskrivelse af samfundets evolutionære omstillinger, og differencen er selv et resultat af denne. Her skelner Luhmann mellem tre trin og betragter den *segmentære differentiering*, som den mest simple, i betydningen mindst komplekse, differentieringsform. Det segmentære differentieringsprincip deler samfundssystemet op i *ens* eller *lignende* socialsystemer f.eks. familier eller stammer. Grænserne for disse afgøres af bestemte lokaliteter og af handlingssituationer kendetegnet ved nærvær, dvs. samtidig tilstedeværelse. Forskellen mellem samfund/interaktion erfares ikke, fordi personers nærvær er det, der definerer tilhør (Kneer & Nassehi 1997:126-27). Man kan nærmest kalde sådanne samfundsformationer for interaktionssamfund (jf. om interaktion nedenfor). Omvendt kan man sige, at differencen mellem samfund/interaktion først bliver relevant i det øjeblik, hvor samfundet er i stand til at iagttage noget som *samfund*, der ikke er betinget alene af det samtidige fysiske nærvær. Samfundet er med andre ord en abstraktion. Det betyder ikke, at samfundet ikke eksisterer. Det betyder, at dét, at samfundet beskriver sig selv som *samfund*, er et resultat af samfundsmæssig evolution. Luhmanns antagelse er som nævnt, at kompleksitet og dobbeltkontingens er den primære evolutionære drivkraft for det sociale. For segmentært differentierede samfund kom denne kompleksitet til syne som interaktionel dobbeltkontingens. Behovet for at koordinere handlinger resulterede derfor i systemdifferentiering til *roller* f.eks. relateret til arbejdsdeling, køn eller alder (Kneer & Nassehi 1997:129). Netop systemdifferentiering i reference til abstrakte meningsformer f.eks. kvinde/mand, der angiver generelle forventninger til handling, er kendetegnende for *samfund*.

Samfund er således i Luhmanns sociologi et begreb, der opstår i og med samfundssystemets egen evolutionære omstilling. For at tilvejebringe et begreb, der kan rumme den refleksion, definerer Luhmann samfund som enheden af det samlede sociale. Samfundet er det socialsystem, der indeholder alt socialt. Det er det "autopoietiske socialsystem par excellence": det altomfattende kommunikationssystem eller totaliteten af forventelige kommunikationer. Samfundet har ikke nogen *social* omverden. Det er totaliteten af sociale systemers system/omverden-differencer. Hvis nye kommunikationer opstår, forøges samfundet - eller rettere sagt dets mængde af kommunikationer - og alt, hvad der opstår i samfundet må behandles eller ændres i samfundet (Luhmann 2000:470-471). Samfundet er så at sige fra det øjeblik, det uddifferentierer sig selv, dvs. emergerer, ikke til at komme uden om for nogen, hvilket også indbefatter, at alle kommunikationer - herunder interaktionssystemer - må betragtes som kommunikationer i et samfund. At samfundet ikke er til at komme uden om skyldes, at samfundet er det eneste system, der kan generere forventningsstrukturer, der kan anvendes i interaktioner, men som i deres meningsreference rækker ud over den enkelte interaktion. Samfund tilbyder og betjener sig af generaliserede abstrakte kommunikationer f.eks. kommunikationer, der henviser til roller (Luhmann 2000:486). Først når dette er tilfældet bliver det egentligt mu-

ligt at betragte interaktionssystemer som særskilte socialsystemer, der adskiller sig fra samfundssystemet. Det er ligeledes i den sammenhæng, at interaktionssystemer får samfundsmæssig relevans.

Luhmann definerer *interaktion* som "en samfundsmæssig hændelse" eller "episoder i den samfundsmæssige proces" (Luhmann 2000:469). Interaktionen er en systemintern præsentation af et givet socialsystems system/omverden-difference (Luhmann 2000:482), men hvad vil det sige? Luhmann betegner interaktionen som det sociales hydraulik og i særlig grad det system, der sætter den strukturelle kobling mellem psykiske og sociale systemer i gang (Luhmann 2000:479). Heri ligger netop interaktionssystemets samfundsmæssige relevans. Interaktionssystemer kommer i stand ved og er afhængige af tilstedeværendes samtidige gensidig iagttagelse såvel som iagttagelse af denne gensidighed. Den gensidige iagttagelse betinget af nærvær adskiller interaktionssystemer fra samfundssystemer og giver interaktionssystemer deres særegenhed. Kun interaktionssystemer er i stand til at udvælge, konkretisere og modificere generaliserede sociale former både tidsligt (hvornår slutter og begynder interaktionen), socialt (i henhold til personaliseringer og roller dvs. i henvisning til hvem) og sagligt (hvordan - dvs. i henvisning til hvad) på en måde, hvor interaktionen i *situationen* - dvs. i nærværet - på tilstrækkelig hurtig vis kan transformere frihed til sociale bindinger. Her spiller perception af kropssprog en særlig rolle og bidrager til, at interaktionssystemers nærvær fungerer som et "sug" eller "tryk" på deltagerne for at "stille deres frihed til rådighed for begrænsninger" (Luhmann 2000:479). Her fremgår det implicit, at et sådant begreb om interaktionssystemer og deres funktion som det sociales hydraulik forudsætter, at samfundet på et tidspunkt konstituerer sig anonymt, dvs. ikke afhængigt af nærvær i betydningen samtidighed (Luhmann 2000:481). På den ene side er der tale om et samfund, der på den ene side har konstitueret generaliserede sociale former, der ikke nødvendigvis må rekonstitueres fra gang til gang (dvs. fra hændelse til hændelse), og som gør det forventeligt, at interaktionssystemer kan reproducere sociale bindinger. På den anden side forudsætter det, at interaktionssystemer reelt udgør et særegent element i samfundets indre kompleksitet. Dvs. at interaktioner producerer interaktionel kompleksitet og således ikke kun transformerer frihed til sociale bindinger men også det modsatte: transformerer sociale bindinger til frihed.

Omstillingen fra segmentær differentiering til stratifikatorisk differentiering er et eksempel på, hvordan samfundet differentierer sig selv på en måde, hvor emergensen af generaliserede sociale former lægger bindinger på interaktionssystemer. I det stratificerede samfund er det afgørende differentieringsprincip en deling af samfundet i ulige lag, der står i et hierarkisk forhold til hinanden. Samfundet iagttager sig selv via forskellen mellem foroven/forneden, og i princippet bliver alle samfundskommunikationer således reguleret efter, hvilke virkninger det har på denne hierarkiske orden. For interaktioner betyder det, at socialdimensionen får en særlig betydning. Det afgørende er ikke, at *hvad* der siges, men *hvem* der siger det, og om det sker foroven eller forneden (Kneer & Nassehi 1997:130). Luhmann betegner den stratifikatoriske differentiering som et særligt succesrigt princip. Ikke fordi han mener hierarki i sig selv er eftertragtelsesværdigt, men fordi stratificeringen forsynede samfundet med en entydig lededifference nemlig foroven/forneden. Denne difference gjorde det muligt at ordne verden relativt entydigt i henhold til *stand*. Det samlede samfunds selektivitet - dvs. de kommunikationsformer, der holdt samfundet sammen indefra - var også relativt homogene. I stratificerede samfund udgjorde moral og frem for alt religion generaliserede sociale former, som gjorde det muligt at skelne mellem, hvilke interaktioner, der gav anledning til frelse/fordømmelse, agtelse/misagtelse.

Ifølge Luhmann gennemskæres differencen samfund/interaktion af et tredje socialsystem, nemlig organisationssystemer. *Organisationssystemer* kan alment defineres som sociale systemer, der "reproducerer sig selv ved hjælp af medlemskabsbetingelser og beslutningsteknikker" (Kneer & Nassehi 1997:115). Dannelsen af organisationssystemer skal ses i lyset af omstillingen fra stratifikatorisk til funktionel differentiering. Der er tale om et socialsystem, som fra da af vinder stadig større betydning. Ifølge Luhmann begynder denne omstilling i det 16. århundrede, tager fart og kommer endeligt til udfoldelse i det 19. århundrede (Kneer & Nassehi 1997:136). Den kan betegnes som en gradvis afkobling af samfundets handleområder fra moralske og religiøse programmer, og en uddifferentiering af selvstændige selvreferentielle funktionsområder f.eks. politik, økonomi, videnskab, uddannelse og familie. Samfundet differentierer sig i en række *uens* men *ligestillede* specialiserede delsystemer, der er kendetegnet ved deres funktionelle relation til samfundet. Derfor kan de også betegnes som funktionssystemer. Funktionssystemer opererer autonomt på baggrund af egne *symbolsk generaliserede medier*, der angiver system/omverden forhold i form af *binære koder*, der fastlægger det pågældende systems operationer. De kan betegnes som autopoietiske selvreferentielt lukkede kommunikationssystemer, der organiserer et særligt samfundsområde. Funktionssystemet politik opererer eksempelvis i en henvisning til mediet magt og koden regering/opposition. Funktionssystemet økonomi opererer i en henvisning til penge og koden betale/ikke-betale osv. Det enkelte delsystem er således selvstændiggjort og opererer i *forskel* til samfundets øvrige systemer og i reference til egen kode. For hvert af disse delsystemer gælder det, at de, på niveauet for selvreferentiel reproduktion, fungerer uden at stille spørgsmål ved kodens enhed. I den forstand er delsystemerne ens, samtidig med at de er forskellige (Kneer & Nassehi 1997:143, Luhmann 1998:61). Funktionel differentiering betegner med andre ord en omstilling fra enhed til difference og fra fremmed- til selvreference. Samfund som begreb henviser nu ikke blot til foroven/forneden. Det henviser til en flerhed af system/omverden-differencer eller *mange samfund*. Luhmann beskriver denne omstillingsproces som en art co-evolutionær proces:

> "…differentieringen af økonomi [er] en konsekvens af anvendelsen af penge; differentieringen af politik en konsekvens af anvendelsen af magt; differentieringen af videnskaben en konsekvens af anvendelsen af sandhed - og i hvert tilfælde sker dette, når en tilstrækkelig effektiv semantik er til rådighed på en sådan måde, at man kan skelne mellem anvendelsen af penge og anvendelsen af magt" (Luhmann 1986:6).

De symbolsk generaliserede kommunikationsmedier er på den måde på den ene side resultater af kommunikative evolutioner (f.eks. ændringer i den økonomiske transaktion som interaktion) og resulterer på den anden side i systemdifferentiering. Her opstår organisationssystemer, som gør det muligt at beslutte (dvs. skelne mellem), hvordan man beslutter, hvad der f.eks. er rigdom eller magtfuldhed, hvem der har adgang til at påberåbe sig ejendom eller magt og hvornår. Imellem samfundssystemet - som nu differentierer sig funktionelt - og interaktionssystemer opstår organisationssystemer, der som beslutningssystemer producerer betingelser for deltagelse forstået som *inklusion* i samfundets kommunikationer.

Forholdet mellem samfund, interaktionssystemer og organisationer kan alment beskrives i relation til begreberne funktion, ydelse og refleksion (Luhmann 1982:238). Sociale systemers funktionsorientering er en mulighed - ikke en nødvendighed. Funktion kan bedst beskrives som en særlig ordningsmodus, som systemer kan udvikle (Luhmann 2000:350). Luhmann beskriver denne ordningsmodus som en syntese af en flerhed af muligheder:

> ”De [funktioner] er altid synspunkter på sammenligning af det realiserede med andre muligheder. I den forstand er de egnede som udtryk for enhed og difference […]De kan […] relateres til et systems delområder, men de ligger altid inden for et systems ”problemhorisont” […] Som ved hierarki fører altså også funktion blikket i retning af enhed, men den strammer ikke strukturen så meget. Funktioner tjener følgelig også til et komplekst systems selvbeskrivelse, til at indføre et udtryk for identitet og difference i systemet” (Luhmann 2000:78).

Når et system danner en funktion, sker det således som en særlig problemorienteret iagttagelse af forskellen mellem system/omverden. For det politiske system er det f.eks. et spørgsmål om, hvordan magt skal fordeles i hht. regering/opposition. Systemer kan danne *programmer*, der betegner, under hvilke betingelser koden kan tilskrives et sagsforhold. Programmer kan alment defineres som kommunikationssystemer, der organiserer samfundets kommunikationer ved at angive, under hvilke betingelser noget kan betegnes som gældende/ikke gældende (Baraldi, Corsi & Esposito 1999:139). Programmer giver retning til samfundets operationer, til handling, og udpeger forventninger til personer såvel som roller. For det politiske system kan et program f.eks. være regler for valgbarhed. Systemer kan ligeledes producere *sidekoder*, der supplerer og konkretiserer den grundlæggende kode. For det politiske system kan det f.eks. være flertal/mindretal. Differencen mellem funktion/ydelse følger system/omverden-difference. For det politiske system kan ydelse betragtes som f.eks. iagttagelsen af borgerne. Den resulterer i dannelsen af subsystemer f.eks. lokale politiske systemer. *Refleksion* derimod betegner iagttagelsen af funktion/ydelse og dermed en iagttagelsesoperation af anden orden. Refleksion kan komme til udtryk i legitimationsformler eller funktionsunderstøttende værdier, som udvikles over tid (f.eks. at magt er godt, fordi det sikrer demokrati på trods af mindretal, at konkurrence er godt, fordi det sikrer velfærd på trods af konkurrence). Den må have resonans i et særlig ’marked’ for kommunikationer (f.eks. den offentlige mening) og resulterer i dannelsen refleksionssystemer f.eks. (velfærds)staten som det politiske systems refleksionssystem. Dannelsen af refleksionssystemer kommer helt konkret til syne i en differentiering af et væld af socialsystemer eller organisationer, der er beregnet på at håndtere omverdenskompleksitet. Organisationssystemer kan derfor betragtes som ydelsessystemer. Samtidig er organisationssystemer særskilte socialsystemer, som genererer en egen ordningsmodus. Organisationssystemer iagttager funktionsforhold, programmer og symbolsk generaliserede forventninger til roller og personer, men i en form, som organisationssystemer *selv* beslutter. Dannelsen af organisationssystemer bidrager på den måde til en betydelig kompleksitetstilvækst i mulige kommunikationer og bliver et udtryk for en generel omstilling fra fremmedreference til selvreference. Set i forhold til det stratificerede samfund besidder funktionelt differentierede samfund langt fra en indre entydighed i selektioner. Det udsætter sig selv for et øget refleksionspres og krav om f.eks. håndtering af kompleksitet. I den sammenhæng taler Luhmann om ideernes evolution. Han antager, at parallelt med omstillingen til funktionel differentiering sker der en øget anvendelse af værdier, der betegner det gode og ønskværdige (Luhmann 1997:536,539). Værdier kan imidlertid ikke på samme måde som funktionsrelaterede symbolsk generaliserede medier give retning til handling. Værdier som f.eks. frihed eller solidaritet besidder ikke den samme entydighed (binær kodificering) og har heller ikke gennemslagskraft som programmer, idet de ikke på samme vise giver retning til operationer. Værdier er imidlertid i stand til - som idealiserede og abstrakte kommunikationsmedier - at skabe refleksion over og tilslutning til programmer. De tjener til at binde selektion og motivation og fungerer primært *der, hvor programmer viser deres begrænsninger* (Baraldi, Corsi & Esposito 1999).

Samlet set kan man sige, at Luhmanns sociologi i sine grundfigurer egner sig til iagttagelsen af hvordan *sociale systemer* fungerer - eller mere præcist - iagttager. Den egner sig til at undersøge, hvordan samfundet kommunikerer og qua dette danner *forventninger* til handlinger, og det gør den i en kompleks henvisning til det, som sædvanligvis betegnes som mikro-, meso- og makroforhold. Derudover tilbyder den en række begreber f.eks. om kommunikation, person, roller, programmer og værdier, som kan danne afsæt for specifikke analyser af interaktions- og organisationssystemer. Jeg definerede tidligere Behandlerblikket som et socialt system. Med afsæt i ovenstående kan Behandlerblikket mere præcist defineres som et organisationssystem.

Men hvordan iagttager man et organisationssystem, hvis man går ud fra, at alle sociale systemer er selvreferentielle systemer, der producerer sig selv, og samtidig siger, at ingen kommunikation kan foregå uden for samfundet som altomfattende social system? I den forstand kommunikerer videnskabelige kommunikationer - herunder denne afhandling - jo også i reference til et særligt selvreferentielt lukket socialsystem. Hvordan er videnskabelig iagttagelse mulig, hvis også videnskaben producerer sig selv? Og hvordan kan man fra denne position levere en sociologisk iagttagelse af samfundet, der kan påberåbe sig nogen som helst sandhedsværdi?

Videnskabelig iagttagelse

Som en videnskab om og i samfundet har sociologien fra begyndelsen beskæftiget sig med, hvordan viden om det sociale kunne eller burde opnås. Spørgsmålet har været, hvordan man kunne "…ordne den empiriske virkelighet ved intellektet på en måte som gjør krav på empirisk gyldighet" (Weber 2000:168), eller hvordan "en bestemt bevidsthedsholdning" overfor sociale "kendsgerninger" kunne bidrage til videnskabelig gyldighed ud over, hvad sociologen gennem "selv den mest opmærksomme introspektion" kunne opnå (Durkheim 2000:32). Disse tidlige overvejelser vedrørende sociologisk iagttagelse foreskrev ikke nødvendigvis brugen af bestemte metodiske teknikker. De var i stedet optaget af det videnskabelig blik og dette bliks evne til at beskrive en given social realitets beskaffenhed på gyldig vis. Det drejede sig således fra begyndelsen om, hvorvidt der kunne etableres en reference mellem sociologisk iagttagelse og samfundet. De klassiske sociologer betegnede sig naturligvis ikke som konstruktivister, men konstruktivistiske perspektivers erkendelsesteoretiske problem - nemlig problemet vedrørende forholdet mellem erkendelse og genstand - reflekteredes allerede dengang. Eksempelvis, hvordan erkendes en foranderlig virkelighed, der ikke lader sig holde konstant, når og fordi man selv er en del af denne virkelighed?

> "Ønsker man at klassificere de forskellige former for forbrydelse? Man skal da bestræbe sig på at systematisere livsformerne samt de professionelle adfærdsmønstre, der praktiseres i de forskellige forbrydermiljøer, og man vil opdage lige så mage kriminologiske typer som denne opbygning frembyder af forskellige former. For at nå ned til almindelig skik og brug og til de forskellige trosforestillinger skal man henvende sig til de ordsprog og de mundheld, som udtrykker dem. Ved at gå frem på denne måde holder man selvfølgelig rent foreløbigt det kollektive livs konkrete materiale uden for den videnskabelige undersøgelse, men hvor foranderligt dette materiale end er, har man ingen ret til *a priori* at postulere, at det er uforståeligt. Men hvis man vil følge en metodisk vej må man etablere videnskaben på et fast grundlag og ikke på kviksand. Man må trænge ind i det sociale område dér, hvor det snarest ligger åbent for en videnskabelig udforskning. Det er først bagefter, at det vil blive muligt at drive undersøgelsen endnu videre frem og, via gradvise forsøg, lidt efter lidt at indkredse den undvigende virkelighed, som det menneskelige intellekt måske aldrig vil komme til at erobre fuldstændigt" (Durkheim 2000:85).

Eller hvilke konsekvenser ville samfundsmæssige tendenser få for videnskaben selv?:

> ”Vi lever i en specialiseringens tid, hvilket indebærer at al forskning vender sig hen imod et bestemt emne og skaber sine egne metodologiske principper. Når emnevalget engang er truffet vil specialisten betragte bearbejdelsen af emnet som et mål i sig selv. Han vil ikke til stadighed bevidst kontrollere erkendelsesværdien af de enkelte kendsgerninger ved at se dem i relation til de sidste og yderste værdier. Ja han vil i det hele taget i være sig bevidst at hans forskning er forankret i disse værdiopfattelser. Og godt er det. Men før eller siden skifter belysningen: Betydningen af de ureflekterede værdsatte synspunkter bliver usikker, vejen fortaber sig i halvmørke. De store kulturproblemers lys har forflyttet sig. Da ruster også videnskaben sig til at skifte standpunkt og begrebsapparat og se ud over begivenhedernes strøm fra tankes højder. Den stræber efter de stjernebilleder som alene evner at give mening og retning til dens arbejde” (Weber 2000:220).

Problemet vedrørende sociologiens erkendelsesmuligheder som en videnskab i og om samfundet er således ikke nyt, selvom det ofte fremstilles som:

> ”…en ny form for spørgen, en form for spørgen, der ikke blot spørger til handlinger på et felt, men spørger til feltets måde at spørge på, spørger til kategoriernes, problemernes, problematikkernes, argumenternes, temaernes og interessernes fremkomst. Denne form for spørgen rummer en videnskabsteoretisk forskydning fra ontologi til epistemologi. Fra første ordens observationer af ”det derude” til anden ordens observationer af, hvorfra vi kigger, når vi observerer ”det derude”. Fra væren til tilblivelse” (Andersen 1999:12).

Måske er der blot tale om en reaktualisering af en klassisk erkendelsesteoretisk problemstilling? Hvis det er tilfældet, er det vigtigt at præcisere, hvad der menes med en *videnskabsteoretisk* forskydning fra ”hvad” spørgsmål til ”hvordan” spørgsmål (Luhmann 1998:26). Iagttagelsen af sociologiens problemer vedrørende erkendelsen af en realitet fører ikke nødvendigvis til en manglende interesse for eller benægtelse af realiteten. Ifølge Luhmann skal sociologien tage virkeligheden alvorligt. Samfundet ”derude” vil altid være en medløbende reference:

> ”…sociology only exists within society, not outside society […] As a science, sociology gets at the facts. If it wants to learn something about the reality underneath the facts, its external reference is society itself” (Luhmann 1994:133).

Sociologisk set drejer erkendelsesteoretiske problemer sig derfor om at bestemme, hvordan forholdet mellem sociologien og realiteten - dvs. samfundet - iagttages, og på hvilket grundlag en given iagttagelse af samfundet kan beskrives som sand eller gyldig. Fravær af endegyldige antagelser om realitetens beskaffenhed kan således også føre til, at det netop inden for rammerne af en sociologi, der tager dette problem alvorligt, bliver særligt vigtigt, at fastlægge kriterier for videnskabelig sandhed, videnskabens sigte og væsen, dvs. at bestemme forholdet mellem ontologi/epistemologi, erkendelse/genstand, sandt/usandt (Riis 2001:5, Olsen 2002:50). Helt banalt kan man sige, at et sådant standpunkt refererer til en erkendelse af, at også konstruktivistiske perspektiver har en reference til realiteten, fordi de altid foretager en medløbende konstruktion af genstanden - i dette tilfælde samfundet.

En grundantagelse i Niklas Luhmanns systemteori er, at der ikke nødvendigvis er en modsætning mellem realisme og konstruktivisme (Luhmann 2002:50, Mortensen 2004:31). Det er faktisk muligt at erkende den sociale virkelighed inden for rammerne af en konstruktivistisk erkendelsesteori. Luhmann betegner den erkendelsesteoretiske gevinst af systemteorien som

operativ konstruktivisme eller operativ erkendelsesteori som videnskabeligt iagttagelsesprogram (Luhmann 1988, 169, Luhmann 2002:53). Operativ konstruktivisme tager udgangspunkt i, at sociale systemer udgør en emergent realitet, der bygger på den operative konstruktion af system/omverden-forhold. Realiteten kan iagttages som operative konstruktioner - kommunikerede differencer - og i den forstand kan Luhmanns erkendelsesteoretiske position også beskrives som real konstruktivisme (Mortensen 2004:31-33). Luhmann udtrykker det således:

> ”Real observers observe the real world. Therefore, observers must be observable for other observers, and so on. The observer then is a network of observing observations, or communication. Communication also takes place in the real world” (Luhmann 1994:132).

Dette indbefatter naturligvis også videnskabelige systemer, og som videnskabeligt iagttagelsesprogram har den operative konstruktivisme indbygget en refleksionsteori:

> ”Også socialsystemet: samfund, og også socialsystemet: videnskab, er kun særlige slags autopoietiske systemer, der konditionerer sig selv. Hvad de iagttager og beskriver, forbliver deres egen præstation, og de ophæver ikke alle iagttagelsers og beskrivelsers principielle systemrelativitet, som grunder sig på, at al autopoiesis er systemafhængig. Spørgsmålet om sidstebegrundelse kan kun besvares inden for selvreferentielle systemers selvreferentielle teorier. Svaret kunne så ligge i universalistiske teoriers logik, som tvinger dem til at afprøve alt det på sig selv, som de opdager ved deres genstand” (Luhmann 2000:550)

Den forudsætter, at de begreber, der anvendes til iagttagelse af den sociale virkelighed, anvendes på forskningen selv: ”Når man arbejder med konceptet om selvreferentielle systemer, kan og må videnskaben og også ens egen forskning falde ind under dette” (Luhmann 2000:550). Det stiller særlige krav til videnskabelig begrundelse. Videnskaben må kunne synliggøre, hvilke operative konstruktioner, der ligger til grund for videnskabelig iagttagelse. Den må synliggøre det videnskabelige blik.

Går man ud fra Luhmanns systemteori, må det klassiske erkendelsesproblem vedrørende erkendelse/genstand iagttages som et paradoks.[20] Den klassiske sociologi tog ifølge Luhmann udgangspunkt i en idealistisk og filosofisk funderet erkendelsesteoretisk problemstilling vedrørende erkendelsens forhold til sin genstand, som lød: Hvordan er erkendelse mulig, *skønt* den ikke har en af den selv uafhængig adgang til realiteten udenfor den? Luhmann foretager

[20] Erkendelsesteoretisk tager Niklas Luhmann udgangspunkt i fænomenologien, således som den er formuleret af Edmund Husserl (1859-1938). Den primære gevinst fra Husserls fænomenologi ser Luhmann som det, at Husserls erkendelsesteori kan danne grund for en beskrivelse af bevidsthedens operative form – *intention* – som enheden af forskellen mellem *noesis* (den meningsgivende bevidsthedsaktivitet) og *noema* (genstandens meningsindhold). Bevidstheden kan beskrives som enheden af intenderede forskelle og fænomener er således det, som viser sig *for bevidstheden*, ikke nødvendigvis det, som virkeligheden er (Luhmann 2002:33-60), (Rasmussen 1996, 2004). Erkendelsen af virkeligheden er dermed paradoksal, fordi bevidstheden kun kan erkende virkelige fænomener ud fra egne meningsgivende akter. Luhmann anerkender, at erkendelse må betragtes som subjektets bevidsthedsmæssige konstruktion af verden og ser Husserls fænomenologi som en teori, der i sine grundkategorier rummer ansatser til et konstruktivistisk erkendelsesteoretisk program. Han afviser imidlertid frugtbarheden af forestillingen om en transcendentalfilosofisk løsning på intersubjektivitetsproblemet, når det kommer til at begribe en social virkelighed. Ifølge Luhmann er det i den sammenhæng ikke en tilfredsstillende løsning at forudsætte en transcendental overensstemmelse mellem bevidstheder – en fælles *bevidsthedsmæssig* livsverden. (Luhmann 2002:33-60). Det er tilmed Luhmanns påstand, at netop det uforløste problem vedrørende intersubjektivitetens muligheder og begrænsninger har låst fænomenologisk sociologi fast i en art pendulering mellem ren subjektivisme og objektivisme. Det er simpelthen ikke lykkedes at finde en passende iagttagelse vedrørende forholdet mellem konstruktion og realitet (Luhmann 2002:42,57).

en tilsyneladende minimal forskydning af dette spørgsmål. Han spørger i stedet: Hvordan er erkendelse mulig, *når* den ikke kan opnås uafhængigt af os selv? Forskydningen har imidlertid konsekvenser. Erkendelsens *problem* inddrages i selve det erkendelsesteoretiske spørgsmål. Det antages, at erkendelse af realiteten er umulig men dog mulig *på et andet niveau* (Luhmann 1999:164, Thyssen 2003:18).

> ”When observers (we, at the moment) continue to look for an ultimate reality, a concluding formula, a final identity, they will find the paradox. Such a paradox is not simply a logical contradiction (A is non-A) but a foundational statement: The world is observable *because* it is unobservable. Nothing can be observed (not even the “nothing”) without drawing a distinction, but this operation remains indistinguishable. It can be distinguished, but only by another operation. It crosses the boundary between the unmarked and the marked space, a boundary that does not exist before and comes into being (if “being” is the right word) only be crossing it. Or to say it in Derrida’s style, the condition of its possibility is its impossibility” (Luhmann 2002: 87).

Det erkendelsesteoretiske problem - forholdet mellem erkendelse/genstand - kan ifølge Luhmann kun løses *operationelt*. En erkendelse af realiteten bliver kun mulig via systemers operative konstruktion af *iagttagelser* (Thyssen 2003:16-19). Realiteten er ikke en konstruktion, men den konstrueres gennem videnskabelig iagttagelse.

Systemteoriens iagttagelsesbegreb er her inspireret af matematikeren Spencer Brown, der i *Laws of Form* (Brown 1969) udviklede et formbegreb, han beskrev som ”the form in which our way of talking about our ordinary living experience can be seen to be cradled” (Brown 1969:xx). Han antog, at enhver iagttagelse sker på grundlag af en skelnen, der konstruerer en form. Konstruktion er lig med operationen ”draw a distinction” (Brown 1969:3). Dette kan illustreres således: ⌉. Formen er *enheden* af forskellen, dvs. både den markerede og umarkerede side af formen. Pointen i dette formbegreb, set i relation til f.eks. videnskabelig iagttagelse, er, at en iagttager, som foretager denne skelnen, selv er identisk med den markerede side af formen. Det iagttagede og iagttageren kan ikke adskilles (Brown 1969:76). Luhmann anvender med dette udgangspunkt differencen iagttagelse/operation til at beskrive, hvordan systemer iagttager system/omverden-differencen og operativt så at sige formgiver systemet.

Hvis man anvender ovenstående på videnskabelig iagttagelse, er differencen erkendelse/genstand en særlig difference, der er blevet til som et resultat af videnskabssystemets selvreferentielle reproduktion. Difference mellem erkendelse/genstand er et element i videnskabens operative konstruktion af en given realitet nemlig af sig selv som et videnskabssystem, der erkender genstande i verden ’derude’. Hvis man anskuer differencen erkendelse/genstand på denne måde, destabiliserer det en antagelse om, at det er muligt fuldkomment at afspejle genstande. I princippet går man ud fra, at realiteten altid er mere kompleks, end det er muligt for f.eks. videnskabssystemet at iagttage. Netop derfor må realiteten konstrueres. I relation til videnskabelige konstruktioner erstattes difference erkendelse/genstand derfor med differencen iagttagelse/operation (som for sociale systemer i øvrigt). Konstruktionen af *realitet* kan derfor iagttages som enheden af forskellen mellem iagttagelse/operation: Iagttagelsen konstitueres gennem distinktioner, observationer er konstruktioner dvs. systemets operative konstruktion af en realitet (Hagen 1999:20). Man kan sige, at denne afhandling konstruerer Behandlerblikket som en realitet, således som det ses af netop denne afhandling.

En følge af dette er, at videnskabelig iagttagelse i *princippet* må indstille sig på, at verden er uiagttagelig i sin helhed, og at dens egentlige essens eller mening ikke kan begribes:

> ”The conclusion to be drawn from this is that the connection with the reality of the external world is established by the blind spot of the cognitive operation. Reality is what one does not perceive when one perceives it. In no way does this mean, however, that somewhere in the world there are states of affairs one cannot know, above all not in the old sense that the essence of nature is secret. All that is meant is that the fruits of the concrete operation of cognition, which issue from the use of distinctions - that is the proliferation of combinatorial possibilities - are due to an instrument requiring an operational closure specific to a given system. To attain this closure, no “similarities” with the environment can be tolerated. If cognition demands meaning and meaning demands distinctions, then the final reality must be thought of as devoid of meaning” (Luhmann 2002:145).

Der er tale om en principiel tilgang (”must be thought of”), som ikke må forveksles med en antagelse om, at verden er meningsløs eller tilfældig - tværtimod; den er systemafhængig. Sandhed og spørgsmålet om realitetens væsen - dens *mening* - må i stedet iagttages som enheden af forskellen mellem aktualitet/mulighed. Det betyder, at systemteorien forskyder kriteriet for sandhed til det operationelle plan og dermed til spørgsmålet om, hvordan en given realitet f.eks. Behandlerblikket bliver til som en ”meningsfuld” kategori. Gevinsten er, at det aktualiserer og fremhæver erkendelsens paradoks, det deontologiserer realiteten, og det betyder endeligt, at også epistemologi/ontologi kan betragtes som en særlig difference i videnskabelig refleksion over af realiteten og dermed et særligt resultat af iagttagelsen af videnskabens system/omverden-difference.

Hvis system/omverden-difference går forud for f.eks. differencen ontologi/epistemologi opgives muligheden for at levere en endegyldig beskrivelse af realiteten (Luhmann 2000: 550). Heller ikke epistemologiske iagttagelser kan bidrage med et fast grundlag for sociologisk iagttagelse. Sociologien kan ikke overskride differencen mellem system/omverden. Det produktive er imidlertid, at det synliggør, at *viden produceres* på et relativt usikkert grundlag og derfor må begrundes:

> ”For this reason epistemology cannot provide a foundation for the sciences. It cannot offer basic principles, arguments, or even certainty. It can no longer be understood as a theory of the founding of knowledge. The opposite is true: it analyses the uncertainty of knowledge and gives reasons for it. It therefore should not come as a surprise that no theory of knowledge today can attain the degree of certainty to be found in quantum physics or biochemistry. It is perhaps not the least important function of constructivist epistemology to make society irritatingly aware of the fact that it produces science” (Luhmann 2002: 152).

I praksis betyder det, at sociologisk iagttagelse operationelt må forholde sig til, at det ikke blot er en videnskab om men også i samfundet. Når sociologien iagttager sociale problemer, er den principielt i samme båd som alle andre, der iagttager sociale problemer, når det kommer til at beskrive det sociale problems virkelige beskaffenhed. Og når den forsøger at iagttage et behandlerblik, må samtidig reflektere, at dette sker ud fra et særligt blik, der kunne være anderledes. Det betyder ikke, at videnskabelig iagttagelse ikke adskiller sig fra dagliglivets erkendelse.

Dét, der kan adskille videnskabelig iagttagelse fra dagligdags erkendelse, er anvendelsen af teori og metode. Ifølge Luhmann produceres videnskabelig viden i iagttagelsen af forskellen mellem teori/empiri og teori/metode. *Teori* kan defineres som ”systematiske forbindelser mellem begreber og problemstillinger”, som henviser til hinanden. Det er systeminterne konstruktioner, der i sig selv ikke har reference til noget uden for systemet, men får reference til en re-

alitet, når de anvendes som ”iagttagelsesinstrumenter” (Hagen 1997:11). Set i forhold til omverdenen stiller samfundsvidenskabelige teorier begreber til rådighed for samfundets selviagttagelse, og samfundsvidenskabelige begreber kan dermed blive instrumenter for øvrige systemers iagttagelse og potentielt for handling (Hagen 1999:28). *Empiri* er videnskabelige iagttagelser af omverdenen. Det vil sige, at realiteten ikke *er* empirisk (og vel sjældent beskriver sig selv som ’empiri’): ”Det er videnskaben som trækker skellet mellem teori og empiri og på den måde vinder distance til det udforskede objekt og skaber et rum for andre forklaringer end common sense”(Hagen 1999:21). F.eks. kan det antages det, at det er frugtbart at betegne noget som et behandlerblik, ud fra en særlig teoretisk antagelse. Men det betyder ikke, at det benægtes, at andet forekommer på familiebehandlingsinstitutioner f.eks. at der kigges TV og børstes tænder. Det betyder blot, at Behandlerblikket er en systemrelativ og delvis teoretisk konstruktion, der får konsekvenser for, hvad der betragtes som empiri. Den operative konstruktivisme ser således teori som det, der gør videnskabelig iagttagelse særlig. Teori bidrager til operationel lukning, hvilket på den anden side er en forudsætning for iagttagelse af en given realitet som empiri.

Når teori/empiri erstatter filosofiske distinktioner f.eks. erkendelse/genstand, bliver det for alvor tydeligt, at videnskabelig erkendelse aldrig er ”uskyldig”. Videnskab er en ”forudsætningsrig operation”: ”Alle dens operationer foregår inden for kridtstregen”.(Thyssen 2003:19). Det bliver derfor vigtigt at synliggøre disse operationer, *fordi* videnskabelig iagttagelse via iagttagelsen af teori/empiri producerer særlige ontologier. Igen stiller dette krav til forskning og videnskabelig argumentation. Videnskabelig begrundelse må ske kommunikativt som udpegningen, af hvilke iagttagelsesoperationer, der ligger til grund for produktion af ”viden”. Empiriske observationer må følgelig begrundes i forskellen mellem teori/metode (Hagen 1997). Dette bud på, hvordan videnskabelig kvalitetssikring bliver mulig, understøttes af metodelitteratur. Det vedrører f.eks. krav til eksplicitte analysestrategier, validitet og reliabilitet (Olsen 2001:109).

Kommunikationsteorien og antagelsen om, at sociale systemer opererer i kommunikation, har den konsekvens, at den sociale virkelighed bliver empirisk iagttagelig. Kommunikation er en *social operation,* der fungerer og således kan iagttages i enhver social situation (Luhmann 2002:157). At se sociale systemers iagttagelsesoperationer som kommunikationer har den konsekvens, at også sociologiske iagttagelser selv må beskrive sig kommunikativt og som en del af den sociale virkelighed. Hvis al erkendelse er paradoksal, og at dette paradoks kun antages at kunne afparadokseres gennem den operative konstruktion af virkelige iagttagelser, dvs. gennem kommunikative operationer, må det også gælde for sociologien selv. Erkendelsens paradoks er også sociologiens iagttagelsesparadoks: ”Der findes ikke en social virkelighed, der så at sige ligger bag ved den kommunikation, den sociale virkelighed består i, og kommunikation om denne virkelighed er en del af selve denne virkelighed” (Mortensen 2004:31). Videnskabelig begrundelse er dermed henvist til at kommunikere om egne iagttagelsesperspektiver, at reflektere over grænserne for egen iagttagelse i en reference til hensigtsmæssigheden i at iagttage en given genstand på en særlig måde og at sandsynliggøre, at det har haft reale konsekvenser:

> ”What is constructed as reality is in the final analysis guaranteed by the observability of observations. This is a powerful guaranty - Even observations are only observations if they are realized as operations. They are not operations if they are not carried out. The specific modernity of this observation of the second order is inherently only in that it no longer relies on a collective

world and is no longer ontologically predisposed, but also, if not primarily, in that it examines the question of what an observer can and cannot see with his distinctions" (Luhmann 1998:19).

Forskning må være i stand til at synliggøre, på hvilket grundlag den operativt fremstillede konstruktion af viden er fremkommet og gøre det muligt for omverdenen at se, hvad denne konstruktion udelader (Luhmann 2002:65).

"Som videnskabssystemets refleksionsteori beskæftiger erkendelsesteorien sig primært med forholdet mellem erkendelse og genstand, dvs. med erkendelsesrealitetsreference. Ren selvreference på dette sted ville hedde: Det reale er det, som erkendelses betegner som realt. Denne besked har altid været og er stadig utilfredsstillende. Man skal imidlertid ikke undgå cirklen, man skal nedbryde den med konditioneringer. Det er den funktion som grunde har. De transformerer imidlertid kun cirkulus citiosus til en infinit regres, for man må nu spørge efter grundene til grundene […] Hvis man igen begrunder grundene og holder ethvert skridt åbent for kritik og revision, bliver det stadig mere usandsynligt, at en sådan bygning ville kunne opføres uden nogen reference til realiteten. Cirkulariteten er ikke elimineret, den anvendes, udfoldes og er aftautologiseret" (Luhmann 2000:544).

Gyldig og pålidelig viden produceres således på det grundlag, hvor det via begrundelse bliver mere og mere "usandsynligt", at konstruktionen står uden forhold til virkeligheden. Logisk er det ikke særligt overbevisende, men pragmatisk er det godt nok, for "hvad andet kan en iagttager gøre end at starte derfra, hvor han er, udfolde et iagttagelsesprogram og være åben for alternativer?"(Thyssen 2003: 21).

Denne afhandlings "iagttagelsesprogram" er sat i gang med begreberne autopoiesis, kommunikation, interaktion/organisation/samfund og princippet om funktionel differentiering. De bygger på antagelsen om, at sociale systemer er en *emergent realitet* (Luhmann 2000:551). Den egentlige kridtstreg er system/omverden-differencen. Denne difference har haft konsekvenser for afgrænsningen af empirien - *Behandlerblikket* - og får, som vi senere skal se, konsekvenser for afhandlingens problemstillinger. Man kan sige, at på nuværende tidspunkt har en første iagttagelse af forskellen mellem teori/empiri fundet sted og har bidraget til en fokusering af det empiriske blik. Ligesådan kan det være relevant at foretage en første iagttagelse af forholdet mellem teori/metode.

Metodologiske distinktioner

Metodologi kan i almindelige termer beskrives som *læren om metoder*, der benyttes inden for et bestemt felt. Jeg skrev i indledningen, at afhandlingen i første omgang kunne beskrives som resultatet af et forskningsprojekt, der var tilrettelagt som en kombination af kvalitative metoder. Denne første præsentation af afhandlingens metodologiske grundlag bør præciseres, fordi det ikke på nogen måde er entydigt, hvad der menes hermed. Metodelitteraturen udgør ikke et korpus, der på entydig vis markerer kvalitativ forskning i forskel til kvantitativ forskning. Den er desuden præget af forskellige betegnelser og vekslende anbefalinger med hensyn til, hvordan kvalitativ forskning gennemføres (Olsen 2002:11,34). Når man taler om, at der kan karakteriseres to metodiske hovedspor i samfundsforskningen, hhv. det kvalitative og det kvantitative, og som en følge af dette forsøger at beskrive den kvalitative metodes karakteristika (Jensen 1999:19), så er der til en vis grad tale om et forsøg på at beskrive metodologiske programmer uafhængigt af en given teoretisk position. Hvis man går ud fra, at metodologi ikke blot beskæftiger sig med metode men med forholdet mellem teori/metode, kan sådanne forsøg ses som et udtryk for, at den metodiske og empiriske side af enheden af forskellen mellem te-

ori/metode betones. Metodediskussionen foregår så at sige på empirisiden (Hagen 1999:13). Det er ikke nødvendigvis forkert men måske ensidigt blot at definere og begrunde et forskningsprojekts videnskabelighed ved de metodiske kendetegn og foreskrevne procedurer. En metodes 'objektivitet' afhænger også af dens forhold til forskningsgenstanden og en teoretisk forståelse af det undersøgte (Kvale 1997:74). Hagen pointerer, at videnskaben ikke i almindelighed mangler data men begreber til at analysere disse data (Hagen 1999:14).

Den forskning, der definerer sig som kvalitativ forskning, er ikke altid nødvendigvis "videnskabelig" forstået på den måde, at den eksplicit følger videnskabelige kriterier eller synliggør, hvilke videnskabelige kriterier, der ligger til grund for forskningen (Olsen 2002). Kvalitativ forskning udsættes derfor ofte for kritik af manglende videnskabelighed (Kvale 1997:68-82). Dette gælder også for konstruktivistisk forskning. Den kritiseres f.eks. for en for udisciplineret omgang med metodologisk begrundelse og en manglende evne til at erstatte traditionelle krav til metodisk stringens og procedure med andre faste kriterier for videnskabelighed (Åkerstrøm 1999:15, Bredsdorff 2002). Ligesådan påpeger en del metodelitteratur, at det er problematisk, når man i kvalitative studier ikke medregner den mulige variation i forskningsstrategier og antager, at kvalitativ forskning kan betragtes som en særskilt entydig tilgang. Typisk er der tale om metodelitteratur, der forholder sig åbent overfor muligheden for metodekombination, og som betragter kvalitative metoder eller kvalitative tilgange som særlige men med reference til eller som et begrundet led i en mere overordnet forskningsstrategi funderet i videnskabsteoretiske overvejelser (Olsen 2002, Riis 2001, Silverman 1993, Bryman 2001:265).

Igen kan det være nyttigt at referere til klassiske sociologiske programmer for iagttagelse, som netop ikke i udgangspunktet fokuserede på metodiske teknikker. Man kan argumentere for, at en metodologi, der alene begrunder sig i konkrete metoders egenskaber, risikerer at afkoble de metodologiske valg fra en mere generel refleksion over, hvordan metoder står i forhold til teori/empiri. Ofte beskrives metodologi da også som overvejelser om ikke blot egnede metoder men også som overvejelser om "bindeleddet" mellem teori og empiri (Riis 2001:6). Metodologi drejer sig ikke blot om refleksion over og et valg mellem forskellige teknikker til indsamling af data. Det indebærer også overvejelser om, hvordan data om socialt liv iagttages og *behandles* med henblik på at fortolke, forstå eller forklare dem i lyset af teoretiske perspektiver. Det omhandler med andre ord operationalisering af forholdet mellem teori og empiri eller om forudsætningerne for metodologisk begrundet produktion af ny viden (Kvale 1997:69).

Hvis man forfølger denne ide, er metodologi et *program for iagttagelse* af betingelserne for den viden om et socialt fænomen, som qua analysen foreligger, og dermed har metodologien en programmatisk karakter, hvor forholdet mellem teori/empiri differentieres til konkrete kriterier for videnskabelig iagttagelse. At tale om metodologien som et program kan associationer til et ideal om en streng deduktiv tilgang, hvilket ikke er tilfældet i forhold til denne afhandlings metodologiske position. At tale om program understreger dog vigtigheden af at synliggøre hvilke konstruktioner, der ligger til grund for konstruktionen af viden. Metodologiske refleksioner drejer sig om at konstruere en forskningsstrategi eller et forskningsdesign, der kan skabe et bindeled mellem teori og empiri, og som synliggør, hvordan disse to elementer gensidigt tænkes at befrugte hinanden (Riis 2001:5). Med hensyn til det sidste aktualiserer spørgsmålet om en forskningsstrategi nogle klassiske distinktioner, begreber og problemstillinger. Det drejer sig om forholdet mellem induktion/deduktion, validitet/reliabilitet, repræsentativitet, generalisering og kausalitet. Enhver metodologisk positionering angiver på hvil-

ken måde disse forhold iagttages og skaber særlige muligheder og begrænsninger for, på hvilket grundlag en given realitet erkendes hhv. konstrueres.

> ”Analysestrategi er ikke metoderegler, men en strategi for, hvordan man som epistemolog vil konstruere andres (organisationers eller systemers) iagttagelser som objekt for egne iagttagelser mhp. at beskrive, hvorfra de selv beskriver. I et epistemologisk perspektiv, er det perspektivet, der konstruerer både iagttageren og det iagttagede. Det hedder derfor analyse*strategi* netop for at understrege, at der er tale om et *valg* med konsekvenser, og at dette valg kunne være truffet anderledes med andre konsekvenser for hvilken genstand, der emergerede for iagttageren” (Andersen 1999:14).

Grundlæggende drejer det sig om at fastslå nogle minimumsbetingelser for at kunne tale om, at noget - f.eks. et Behandlerblik - er konstrueret.

Hvis man går ud fra, at videnskabelig viden produceres i iagttagelsen af enheden af forskellen mellem teori/empiri og teori/metode, kan det indledningsvist være nyttigt at se på, hvordan forskellige metodologiske differencer behandler forskellen mellem teori/empiri og teori/metode.

En central metodologisk difference er forskellen mellem *induktion/deduktion.*[21] Ofte bliver kvalitativ forskning betegnet som en induktiv forskningstilgang baseret på et ”nedefra”-perspektiv, hvor produktionen af empirisk viden tillægges et særligt fortrin for teoretiske antagelser (Olsen 2001:106). På den måde er induktion/deduktion blevet fremstillet som adskilte metodologiske tilgange knyttet til f.eks. forskellen mellem kvalitativ/kvantitativ forskning. Hvis man forestillede sig, at man bekendte sig til den ene eller den anden side, ville det ikke være uproblematisk. Induktive metodologiske tilgange, som betoner empiri som udgangspunkt for at generere ny viden, søger at opretholde en eksplorativ og forudsætningsløs tilgang til den specifikke sociale kontekst, der undersøges. Grounded Theory er et eksempel på en sådan metodologisk tilgang (Strauss & Corbin 1998). Problemet kan imidlertid være, at forudsætningsløsheden og forestillingen om empiriens egengyldighed sætter sig igennem som en begrænsning i forhold til at kunne generere ny generaliseret viden på et gyldigt grundlag. Deduktive metodologiske tilgange, ville potentielt kunne tilbyde dette. Gyldighedskriterierne for viden og en given generalisering ville være kendt, idet der på forhånd opstilles begreber og antagelser om sammenhænge mellem disse (King, Keohane & Verba 1994). Problemet kan imidlertid være, at på forhånd konstruerede begreber og forestillingen om en bestemt sammenhæng mellem disse sætter sig igennem som en begrænsning i forhold til at opnå en kompleks viden om den specifikke sociale kontekst, der undersøges. Qua prækonstruerede begreber er der risiko for, at ny viden repræsenterer en for kraftig og ensidig reduktion af virkeligheden. En given generalisering ville som følge heraf også være forbundet med stor usikkerhed. Set i det lys kan differencen induktion/deduktion som udgangspunkt for en metodologi nemt lede til en ensidig og ikke nødvendigvis frugtbar betoning af hhv. den ene eller den anden side, som samlet set ville kunne lede til en begrænsning i perspektivet.

[21] Differencen, som blev lanceret af J. S. Mill som to forskellige videnskabelige argumentationsformer, har sat markante spor inden for sociologien og næppe i en form, som det oprindeligt var tilsigtet. I den klassiske form betegner *induktion* den operation, hvor man med udgangspunkt i empirien forsøger at beskrive, klassificere og eventuelt generalisere umiddelbart på baggrund af de konkrete iagttagelser. *Deduktion* refererer til den operation, hvor man med udgangspunkt i et sæt af begreber og teoretiske antagelser om deres indbyrdes sammenhæng, udleder en sæt af hypoteser. Data indsamles dernæst med det formål at afprøve de opstillede hypoteser.

Problemet med betoningen af hhv. teori og empiri blev allerede påpeget af Blumer med begrebet ”sensitizing concepts”. Blumer kritiserede adskillelsen mellem teori og empiri, dels i det enkelte forskningsprojekt, dels i forhold til sociologien som en videnskabelig disciplin:

> ”This consists in the difficulty of bringing social theory into a close and self-correcting relation with its empirical world so that its proposals about that world can be tested, refined and enriched by the data of that world” (Blumer 1954:9).

I dag reflekteres problemet i at beskrive kvalitativ forskning som værende entydig induktiv, ikke mindst fordi der langs det kvalitative kontinuum findes bud på, hvordan kvalitativ forskning kan anvende eksisterende teorier og modeller som udgangspunkt (Kristiansen 2002:315-340). Ligesådan findes der metodologiske tilgange, der sigter på at integrere empirisk forskning og generelle teorier om socialt liv (Layder 1998). I praksis beskrives og bedrives forskningsprocessen ofte som en vekslen mellem induktion/deduktion på forskellige tidspunkter (Riis 2001:7-8).

Man kan sige, at induktion/deduktion er det metodologiske svar på paradokset vedr. erkendelse/genstand. Men hvor velegnet er dette svar? Hagen påpeger, at der med afsæt i denne distinktion findes tre betydninger af begrebet teori i sociologien. For det første teori som antagelse eller hypotese, der skal bekræftes eller afkræftes gennem empiriske iagttagelser. For det andet teori som noget, der genereres induktivt fra data. For det tredje teori som refleksion over sociologiens centrale begreber og det sociales væsens, essens eller natur. Hagens argument er, at i alle tilfælde får teori en for snæver betydning, idet det anses som teori *om noget* samfundsmæssigt eller socialt. I stedet efterspørges teori, der kan fungere som analytisk redskab (Hagen 1999:13-14).

Det er min opfattelse, at anvendelsen af differencen induktion/deduktion er problematisk. Som difference besværliggør den en kobling mellem teoretisk og empirisk iagttagelse. Idealet om at skabe ny teoretisk og empirisk funderet viden forskydes til en positionering i metodisk funderede skoler, der hver især udgør hinandens omverden. Et væsentligt kriterium for iagttagelsen af metodologi hhv. udviklingen af en egen er at spørge til, på hvilken måde forholdet mellem induktion/deduktion iagttages, og om der om muligt kan findes en mere hensigtsmæssig måde at beskrive forholdet mellem teori/empiri.

Som antydet har differencen induktion/deduktion reference til spørgsmålet om *generalisering*, dvs. hvorvidt en iagttagelse har en gyldighed, der ikke kun er knyttet til den specifikke empiri. I kvalitativ forskning er der ikke enighed om, hvordan generalisering defineres, om generalisering er et mål, hvilke gyldighedskrav generalisering bør kunne leve op til og dermed, hvornår en generalisering i sig selv er gyldig. Nogle ser den kvalitative forskning som en forskning, hvis styrke og mål alene er at tilvejebringe en forståelse af den konkrete empiri, der iagttages. Her er målet ofte dét, der kan betegnes som forståelse gennem beskrivelse. Andre ser generalisering som et gyldighedskriterium, som analysen af den konkrete empiri må være rettet mod. Her er der ofte tale om en analytisk- og teoretisk forankret generalisering, som også sigter på forståelse gennem forklaring. Der er en tendens til, at interessen for at kunne generalisere på baggrund af kvalitativ forskning er blevet større. Nogle ser dette som et tegn på, at den kvalitative forskning har opnået en større modenhed (Bryman 2001:269). En udbredt opfattelse i megen metodelitteratur er da også, at generalisering kan være et mål for kvalitativ forskning, og at analyseresultater ideelt set skal kunne overføres til andre tilsvarende sociale kontekster. (Jørgensen 1989:32-33, Kvale 1997, Maaløe 1996:72-73, Christensen 1996, Olsen

2001:127-134). Dette ideal om analytisk generalisering fordrer en metodologi, der også forholder sig til muligheder for *teoriudvikling* forstået som dannelsen af begreber, der har rækkevidde ud over den konkrete empiriske kontekst. Dvs. en metodologi, der fordrer en vis grad af abstraktion fra empirien og en forestilling om ny viden som begrebsmæssigt forankret. Et væsentligt kriterium for iagttagelsen af metodologi hhv. udviklingen af en egen er at spørge til, på hvilken måde generalisering og teoriudvikling iagttages, og i hvilket omfang dette danner kriterier for dannelsen af ny viden.

Selvom generalisering er et mål, er dens gyldighed ikke givet. Generalisering kan være et gyldighedskriterium, men det siger ikke, om en konkret generalisering i sig selv er gyldig. Differencen induktion/deduktion og spørgsmålet om generalisering hhv. teoriudvikling vedrører derfor endelig *reliabilitet/validitet*. Spørgsmålet om reliabilitet og validitet knytter sig til et idealistisk krav om objektivitet og en særlig iagttagelse af forholdet mellem erkendelse/genstand. Klassisk reliabilitet betegner, i hvilket omfang undersøgelsens resultater er uafhængige af tilfældige omstændigheder. Det drejer sig om pålidelighed og om, hvorvidt en "måling" giver det samme resultat, uanset hvornår og hvor ofte undersøgelsen gennemføres. Klassisk validitet betegner, i hvilket omfang undersøgelsesresultater er fortolket på en korrekt måde (Kirk & Miller 1986:20). Reliabilitet er i princippet muligt uden validitet, men ikke omvendt.

Inden for kvalitativ forskning er der ikke enighed om begrebernes relevans. Diskussionerne har ofte drejet sig om, hvorvidt reliabilitetskrav fra naturvidenskaberne kan overføres på kvalitativ forskning af sociale fænomener, og om kvalitativ forskning bør have særegne gyldighedskrav (Bryman 2001:271-72). Begrundelsen for særegne gyldighedskrav for kvalitativ forskning har været, at idealet om samme og identiske resultater er urealistisk både i kvalitativ eller kvantitativ forskning, at reliabilitet ikke er ensbetydende med, at der genereres ny viden og forudsætter, at der måles noget, som ikke kan forandres, hvilket ikke er tilfældet i sociologisk kvalitativ forskning (Kirk & Miller 1986:50). Nogle metodologiske perspektiver argumenterer da også for, at reliabilitet og validitet i kvalitativ forskning kun giver mening, hvis det refererer til en teoretisk position og gør spørgsmålet om reliabilitet og validitet til et teoretisk problem (Jørgensen 1989, Kirk & Miller 1986:21, 50):

> No experiment can be perfectly controlled and no measuring instrument can be perfectly calibrated. All measurement, therefore is to some degree suspect […] In the case of qualitative observations, the issue of validity is not a matter of methodological hair-splitting about the fifth decimal point, but a question of whether the researcher sees what he or she thinks he og she sees (Kirk & Miller 1986:21).

Et resultat heraf er, at der inden for kvalitativ metodologi findes - næsten ironisk nok - mange kvalitativt forskellige bud på, hvordan disse to kriterier kan defineres og gøres anvendelige i en kvalitativ forskningssammenhæng (Olsen 2001:143-49).

Kravene til reliabilitet/validitet refererer tilbage til differencen teori/empiri og teori/metode. Reliabilitets- og validitetskrav bidrager til at gøre det mindre usandsynligt, at det, der hævdes at være ny viden, er uden forbindelse til virkeligheden. Dermed vedrører reliabilitet og validitet forudsætningerne for, at kvalitativ forskning kan påberåbe sig gyldighed og således også problemet vedrørende forholdet mellem erkendelse/genstand. Et frugtbart spørgsmål kunne være: hvordan er det muligt via kvalitativ analyse at frembringe sandsynlige (valide) regulariteter på trods af, at genstanden for sociologisk analyse er foranderlig? Et ringe behandlet

aspekt af reliabilitets- og validitetsproblemet, som måske kan bidrage hertil, er en refleksion over problemet vedrørende kausalitet som problemet med at identificerer og sandsynliggør sociale regulariteter.

Samtlige ovennævnte metodologiske problemstillinger kan indfanges i det, der kan betegnes som den funktionelle metodologi, som udgør den overordnede metodologiske position for denne afhandling.

Den funktionelle metodologi

Systemteorien kan opløses til det, Luhmann betegner som den funktionelle metodologi. Den funktionelle metodologi foreskriver en analyse, der fungerer i direkte reference til teorien om sociale systemer, ligesom den forudsætter en problemkonstruktion, der er afledt heraf (Luhmann 2000:93). Den funktionelle metodologi er på den måde en analyseoptik, der indstiller blikket på genstanden på en særlig måde, eller som Luhmann beskriver det: en "teoriteknik" (Luhmann 2000:91). Det teoritekniske består i, at teorien anvendes til at præcisere de betingelser eller differencer, hvorunder metodologien tænkes at gøre en forskel (Luhmann 2000:91). Den funktionelle analyse er således en særlig iagttagelse af øvrige sociale systemers iagttagelser ud fra et sæt af videnskabeligt producerede differencer. Metodologisk set kunne man argumentere for, at den funktionelle metodologi betoner deduktion. Men eftersom den funktionelle metodologi er ikke kan anskues uafhængigt af system/omverden-differencen og de erkendelsesteoretiske konsekvenser heraf, kan man argumentere for, at forholdet mellem teori/empiri konstitueres gennem en række iagttagelsesoperationer, som både rummer elementer af induktion og deduktion. Det er foreslået, at den funktionelle metodologi - set i det perspektiv - bedst kan beskrives som *abduktiv*, idet dens erkendelsesteoretiske udgangspunkt muliggør en reel frem- og tilbagekobling mellem deduktion og induktion, samtidig med at den forsøger at introducere begreber, der rækker ud over almindelige dagligdagsbegreber (Hagen 1999:27-28). Dermed er det også givet, at den analyse, der udspringer af den funktionelle metodologi, ikke "svarer […] til realiteten" i dens helhed, men i stedet "griber" realiteten (Luhmann 2000:97). Den funktionelle analyse foretager således en teoretisk begrundet analytisk reduktion. Argumentet for dette er, at denne operationelle lukning åbner for muligheden for at iagttage empirisk variation med henblik på generalisering. Dermed svarer den funktionelle metodologi til øvrige metodologiske tilgange, der ser anvendelse af generelle teorier i udforskningen af konkrete sociale fænomener som frugtbart, således som det f.eks. er formuleret af Layder:

> "…such theories [general theory] can play a valuable role in formulation of new (adaptive) theory by providing background stimuli in the form of concepts and chains of reasoning associated with wider conceptual clusters […] Allowing a role for prior theory also means abandoning the claim that theory should only be about representing and (or depicting the social settings and contexts (systemselements) that provide the social environment of people's lives (or lifeworlds) An adjunct of this is the notion that both lifeworld and system elements are mutually and inseparably intertwined at the same time as they are partly autonomous from each other" (Layder 1998:40-41).

Hvis vi husker funktionsbegrebet, relaterer funktion sig altid til en særlig "problemhorisont". Den funktionelle metodologi beskæftiger sig følgelig med systemers *identificering af problemer, og måden hvorpå de løses* (Lacour 2002:25), og dette er indbygget i problemkonstruktionen. Det gør den ikke blot for at undersøge systemers problemidentifikationer og problemhåndteringer, men fordi den ønsker at anvende denne undersøgelse til at identificere og sam-

menligne funktionelle ækvivalenter. Funktionelle ækvivalenter kan forstås som alternativer eller forskellige svar på et problem:

> ”Den funktionelle analyse anvender relationer med det formål at forstå det eksisterende som kontingent og det forskelligartede som sammenligneligt. Den relaterer det givne, det være sig tilstande eller hændelser, til perspektiver på problemer, og søger at gøre det forståeligt, at problemet kan løses på såvel en som på en anden måde. Relationen mellem problem og problemløsning bliver således ikke taget op for sin egen skyld men som ledetråd for spørgsmålet om andre muligheder, som ledetråd for eftersøgningen af funktionelle ækvivalenter” (Luhmann 2000:91).

Den funktionelle metodologi forudsætter, at problemidentifikation og problemhåndtering betragtes som systemrelativt. Systemers problemer og deres svar herpå dvs. problemhåndtering er relateret til det specifikke systems funktionsorientering. Når den funktionelle analyse beskæftiger sig med problemidentifikation og problemhåndtering, beskæftiger den sig således med problemstillinger, der drejer sig om og kan henføres til sociale systemers selvreferentielle reproduktion. Den ser på, hvordan sociale systemer uddifferentierer funktionsindretninger med henblik at håndtere problemer, og den ser denne uddifferentiering som systemets selvreferentielle håndtering af forholdet mellem egenproduktion, kompleksitet og dobbeltkontingens (Luhmann 2000:92). Et system, der f.eks. skal behandle familier og børns komplekse sociale problemer, uddifferentierer funktionsindretninger f.eks. særlige behandlingsprogrammer, der har til formål at gøre det muligt. Forskellige programmer, der antages at løse samme (behandlings)problemer, kan betragtes som funktionelle ækvivalenter. Som *funktionelle* ækvivalenter refererer sådanne programmer både til løsninger på et problem f.eks. børnenes problemer og samtidig til systemproblemer f.eks. systemets problemer med at identificere familiens problemer. Funktionelle ækvivalenter har netop funktionel relevans *for systemet.* Problemer eller problemsystemer er dermed samtidig systemproblemer. Dette skal ses i lyset af en særlig antagelse om, hvad et problem er. Problemer er kun problemer, hvis de *ikke* kan isoleres, bearbejdes og *løses stykke for stykke* af systemet. Netop dette udgør deres problematik. (Luhmann 2000:92). Jeg skal komme nærmere ind på dette i *Kapitel 3 Sociale Problemer.*

Samlet set kan denne afhandlings genstand overordnet beskrives således:

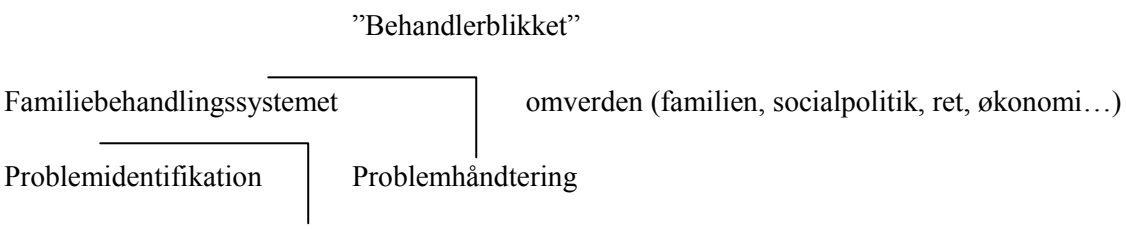

Specifikationen af funktionelle ækvivalenter er helt central i den funktionelle analyse, fordi det er det, der muliggør *forklaring*, dvs. *hvorfor* identificeres og håndteres problemer, som det er tilfældet? Den funktionelle metodologi ser kausalitet som forbundet med selvreference, og årsagen til f.eks. en særlig problemhåndtering, er dermed et systems funktionelle specifikationer. Når man søger forklaringer kræver det derfor, at man stiller sig spørgsmålet: ”Under hvilken synsvinkel?” (Luhmann 2000:56):

> ”Den betragter kausalitet […] som en slags organisering af selvreference, og den ”forklarer” differencen mellem system og omverden ved at sige, at kun selvreferentielle systemer beskæftiger sig med muligheden for at ordne kausaliteter gennem distribution til system og omverden” (Luhmann 2000:45).

Antagelsen er således, at funktionelle ækvivalenter i sidste ende kan synliggøre og forklares i henvisning til systemets system/omverden-differencer og de kausalantagelser om verden, et system producerer. Kausalitet kan på den måde ses som et *anvendt* tilfælde af funktionel orden.

> ”I stedet for lovmæssige sammenhænge nøjes vi med invarians mellem en årsag og en virkning, og bruger dette som udgangspunkt for en funktionel analyse. Virkningen eller årsagen benyttes som udgangspunkt for at lede efter funktionelle alternativer. Anvendt som funktionelt sammenligningsgrundlag er stationerne i kausalprocessen, hvad enten de er årsager eller virkninger, ”nicht in ihrer ontischen Faktizität, sondern als Probleme gemeint (Luhmann 1970:17)” (Hagen 1999:260).

Kausalitet er således indbygget i den funktionelle analyse, ikke som lovmæssigheder, men som muligheden for funktionel forklaring, og den funktionelle analyses forklaringsværdi afhænger af, om den kan udsige kriterier for forholdet mellem problemidentifikation og problemhåndtering. Det vil sige, at den funktionelle analyse forsøger at synliggøre de kausalantagelser, der er bestemmende for problemidentifikation og problemhåndtering for derved at forklare, hvorfor problemer identificeres hhv. løses på denne måde og ikke en anden dvs. *ikke* tilfældigt:

> ”Frugtbarheden af den funktionelle metode og dens resultaters forklaringsværdi afhænger af, hvorledes relationen mellem problem og mulig problemløsning kan specificeres. Specificering betyder at angive snævrere betingelser for muligheden og for empirisk videnskab betyder det rekurs til kausalitet. Ganske vist består den funktionelle metode ikke blot i at afdække kausallovmæssigheder med det mål at kunne forklare eksisterende bestemte årsagers bestemte virkninger som nødvendige (eller tilstrækkeligt sandsynlige). Erkendelsesgevinsten ligger nærmest på tværs af kausaliteten, den består i sammenligning af kausaliteter” (Luhmann 2000:92).

I den funktionelle analyse forsøger man med andre ord at specificere, hvilke funktionelle kriterier og deraf afledte kausalantagelser, der har konsekvenser for og producerer hhv. udelukker særlige problemidentifikationer og problemhåndteringer. Den funktionelle metodologi er derfor i sidste ende en *sammenlignende metode* (Lacour 2002:25-26).

> ”I den forstand er den funktionelle metode i sidste ende en sammenlignende metode, og dens indføring i realiteten tjener til at åbne det eksisterende for sideblik til andre muligheder. Endelig undersøger den relationer mellem relationer: Den relaterer noget til et perspektiv på et problem for at kunne relatere det til andre problemløsninger. Og ”funktionel forklaring” kan derfor ikke være andet en konstateringen (alment) og udelukkelsen (konkret) af funktionelle ækvivalenter” (Luhmann 2000:93).

Den funktionelle metodologi er dermed indrettet på komparative analyser. Komparation kan f.eks. ske ved at inddrage og sammenligne *funktionstilskrivninger* og funktionelle ækvivalenser. Det vil sige via en sammenligning af øvrige systemers iagttagelse af et systemers funktion og funktionelle ækvivalenter (Lacour 2002:27). Det kan også ske gennem inddragelse og sammenligning af *risici*. Det vil sige ved, at analysen fokuserer på de ikke forventede sideeffekter, der produceres som en følge af en særlig specifik problemidentifikation og problemhåndtering (Lacour 2002:27).

Dét at den funktionelle metodologi sammenligner funktionelle ækvivalenter, er funderet i systemteorien og nærmere bestemt antagelsen om funktionel differentiering (Luhmann

2000:93). Metodologien udfordrer og søger at afprøve antagelsen om, at samfundet primært er funktionelt differentieret. Som en teoretisk baseret metodologi og strategi for analyse beskæftiger den sig med funktionel identitet genereret på grundlag af iagttagelsen af differencen mellem system/omverden og ikke alle andre former for "identiteter". Dermed afdækker den funktionelle analyse ikke virkeligheden i sin helhed. Den konstituerer et nyt perspektiv (Hagen 1999:261). Om dette siger Luhmann:

> "Et system som videnskaben, der iagttager og analyserer andre systemer funktionelt, benytter i sit forhold til disse systemer et inkongruent forhold. Den efterviser ikke slet og ret, hvorledes disse systemer oplever sig selv og deres omverden. Det duplikerer ikke på en enkel måde det syn på sig selv, som det finder. Snarere bliver det iagttagede system påført en procedure vedrørende reproduktionen og kompleksitetsstigningen, som ikke er mulig for det selv. Videnskaben benytter begrebslige abstraktioner i sin analyse, som ikke giver det iagttagede systems konkrete viden om sit miljø og løbende selverfaring ret. På grundlag af sådanne reduktioner - og det der retfærdiggør dem - bliver mere kompleksitet gjort synlig end den, der er tilgængelig for det iagttagede system selv. Den funktionelle metode forstået som teknik for den videnskabelige iagttagelse og analyse lader altså sin genstand fremtræde mere kompleks, end den er for sig selv. I denne forstand stiller den for store krav til sin genstands selvreferentielle orden. Den undergraver sin genstands intuitive evidenser. Den irriterer, foruroliger, forstyrrer og ødelægger muligvis, hvis dens genstands naturlige letargi ikke beskytter den i tilstrækkelig grad " (Luhmann 2000:95).

Metodologisk kan man sige, at den funktionelle analyse stiller krav til teoriudvikling og *analytisk generalisering* ikke i betydningen "det samme som" men generalisering med udgangspunkt i mulige alternativer. Den funktionelle analyse foregiver ikke at fremvise verden som den er, men stiller kompleksitet til rådighed for systemer i omverdenen, som disse ikke selv kan producere, og som ikke nødvendigvis stemmer overens med systemers "selverfaring". Gevinsten herved kan være refleksion men også potentiel ødelæggelse.

Hagen retter i den sammenhæng en kritik mod den funktionelle metodologi.

> "Funktionsanalyse kan være en videnskabelig metode, og ved at sammenligne det moderne samfunds systemer ser man visse fælles strukturer og træk med hensyn til problemløsning som kan berettige et begreb om funktionel differentiering (Luhmann 1997). Men kan samfundet selv se og sammenligne alternativer med hensyn til problemløsning? Der er få påpegninger af funktionelle alternativer i Luhmanns arbejder. I flere sammenhænge henviser han til de samme eksempel - inflation er et funktionelt alternativ til fordelingspolitik. Eksemplerne er ikke bare få, eksemplet har også en bestemt tendens. Analysen påpeger ikke handlingsmuligheder, men skaber i stedet oplevelser" (Hagen 1999:261).

Dét, Hagen problematiserer, er, om den funktionelle analyse kan bidrage til andet end dekonstruktion. Det vil sige, om den funktionelle analyse og den kompleksitet, som den tilbyder, reelt kan udpege handlingsalternativer. Problematiseringen drejer sig om, hvorvidt systemteorien og den funktionelle metodologi kan forholde sig til sin egen hypotese om, at funktionelt differentierede samfund har konsekvenser for samfundet, og at funktionelle forhold udpeger handlingsmål. (Hagen 1999:263). Hagen efterspørger en præcision i den funktionelle analyses rækkevidde, som angiver betingelserne for, hvorvidt alternativer er mulige at opstille. Man kan sige, at han søger en begrundelse for den funktionelle metodologi og dens resultaters værdi, der rækker ud over analytisk at kunne specificere "relationen mellem problem og mulig problemløsning" (Luhmann 2000:92). Ifølge Hagen er der brug for også at betone, at for så vidt man iagttager samfundet som funktionelt differentieret, har det konsekvenser for, hvor-

dan man iagttager samfundets problemer og dets løsninger. Det er med andre ord behov for at betone, at alternativer er synlige faktiske fænomener, der har konsekvenser og kan diskuteres:

> ”Det moderne samfund kan ikke sammenligne funktionssystemer med hinanden, man kan ikke sammenligne videnskab med uddannelse, fordi en funktion ikke kan erstatte en anden. I stedet drejer det sig om at sammenligne alternative måder for samfundet med hensyn til at reagere på funktionsproblemer, for eksempel manglende ydelser. Grundlæggende har samfundet to reaktionsmåder; det kan handle, eller det kan handle ved at lade være med at handle. Samfundet kan gribe ind og omfordele ressourcer, regulere og kontrollere, eller man kan satse på at problemerne løser sig selv” (Hagen 1999:263).

Hagens kritik kan give anledning til at understrege, at den funktionelle analyse retter sig mod at åbne sideblikket for alternativer, og at dette er et væsentligt element i at identificere funktionelle ækvivalenter. Netop i kraft af den funktionelle metodologi må videnskaben udforske betingelserne og mulighederne for ikke blot problemidentifikationer og -håndteringer men også *alternativer*. Det betyder ikke, at man kan forvente, at samfundet handler derefter. Men det kan måske bidrage til at fastholde, at den funktionelle metodologi først og fremmest er en problemorienteret metodologi, hvis primære gevinst er, at den stiller skarpt på samfundets problemer med at løse egne problemer. Det gør den ikke blot for at undergrave intuitive opfattelser, men også for at synliggøre mulige alternativer. Der er også grund til at betone, at en videnskab, som stiller ny kompleksitet til rådighed, må forsøge at skabe et grundlag for at ”selverfaring” kan irriteres i den grad, at det giver anledning til refleksion. Ellers er den ikke i stand til synliggøre under hvilke betingelser, en alternativ samfundsbeskrivelse kan gøre en forskel.

Problemkonstruktion og forskningsspørgsmål

Jeg har nu synliggjort en første iagttagelse af forholdet mellem teori/empiri og teori/metode. Dette har givet anledning til en problematisering, afgrænsning og første begrebsliggørelse af casen Behandlerblikket, ligesom at nogle første metodologiske forudsætninger er blevet ekspliciteret. På baggrund af dette er afhandlingens problemkonstruktion blevet til først og fremmest i form af et overordnet forskningsspørgsmål:

1) Hvordan fungerer familiebehandling på døgninstitution som en særlig interventionsform i det sociale arbejde med familier og børn med særlige behov for støtte, og under hvilke forudsætninger kan man bidrage til at løse sociale problemer?

Det overordnede forskningsspørgsmål kan differentieres i tre analytiske forskningsspørgsmål.:

a) Hvilke problemer identificerer familiebehandlingsinstitutionerne, hvordan håndteres disse problemer, og i hvilket omfang kan dette relateres til funktionsforhold dvs. Behandlerblikket som enheden af forskellen mellem behandlersystem/omverden?

b) Hvordan iagttager familiebehandlingsinstitutionerne familier og børn?

c) Hvilke iagttagelser ligger der til grund for om behandlingssystemet vurderer, om familier og børn forandrer sig, og hvilken betydning har dette for synet på familiens muligheder for at blive en god nok familie for barnet hhv. muligheden for hjælp?

Disse tre analytiske forskningsspørgsmål behandles alle under en særlig synsvinkel, der specificerer sigtet med undersøgelsen:

d) Hvilke konsekvenser har ovenstående for:
   - iagttagelsen af den normale/afvigende familie og det normale/afvigende barn?
   - muligheden for inklusion/eksklusion til hjælp?

e) Hvordan kan man ud fra ovenstående begrebsliggøre "Behandlerblikkets" funktionelle muligheder/barrierer (eventuelt risici) i forhold til at løse sociale problemer, og er der forskelle/ligheder mellem forskellige behandlerblikke? (sammenligning)

På baggrund af undersøgelsen af ovenstående problemkonstruktion reflekteres følgende spørgsmål:

2) Kan den særlige måde hvorpå familiebehandling fungerer på fortælle os noget generelt om, hvordan sociale problemer emergerer hhv. håndteres og dermed noget om, hvilke forudsætninger samfundet har for at løse dets egne problemer?

Efter denne præsentation af problemkonstruktion og forskningsspørgsmål vil jeg nu kort præsentere de institutioner, der har deltaget i undersøgelsen, samt synliggøre nogle første metodiske forudsætninger for undersøgelsen af ovenstående spørgsmål.

Præsentation af case

Den kvalitative undersøgelse af Behandlerblikket omfatter to familiebehandlingsinstitutioner, som jeg har valgt at kalde *Familiegaarden* og *Kærnehuset*. Jeg vil nu give en kort præsentation af institutionerne. Denne vil blive uddybet i analyserne.

Familiegaarden ligger i en større provinsby tæt på centrum. Institutionen blev etableret af amtet i 1993 og fungerer i dag i henhold til SEL § 93, stk. 1, nr. 2. Familiegaarden er normeret til 15 personer (voksne og børn) fordelt på max. 6 familier. De familier, der opholder sig på Familiegaarden, er henvist af kommuner med hjemmel i SEL § 40, stk. 2, nr. 4 og på baggrund af en indstilling til amtet. Amtet er i alle tilfælde visitator, når en familie henvises til Familiegaarden. Familiegaarden beskriver sig som en institution, der yder en socialpædagogisk indsats. Denne beskrivelse svarer til institutionens professionsgrundlag. Personalenormeringen er på i alt 13 stillinger. Familiegaardens medarbejdere er personer med enten en socialrådgiveruddannelse (3 medarbejdere) eller en (social)pædagogisk uddannelse (7 medarbejdere). Institutionen modtager praktikanter fra de pædagogiske uddannelsesinstitutioner. Socialrådgiverne har alle via tidligere ansættelser erfaring med socialrådgivning inden for rammerne af en kommunal eller amtslig forvaltning. Desuden er der ansat en servicemedarbejder og en kontorassistent. De resterende midler til personaledækning anvendes på vikarer, psykologer og andre eksterne samarbejdspartnere. Der er altid natte- og weekendvagt i huset. Nattevagter er studerende/praktikanter på en pædagogisk uddannelse, hvorimod de faste medarbejdere dækker weekendvagten. Institutionens fysiske rammer er en klassisk institutionsbygning, hvis historie som rum for behandlingsarbejde rækker tilbage til tiden omkring indførelsen af Børneloven i 1905.

Kærnehuset ligger i en lille landsby i en landkommune tæt på skov, strand m.m. Kærnehuset blev godkendt og realiseret i 1992 primært som et helhedsdagtilbud for familier i dagbehand-

ling. Tilbuddet bestod af terapi, socialpædagogiske aktiviteter og netværksarbejde. Derudover arrangerede Kærnehuset temadage, foredrag, forældrekurser, undervisning for andre institutioner, vækstgrupper, samt anonym rådgivning. Ledelsen beskrev dengang målgruppen, som ”kunder der er bange for at gå til det offentlige” og Kærnehuset som en institution, der kunne få dem til at kontakte kommunen. På den måde søgte Kærnehuset at etablere sig som en institution med et forebyggende og behandlende ”totaltilbud” til familier, hvor alle kunne ”komme fra gaden”: ”Har man ondt i familien, går man i KÆRNEHUSET”, sagde man. I 1993 købte Kærnehuset et hus i selve landsbyen. Samtidig opnormeredes institutionen fra fire til seks døgnpladser. Som noget nyt tilbød Kærnehuset nu kommunerne ”en vurdering af forældrenes evne/vilje til at sørge for børnenes opvækst”. Det var på det tidspunkt, at ”rygtet om Kærnehuset blev spredt”.[22] Det var også på det tidspunkt, at Kærnehuset overgik fra at være en privat ”virksomhed” til at være en fond drevet af en bestyrelse.[23] Kærnehuset beskriver sig i dag som en ”familiebehandlingsinstitution”, der baserer sig på en systemisk familiebehandlingsmodel, således at den ”systemiske tænkning” danner en overordnet ramme for behandlingsarbejdet, der omfatter terapi og miljøterapeutiske aktiviteter. Kærnehuset er normeret til seks stillinger og ansætter primært pædagoger og socialrådgivere. Institutionen modtager praktikanter fra f.eks. de pædagogiske uddannelsesinstitutioner. Desuden anvendes vikarer med samme professionsbaggrund. På tidspunktet for undersøgelsen var der tre faste medarbejdere, en vikar og en praktikant. Tre af disse havde eller var i gang med en uddannelse som systemisk familieterapeut. Der var ikke fastansat personale med socialrådgiverbaggrund. Kærnehuset har desuden ansat en administrativ medarbejder og et netværk af andre professionelle, som anvendes i specifikke sammenhænge f.eks. sundhedsplejerske, psykolog (børnesagkyndig), psykolog (supervisor), læge med terapeutisk uddannelse etc.[24] Institutionens fysiske rammer består af tre parcelhuse alle tæt beliggende i landsbyen.

Metodiske refleksioner og valg

I almindelighed beskriver man metodiske refleksioner som det at udvælge særlige praktiske teknikker, der muliggør og er indbefattet i indsamlingen af særlige for problemstillingen udvalgte data (Riis 2001). Metodiske refleksioner omfatter refleksion over og valg af data, metoder og overvejelser om, hvordan man praktisk indsamler data, dvs. hvordan man gebærder sig under dataindsamlingen (Christensen 1996:5). De synliggør betingelserne for fremskaffelsen de anvendte data og kan potentielt sige noget om kvaliteten af disse. Desuden drejer metodiske refleksioner sig om, hvordan man påtænker at bearbejde og rent faktisk har bearbejdet de indfangede data f.eks. kodning og rapportering. Det synliggør sammen med en given analysestrategi grundlaget for analysen og kan potentielt sige noget om kvaliteten af denne.

Valg af institutioner

Metodelitteratur foreslår for det første, at udvælgelse af observationsenheder sker med henblik på at maksimere muligheden for at lære mere om problemstillingen (Stake 1995:4-6). For det andet bør udvælgelse ske med henblik på at øge sandsynligheden for at kunne sammenligne hhv. identificere variation enten med afsæt i empiri og/eller med afsæt i teoretiske antagelser, alt afhængigt om induktion/deduktion betones (Yin 1994:45, Strauss & Corbin 1998,

[22] Ovenstående er baseret på en læsning af Kærnehusets scrapbøger omfattende blandt andet korrespondance med myndigheder, nyhedsbreve, avisartikler, pjecer m.m.
[23] Bilag 18.
[24] Bilag 18.

Layder 1999:46-47). Det design, der ligger til grund for undersøgelsen, kan i udgangspunktet beskrives som et komparativt casestudie eller *multiple casestudy* (Yin 1994), kendetegnet ved:

> ”Each case must be carefully selected so that it either (a) predicts similar results (a literal replication) or (b) produces contrasting results but for predictable reasons (a theoretical replication)” (Yin 1994:46).

Problemet er imidlertid, at man ikke med sikkerhed kan sige, hvilke resultater, der er forventelige. Den funktionelle metodologi antager, at det er muligt at identificere og sammenligne funktionelle ækvivalenter, dvs. forskellige svar på samme problem. Derfor blev det vigtigt, at de institutioner, der skulle udgøre rammen for dataindsamling (og således de konkrete dataenheder), både gav muligheder for sammenligning, f.eks. med hensyn til det, man kan kalde systemets ”problemhorisont”, og for maksimal variation på andre niveauer (Eneroth 1984:170). Dette udgangspunkt løser imidlertid ikke problemet med valg af de konkrete institutioner. Det sætter blot nyttige kriterier for et sådant valg, der angiver, at udvælgelsen af konkrete institutioner ikke bør ske fuldkommen tilfældigt. Inden for metodelitteratur taler man om *strategisk* eller *informationsorienteret udvælgelse*. Her vælges observationsenheder på grundlag af forventninger om informationsindhold baseret på eksisterende data, vurderinger fra nøglepersoner eller andre forskere (Eneroth 1984:170, Flyvbjerg 2000:150). Strategisk skal ikke forstås på den måde, at intet er tilfældigt, at udvælgelsen foregår efter en fuldkommen tilrettelagt plan og på ét bestemt tidspunkt, eller at der altid er noget at vælge mellem! Det er snarere et udtryk for en begrundet beslutning om at vælge det, der blev valgt.

Tidligt i forskningsprocessen tog jeg kontakt til personer, som, qua deres tilknytning til familiebehandlingsområdet, kunne tænkes at bidrage med nyttig viden. Det primære formål var at få et indblik i familiebehandlingsområdet, herunder hvilke problemstillinger disse personer så som kendetegnende herfor. Kontakten til personerne blev indledt forskudt og processen havde et eksplorativt præg. Det blev samlet set til i alt 8 indledende interviews i løbet af en periode, der strakte sig over ca. ½ år.

- 1 kvalitativt interview samt 1 telefoninterview med socialkonsulent ansat i 2 Amter
- 2 kvalitative interview med leder og daglig leder af offentlig Familiebehandlingsinstitution
- 2 kvalitative interview med leder af privat familiebehandlingsinstitution
- 1 kvalitativt interview med socialrådgiver i kommune
- 1 kvalitativt interview med formanden for LOS
- 1 kvalitativt interview med konsulent for familiebehandlingsinstitutionerne LOS (For metodiske overvejelser jf. Appendiks I, desuden Bilag 1-9)

De indledende interviews bidrog til at bestyrke antagelsen om, at familiebehandling på døgninstitution er en relevant case. Ligeledes bidrog de til så at sige at bringe forskellen teori/empiri i sving. De ’empiriske’ problematikker, som jeg blev præsenteret for i interviewene sammenholdt med min viden om området og teoretiske antagelser, bragte mig et lille skridt videre i retningen af den problemkonstruktion, som nu er blevet afhandlingens fokus. Endelig bidrog de indledende interviews til, at det blev muligt at indlede forhandlinger med to institutioner, der viste interesse for at deltage i undersøgelsen. I forbindelse med disse forhandlinger tilbød en af institutionerne at formidle en kontakt til to øvrige institutioner. Dette tilbud benyttede jeg mig ikke af. Grunden til dette skal jeg komme ind på i det følgende, hvor jeg vil for-

søge at synliggøre hvilke refleksioner, der lå til grund for, at de valgte institutioner forekom som rimelige valg.

Jeg har tidligere argumenteret for, at familiebehandling i henhold til Lov om Social Service kan antages at have en fælles problemhorisont med hensyn til iagttagelsen af familier og børn. Området for familiebehandling er imidlertid differentieret i det, man kan kalde offentlige hhv. private institutioner. Ifølge loven er det amtskommunens ansvar, at der findes de nødvendige institutionspladser, og det er tilsvarende amtskommunen, der har ansvaret for tilsyn. Indtil 1. januar 2002 krævede lovens § 40 stk. 4 og § 94, at amter etablerede døgninstitutionspladser for familier, ligesom lovens § 94a muliggjorde, at nogle kommuner eller amtskommuner indgik en generel aftale med private institutioner om at bruge og føre tilsyn med institutionen. Pr. 1. januar 2002 blev kravet om at etablere institutioner imidlertid omformuleret til, at amterne blot skulle tilbyde ophold på en døgninstitution. Der blev således lagt op til en mere fleksibel aftalemodel, hvor amtet i princippet alene kunne vælge at købe det nødvendige antal døgninstitutionspladser ved private institutioner. Dette, sammenholdt med kravet om, at private institutioner skal godkendes med hensyn til økonomi og indhold af det stedlige amt og ikke som tidligere af det anvisende amt, åbnede for en tættere sammenhæng mellem det stedlige amt og lokale private institutioner baseret på en aftalemodel om køb og levering af offentlige sociale ydelser. Set fra dette synspunkt kunne man antage, at forskellen mellem offentlige/private institutioner ikke har den store betydning.

I et indledende interviews gav en socialkonsulent da også udtryk for, at vedkommende ikke så en forskel mellem private og offentlige familiebehandlingsinstitutioner. Alligevel foreslog vedkommende, at jeg valgte både offentlige og private familiebehandlingsinstitutioner.[25] En anden socialkonsulent vurderede, at der er en forskel. Vedkommende mente, at de offentlige institutioner i højere grad fokuserer på barnet og den lovmæssige forpligtelse til at vurdere risiko til forskel fra de private, der i højere grad fokuserer på udviklingsmuligheder. Socialkonsulenten vurderede, at en konsekvens heraf kunne være, at de private institutioner trækker den svære anbringelse ud.[26] I et interview med en konsulent for private familiebehandlingsinstitutioner gav vedkommende udtryk for, at private institutioner har et særligt forhold til den administrative og retlige omverden. Dette er præget af en oplevelse af, at man taler i ”to sprog”. Vedkommende gav også en karakteristik af ”myterne” om forholdet mellem private og offentlige institutioner:

> ”En af vores myter er: Vi laver generelt en bedre behandling for den enkelte familie for en bedre pris. En anden myte er: Amternes institutioner tager udgangspunkt i institutionen, hvor vi tager udgangspunkt i familien. Vi har få mennesker om familierne fordi det giver tryghed og sammenhæng i forløbet for den enkelte familie - amterne har mange mennesker om familierne, fordi der skal være mange ansatte. Det ligger ligesom i de ansættelsesvilkår, der er. Vi har bedre fysiske omgivelser - rummet betyder noget. De private er f.eks. gamle bondehuse langt ude på landet, kringelkrogede og hyggelige. De private er præget af humor og varme […] Det er noget kulturelt […] En særlig atmosfære” (Bilag 7).

At private og offentlige institutioner kan betragte sig selv som forskellige, fremgik også af et interview med en leder af en offentlig institution: Her var det en antagelse, at de private institutioner tog en for høj pris i forhold til kvaliteten af behandlingen.[27] Sådanne udsagn betød, at

[25] Bilag 1.
[26] Bilag 4.
[27] Bilag 2.

jeg valgte, at undersøgelsen som minimum skulle omfatte to institutioner af henholdsvis offentlig og privat karakter. Undersøgelsens fokus er ikke forskelle mellem offentlige og private institutioner, men resultater af en undersøgelse, der alene omfatter enten offentlige eller private institutioner, ville kunne konfronteres med sådanne "myter" og ikke på tilstrækkelig vis være i stand til at modificere eller at af- eller bekræfte deres relevans for resultaterne i øvrigt.

Da jeg indledte min undersøgelse, fandtes der ikke nogen samlet fortegnelse over offentlige og private familiebehandlingsinstitutioner. En del af de private institutioner er organiseret i Landsforeningen for Opholdsteder (LOS). Af LOSs medlemskatalog 2001 fremgik det, at der var 15 private familieinstitutioner med familiebehandling. Stort set alle institutioner præsenterede sig selv med en beskrivelse omfattende målgruppe, behandlingsform - herunder metoder - fysiske og personalemæssige rammer m.m. (LOS 2001). Søgte jeg på amternes hjemmesider fandt jeg tilsvarende en række mere eller mindre fyldige beskrivelser af familiebehandlingsinstitutioner. Der var på dette tidspunkt her beskrevet 13 amtsspecialer med familiebehandling. Ud fra en gennemlæsning af beskrivelserne besluttede jeg, at de valgte familiebehandlingsinstitutioner ikke skulle være kendetegnet ved, at de beskrev sig som specialiserede i forhold til én målgruppe f.eks. psykisk udviklingshæmmede, misbrugere, enlige mødre. Begge de valgte familiebehandlingsinstitutioner opererer således med en bred målgruppedefinition kendetegnet ved eksklusion alene af aktive misbrugere og behandlingskrævende psykisk syge.

I et indledende interviews med en socialkonsulent gav vedkommende udtryk for, at "målene" for institutionernes familiebehandling var de samme men "tilgangene" forskellige. Præcist på hvilken måde institutionernes tilgange adskilte sig fra hinanden, havde vedkommende dog svært ved at indkredse.[28] En anden socialkonsulent bemærkede "Det er så uklart, hvad der får os til at vælge" og henviste bl.a. til variationer som følge af økonomiske og menneskelige forhold.[29] Dette bestyrkede min antagelse om, at der er brug for viden om, hvordan familiebehandlingsinstitutioner fungerer. En leder af en familiebehandlingsinstitution gav udtryk for, at "værdidiskussionen", dvs. de værdier, der ligger til grund for behandlingen, var interessant.[30] Samtidig vurderede socialkonsulenten, at institutionerne lægger større vægt på at bekende sig til metoder og tilgange, end det i praksis måske har betydning. Vedkommende mente, at der blandt institutionerne er en vis konkurrence om at have en metodemæssig "profil", samtidig med at praksis er præget af "eklektisk" brug af metoder. Betydningen af forskellige profilerede tilgange kan således diskuteres. Netop af denne grund valgte jeg, at et kriterium for valg af institutioner skulle være forskellige tilgange til arbejdet med familier og børn.

Familiebehandlingsarbejdet i Danmark har en historie, der rækker tilbage til 1940'erne og har i udgangspunktet været kendetegnet ved socialpædagogiske tilgange. Den socialpædagogiske tænkning med vægt på indsigt, læring og dannelsen af familiens ressourcer har præget en væsentlig del af det udviklings- og forsøgsarbejde, der fandt sted frem til omkring 1980 (Hillgaard & Keiser 1981:181-187). Den socialpædagogiske tænkning har ligeledes inspireret familiearbejdet i socialrådgivningen i samme periode. I Lov om børne- og ungdomsforsorg af 1964 indgik nogle af erfaringerne med det socialpædagogisk familiearbejde, og gav anledning til en formulering af principper for familievejledning i socialrådgivningen (Cirkulære om familievejledning nr. 200 1964). I 1981 beskrev man således den praktiske koordinerede familiebehandling i socialrådgivningen som havende et fokus på familiens ressourcer såvel som

[28] Bilag 1.
[29] Bilag 4.
[30] Bilag 9.

konfrontation med henblik på at give familien indsigt (Hillgaard & Keiser 1981:192-211). Den socialpædagogiske tilgang har således haft en særlig betydning i udviklingen af familiebehandlingsarbejdet. Derfor besluttede jeg, at én af institutionerne skulle have en primært socialpædagogisk profil. Heldigvis, kan man sige, fik jeg kontakt til en institution, der netop betegnede sig som en sådan - nemlig Familiegaarden. Familiegaarden anvender ved siden af den socialpædagogiske indsats Marte Meo, som er en nyere metode inden for familiearbejde, der har vundet en sådan udbredelse i Danmark, at der uddannes Marte Meoterapeuter.[31] Familiegaarden er desuden inspireret af Kari Killéns begreb om omsorgssvigt og forældrefunktioner, anvender Børnelinealen og trækker på moderne udviklingspsykologiske teorier her i særlig grad Sterns teorier om spædbarnets udvikling (Stern [1977/79] 2001).

I 1980'erne i Danmark skete der nogle forsøgsudviklinger af familiearbejde med inspiration fra primært udenlandske behandlingstilgange heriblandt systemisk familiebehandling. På det tidspunkt blev systemisk familiebehandling blandt andet beskrevet som et udgangspunkt for metodeintegration (Hillgaard & Keiser 1981:51). I 1984 omdannedes en afdeling på behandlingshjemmet Dalgården til familiedagbehandling baseret på strukturel og systemorienteret familiebehandling. Til forsøgsprojektet var knyttet et forskningsprojekt, hvis evaluering indgik i bogen *Herre i eget hus. Systemorienteret familiebehandling i teori og praksis.* Denne udkom første gang i 1987, i 1990 i 4. oplag og i 2004 i 6. oplag (Egelund og Friise 1990). Den systemiske familiebehandling er en model, der har fået en væsentlig gennemslagskraft i socialt arbejde ikke blot i Danmark (Hutchinson & Holtedal 2002). Det skyldes måske netop dens anvendelighed i forhold til at integrere forskellige terapeutiske tilgange f.eks. gestaltterapi og oplevelsesorienteret psykoterapi, strukturel terapi osv. Ligeledes har systemisk terapi dannet skole, således at det i dag er muligt at (efter)uddanne sig inden for systemisk familieterapi flere steder i landet. I forbindelse med en samtale med Familiegaardens leder fremgik det, at man beskrev sin indsats som væsensforskellig fra f.eks. systemisk familiebehandling.[32] Da jeg fik kontakt til en familiebehandlingsinstitution, der baserede indsatsen på "systemisk tænkning", fremgik det, at man her definerede sig i modsætning til offentlige institutioner som f.eks. Familiegaarden.[33] Derfor besluttede jeg at forsøge at inddrage den systemisk baserede familiebehandlingsinstitution i undersøgelsen - nemlig Kærnehuset.

Kærnehuset tilbød at formidle en kontakt til institutioner med en hhv. gestaltterapeutisk og oplevelsesorienteret familieterapeutisk tilgang. Jeg valgte imidlertid at begrænse undersøgelsen til to institutioner. Jeg formodede, at såfremt jeg skulle undersøge flere end to institutioner f.eks. med henblik på at opnå en mere repræsentativ fordeling af institutioner med forskellige tilgange, ville det få konsekvenser for dybden i den kvalitative analyse. Tid havde også en betydning set i forhold til de planer, jeg havde for valg af dataenheder (herom senere). Dét, at den systemiske familiebehandling har fungeret som et gennemslagskraftigt modstykke til tidligere socialpædagogiske tilgange, vakte også min interesse. Endelig forekom det interessant, at de to institutioner hver især beskrev sig i forskel til hinanden. Dette forekom som et godt udgangspunkt for sammenligning hhv. iagttagelse af variation i relation til funktionsorientering og funktionelle ækvivalenter. Her skal det nævnes, at udvælgelsen af f.eks. de konkrete

[31] Marte Meo blev udviklet af Maria Arts i slutningen af 80'erne, dels på baggrund af arbejde med støttekrævende børn, dels på baggrund af tilknytningen til OrionInstituttet – en behandlingsinstitution i Holland, hvor hun i samarbejde med Harry Biemans udviklede OrionMetoden. Det almindeligste arbejdsområde for anvendelse af Marte Meo er familiearbejde, hvor der er fokus på samspillet mellem barn og forældre (Hedenbro & Wirtberg 2002:163).
[32] Bilag 2.
[33] Bilag 9.

institutioner har konsekvenser for repræsentativitet og dermed generaliseringsmuligheder (Christensen 1996:18). Fordringer om generalisering betragtes som det kvalitative studies problem, som dog kan kompenseres for ved at opbygge muligheden for sammenlignelighed (Riis 2001:128). Ud fra ovenstående refleksioner samt den funktionelle metodologi som sammenlignende metode formodede jeg, at de data, der kunne genereres ud fra de to institutioner, kunne bidrage til analyser, der i et vist omfang har en relevans for andre kontekster.

Forskningsprocessen - adgang og udgang

Som allerede nævnt bidrog de indledende interviews til en første kontakt med de to institutioner. Dette skete i efteråret 2002. Selve dataindsamlingen fandt sted i foråret 2003 fra og med primo marts til og med ultimo juni. Dataindsamlingen på Familiegaarden fandt sted i marts-april 2003 og på Kærnehuset i maj-juni 2003. De enkelte samarbejdskontrakter blev underskrevet i dagene umiddelbart før, dataindsamlingsforløbet blev indledt. Fra og med den første kontakt til undersøgelsen kunne indledes, gik der således omkring ½ år og ¾ år til afslutningen heraf. Det er denne proces og de refleksioner, som knytter sig hertil, jeg nu vil synliggøre.

Når man laver empiriske undersøgelser - hvad enten der er tale om kvalitative eller kvantitative studier - er det generelt nødvendigt at gøre sig nogle overvejelser om kontakten til de institutioner, der involveres i undersøgelsen. En af de væsentligste udfordringer er at få etableret et godt tillids- og samarbejdsforhold til de personer og den institution, som bidrager med at levere data og således muliggør undersøgelsen. Dette har i sidste ende betydning for hvilke data, der kan opnås såvel som kvaliteten af disse data (Flyvbjerg 1988:9). Kontakten til de personer eller institutioner, som leverer casen behandles af flere forfattere (Buchanan, Boddy & McCalman 1989, Lofland & Lofland 1995, Maaløe 1996, Andersen 1999, Kristiansen & Krogstrup 1999, Bryman 2001). Deres overvejelser danner en bagvedliggende referenceramme for følgende overvejelser om forskningsprocessens praktiske forløb. Overvejelserne forekommer måske banale, men ikke desto mindre har det praktiske forløb væsentlig betydning for, om man får adgang til at lave sine undersøgelser og kvaliteten af de endelige data.

Det er muligt, at perioden fra den første kontakt til selve dataindsamlingen kunne have været kortere, såfremt nogen havde banet vejen for mig f.eks. amtet. Det er dog ikke i alle henseender tidsbegrænsende eller hensigtsmæssigt at gå til 'toppen'(Buchanan, Boddy & McCalman 1989:56). Institutionerne skulle indvilge i at have en forsker som deltager i daglige aktiviteter i en periode på ca. 2 måneder med det formål at undersøge deres professionelle iagttagelser i en række situationer, og derfor valgte jeg at gå direkte til institutionerne. Samtidig kan man antage, at det, at institutionerne selv skulle tage stilling til, om de ville medvirke uafhængigt af andres forventninger, og selv blev involveret i tilrettelæggelsen af undersøgelsen, ville give gode betingelser for dataindsamlingsprocessen. For det tidsmæssige forskningsforløb havde det ikke i første omgang væsentlig betydning, at det tog tid at opnå adgang. Som udenforstående forsker kan man ikke forvente at få adgang med det samme, og dette bør være indbygget i ens planlægning (Buchanan, Boddy & McCalman 1989:56).

Den første kontakt til institutionerne i efteråret 2002 skete telefonisk og med henvendelse til lederne af institutionerne, som jeg anså måtte være "gatekeepers". Deres accept måtte være en forudsætning for adgang (Bryman 2001:295). I telefonsamtalen præsenterede jeg mig og gav en kort beskrivelse af mit ærinde. Dette var i første omgang et interview om familiebehandlingsområdet og den familiebehandling, som institutionen tilbød. Mit første møde med institu-

tionerne var således et interview med lederne.[34] Ved interviewene gav jeg lederne en beskrivelse på en A4 side af hensigten med mit projekt formuleret i et så klart og tilgængeligt sprog som muligt.[35] Jeg udtrykte interesse for at samarbejde med institutionen i situationen og efterfølgende i en e-mail vedhæftet et referat af interviewet, som det var aftalt. I forhold til Familiegaarden resulterede det i, at jeg blev tilbudt en samtale med den daglige leder, med det formål at få et øget indblik i institutionens arbejde. I forhold til Kærnehuset resulterede det i, at institutionen indvilgede i at deltage, såfremt dataindsamlingen kunne forløbe i foråret. Vi aftalte et tidspunkt omkring årsskiftet, hvor jeg skulle kontakte institutionen. I den første kontakt og i hele forskningsprocessen forsøgte jeg at udvise forståelse for institutionernes daglige rutiner og tidshorisont, således at de fik mulighed for at definere, hvornår møder m.m. skulle foregå, samtidig med at jeg allerede tidligt gjorde det klart, at selve undersøgelsen ville indebære, at jeg opholdt mig på institutionen i en længere periode (Buchanan, Boddy & McCalman 1989: 56-58, Bryman 2001:295).

I perioden indtil årsskiftet besøgte jeg i første omgang Familiegaarden to gange med det formål at tale med den daglige leder om institutionens arbejde. Samtalerne varede hver ca. 2 timer og havde en uformel form. Det var primært den daglige leder, der satte 'dagsordenen', og jeg fik mulighed for at spørge og vise interesse for institutionens arbejde (Buchanan, Boddy & McCalman 1989:59). Efter disse samtaler aftalte jeg med lederne, at jeg skulle sende et udkast til, hvordan et samarbejde kunne forløbe. Det blev til et udkast bestående af 3 modeller for et samarbejde, som varierede fra fuld tilstedeværelse til næsten ingen tilstedeværelse i de situationer, hvor behandlerne interagerede med familierne - dvs. deltagelse i behandlingsmøder uden og kun i enkelte tilfælde med familierne (model 3).[36] Udkastet blev efterfølgende taget op i medarbejdergruppen, der foretrak, at samarbejdet blev etableret omkring model 3. Nogle medarbejdere var interesserede i, at jeg deltog i situationer, hvor både familier og medarbejdere deltog, mens nogle fandt det problematisk. Jeg besluttede, at dette var acceptabelt og valgte at betragte det som en konstruktiv afgrænsning af undersøgelsen til en klar fokusering på Behandlerblikket. Efterfølgende blev der aftalt et møde med en behandler og en leder om, hvordan undersøgelsen konkret kunne gennemføres. Til dette møde udarbejdede jeg et arbejdspapir, der angav, hvilke typer behandlings møder jeg ønskede at deltage i og på hvilken måde, f.eks. om der skulle båndoptages eller tages referat. Til mødet fik jeg desuden udarbejdet et udkast til en samarbejdskontrakt.[37] Før selve mødet fik jeg lejlighed til at præsentere mig for forældrene på institutionen. Det endelige arbejdspapir og samarbejdskontrakten blev tilrettet og underskrevet i løbet af de følgende måneder. I kontrakten blev det aftalt, at bilagsmappen til afhandlingen skulle holdes fortrolig. Ca. en uge før dataindsamlingens begyndelse havde jeg et møde med alle medarbejderne, hvor jeg præsenterede mit projekt. De fleste virkede umiddelbart positive overfor min deltagelse. En enkelt udtrykte lidt skepsis overfor at blive spurgt om noget, vedkommende ikke havde lyst til at svare på. Jeg gjorde det klart, at jeg ikke ville udspørge dem hele tiden, og at de selv kunne vurdere, om de ville svare på spørgsmål. Ved mødet blev det aftalt, at lederne skulle tale med forældrene med henblik på at give mig lov til at læse journaler og observationsbøger. Jeg skulle på den anden side lave et udkast til en samtykkeerklæring. Ligeledes blev der lavet en 'plan' for, hvilke dage jeg skulle være på institutionen med udgangspunkt i de møder, der skulle afholdes og tidspunktet for, hvornår jeg skulle møde til morgenkaffe den første dag blev aftalt. I løbet af den første uge blev samtykkeerklæringerne underskrevet, og jeg kunne således indlede arbejdet med at sidde

[34] Bilag 2, Bilag 9.
[35] Bilag 10.
[36] Bilag 11.
[37] Bilag 15, Bilag 13.

på institutionen og læse journaler m.m. Selve dataindsamlingen forløb over ca. 2 måneder med i alt 22 'arbejdsdage'. I løbet af perioden skrev jeg løbende båndoptagede møder m.m. ud, således at jeg hver uge/hver 14. dag leverede rene udskrifter og observationsnotater til institutionen. På institutionen lavede man af sig selv en rotationsordning, således at alle medarbejdere fik læst lidt af alt materialet og fik mulighed for at kommentere det (Buchanan, Boddy & McCalman 1989:61). Da tidspunktet for afslutningen af dataindsamlingen nærmede sig, markerede jeg det i dagligdagen overfor medarbejderne og holdt et møde med ledelsen, således at de var klar over det og fik sagt farvel til medarbejdere, der havde fri ved den lille farvel-begivenhed, som jeg arrangerede ved det sidste personalemøde. Her gav jeg boller og kage og fik sagt tak for samarbejdet (Buchanan, Boddy & McCalman 1989:64-65).[38] I den forbindelse tilkendegav medarbejderne, at de havde oplevet min tilstedeværelse som behagelig.[39] Efter afslutningen af dataindsamlingen mødtes jeg to gange med medarbejderne for at få kommentarer til datamaterialet og én gang for at formidle nogle foreløbige analyser på et møde af 3 timers varighed. Her fik medarbejderne mulighed for at få noget 'igen', kommentere og give deres umiddelbare indtryk til kende. I henhold til samarbejdsaftalen fik institutionen desuden manuskriptet til gennemlæsning og fik i den forbindelse hovedresultaterne mundtligt formidlet. Efter gennemlæsning afholdtes fire mindre møder, hvor medarbejderne endnu engang kunne afgive kommentarer (Bryman 2001:295).

Dataindsamlingsforløbet i Kærnehuset blev indledt ca. en uge efter afslutningen af forløbet på Familiegaarden. I perioden indtil da holdt jeg to møder med institutionen. Det første møde fandt sted omkring årsskiftet og omfattede et møde med lederen og et møde med alle medarbejderne. Medarbejderne virkede umiddelbart positive overfor min deltagelse i arbejdet. Efterfølgende udarbejdede jeg tilsvarende et udkast til samarbejde bestående af 3 modeller.[40] Kærnehusets leder kontaktede mig efterfølgende og gav udtryk for, at modellerne kunne bruges, men at vi skulle snakke sammen et par måneder senere om, hvordan undersøgelsen konkret skulle gennemføres. I den forbindelse blev det dog aftalt, at dataindsamlingen kunne forløbe i maj/juni. Det andet møde var i april, hvor lederen og jeg besluttede at følge model 3 men med mulighed for at deltage i behandlernes interaktion med familierne. Ligesom ved Familiegaarden lavede jeg et arbejdspapir og samarbejdskontrakt, som blev underskrevet - tilsvarende med aftale om fortrolig bilagsmappe.[41] Første mødedag og tidspunkt blev aftalt, og her fik jeg første gang lejlighed til at møde familierne. Til dette møde havde jeg lavet 1 A4 side med en præsentation af projektet og mig selv med en forklaring på, hvorfor jeg ville bede om deres samtykke til at læse journaler.[42] To familier gav efterfølgende deres samtykke. Selve dataindsamlingen forløb over ca. 1½ måned med i alt 17 'arbejdsdage'. I Kærnehuset skulle jeg blot give besked om, hvornår jeg kom og gik f.eks. for en uge ad gangen. Det viste sig, at institutionen ikke ønskede min deltagelse i terapi, hvilket jeg måtte acceptere, selvom det var indeholdt i kontrakten. Ligesom på Familiegaarden udleverede jeg hver uge/hver 14. dag udskrifter og observationsnotater. Her var det primært ledelsen, der havde adgang hertil. Da afslutningen på dataindsamlingen nærmede sig, markerede jeg det i dagligdagen og lavede et tilsvarende 'farvel-arrangement'.[43] Efter afslutningen af dataindsamlingen mødtes jeg én gang med en terapeut for at lave et interview om det terapeutiske arbejde på institutionen. I den forbindelse aftalte vi at mødes, når ledelsen havde læst datamaterialet, og at de skulle kontak-

[38] Bilag R, paragraf 3-16.
[39] Bilag V, paragraf 21.
[40] Bilag 12.
[41] Bilag 14, Bilag 16.
[42] Bilag 17, Bilag A2, paragraf 31-38.
[43] Bilag P2, paragraf 24, 26-32, 61, Bilag R2, paragraf 3-5, Bilag S2, paragraf 5-7.

te mig, når det var tilfældet. Af grunde, som jeg formoder, har at gøre med institutionens organisatoriske forhold, der ændrede sig betydeligt umiddelbart efter dataindsamlingen, blev den efterfølgende dialog med Kærnehuset mere sparsom. Jeg kontaktede lederen i efteråret 2002 med henblik på at aftale et møde, og det blev igen aftalt, at denne ville kontakt mig, når de fandt det aktuelt. Ved årsskiftet modtog jeg et brev fra lederne, hvor det blev tilkendegivet, at materialet blev læst. Jeg sendte efterfølgende et brev, hvori jeg tilbød et møde, hvor jeg kunne formidle nogle foreløbige resultater af undersøgelsen. Kærnehuset benyttede sig dog ikke af denne mulighed før til sidst, hvor institutionen ligesom Familiegaarden fik manuskriptet til gennemlæsning. I den forbindelse fik Kærnehuset en mundtlig fremlæggelse af afhandlingens hovedresultater, og der blev efterfølgende afholdt et møde, hvor institutionen havde mulighed for at kommentere det læste.[44]

Valg af dataenheder og refleksioner over datakvalitet

I det foregående fremgik det, at der blev aftalt en samarbejdsmodel og lavet et arbejdspapir til hver institution med en oversigt over de aktiviteter, som jeg skulle deltage i. Det primære kriterium for valg af dataenheder var, at de skulle give adgang til kommunikationer, der kunne give anledning til en udforskning af Behandlerblikket. Følgende dataenheder indgår i undersøgelsen:

Dataenheder	Familiegaarden	Metode	Kærnehuset	Metode
Behandlingsmøder med enkelte/alle medarbejdere og ledere	6 familietræningsmøder 2 teammøder Tirsdagsmøder med i alt: 1 faggruppemøde 5 behandlingsmøder 3 personalemøder 2 møder med forberedelser til status	Observation og båndoptagelse af alle møder undtagen familietræningsmøder (referat) samt 1 behandlingsmøde pga. tekniske problemer.	1 teammøde 1 ad hoc møde 3 ledermøder 1 undervisningsmøde 3 behandlingsmøder (forberedelse til tilbagemelding) 2 personalemøder	Observation og båndoptagelse af alle møder undtagen det første møde samt dele af ledermøder (referat).
Møder med Sagsbehandler Familien og Medarbejdere	1 opfølgningsmøde 1 Statusmøde 1 Visitationsmøde	Observation og båndoptagelse af alle møder undtagen visitationsmøde (referat)	1 Netværksmøde	Observation og referat
Behandlingsaktiviteter med familien og medarbejdere	÷	÷	7 morgenmøder 1 ad hoc møde 1 pædagogtid 2 familiesamtaler 1 børneværelse 1 voksengruppe 3 tilbagemeldingsmøder 1 dagstur ud af huset	Observation og båndoptagelse af alle møder undtagen morgenmøder, børneværelse og dagstur (observationsnotater og referat)
Journaler	4 familier	Referat	2 familier	Referat
Observationsbøger	4 familier	Referat	÷	÷
Individuelle interviews/samtaler	1 samtale med leder 2 samtaler med daglig leder	Referat	2 samtaler med leder og faglig leder 1 interview med terapeut	Referat af samtaler samt båndoptagelse af interview
Samtaler mellem professionelle	+	Observationsnotater	+	Observationsnotater
Samtaler med forældre og børn	+	Observationsnotater	+	Observationsnotater
Skriftlige dokumenter vedrørende institution	+	Kopier, notater	+	Kopier, notater

[44] Bilag 23.

Der knytter sig nogle kommentarer til undersøgelsens dataenheder. Buchanan, Boddy og McCalman beskriver empirisk feltforskning som "the art of the possible" og antyder dermed, at forskning er forbundet med praktiske valg, muligheder og begrænsninger, hvor det mulige altid vinder over det ønskværdige (Buchanan, Boddy & McCalman 1989:54-55). Samtidig præciseres det, at forskningen som det muliges kunst ikke tilsidesætter krav om videnskabelighed (Buchanan, Boddy & McCalman 1989:67, Hammersley 1992:57-78). Derfor vil jeg kort reflekterer over datamaterialets kvalitet.

Et første kriterium for valg af dataenheder var at få adgang til kommunikationer, der kunne antages at konstituere et Behandlerblik. I begge institutioner var det muligt at deltage i alle de typer behandlingsmøder, hvor enkelte eller alle medarbejdere deltager, hvilket i den sammenhæng må betegnes som en styrke. Alle disse møder med undtagelse af enkelte blev båndoptaget. Når båndoptagelse ikke var mulig eller passende i forhold til situationen (jf. *Rollen som observatør – observation af observation*), blev der lavet et referat (jf. *Databehandling og anvendelse af data*). Kommunikationerne på disse møder blev suppleret af skriftlige dokumenter vedrørende institutionen, samtaler med ledere, samt 1 interview med en terapeut, der skulle kompensere for manglende deltagelse i terapimøder.

Et andet kriterium for valg af dataenheder var at få adgang til kommunikationer, der kunne synliggøre forskelle mellem Behandlerblikket og øvrige systemer i omverden (f.eks. myndighederne og familierne) og dermed validere analysen af Behandlerblikket. I begge institutioner blev det muligt at deltage i møder med sagsbehandler, familien og medarbejdere. Variationen af sådanne møder er størst på Familiegaarden. I Kærnehuset, hvor deltagelsen i sådanne møder var begrænset til et møde med en familie, forsøgte jeg at kompensere for dette ved at analysere behandlingsrapporter udformet til myndighederne i forhold til en anden familie. I forhold til behandlingsaktiviteter med familier og medarbejdere forholder det sig omvendt. Her er variationen størst i Kærnehuset. På Familiegaarden, hvor jeg ikke havde adgang til sådanne dataenheder, forsøgte jeg at kompensere for dette ved at analysere journaler og observationsbøger indeholdende medarbejdernes notater fra daglige observationer for i alt 4 familier. Efter undersøgelsesforløbets start tilbød Familiegaarden mig at deltage i to behandlingsaktiviteter af denne art: et formøde med en familie før et egentligt statusmøde med sagsbehandler og et forbesøg med en anden familie før et egentligt visitationsmøde. Formødet indledtes med min deltagelse og ifølge aftale med forælderen, men på forælderens ønske blev deltagelsen afbrudt umiddelbart efter mødets start. Forbesøget indgår ikke i datamaterialet, da institutionen glemte mig!

Et tredje kriterium var at få adgang til kommunikationer, der gjorde det muligt at udforske Behandlerblikket både uafhængigt og afhængigt af de forskellige specifikke familier, som det iagttager. Datamaterialet skulle muliggøre både en analyse af Behandlerblikkets *generelle* iagttagelse af familier og en analyse af denne iagttagelses konsekvenser for iagttagelse af *specifikke* familiers forudsætningerne for forandring (jf. forskningsspørgsmål 1b og 1c). For at muliggøre dette, blev det *for det første* vigtigt, at dataenhederne på den ene side blev kendetegnet ved kommunikation om så mange *forskellige* familier som muligt. På Familiegaarden er dataenhederne kendetegnet ved, at der forekommer kommunikationer på møder om fire familier, der desuden gav deres samtykke til, at jeg kunne læse deres journaler og observationsbøger, hvilket må betragtes som en styrke i den henseende. En af disse familier optræder i mindre grad i kommunikation på møder, eftersom der var tale om en familie, som i princippet var færdigbehandlet. Her kunne journalmateriale og observationsnotater vedrørende familien imidlertid supplere. Det samme gør sig gældende for Kærnehuset. Her er dataenhederne ken-

detegnet ved, at der forekommer kommunikationer på møder om tre af familierne og i mindre grad om den fjerde familie, sandsynligvis fordi der var tale om en familie i udslusningsfasen, som derfor kun deltog i dele af den daglige behandling på institutionen. Denne familie gav dog, som én af de to familier, samtykke til, at jeg kunne læse dens journaler. Samlet set kan man sige, at analysen af Behandlerblikkets generelle iagttagelse af familierne i begge institutioner går på tværs af fire forskellige familier dvs. 8 familier i alt. *For det andet* blev det vigtigt, at dataenhederne gjorde det muligt at analysere Behandlerblikkets iagttagelse af specifikke familier over *tid*. Kriteriet var her at få adgang til dataenheder kendetegnet ved kommunikationer om specifikke familiers forandringsprocesser. En følge heraf var, at det blev nødvendigt at deltage i en række møder over tid, således at der kunne opnås adgang til kommunikation om flere familiers forandringsprocesser med det formål at blive i stand til at udvælge nogle særlige cases til brug for analysen af Behandlerblikkets iagttagelse af specifikke familiers forandringsprocesser. Ligeledes blev det nødvendigt undervejs, forholdsvist tidligt i processen, ud fra kriteriet om kommunikation om forandring såvel som hvad der praktisk var muligt, at vælge enkelte møder fra til fordel for andre f.eks. valget af at deltage i pædagogtid med familie 2 i stedet for pædagogtid med familie 1. Endelig blev det nødvendigt at samle dataenheder over en relativ lang men sammenhængende periode, som beskrevet i afsnittet om forskningsprocessen.

Rollen som observatør - observation af observation

Der blev som nævnt foretaget indledende interviews samt et enkelt interview i forbindelse med dataindsamlingen. Overvejelser om det kvalitative forsknings interview som metode samt den konkrete gennemførelse heraf findes i Bilag 22. Den primære forskningsmetode i dette projekt er imidlertid det, som jeg i ovenstående skema betegner som observation. Denne metode beskrives som velegnet til dataindsamling i såkaldte naturlige ikke-eksperimentelle omgivelser, hvor målet er at studere socialt liv i dagligdagsomgivelser, individer og gruppers daglige rutiner eller aktiviteter (Kristiansen & Krogstrup 1999:57-48).

Metodiske refleksioner over observationsstudier har traditionelt fokuseret på, hvordan forskeren positionerer sig i relation til de aktiviteter og personer, som studeres. Tidligere skelnen mellem fuldstændig deltagelse, deltagelse-som-observatør, observatør-som-deltager eller fuld observatør (Gold 1958) går igen i nyere litteratur om deltagende observation, hvor der f.eks. skelnes mellem total deltager, deltager som observatør, observatør som deltager og den totale observatør (Kristiansen & Krogstrup 1999:102-11).

Overvejelser om forskerens positionering i relation til mere/mindre deltagelse sker ofte ud fra en interesse i, på hvilken måde forskerens rolle og håndteringen heraf influerer på kvaliteten af data. Her har interessen for forskerens rolle fra begyndelsen været funderet i en interesse i at begribe den personlige dimension af forskningsprocessen (Gans 1968:301). Det drejer sig her om problemet med at kontrollere, hvordan det sociale - og dermed den realitet, der studeres - influeres af og influerer på forskerens psykiske processer f.eks. personlige følelser og særlige relationer til feltet. Refleksioner over nærhed og distance til feltet er blevet påpeget som centrale i forskningsprocessen (Kristensen & Krogstrup 1999:122-124). I den sammenhæng peges der også på, at særlige kendetegn (f.eks. køn, etnicitet, alder, påklædning) kan få betydning for såvel adgang til observationer som den rolle og betydning, forskeren tillægges af feltet (Kristiansen & Krogstrup 1999:118-122). Generelt har denne tilgang til observationsstudier skabt opmærksomhed om de metodologiske krav til forskerens refleksion, håndtering af og synliggørelse af egen rolle i forskningsprocessen, herunder også hvilke roller forskeren

tilskrives af de personer, som studeres; alt sammen med det formål at etablere en tillidsfuld relation til de personer, der indgår i undersøgelsen og derigennem at opnå bedst mulige data (Kristiansen & Krogstrup 1999:141-45). Dette betegnes ofte som særligt vigtigt i den indledende fase, hvor man søger adgang, men også undervejs i forskningsprocessen.

De observationsstudier, der ligger til grund for denne afhandling, strækker sig fra deltager som observatør til observatør som deltager, hvor sidstnævnte må betegnes som den primære position. I mange situationer kunne forskellen mellem disse positioneringer ikke nødvendigvis lokaliseres til en bestemt begivenhed eller sagt på en anden måde: Under en og samme begivenhed fungerede jeg som deltager som observatør og observatør som deltager og var således måske nærmere det, som kan betegnes som deltagende observatør som *forsker-deltager* (Gans 1968:302). Det centrale for observationen er for forsker-deltageren, at man deltager som forsker, at dette er kendt for de personer, der studeres, at det er den primære rolle, og at forskeren derfor altid - og vel også til en vis grad forventes at være - en "marginal" person (Gans 1968:304). I processen kom forskerrollen blandt andet til udtryk i, at medarbejderne var opmærksomme på netop min rolle som forsker. F.eks. var de opmærksomme på, at de blev observeret, at jeg ikke kendte alle deres rutiner, de udviste interesse for mit projekt og kom med forslag til min deltagelse.[45] Ligesådan forsøgte jeg ikke at tilsløre min rolle som forsker men at tydeliggøre den i dagligdagen f.eks. i forbindelse med aftaler for min tilstedeværelse, læsning af datamaterialet etc.[46] På den måde forsøgte jeg at positionere mig med en forholdsvis klar rolle (Bryman 2001:297). At der er tale om en særlig distanceret rolle, fremgår af følgende citat:

> "Participant-observation, then, is the taking of a formal participatory role in a social situation without the emotional involvement that normally accompanies participation; it requires the surrender of any personal interest one might have in the situation in order to be free to observe it, and the people who are creating it" (Gans 1968:304).

Ud fra dette kan man sige, at spørgsmålet om nærhed og distance overordnet set drejer sig om, at forskerrollen så at sige overtrumfer alle andre mulige roller, som alene anvendes fordi det er foreneligt eller ikke uforeneligt med forskerrollen. Eksempelvis var det forventeligt, at jeg som forsker var villig til at fortælle om og reflektere over mine private eller personlige forhold f.eks. min baggrund som adopteret eller min måde at være på.[47] Dette indebar også, at jeg ofte tilbragte ekstra tid på institution før og efter møderne, og gav mig tid til at snakke både med medarbejdere, forældre og børn, selv om jeg f.eks. sad og læste journaler eller havde afsluttet det, der var mit primære formål.[48] Intet af dette overtrumfede imidlertid den primære rolle: forskerrollen. Håndteringen af forskerrollen er således ikke blot et spørgsmål om forskerens definition af egen rolle, men en *social rolle,* hvortil der også knytter sig forventninger, som forskeren selv har en interesse i at opretholde. Ud fra en afvejning af forventninger til forskerrollen, bør man forsøge at fastholde denne konsistent (Bryman 2001:297).

---

[45] Bilag C, paragraf 5-7, Bilag E, paragraf 5-8, Bilag F, paragraf 7, Bilag P, paragraf 13, Bilag E, paragraf 23-24, Bilag V, paragraf 9-11, Bilag A2, paragraf 92, Bilag D2, paragraf 7, Bilag E2, paragraf 28, Bilag F2, paragraf 1167-1172.

[46] Bilag G, paragraf 1443-1530, Bilag R, paragraf 887-888, Bilag S, paragraf 9, Bilag C2, paragraf 83-85, Bilag D2, paragraf 9-11, Bilag F2, paragraf 881-919, 1040-1074, Bilag H2, paragraf 22-24, L2, paragraf 148-242.

[47] Bilag C, paragraf 3-7, Bilag H, paragraf 5, Bilag T, paragraf 11, Bilag P2, paragraf 11-16, Bilag R2, paragraf 11.

[48] Bilag P. paragraf 3, Bilag E2, paragraf 16, Bilag F2, paragraf 21-22, Bilag H2, paragraf 40-42, Bilag J2, paragraf 11-12, Bilag J2, paragraf 14, Bilag P2, paragraf 19-24.

Går man ud fra dette, kan det være hensigtsmæssigt med mere eller mindre deltagelse på forskellige tidspunkter afhængigt af, *hvad* situationen drejer sig om og hvilken rolle, de personer, der indgår i undersøgelsen, har i interaktionen. Dvs. hvem der deltager, på hvilken måde og hvornår. Eksempelvis forekom det hensigtsmæssig at indtage en mere marginal og mindre deltagende position til f.eks. møder med sagsbehandler, medarbejdere og familien, hvor beslutninger om behandlingen træffes. Ligesådan forekom det mere hensigtsmæssigt at indtage en mere deltagende position f.eks. i kaffepauser, hvor der snakkes om mere personlige eller private emner eller på dagsture, der opfordrer til interaktion.[49] Forsker-deltageren må således bedrive observation af observation og være i stand til at korrigere egen rollefremstilling, hvilket bliver særligt relevant, når man deltager i interaktioner, der er uvante for én selv eller andre.[50]

I den sammenhæng var den praktiske organisering af båndoptagelser væsentlig, f.eks. når det drejede sig om båndoptagelse, hvor familierne var til stede, og hvor der eventuelt var tale om et møde, som medarbejderne forventede ville være følelsesmæssigt hårdt for forældrene. Jeg spurgte altid om lov til at deltage og båndoptage før møder med familierne ud fra en erfaring om, at familierne kunne glemme, at de havde givet deres samtykke hertil, eller fordi der deltog udenforstående personer f.eks. sagsbehandlere eller familiemedlemmer til familierne. I sidste tilfælde gav jeg altid en kort præsentation af mig selv sammen med en præcision af, at jeg primært undersøgte behandlernes måde at arbejde på - ikke familierne. I enkelte tilfælde blev det besluttet, at båndoptagelse og/eller deltagelse ikke skulle finde sted enten på grund af mødets karakter, eller fordi medarbejderne eller forældrene skulle "vænne" sig til min tilstedeværelse eller ønskede særlige dele "uden for referat". I de sammenhænge fandt jeg det vigtigt at vise forståelse herfor og demonstrere troværdighed f.eks. ved at forsikre deltagerne om, at båndoptagelser faktisk ikke blev foretaget, når det ikke var aftalt og ved at sikre mig, at aftaler var forstået korrekt osv.[51]

Af ovenstående er det naturligvis underforstået, at forskellige positioneringer kan være mere eller mindre velegnede afhængigt af hvilken aktivitet, der studeres, ligesom refleksion over nærhed og distance kan være mere eller mindre påtrængende. Ofte bliver sådanne refleksioner vigtige, når man befinder sig i situationer, hvor man tvinges til at blive inddraget eller oplever det som nødvendigt at involvere sig (Bryman 2001:300). Forskere kan komme i farlige situationer af fysisk, psykisk eller moralsk karakter (Jacobsen & Kristiansen 2001). Her foreslår Jacobsen og Kristiansen en "minimumsetik", der består i, at den individuelle forsker i forskningsaktiviteter ikke er mindre bevidst om moralsk eller etisk adfærd end i hverdagslivet og kun gør det, som vedkommende ønsker, andre gør mod en (Jacobsen & Kristiansen 2001:11). En sådan fordring er imidlertid elastisk, og har kun en relativ rækkevidde i ikke-hverdagslignende situationer, hvor der ikke nødvendigvis er en homogen opfattelse af, hvad der er farligt for hvem. Udgangspunktet for en bedømmelse af, hvad der er farligt eller ikke farligt må bero på den sociale sammenhæng, man studerer, samt mulige risici. På Familieinstitutionerne kunne farlige tilfælde, som jeg ikke oplevede, f.eks. være at befinde sig i situationer uden professionelle, hvor der forekom alvorlige overgreb på børn. Mere almindelige tilfælde, som jeg

[49] Bilag I2, paragraf 27, 39, 45, 47, 51, 53.
[50] Bilag E2, paragraf 12.
[51] Bilag G, paragraf 11, Bilag H, paragraf 3, Bilag N, paragraf 3-5, Bilag O, paragraf 12, Bilag E2, paragraf 5, Bilag E2, paragraf 14, Bilag E2, paragraf 26, Bilag F2, paragraf 17, Bilag F2, paragraf 149-61, paragraf 434-441, 461-467, 881-919, Bilag F2, paragraf 1284-1293, Bilag G2, paragraf 9, 64, Bilag H2, paragraf 38, Bilag I2, paragraf 49, Bilag J2, paragraf 462-484, Bilag K2, paragraf 3-5, 9-11, 19-21, 23, L2, paragraf 25, Bilag M2, paragraf 9-10.

oplevede, var situationer, hvor jeg ikke nødvendigvis var enige i familier eller medarbejderes synspunkter eller handlemåder. Uanset om man involveres direkte f.eks. afkræves et synspunkt, eller ej, kræver det en håndtering eller det, man kalder at "finde en grimasse der kan passe". I forhold til ovenstående reflekterede jeg derfor over følgende spørgsmål: Hvordan undergår man at agere moraliserende i forhold til de personer, man studerer, *selv* når man ikke er enige i deres synspunkter eller handlemåder og *selv*, når man kan blive nødt til at gribe ind som udenforstående og dermed bryde med forskerollen? (Nissen 2002).

Databehandling og anvendelse af data

Databehandling har betydning for analysen herunder kvaliteten af den. Jeg vil undervejs i afhandlingen i forbindelse med de specifikke analyser uddybe, hvordan data er blevet behandlet særligt med hensyn til kodning. Her vil jeg blot synliggøre, hvordan databehandlingen mere overordnet er sket, samt nogle overordnede principper for anvendelse af data.

Alle båndoptagede dataenheder er blevet transskriberet fra start til slut. Som det fremgår af beskrivelsen af forskningsprocessen, skete dette parallelt med dataindsamlingen. Data er transskriberet således, at udsagn er gengivet så vidt muligt mundret. Da der er tale om data, hvor mange personer kommunikerer, forekommer der mange situationer med hurtige skift i turntaking, afbrydelser og enkelte korte ytringer så som f.eks. "ja", "hm" og "lige netop", samtidig med at en person taler. Eftersom der ikke er transskriberet for kropssprog, med mindre det har en særlig betydning for meningsindholdet, har jeg fundet det væsentligt at forsøge at 'fange' interaktionen ved at tage højde for disse ofte hurtige skift i kommunikationen. Tilsvarende er latter, stilhed og andre lignende kommunikationer transskriberet. Uforståelige ord er beskrevet med [uf]. Tilsvarende er der med det samme sket en anonymisering. Medarbejderne kaldes Medarbejder A, B, C osv. Familierne kaldes Familie 1, 2, 3 osv. Forældre betegnes som "Forældre". Når to forældre i en familie deltager i samme møde, betegnes de "forældre 1" og "forældre 2". Når forældre fra flere familier deltager i samme møde, betegnes de "forældre 1/familie 1". Børn betegnes som "barn/familie 1".

Ligesom ved transskription skrev jeg ofte referater samme dag, som selve dataindsamlingen fandt sted, hvilket anbefales (Bryman 2001:304-5). Referaterne bygger på stikordsnotater skrevet på møder og/eller på hukommelse - sidstnævnte alene, når der var tale om situationer, hvor det ikke var muligt at føre notater f.eks. på dagstur og i daglige samtaler med medarbejdere og familier. Notater og referater kan betragtes som en analytisk operation, som derfor kræver en strategi (Bryman 2001:304-5). Luhmann begriber mening som forskellen mellem aktualitet/mulighed og som dekomponeret i tre dimensioner: social-, sags- og tidsdimensionen. Disse dimensioner kan anvendes som en generel analyseoptik, når kommunikation iagttages (Vardinghus-Nielsen & Nissen 2002). Som observatør har jeg i notater og referater fokuseret på *hvem*, der kommunikerer, *hvad* der kommunikeres, og *hvornår*. Jeg har noteret mig de begreber, der anvendes af medarbejderne og har medinddraget disse i referaterne. Endelig har jeg i særlig grad, jf. forskningsspørgsmålene, fokuseret på medarbejdernes iagttagelser af familierne, deres vurderinger, beslutninger samt begrundelser herfor. En lignende tilgang blev anvendt, når jeg læste og skrev referater af journaler og observationsbøger: Hvordan er sagen forløbet (hvornår)?, hvilke personer har beskrevet og vurderet familierne (hvem)?, og hvordan iagttages familien (hvad er beskrevet, vurderet og besluttet og med hvilke begrundelser)?

Data indsamlet gennem deltagende observation samt referater af journaler og observationsbøger er blevet behandlet i programmet Nvivo, som jeg i udgangspunktet ingen erfaring havde

med at anvende. Der var flere grunde til, at jeg valgte at forsøge at anvende Nvivo. Programmet er for det første et redskab, der både gør det muligt at systematisere og få overblik over store mængder kvalitative data og at gennemføre, ændre og fastholde forskellige typer specifikke kodninger af datamaterialet (Gibbs 2002:11). Programmets struktur gør det for det andet muligt at definere forskellige typer koder. Man kan f.eks. kode for kontekst (f.eks. ”personalemøder”), temaer der behandles (f.eks. ”forandringer” i betydningen: hvornår kommunikeres der om en forandring? eller ”myndighederne” i betydningen, hvornår kommunikeres der om denne omverdenen?), handlinger og processer (f.eks. ”beslutning” i betydningen, hvornår forekommer en beslutning?). Man kan kode i henhold til analytiske kategorier (f.eks. ”familien” eller ”tilknytning og kærlighed”) og gå i detaljen med tekstsegmenter indenfor disse enten i denne eller omvendt rækkefølge. Her kan man kode for såkaldte empiriske begreber eller Nvivo-koder, der f.eks. kan anvendes til at navngive kategorier eller subkategorier, eller som blot bidrager til at fastholde og fremhæve de begreber, som anvendes i den sociale sammenhæng, man undersøger. Endelig muliggør programmet en kompleks organisering af koder. Det er min oplevelse, at programmet på den måde kan være i stand til at understøtte og lette analysearbejdet, og det er på den måde, jeg har anvendt det. Den konkrete kodning varierer som sagt med de enkelte analyser i afhandlingen og vil derfor blive præsenteret i forbindelse hermed.

Anvendelse af data skal her forstås som rapporteringsform herunder brug af citater. I afhandlingen citeres der på tre forskellige måder. Et fælles kriterium for udvælgelse af citater i denne afhandling er, at de skal synliggøre de menings- og forventningsstrukturer, der potentielt bidrager til at konstituere Behandlerblikket. Som i ovenstående har et analytisk fokus været *hvem*, der siger *hvad* og *hvornår*, men i forbindelse med citeringer rapporteres dette fokus på forskellig vis, hvilket jeg skal forklare og begrunde i det følgende.

Den ene form for citering er fremstilling af enkeltpersoners kommunikative bidrag til et givet tema. Der vil i den forbindelse blive henvist til den kommunikationssammenhæng, bidraget forekommer i, dvs. hvad bidraget drejer sig om, hvornår det forekommer samt hvem, der har givet det. Den anden form for citering er brug af uddrag af kommunikationer eller samtaler. Her gælder det samme som ved citering af enkeltpersoners bidrag. Den tredje form for citering, som anvendes hyppigt, er det jeg vil kalde *citering af empiriske begreber som led i beskrivelse.* Her vil der være tale om brug af enkeltstående begreber eller metaforiske beskrivelser som elementer i en af forskeren formidlet beskrivelse. Et eksempel på dette kan være følgende sætning: ”På Familiegaarden søger man at opnå en ”bæredygtig kontakt””. I nogle tilfælde vil jeg i beskrivelsen henvise til, i hvilken kommunikation begrebet forekommer, f.eks. at begrebet ”bæredygtig kontakt” anvendes i kommunikation i forbindelse med visitation og indflytning. Men i mange andre sammenhænge, og i særlig grad i kapitel 4, der analyserer Behandlerblikkets iagttagelse af familier og børn, vil en sådan henvisning ikke blive formidlet i analysen, ligesom det ikke fremgår eksplicit hvem, der har anvendt begrebet. Derfor vil jeg præcisere nogle begrundelser og kriterier for brugen af disse begreber, som anvendes løsrevet fra den kommunikation, de optrådte i og uden henvisning til de personer, der anvendte dem.

Begrundelsen for denne citeringsform er for det første, at brugen af empiriske begreber som led i beskrivelse kan bidrage til at give en indsigt i og fastholde perspektivet på institutionens kommunikerede eller iagttagede virkelighed. Det understøtter et ideal om *thick describtions* (Geertz 1973). For det andet kan denne citeringsform bidrage til at understrege, at også beskrivelse er en analytisk operation, der er et resultat af forskerens iagttagelse af noget som empiri. Når jeg anvender denne citeringsform, så søger jeg således både en nærhed og distan-

ce til institutionernes selvbeskrivelse. Ulempen ved denne citeringsform er, at begreber fremtræder løsrevet fra den kommunikation, de optrådte i, og således kan hindre transparens i anvendelsen af data. I den sammenhæng skal jeg fremhæve nogle kriterier for brug af empiriske begreber som led i beskrivelse. Der er for det første enten tale om begreber med en særlig analytisk betydning i forhold til de temaer, der behandles (eksempelvis "bæredygtig kontakt") eller begreber, der signifikant indskriver sig i institutionens sprogbrug (f.eks. "kontakt" på Familiegaarden eller "ansvar" på Kærnehuset"). I forhold til sidstnævnte vil der i reglen være angivet flere henvisninger til forskellige steder i datamaterialet, hvor begrebet forekommer, og hvor den betydning af begrebet, der formidles i beskrivelsen, anses som tilsvarende. Ligesådan vil det være synligt, at begrebet forekommer ofte. Der kan også være tale om begreber, der på anden vis betegner institutionens forventningsstrukturer. Udvælgelsen af disse begreber fordrer en iagttagelse af begrebets sociale, saglige og tidsmæssige oprindelse. I nogle tilfælde vil det være synligt, ved at det er formidlet, at et begreb kan henføres til f.eks. en bestemt person på et givet tidspunkt. Det sker f.eks., når der er tale begreber, der er anvendt i en kommunikation, hvor forskellige meningsstrukturer optræder. Dvs. når kommunikationen synliggør forskellige perspektiver. Men i nogle tilfælde vil det ikke være synligt. Det betyder ikke, at anvendelsen af denne form for citering ikke er sket i en iagttagelse af begrebets sociale, saglige og tidsmæssige referencer. Det betyder snarere, at der er sket en analytisk generalisering, hvor begreberne antages at have en signifikant betydning for de meningsstrukturer, der kendetegner et Behandlerblik. Her skal det nævnes, at det har været en hjælp, at institutionerne har været grundige i deres læsning og kommentering af beskrivelserne. Deres kommentarer har bidraget til at validere brugen af begreber både med hensyn til deres specifikke betydning i situationen og generelle betydning for Behandlerblikket (jf. Bilag 23). Alt dette må imidlertid demonstreres i analysen, som indledes umiddelbart efter en kort beskrivelse af afhandlingens opbygning.

Afhandlingens opbygning

Afhandlingen består af seks kapitler. Det er kendetegnende for afhandlingen, at den i dens kapitelstruktur veksler mellem teoretiske og empiriske iagttagelser. Det betyder, at teoretiske begreber introduceres og diskuteres fortløbende, og at analysen falder i tre dele. Ulempen ved dette kan være, at læseren ikke på én gang får et overblik over den teoretiske referenceramme henholdsvis analysen. Fordelen, som søges tilstræbt, kan være, at teoretiske refleksioner og begreber præsenteres umiddelbart før de kapitler, hvor de forekommer analytisk relevante, og dermed fungerer som en *referenceramme eller optik* for empiriske iagttagelser.

Afhandlingen indledes med *Kapitel 1 En første iagttagelse,* som nu er ved at nå sin afslutning. Her præsenteres de teoretiske og empiriske overvejelser, der ligger til grund for afhandlingens problemstillinger og nogle første metodologiske betingelser for behandlingen af disse. Kapitlet tjener til at afgrænse, tematisere og begrunde forskningsprojektets sigte og at fortage en første præsentation og refleksion over det blik, afhandlingen selv anvender. *Kapitel 2 Behandlerblikket* rummer en første analyse af familiebehandlingsinstitutionerne. Analysen drejer sig om institutionernes funktionelle selvbeskrivelser og dermed primært forskningsspørgsmål 1a). I dette kapitel tegnes så at sige de første konturer af Behandlerblikket. På den måde fungerer kapitlet også som en første introduktion til institutionerne. I *Kapitel 3 Sociale Problemer* søges en teoretisk analyseoptik, der kan anvendes dels i de efterfølgende to analyser og dels som forbindelsesled til afhandlingens overordnede forskningsspørgsmål 1). I kapitlet diskuteres forskellige teoretiske perspektiver på sociale problemer, og afhandlingens blik på sociale problemer præsenteres efterfølgende. Dette blik danner ramme for i første omgang analysen i

Kapitel 4 Behandlerblikket: Iagttagelser af familier og børn. I dette kapitel undersøges institutionernes iagttagelse af familier og børn (forskningsspørgsmål 1b) med henblik på at identificere Behandlerblikkets generaliserede iagttagelse af familier og børn. I *Kapitel 5 Socialt arbejde* søges en teoretisk analyseoptik, der i forlængelse af den analyseoptik, der blev præsenteret i kapitel 3, kan anvendes i analysen af Behandlerblikkenes forudsætninger for at generere forandringsprocesser hhv. at løse sociale problemer. I kapitlet identificeres nogle problematikker i socialt arbejde og magt- og definitionsteoretiske perspektiver på socialt arbejde diskuteres. Afhandlingens blik på socialt arbejde, herunder hvordan socialt arbejdes forudsætninger for forandringsprocesser kan studeres, præsenteres efterfølgende. Dette danner afsæt for *Kapitel 6 Behandlerblikket: Forandringsprocesser,* hvor forskningsspørgsmålet 1c) primært behandles. Her undersøges Behandlerblikkets iagttagelse af forandringsprocesser i en analyse af 4 cases. De fire cases belyser, hvordan Behandlerblikket genererer muligheder men også grænser for forandring, og der søges en forklaring på, hvorfor dette sker, som det gør.

I samtlige analysekapitler inddrages spørgsmål 1d, som drejer sig om, hvilke iagttagelser af normalitet og afvigelse Behandlerblikkene genererer, og hvilke konsekvenser det får for inklusion/eksklusion. Det er dog primært i kapitel 4 og 6, at det bliver muligt at generere en egentlig besvarelse af spørgsmålet. Det samme gælder spørgsmål 1e, som drejer sig om ligheder/forskelle mellem Behandlerblikke og muligheder/barrierer i forhold til at løse sociale problemer. Sammenligning mellem Behandlerblikkene foretages i alle analysekapitlerne, men spørgsmålet om muligheder/barrierer får størst vægt i kapitel 6.

I afhandlingens *Konklusion* sammenfattes konklusionerne på de enkelte forskningsspørgsmål og diskuteres i reference til det overordnede forskningsspørgsmål 1) såvel som forskningsspørgsmål 2). Dvs. at der både reflekteres over Behandlerblikkenes specifikke måde at fungere på hhv. deres forudsætninger for at løse sociale problemer og over samfundets generelle muligheder herfor. Som et led i dette præsenteres en model, der repræsenterer en generalisering af Behandlerblikkenes funktionsmåde i relation til normalitet/afvigelse, inklusion/eksklusion samt forudsætninger for forandringsprocesser.

Konklusionen afsluttes med en kort perspektivering, der reflekterer konsekvenserne af afhandlingens konklusioner med særlig fokus på, i hvilken grad disse kan anvendes konstruktivt til at iagttage alternativer.

Kapitel 2

Behandlerblikket

Med kapitel 1 som afsæt vil jeg nu præsentere en første analyse. Den belyser forskningsspørgsmålet 1a): *Hvilke problemer identificerer familiebehandlingsinstitutionerne, hvordan håndteres disse problemer, og i hvilket omfang kan dette relateres til funktionsforhold dvs. Behandlerblikket som enheden af forskellen mellem behandlersystem/omverden?* Analysen er således et element i undersøgelsen af, hvordan familiebehandlingen fungerer og dens forudsætninger for at løse sociale problemer.

Grunden til, at jeg allerede nu indleder med en første analyse, er for det første, at afhandlingen bygger på en antagelse om, at det er muligt og frugtbart at forestille sig noget som et Behandlerblik. Analysen i dette kapitel uddyber betingelserne for en sådan afgrænsning, dvs. for elementerne i Behandlerblikket. Den viser, at institutionerne fungerer som særskilte kommunikationssystem, der angiver funktionsforhold. Den synliggør også, at de to familiebehandlingsinstitutioner producerer forskellige Behandlerblikke, der er funktionelt ækvivalente på en måde, hvor de kan beskrives som komplementære. For det andet giver analysen læseren en mulighed for at få en mere uddybende præsentation af institutionerne, der kan danne grundlag for den videre analyse af Behandlerblikket.

Analysestrategiske og metodiske overvejelser

Analysen drejer sig om at undersøge, hvorvidt det er muligt at identificere og sammenligne funktionelle ækvivalenter og dermed Behandlerblikket. Datamaterialet for denne analyse er:

- Interviews med ledere af familiebehandlingsinstitutionerne
- Dokumenter der beskriver familiebehandlingsinstitutionerne
- Journaler
- Datamateriale oparbejdet via deltagende observation i møder m.m.

Dét datamateriale, der er oparbejdet via deltagende observation samt journaler, blev gennemlæst og kodet ud fra en system/omverden-difference. Øvrigt materiale blev gennemlæst med samme blik, men blev ikke kodet i Nvivo. Dette resulterede for det første i kategorier omfattende institutionernes kommunikation om sig selv, her især de programmer, som den enkelte institution anvender. For det andet resulterede det i en række kategorier omfattende kommunikation om omverdenen (Jf. Bilag 24). Det kodede materiale blev endnu engang gennemlæst men denne gang på basis af en induktiv iagttagelse, dvs. med opmærksomhed på institutionernes selvbeskrivelse og egne såkaldte empiriske begreber. Disse selvbeskrivelser og empiriske begreber er anvendt som led i analysens beskrivelser. I analysen tilstræber jeg på den ene side at give en grundig og empirisk sensitiv beskrivelse af institutionerne, der giver et indblik i de elementer, der konstituerer Behandlerblikket. På den anden side tilstræber jeg fortløbende en progression med henblik på at foretage en analytisk generalisering, der kan danne grundlag for en sammenligning af de to Behandlerblikke.

Først præsenteres analysen af Familiegaarden og dernæst analysen af Kærnehuset. Efter begge disse analyser laves en sammenfatning. I delkonklusion og perspektivering identificeres ligheder og forskelle mellem de to i institutioner med hensyn til funktionsforhold samt problemidentifikationer og -håndteringer, dvs. der foretages en sammenligning. Denne sammenligning sammenfattes i et skema, der synliggør, at de to Behandlerblikke er funktionelle ækvivalente.

Familiegaarden

Familiegaarden er placeret i ét stort hus med mindre tilhørende bygninger beliggende på grønne arealer. Man kan fysisk beskrive Familiegaarden som opdelt i fire områder.

Det første område er de omkringliggende arealer, der består af et grønt område, legeplads og nogle mindre bygninger, der deles med en anden institution. I bygningerne foregår en del af Familiegaardens aktiviteter for familierne f.eks. samtaler, familietræning, værkstedsaktiviteter. Det andet område fungerer som familiernes bolig, og her passes børnene også i dagtimerne. Her er der et værelse pr. familie (seks i alt), et fælleskøkken, opholdsstue, to badeværelser, børnehave og hobby- og rygerum. Børnehavens lokaler og udstyr kan bruges af familierne uden for åbningstid. Boligforholdene må beskrives som trange. Det tredje område fungerer som fællesrum med køkken, spise- og opholdsrum. Her er socialrådgiverkontoret også placeret. Endelig er der personaleområdet, der består af toilet, rygerum, et større mødelokale og tre kontorer for hhv. sekretær, afdelingsleder og leder.

Personaleområdet er indrettet med enkle, moderne møbler. Der er trægulv og lyst og højt til loftet. På væggene hænger 'kunst' og enkelte billeder af personale og beboere. I mødelokalet er der opslagstavler, arkivskabe, kopimaskine, hylder med mapper m.m. Den ene halvdel af rummet fyldes af et langt ovalt bord, hvis ende støder op til en væg. Her hænger en grøn tavle. På bordet står der krus, kaffe- og tekander, og her ligger også husets kalender, personalebøger og familiebøgerne (observationsbøger). Personaleområdet er primært personalets. Om morgenen og i løbet af dagen mødes medarbejderne her. Her drikkes morgenkaffe, spises frokost og holdes rygepauser. Personaleområdet anvendes til mange formål først og fremmest behandlingsarbejde, der ikke involverer interaktion med omverdenen f.eks. familierne og samarbejdspartnere. I personaleområdets lokaler holdes der behandlingsmøder, hvor alene medarbejderne deltager, og området bruges til at læse og skrive i familiebøgerne, journaler etc. Det er også her, at medarbejderne kan trække sig tilbage fra arbejdet med familierne både i fysisk og symbolsk forstand. Der kan være en afslappet stemning, hvor kommunikationen drejer sig om andet end arbejde f.eks. ferie- og fritidsoplevelser, festforberedelser, egne børn og børnebørn, og hvor der laves sjov med hinanden.[52] Der læsses af for "det tunge" i arbejdet f.eks. ved at snakke om personlige oplevelser af familierne og deres problemer. Det er også her, at medarbejderne drager omsorg for hinanden. F.eks. tales der om stress, og der gives lidt massage.[53] Det betyder ikke, at 'arbejdssnak' er udelukket i pauserne. Pauserne anvendes også til at koordinere arbejdet. Arbejdet såvel som rammerne for arbejdet diskuteres.[54] Personaleområdet udgør med andre ord en scene for en variation af mulige kommunikationer fra personlige (private) til arbejdsmæssige faglige temaer, fra humor til koncentration, fra afslapning til

[52] Bilag A, paragraf 3-13, Bilag S, paragraf 385-387.
[53] Bilag H, paragraf 7.
[54] Bilag A, paragraf 3-13, Bilag P, paragraf 5-11, Bilag Q, paragraf 7-13, Bilag T, paragraf 9, Bilag V, paragraf 7,19.

praktisk planlægning og koordinering. Fælles for disse kommunikationer er, at det alene er medarbejderne, der har adgang hertil.

Døren til personaleområdet er aflåset, når der ikke er en medarbejder tilstede. I løbet af dagtimerne, dvs. fra morgen kl. 8.00 til mellem 15-17.00 om eftermiddagen, er der dog som regel en eller flere medarbejdere til stede i personaleområdet. I den tid er personaleområdet åbent for både familier og gæster f.eks. fysioterapeuter, sagsbehandlere, tidligere beboere. Forældrene, der bor på Familiegaarden, kommer forbi f.eks. for at spørge medarbejderne om praktiske ting, men opholder sig kun i området, hvis de skal deltage i et møde. Kontorerne bruges til møder med familier og samarbejdspartnere. Over døren til de enkelte kontorer sidder en lampe, der lyser rødt, når der er møde. Når kontorerne bruges til møder med familierne eller myndighederne, forandres stemningen i mødelokalet. Man taler lavere og stemningen er mindre afslappet, mere seriøs og alvorlig og måske en smule anspændt af koncentration afhængigt af mødets karakter.[55]

Personaleområdet som fysisk rum er interessant, fordi brugen af det signalerer en kompleks iagttagelse af system/omverden-relationer. Forskellige kommunikationer kan finde sted inden for samme fysiske rum, og personer (sagsbehandlere, forældre og børn, medarbejdere, forskere) inkluderes på forskellige tidspunkter på forskellig vis. De har forskellig adgang til at deltage i forskellige interaktioner. En del af den kommunikation, der finder sted, har alene medarbejderne adgang til at deltage i. Dette kommunikationssystem er adskilt fra f.eks. den interaktion, hvor familierne eller eksterne samarbejdspartnere deltager. Derfor kan man antage, at der findes sådan noget som et Behandlerblik, der fungerer på basis af enheden af forskellen mellem behandlersystemet/omverden. I *Kapitel 1 En første iagttagelse* argumenterede jeg for, at dette Behandlerblik har en særligt afgørende betydning for de familier og børn, der bor på institutionerne. Hvorvidt dette er sandsynligt må fremgå af den samlede analyse.

Sociale problemer – social orden/kaos

På Familiegaarden tales der i dagligdagen ikke så meget om samfundet og om, hvordan sociale problemer opstår. I et enkelt tilfælde reflekteres der over samfundets syn på sociale problemer. En medarbejder undrer sig her over samfundets manglende bekymring for de skadelige konsekvenser af hashmisbrug:

> ”MEDARBEJDER M: Men er det ikke underligt, at vi på den ene side sidder her, og ser sådan nogle underlige, hvad skal man sige, virkelig tunge konsekvenser af hashmisbrug, og når man så f.eks. i medierne ser det, så er det som om, det faktisk er mindre besværligt end at drikke. Det står i avisen i dag, at mange behandlere, i forhold til børn, der siger mange forældre, *jamen det er helt i orden. Det har vi aldrig taget skade af* f.eks. […] og vi sidder virkelig med de tunge, tunge konsekvenser af det der misbrug” (Bilag D, paragraf 454-56).

En anden medarbejder vurderer, at der er gradsforskelle med hensyn til, hvornår hashrygning er virkelig problematisk. Der er forskel på, om det er dagligt, eller om det bare er en ”weekendryger”.[56] Selvom der er gradsforskelle, ser Familiegaarden det som nødvendigt, at samfundet gør noget for at gribe ind overfor individuel problematisk adfærd. Dette gælder især, når der er tale om forældre:

[55] Bilag H, paragraf 3-7.
[56] Bilag D, paragraf 457-462.

”MEDARBEJDER M: Jeg synes, de skal have lov til at sidde henne på [værtshus] og ryge deres hashtåger. Det er voksne mennesker. [ironiserende]
MEDARBEJDER K: Ja, men der sidder også forældre.
MEDARBEJDER M: Ja, der sidder forældre… (Bilag D, paragraf 487-89).

Ovenstående antyder et perspektiv, der ser individer som havende pligter og ansvar, de dog ikke altid er i stand til at leve op til. Derfor er der brug for en vis samfundsmæssig kontrol for at opretholde social orden. På Familiegaarden taler man dog ikke om, at man bidrager til at opretholde social orden. I stedet taler man om, at man forsøger at give ”hjælp” til forældre, så de kan ”fungere” ordentligt af ”hensyn til børnene”.[57]

At forebygge sociale problemer - i samarbejde

Familiegaarden oplever indimellem, at det politiske systems iagttagelse ikke altid matcher Familiegaardens virkelighed. Dette kommer til udtryk i det følgende citat, hvor ledelsen reflekterer over Familiegaardens belægningsprocent. Familiegaarden har en for lav belægningsprocent:

MEDARBEJDER M: Prøv at høre her. Det koster godt 400.000 at have et barn på institution. Det koster det også at have en person her på stedet. Den første person i familien. De penge, dem har kommunerne jo fået via deres bloktilskud og så videre og så videre. Der er sket en mindre omfordeling af bloktilskuddet, og… grundtakstfinansieringen, den er gennemført sådan, at amterne får mindre bloktilskud og kommunerne får mere. Men der står jo ingen fra ministeriet eller andre steder og står vagt ude i kommunerne, og siger: *De penge skal bruges til at anbringe børn uden for hjemmet.* Tværtimod har kommunerne mange andre gode huller, de penge kan puttes i. Når nu vi sidder og ser den her sag, vi har fået her nu, den som [medarbejder K] hun snakkede om i går, med den, som lignede…det barn der lignede, eller ligner [barn, der netop er blevet anbragt], altså så har de på et tidspunkt boet i [kommune], og jeg tror at deres personale…ikke officielt men under hånden, har fået instrueret, at *I skal ikke gøre det for svært, for så skal vi bare til at anbringe*. Så [person] er kommet med nogle meget positive rapporter om, hvor fantastisk det gik ude i det hjem der, selvom enhver kan se, at det har det i hvert fald ikke gjort. Vi har ikke haft en familie fra [kommunen] og vi får det heller aldrig. Det kan jeg roligt sige. Fordi det er for dyrt. Og så, og der er jo ingen, der vil indrømme det. De ville ikke indrømme det i [andre kommuner]. Jeg har snakket med [personer] om det, *jamen det er ikke den politik vi har*. Ikke desto mindre er der kommer betydeligt færre henvendelser fra [kommuner]. Og dem vi får, de er, det medgiver jeg tunge […] … og, det har jo tit været sådan, når der så sker sådan noget, som det her med grundtakstfinansieringen, så bliver der en pause, eller en periode, hvor der er færre henvendelser, færre anbringelser, og så kommer der en ophobning af problematikker, og så kommer det igen. Sådan har det altid været, og sådan kan jeg sagtens forestille mig det her også. For nogle af de familier, vi har set på det sidste, der har det været kendt, eller burde have været kendt, problematikken meget længe…i [barn/familie 5] sag og den…[…] …den nye sag der, den har været på tale til Familiegaarden for 1 år siden, vel godt og vel et år siden. Så det er ikke fordi man ikke har været opmærksom på det. Og så får det alligevel lov til at køre fordi, så har de lige været lidt udenbys, og så kommer de tilbage igen, og så er balladen der om [barnet]. Men altså, det der er fakta det er, og det er det, der er så helvedes let at læse, det er at vores belægning, den er over 10 pct. eller under det, den skal være. Det er let for en travl direktør, som har direkte reference til politikerne at læse: *Det ser ikke godt ud på Familiegaarden, vi må nok hellere lige overveje.* (Bilag V paragraf 878-896).

[57] Bilag D, paragraf 697-703.

Familiegaarden har et problem med belægningsprocenten og vurderer, at de landspolitiske beslutninger om en ændret finansieringsmodel i praksis har medført en tilbageholdenhed i tildeling af sociale ydelser i amter og kommuner med den konsekvens, at færre familier sendes i familiebehandling. Økonomiske beslutninger ses dermed som årsagen til, at Familiegaarden har problemer med at opnå en belægning på 90 pct.. Det ses f.eks. ikke som muligt, at årsagen til en lavere belægning kunne være færre sociale problemer eller bedre forebyggelse af sociale problemer. *Det antages så at sige, at der findes en mere eller mindre konstant mængde familier, der har problemer*. Derfor forventer Familiegaarden, at ændringerne i grundtaktsfinansieringen vil føre til en "ophobning" af sociale problemer og ændrede betingelser for Familiegaardens arbejde i fremtiden. Familiegaarden forventer at få flere familier med "tunge" problemer. I den sammenhæng oplever Familiegaarden, at belægningsprocenten er "et tyndt grundlag" at iagttage institutionen ud fra. Det tynde består i, at Familiegaarden i det tilfælde, hvor man har en belægningsprocent på f.eks. 79 pct., ikke lever op til en økonomisk målsætning, men i praksis har alle værelser besat med familier. Praksis er, at familierne ikke altid, som belægningsprocenten forudsætter, har to børn. Praksis for Familiegaarden er, at man, uafhængigt af antallet af børn i den enkelte familie, har lige mange familier og problemstillinger at arbejde med.[58] En økonomisk iagttagelse af sociale problemer er ikke nødvendigvis i overensstemmelse med Familiegaardens virkelighed. Familiegaarden ser sin funktion som at bidrage til at forebygge sociale problemer (forhindre "ophobning" af problemer) ved at give hjælp til forældrene, så de kan fungere ordentligt af hensyn til børnene. Når temaet er Familiegaardens funktionelle muligheder, bør forebyggelse af sociale problemer ikke vurderes ud fra en økonomiske kode og sociale problemers kompleksitet ikke måles ud fra en belægningsprocent.

Derfor er Familiegaarden heller ikke umiddelbart begejstret for amtets forslag om en ændret organisering af sektoren. Amtet har foreslået en sammenlægning af sektorens ledelses- og socialrådgivningsfunktioner begrundet i en forventning om stordriftsfordele. I sit svar til myndighederne stiller Familiegaarden sig kritiske overfor antagelsen om, at sammenlægningen vil resultere i stordriftsfordele. Institutionen forventer, at det vil få kvalitetsmæssige konsekvenser, hvis en leder eller socialrådgiver ikke mere indgår i en fast medarbejderstab, men i stedet skal "betjene" flere institutioner. Ifølge Familiegaarden bygger kvalitet i socialt arbejde på indsigt i den daglige praksis og de problemer, der skal løses. En sådan indsigt er en forudsætning for at kunne levere "et ordentligt tilbud".[59] En økonomisk begrundet effektivisering af området er ikke nødvendigvis et godt svar på forebyggelse af sociale problemer. På Familiegaarden ser man det ikke som sin funktion at drive en forretning, hvor man betjener kunder.

På den måde oplever Familiegaarden ikke altid, at politikere og administrative myndigheder iagttager den omverden, som Familiegaarden må iagttage, nemlig familier og deres sociale problemer. Ligesådan oplever man heller ikke altid, at politikerne ved, hvad det vil sige i praksis at arbejde med familier. I sådanne tilfælde kan medarbejderne få en fornemmelse af, at det "er lige meget, hvad vi siger. Det er de ligeglade med. Det styrer de fuldstændigt".[60] Når modstridende perspektiver ikke fører til egentlig konflikt, er det, fordi Familiegaarden samtidig oplever, at politisk og administrativ styring giver en vis form for sikkerhed og "goodwill" i forhold til selv samme problematikker. F.eks. opleves det som en sikkerhed, at amtet har et direkte ansvar for visiteringen. Familiegaarden forventer, at amtet har kendskab til kompleksi-

[58] Bilag V, 848-897.
[59] Bilag K, paragraf 1194-1217, Bilag S, paragraf 232-236. Socialrådgiverfunktionen blev bevaret, men der skete henover sommeren og efteråret en sammenlægning af ledelsesfunktioner.
[60] Bilag J, paragraf 20.

teten i de problemstillinger, som institutionen arbejder med og ved, hvilke familier, der kommer på Familiegaarden. Amtets kendskab til Familiegaardens ydelse vurderes at være til institutionens fordel f.eks. i kampen om at undgå besparelser og nednormeringer af personale.[61] Ligesådan anerkender Familiegaarden, at det er nødvendigt med en vis politisk og økonomisk styring. På Familiegaarden er man klar over og indstiller sig på, at det sociale område ikke er "noget ta-selv-bord". Der er begrænsede ressourcer.[62] Her har man en tillid til, at en politisk styring af økonomien trods alt er det bedste alternativ. Uden styring ser institutionen en risiko for, at familiebehandlingsområdet bliver "ukontrollerbart" med hensyn til priser og økonomi. Det er Familiegaardens opfattelse, at de steder, hvor man har ladet området udvikle sig frit, er der "nok nogle der har fået en god pris".[63] Socialt arbejde bør ikke være motiveret af økonomisk profit, og derfor er politisk styring nødvendig.

I praksis er Familiegaarden således en institution, der ser det som nødvendigt at samarbejde og at tilpasse sig politiske og økonomisk begrundede beslutninger. Når Familiegaarden præsenterer sig overfor amtet og de kommuner, der henviser, beskriver man sig som en institution, der baserer sig på en værdi om "åbenhed" og "gensidighed".[64] Institutionen erkender nødvendigheden af at leve op til politiske mål og krav f.eks. kravet om 90 pct. belægning.[65] Institutionen accepterer også de regler, der udstikkes på området f.eks. kravet om at implementere takster for personalets egenbetaling af kost i arbejdstid.[66] Selvom man ikke ser sig selv som en institution, der "betjener" nogen, så præsenterer man sig som "serviceorienterede" i forhold til potentielle beboere og henvisende kommuner, selv om ikke alle kan modtages.[67] Overfor omverdenen søger man således at fremstille sig som en samarbejdsvillig, åben og effektiv organisation. Dette ses også i forhold til, den ydelse Familiegaarden leverer.

At lære familierne at blive bedre familier – forandring

I Familiegaardens pjece til familierne beskriver institutionen sig som "en familieinstitution, hvor forældre og børn bor sammen i en periode". Der lægges vægt på, at børnene får "støtte til at komme i trivsel og udvikling, mens familien bor på Familiegaarden".[68] Formålet er:

- At forældre og børn får mere selvtillid.
- At de voksne får mere indsigt i rollen som forældre.
- At styrke båndene mellem forældre og børn.
- At de voksne lærer mere om børnenes signaler og behov, så de bedre kan støtte børnenes udvikling.
- At de voksne lærer, hvorfor de reagerer, som de gør – og hvordan de virker på andre mennesker.
- At de voksne får et bedre forhold til familie, venner og andre mennesker – og får en større omgangskreds, så ensomhed undgås.

[61] Bilag V paragraf 878-889.
[62] Bilag V, paragraf 892.
[63] Bilag 2.
[64] Bilag 20.
[65] F.eks. har Familiegaarden udarbejdet en pjece målrettet på sagsbehandlere med en beskrivelse af Familiegaardens "tilbud". Sammen med informationer via internettet om ledige pladser og ventetider samt tilbud om at stå til rådighed for familier og sagsbehandlere i "motivationsfasen", skal pjecen sikre en stadig iagttagelse og opfyldelse af belægningskravet (Bilag 20).
[66] Bilag V, paragraf 924-33.
[67] Bilag 20.
[68] Bilag 20.

- At den voksne får mere lyst og mod på at være aktiv og få mere indhold i tilværelsen (Bilag 20) (mine understregninger).

I pjecen til forældrene fremstiller Familiegaarden sig således som en institution, der tilbyder en hjælpe- eller støtteforanstaltning. Ovenstående indikerer også, at Familiegaarden forventer, at man kan lære familierne at blive bedre familier. En forudsætning for at kunne lære familierne at blive bedre familier er, at der skabes et grundlag for og en egentlig forandring, hvor familierne flytter sig fra en mindre god tilstand til en bedre tilstand (jf. understregninger). Familiegaardens ydelse kan dermed i første omgang beskrives som det *at iagttage familier med henblik på at lære familierne at blive bedre familier* eller sagt med andre ord: *at skabe forandring*. Som behandlingssystem ser Familiegaarden dermed sig selv som en forandringsagent, der er i stand til at generere og identificere forandringsprocesser.

At arbejde med forskellige "beskeder"

Retligt er det forudsat, at når en familie henvises til Familiegaarden, er der igangsat en undersøgelse i henhold til Lov om Social Service § 38 - en forudsætning for at kunne bevilge foranstaltninger i henhold til SEL § 40. Familiegaarden oplever imidlertid, at det materiale, som man modtager i forbindelse med en potentiel indskrivning af en familie på institutionen, er "blandet" og "varierer".[69] Ofte indskrives en familie med et direkte ønske om, at institutionen leverer et supplement til § 38-undersøgelsen. Familiegaardens ledelse giver udtryk for, at det er "egentlig ikke det, Familiegaarden skal bruges til", men i praksis "accepterer" man det.[70] Det betyder, at familierne får forskellige "beskeder" fra myndighederne, og at Familiegaarden derfor også i praksis må løse forskellige opgaver.[71] Familiegaardens beskrivelse af deres kerneydelse overfor myndighederne signalerer en tilpasning til myndighedernes administrative praksis, idet det her fremgår, at institutionen giver "individuel støtte" til den enkelte voksne og det enkelte barn[72] men også:

- Observation og familiebehandling.
- Beskrivelse af omsorgsevne og fremtidig indsats.
- Beskrivelse af børnenes behov for indsats.
- Omfattende skriftligt materiale til socialforvaltningen (Bilag 19).

I praksis forekommer der således ofte en uddelegering af dele af myndighedernes § 38-undersøgelse til Familiegaarden, således at institutionen både leverer undersøgelse (som supplement til § 38) og behandling (§ 40). Det sker konkret ved, at kommunens sagsbehandler i forbindelse med visitationen beder Familiegaarden om at foretage en "forældreevneundersøgelse" eller "en undersøgelse af forældrenes omsorgsevne" samt at opstille forslag til videre indsats, dvs. et forslag til handleplaner. Denne uddelegering kan ses som en uddifferentiering af en særlig ydelse. Myndighederne beder Familiegaarden om at levere en særlig iagttagelse af familien, der kan indgå som et element i deres undersøgelse og tjene som beslutningsgrundlag, og det sker som et specifikt krav om at undersøge forældrene i lyset af deres evne til at drage omsorg for barnet. Det betyder, at en særlig iagttagelse af familien uddifferentieres til Familiegaarden. Dette har set fra Familiegaardens synspunkt to konsekvenser.

[69] Bilag 8.
[70] Bilag 8.
[71] Bilag O, paragraf 51.
[72] Bilag 19.

For det første betyder det, at man må skelne mellem familiens og barnets generelle forhold og forældrenes omsorgsevne overfor barnet og fokusere på det sidstnævnte. Familiegaardens ledelse er klar over, at dette er en reduceret iagttagelse, men ser sig kun i stand til at fokusere et sted:

> ”Vi snakker nogen gange om, at der jo er to ting – dels forholdet mellem forældre og barn og så det med at være forældre i verden. Det sidste handler jo om at være et politisk menneske. Men vi bliver nødt til at fokusere på mor-barn-relationen. Det er det, vi kan nå” (Bilag 8).

For det andet betyder det, at selvom Familiegaarden forsøger (f.eks. via pjecer og visitationsmøderne) at opretholde en skelnen mellem behandling og undersøgelse, anser man det i praksis som umuligt og heller ikke som eftertragtelsesværdigt. Når man undersøger, behandler man, og når man behandler, undersøger man. Følgende observationsnotater fra en visitationssamtale viser da også at uanset, om en familie er indskrevet med beskeden om, at der skal foretages en forældreevneundersøgelse som supplement til § 38-undersøgelsen eller ej, foretager Familiegaarden altid en vurdering af forældrenes omsorgsevne:

> ”Forælderen giver udtryk for, at hun gerne vil vide, ”hvad er meningen med, at jeg skal være på Familiegaarden”. Om det er noget med, at I skal ”vurdere om jeg er en god eller dårlig mor?”. Socialkonsulenten (Amtet) svarer, at det er ”et godt spørgsmål”, som også handler om, hvad kommunen forventer. Sagsbehandleren svarer hertil, at kommunen forventer begge dele: Både en vurdering, om forælderen ”kan eller ikke kan” men ”mest hjælp og støtte”. Sagsbehandleren siger, at ”vi tror på, at [forælderen] kan”, og begrunder det med, at ”når forælderen ikke er syg”, og at ”sygdommen var anledningen”. ”Vi har ingen grund til at tro andet”. At ”det går godt” på den institution, hvor barnet er lige nu. Sagsbehandleren tilslutter sig, at det handler om at forælderen skal have ”støtte og hjælp”, at forælderen er ”alene” og ikke har et ”netværk”, men også vurdering ”fordi det er Familiegaarden”. Sagsbehandleren understreger dog, at vurderingen ”ikke er det primære”. Familiegaarden siger hertil, at det man selvfølgelig også vil gøre er at se på ”om det kan blive godt nok”” (Bilag O, paragraf 32-35).

Familiegaardens ydelse kunne i første omgang beskrives som det *at iagttage familien med henblik på at lære familien at blive en bedre familie – dvs. skabe forandring*. Over tid er der dog opstået et særligt samarbejde mellem Familiegaarden og myndighederne med den konsekvens, at Familiegaardens ydelse i praksis er mere specifik. På Familiegaarden leverer man en særlig iagttagelse af *forældrenes omsorgsevne*. På den måde kan man beskrive Familiegaarden som en forandringsagent, der leverer en *intervention*, hvori både undersøgelse og behandling indgår. *Ydelsen er at iagttage familier med henblik på at lære familier at blive bedre familier (at skabe forandring) og at undersøge om det er muligt, set i lyset af specifikt forældrenes omsorgsevne.*

Forældreevne som forudsætninger for at lære omsorgsevne

I pjecen til forældrene beskriver Familiegaarden sin intervention som følgende:

> ”Når du har vænnet dig lidt til tanken, bliver du måske også selv nysgerrig efter at være med til at finde ud af, hvad du er god til som mor, og hvad du har svært ved, og det vil vi gerne hjælpe dig med. Du skal øve dig i det, du har svært ved, og det vil vi gerne hjælpe dig med”. […] Omsorgsundersøgelsen laves løbende, dvs. der er ikke bestemte situationer, som ”tæller” mere end andre. I det daglige arbejde ser pædagogerne, hvordan du er sammen med dit barn, hvad I gør sammen, og hvordan du hjælper dit barn. De lægger også mærke til, hvordan du har det, og hvordan dit barn har det”[…] De fortæller dig, hvad de ser – hvad de synes, du er god til, og

hvad de synes, du skal blive bedre til […] Sammen lærer I dit barn bedre at kende og finder ud af, hvordan du kan hjælpe dit barn bedst muligt" (Bilag 20).

Af ovenstående fremgår det mere specifikt, at undersøgelse og behandling betragtes som to integrerede og uadskillelige elementer. Overfor familierne lægges der vægt på, at der ikke er bestemte situationer, der "tæller" mere end andre. Dette kan på den ene side ses som dét, at forældrenes omsorg vurderes ud fra et helhedssyn på familien under opholdet. På den anden side kan det også ses på den måde, at familierne ikke kan vide, hvornår der er tale om behandling med henblik på at forandre eller at undersøge omsorgsevnen. Selvom der lægges vægt på, at der ikke er bestemte situationer, der tæller, så må noget dog have en særlig betydning, eftersom der kan ske en forandring i Familiegaardens syn på familien i løbet af et ophold. Den besked, hvormed en familie flytter ind, kan forandres fra begyndelsen til slutningen af et ophold, hvilket beskrives således:

"Familierne kan krydse – fra start til slut [i forhold til udgangspunktet]. Det kommer an på den enkelte families læring. Vi går ud fra, at der må være en grundstamme hos familien. Og at den så kan udvikles. Men vi er blevet bedre til ikke at blive ved og ved" (Bilag 8).

Det fremgår af ovenstående, at den intervention, som Familiegaarden yder, fungerer som en proces, hvor fokus på undersøgelse hhv. behandling skifter, og at synet på familien kan forandre sig i løbet af opholdet. Der er således ikke nødvendigvis en 1:1 overensstemmelse mellem det input, hvormed familien indskrives og det output, som Familiegaarden leverer ved udskrivningen. Det fremgår også, at denne variation er afhængig af muligheden for familiens *læring,* ligesom det fremgår, at denne iagttagelse af familiens læring drejer sig om at kende *forudsætningerne* for læring og dermed forandring. Endelig fremgår det, at disse forudsætninger skal ses i lyset af et perspektiv, der handler om indenfor hvilken tidshorisont, en sådan forandring kan ske. Udgangspunktet er, at der må være en "grundstamme", der kan udvikles, men der er grænser for, hvor længe man kan vente på, at denne udvikling går i gang. Det fremgår også, at selve denne "grundstamme" ikke er tilstrækkelig. Alt dette indikerer, at der trods alt er særlige forhold, der "tæller", når det skal vurderes, om forældrene kan drage omsorg for deres barn, og at man derfor også potentielt forsøger at skelne mellem undersøgelse og behandling.

På Familiegaarden mener man på den ene side, at der ikke nødvendigvis er en sammenhæng mellem forælderens problemer og barnets problemer nu og i fremtiden. Forældre kan trives, mens deres børn har problemer og omvendt. På den anden side er det "Mors forhold og evner, [der] er afgørende og det er mors omsorgsevne, vi laver prognose på".[73] *Forældrenes evner* har dermed en særlig signifikant betydning.

I første omgang kunne man beskrive Familiegaardens ydelse som *at iagttage familier med henblik på at lære familier at blive bedre familier (at skabe forandring) og at undersøge om det er muligt, set i lyset af specifikt forældrenes omsorgsevne*. Det fremgår yderligere af ovenstående, at sidstnævnte sker ud fra en *iagttagelse af forældrenes evne til at lære at blive bedre forældre – dvs. forandre sig – inden for en rimelig tidshorisont*. I forhold til at kunne forebygge sociale problemer bliver prognosticeringer og risikovurderinger betydningsfulde. Familiegaarden skal ikke blot behandle men også undersøge og vurdere sandsynligheden for, at denne omsorgsevne er varig i fremtiden. Forældrenes læringskapacitet bliver det, der kan

[73] Bilag 8.

sandsynliggøre, at familien i fremtiden kan blive god nok for barnet. Dette perspektiv forudsætter, at forældre, der kommer på Familiegaarden, har behov for at lære at blive bedre forældre, og at nogle har bedre eller dårligere forudsætninger herfor. Dette kommer til udtryk i Familiegaardens formelle inklusionsbetingelser for en indskrivning.

At komme på Familiegaarden

For at en familie kan indskrives på Familiegaarden, er det afgørende, at forældrene har "vanskeligheder i forhold til forældrerollen".[74] I selve inklusionskriteriet konstateres det således, at forældrene har problemer med at være forældre. Forældrene må dog ikke have så store vanskeligheder, at de ikke er i stand til at tage hovedansvaret for barnet. De skal have en grundstamme i forhold til at drage omsorg for deres barn. At blive en god nok forælder kræver dermed nogle minimumsforudsætninger.

På Familiegaarden indskrives børnefamilier med et eller flere børn og en eller to forældre. Par forekommer ifølge Familiegaarden sjældnere end enlige forældre, og den enlige forælder er ofte en kvinde. Der indskrives også gravide kvinder, der ofte er enlige. Familiegaarden modtager ikke voksne med aktivt misbrug af alkohol eller narkotiske stoffer eller voksne med et psykiatrisk behandlingsbehov. Særlige sociale problemer kan således ikke inkluderes i Familiegaardens iagttagelse. I praksis er det dog sådan, at nogle voksne først stopper deres misbrug i forbindelse med eller umiddelbart før visitationen til Familiegaarden. Med henblik på at fastholde inklusionskravet (ikke aktivt misbrug) kræves det i disse tilfælde, at den voksne lader sig kontrollere med urinprøve en gang om ugen.

Henvisningen til Familiegaarden foregår helt praktisk på den måde, at kommunen, efter en samtale med forælderen eller forældrene, laver en indstilling til amtet om et ophold på en familieinstitution evt. med et særligt ønske om et ophold på Familiegaarden. Amtets socialkonsulent undersøger, om der er plads og tager stilling til, om der er et grundlag for, at familien kommer på Familiegaarden. Konsulenten kontakter Familiegaarden, og familiens journaler udleveres til institutionen. Der afholdes et formøde, hvor Familiegaarden, kommunen og amtet deltager. Her vurderes det, om opholdet er hensigtsmæssigt herunder, om Familiegaarden er i stand til at imødekomme familiens behov. Det vil sige, om familien matcher den målgruppe og den indsats, Familiegaarden tilbyder. I den proces orienteres medarbejderne mundtligt om sagens karakter.[75] Efter formødet kommer familien på forbesøg sammen med sagsbehandleren fra kommunen. Familiegaarden beskriver forbesøget som et "reelt besøg, hvor målet er at finde ud af, hvad er problemet". På forbesøget fortæller Familiegaarden om, hvordan man "gør her", og familien får en mulighed for at se, hvordan der ser ud på institutionen. Forældrene bliver efterfølgende bedt om at gå hjem og overveje, om de ønsker et ophold eller ej. Disse to møder danner grundlag for, om amtet kan visitere til Familiegaarden.

Når familien er blevet visiteret til Familiegaarden, varer det som regel ikke længe, før den flytter ind. Når familien flytter ind, møder den nogle professionelle og et behandlingssystem, der beskriver sig selv på en særlig måde - først og fremmest som en socialpædagogisk indsats, der baserer sig på særlige mål og værdier.

[74] Bilag 19.
[75] Bilag 7.

Mål og værdier for den socialpædagogiske indsats

Familiegaarden beskriver sig som en institution, hvis værdier baserer sig på et "humanistisk menneskesyn", hvor det enkelte menneske ses som "unikt og forskelligt fra andre". Overfor familierne tilstræber institutionen at etablere et forhold præget af "respekt og accept", og man ønsker at være "solidariske" og "tilstræbe ligeværdighed". Selve indsatsen bør basere sig på "åbenhed" og "aktiv deltagelse": institutionen tilstræber "størst mulig åbenhed til beboerne" og at "inddrage" beboerne "aktivt" i "tilrettelæggelsen af deres egen behandling inden for Familiegaardens vedtagne rammer og i forhold til beslutninger i huset, som har relation til deres dagligdag". Familiegaardens mål er at skabe velfærd - "det gode liv" - for alle mennesker i en respekt og anerkendelse af det enkelte menneskes forestilling om det gode liv. På Familiegaarden antager man, at udvikling bedst skabes i en tæt kontakt til andre mennesker. En tæt og god kontakt er baseret på indlevelse og involvering, og dette er forudsætningen for, at alle andre værdier for indsatsen kan imødekommes.[76]

Det gode liv – et almindeligt/ualmindeligt liv

Familiegaardens mål er at skabe velfærd og "det gode liv" for alle mennesker. Hvad, der er det gode liv, kommer ikke til udtryk i Familiegaardens skriftlige værdigrundlag, men når man spørger Familiegaardens ledelse, ses de familier, der kommer på Familiegaarden, som kendetegnet ved "social arv".[77]

På Familiegaarden beskrives social arv som dét, at forældrene ofte har kort skolegang og få arbejdserfaringer som oftest opnået ved aktiveringer eller deltagelse i særlige projekter. Ofte er det faderen, der har en eller anden form for erhvervserfaring. Social arv ses dermed også bundet til køn. Forældrene har ofte økonomiske problemer, og de har ikke altid en egnet familiebolig. I nogle tilfælde er der tale om "tunge" forældre, hvis sociale problemer skyldes begavelsesmæssige handicaps .[78] Social arv begribes dermed overordnet som ulige chancer for at deltage på lige fod med andre i samfundet. Men når det drejer sig om det gode liv, drejer social arv sig også om, at nogle familier har dårligere forudsætninger for at leve et almindeligt familieliv:

> MEDARBEJDER M: Hm, ja, men jeg tror faktisk i den tid, vi har eksisteret her, og hver fald fremover, jeg tror, vi får flere af de beboere, som er meget ustrukturerede. Og meget sådan klondikeagtige. De er vant til sådan lige at [uf], når det passer sig deroppe. Og alt hvad der hedder, hvad skal man sige, almindeligt familieliv, det har de sådan set aldrig prøvet. Det kender de slet ikke til, og det er da guld værd, hvis man kan give dem lidt…
> MEDARBEJDER G: Jamen det er vi enige om…
> MEDARBEJDER M: … af hensyn til børnene…
> MEDARBEJDER G: Jo. (Bilag V paragraf 829-831).

At være "klondikeagtige" har, som det fremgår af ovenstående, at gøre med, at man er ustruktureret, og årsagen er, at man er uerfaren eller nybegynder i opbygningen af det almindelige familieliv. På Familiegaarden antager man således, at hvis en person aldrig har prøvet at leve et almindeligt familieliv, har denne ringere forudsætninger for at skabe et almindeligt familieliv. Man kan sige, at Familiegaarden ser familien som et rum for socialisering og læring af normer, værdier, holdninger og adfærdsmønstre (f.eks. at spise morgenmad sammen, som ovenstående citat drejer sig om), der giver barnet forskellige forudsætninger for at opleve og

[76] Bilag 19.
[77] Bilag 2.
[78] Bilag 2.

senere selv at opbygge et almindeligt familieliv. Dét, man lærer i sin egen familie, bliver og opleves som ”naturligt”. Fordi der er tale om noget, der opleves naturligt, kan det være svært at ændre, med mindre man er i stand til at lære noget nyt.[79] Familiegaardens familier ses således som familier, der har dårligere forudsætninger for at leve et godt liv, eller som er egentligt ”uegnede til at leve et almindeligt liv”.[80] Målet er således at lære forældrene ”at leve et almindeligt liv”.[81] Begrundelsen er hensynet til børnene.

Af pjecen til forældrene fremgår det, at Familiegaarden ikke forventer, at forældre skal være perfekte:

> ”Der er naturligvis ingen mor, der er perfekt. Selv den bedste mor er ikke perfekt - hvor gerne hun end ville være det. Så det går vi heller ikke ud fra, at du skal være” (Bilag 20).

Selvom det ikke forventes, at forældrene skal være perfekte, så baserer Familiegaardens værdier sig på en forestilling om, at det bør være muligt for alle at få et godt liv. Forudsætningen for at få et godt liv er, at man kan lære at blive en mere almindelig, normal familie. Og fordi Familiegaarden skal vurdere, om dette er muligt, må man skelne mellem, hvornår noget er mere eller mindre almindeligt eller ualmindeligt, godt eller dårligt, normalt eller unormalt. Dette krav om ikke blot at fremme det gode liv men også at vurdere, hvad der er et godt liv, former imidlertid et dilemma, for *hvordan opretholder man en respekt for den enkeltes forestillinger om det gode liv, når man samtidig skal vurdere, hvad der er godt eller dårligt?* Kun fordi dette dilemma ses, bliver det vigtigt med en værdi om, at man i indsatsen skal tilstræbe ligeværdighed.

Ligeværdighed – en god/dårlig forælder

Fordi Familiegaarden ikke blot skal fremme men også vurdere, om det er muligt at opnå det gode liv, må institutionen skelne mellem, hvad der er godt og dårligt. Familiegaarden er klar over, at familierne også er klar over dette. Medarbejderne bemærker, at forældrene indimellem synes, at medarbejderne er ”bedrevidende” eller ”nedladende”, når de giver råd, og kan opleve det som om, de får at vide: ”du er da en dårlig mor”. Medarbejderne bemærker også, at forældre kan blive usikre på, hvad de skal gøre, og f.eks. synes det er svært, når alt skal ”forklares og begrundes altid”.[82] Fordi Familiegaarden skal vurdere, hvad der er godt eller dårligt bliver ligeværdighed, solidaritet, samt respekt og accept af forældrenes egne forestillinger om det gode liv vigtige værdier. Dette opløser dog ikke det forhold, at Familiegaarden i sidste ende må vurdere, om forældrene har en god eller dårlig omsorgsevne. Familiegaarden er klar over, at forældrene er klar over dette og kan være angste for at miste deres barn.[83] Fordi værdien om ligeværdighed ikke opløser det forhold, at Familiegaarden skal vurdere, om forældrene er i stand til at levere et godt nok liv for barnet, og fordi man er klar over, at Familiegaardens vurdering kan få konsekvenser for kontakten til barnet, bliver åbenhed og aktiv inddragelse vigtige værdier.

[79] Bilag V paragraf 672, 743-751.
[80] Bilag 8.
[81] Bilag 2.
[82] Bilag Familie 2, paragraf 551-515.
[83] Bilag Familie 4, paragraf 951.

Åbenhed - strategier

På Familiegaarden tilstræbes der størst mulig åbenhed overfor forældrene, dels i forhold vedrørende deres egen behandling, dels i forhold til beslutninger vedrørende deres dagligdag. Men fordi Familiegaarden skal skelne mellem godt og dårligt og vurdere, om noget er godt nok eller kan blive bedre, må man også lægge "strategier" således, at det bliver muligt at skabe et grundlag for en sådan vurdering. Derfor er der visse kommunikationer, som familierne ikke har adgang til. Det gælder f.eks. møder mellem medarbejderne og familiebøgerne. Familiegaarden er klar over, at forældrene ved, at de bliver vurderet. Det bemærkes f.eks., at forældre kan virke nervøse, når medarbejderne er til stede, og at det måske skyldes, at de vil gøre det "så godt som muligt", og at forældre kan være bange for at gøre noget "forkert".[84] På Familiegaarden er man ligeledes klar over, at forældrene har brug for noget, de kan "tro" på og har brug for at sige, at "det går meget bedre hjemme i weekenden". De "har brug for" at fremstille sig som særligt gode forældre på Familiegaarden.[85] Fordi det er synligt, at interaktionen på Familiegaarden også er præget af strategiske overvejelser, bliver det vigtigt med en værdi om åbenhed. Åbenhed ses som en forudsætning for at tillid kan opstå. Tillid er en forudsætning for intervention.

Tillid - mistillid

Familiegaarden beskriver sig som en institution, der kan bidrage til at lære familierne at blive bedre familier dvs. en forandring. På Familiegaarden drejer indsatsen sig især om "kontakt og involvering", fordi det antages, at kontakt og involvering skaber tillid. Familiegaarden er således "overbeviste om at involvering med beboerne, den gensidige kontakt og tillid er helt afgørende for, om vi får mulighed for at støtte forældrene i deres arbejde for at få et bedre liv".[86] Idealet om tillid kan dermed ses som en håndtering af det centrale problem, der består i på den ene side at skulle vurdere, hvad der er godt/dårligt og på den anden side at skulle bevare respekten for den enkeltes forestillinger om det gode liv og således også en håndtering af det forhold, at Familiegaarden arbejder med to "beskeder". At kunne indgå i en god tillidsfuld kontakt er derfor meget centralt for *Familiegaardens* evne til at begrunde sig selv funktionelt. På Familiegaarden betyder det, at medarbejderne skal have evne til at involvere sig. Hvis medarbejderne er i stand til dette, kan de give forældrene en oplevelse af ligeværdighed på trods af, at kontakten også er begrundet i et krav om at observere og undersøge, og derfor også involverer strategier. At være medarbejder på Familiegaarden stiller dermed krav til refleksion. Familiegaardens medarbejdere må være "bevidste om, hvor svært det er at være i tæt kontakt og modtage støtte af dem, der også skal observere og vurdere en".[87] Det svære består i, at der også er en mulighed for mistillid.

På Familiegaarden oplever ledelsen, at dagligdagen ofte er præget af konflikter: "Der er mange konflikter – næsten hver dag".[88] Når Familiegaarden forklarer, hvorfor det er tilfældet, henviser man bl.a. til familiernes indbyrdes forhold og det, at de "deler" problemer:

> "Familierne lever jo tæt sammen og deler hinandens problemer […] Det kan give anledning til mange intriger. På morgenmødet kan man nogle gange mærke, om der er en iskold stemning, og så har der måske været konflikt i aftenens eller nattens forløb" (Bilag 8).

---

[84] Bilag Familie 2, paragraf 560, 842, Bilag Familie 4, paragraf 710, 743.
[85] Bilag E, paragraf 148-155.
[86] Bilag 19.
[87] Bilag 19.
[88] Bilag 2.

For meget kontakt kan med andre ord være problematisk. Overfor politikerne og de administrative myndigheder præsenteres konflikterne som et symptom på trange fysiske forhold: de fysiske forhold er årsagen til konflikter. Familiegaarden har forsøgt at "mildne" det med en "hyggelig indretning"[89], men vurderer overfor politikerne:

> "Der er efterhånden flere områder i vores måde at behandle beboerne på i de nuværende rammer, som vi sætter spørgsmålstegn ved. Hvor troværdig er f.eks. de mange observationer vi foretager, når det foregår i et miljø, som stresser voksne, børn og personale" (Bilag 19).

Familiegaarden vurderer, at "en central forudsætning for at udvikle institutionen og dens visioner er, at der gøres noget ved de fysiske rammer for beboerne og personalet", således at man får "større mulighed for individuel behandling".[90]

Individuel behandling ses således som det, der kan gøre det muligt at opnå den tillid og kontakt, der skal til for at levere en ordentligt ydelse. Selvom det reflekteres, at det at skulle observeres og vurderes i tæt kontakt kan lede til stress, vurderer Familiegaarden alligevel, at *mere* individuel kontakt og behandling vil være positivt. Fordi kontakt og involvering ses som en forudsætning for at kunne intervenere, kan en refleksion over de problematiske sider af tæt kontakt ikke umiddelbart danne grundlag for videre operationer. Mistillid og konflikter i kontakten med familierne forklares derfor ikke som et resultat af tæt kontakt og en involvering i den enkelte. Det forklares som et resultat af begrænsningerne i de fysiske omgivelser og en form for knaphed i kontakt. *Antagelsen synes at være, at jo mere individuel kontakt man har, des bedre muligheder har man for at involvere sig og for at etablere en tillidsfuld kontakt til forældrene*.

Et eksempel herpå er, at Familiegaarden i 2001 åbnede for forhandlinger om mere "fleksibel arbejdstid" med SL med henblik på at skabe bedre muligheder for at tage ud af huset med kontaktfamilierne f.eks. i sommerhus, ferielejlighed m.m., opnå mere samvær i forbindelse med dagligdagsaktiviteter (madlavning, rengøring, spisning m.m.) samt at lave fælles temadage for voksne beboere og personale. Begrundelsen for dette var "at sikre kontaktpersonernes muligheder for optimal involvering med deres kontaktfamilier", at dyrke "fællesskabet under andre former", at "forbedre beboernes fornemmelse af ligeværd med personalet" og at forbedre miljøet i beboergruppen.[91]

Kontakt og involvering ses som så centrale elementer i indsatsen, at ledelsen anvender begreberne til at beskrive sig selv i forskel til øvrige institutioner. Familiegaarden er ikke en institution, hvor personalet er der "8-16, og derefter bliver familien udstyret med en mobiltelefon". Man beskriver dette som en "ravnemor-politik".[92] På Familiegaarden mener man, at dette reelt er konsekvenserne af f.eks. den systemiske metode. *Man beskriver således sig selv i direkte forskel til institutioner som f.eks. Kærnehuset.*

Kontakten til familierne ses også som forskellig i forhold til den kontakt, som familierne f.eks. kan få i mødet med en forvaltning. Kontakten i en forvaltning beskrives som præget af "fjernhed". Det er qua den tætte kontakt, at Familiegaarden ser sig selv som værende i stand

[89] Bilag 19.
[90] Bilag 19.
[91] Bilag 19.
[92] Bilag 2.

til at gøre en forskel i forhold til familier, som ofte er "født i systemet og er en del af systemet".[93] Det er via kontakten, at muligheden for intervention og forandring skabes.

Indsatsens værdi – barnets bedste

Af det foregående fremgik det, at Familiegaardens ydelse kan beskrives som *at intervenere med henblik på at lære familier at blive bedre familier (at skabe forandring) og at undersøge om dette er muligt set i lyset af forældrenes omsorgsevne.* Her fremgik det også, at dette forudsætter evne til prognosticering. På Familiegaarden sker denne ud fra en vurdering af forældrenes *evne til at lære at blive bedre forældre – dvs. forandre sig – inden for en rimelig tidshorisont.* Begrundelsen er, at dette kan bidrage til at forebygge sociale problemer. Men hvad vil forebyggelse sige? Og hvad er et godt resultat?

På Familiegaarden er et godt resultat ikke så entydigt. Det afhænger af fra hvilket perspektiv, der iagttages. På den ene side er det et mål, "at alle bliver ved med at være en familie og kommer videre med støtte".[94] På den anden side er det ikke nødvendigvis et mål, at familien bliver sammen. Et godt resultat kan være, at der i løbet af opholdet sker en "modningsproces", hvor "mor går ind i en erkendelse af, hvad der er problemet" og på den måde bliver en "bedre deltidsforældre".[95] Om opholdet resulterer i en anbringelse af barnet uden for hjemmet eller ej, er således ikke i praksis det endegyldige kriterium for, om opholdet har været godt eller dårligt. Indsatsens værdi kan ikke blot måles ud fra, om et barnet anbringes uden for hjemmet el-

---

[93] Bilag 8. Kravet om tæt kontakt stiller krav til den enkelte medarbejder. På Familiegaarden mener medarbejderne selv, at kontakten er altafgørende. Hvis en forælder inviterer til kontakt f.eks. ved at drikke kaffe med en, så skal man tage imod forældrenes "gestus" – "om man så skal kaste den kop kaffe op bagefter (Bilag Q, paragraf 15, Bilag R, paragraf 436-439). Den tætte kontakt gør det indimellem nødvendigt for medarbejderne at "læsse af". At læsse af handler om indbyrdes mellem medarbejderne at dele de følelser, som arbejdet og kontakten med familierne giver, men også om at støtte hinanden i, at det man gør, er godt nok. Den tætte kontakt kan gøre arbejdet "personligt svært", specielt når der skal træffes beslutninger om familiens fremtid. Så kan arbejdet mærkes i "maven", så føles arbejdet som en "svær" og "barsk" opgave, der er svær at "bære" eller "nænne". Medarbejderne oplever også indimellem, at de må "passe på sig selv". Forældrene kan være kritiske, og som medarbejder må man lægge "ryg til" mange ting. På Familiegaarden kan arbejdet være "hårdt" i den grad, at det næsten "tager livet" af én. På den måde tilkendegiver medarbejderne på forskellig måde, at de oplever "afmagt" (Bilag A, paragraf 20-36, Bilag B, paragraf 112-113, 181, 433, Bilag C, paragraf 39, Bilag D, paragraf 230, 287, 709-715, 1122-1124, Bilag E, paragraf 84, Bilag F, paragraf 23. Bilag G, paragraf 27-31, Bilag G, paragraf 1368-1372, Bilag K, paragraf 1179-1191, Bilag M, paragraf 23, Bilag M, paragraf 27, Bilag U, paragraf 7). Den tætte kontakt provokerer også nogle personlige grænser, som det accepteres, at man giver udtryk for f.eks. personlige grænser i forhold til at dele værelse med de voksne forældre på tur (Bilag B, paragraf 236-45, 294-297, Bilag D, paragraf 351-360, Bilag F, paragraf 25, Bilag H, paragraf 5, Bilag V, paragraf) På Familiegaarden anvendes idealet om kontakt også på forholdet mellem medarbejdere indbyrdes. Det anses for værdifuldt at dele tanker, følelser og holdninger i forhold til håndteringen af det daglige arbejde og at drage omsorg for hinanden både i en iagttagelse af den professionelle og privat-personlige rolle. Fra ledelsens side lægger man vægt på, at "presset" ikke skal ligge på den enkelte pædagog. En måde, hvorpå presset på den enkelte pædagog lettes, er gennem humor. Når arbejdet opleves som særligt "tungt" anvendes sort humor, primært med forældrenes karaktertræk, egenskaber, adfærd og indbyrdes relationer som genstand (Bilag G, paragraf 203-211, 620-624, 718-725, Bilag S, paragraf 204-209, 219-231, 243-250, 305, Bilag V, paragraf 133-141, Bilag B, paragraf 352-356, Bilag D, paragraf 542-548, 563-566, Bilag S, paragraf 380-384, Bilag U, paragraf 29, Bilag V, paragraf 540-599) På Familiegaarden vurderer man, at så længe den sorte humor blandt medarbejderne ikke får betydning for, hvordan man er sammen med de mennesker, man har med at gøre, så gør det ikke noget. Den sorte humor er ikke nødvendigvis et udtryk for kynisme. Hvis den bliver det, "så er det galt". Den sorte humor kan være en "kompetence" i forhold til at klare noget, der er svært og kan således være et værn mod kynisme, på samme måde som det at "læsse af" kan være det (Bilag H, paragraf 7).

[94] Bilag 2.

[95] Bilag 8.

ler ej, men må ses i forhold til, om resultatet af et ophold fører til den løsning, der er *bedst for barnet*. Set ud fra dette perspektiv kan en anbringelse være et godt resultat. *Familiegaarden ser dermed ikke deres funktion som det at forebygge anbringelser*. I stedet ser man det som sin funktion at hjælpe, og det gør man som sagt ved *at intervenere med henblik på at lære familier at blive bedre familier (at skabe forandring) og at undersøge om dette er muligt set i lyset af forældrenes omsorgsevne*. Begrundelsen er, at det sker af hensyn til barnets bedste.

Ledelsen er klar over, at hvad, der er barnets bedste, ikke er entydigt. Familiegaarden har et arbejdspapir, der vedrører dilemmaer og holdningsforskelle i en personalegruppe. På arbejdspapiret er der tegnet et kryds, der markerer det dilemma, man står i, når man træffer beslutninger vedrørende et barns fremtid. Indholdet af papiret kan beskrives som følgende:

- ”Respekt for barnets ret til stabile og trygge opvækstvilkår hos forældreskikkelser, der holder af det” versus ”Respekt for barnets rødder”.
- ”Barnets udviklingsmæssige behov i højsædet” versus ”Varetagelsen af barnets behov for at høre til og holde kontakt til barnet primære relation”.
- ”Risiko for manglende kontinuitet og mange brud” versus ”barnets truethed i fysisk/psykisk udvikling”.
- ”Risiko for, at ingen egentligt har ansvaret (offentligt omsorgssvigt)” versus ”Den sociale arv”.
- ”Risiko for, at mere eller mindre spinkle bånd mellem barn og biologisk familie også rives over i forløbet” versus ”Kan kompenserende hjælp sikre barnets udvikling (overlevelse) tilstrækkeligt?” (Bilag 20)”.

Papiret reflekterer, at hvad, der er godt for barnet, *ikke altid er givet*. En beslutning om et barns fremtid er kun relativt sikker, set fra barnets perspektiv. Det må netop bero på et skøn. På Familiegaarden kan dette give anledning til diskussion, som følgende referat af en samtale i mødelokalet er et eksempel på:

> ”En medarbejder siger, at undersøgelser viser, at anbringelser ikke altid ender lykkeligt for barnet. At børn, der bliver anbragt, er i risiko for at få problemer senere i livet. Medarbejderen mener, at ”når videnskaben har vist, at det er sådan” […] så må man forholde sig til det som behandler. Man kan ikke automatisk gå ud fra, at anbringelse er godt. Medarbejderne mener, at man må spørge, når man anbringer et barn, om anbringelse som løsning ”vil være bedre for barnet end at blive hos forældrene. En anden medarbejder siger, at videnskaben heller ikke viser alt […] Medarbejderen siger, at de børn der bliver anbragt sikkert ikke altid kan fortælle en ”lykkelig fortælling”. At det ikke er sikkert, at de børn, der bliver anbragt, får et lykkeligt liv sådan, som ”vi synes et lykkeligt liv er”. Men medarbejderen mener ikke, at det betyder, at anbringelse ikke er det bedste for barnet. Hvis barnet bliver hjemme, vil det heller ikke nødvendigvis være en ”lykkelig fortælling”. En tredje medarbejder siger, at det er svært at vide, […] at det er så ”individuelt” og også handler om, hvordan anbringelsen forløber. Om der er ”kontinuitet” i anbringelsen […] En fjerde medarbejder tilslutter sig dette. Den første medarbejder siger, at man også snakker om, at man bruger tvangsadoption for sjældent, og at det måske ville være en løsning på problemet med kontinuitet. Den tredje medarbejder siger, at det mener vedkommende ikke, man kan, for ”hvad hvis forælderen faktisk kan forandre sig?” (Bilag P, paragraf 5-9).

Diskussionen illustrerer, at indsatsens værdi - at gøre det bedste for barnet – ikke gør det entydigt nemt at bestemme, *hvad* der er det bedste for barnet, og at dette kan diskuteres på Familiegaarden. Diskussionen illustrerer også, at indsatsens værdi er svær at holde konstant. Mange faktorer har betydning, og hvorvidt barnets bedste sikres, og således om hjælpen kan be-

grundes, viser sig først over tid. På Familiegaarden er evnen til at foretage en prognosticering af forældreevnen en del af ydelsen. Men man kan ikke med sikkerhed beslutte, men må dog beslutte, om forældrene er i stand til at varetage barnets bedste i fremtiden. Man opererer på et usikkert grundlag, og det reflekteres som i ovenstående indimellem.

Den kontingens, der følger af, at man ikke kan se, om en vurdering er rigtig før i fremtiden, betyder, at resultaterne af Familiegaardens indsats kun kan fremstå som relativt sikre. Derfor er indsatsens værdi heller ikke altid synlig. På Familiegaarden ser man sig som en brik i et større puslespil, hvor meget også afhænger af, om familien får den rigtige hjælp efter et ophold på Familiegaarden, og at børnene bliver "holdt synlige". Fra ledelsens side oplever man det som frustrerende, at familierne ofte har skiftende sagsbehandlere. Det gør det svært at sikre kontinuitet frem for "punktindsats", der kun retter sig mod "behovet i situationen". Her refererer ledelse til Graversenudvalget og det "at dele holdninger, følelser og syn".[96] På Familiegaarden ser man ikke sig selv som dem, der træffer de afgørende beslutninger vedrørende familien. Det er en myndighedsopgave.[97]

Trods det, at man kan se en række problemer, er man nødt til *at fungere*. Fra ledelsens side taler man derfor om, at man som minimum må sikre, at børnene ikke bliver "tidligt skadede mens de er her".[98] Selvom man laver prognosticeringer, vurderer risici og forsøger at forebygge fremtidige problemer, må man erkende, at praksis ofte kun gør det muligt at *sikre* barnet her-og-nu:

> "Formålet med det vi gør, det må vi hjælpe med at holde fast i og få det konstrueret. Det handler meget om barnet og at tro på, at det har hjulpet. At barnet ikke bliver skadet, så det ikke har kunnet knytte sig. Der er virkelig klasseforskelle og uretfærdigheder. Og det offentlige kan ikke kompensere for det. Man tager ikke skade af at være på institution, men det har måske kun lidt betydning." (Bilag 8).

Familiegaardens ledelse er således opmærksom på, at samfundet og også institutionen selv har begrænset evne til at forebygge. Virkningen af indsatsen og dermed dens værdi på sigt er noget, der er forbundet med betydelig usikkerhed. I praksis beror indsatsen måske kun på kompensation her-og-nu. Derfor kræver arbejdet tro og en konstruktion af, at det nytter for barnet.

Tro og viden

På Familiegaarden ser ledelsen arbejdet som noget, der også er en "trossag". Det forudsætter en tro på, at det nytter noget at forsøge at skabe en ligeværdig kontakt og en tro på, at man kan gøre en "positiv forskel" for beboerne inden for rammerne af det "bedst opnåelige".[99]

I praksis kan det være svært at bevare denne tro. Nogle af medarbejderne mener, at man f.eks. skal "passe på ikke at tillægge rammerne alt for stor betydning" i forhold til de konflikter, der kan opstå, dels mellem beboere og dels mellem beboere og personale. Begrundelsen er, at Familiegaarden på mange måder er bedre end det, familierne er vant til. Hvis familierne virkelig var trætte af at være på Familiegaarden, "skulle man tro, at de ville fare ud" af huset og

[96] Bilag 8.
[97] Bilag B, paragraf 11.
[98] Bilag 8.
[99] Bilag 2, Bilag 19, Bilag 20.

lave noget andet, ”men det gør de heller ikke”. Forklaringen er f.eks., at nogle familier har en særlig ”krævementalitet”, hvor de forventer, at Familiegaarden skal yde mere, end man kan f.eks. betale taxa eller gøre ting, som ikke er en del af behandlingen. Når man i forlængelse heraf siger, at det ikke er, fordi ”man ikke under dem det godt”, siger man egentligt, at man under familierne det godt men ikke for enhver *pris*.[100] Indimellem oplever nogle af medarbejderne således, at nogle familier kræver for meget og ikke ser, at samfundet bruger ressourcer på at hjælpe dem. Derfor bliver en værdi om solidaritet vigtig, som en form for værn imod oplevelsen af, at nogle forældre kører på frihjul og ikke tager ansvar for samfundets ressourcer. På Familiegaarden formuleres denne værdi om solidaritet af andre medarbejdere som det, at forældrene ikke kan gøre for, at de ikke kan tage ansvar for deres egen situation. De har brug for hjælp (jf. Bilag 23). Således er der på Familiegaarden forskellige syn på det, forældrene gør, og i hvilket omfang hjælp giver mening. På tværs af forskellige syn på årsagerne til forældrenes adfærd, er der imidlertid en antagelse om, at hjælp forudsætter en egenindsats fra forældrenes side. Hvis ikke forældrene gør noget selv, ikke tager imod hjælpen og ser den som hjælp, selvom visse betingelser i hjælpen måske ikke er optimale, så kan det blive svært at fastholde troen på at hjælpen nytter (jf. Bilag 23). Fordi hjælpen ikke altid nytter, fordi troen på, at man kan gøre en forskel, til tider er svær at fastholde og fordi, at solidaritet har en grænse, opstår der på Familiegaarden også et behov for at demonstrere, at indsatsen nytter.

Derfor præsenterer Familiegaarden sig overfor det politiske system som en ”udviklingsorienteret” og ”lærende organisation”, der møder ”de stadigt skiftende arbejdsopgaver med stor faglighed”. Familiegaarden beskriver sig selv som en institution, der forsøger at leve op til nutidens krav om udvikling gennem læring, refleksion og kundskab. I 2001 igangsatte man således en ”sikring af den interne uddannelse af personalet”, i form af ”fortløbende opkvalificering af det aktuelle personale og først og fremmes en indføring og kvalificering af nyt personale gennem undervisning, coaching, supervision m.m. og ved, at den nye medarbejder får en mentor”. Man etablerede i den efterfølgende periode et kursusforløb i samarbejde med et seminarium. Ligeledes begyndte man at arrangere temadage, f.eks. med det formål at diskutere hvad man ”satser på” i forhold til uddannelse og at samle op på uddannelsesmæssige tiltag.[101] På Familiegaarden er idealet, at man tror på, at det er muligt og nytter at hjælpe. Virkeligheden er, at det ikke altid er tilfældet. På Familiegaarden har ledelsen forsøgt at håndtere dette problem gennem øgede krav til læring. Ligesom familierne skal lære at blive bedre familier, skal medarbejderne også lære at blive bedre. Læring er således et medium for håndtering af risikoen for en utilstrækkelig eller uvirksom indsats.

Programmer

Et ophold på Familiegaarden varer fra 6-9 måneder og som oftest 9 måneder. Familiegaardens program – behandlingsprogrammet - kan beskrives som differentieret i *ugeskemaer, intern arbejdsdeling, metoder*. Dette program tilrettelægger samlet set et ophold, hvor familierne observeres stort set hele tiden - 24 timer i døgnet - på forskellige måder og af forskellige personer. Familiegaardens behandlingsprogram organiserer muligheden for behandling men også observation i henhold til, *hvornår* familierne kan observeres, af *hvem og på hvilken måde*. Det er kendetegnende, at idealet om en tæt kontakt har betydning for programmet men også nødvendigheden af at kunne observere og undersøge familien.

[100] Bilag T, paragraf 13.
[101] Bilag S, paragraf 71, Bilag V, paragraf 40-142, Bilag 19.

Indflytning

Når familien flytter ind på Familiegaarden, får den et værelse. På grund af den trange plads er det begrænset, hvor mange ting familien kan medbringe. Familien kan låne praktisk udstyr efter aftale. Hvis familien ikke har nok børneudstyr, er køb af dette ofte aftalt på visitationsmødet. Familien får hurtigst muligt tilknyttet et team bestående af en kontaktpædagog og en socialrådgiver. Familien får også en kontaktbeboer eller -familie, hvis opgave er at vise familien til rette på institutionen. Hvis familien har et barn over 6. mdr., indskrives barnet i institutionens børnehave. Indflytningen markerer ikke blot, at familien nu fysisk befinder sig indenfor (vs. udenfor) Familiegaarden. Den markerer også, at familien nu kan gøres til genstand for behandling og undersøgelse.

Regler

Familierne må gerne modtage gæster på Familiegaarden, med mindre der er aftalt særlige regler f.eks. ved visitationsmødet.[102] På Familiegaarden må voksne ikke indtage alkohol eller narkotika. Voksne, der har haft et tidligere misbrug, skal som nævnt lade sig urinprøvekontrollere, og i nogle tilfælde stilles der krav om, at de er på antabus.[103] Overholdelsen af denne regel anses som vigtig. Regelstyring anses i øvrigt ikke som uproblematisk. F.eks. indførte Familiegaarden på et tidspunkt en regel om, at familierne ikke selv måtte hente madvarer, fordi man havde mistanke om, at nogle forældre hamstrede mad til egen bolig. Det blev derefter sådan, at en bestemt medarbejder stod for udlevering af madvarer, bleer og rengøringsartikler. Denne regel vakte nogen utilfredshed blandt forældrene, og medarbejderne syntes heller ikke, at den var entydigt nem at administrere.[104] Generelt har Familiegaarden også få egentlige husregler. Derimod er der en generel forventning om, at familierne skal *deltage* i ugens program.

Ugeskemaet

Familiegaarden beskriver sig som en institution med en ”fast struktur”. Man har et ugeskema, der beskrives som ”arbejdsdage” med ”en fast rytme”. Den individuelle støtte betyder således også i praksis, at forældrene er på ”arbejde”.[105] Forældrene har, som på arbejdsmarkedet, pligt til at deltage i ugens program, undtagen hvis de er syge. ”Programmet er ikke til diskussion. Det skal følges”.[106] Forældrenes behov for at holde fri en ekstra dag, f.eks. i dagene før helligdage, er ikke et argument for at give dem ”lov til” det.[107]

Ugeskemaet betegner overordnet set den del af familiens tid, hvor det forventes, at familien yder, dvs. deltager i behandling. Det angiver, hvornår der arbejdes (behandling), og hvornår der ikke arbejdes. Ugeskemaet er differentieret i reference til de forskellige familiemedlemmers roller (voksen/forælder/barn) og de opgaver, der er forbundet hermed. Ugeskemaet ser dermed familien som et socialsystem, som består af forskellige medlemmer, der har forskellige behov og forventes at opfylde forskellige krav, og hvor imødekommelsen af forskellige behov og krav nødvendiggør en planlægning. Denne planlægning beskrives i første omgang i reference til en skelnen mellem arbejde og fritid. Det betyder ikke, at Familiegaarden ikke behandler eller undersøger familierne i fritiden. F.eks. er spisningen et sted, hvor man ”i høj

[102] Bilag O, paragraf 51.
[103] Bilag D, 563-576.
[104] Bilag R, paragraf 830-877.
[105] Bilag 20.
[106] Bilag 8.
[107] Bilag V, paragraf 27-30.

grad observerer".[108] Selvom der skelnes mellem arbejde og fritid, så er deltagelse i Familiegaardens dagligdag og samlede sæt af aktiviteter fra morgen til aften mindst lige så vigtigt. Om dette krav om deltagelse siger Familiegaarden:

> "Det er os, der bestemmer, hvad der skal ske. Der er ikke meget brugerindflydelse, og der er ikke mulighed for at tage en slapper. Lars Uggerhøj har jo det her brugerperspektiv, og jeg synes, at han meget godt beskriver det. Det er jo som et fængsel. Der er utroligt meget opdragelse og tvang. Det kræver meget af forældrene. Vi andre ville ikke kunne holde det ud. Det ville du heller ikke, hvis du skulle bo her. Man kan sagtens kalde det disciplinering. Det er det, og man skal også kalde det ved rette ord […] Det er ikke noget, de efterspørger selv" (Bilag 8).

På den måde reflektere Familiegaardens ledelse over, at ugeskemaet blot er et element i en dagligdag, der indbefatter en høj grad af tvang og selvdisciplinering. *Familierne er som familier både på arbejde, når de 'arbejder' og i 'fritiden'.* På den måde fordrer programmet tæt kontakt og gør det på den anden side muligt at observere familierne ofte og i mange situationer.

På Familiegaarden forventes det, at forældrene selv sørger for, at alle kommer op, bliver vasket og spiser morgenmad. Tidligere sørgede familierne selv for morgenmad, men i dag serverer Familiegaarden morgenmaden "lidt a la et hotel". Begrundelsen herfor er, at morgenmaden ellers kunne bestå af cola og snegle. Forældrene skal imidlertid selv rydde op efter morgenmaden. Derefter følger det daglige program, som rummer variationer i løbet af ugen.

8.50: Forældrene afleverer børnene i børnehave.	
9.00: Morgenmøde	Praktiske informationer om det individuelle dagsprogram Fredag: snak om hjemrejse og hvad der skal ske i weekenden.
9.15-10.00: Rengøring på beboernes fællesrum	
10.00-15.00: Varierende program.	

Medarbejderne deltager delvist i rengøringen og holder øje med, hvordan det går. I løbet af ugen af er der tilrettelagt et program i tidsrummet 10.00-ca.15.00. To af ugens dage er børnene i børnehave til kl. 12.00. Tre af ugens dage er børnene også i børnehave om eftermiddagen: Tirsdag, onsdag og torsdag til kl. 14-15.00 afhængigt af aktiviteterne.

	Mandag "Familiedag"	Tirsdag "Samtale/mødedag"	Onsdag "Aktivitetsdag"	Torsdag	Fredag
Formiddag	Familietræning	Ugesamtaler, formøder, opfølgningsmøder.		Husmøde	Socialt gruppearbejde
Eftermiddag	Familiedag				Hjemrejse

Mandag er familiedag. Om formiddagen har familierne forældretræning med kontaktpædagogen, og om eftermiddagen har de familiedag sammen med kontaktpædagogen. Ideen med fa-

[108] Bilag 8.

miliedagen er, at forældrene spørger sig selv "hvad kunne være godt for mit barn?".[109] Barnets behov er dermed ideelt set styrende for familiedagen. *Tirsdag* er mødedag, hvor de møder, som familierne deltager i, så vidt muligt holdes. Det kan være ugesamtaler med kontaktpædagogen og/eller socialrådgiveren. Det kan være formøder eller opfølgningsmøder. *Onsdag* er aktivitetsdag, som kan bestå i at gå i værkstedet, dyrke motion el.lign. Ideen med aktivitetsdagen er at aktivere de voksne men også at give dem en mulighed for at komme "lidt væk fra samtalerne og problemerne". *Torsdag* er der husmøde med planlægning af madlavnings- og rengøringsplan for næste uge. Resten af dagen er der individuelle aktiviteter. *Fredag* er der socialt gruppearbejde. Dagen bruges også til at gøre klar til weekenden og evt. hjemrejse. Det drejer sig om at få planlagt og at huske barnets behov f.eks. at sørge for, at man får frokost, og at barnet får en ren ble på, inden man "styrter ud af døren".[110]

Når dagens aktiviteter er omme, har forældrene fri indtil aftensmåltidet, med mindre de skal lave mad. Hver familie laver mad en gang om ugen til alle familierne med hjælp fra kontaktpædagogen. Aftensmåltidet indtages i kælderen sammen med de medarbejdere, der er på aftenvagt. Efter aftensmåltidet er det "som i enhver anden familie". Der skal vaskes, børnene skal i nattøj og puttes ca. kl. 20.00. Det er en aftale, man har, for at der også er "voksenfred". Resten af aftenen går med at se TV, "hænge ud", spille computer eller kort. Forældrene går som regel tidligt i seng: "de er trætte som alle andre". Den pædagog, der har aftenvagt, holder forældrene "fast" i rutinerne, som f.eks. handler om, at børnene skal puttes, selv om der er noget i fjernsynet. Aftenvagten hjælper og er sammen med de voksne om aftenen, hvis de har lyst.[111]

Udover det fælles ugeskema laver teamet en ugeplan med den enkelte familie, som indpasses i ugeskemaet. Den individuelle ugeplan kan rumme mange forskellige aktiviteter: konsultation af professionelle (psykolog, afspændingspædagog, læge), møder, byture, individuelle aktiviteter, eller særlige begivenheder f.eks. børnefødselsdage.[112]

To aftener om måneden er der "udeaften", hvor personalet passer børnene i tre timer. Forældrene går f.eks. i biografen eller tager hjem. Tidligere lagde personalet "pres" på, at forældrene skulle prøve noget "nyt" på disse aftener, men det er "droslet" ned nu: "De skal have lov at blæse ud". Forældrene skal være hjemme kl. 23.00, hvor nattevagten møder ind.[113]

Fordi programmet stiller krav om deltagelse og tæt kontakt med medarbejdere og øvrige familier både på 'arbejde' og i 'fritiden', lægges der vægt på, at familierne har egen bolig.[114] Familierne kan vælge at tage hjem i weekenderne, med mindre sagsbehandleren har besluttet, at familien skal opholde sig på institutionen i weekenderne. De, der bliver på Familiegaarden, kan aftale med weekendvagten, om der skal foregå noget i weekenden f.eks. en tur til skov eller strand.

Forventningen om deltagelse og tæt kontakt med henblik på behandling og undersøgelse af familierne har også betydning for tilrettelæggelsen af medarbejdernes arbejde.

---

[109] Bilag 8.
[110] Bilag 8.
[111] Bilag 8.
[112] Bilag U, paragraf 13, 19.
[113] Bilag 8.
[114] Bilag 8.

Arbejdsdeling

Hver medarbejder har særlige opgaver. Fem af pædagogerne fungerer som kontaktpædagog for familierne og indgår i familiens team sammen med en socialrådgiver. To af pædagogerne er tilknyttet Familiegaardens børnehave, men indgår i et team, hvis det skønnes nødvendigt, at barnet får særlig støtte.

Kontaktpædagogen er den primære kontaktperson for forældrene. Kontaktpædagogen er på arbejde, når familien arbejder og er også sammen med familien, når familien har fri, f.eks. i forbindelse med aften- og weekendvagt. Socialrådgiveren indgår i teamet, men er ikke primær kontaktperson. Socialrådgiveren arbejder, når forældrene arbejder og gør det primært i form af samtaler med familierne. Det er socialrådgiveren, der har ansvaret for den eksterne kontakt og for at lave opfølgningsmøder med sagsbehandleren. Teamet udgør de primære observatører af familien, hvilket er kendt for familierne. De observationer, teamet foretager af familierne, nedskrives dagligt i en familiebog knyttet til den enkelte familie.

Selvom det er teamet, der primært observerer familien, så observeres familien ikke kun, når teamet er til stede. Alle øvrige medarbejdere kan notere deres observationer vedr. den enkelte familie i familiebogen både i hverdagene og i weekenderne. Det gælder også nattevagterne, som har en nattevagt om ugen og en weekendnattevagt om måneden fra kl. 22.30-8.00. Nattevagtens opgave er at ”lytte” til, hvad der sker, gå ”nogle små runder” og ”støtte familierne”, f.eks. hvis en mor trænger til at snakke, eller ikke kan få barnet til at falde til ro. Nattevagten ”aflaster”, men observerer også. Observationer fra natten skrives i en særlig bog ved endt vagt.[115] Når medarbejderne møder ind om morgenen læses aften- og nattevagtens observationer, og dagens observationer nedskrives af kontaktpædagogen eller de øvrige medarbejdere.[116]

Arbejdsdelingen har på den måde også at gøre med synlighed, dvs. om familien er synlig for medarbejderne. I løbet af døgnets 24 timer observeres familien på den måde af flere forskellige ansatte i mange forskellige situationer. Sammen med ugeskemaet viser arbejdsdelingen, at det forventes, at familierne deltager i Familiegaardens aktiviteter. Som sagt: Familierne er *som familier* både på arbejde, når de ’arbejder’ og i ’fritiden’. Samlet set fordrer det, at både familier og medarbejder interagere ofte og i mange forskellige situationer. Det fordrer kontakt.

Metoder som redskaber

På Familiegaarden bruger man ikke begrebet ”metoder” særligt ofte. Når man taler om metoder, beskrives det som noget, der ”bruges” i arbejdet med familierne. Familiegaardens ledelse omtaler metoder som ”redskaber”. Sådanne redskaber betragtes af ledelsen som ”fleksible” og noget, man kan blive ”fan af”.[117] Dét, at metoder metaforisk kan beskrives som modefænomener, der kan være populære, er ifølge Familiegaarden ikke et problem. Familiegaardens ledelse mener ikke, at man skal ”slå sig fast på en bestemt metode”. I stedet skal man ”rette det til i forhold til den individuelle familie”.[118] En metode skal anvendes afhængigt af, hvordan familien er. Ledelsen refererer til bestemte teorier, som den anser for centrale for indsatsen her i særlig grad Daniel Sterns udviklingspsykologiske perspektiver. I praksis refererer medarbej-

[115] Nattevagten udgør også en sikkerhedsforanstaltning, når man er bekymret for en forælders eller et barns velbefindende (Bilag I, paragraf 3).
[116] Bilag A, paragraf 5.
[117] Bilag 2.
[118] Bilag 2.

derne sjældent til dette teoretiske perspektiv i de daglige behandlingskommunikationer. Man taler i stedet om nødvendigheden af kontakt.

Kontakt

Familiegaardens ledelse taler om, at "relationsarbejde" og "motivationsarbejde" er det vigtigste redskab for medarbejderne.[119] Dét, at skabe en relation til forælderen og derigennem motivere forælderen til at skabe en relation til sit barn, ses som en forudsætning for intervention og forandring. I praksis anvendes begrebet relationsarbejde og motivationsarbejde ikke særligt ofte. I stedet bruges begrebet kontakt.

I dagligdagen taler Familiegaardens medarbejder ofte om, at der er en god eller dårlig kontakt til f.eks. forældrene. Kontakt beskrives f.eks. af medarbejderne som noget, der ikke er "overfladisk". Kontakt kan være på forskellige lag, hvor egentlig kontakt drejer sig om, at der er en "dybere" kontakt. Denne kontakt drejer sig om følelsesmæssig kontakt og vedrører for medarbejdernes vedkommende involvering (jf. Bilag 23). I praksis taler man imidlertid ikke så meget om forudsætningerne for god eller dårlig kontakt, f.eks. hvad man konkret gør for at få en god kontakt til forældrene og børnene, eller hvad der sker i kontakten, når den f.eks. er dårlig. Det betyder ikke, at man aldrig diskuterer forudsætningerne for kontakt, men sådanne diskussioner finder primært sted på f.eks. temadage og i supervision (jf. Bilag 23). Dvs. at sådanne refleksioner er differentieret til særlige interaktioner adskilt fra den daglige behandlingskommunikation. Som vi skal se senere, forholder det sig omvendt på Kærnehuset.

Socialt gruppearbejde

På Familiegaarden bruger man forskellige socialpædagogiske redskaber i arbejdet med forældrene f.eks. socialt gruppearbejde. I socialt gruppearbejde diskuteres forskellige emner f.eks.:

- at være forælder (f.eks. ansvar, samvittighed, bekymring)
- at være et par (f.eks. konfliktløsning, tidligere forhold, forkerte kærester)
- at være person (f.eks. sætte grænser, selvtillid, livshistorier, roller/stempler)
- børns behov (f.eks. forkælelse, hvad er en god mor)
- aktiviteter og indhold i tilværelsen, ensomhed
- følelser (f.eks. tab og sorg)
- at være del af en større familie (f.eks. sviger/egne forældre, familiens udvikling)
- at få hjem og økonomi til at hænge sammen (f.eks. udflytning)
- at være tvunget til at være på Familiegaarden (f.eks. hvornår fjerner man børn) (Bilag 20).

I det sociale gruppearbejde henter man også inspiration udefra med det formål at sætte fokus på børns behov. Man får f.eks. besøg af en tandlæge til en snak om tandpleje eller af en bibliotekar med det formål, at forældrene bliver opmærksomme på, hvilke bøger de kan læse sammen med deres børn.[120] Man kan også tage temaer op, der retter sig mod de voksne f.eks. farve, stil og kropssprog.

[119] Bilag 2.
[120] Bilag V, paragraf 916-23.

Marte Meo – at ”guide” til ”positiv ledelse”

En særlig måde, hvorpå man arbejder med relationen mellem forælder og barn, er via Marte Meo. Nogle af medarbejderne er Marte Meo terapeuter. Marte Meo praktiseres på Familiegaarden på den måde, at man laver et videooptag i én uge, f.eks. af en spise- eller badesituation, og tilbagemelder til familien den kommende uge. En begrundelse herfor er, at det er tidskrævende at færdiggøre et videooptag til tilbagemelding. Medarbejderne er klar over, at videooptagene burde støtte op omkring arbejdspunkter i hverdagen, og at der sker en tidsmæssig forskydning mellem videooptag og tilbagemelding, når der går en uge imellem. Så kan det blive ”sådan lidt ved siden af”.[121]

Med inspiration i Marte Meo taler medarbejderne om *positiv ledelse*, også selv om det drejer sig om en forælder, der endnu ikke laves Marte Meo med.[122] På Familiegaarden ser man positiv ledelse som et begreb, der refererer til, at forælderen skal lære at lede barnet positivt. Måden, hvorpå medarbejderne forsøger at lære forældrene at lede barnet positivt, er ved at ”guide” dem f.eks. ved at vise dem eller give forslag til, hvad positiv ledelse overfor barnet kan bestå i. I praksis betyder det, at medarbejderne forsøger at påvirke forældrenes handlinger i dagligdagen som *rollemodeller*.

For at være rollemodel må man være ”på forkant”. På Familiegaarden bruger man derfor meget tid på at diskutere, hvordan man bedst kan planlægge dagligdagen på institutionen og dermed i sidste ende guide forældrene. Derfor opstår der indimellem megen praktisk snak om, hvordan dagligdagen og familiernes forskellige gøremål kan koordineres, så det hele kører rundt: Er der nok babyalarmer? Virker de? Hvad skal barnet drikke af? Skal vandet til vælling koges? Skal barnet vugges i barnevognen, før det skal sove, og kan det lade sig gøre så det passer ind i Familiegaardens rutiner? Hvilke aftaler skal der laves med familien f.eks. aftaler om medicin til barnet, babysvømning, indkøb af udstyr til barnet? Skal flaget skal være hejst, når man holder fødselsdag, hvis fødselsdagen ikke holdes på selve dagen?[123] Idealet om at være rollemodeller, der guider forældrene, kan derfor føre til, at medarbejderne bruger meget tid og mange kræfter på at planlægge og koordinere for at være på forkant.

Dette hænger sammen med, at man på Familiegaarden antager, at hvis medarbejderne agerer rollemodeller, så har det en direkte indvirkning på forælderens evne til at lede barnet positivt.

> Medarbejder C siger, at det er “vigtigt med positiv ledelse”, så man ikke graver “30 grusveje”: “Hvis ikke vi kan give positiv ledelse, så kan hun heller ikke lede barnet positivt”. (Bilag C, paragraf 17).

Hvis forælderen skal kunne lære at lede barnet positivt, kræver det, at medarbejder selv er i stand til det.

Nogle gange må medarbejderne erfare, at dét, at de guider forældrene i at lede deres børn positivt, ikke altid fører til, at forældrene *oplever* det som positivt. F.eks. kan forældre have trang til at understrege: ”Det er mit barn” (ikke pædagogens) ”Forældre bestemmer over deres børn”.[124] Nogle forældre opfatter således hjælp til at udøve positive ledelse negativt. For Familiegaarden er det svært at håndtere dette. At guide og give råd om, hvad der er godt at gøre,

[121] Bilag U, paragraf 5.
[122] Bilag C, paragraf 17.
[123] Bilag C, paragraf 21, Bilag R, paragraf 726-732, Bilag U, paragraf 13, Bilag Familie 2, paragraf 622-24.
[124] Bilag Familie 4, paragraf 739, 953-54.

er tæt forbundet med Familiegaardens egen forståelse af den gode måde at intervenere på. Hvis det viser sig, at dette ikke opleves som tilfældet, håndteres det f.eks. ved at iagttage forældrene som urealistiske. På baggrund af ovenstående situation konkluderes det, at "forældrene mener, at de har helt styr på alt" underforstået, at medarbejderen mener, at forældrene tror det, men faktisk ikke har det.[125] Situationen forklares her primært i reference til de problemer, forældrene har. Det antydes, at de er urealistiske og dermed faktisk har brug for hjælp. Der sker med andre ord en funktionel begrundelse af, at hjælp til at lede barnet positivt er (om end endnu mere) nødvendigt, fordi forældrene ikke har en realistisk opfattelse af sig selv.

Ovenstående eksempel på en konflikt relateret til det at guide forældrene drejer sig, set fra forælderens perspektiv, om, hvem der har ret til at lede barnet. Men den drejer sig også om Familiegaardens syn på kontakt. På Familiegaarden ser man det at guide og at vejlede forældrene med henblik på at lære dem at lede barnet positivt, som noget, der *ikke* drejer sig om kontakt (jf. Bilag 23). Kontakt, i betydningen en dybere kontakt baseret på involvering, ses mere præcist som en *forudsætning* for, at kunne hjælpe. Dermed er det at guide afhængigt af kontaktens kvalitet (og netop derfor er kontakt ikke det samme som at guide). Adskillelsen af kontakt og dét at guide, kan muligvis betyde, at det bliver svært for Familiegaarden, at se, at selve det at guide kan være afhængigt af en kontakt, som igen er afhængig af medarbejdernes egen *oplevelse* af og *evne* til at etablere en god følelsesmæssig kontakt. Som tidligere nævnt er dette ikke noget, Familiegaarden taler særligt meget om. Man taler ikke om *forudsætningerne* herfor. Man kan derfor formode, at metoder anvendes afhængigt af, hvordan familien *er*. Noget tyder på, at dette også gælder for Marte Meo.

Når medarbejderne taler om Marte Meo, beskrives metodens funktion forskelligt afhængigt af, hvordan familien, der tilbydes Marte Meo, ses. Én måde at beskrive Marte Meo på er f.eks. som noget, der kan vise forældrene, hvad de er gode til, og hvad der er "godt".[126] Her kan der f.eks. være tale om familier, der enten har ressourcer eller familier, hvor medarbejderne oplever, at de har en god kontakt. Her anses det som et redskab til at *vise* forældrene deres egne ressourcer og at *træne* familierne, så der kan ske en mulig forandring, der styrker relationen til barnet. Familierne skal "øve" sig i det, de "har svært ved" og blive bedre til det. Dvs. at Marte Meo bruges til at finde ud af eller at undersøge, hvad man er "god til som mor", for med udgangspunkt i dette at træne det, der er svært.[127] En anden måde at beskrive Marte Meo på er f.eks. som "undervisning". Marte Meo beskrives her som et redskab, der viser, om forældrene har "lært det og det". Dvs. at det ikke bruges som noget, der skal lære forældrene noget mere, men som et check på, om de har lært noget. Her kan der f.eks. være tale om familier, hvor medarbejderne oplever, at det er svært at lære forældrene noget, eller hvor de oplever en problematisk kontakt.[128] Der findes med andre ord ikke en entydig opfattelse af Marte Meo som redskab i brug. *Brugen af Marte Meo varierer afhængigt af, hvordan man ser familien*.

Derfor taler medarbejderne også om, at Marte Meo kan være både et godt og et mindre godt redskab. Metoden kan give anledning til misforståelser på den måde, at forældrene kun ser det, de selv "tror de kan".[129] Marte Meo er dermed ikke entydigt godt, når forældrene ikke kan lære af medarbejdernes råd og vejledning og ikke kan se det. Dét, at Marte Meo sigter på at styrke forældrene ved at tage udgangspunkt i deres ressourcer, beskrives i nogle tilfælde som

[125] Bilag Familie 4, paragraf 739, 953-54.
[126] Bilag F, paragraf 21.
[127] Bilag 20.
[128] Bilag A, paragraf 38.
[129] Bilag F, paragraf 17.

noget, der kan stå i forskel til den samlede indsats. Dette fremgår også, når medarbejderne taler om, at anvendeligheden af Marte Meo er afhængig af, om familien arbejder med "hele huset",[130] og at metoden burde være mere "integreret" i Familiegaardens systematik.[131] *Dvs. at man kan formode, at Familiegaardens indsats ikke altid tager udgangspunkt i forældrenes ressourcer, og at variationer har at gøre med kontakten og/eller systematikken*. Systematikken anvendes overvejende på behandlingsmøderne.

Behandlingsmøder

Med henblik på at kunne reflektere over egne iagttagelser af familier og børn såvel som behandlingen, dvs. interaktioner, har Familiegaarden et mødeprogram.

De daglige observationer reflekteres og behandles i *ugesamtalen*, hvor kontaktpædagogen og forældrene deltager. Forældrene har ikke adgang til deres familiebøger, men pædagogen fremlægger det vedkommende "ser" med henblik på at se, om teamet og forældrene har et "fælles billede".[132] Ugesamtalen danner udgangspunkt for tilrettelæggelsen af den enkelte families ugeplan og dermed for intervention og videre observation.

Familiegaarden har desuden en række møder, der ikke inkluderer familiernes deltagelse. Om mandagen holdes der *møde om familietræning*, hvor ledelsen ikke deltager. Formålet med mødet er at diskutere dagens familietræning, men mødet anvendes også til at samle op på weekendens observationer og at diskutere øvrige observationer af familien. På forskellige tidspunkter holdes der *teammøder*, dvs. møder, hvor kontaktpædagogen og socialrådgiveren deltager. I princippet er det her, at mere konkrete beslutninger vedrørende udformningen af indsatsen overfor den enkelte familie træffes, men i praksis sker det også ofte på baggrund af en fælles drøftelse på personalemødet. *Personalemødet* holdes om onsdagen som oftest fra kl.14-17.00. På personalemødet deltager alle medarbejderne herunder ledelsen.

Personalemødet er differentieret, på den måde, at forskellige temaer behandles på forskellige tidspunkter: Orientering om beboerne, Behandlingsmøde, Faggruppemøde og Hus & Personale. Hvor orientering om beboerne er fast - ofte som det første punkt - holdes faggruppemøde og behandlingsmøde 1 gang om måneden. En gang om måneden – ofte om tirsdagen - er der smågruppemøde. Smågruppemødet er medarbejdernes møde, hvor man f.eks. diskuterer, hvordan man oplever sig selv som pædagog. Her deltager lederne ikke. Af og til er der arrangeret supervision med en psykolog – også om tirsdagen. Supervision betragtes af behandlerne som noget, der er brugbart til særlige behandlingsmæssige problemstillinger. Ikke alt er "superviserbart", men når det er, betragtes det som vigtigt at prioritere.[133] På tirsdage med supervision og smågruppemøder slutter personalemødet kl. ca. 15.00.

Behandlingsmøderne kan betragtes som særlige rum for refleksion over egne iagttagelser og behandlingen. Til brug for denne refleksion, har Familiegaarden en særlig systematik.

[130] Bilag C, paragraf 31.
[131] Bilag U, paragraf 5.
[132] Bilag 8.
[133] Bilag D, paragraf 295-303, Bilag K, paragraf 1205-1216

Trekløveret

På Familiegaarden har man en systematik, som man anvender, når man undersøger forældrenes omsorgsevne. Denne rummer dels en arbejdsmodel, som man kalder Trekløveret og en metode til behandling af observationer, som man kalder Systematikken. Trekløveret og Systematikken angiver tilsammen, hvordan man tilstræber at iagttage og vurdere familierne.

Tidligere anvendte Familiegaarden alene Killéns forældrefunktioner sammen med Systematikken. Trekløveret, der beskrives som en arbejdsmodel til observation og undersøgelse af omsorgsevne, blev taget i brug som et supplement, fordi man havde brug for noget, "der kunne sidde i rygraden". Ideen med Trekløveret er, at den skal være omdrejningspunkt for de daglige observationer af familierne såvel som opsamling på observationer.[134] Den er til en vis grad forankret i Sterns teorier om barnets første 6 måneder og angiver, hvordan man iagttager familierne. På baggrund af Trekløveret har man også lavet pjecen til familierne om undersøgelsen af forældrenes omsorgsevne.[135]

Trekløverets blade rummer hver en kategori, der siger noget om, hvad der er vigtigt for et barn. Kategorierne er: *Tilknytning og kærlighed, opdragelse og stimulation, stabilitet og struktur*.[136] Disse kan betegnes som værdier for den gode omsorg.

Arbejdsmodellen består desuden af to arbejdspapirer. I det første arbejdspapir er hver af de tre kategorier beskrevet ved en række underpunkter: *Tilknytning og kærlighed* er f.eks. beskrevet med følgende underpunkter.

- Udvikle gensidig tilknytning
- Føle glæde ved samværet
- Kunne indleve sig i barnets behov, følelser og reaktioner
- Handle relevant […] prioritere barnets mest grundlæggende fysiske og psykiske behov frem for egne behov
- Tage vare på barnets specielle behov ved sygdom og handicap
- Respektere og støtte barnet i at være sig selv (Bilag 20).

I det andet arbejdspapir beskrives hvert af disse underpunkter med et yderligere sæt af underpunkter. F.eks. er *Udvikle gensidig tilknytning* beskrevet som:

- "Varm" øjenkontakt
- Smilekontakt
- Fysisk kontakt
- Intuitiv følelsesmæssig kontakt
- "Fjernkontakt" med barnet
- Gensidig søgen hinanden
- Samhørighedsfølelse (Bilag 20).

---

[134] Bilag 8.
[135] Bilag 20 beskriver hele modellen her, at den er ret omfattende og jeg vil bruge den konkret i den senere analyse. Derfor vil læseren stifte nærmere bekendtskab med den senere.
[135] Bilag 8.
[136] Bilag 20. Grunden til at jeg ikke beskriver hele modellen her, at den er ret omfattende og jeg vil bruge den konkret i den senere analyse. Derfor vil læseren stifte nærmere bekendtskab med den senere.

De to arbejdspapirer kan betragtes som et forsøg på at sætte betingelser for eller at operationalisere Trekløverets værdier, så de kan danne forventninger til *handling* eller *adfærd.*

Tilknytning og kærlighed beskrives som "de vigtigste kriterier".[137] På Familiegaarden vurderer man dermed, at en familie i særlig grad bør være kendetegnet ved følelsesmæssige relationer mellem forældre og børn. Den følelsesmæssige relation beskrives af Familiegaarden i deres pjece til familierne som en "særlig, usynlig forbindelse" mellem den voksne og barnet. Som "samhørighed, tilknytning eller moderkærlighed".[138] Selvom den følelsesmæssige relation er usynlig, eller måske netop derfor, drejer følelsesmæssige tilknytning og kærlighed sig også om særlige gode former for synlige handlinger eller adfærd f.eks. smilekontakt. Trekløveret angiver derfor, at måden hvorpå tilknytning og kærlighed demonstreres har betydning. En almindelig familie har *følelsesmæssige relationer* til hinanden, der kommer til udtryk i bestemte handlinger.

Det er hensigten, at de daglige observationer skal tage udgangspunkt i Trekløveret, og at daglige observationsnotater skal kunne anvendes direkte som forberedende på "Familiegaardens systematik til opsamling af observationer".[139] Det kræver, at medarbejderne forholder sig til Trekløveret – har det på "rygraden" - når de skriver observationer i familiebøgerne. En familie kan i løbet af et ophold få op til flere tætskrevne familiebøger.

Systematikken

Hvor metoder anskues som noget fleksibelt, er Systematikken fast. Når det drejer sig om at undersøge og vurdere forældres omsorgsevne, anses det for vigtigt at arbejde systematisk. Systematikken anvendes på alle familier uanset med hvilken "besked", de er flyttet ind på Familiegaarden. Den forudsætter tre iagttagelser *beskrivelse, vurdering* og *behandlingsplan*.

Beskrivelse består i, at medarbejderne beskriver den voksne dels som person, dels som forælder samt barnet. Denne beskrivelse sker ud fra en kategorisering i *problemer, ressourcer og tvivl*. Måden, man gør det på, er helt konkret, at man tegner tre spalter til hver kategori. Når det drejer sig om den voksne som person eller mor/far deles problem- og ressourcespalten igen i en række kolonner: Problemer som person, ressourcer som person, problemer som mor/far, ressourcer som mor/far, og en tvivl-kolonne. Et der tale om en familie med to forældre, inddrages parforholdets problemer og ressourcer. Når man beskriver den voksne som person, beskrives problemer, ressourcer og tvivl på basis af teamets observationer. Når man beskriver den voksne som mor anvendes "Undersøgelse af omsorgsevne. Arbejdsmodel og systematik" (Trekløverets andet arbejdspapir), og ud fra hvert punkt, f.eks. smilekontakt, beskriver man, om det er noget, der udgør en ressource eller et problem, eller om det er et punkt behæftet med tvivl. Familiegaardens ledelse mener, at det er vigtigt, at man "fokuserer på ressourcerne, men vi skal hele tiden holde fast i problemerne". Begrundelsen er, at man ellers snyder forældrene.[140]

Når Familiegaarden beskriver ressourcer og problemer, er det ikke entydigt hvad der en ressource eller et problem. En ressource kan også være et problem, som det fremgår af følgende citat:

---

[137] Bilag 8.
[138] Bilag 20.
[139] Bilag 20.
[140] Bilag 8.

MEDARBEJDER J: Så har hun også en vilje. Altså, når hun sætter sig noget for, så har hun sådan en stærk vilje.
MEDARBEJDER I: Ja… ja, det kan jo så også komme over i den negative del [ler lidt].
MEDARBEJDER J: Ja, ja, men det er rigtigt, men sådan i forhold til den del, der tager hun: Det vil jeg ikke, jeg vil noget andet… (Bilag J, paragraf 30-32).

En persons egenskaber kan dermed beskrives både som en ressource eller et problem:

Medarbejder J: […] Og sådan er det med mange af de ting der som kommer på problemsiden, det har jeg snakket meget med [forælder] om at hun har sådan en medalje [viser med hænderne] og så har hun bagsiden af medaljen [drejer hænderne] og har brug for at lære det inde midtimellem at kende. Og det… altså det forstår du jo også fint, når vi snakker om det… (Bilag T, Paragraph 19).

Dette skaber et komplekst og ikke entydigt billede, som Familiegaarden finder værdifuldt:

MEDARBEJDER M: Jeg synes sådan, at der er flere streger på tværs af felterne, end der var i gamle dage.
MEDARBEJDER K: De breder sig.
MEDARBEJDER M: De breder sig de streger.
MEDARBEJDER K: Ja, der er ikke noget, der er entydigt.
MEDARBEJDER I: Nå du mener på ressourcer og over i problemsiden?
MEDARBEJDER M: Ja.
MEDARBEJDER I: Det er rigtigt, det er vi blevet meget bedre til. (Bilag K, paragraf 620-622).

Samtidig viser det, at beskrivelse netop beror på en vurdering.

Vurdering beskrives imidlertid som noget, der i særlig grad sker ud fra en vurdering af *Barnets truethed, den voksnes udviklingsmuligheder, tidsperspektivet for ændringer hos den voksne*. I denne vurdering støtter man sig til Børnelinealen og Killéns forældrefunktioner.

Behandlingsplan drejer sig om en vurdering af den nødvendige behandling under og efter opholdet på Familiegaarden.

Trekløveret og Systematikken anvendes i forberedelsen til opfølgningsmøder med sagsbehandleren, hvor det første typisk finder sted tre måneder efter indskrivningen. Familiegaarden beskriver denne proces som en "opsamling" til "status" på familien.[141] Opsamlingen til status sker helt konkret på følgende måde.

Der holdes først et *Teammøde*. Teamet diskuterer deres observationer af familien med udgangspunkt i systematikken og Trekløverets arbejdspapirer og forbereder på den måde sig til fremlæggelse på personalemøde under punktet behandlingsmøde. Forberedelsen sker skriftligt.[142] I de fleste tilfælde er dette skriftlige produkt det eneste, der anvendes til personalemødet. Men der kan også forekomme tilfælde, hvor særlige observationer, f.eks. foretaget af andre professionelle, foreligger som et særskilt papir til fremlæggelse, der ikke nødvendigvis er

[141] Bilag 8. Formålet med opfølgningsmøderne er at formidle, hvordan det går familien og at træffe beslutninger om det videre forløb, der formelt set kræver myndighedernes beslutning. Dette kan f.eks. være beslutninger om opholdet varighed, bevilling af særlige undersøgelser, og endelig, ved slutningen af forløbet, beslutninger om, hvad der skal ske med familien.
[142] Bilag E, Bilag J.

integreret i teamets egen skriftlige forberedelse. Her er det i første omgang op til teamet at skabe denne forbindelse.[143] Der holdes personalemøde med *behandlingsmøde* med *status på tavlen*. Her tegnes Systematikken på tavlen (kolonnerne), og Teamet fremlægger dets observationer, som skrives på tavlen under hhv. ressourcer, problemer og tvivl. Der tegnes pile, hvis f.eks. en ressource også anses som værende et problem. Observationerne diskuteres og suppleres eventuelt af de øvrige medarbejdere, og der laves en skriftlig opsamling. På Familiegaarden beskrives dette møde som det at have en familie "på tavlen". Der holdes efterfølgende *formøde* med familien og teamet, hvor resultaterne af "tavlegennemgangen" formidles mundtligt til forældrene.[144] Formødet beskrives som et møde, hvor medarbejderne fortæller, hvilke tanker de gør sig om den voksne som forælder og om barnet.[145] Formødet betragtes som et vigtigt møde i den proces, der drejer sig om at skabe et grundlag for den videre behandling, men også som et møde, der er svært for såvel medarbejdere som for forældrene. Her får forældrene ikke blot at vide hvilke ressourcer, de har men også hvilke problemer, de har, og forældrene er ikke altid klar over, hvilket budskab de får, eller hvor "galt det står til".[146] Efter formødet holdes der så *opfølgningsmøde* med deltagelse af teamet, forældre/er, samt sagsbehandler. Familiegaardens observationer formidles mundtligt, og der skrives et referat, hvor Familiegaardens beskrivelse er indskrevet. Ved det afsluttende opfølgningsmøde deltager desuden Familiegaardens ledelse.

Ovenstående proces kan beskrives som en beslutningsproces, hvor Familiegaarden, i anvendelse af Trekløveret og Systematikken, søger at tilvejebringe et grundlag videre beslutninger. Den første gang Systematikken anvendes i forhold til en bestemt familie gør man det ifølge Familiegaardens ledelse meget "forsigtigt". Tvivl-kolonnen anses som vigtig, fordi den har betydning for, "hvad man skal være opmærksomme på, og hvor man måske skal have undersøgt noget mere". Anden gang, hvor man er mere sikre, anvender man Trekløveret, for at finde ud af, hvilke blade, der skal støttes op om. Den tredje eller fjerde gang bruger man Børnelinealen, hvor man ser på barnets situation "som barn af den mor", hvilket indebærer en risikovurdering.[147] Dvs. at forældrenes omsorgsevne anvendes til at vurdere barnets mulige fremtidige situation. Det er således på baggrund af den fortløbende anvendelse af Systematikken og Trekløveret, at Familiegaarden laver en endelig vurdering og "anbefaling" til myndighederne om familiens fremtid.[148]

Indimellem diskuteres Systematikkens og Trekløverets anvendelighed, og hvilken betydning de har. F.eks. oplever medarbejderne, at systematikken er mindre behjælpelig, når der er tale om forældre, der ikke har særligt mange ressourcer, og hvor det er svært at finde noget, der er "rigtigt godt".[149] Indimellem kan medarbejderne også diskutere, hvornår noget kan beskrives som "en tvivl".[150] Man kan også diskutere, hvad der konkret skal forstås ved et særligt underpunkt til Trekløveret, og om et underpunkt giver mening i forhold til barnets alder.[151] Som program for refleksion over iagttagelser af familier og børn og som et program, der gør det muligt at træffe beslutninger, anses Systematikken og Trekløveret dog som helt centrale for,

[143] Eksempelvis Bilag J, paragraf 69-83, paragraf 144-152.
[144] Bilag H, Bilag N.
[145] Bilag N, paragraf 3.
[146] Bilag H, Bilag N.
[147] Bilag 8.
[148] Eksempelvis Bilag G, paragraf 762-820.
[149] Bilag D, paragraf 288-90.
[150] Bilag G, paragraf 1006-1018.
[151] Bilag J, paragraf 552-578.

om vurderingen er begrundet. Systematikken tegner et billede af en familie, hvor kolonnerne med ressourcer og problemer ses som nærmest fysiske billeder på familiens situation:

> MEDARBEJDER J: Det var det, vi har.
> MEDARBEJDER M: Det var utroligt. Der er oven i købet plads til overs.
> MEDARBEJDER K: Der er plads til overs.
> MEDARBEJDER M: Og de er lige lange. Det er også sjældent, at vi er udsat for det. (Bilag K, paragraf 111-114).

Beskrivelse via Systematikken og Trekløveret gør det muligt at generere *viden* om familien. Det drejer det sig om at forhindre, at den individuelle behandlers personlige følelser overfor en familie får for stor indflydelse. Familiegaardens ledelse vurderer, at den tætte relation mellem kontaktpædagog og familie kan bevirke, at den kontaktpædagogen knytter sig til familien, føler en "ømhed" og i det hele taget påvirkes af, at det er "et ualmindeligt tungt arbejde". Kontaktpædagogen kan have en tendens til at "skærme" familien, eller familien kan opføre sig anderledes sammen med kontaktpædagogen end med andre. Systematikken og Trekløveret gør det muligt at få "flere billeder" på sagen og bidrager til refleksion over, at der kan "være flere billeder".[152] Der tilstræbes med andre ord en objektiv generel (ikke-subjektiv og kontekstafhængig) viden om familien, der bygger på *en gradvis forøgelse af kompleksiteten i billedet af familien*. Ved at anvende Systematikken og Trekløveret bliver Familiegaarden, trods umuligheden af at foretage en skelnen mellem undersøgelse og behandling, i praksis alligevel i stand til at skelne. Man kan derfor antage, at systematikken har væsentlig betydning for Familiegaardens funktion. Den gør det muligt at sandsynliggøre, at hjælpen sker på et gyldigt grundlag.

Viden og fantasi

Familiegaarden har en forventning om, at Systematikken og Trekløveret bidrager til at skabe et gyldigt grundlag for at kunne vurdere familiens situation og for at kunne hjælpe. Ledelsen ser Systematikken som noget, der sikrer, at vurderinger sker på grundlag af viden modsat "fantasier", hvilket kan være særligt vigtigt, når institutionen skal begrunde indsatsens overfor omverdenen. Dette fremgår af et behandlingsmøde, hvor amtets socialkonsulent deltager. Mødet drejer sig om en familie, hvor man ikke kan forklare, hvorfor barnet gør, som det gør, men hvor dets adfærd giver anledning til bekymring:

> SOCIALKONSULENT: Det var meget lærerigt at være her, det vil jeg godt sige, det var godt lige at være her og høre det. Resultaterne, det er jo sådan noget stilstand, der er jo ikke nogen forklaringer på, hvorfor.
> MEDARBEJDER K: Nej, de er jo i observationerne.
> SOCIALKONSULENT: Ja, præcis, det er det. Ja. Jeg sidder og tænker på, hvordan kan det være, at man reagerer sådan i de situationer, det har man...
> MEDARBEJDER K: Nåh, forklaringer, dem har vi ikke nødvendigvis […] De er jo i bøgerne.[…] Vi får de samme billeder op igennem observationshæfterne ikke også.
> SOCIALKONSULENT: Ja. Jeg sidder jo bare og tænker tilbage, hvorfor er han så bange for at få skiftet ble og...
> MEDARBEJDER C: Det er jo vores tvivl.
> SOCIALKONSULENT: Ja, men der kommer ikke nogle forklaringer på hvorfor...[…]
> MEDARBEJDER C: Det ville jo være fantasier...
> SOCIALKONSULENT: Ja, det ville det.

[152] Bilag 8.

MEDARBEJDER C: Ikke også. […]
MEDARBEJDER J. Og dem har vi da.
MEDARBEJDER C: Og dem har vi, og de er da træls at have. Men vi kan ikke komme og påstå, at min fantasi, den er din fantasi.
SOCIALKONSULENT: Nej, det kan man ikke.
MEDARBEJDER M: Nej, det kan vi ikke, men du har ret til at begynde at få fantasier og tanker...[…] ...når han reagerer, som han gør...og hvad skal man sige, yderligere observationer.
MEDARBEJDER C: Ja. (Bilag G, paragraf 1386-1421).

På Familiegaarden skelnes der således mellem viden og fantasi. Subjektive oplevelser kan være reelle, men repræsenterer ikke altid realiteten. Viden har en objektiv generel karakter og kan dokumenteres. Den er ikke subjektiv, baseret på 'usynlige' oplevelser, eller afhængig af konteksten.

Sammenfatning

Familiegaardens Behandlerblik er kendetegnet ved, at man ser det som sin funktion at *hjælpe* med det formål at bidrage til at forebygge sociale problemer. Dette kan betragtes som Familiegaardens generelle problemidentifikation og –håndtering. Social orden betragtes som nødvendig, og sociale problemer drejer sig primært om individers manglende tilpasning til en social orden. Det kan betragtes som Familiegaardens specifikke problemforklaring. *Det antages, at der er en relativ konstant mængde af individer eller familier, der har problemer*. Familiegaarden ser det som sin funktion at "hjælpe" individer til at fungere ordentligt og mere specifikt at lære familier at blive bedre familier i betydningen, at forældrene bliver i stand til at drage omsorg for deres børn, hhv. at undersøge om det er muligt. Dette kan betragtes som Familiegaardens specifikke problemidentifikation hhv. –håndtering.

På Familiegaarden opererer man dermed med to centrale kausalantagelser i den systemspecifikke problemidentifikation og problemhåndtering. For det første opererer man med en antagelse om, at tidlig forebyggende hjælp til individer kan resultere i færre sociale problemer. For det andet opererer man med en antagelse om, at profylakse er mulig. Det betyder, at man antager, at man ud fra nutidige iagttagelser kan forudsige og afværge fremtidige problemer. Dette skyldes især en tilpasning til en *funktionstilskrivning*, som drejer sig om, at det forventes, at Familiegaarden kan tilbyde undersøgelser af omsorgsevne. Begrundelsen for indsatsen, dens værdi, er, at den bidrager til at sikre barnets bedste på sigt og mindsker risikoen for, at barnet lider skade. Problemidentifikation og problemhåndtering sker på den måde i reference til *barnet som medie. Målet er ikke at forebygge anbringelser: en anbringelse kan være god for barnet.*

På Familiegaarden reflekteres det, at indsatsens værdi kan være svær at måle. Hvad der er barnets bedste på sigt kan diskuteres. Risikoen for at tage fejl eller at undlade at gribe ind og dermed at udøve *offentligt omsorgssvigt* reflekteres. I praksis har Familiegaarden derfor et mere pragmatisk mål, som er at sikre, at barnet ikke lider skade, mens det er på Familiegaarden. Barnets tilstand her-og-nu bliver således en indikator på indsatsens værdi. Indsatsens virkninger på sigt er uoverskuelige. På trods af dette må man tro på, at indsatsen nytter. I praksis er det nogle gange svært at se, at hjælpen nytter. Derfor lægges der vægt på at institutionen og dens medarbejdere har en stadig vilje til selv at lære. Man beskriver sig selv som en lærende organisation, der forsøger at efterleve krav om kvalitet. Refleksion over egen problemidentifikation og -håndtering sker på den måde i reference til *læring som medie*.

Familiegaarden oplever ikke altid, at det politiske systems beslutninger matcher virkeligheden. Når det politiske system betragter Familiegaarden ud fra en økonomisk kode, er det set fra Familiegaardens perspektiv en reduceret iagttagelse. Familiegaarden forebygger sociale problemer ved at hjælpe familierne til at lære at blive bedre familier for barnet. Familiernes problemer er komplekse og kræver en viden om den individuelle familie, som det politiske system ikke altid ser. På trods af dette anerkender Familiegaarden nødvendigheden af at samarbejde med omverdenen herunder at iagttage økonomiske koder. Man anerkender, at en politisk-administrativ styring er nødvendig for at sikre en ordentlig anvendelse af samfundets ressourcer. Det sociale område er ikke et "ta-selv-bord". Familiegaarden beskriver sig i forskel til private familiebehandlingsinstitutioner, som, man antager, har en anderledes indstilling til økonomi. Institutioner, der løser sociale problemer, bør ikke være motiveret af økonomiske grunde.

Nødvendigheden af at samarbejde reflekteres også i Familiegaardens ydelse. Familiegaarden ser det som sin ydelse at lære familierne at blive bedre familier. På den anden side skal institutionen, som følge af samarbejdet med myndighederne, også undersøge og vurdere, om det er muligt. På Familiegaarden anser man det i praksis for umuligt at skelne mellem undersøgelse og behandling, og mener, at det skyldes, at man både behandler og undersøger *samtidigt*. I praksis er det ikke det, man gør. Man iagttager ikke begge sider af differencen undersøgelse/behandling *samtidigt*, hvilket programmerne indikerer. Man forsøger netop at skelne og dermed at håndtere det systemproblem, *at man selv indgår som en forudsætning for de forandringer, man ser*. Det sker på følgende måde:

På den ene side betones nødvendigheden af behandling ved at det antages, at der *faktisk findes* familier, der har brug for at lære. I institutionens inklusion/eksklusions-kriterier for deltagelse i behandling konstateres det, at familierne *har* vanskeligheder med forældrerollen. Familier, der kommer på Familiegaarden betragtes som kendetegnet dels ved social arv som chanceulighed, dels ved manglende forudsætninger for at leve et almindeligt normalt familieliv. Det antages, at værdier, normer og handlevaner læres i barndommen. Årsagen til, at nogle familier ikke lever et almindeligt normalt familieliv skyldes, at forældrene har dårligere forudsætninger for at skabe et sådant liv. De har ikke *lært*, hvad det vil sige. Inklusions/eksklusionskriterierne for deltagelse i behandling understøtter således Behandlerblikkets problemidentifikation og problemhåndtering, og rummer desuden en kausalantagelse om årsager og virkninger til et problem: Hvis man ikke har lært, hvad det vil sige at leve et almindeligt familieliv, har man dårligere forudsætninger for at drage omsorg for barnet på den rigtige måde. På den måde betoner Familiegaarden nødvendigheden af at gøre noget for at lære familierne at blive bedre familier.

Her iagttager Familiegaarden sig som en institution, der arbejder ud fra et humanistisk værdigrundlag. Man tilstræber at skabe bedst mulige forudsætninger for det gode liv. Fordi man i praksis må skelne mellem og foretage en vurdering af, hvad der er et almindeligt hhv. ualmindeligt liv i betydningen det gode/dårlige familieliv, bliver værdier som ligeværd og respekt for den enkeltes forestillinger om det gode liv vigtigt. Men i praksis betyder det blot, at det overordnede systemproblem blot får en mere konkret karakter for, *hvordan opretholder man en respekt for den enkeltes forestillinger om det gode liv, når man samtidig (selv) skal vurdere, hvad der er et godt/dårligt liv?* Dette problem søges håndteret gennem værdier om åbenhed og tillid. Tilsvarende har Familiegaarden en forestilling om, at en god tæt kontakt kan bidrage til at opløse problemet. Kontakt ses som en forudsætning for, at familierne kan lære at blive bedre familier. Antagelsen er, at jo mere kontakt, des bedre forudsætninger for forandring. In-

stitutioner, der ikke er præget af tæt kontakt hele døgnet, beskrives som institutioner, der bedriver "ravnemor-politik". Familiegaarden beskriver sig dermed i forskel til f.eks. institutioner som Kærnehuset.

På Familiegaarden taler man imidlertid sjældent om, hvad der er god/dårlig kontakt eller om, hvordan god kontakt udøves. Man taler i mindre grad om forudsætningerne for kontakt, og dermed forandring og læring. På Familiegaarden har man således ikke et ekspliciteret komplekst program, der angiver, hvordan medarbejderne i praksis lærer familierne at blive bedre familier, herunder hvordan en tæt kontakt etableres. Dvs. at man ikke har et komplekst program, der angiver forudsætningerne for, at forandringer sker. På Familiegaarden oplever derfor indimellem i praksis et problem, der kan beskrives som følgende: *Hvordan guider man forældrene til at lede barnet positivt, dvs. yder hjælp til selvhjælp, på en måde, hvor man på den ene side ikke tager ansvaret fra forældrene og på den anden side tager vare på barnet? Og hvordan guider man, når forældrene ikke ønsker at blive guidet?* Når Familiegaarden støder på dette problem, ses det som et problem vedrørende knaphed i kontakt. Eller årsagen distribueres til forældrene.

På Familiegaarden har man imidlertid et komplekst program, der muliggør behandling og i særlig grad undersøgelse og vurdering. Dette program møder familierne, når de er flyttet ind. Familierne møder for det første et ugeskema, der angiver nogle særlige forventninger til deltagelse. Ugeskemaet kan på den ene side betragtes som Familiegaardens håndtering af problemet med at lære familierne at blive bedre familier. Det rummer kausalantagelser om, hvordan man ser det som muligt at lære nogen noget nemlig via tæt kontakt. På den anden side er programmet en håndtering af problemet med at undersøge familierne. Dagligdagen på Familiegaarden er præget af en fast struktur, og der er krav om deltagelse i Familiegaardens aktiviteter: både i arbejdstiden og i fritiden. Som forældre er man også på arbejde i fritiden, og at lære at blive en bedre forælder er derfor mere end et fuldtidsarbejde. Det kræver selvdisciplin og evne til tilpasning i kontrollerede omgivelser. Kravet om kontrol og tilpasning reflekteres af Familiegaarden og er indarbejdet i behandlingsprogrammet. På Familiegaarden har man en arbejdsdeling, der tilstræber at observere familierne 24 timer i døgnet. Observationer formuleres skriftligt og anvendes til vurdering. Her har Familiegaarden et komplekst program, der gør det muligt at beslutte, hvad der kan betegnes som et almindeligt familieliv og vurdere om familierne kan lære at blive en bedre familie. Programmet kan ses som en håndtering af problemet med at skelne mellem behandling og undersøgelse. I Trekløveret lægges der vægt på følelsesmæssig tilknytning og kærlighed omsat til særlige gode handlinger, der signalerer omsorg for barnet og tilknytning mellem forælder og barn. Systematikken anvendes som et redskab til at undersøge familien og at generere et realistisk billede af familien (problemidentifikation), der kan danne afsæt for behandling (problemhåndtering). Sammen med Børnelinealen fungerer den som det redskab, der gør det muligt – på trods af risiko og usikkerhed – at foretage en vurdering af, om familien er en god nok familie for barnet på sigt.[153] Systematikken gør det således muligt at skelne mellem undersøgelse og behandling, selvom det i praksis anses som værende umuligt. Den fungerer som et redskab til at generere relativ sikker viden: et særligt analyse- og prognosticeringsredskab, der bidrager til at generere viden og begrundelse for, at undersøgelsen og behandlingen af familien bygger på andet end "fantasi". Viden bygger på Familiegaarden således på synlige objektive og generelt gyldige observationer. Man kan sige, at Systematikken i særlig grad gør det muligt at håndtere det systemproblem, *at man selv indgår som en forudsætning for de forandringer, man ser*. Den muliggør en ontologisk

[153] Bilag G, paragraf 776-820.

bestemmelse af familien som et komplekst system i omverdenen, og nærmere bestemt en undersøgelse og vurdering af forældrenes omsorgsevne. Iagttagelsen af familien og den endelige vurdering er dermed ordnet kompleksitet eller sagt med andre ord: Familiegaardens kompleksitetsreduktion. Samlet set indikerer ovenstående at Familiegaarden i deres programmer betoner undersøgelse. Det sker i høj grad ud fra en betragtning om, at familierne *har* vanskeligheder med forældrerollen. Som vi skal se i den anden halvdel af denne analyse, forholder det sig anderledes i Kærnehuset.

Kærnehuset

Kærnehuset består af tre parcelhuse, der ligger indenfor en radius af 100 m. Det største hus er fælleshuset. Til fælleshuset hører en forhave med legeredskaber, have med legehus, terrasse, en veranda og græsplæne. I fælleshuset er der et stort møderum, der også fungerer som kontor, et selvstændigt kontor, en lejlighed til 1 familie med fælles køkken, toiletter og bad. Møderummet er indrettet med enkelte kontorelementer og et stort mødebord, men ellers er det 'hjemligt' indrettet med lænestole, seng med puder og plaider, billeder af familier, der har boet i Kærnehuset, børnekreationer, nips, legetøj og bamser. Det samme gælder det selvstændige kontor og køkkenet. I fælleshusets kælderetage er der et kontor til sekretæren, et refleksionsrum, depot, toilet, et bryggers og medarbejdernes frokoststue. Hjemligheden kendetegner også disse lokaler f.eks. frokoststuen, hvor der er små vitriner, kurvemøbler etc., refleksionsrummet, hvor der er lænestole, sofa og et lille bord med stearinlys og bryggerset, der ligner et 'almindeligt' familiebryggers med opmagasinering af autostole, kasser, etc.

Rundt omkring i huset på toilettet, i møderummet, kafferummet etc. er der hængt papirer op med forskellige citater f.eks. "Hvis du ikke drømmer, så går de aldrig i opfyldelse", "Det handler ikke hvordan du har det, det handler om, hvordan du tager det", "Jeg er selv en del af løsningen", "Der findes ikke en fælles sandhed", "Alle gør deres bedste", "Forandring er mulig. Jeg har selv andel i forandringen", "Der findes ikke noget mere omkostningsfrit end at være imod – det kan alle…men at være for noget, kæmpe for det kan have store omkostninger". På køleskabet i frokoststuen hænger et papir med Killéns forældrefunktioner. I mødelokalet på døren ind til lejligheden hænger en seddel: "Børn har brug for at have voksne omkring sig, som tror på det de gør!".

I de øvrige to parcelhuse bor familierne. I kælderen i det ene hus er "Børneværelset", der er et lege- og opholdsrum for familiernes børn. Her passes børnene, når forældrene er til møder.

Ligesom personaleområdet på Familiegaarden signalerer de fysiske omgivelser en kompleks iagttagelse af system/omverden-relationer, der kan relateres til en difference mellem behandlersystemet og omverdenen. F.eks. er der i Kærnehuset ét sted, hvor det er "tilladt at sige alt". Det er i frokoststuen. Her kan man "blæse ud", bruge "sort humor" og "køle ned" for følelser.[154] I udgangspunktet er frokoststuen ikke et sted, hvor man snakker om arbejde. Her trækker man sig tilbage fra behandlerrollen, fortæller sjove historier, snakker om hinandens privatliv etc.[155]

[154] Bilag D2, paragraf 7, Bilag S2, paragraf 19.
[155] Bilag C2, paragraf 15, Bilag F2, paragraf 26, Bilag J2, paragraf 14, Bilag Q2, paragraf 9.

Sociale problemer – psykisk orden/kaos

Kærnehusets ledelse taler om, at samfundet er et samfund med "mere pres på end tidligere". Samfundet stiller mange krav f.eks. om uddannelse og om at kunne leve op til forbrugsidealer. Hvis "samfundet fortsætter som det gør", vil der hele tiden opstå nye problemer, siger man. *Det antydes dermed, at samfundet producerer en konstant mængde problemer*. Det hænger sammen med, at der er forskellige "syn" på sociale problemer. I Kærnehuset mener ledelsen f.eks., at stoffet hash bør blive "analyseret", så man ved, hvad det består i og kan handle derpå. Hvis man ikke har viden om problemerne, kan man få et urealistisk syn på dem. Samfundet bør *vide* noget om sociale problemer for at kunne håndtere dem. Ellers risikerer samfundet at bidrage til at "forstærke" problemerne.[156]

I Kærnehuset ser ledelsen, at det er nødvendigt for individer at tilpasse sig loven. Hvis man bryder samfundets regler, f.eks. stjæler, så er det "for dumt", fordi man formindsker sine chancer f.eks. for at få arbejde. Men først og fremmest er det en "en tragedie", fordi man mister social anerkendelse. Hvis man begår noget ulovligt f.eks. incest, så er det er vigtigt, at det ikke kun bliver et "spørgsmål om at straffe". Det "gavner" ikke, for alle "krænkere" er som regel selv engang blevet krænket. I stedet skal man "hjælpe" så man om muligt kan bryde en ond cirkel.[157] Kærnehusets ledelse mener, at der altid er en grund til en problematisk adfærd, og denne grund er primært *individets psykiske tilstand*.[158] Hjælp er hjælp til at skabe psykisk orden. Individets psykiske orden er vigtig, for at den enkelte bliver i stand til at mestre den sociale uorden eller det pres, omverdenen udsætter en for gennem livet. I dette må man "gøre alt for at beskytte vores børn", så de ikke bliver "ødelagt".[159]

Ligesom Familiegaarden ser Kærnehuset det som sin opgave at forebygge sociale problemer. Men hvor Familiegaarden betoner vigtigheden af at fremme social orden, betoner Kærnehuset vigtigheden af at fremme psykisk orden som værn mod social uorden. I begge institutioner er orden imidlertid begrundet i hensynet til barnet.

At forebygge sociale problemer – en kamp mod systemet

De familier, der kommer til Kærnehuset, henvises af kommunen og/eller amtet med hjemmel i SEL § 40, stk. 2, nr. 4. som på Familiegaarden. Kærnehuset er imidlertid en privat institution, der drives med godkendelse fra amtet i hht. SEL § 94a. Dvs. at Kærnehuset er forpligtet til at leve op til de administrative krav til godkendelse og er underlagt amtets tilsyn.

Kærnehuset ser de politiske, retlige og administrative systemer som en vigtig omverden, der har "konsekvenser for behandlingen". Derfor er Kærnehuset medlem af LOS og en ERFA-gruppe for private familiebehandlingsinstitutioner. Kærnehuset ser ERFA-gruppen som et forum for erfaringsudveksling og som en gruppe, der varetager institutionernes politiske interesser.[160] Et sted, hvor Kærnehuset oplever, at politiske beslutninger har konsekvenser for behandlingen, er den grundtakstfinansieringsmodel, der blev indført pr. 1. januar 2002. Kærnehuset ser grundtakstmodellen som direkte årsag til, at Kærnehuset kører med lav belægning,

[156] Bilag A2, paragraf 11-12, Bilag C paragraf 11, Bilag M2, paragraf 1440-1444.
[157] Bilag E2, paragraf 81-175.
[158] Bilag A2, paragraf 11-12.
[159] Bilag E2, paragraf 243.
[160] Bilag 9.

ikke har haft henvendelse fra amtet i 8 måneder, og at andre private institutioner også står med ledige pladser.[161] Derfor ses det at "lave et stykke politisk arbejde" som vigtigt.[162]

I Kærnehuset har ledelsen den opfattelse, at politikere ofte snakker men ikke går i dialog med borgere eller institutioner. Som institution må man selv gøre politikerne opmærksomme på, at man eksisterer og lægge op til samarbejde. Det må man, fordi politikerne i udgangspunktet har særlige interesser i at sikre og styrke egne institutioner.[163] Kærnehuset ser det som sin funktion at forebygge sociale problemer men oplever, at politikerne ikke altid har øje for, hvad man kan.[164] Ligeledes oplever man, at de administrative regler til tider gør det besværligt at fungere som privat institution.

Kærnehuset er indstillet på, at usikkerhed omkring egen overlevelse er et vilkår, og ser principielt amtets tilsyn som vigtigt, når det drejer sig om at sikre og legitimere kvaliteten i behandlingen.[165] Men Kærnehuset er ofte utilfredse med amtets måde at administrere på. Dette kan indimellem få Kærnehuset op i det "røde felt" i en sådan grad, at det næsten kræver "mentalhygiejnisk pleje" at komme ned igen.[166] Institution oplever, at der er ualmindeligt meget administrativt arbejde, hvor papirer skal sendes igen og igen. Det efterlader til tider institutionen med et indtryk af, at amtet ikke altid har styr på tingene, og at medarbejderne ikke formår at koordinere sagsbehandlingen.[167] Dertil kommer, at amtet indimellem bruger et sprog, som "ikke et menneske kan læse", fordi det er skrevet med "juristbriller".[168] Når det er værst, oplever Kærnehuset, at amtet "bombarderer" Kærnehuset med papirer og administrative opgaver, der bremser institutionens evne til at handle effektivt. I Kærnehuset har man "orden" i tingene, og "organisationen kører" professionelt modsat "amatøragtigt".[169]

> MEDARBEJDER B: Vi kan ikke føre forretning på den måde […] Det har taget os 9 måneder, ikke, at få godkendelse til en lejekontrakt […] Det kan vi simpelthen ikke drive forretning på […] og det er jeg ved at samle ind til […] så kan deres leder fandeme få det i hovedet" (Bilag D2, paragraf 238-249).

I Kærnehuset driver man en forretning. Økonomi er en vigtig omverden, som amtet ikke iagttager på den rigtige måde. På den måde har Kærnehuset et kritisk syn på de politiske og administrative systemer.

Det kritiske syn gælder også i forhold til de konkrete regler, som Kærnehuset skal efterleve. Hvor Familiegaarden accepterer, at medarbejderne skal betale for den mad, de spiser sammen med familierne, vil Kærnehuset ikke være med til det "uden kamp". Begrundelsen er, at det er en del af behandlingen at spise med familierne. At spise sammen, f.eks. efter "psykisk krævende" tilbagemeldinger, er en billig og let måde at "få løst op" for det svære og at skabe en

[161] Bilag 9.
[162] Bilag F2, paragraf 804-809.
[163] Bilag L2, paragraf 113.
[164] Bilag 22.
[165] Bilag A2, paragraf 26.
[166] Bilag D2, paragraf 346, 177, 187, 236, Bilag F2, paragraf 787, 860.
[167] Bilag D2, paragraf 198, 22-229, Bilag F2, paragraf 804.
[168] Bilag D2, paragraf 204, 305, 307, Bilag F2, paragraf 787, 789.
[169] Bilag D2, paragraf 177, 218 229, 274, 322, 326, 384, 720, Bilag F2, paragraf 787, 799, 802, 810, 816, 863, 865.

”ufarlig” stemning: ”Det gør alle andre mennesker også”. Som en medarbejder siger: ”så må de vise mig hvor i loven” det står, at ”det skal vi”.[170]

I Kærnehuset oplever man således indimellem, at ens ret til selv at bestemme over forhold i behandlingen overskrides. I sådanne situationer må man som institution være ”skarp” og ”skrap” og ikke være bange for at dele verbale lussinger ud. Det må man for at få gennemført noget, men også for at få det ”ud af systemet, for man kan virkelig blive vred”.[171] Kærnehusets kritiske syn på de administrative systemer gælder således ikke kun i forhold til, hvordan amtet betinger en økonomisk effektiv behandling. Det gælder også i forhold til at kunne definere egen behandling. Loven skal holdes, men ellers skal der være frihed til at bestemme. Det kritiske syn er på den måde koblet til et ideal om autonomi og ret til selvbestemmelse. Det er ikke fordi Kærnehuset har blind tiltro til loven. Loven er heller ikke altid logisk. Når der ”endelig” er noget ”der er logisk i loven”, er det, når den sikrer individets rettigheder og krav på beskyttelse.[172]

Synet på loven har ført til en konflikt med kommunen, der ikke vil anvise børnehavepladser til børn fra Kærnehuset, og det vil Kærnehuset ikke acceptere for det er ”rent lovbrud” og ”holder simpelthen ikke”. Så laver man ”rav imod dem” og skaber ”polemik”. Når Kærnehuset laver rav i den overfor systemerne, er det ikke fordi, man ønsker at være på tværs. Egentligt vil man bare gerne ”passe” sit ”arbejde”. Men som borger og institution må man påtage sig ansvaret som vagthund. Så er det ”pitbull’en der er oppe” i Kærnehuset, og så ”klager” man.[173]

Det egentlige problem er set fra Kærnehusets synsvinkel, at amter og kommuner ikke har ”handlekraft”. Embedsmænd kan mangle potens. I den kommunale forvaltning kender man ikke eller vil ikke stå ved sin magt, og så kan man ikke afgive den f.eks. som ”uddelegering af ansvar”. Ledere, der ikke kan det, kan heller ikke drive en effektiv organisation, og det har Kærnehuset ”simpelthen ikke tålmodighed til”.[174] Når ledere ikke kan afgive magt, kan deres medarbejdere heller ikke. Dårlige ledere ansætter medarbejdere, der er ”dummere end dem selv”. Kærnehuset oplever, at sagsbehandlerne ofte er ”søde” men også, at det er ”typisk at de gerne vil have det fedtet af på os”, når der er noget, der er konfliktfyldt. Derfor må man som institution sætte grænser for sig selv og på vegne af familierne. På Kærnehuset vil man ikke være en del af ”sagen”, og man ”rister” ingen familier for øjnene af deres sagsbehandler”, for målet er ikke at ”belaste forældrenes forhold til kommunen”.[175] På den måde er sagsbehandlerne nogen, man skal have ”styr på”, og som man nogle gange må ”slå” igennem overfor.[176] Når det er rigtigt slemt, er sagsbehandlerne ”hovskisnovski” og ”høj i hatten”. De kan ikke se, at de kan lave fejl og kan handle respektløst. Det skyldes, at sagsbehandlerne ikke har det samme perspektiv på familierne, som Kærnehuset har. For mange sagsbehandlere tager udgangspunkt i alle problemerne i stedet for ”det positive”. De er dårlige til at belønne familierne for deres indsats, og de glemmer at spørge familierne direkte. I stedet tænker de mere på, hvad systemet kan levere og systemets muligheder. Den magt, de har, anvender de forkert, og

[170] Bilag D2, paragraf 275-312.
[171] Bilag D2, paragraf 194, 216, 218, 260, 264, 313, 371-72, Bilag F2, paragraf 851, 851.
[172] Bilag E2, paragraf 67.
[173] Bilag D2, paragraf 677, 768,774, 782, 787, 797, 800, Bilag F2, paragraf 811, 844, 848, 857, 859, 860, 870.
[174] Bilag D2, paragraf 697-99, 681, 716, 718, 731.
[175] Bilag D2, paragraf 712-714, E2, paragraf 73, 277, Bilag F2 paragraf 1198, Bilag Familie 4K paragraf 650.
[176] Bilag L2, paragraf 401, 405, 430.

på grund af det "bomber" de nogle gange familierne tilbage til det, de var før de kom til Kærnehuset".[177] Magt ses dermed som noget, der kan anvendes på forskellige måder.

Samlet set kan man sige, at Kærnehuset oplever det at drive en familiebehandlingsinstitution og at forebygge sociale problemer som noget, der til tider er en kamp mod systemet. Kærnehuset tilstræber at samarbejde, men institutionen oplever det i nogle tilfælde svært. Institutionen oplever, at omverdenen mangler forståelse for ens ydelse og forklarer det med, at der er grundlæggende forskelle mellem omverdenen og Kærnehuset. Omverdenen iagttager magt og økonomi på en forkert måde. Politikere er interesserede i magt for magtens skyld og administrationen er et hierakisk system, der leder til ineffektive uøkonomiske processer. På Kærnehuset er magt en personlig magt knyttet til handlekraft og potens. Man samarbejder, men gør en dyd ud af at bevare det kritiske syn på omverdenen, og bliver det nødvendigt *for behandlingen*, er man villig til kamp.

En forretning

Som det fremgår, oplever Kærnehuset indimellem, at politikerne ikke bakker nok op det behandlingstilbud, man tilbyder. Kærnehuset er afhængig af, at kommunerne ser institutionen og køber ydelser. Lav belægning har en hurtigt mærkbar indflydelse på institutionens økonomi.[178] På den måde er Kærnehuset en "forretning", hvor man er afhængig af, at der er kunder i butikken.[179] Derfor må man kæmpe for at holde "gang i den". Når Kærnehuset i perioder har været "konkurstruet", forklarer man det med besparelser på det sociale område.[180] Af samme grund fylder økonomi mere i Kærnehusets kommunikation end på Familiegaarden og diskuteres på hvert ledermøde. Økonomi er noget, man skal have "styr på" og have "ro på". Når økonomien er god, er der grund til at "feste" og "hejse flaget".[181] Selvom man indimellem er meget "pressede", forsøger Kærnehuset at bevare optimismen og "en positiv indgangsvinkel":[182]

> MEDARBEJDER A: Det vi fortæller om, det er vores sejre. Vi fortæller ikke om vores nederlag [ler].
> MEDARBEJDER B: [ler] Nej, fordi vi arbejder systemisk. Vi har en positiv indgangsvinkel….
> MEDARBEJDER A: Ja.
> MEDARBEJDER B: … selv til regnskaber [ler] (Bilag D2, paragraf 167-170).

Selvom familierne er "penge i kassen", og økonomi betyder noget, ser Kærnehuset sig ikke som en pengemaskine, der suger penge ud af det offentlige. Økonomisk styring er "nødvendigt", selvom man ikke bryder sig om regnskaber. Selvom man må være "cool" og hele tiden tænke på, om man kan "gøre noget mere" for at skaffe penge, så er jagten på penge ikke Kærnehusets ydelse. Det er penge ikke værd, det ville være "for hårdt" og ovre på "psykopathylden". Iagttagelse af økonomi er i sidste ende nødvendig for at kunne gøre noget for familierne, dels i forhold til de tilbud man kan give familierne i dagligdagen, dels i en større sammenhæng.[183] Penge er midler til at løse sociale problemer, hvis de vel at mærke bliver brugt ordentligt:

---

[177] Bilag M2, paragraf 1043, 1055, 1059-60.
[178] Bilag D2, paragraf 107, Bilag M2, paragraf 1096-1104.
[179] Bilag D2, paragraf 234, 238, 245, 276.
[180] Bilag A2, paragraf 5, 7, Bilag F, paragraf 823, Bilag L2, paragraf 19.
[181] Bilag D2, paragraf 112-121, 153, 330-31, 467-480, 782-83, Bilag J2, paragraf 57, Bilag L2, paragraf 29.
[182] Bilag L2, paragraf 19, 23, 29.
[183] Bilag F2, paragraf 1023-1028, Bilag L2, paragraf 27, 99-107

> MEDARBEJDER B: Men… vi arbejder meget med netværket her fordi, det er jo det eneste der holder, når bevillingen er væk. Og hvis ikke jeg får skabt noget netværk, noget privat netværk omkring familierne, så er de nødt til at skabe et nyt problem for at få en ny bevilling. (Bilag S2, paragraf 192-193).

At investere i sociale problemer kræver både midler og den rette løsning. På Kærnehuset mener man, at hvis ikke samfundet kan tilbyde de rette løsninger, bliver det dyrt i sidste ende, fordi familierne så skaber nye problemer, der koster penge. Stigninger i udgifter på det sociale område forklares dermed med inkompetence i forhold til at forebygge sociale problemer. Ligesom Familiegaarden mener Kærnehuset også, at der må være en vis økonomisk styring, der sikrer at samfundets ressourcer bliver brugt på en hensigtsmæssig måde, og at indsatsen har en god kvalitet. Men det sikres ikke nødvendigvis via det offentlige.

At lære familierne at se deres kompetencer – forandring

I Kærnehuset beskriver man ligesom på Familiegaarden sin opgave som det at "lære" familierne noget, således at de ændrer sig fra en mindre god tilstand til en bedre. Når man umiddelbart spørger, hvad familierne skal lære, lægger Kærnehuset vægt på:

- At forældrene skal lære at have mere selvværd - at de er værdifulde.
- At forældrene skal lære at de har en styrke.
- At forældrene skal have vendt det negative selvbillede til et mere positivt.
- At forældrene skal lære at kunne være mere frie og afslappede og mentalt åbne overfor andre fx andre følelser.
- At forældrene skal kunne se de kompetencer, de har.
- At forældrene skal lære at være mere rummelige overfor børnene, så de kan se børnene som selvstændige mennesker med egne følelser (Bilag 9)(Mine understregninger).

Der er dog en forskel på, hvad det er, forældrene skal lære samt forudsætningerne for læring. På Familiegaarden går man ud fra, at forældrene har vanskeligheder med forældrerollen, men potentielt kan lære at blive bedre forældre. I Kærnehuset taler man om, at forældrene skal lære at have selvværd og at åbne sig mentalt overfor sig selv og omverdenen. Forældrene skal lære at få et mere positivt og frit selvbillede som en forudsætning for at kunne være åbne overfor andre menneskers følelser. De skal opnå en større rummelighed, så de kan støtte barnets identitet og følelsesmæssige udvikling. I Kærnehuset går man i udgangspunktet ud fra, at forældre har kompetencer og styrke, og at forældrene skal lære at se, at de har dem. I Kærnehuset er de umiddelbare forventninger til forandring dermed af mere kognitiv karakter end normativ. Læring handler ikke om at *få god viden af nogen*. Læring handler om at *erkende* og *opdage,* at man har nogle kompetencer, og læring er dermed en indre psykisk erkendelsesproces. Det handler om indsigt.

På den måde er Kærnehusets ydelse *at lære forældrene at se, at de har kompetencer*. Det betyder dog ikke, at alle i praksis har kompetencer og dermed heller ikke, at alle *kan* lære, at de kan noget. I Kærnehuset forsøger man ikke blot at lære forældrene at se de kompetencer, de har. Man vurderer også, om det er muligt. På et punkt er samarbejde med omverdenen nemlig afgørende. Kærnehuset sælger ydelser til kommunerne.[184] Dette samarbejde er nødvendigt for Kærnehusets økonomi og i sidste ende for, at institutionen kan gøre det, den betragter som sin funktion, nemlig at hjælpe med henblik på at forebygge sociale problemer.

[184] Bilag D2, paragraf 574-578, 601-2, Bilag L2, paragraf 111, 23, Bilag Familie 4K, paragraf 25.

Forældrekompetence - evne til at udvikle sig og løfte forældreopgaven

Ligesom Familiegaarden arbejder Kærnehuset, qua samarbejdet med myndighederne, med to beskeder. Men i Kærnehuset taler man ikke om, at der er to beskeder. Det man taler om er, at på trods af at forældrene skal udvikle sig selv, så er det ikke "naturligt", at man kan være forælder. I Kærnehuset ser man familier, der "mange gange" skal "lære det hele forfra". At personlig og psykisk udvikling også har en grænse, der afgøres ved en vurdering, ses af følgende:

> "Det handler om, at deres udviklingstempo og potentialer ikke matcher børnenes behov. Nogle børn er 3 år bagud, når vi får dem og det giver mindre tid. Her drejer det sig måske om at vise, hvor stor forskel der er – at vise det 'gab'. Og at sige, at det er bedst at hjælpe dem hver for sig. Måske siger vi, at forældrene har brug for at få styr på sig selv. De har måske nogle traumatiske oplevelser, som de skal have styr på" (Bilag 9).

At Kærnehuset også foretager en vurdering af udviklingsmuligheder, ses også i institutionens beskrivelse af de rapporter, der laves til den anbringende kommune. I løbet af en families ophold laves der typisk 3 rapporter: en indledende observationsrapport, en rapport efter 3 måneder og en statusrapport, som indeholder:

- Forløbsbeskrivelse (familien)
- Observationer og vurderinger af den voksnes udvikling som person/forælder.
- Observation og vurderinger af barnets udvikling.
- Beskrivelse af metode og indsats i forhold til familien.
- Konklusioner med vurderinger og perspektiver for fremtiden i form af anbefalinger[185].

I Kærnehuset skelner man ikke eksplicit mellem ressourcer og problemer som kategorier, som man gør på Familiegaarden, med henblik på at kunne vurdere forældrekompetence. I rapporterne beskriver Kærnehuset forældrenes personlige udvikling og forældrerollen som integrerede dele. Beskrivelsen af forældrenes personlige udvikling fylder lige så meget som beskrivelsen af udviklingen i forældrerollen. Desuden beskrives barnets tilstand. Kærnehuset har ikke en skriftligt formuleret systematik i lighed med Familiegaarden. Når man observerer lægger man i stedet vægt på, at teamet består af personer, der hver især har et særligt "fokus på hvert enkelt familiemedlem" for at få "mindst to vinkler på vores vurderinger". Ligesådan understreger institutionen overfor myndighederne, at man kun giver "generelle" eksempler, som er defineret ved, at de mindst følges af tre tilsvarende eksempler, som er diskuteret ikke blot i teamet men i hele medarbejdergruppen. På den måde lægges der overfor myndighederne vægt på, at Kærnehuset er i stand til ikke blot at udvikle forældrenes indsigt i egne forældrekompetencer men også at undersøge evner og forudsætninger for en sådan udvikling.[186] Som det fremgår af det følgende, drejer dette sig om evner til at løfte forældreopgaven.

I Kærnehuset taler man ikke om "prognoser" på forældrenes omsorgsevne, men tid har betydning. I Kærnehuset taler man jf. ovenstående om forældrenes *udviklingstempo*. Man "holder børnenes behov op imod forældrenes kompetence". Hvis ikke forældrenes udviklingstempo er hurtigt nok, således at de kan lære at "løfte forældreopgaven" og "varetage" barnets udvikling, er det barnets behov for udvikling (at indhente udvikling og undgå at komme flere år bagud), der er vigtigst. Fremtidsperspektivet på forældrene kaldes ikke en prognose, men beskrives som iagttagelsen af forælderens nutidige udviklingstempo som et billede på barnets

[185] Bilag Familie 4K.
[186] Bilag 18, Bilag Familie 4K, paragraf 451-454.

udviklingsmuligheder.[187] På den måde kan man sige, at Kærnehusets ydelse også er *at lære forældrene at blive bedre forældre ved at udvikle forældrenes kompetencer til at løfte forældreopgaven hhv. at undersøge om det er muligt inden for en rimelig tidshorisont*. Dette fremgår mere tydeligt af Kærnehusets kontrakt for det ene behandlingstilbud. Det omfatter "intensiv familiebehandling" med døgnophold med det formål at "træne" og "styrke" familien, at beskrive forældrenes "proces", og at foretage en vurdering af "forældrekompetence".[188] Det fremgår også af det andet behandlingstilbud Kærnehuset leverer. Det omfatter udslusning af familien i et "intensivt forløb", der skal støtte forældrene i at "fastholde den gode udvikling" efter hjemflytning og som afslutningsvis skal resultere i en vurdering af, om forældrene har "forældrekompetence" til at varetage barnets sundhed og udvikling.[189]

At Kærnehuset arbejder med to beskeder men forsøger at opretholde en kommunikativ distance til begreber som f.eks. forældreevnevurdering og prognoser reflekteres i institutionens inklusionskriterier.

At komme i Kærnehuset

Familier, der henvises til Kærnehuset, beskrives overfor myndigheder *på den ene side* som "familier som er kommet i søgelyset, fordi deres børn mistrives eller er fejl- eller mangelfuldt udviklet. Eller der er kommet indberetninger om dem, som gør at de ansvarlige i kommunen er urolige for barnets/børnenes trivsel, sundhed og udvikling". I Kærnehuset beskriver man dermed ikke forældrene som forældre, der *har* vanskeligheder med forældrerollen. Man beskriver forældrene som forældre, der har børn, der mistrives, og som derfor er kommet i "søgelyset", fordi kommunen bekymrer sig for barnet. I selve inklusionskriteriet holdes det således *åbent,* om familien eller forældrene har et problem. *På den anden side* understreges det eksplicit, at en forudsætning for at familierne kommer i Kærnehuset er, at der er en udvikling i gang, eller at der er behov for en udredning af forældrenes udviklingskompetencer. Kærnehuset "vil [ikke] have familier i "opbevaring" underforstået, at der skal være en grund til, at familierne kommer til Kærnehuset. Det vil sige, at det – på trods af åbenheden - også forudsættes, at forældrene allerede har en vis indsigt i, at de har nogle kompetencer, der bør udvikles. Derfor forudsætter Kærnehuset ikke, at forældre kan tage ansvaret for deres barn. Alle indflytninger starter med en "vurderingsperiode" i indslusningen med døgnobservation. Denne døgnobservation kan forlænges, "hvis dette skønnes nødvendigt af hensyn til børnenes sikkerhed". At det holdes åbent, om familien eller forældrene har et problem, hænger således også sammen med, at forældrene skal *vise*, at de er i stand til at tage hovedansvaret for barnet. Først når de kan det, er de omfattet af Kærnehusets normale personaledækning fra kl. 7.00-17.00 i hverdage, søndag efter kl. 17.00 samt tilkaldevagt aften og nat alle ugens dage.

Kærnehuset modtager familier, hvor forældrene før fødslen/under graviditeten har haft et misbrug. Kun i disse tilfælde kræver man, at forældrene aflægger urinprøve som et "bevis på at de vil forældreopgaven". Målgruppen er ikke forældre med "svære psykiske problematikker" eller forældre, der ikke "magter" at holde sig ude af misbrug. På den måde minder Kærnehusets målgruppe om Familiegaardens.

---

[187] Bilag 18.
[188] Bilag Familie 4K, paragraf 663-669.
[189] Bilag Familie 4K, paragraf 628-642, 671-82, 684-875. I det andet tilbud er der fokus på hjemmebesøg og netværksarbejde. Familien kan stadig deltage i f.eks. voksengruppe og parterapi.

Rent praktisk kommer et ophold i stand ved, at Kærnehuset modtager en henvendelse fra en kommune. I hht. grundtakstfinansieringen kan amtet indgå i visitationsprocessen. I Kærnehuset holdes også et "forbesøg" med deltagelse af sagsbehandleren, familien og eventuelt personer i familiens netværk. Forbesøget har til formål at skabe den "åbenhed", som institutionen tror "fast" på er en nødvendighed. Her informeres sagsbehandleren og forældrene om behandlingsmetoden og "hverdagslivet", og familiens problemstilling og Kærnehusets opgave klarlægges. Derefter laves et udkast til en "kontrakt". Denne kontrakt angiver, hvad kommunen køber. Her understreges det i særlig grad, at "familiens ophold og arbejde i Kærnehuset er forældrenes ansvar", at der det er vigtigt, at professionelle parter deltager i netværksmøder, at Kærnehusets "pædagogiske linje" forudsætter, at "forældrene oplever et minimum af forandringer i social og økonomisk status" (herunder bevarer eller erhverver egen bolig). Ligesådan understreges det, at Kærnehusets "behandlingslinie" tager udgangspunkt i altid at sikre barnet, og "At det aftalte forløb ikke løser alle problemer i familien, men sætter gang i en sund udvikling". Endelig angives der særlige aftaler, som f.eks. kan være "vurdering af forældreevne", som, på trods af at man ikke bruger dette begreb i dagligdagen, anvendes i kontrakten overfor den kommune, der køber ydelsen. Kontrakten tilstræbes underskrevet inden for en uge og visitationen er sket.[190]

Når familien flytter ind i Kærnehuset, møder den ikke blot en række professionelle men også et behandlingsprogram, der beskriver sig ved en række værdier og mål for indsatsen.

Mål og værdier for den systemiske familiebehandling

Kærnehuset beskriver sig som en institution, der baserer sig på den systemiske tilgang. Den systemiske tilgang betragtes som en overordnet "filosofi". I Kærnehuset oplever medarbejderne, at mange har et næsten religiøst forhold til den systemiske tænkning. Der er meget "halleluja" og "bedetæppe" forbundet hermed. I Kærnehuset tager man afstand fra dette.[191] Kærnehuset beskriver sin tilgang på følgende måde:

> "Den overordnede filosofi er, og som er her på stedet er, at alle mennesker gør deres bedste. Som udgangspunkt gør alle forældre deres bedste…men ved ikke hvordan. Og så er det man kan arbejde med at finde en mere hensigtsmæssig måde".
>
> "Vi ser forældrene som eksperter. De skal finde deres egen kultur og det skal være en kultur, som ikke er fremmed for dem selv. Dengang jeg blev uddannet, der var det vigtigt, at vi skulle være eksperter. Når jeg så havde haft den her mor, så ringede hun til mig om aftenen, når hun var kommet hjem og skulle bade sit barn. *Hvad skal jeg gøre, jeg har ikke en telefonbruser.* Det vi siger her er, det skal komme inde fra dem selv. De skal stå derhjemme og spørge, *hvordan var det nu det var?*, og så skal de finde løsningen selv, og så kan de så måske ringe, når det er gjort. Så er behandlingen lykkedes".
>
> "Man kan se familien som sådan en biotop – en glasklokke eller et system. Det kan så være et mere eller mindre positivt eller negativt fungerende system. Nogen lider overlast. Det vi gør er, at vi forsøger at forstyrre deres system. Man kan godt sammenligne det med, at vi er sådan nogle bakterier. Vi går ind og forstyrrer med den tilgang, at vi skal forstyrre så lidt som muligt – med så lidt indgreb som muligt – og så skal vi ud igen. Derfor er vi her også kun fra 7-17.00- Fordi vi vil lære familierne at klare sig selv. Men det kræver at man har tillid til dem" (Bilag 9).

[190] Bilag 18.
[191] Bilag B2, paragraf 15.

Af ovenstående fremgår det, at Kærnehuset tilstræber at se forældrene som "eksperter" på deres eget liv. Hvor man på Familiegaarden taler om at skabe forudsætninger for det gode liv, taler Kærnehuset om, at forældrene skal finde deres egen "kultur". Kultur er ikke et sæt af ydre normer for livsførelse men noget, der skal "komme inde fra dem selv". Ellers er det noget "fremmed".[192] *Ovenstående antyder også, at Kærnehuset i anvendelsen af den systemiske tænkning reflekterer over, at de selv udgør en forudsætning for de forandringer, de ser*. Derfor bliver Familiegaardens ideal om at bevare en respekt for og anerkendelse af det enkelte menneskes forestilling om det gode liv, formuleret mere radikalt i Kærnehuset. Behandlerne skal ikke blot respektere den enkelte families forestillinger om det gode liv. De skal *dyrke* den individuelle familiekultur.

Den positivt fungerende familie – ydre/indre tilpasning

På Kærnehuset bruger man derfor ikke begrebet social arv, og man taler heller ikke om almindelige eller ualmindelige familier. Ledelsen konstaterer, at størstedelen af de familier, der kommer til Kærnehuset, har dårlige chancer. De er f.eks. fattige familier. Familierne har også visse mønstre i form af brud, misbrug, krænkelser og overgreb. I Kærnehuset taler man om, at nogle familier skal lære alting forfra, men lægger i øvrigt vægt på, at familierne har været udsat for noget, de ikke selv altid er herre over. Familierne har været "ude for en social begivenhed", har oplevet "krænkelser" eller har fået et barn med en særlig lidelse, der gør, at de har behov for "hjælp". Kun "dårligt begavede" forældre har grundlæggende problemer i forhold til evnen til at være forældre, men også her ses disse forældres situation som et resultat af omverdenens beslutninger. At der overhovedet findes forældre, der mangler evne, har også at gøre med, at der er "et hul i systemet". Systemet forsøger at normalisere udviklingshæmmede og at give dem et "så normalt liv som muligt". Når disse personer får en kæreste, glemmer man at fortælle, at der er et "problem". Man glemmer at sige, "du kan ikke passe dit barn". Forældrene kan ikke tage ansvar for et barn, men systemet har heller ikke taget ansvar for at fortælle forældrene, at det er sådan realiteterne er.[193] I det hele taget ses familiernes problemer mange gange som et produkt af ydre omstændigheder:

> "Det handler også om det system, vi har. Jeg plejer at sige, at vi får mange veluddannede klienter fra forvaltninger og andre steder. De er vant til at opfinde problemer og er dygtige til at læse, hvad der skal til. Det er også det, Lars Uggerhøjs evaluering viser. Og ved at skabe sådan en relation, så producerer vi jo klienter. Jeg plejer at sige, at det er ligesom at bakke med en trailer. Man gør det modsatte af det der skal til. Det er ydre tilpasning, og så er det jo ikke integreret i personligheden" (Bilag 9).

En forudsætning for, at familien kan lære at være en familie, er, at omverdenen lærer familien, at det er muligt. I Kærnehuset tror man ikke på ydre krav om tilpasning. Her adskiller man sig fra Familiegaarden. Antagelsen er, at ydre krav skaber afhængighed og klientgørelse, fordi forældrene lærer at gøre, som det bliver forventet. At lære noget handler om, at det man lærer er integreret i personligheden. Kun på den måde kan man tage ansvar for sig selv og opnå frihed fra f.eks. systemet. Hvis det sker, kan forældre og børn blive mønsterbrydere. De kan ændre den historie, de har lært af systemet. At "ændre historien" forudsætter, at forældrene selv er i stand til at ændre en negativ historie til en positiv. Et sådant krav forudsætter imidlertid også, at nogle familier har en negativ historie, der bør omformuleres til en positiv eller mere præcist, at nogle familier ikke kan skabe en positiv historie. Også i Kærnehuset kan en fa-

[192] Bilag 9.
[193] Bilag 9, Bilag 21.

milie ses som et ”mere eller mindre positivt fungerende system”. Kærnehusets familier har således også, på trods af at de anses som eksperter på eget liv, brug for at blive ”forstyrret” og at udvikle sig for at finde en mere ”hensigtsmæssig måde” at være familie på.[194] *Men hvordan kan man på den ene side anskue forældrene som eksperter på eget liv og på den anden side vurdere, om familien fungerer på en mere eller mindre hensigtsmæssig måde? Hvordan kan man forstyrre familien som et selvstændigt system og samtidig lade familien definere sig selv?*

På Kærnehuset forsøges dette systemproblem håndteret ved, at familien så at sige *selv skal give svaret*. Hvad, der skal til for at blive vurderet som en mere eller mindre positivt fungerende familie, kommer derfor ikke eksplicit til udtryk som i f.eks. Familiegaardens Trekløver. Men dette ændrer dog ikke ved, at Kærnehuset også skal forstyrre familien, gribe ind og vurdere, om familierne er i stand til at ændre deres historie og blive en positivt fungerende familie. Derfor bliver værdier betydningsfulde.

Ro, tryghed og frihed – forstyrrelse og uro

Fordi forældrene i udgangspunktet betragtes som eksperter på eget liv, lægger Kærnehuset vægt på, at forældrene skal kunne ”fordybe” sig i det personlige og familiens udviklingsarbejde. Dette er blandt andet begrundelsen for, at Kærnehuset ligger på landet, og at medarbejderne ikke skal være sammen med familierne hele tiden.[195] En central værdi for indsatsen er, at familierne skal opleve ”ro”. Ro handler om at være tryg. På Kærnehuset mener man ikke, at mennesker kan være trygge, hvis de hele tiden er ”bange for at begå fejl”. Ro og tryghed kan man kun opnå ved at møde en omverden, som går ud fra, at ”vi gør alle sammen vores bedste”. Tryghed og ro er en forudsætning for at kunne blive *et frit menneske*. Den ”højeste form for frihed” er således, at man ikke er bange for at lave fejl og ved, at nogen ”passer på en”. Hvis man får ro og oplever tryghed, kan man ”kaste sig ud i alle mulige ting”.[196] Ro, tryghed og frihed som det at turde begå fejl er så centralt et ideal, at Kærnehuset på dette område beskriver sig i forskel til andre institutioner, hvor medarbejderne er i kontakt med familierne hele tiden, og hvor der er meget vægt på observation. *Man beskriver sig med andre ord i forskel til f.eks. Familiegaarden*:

> ”Der er nogle institutioner, der fokuserer meget på magt og kontrol, og det løber mig koldt ned af ryggen, hvis jeg skulle være der” (Bilag 9).

Som vi skal se undervejs, er det at distancere sig fra magt og kontrol en central drivkraft i institutionen problemhåndtering. Ro, tryghed og frihed opløser dog ikke det forhold, at et ophold i Kærnehuset også rummer forstyrrelse, og at familierne vurderes på deres kompetencer. I Kærnehuset forsøger medarbejderne nemlig også at forstyrre familien og dens ”orden” og ser efterfølgende på, om det har haft en virkning.[197] På den måde skaber Kærnehuset også uro. Men i betydningen ”forstyrrelser” ses det som noget ”positivt”. Hvis en person oplever noget svært, kan man vælge at ønske ”tillykke”. Ikke fordi ro ikke er godt, men fordi forstyrrelsen giver anledning til, at en person kan ”vise” omverdenen, ”at det her kan vi altså godt klare uden at gå i stykker af det”. Hvis man kan klare forstyrrelserne, er man således stærk.[198] Styrke kan være vigtigt, for forstyrrelserne i Kærnehuset kan nemlig også være voldsomme. Med-

[194] Bilag 9.
[195] Bilag 18.
[196] Bilag F2, paragraf 615, Bilag M2, paragraf 1383-85.
[197] Bilag F2, paragraf 615Bilag F2, paragraf 615.
[198] Bilag J2, paragraf 349-352.

arbejderne ”bombarderer” nogle gange forældrene.[199] Formålet er imidlertid at skabe ”sunde processer”.[200]

Fordi forældrene også skal udvikle sig, og fordi et ophold i Kærnehuset derfor også rummer forstyrrelser med det formål at forandre familiernes processer, bliver værdierne: ”Respekt”, ”Helhed”, ”Åbenhed” og ”Netværk” vigtige.[201] På Kærnehuset taler man meget om værdierne respekt, åbenhed og helhed og om, hvordan medarbejderne kan leve op til disse i praksis.

Respekt og afhængighed

I Kærnehuset lægges der vægt på respekt for ”familiens cirkler” og at bevare en ”ydmyghed” og ”undren” overfor familiens problemstillinger. Institutionen mener, at familierne har brug for at opleve et ”ligeværdigt forhold” til nogen, fordi de har haft ”så mange negative oplevelser”, når det handler om at ”mærke efter i deres liv” og at sige ”*Det her, det vil jeg gerne*”. Det skyldes, ifølge Kærnehuset, at de har mødt et system, der fokuserer på ”alt det, der ikke fungerer” i en sådan i grad, at de ”næsten ikke kan holde til anstrengelserne mere”. I Kærnehuset anser man sig selv som ”eksperter” i at skabe et rum præget af ro og tryghed gennem et respektfuldt og ligeværdigt forhold. Ro, tryghed og oplevelsen af et ligeværdigt og respektfuldt forhold leder til frihed. Det er en forudsætning for at man kan ”associere frit”.[202] Et ligeværdigt forhold opstår, når familierne oplever, at de bliver taget ”alvorligt” udfra det de siger, ønsker og det, de kan. Mennesker, der aldrig er blevet taget alvorligt, har ifølge Kærnehuset et ”angstfuldt” forhold til at blive taget alvorligt, når de træffer nogle valg. De forsøger at ”flygte” fra deres valg, fordi de er bange for, at de ikke ”slår til”. Derfor ser Kærnehuset det som vigtigt at tage de voksne forældres valg alvorligt, og at holde dem ”fast” i deres valg.[203] I stedet for at angive løsninger og give råd forsøger man at spørge ind til betingelserne for, at forældrene kan tage et valg og ad den vej synliggøre, at forældrene ”godt ved” selv, hvad de skal gøre. Indsatsen skal bestyrke forældrene i, at dét de vælger at gøre, er godt, og det gør man gerne ved at dyrke en advokerende tilgang i arbejdet, hvor man opfordrer forældrene til at bruge deres kritiske sans, stå ved deres rettigheder og stille krav i forhold til omverdenen, så de bliver behandlet ”ordentligt”. På Kærnehuset lægger man vægt på, at forældrene ikke skal lægge deres ”liv over i nogle andres hænder”.[204] Samtidig skal Kærnehuset vurdere, om forældrene kan løfte forældreopgaven. Familiens fremtid ligger derfor også til dels i Kærnehusets hænder. Selvom Kærnehuset har et ideal om at lade forældrene formulere deres egne svar, er det også vigtigt, at forældrene faktisk formulerer deres svar *indenfor rammerne af det forventede eller acceptable*, og det vil sige inden for rammerne af det, der kan betegnes som et udtryk for noget rigtigt eller ”positivt fungerende”.[205] Fordi opholdet også involverer vurdering, bliver åbenhed en vigtig værdi.

Åbenhed og strategier

I Kærnehuset har man en værdi om, at behandlingen skal basere sig på åbenhed, og at denne sikres gennem tilbagemeldinger, gennemgang af rapporter og ved at lade familierne deltage i

[199] Bilag D2, paragraf 60.
[200] Bilag F2, paragraf 615.
[201] Bilag 21.
[202] Bilag F2, paragraf 617.
[203] Bilag F2, paragraf 1340.
[204] Bilag J2, paragraf 187, 211, 217, 219, 226, 239, 248, 255, 268, 272, 283-289, 292-295, 300, 307, Bilag Familie 4K, paragraf 501.
[205] Bilag Familie 4K, paragraf 722, 726-833.

alle møder vedrørende dem selv. Familierne skal ideelt set vide, hvordan medarbejderne ser deres proces før andre og have "fri adgang" til deres familiebøger. Forældrene skal kende "essensen af det der foregår". Ledelsen mener, at forældrene altid ved, "hvad der foregår og bliver sagt. Der er ingen skjult dagsorden".[206]

I praksis formuleres idealet om åbenhed som det at kunne gå direkte til familierne. At gå direkte til familierne er modsat "nogle pædagoger", der "har meget brug for at sidde og snakke om alt, før de gør noget eller at støtte sig til teamet før de går til familierne". Sådanne pædagoger lægger for meget vægt på, at det hele skal foregå "ordentligt", men i Kærnehuset er det ordentlige ikke nødvendigvis "rigtigt eller ærligt".[207] I Kærnehuset mener medarbejderne, at det er mere ærligt at sige direkte, hvordan man oplever forældrene, at spørge dem direkte og at "påpege", "spejle" og agere "rollemodeller" for deres adfærd, så forældrene får noget at "arbejde med" f.eks. på følgende måde.[208]

> MEDARBEJDER C: Men altså, det er bare at gå til hende. Det er bare at sige de ting som man finder ubehageligt ved hende.
> MEDARBEJDER B: Spejle.
> MEDARBEJDER C: Ja, *lige nu der ser du simpelthen så sur ud*, ikke også.
> MEDARBEJDER B: *Jeg bliver helt bange for dig, som du ser ud.*
> MEDARBEJDER C: Ja.
> MEDARBEJDER B: *Er der mig du er vred på?* (Bilag F2, paragraf 1399-1404).

At "gå direkte til forældrene" forudsætter, at man anser sig som ikke-ekspert på familiens liv. Man skal vide, at der er ting, man ikke ved og turde stille "dumme spørgsmål" og være "naiv".[209] I Kærnehuset accepterer medarbejderne ikke, at man siger, at man "forstår" forældrene, for "hvad vil det sige at forstå?". Udgangspunktet bør være, at man ser, at mange af de oplevelser, som forældrene har haft, har man ikke selv prøvet, og dermed har man ingen forudsætninger for at forstå.[210] Af samme grund må medarbejderne ikke drage for hurtige konklusioner om, at noget er "dårligt". Dels fordi "man kan bruge meget lang tid på at sidde og diskutere, hvad der er godt eller skidt, hvorfor og hvordan man skal få det sagt til forældrene". Dels fordi det kan være, at forælderen har en "grund" til, at de gør, som de gør. I stedet skal man spørge "direkte". Hvis ikke man gør det, bliver man ved "formodninger" og kan måske "sidde og piske en stemning op" om, hvor dårlig en forælder er, eller hvor svært det er at få noget sagt. En medarbejder siger: "Vi bliver jo ikke klogere eller ved mere, ved at vi sidder her og snakker, det gør vi kun ved at spørge forældrene".[211]

Man kan sige, at Kærnehuset ser viden som noget, der opnås gennem *oplevelse og subjektive erfaringer*. Derfor må man spørge til forældrenes oplevelser. Viden opnås i direkte dialog med forældrene og ikke ved, at behandlerne diskuterer. Men ligesom på Familiegaarden beskrives denne viden i forskel til "formodninger" (fantasi). At gå direkte til familierne drejer sig således ikke kun om at skabe åbenhed, men også om at opnå en viden om, *hvordan familien er.*

---

[206] Bilag A2, paragraf 28 Bilag Familie 4K, paragraf 175.
[207] Bilag A2, paragraf 20.
[208] Bilag F2, paragraf 615, 1411, Bilag Familie 4K, paragraf 503.
[209] Bilag A2, paragraf 16.
[210] Bilag A2, paragraf 22.
[211] Bilag A2, paragraf 18.

Selvom medarbejderne tror på, at man får en mere sikker viden om familierne ved at gå direkte til dem, så oplever de også, at der er situationer, hvor man "ikke ved, om nogen har forstået det man siger". Sikker viden opnås med andre ord heller ikke blot ud fra den direkte samtale med forældrene, for indimellem siger forældrene én ting og "gør" eller "mener noget helt andet". Som en medarbejder siger: "Der er rige muligheder for misforståelser sådan et sted her".[212] Derfor taler medarbejderne om, at man heller ikke skal være "blåøjet" og altid tage forældrenes ord for pålydende. Dét, forældre siger, kan være "smiger" i en strategisk forstand, hvor de er "ude på" at gøre nogen "tilfreds". Eller det kan være "papegøjesnak". Papegøjesnak er "en masse fine ord", der ikke følges op af handling. Det betyder, at man som medarbejder skal holde sig "skarp" og turde være "hård" ved forældrene for at få dem til at *demonstrere, at det, de siger, er rigtigt*. Det er forældrene, der skal arbejde - ikke medarbejderne. Først når den tilstand er etableret kan medarbejderne "tage skjorten af" og lægge arbejdet over til forældrene.[213] Indtil da er strategier også et element i det at gå direkte til familierne, og derfor bliver åbenhed en vigtig værdi.

Indsatsens værdi – at passe på børnene

Kærnehusets ydelse er at lære forældrene at se, de kompetencer de har og at undersøge, om denne indsigt er mulig. Det gør man konkret ved lære forældrene at udvikle deres kompetencer, så de bliver bedre i stand til at løfte forældreopgaven hhv. at undersøge og vurdere om det er muligt inden for en rimelig tidshorisont. Man forestiller sig, at denne indsats kan bidrage til at forebygge sociale problemer.

Hvor man på Familiegaarden ser en risiko for offentligt omsorgssvigt, ser Kærnehusets medarbejdere en risiko for at "overbehandle", hvilket hænger sammen med, at man får for "mange ambitioner på familiens vegne".[214]

> "Med overbehandling mener jeg, at det jo handler om at have respekt for familiens dagsorden. Vi skal ikke gribe ind i alting, så snart vi ser noget. Det betyder også, at vi skal være i stand til at acceptere små overgreb. Og det er jo forbundet med meget smerte, men den skal vi altså kunne rumme. Det er derfor, vi gør meget ud af supervision. Så har vi så det, at der er en børnenes advokat [som så nogen gange går ind og] siger: Så er det "slut" (Bilag 9).

Derfor har man i Kærnehuset et princip, der hedder: "Jo mindre behandling, jo bedre behandling".[215] Princippet hænger også sammen med, at man ikke må forvente, at forældrene skal være perfekte, men begrundelsen herfor er anderledes end på Familiegaarden. Kærnehusets ledelse taler om, at barnet ikke skal være bærer af omgivelsernes dårlige samvittighed eller savn. Omgivelserne skal ikke projicere deres egen smerte ud på børnene, tage ansvaret fra familien og forvente det perfekte. Det kan nemt ske, fordi "Børn vækker jo følelser. De er ligesom små katte. Og vi vil gerne hjælpe dem. Måske har vi selv været forsømte som børn. Og så tænker vi børnene skal have det, vi ikke fik".[216] Derfor skal man forsøge at "vinde tid" til forældrene, fordi man godt kan forestille sig "den smerte det må være at få taget sit barn væk fra sig".[217] Det betyder, at medarbejderne skal kunne bære, at børn lider mindre overgreb. Selvom det kan være svært, må man acceptere, at det sker i situationen, fordi forældrene skal

[212] Bilag E2, paragraf 20.
[213] Bilag F2, paragraf 1329-1338
[214] Bilag 9.
[215] Bilag F2, paragraf 617.
[216] Bilag 9.
[217] Bilag 9.

bevare ansvaret for barnet.[218] At passe på børnene handler derfor ikke om, at medarbejderne skal "hjælpe" børnene på en måde, hvor de "kompenserer" for det, familien ikke gør. Hvis man gør det, tager man problemerne fra forældrene og giver dem skyldfølelse:

> "Hjælperen er den, der går ind og gyder olie på vandene, og så handler det om 'at nu er alle glade'. Det er en styringsstrategi, man har lært – ofte fordi man har været overset i sin egen familie og så synes det er svært at se, at de her familier overser deres børn. Men det hjælper ikke familierne".
>
> "Pædagoger gør også det at de samler problemerne ind…Når de kommer om morgenen, så er der dét og dét, og inden længe har de samlet en hel trillebør med problemer. Men det, de gør, er, at de tager arbejdet fra familien. Og gør dem hjælpeløse" (Bilag 9).

I sidste ende er det dog barnets behov, der skal holde medarbejderne "skærpet" på, hvornår familien fungerer positivt eller negativt. Hvis et barn "udmattes" eller er "truet" på dets udvikling, må man "indimellem" stille krav og sige, at det er nødvendigt at forældrene gør noget. Så "griber" man "ind" fordi "nu er det for hårdt for børnene".[219] Her har Kærnehuset et særligt samarbejde med en sundhedsplejerske, der kommer mindst én gang og nogle gange flere gange om ugen på institutionen. Denne sundhedsplejerske har nogle gange haft rollen som den, der siger stop (jf. Bilag 23). Børnene skal "passes på", og de må ikke lide under de voksnes konflikter.[220] *Barnet* ses dermed som det, der gør det muligt at vurdere om forældre magter forældreopgaven og, på trods af dilemmaer, at gribe ind.[221] Det betyder også, at selvom man forsøger at vinde tid til forældrene, så er dét at undgå en anbringelse af barnet ikke dét, indsatsens værdi skal måles på. Indsatsens værdi kan også bestå i at bane vejen for den gode anbringelse, for så vidt den er nødvendig for barnet.

> "Forældrene, jamen de bliver ulykkelige og vrede. De går i chok. Men så finder de ud af – de mister ikke vores anerkendelse. Og de finder ud af, at det betyder ikke, at de bliver ikke-forældre hele livet. Og når de finder ud af det, så er det også en stor lettelse for nogle" (Bilag 9).

Ligesom på Familiegaarden begrundes indsatsen i, at man tager vare på barnets bedste. *Kærnehuset ser det heller ikke som deres funktion at forebygge anbringelser.* Men hvor man på Familiegaarden ser risikoen for at *barnet* lider omsorgssvigt (herunder manglende kompensation) reflekterer Kærnehuset, at fokuseringen på risiko kan have en selvforstærkende effekt, hvor man gør mere skade end gavn overfor *familien*. Derfor taler man mere eksplicit om at vinde tid til forældrene med det mål, at de selv kan lære at tage ansvar for barnet.

Viden som personlige kompetencer

På den ene side er Kærnehuset ikke som Familiegaarden i tvivl om, at den indsats, man yder, gør en forskel i den samlede sociale indsats. Eksempelvis kan SFIs rapport om børnesager af Christensen og Egelund (2002) gøre institutionen "rødglødende". Kærnehuset ser den som en "sønderlemmelse af vores system…og den måde vores system behandler vores børn på". Det er "rystende" læsning, samtidig med, at det er "fedt". På den anden side reflekteres det, at Kærnehuset kan have brug for at lære noget om "virkeligheden", fordi man går i sin egen "lil-

[218] Bilag M2, paragraf 626 Bilag L2, paragraf 137-142.
[219] Bilag M2, paragraf 1201.
[220] Bilag D2, paragraf 630-632, 636-641 Bilag D2, paragraf 660-664, Bilag L2, paragraf 137-
[221] Når f.eks. børnene direkte beder medarbejderne om at gribe ind, gribes ind uafhængigt af forældrenes ønske (Bilag S2, paragraf 11-19).

le osteklokke".[222] I Kærnehuset taler man imidlertid ikke, som på Familiegaarden, om, at indsatsen måske kun har ringe betydning. Man forsøger at gøre indsatsen målbar. I rapporterne, som henvender sig til familierne og sagsbehandlerne, skriver Kærnehuset f.eks., at man har stillet krav til forældrene om at aftaler omsættes til "målbare handlinger", så forældrene "kan måle deres egen udvikling" og "måle deres indsats". Kriteriet for målbarhed af indsatsens værdi angives som dels det, at forældrene kan "opleve forskel" og dels det, at de rent faktisk kan "leve op" til de mål, de har sat sig.[223] På den måde forsøger Kærnehuset at beskrive sig som en institution, der kan dokumentere, at man er i stand til at lære familierne at blive bedre familier hhv. at undersøge om det er muligt. I praksis er det dog svært at måle indsatsens værdi. Det illustrerer følgende citat, der drejer sig om, hvordan man bedømmer behandlingens kvalitet:

> MEDARBEJDER A: Hvordan er det gået?
> MEDARBEJDER B: At dømme ud fra jeres tilbagemeldinger, så er det jo gået fint. Så har det været en produktiv uge.
> MEDARBEJDER A: Altså, jeg vil jo sige, at der, der er jo det paradoksale i det, at, at en institution som vores…vi, der hvor jeg er nu, når jeg sådan tager de professionelle briller på, der er det sådan at i øjeblikket, der laver vi noget af det mest højkvalificerede arbejde vi har gjort i meget, meget lang tid. Og det har utroligt meget at gøre med, at vi er kun dem, vi er. Vi er hinandens team, og vi er fuldstændigt afhængige af hinanden og af, at det fungerer. Det gør altså, at det går lige ud i familierne. Og der er ikke så meget altså…altså jeg føler mig utroligt velorienteret om, hvor er de forskellige familier. Jeg er meget tæt på dem, selvom jeg så ikke direkte har så meget med dem at gøre, så kan jeg egentligt gå ind…jeg kan egentligt gå ind, selvom jeg ikke er [uf] så kan jeg gå ind og støtte op om [forælder/familie 3], så kan jeg gå ind og støtte op om det, fordi vi er så tætte, og vi egentligt ikke er flere. Jeg synes også, at vores møder er mere effektive. Det gør alt mere effektivt, og vi kan se på vores familier i øjeblikket, at vi har eddermanme fat i røven på dem.
> MEDARBEJDER B: Du har både ret og uret fordi […]Det handler jo også om, at vi ikke har særlig meget at lave […] Fordi, hvis vi havde fuld dækning, så ville du ikke kunne rumme […] at have så meget styr på…
> MEDARBEJDER A: Det har noget at gøre med, at der er tre ekstra pædagoger, der skal holdes i ørene.
> MEDARBEJDER B: Men du ville heller ikke kunne rumme at have 5 familier og have styr på og sige: Min kollega er syg, så jeg går ind i den familie.
> MEDARBEJDER A: Sådan er det. Det ville jeg ikke. Det er et paradoks. Jeg mener også, at jeg startede med at sige det. Det er paradoksalt fordi…
> MEDARBEJDER B: Jo, men du lægger vægten et andet sted. Fordi jeg mener ikke, at det er fordi der er lidt personale. Jeg mener, at det er fordi der er få sager.
> MEDARBEJDER A: Ja, ja, men…hvad, altså…det kan du da godt have ret i, men jeg kan også godt have ret i…[…] og det er også for mig i den position, jeg sidder i, der er det da enormt vigtigt, at jeg har fået fingrene i dejfadet igen. Jeg er så glad for, at jeg, jeg kan lave noget pædagogarbejde…
> MEDARBEJDER B: Men hvis du ser det fra min hat [medarbejder A], så plejer sig at skulle kunne rumme op til 7-8 familier […] og nu er de fire. Og det vil sige, at de får næste dobbelt så meget terapeuttid, som de ellers ville få […]og det skulle da også gerne slå igennem på kvaliteten.
> MEDARBEJDER C: Ja, men det får de ikke.
> MEDARBEJDER B: Ellers så får jeg da fandeme ikke noget for eller…for mine penge.
> MEDARBEJDER C: Ja, men det får de altså ikke […] Det gør de ikke.

[222] Bilag F2, paragraf 928, 933-38.
[223] Bilag Familie 4K, paragraf 505, 731-32.

MEDARBEJDER B: Hvorfor?
MEDARBEJDER C: Fordi det, det er skemalagt. Planlagt. Der hvor de så får det, det er når de går igennem køkkenet, sådan som jeg ser det. Jeg har det faktisk, faktisk har jeg det godt med, at vi ikke har flere familier, for det kunne vi fandeme ikke overkomme. Så nogen gange, så tænker jeg på, hvad fanden skal vi gøre, når vi får travlt? Det der så er lyspunktet, det er, at så har vi sgu ikke tid til alle sammen at skulle sætte os ind i hvad, hvad er amtet og sådan nogle ting. Vi har alt for meget tid til sådan nogle ting, ikke også.[…]
MEDARBEJDER B: Nej, men min virkelighed er […]min virkelighed den er, at jeg har meget mere fingrene nede i familierne, end jeg har haft overskud til at have før.[…]
MEDARBEJDER C: Men, men sådan oplever jeg det ikke […] Jeg synes det er det samme […] Positivt tænkt ikke også […] at de får ligeså meget nu, som dengang der var 8 familier.
MEDARBEJDER B: Nej. De får mere.
MEDARBEJDER C: Ja, men er det dermed det, du siger, at når der er 8 familier, så får de ikke nok.
MEDARBEJDER B: Ja.
MEDARBEJDER C: Ja, men sådan ser jeg det ikke.[stilhed][…]
MEDARBEJDER A: Vi lukker lige for boks 1.
MEDARBEJDER B: Det kunne vi jo bruge en hel temadag på at diskutere[…]
MEDARBEJDER A: Det er en interessant diskussion under alle omstændigheder. Den måde vi kan samle det op på, det er jo, at det er fedt at lave højkvalitetsarbejde. Det er fedt at se, hvordan det rykker […] tilfredse sagsbehandlere og så videre og så videre og tilfredse familier…det er sgu da fint.
MEDARBEJDER B: Så vil jeg jo godt lige sige til den her uge, at vi har fået indskrevet en familie mere på fuld tid […] Det skal vi ikke klage over […] Jeg har været ude at score kassen til jer, så vær dog lidt glade.
MEDARBEJDER A: Det er vi fandeme også du.
MEDARBEJDER B: Nå, tak. Videre [ler] (Bilag F2, paragraf 958-1033).

Diskussionen drejer sig om, hvordan man definerer ”højkvalitet”. Diskussionen synliggør, at det afhænger af hvilke kriterier, der lægges til grund, og hvordan man vægter forskellige ’variable’, der kan have betydning for behandlingen: antal medarbejdere, familier, egne oplevelser, mængden af behandling, intensiteten af samværet og kendskabet til familierne, mængden af andre arbejdsopgaver etc. Men diskussionen synliggør også, at det er meget svært – for ikke at sige umuligt – at vurdere betydningen af disse særskilte variable for behandlingen *som helhed* hhv. at holde dem konstante. Diskussionen bliver kompleks, når kvalitet skal bedømmes set i lyset af, hvordan det var før. Er man blevet bedre, og betød det, at man var dårligere før? I forhold til hvad? Det fremgår også, at fordi de mange forhold, der har betydning for behandlingen, er svære at overskue, må Kærnehuset forsøge at holde fast i det, der lykkes her-og-nu, f.eks. at familier og sagsbehandlere er tilfredse, og at der fortsat er kunder. Fordi kvaliteten af behandlingen ikke kan fastlægges entydigt, bliver det vigtigt at fastholde positive energier. Positive energier bliver en parallel til Familiegaardens behov for at tro på indsatsens nytte. Det gælder både som i ovenstående (”så vær dog lidt glade”) og i forhold til det daglige arbejde.

I dagligdagen bliver det derfor vigtigt for Kærnehuset, at ”arbejde med det der virker” her og nu. Så kan man se, at noget begynder at vokse, og det giver ”meget mere energi”. At opbygge og få energi er noget man kan lære og opleve. Når man oplever dette, så kan man tale om det som noget næsten metafysisk eller spirituelt. Men det betyder ikke, at vejen til at opnå denne oplevelse er let. At være behandler er et arbejde som kræver – ikke tro – men et personligt ar-

bejde.[224] Kvaliteten af indsatsen bliver derfor i høj grad et spørgsmål om individuelle kompetencer.

I Kærnehuset forventes det, at medarbejderne kan integrere de overordnede værdier og så at sige opløse de mange dilemmaer i arbejdet med familierne. En kontaktperson skal i sit arbejde basere sig på tre værdier: *Engagement, menneskelighed og ærlighed*. Engagement udvises ved at give sig tid til at være "koncentreret" om familien, at lytte "aktivt" og at opføre sig "venligt uden at blive en personlig ven", således at der opretholdes en "integritetsgrænse". Menneskelighed udvises ved at kunne snakke om "både problemer og alt mellem himmel og jord", at kunne vise følelser (grine, være gal, udvise glæde og irritation), og at "løfte en flig af sig selv". Ærlighed udvises ved at medarbejderne tager "stilling" og tør vise egne holdninger.[225] Disse værdier stiller krav til medarbejderne. Kærnehusets ledelse oplever, at man har en forholdsvis stor personaleudskiftning.[226] Man mener, at den store udskiftning skyldes "klientellet", og at der ikke er nogen steder, hvor man kommer til at arbejde "så tæt" med familierne "som her": "Alle dem, der søger et andet sted hen, søger hen, hvor der er mindre kontakt til klienterne".[227] Her er det dels underforstået, at den kontakt, som Kærnehuset leverer, er en særlig kontakt, der virker bedre end andre former for kontakt.

Men ikke kun i forhold til familierne bliver individuelle kompetencer vigtige. Eksempelvis betragtes følelser som et "personligt redskab". Kærnehuset betoner vigtigheden af på den ene side at kende og turde give udtryk for sine følelser, uanset om det indebærer kritik eller konflikt, og på den anden side at kunne disciplinere følelser af f.eks. usikkerhed og uro.[228]

I praksis betyder det, at medarbejderne skal være i stand til at markere sig som personer, der har en holdning og tør sige "Nej, jeg vil ej". Man skal ikke være engageret for enhver pris.[229] Hvis man kender sine egne kompetencer, kan man træffe beslutninger og tage et personligt ansvar, og de to ting hænger sammen. Man kan ikke træffe beslutninger uden også at tage et personligt ansvar.[230] Det personlige ansvar er imidlertid også forbundet med særlige kompetencer og dermed en særlig måde at tage ansvar på. På Kærnehuset kan man ikke bruge medarbejdere, der ikke har "forstået", hvad det hele går "ud på". En medarbejder kan arbejde med ens "helt egen personlige opfindelse", men den skal matche husets overordnede filosofi. Ellers bliver man fyret.[231] De medarbejdere, der er på Kærnehuset, anses af ledelsen som værende "håndplukket". Det betyder ikke, at medarbejderne skal kunne alt af sig selv. De skal "coaches".[232] Den vigtigste kompetence som Kærnehuset er "nødt til" at fastholde er, at medarbejderne skal "kende sig selv". Derfor er en af "grundpillerne", at medarbejderne skal gennemgå den terapi, som Kærnehuset anvender på familierne.[233] Som medarbejder skal man med andre

---

[224] Bilag F2, paragraf 615 Bilag A2, paragraf 90 Bilag K2, paragraf 787-790.
[225] Bilag 21.
[226] Bilag I2, paragraf 9.
[227] Bilag I2, paragraf 9.
[228] Bilag D2, paragraf 407, Bilag F2, paragraf 125-143, 708-716, Bilag M2, paragraf 83-86, 1268-1269Bilag F2, paragraf 1115-1126, 1131-1132, Bilag H2, paragraf 12, Bilag L2, paragraf 98-107, Bilag S2, paragraf 276-284, 503-584.
[229] Bilag A2, paragraf 20, F2, paragraf 600-604Bilag C2, paragraf 13, Bilag D2, paragraf 301-304, Bilag F2, paragraf 946-957, 1485-1499,Bilag H2, paragraf 49-53Bilag M2, paragraf 732-735, Bilag E2, paragraf 54-63 Bilag K2, paragraf 13-15, Bilag M2, paragraf 1425.
[230] , Bilag F2, paragraf 916-926.
[231] Bilag I2, paragraf 7, Bilag S2, paragraf 388.
[232] Bilag M2, paragraf 43-51, 1381.
[233] Bilag S2, paragraf 668-70, 777-795, Bilag H2, paragraf 26-34.

ord, være villig til at lade sig forstyrre. Denne forstyrrelse finder blandt andet sted i samarbejdet mellem medarbejdere. Medarbejderne skal kunne tåle direkte kritik[234]. De skal kunne tåle en direkte kritik af deres faglighed, at blive afvist på et forslag, på ens behov for at tale om et tema eller på en forespørgsel om hjælp. Her kan man få at vide: "det kan du godt glemme", for det er "kontaktpædagogens opgave". Lige sådan forventes det, at man er "kampklar", hvis man har en anden holdning.[235] Evne til at tåle og at opsøge kritik og konflikt på en konstruktiv måde er en del af den professionelle rolle i Kærnehuset.[236] Som medarbejder skal man kunne tåle at blive forstyrret personligt. F.eks. er det i orden at kommentere en medarbejders trang til at spise som et værn mod vrede følelser eller at fremstille en medarbejder som en person, der let giver op og har "tabermentalitet". *Ligesom familierne, skal medarbejderne tåle at blive spejlet på en indiskret, konfronterende måde*.[237]

Man kan sige, at den usikkerhed, der er omkring indsatsens værdi, søges håndteret gennem den enkelte medarbejders evne til at lære. I Kærnehuset taler man ikke om, at man er en lærende organisation, og at presset ikke skal hvile på den enkelte medarbejder. Forudsætningen for læring her er netop, at den enkelte medarbejder kan udholde usikkerhed og således tåle et pres. Det kan være usikkerhed i forhold til en konkret situation eller en faglig usikkerhed. Hvis en medarbejder spørger, hvad der skal ske, skal vedkommende kunne holde ud at få at vide, at det er en "hemmelighed" eller, at man ikke kan "love noget". Man skal kunne holde ud at "være" et sted, hvor man er "frustreret", "utryg", "bekymret" eller "urolig", fordi "så kommer der noget udvikling".[238] Medarbejderne skal erkende, at de aldrig bliver "klædt ordentligt på" og til en vis grad acceptere, at håndtering af usikkerhed er ens eget personlige "problem".[239] Indimellem får det den konsekvens, at kommunikationen mellem medarbejderne spiller på det kontingente:[240]

> MEDARBEJDER A: Skal jeg hente noget kage til kaffen?
> MEDARBEJDER B: Det ved jeg ikke. Det må du selv om.
> MEDARBEJDER C: [ler]
> MEDARBEJDER A: Så gør jeg det.
> MEDARBEJDER B: Hmhm.
> MEDARBEJDER A: Der er noget, jeg må selv om. Det giver rene muligheder. Jeg kan også bare køre hjem. Vil du hellere have det?
> MEDARBEJDER B: What ever.
> MEDARBEJDER A: Hm. (Bilag M2, paragraf 1126-1133)[241]

---

[234] Bilag D2, paragraf 480-489.
[235] Bilag E2, paragraf 67.
[236] Bilag E2, paragraf 59, 67, Bilag F2, paragraf 86-90, 329-342, 348-361, 946-957, 997-1017, 1082-1094, 1550-1566, 1604-1628, 1716-1724, Bilag K2, paragraf 13-15, Bilag R2, paragraf 9.
[237] Bilag F2, paragraf 34, Bilag F2, paragraf 1082-1094, 1115, Bilag H2, paragraf 26-34, Bilag S2, paragraf 708-712.
[238] Bilag E2, paragraf 67, Bilag F2, paragraf 1034-1038, 1550-1566, 1580, 1673, Bilag J2, paragraf 9, Bilag K2, paragraf 13-15, Bilag P2, paragraf 26-32.
[239] Bilag F2, paragraf 1485-1499, 1673, Bilag M2, paragraf 43-51, 1076-1084.
[240] Bilag M2, paragraf 1150-1154, 1213-1251, 1360-1369.
[241] Dette afspejles også i Kærnehusets brug af humor. Ligesom på Familiegaarden anvendes sort og "grov" humor, men på Kærnehuset dyrkes også distinkt selvironien (Bilag D2, paragraf 110-126, 167-174, 371-375, 726-746, Bilag M2, paragraf 1111-1123) Man skal kunne udholde kritik i den grad, at man kan lave sjov med f.eks. egne inkompetencer (Bilag M2, paragraf 1011-1013, 1076-1084) (Bilag D2, paragraf 535-40) At dyrke selvironien handler om at kende sig selv og egne kompetencer. Hvis man gør det, kan man være selvironisk, og dermed er selvironien knyttet til, at man netop ikke er "beskeden", når man siger, at man er det. Man er selvsikker, og kun derfor kan man sige i sjov, at man ikke "ynder" at "rose" sig selv, tale selvironisk om sine "højtudviklede

Hvis man kan udholde usikkerhed, er man ”cool” på en professionel måde.[242]

Programmer

Et ophold i Kærnehuset varer fra 3 måneder og op til et år. Kærnehusets program består af *ugeplaner, intern arbejdsdeling* og *metoder* og tilrettelægger et ophold, hvor familierne behandles og observeres på forskellige måder og af forskellige personer i dagtimerne.

Indflytning

Når familien flytter ind i Kærnehuset indledes en ”indslusnings/observations”-periode. Familien flytter ind i lejligheden i fælleshuset under døgnobservation. Den får et ”team” bestående af en kontaktpædagog og en terapeut. Efter 3 uger vurderer teamet, om det er ”forsvarligt”, at familien flytter i et af parcelhusene. Hvis det er tilfældet, holdes der indflytterfest.[243] Der sørges for børnehave eller skole til børnene.[244] Den første indflytning markerer, at familien kan gøres til genstand for observation. Samtidig søges forskellen mellem undersøgelse/behandling og indenfor/udenfor opløst, idet indflytning i parcelhusene beskrives som det, at familien flytter ”udenfor”, samtidig med at det betyder, at behandlingen kan gå i gang (at familien er flyttet ind). Om indflytningsperioden skriver ”gamle” familier til ”nye” familier:

> ”Den første tid til blive brugt til at vurdere og lære familien at kende, hvor der oftest vil være opsyn med den hele døgnet rundt, for at sikre at børnene ikke lider nogen overlast […] Når familien er i stand til at klare hverdagen og kan stå på egne ben, flytter den ud i et af husene […] Når forældrene er klar til at modtage kritik, vil der blive skubbet til dem. Mange oplever ingen direkte hjælp, men man modtager råd og vejledning fra Kærnehuset og ens kollegaer til selv at løse sine problemer og komme videre. Hjælp til selvhjælp” (Bilag 21).

Regler

I Kærnehuset har man kun en husregel som lyder ”REGLEN er at vi må alting, bare det ikke går ud over andre”. Et eksempel på et brud på husreglen er, hvis forældre lader børn rode og ødelægge så meget i Børneværelset, at det ”går ud over de næste der kommer”.[245]

Kursus- og familieuger

I Kærnehuset er der ”ikke altid en fast struktur” hverken for familierne eller medarbejderne.[246] Medarbejderne mener, at planer bør være fleksible, for der vil ”alligevel altid ske noget uventet”, som gør, at planer må ændres.[247] Indimellem spørger familierne til fremtidige planer, som endnu ikke er lavet. Så må medarbejderne sige, at det ved de ikke for, ”Så langt er jeg ikke

---

evner” og lave grin med, at andre eller en selv skal sidde og ”kloge sig” og være ”selvfede” over det, de har gjort. Det er ikke for at ”smadre” en ”positiv proces”, at man dyrker selvironien – tværtimod er det et element i en positiv proces for Kærnehuset, hvor (selv)ironien får karakter af den selvsikre latter. Med selvironien følger også en særlig kynisk tilgang til sig selv og andre, som ikke nødvendigvis er problematisk, *dersom man kan håndtere det forhold,* at når Kærnehusets medarbejderne siger ”det er godt nok synd”, så mener man det modsatte (Bilag F2, paragraf 618-640, Bilag F2 paragraf 1140-46, Bilag M2, paragraf 677-681, 1085-1095).

[242] Bilag L2, paragraf 98-107.

[243] Bilag 18, Bilag Familie 4K, paragraf 49, 127, 130.

[244] Børnene indskrives i lokal kommuneskole/daginstitution, på friskole eller specialskole, og der tilstræbes et tæt samarbejde med disse institutioner (Bilag L2, paragraf 372-383).

[245] Bilag F2, paragraf 1567-1575, Bilag Familie 4K, paragraf 51.

[246] Bilag F2, paragraf 5.

[247] Bilag F2, paragraf 717-733, Bilag G2, paragraf 7.

kommet endnu".[248] Dette vurderes ikke som et problem. Ofte begrundes det med, at programmet ikke skal føles som et program, der trækkes ned over hovedet på forældrene. En "fast plan" for familierne kan være nogle rammer, der udpeger særlige aktiviteter, og som gør, at man har "den samme aftale alle sammen", men der skal være plads til individuelle "ønsker" og til at forfølge det, man har "lyst til".[249] Hvis f.eks. forældrene ønsker at tage på ferie om sommeren eller ønsker en forlænget weekenden pga. familiefester, kan det være et argument for at ændre familiens deltagelse i programmet. Forældrene kan få planer "justeret", så der tages hensyn til individuelle ønsker. I Kærnehuset tilstræber man, at det ikke kommer til at handle om, hvad forældrene "må eller ikke må". I stedet vil man "støtte" forældrene i "nogle gode initiativer". På den måde forsøger man at "samarbejde" med forældrene om rammerne for behandlingen. I forhold til forældrene fremstilles tiden som noget, de selv planlægger og har ansvar for at få til at gå op. Medarbejderne vil godt hjælpe med de praktiske forudsætninger for at behandling og fritid kan koordineres (f.eks. taxakørsel), men det forventes, at familierne langt hen ad vejen selv tager ansvar for deres deltagelse.[250]

At Kærnehuset anskuer planer som noget, der skal være fleksibelt betyder dog ikke, at Kærnehuset ikke har et program, som familierne følger. Kærnehuset har også ugeplanerne. Ugeplanerne betegner ligesom ugeskemaet på Familiegaarden den del af familiens tid, hvor det forventes, at familien skal *yde*, dvs. deltage i interaktion med omgivelserne her særligt de øvrige familier og personalet. Det angiver, hvornår der arbejdes, og hvornår man har fri.[251]

I Kærnehuset skelner man mellem kursusuger og familieuger. I kursusugerne er der fokus på refleksion. Her deltager familierne i terapi, som kaldes "familiemøder", "voksengruppe" og "børnegruppen". I familieugerne er der fokus på handling. Familieugerne udgør "miljødelen", som involverer "social træning", "botræning" og i det hele taget at øve det, man har lært. Begrundelsen for at skelne mellem kursusuger og familieuger er, at familierne har brug for pauser for at kunne lære. Uafhængigt af, om der er kursusuge eller familieuge, er der nogle faste begivenheder hver dag og i løbet af ugen. Det faste dagsprogram ser således ud:

8.30-12.15	Børneværelset
9.00-9.30: Morgenmøde	Praktiske informationer om det individuelle dagsprogram/ugeplan
9.30-17.00: Varierende program.	

Børneværelset er Kærnehusets børnepasningsordnning. En medarbejder modtager børnene i Børneværelset om morgenen og laver forskellige aktiviteter med dem f.eks. urtehave, tager på fisketur eller til søen.[252] På morgenmøderne gennemgås ugeplanen for familierne samlet og for den enkelte familie. På morgenmødet er der også tid til at snakke om praktiske ting, der skal ordnes (f.eks. ærinder), særlige begivenheder (f.eks. fødselsdage eller andre oplevelser) eller at fortælle sjove historier.[253] Desuden er der i løbet af ugen faste begivenheder for familierne:

[248] Bilag G2, paragraf 193-251.
[249] Bilag K2, paragraf 618-657.
[250] Bilag F2, paragraf 556-575, Bilag G2, paragraf 5, paragraf 138-166, Bilag J2, paragraf 88-119, 498-564, Bilag K2, paragraf 618.
[251] Bilag A2, paragraf 40-46, 51-73, 83 Bilag G2, paragraf 24-54, Bilag C2, paragraf 32-44, 48-57, 61-81, Bilag Q2, paragraf 24-104.
[252] Bilag A2, paragraf 48, Bilag C2, paragraf 24, Bilag E2, paragraf 22.
[253] Bilag A2, paragraf 32-86, Bilag C2, paragraf 22-85, Bilag E2, paragraf 33-50, Bilag G2, paragraf 19-59, Bilag J2, paragraf 21-74, Bilag K2, paragraf 30-40, Bilag P2, paragraf 26-69.

	Mandag	Tirsdag	Onsdag	Torsdag	Fredag
Kursusuge	Indkøb	Voksengruppe, familiemøder, parterapi	Pædagogfri dag	Pædagogtid Børnegruppe	Kaffe i husene Tilbagemeldinger Frokost Hjemrejser
Familieuge	Indkøb Blå mandag	Voksengruppe Småbørnsgruppe	Pædagogfri dag	Pædagogtid Børnegruppe	Kaffe i husene Tilbagemeldinger Frokost Hjemrejser

Mandag er en praktisk dag. Både i kursusugen og i familieugen er det dagen for indkøb. I Familieugen kaldes mandagen for "blå mandag". Familien har fri til at ordne praktiske ting i hjemmet, gøre rent m.v.[254] *Tirsdag* er der voksengruppen både i kursus- og familieugen. I Voksengruppen mødes forældrene og snakker om forskellige temaer f.eks. barndomsoplevelser, ferieoplevelser. I kursusugen er der desuden terapi dvs. familiemøder og parterapi. *Onsdag* er der pædagogfri dag. Her holder Kærnehusets medarbejdere møder og får supervision. *Torsdag* er der pædagogtid. Her snakker kontaktpædagoger og forældre om, hvordan det går i familien.[255] Hver torsdag er der også Børnegruppe. *Fredag* er der morgenkaffe med rundstykker i husene, og derefter er der hver uge tilbagemeldinger. Hensigten med tilbagemeldingerne er at fortælle familierne, hvordan medarbejderne ser, at ugen er gået.[256] Efter tilbagemeldingerne spiser medarbejdere og familier frokost sammen, og derefter tager familierne hjem, hvis de ikke ønsker at blive på Kærnehuset i weekenden.

Ud over disse faste begivenheder kan der være særlige samtaler med forældrene. Samtalerne kan dreje sig om begivenheder, familien står i eller overfor (f.eks. flytninger, rejser). De kan også fungere som samtaler om planlægning af familiens behandling (f.eks. netværksmøder). Endelig kan de være fokuserede på, hvordan det går i familien og fungere som opfølgning på f.eks. Børnegruppen.[257] Der afholdes også "refleksionsmøder" f.eks. om tirsdagen eller om torsdagen, som er forberedelse til statusmøder. Der kan være statusmøder, som drejer sig om formidling af tilbagemeldinger og rapporter til sagsbehandleren, og der kan være netværksmøder. En gang om ugen får børnene udbetalt lommepenge, og en gang om ugen drikker kontaktpædagogen kaffe med familierne i husene, mest fordi det er "hyggeligt".[258] En gang imellem tager Kærnehuset også på dagsture. Formålet med dagsture er at give forældrene mulighed for at arrangere noget for deres børn. Dagsture kan også fungere som forberedelse til egentlige behandlingsture.[259]

Arbejdsdeling

Også i Kærnehuset har hver medarbejder særlige opgaver. Hver pædagog er "kontaktpædagog" for en familie og indgår i et "team" med terapeuten. Pædagoger og praktikanter står også for Børneværelset. Kontaktpædagogen er på arbejde, når familien deltager i behandlingen men er ikke sammen med familierne, når de har fri, undtagen når der er kaffe i husene. Terapeuten står for terapi. Kontaktpædagogen kan notere observationer m.m. i familiernes dagbog,

[254] Bilag C2 paragraf 24.
[255] Bilag E2, paragraf 81-305.
[256] Bilag F2, paragraf 34.
[257] Bilag G2, paragraf 64-314, Bilag J2, paragraf 79-565, Q2, paragraf 24-105, Bilag P2, paragraf 74-208.
[258] Bilag B2, paragraf 3.
[259] Bilag K2, paragraf 312.

men dagbøgerne fylder ikke meget i de daglige samtaler, og der er ikke nogen fast struktur for, hvornår man skriver hhv. læser i familiernes dagbøger. Når klokken bliver 17.00 i hverdagene, holder alle fri. Det gælder også i weekenderne indtil søndag kl. 17.00-19.00, hvor en pædagog møder ind i forbindelse med, at familierne kommer tilbage hjemmefra. I weekenden skiftes medarbejderne til at være til rådighed pr. telefon og eventuelt møde ind. Man kan sige, at hvor familierne observeres 24 timer i døgnet på Familiegaarden, er der et væsentligt tidsrum, hvor familien har pause fra behandlingen, og hvor Kærnehuset ikke har adgang til at se, hvordan det går i familierne. En væsentlig del af tiden er familierne således usynlige for Kærnehusets medarbejdere.

Metoder

I Kærnehuset taler man meget om måden, hvorpå man arbejder med familierne. Den systemiske tænkning fungerer som en overordnet tilgang til arbejdet, hvor man i øvrigt anvender forskellige metoder. En praktisk konsekvens af den systemiske tænkning er, at Kærnehuset har en særlig tilgang til, hvordan man bedst hjælper familierne. Denne tilgang kan betragtes som parallel til Familiegaardens forestillinger om kontakt. Den drejer sig for det første om, hvordan man lader forældrene tage ansvaret.

At lade forældrene tage ansvaret – at lægge ansvaret fra sig

I Kærnehuset vil man gerne have den voksne til at tage et personligt ansvar og at sige, ”Det har jeg valgt, og det har jeg det rigtigt godt med”. Når den voksne gør det, ser Kærnehuset det som sin opgave at holde forældrene ”fast” i deres planer, således at de bliver til handling.[260] Ideelt set skal medarbejderne ikke ”påtage sig ansvaret”.[261] Forældrene skal ikke lægge deres liv over i ”andres hænder”. De skal tage et personligt ansvar. I Kærnehuset lægger man vægt på, at forældrene ikke skal have ”lov” til noget, hvis de godt ”ved hvad de vil”.[262]

I forhold til forældreopgaven gælder det også, at medarbejderne ikke skal ”få dem til at gøre noget”. Hvis en medarbejder ”kan det der” med at lade de voksne tage ansvaret, er man særlig dygtig. Derfor er idealet, at man ikke planlægger på familiernes vegne. Medarbejderne kan give forældrene ”forslag” ved at tage en ”snak” med dem om, hvad der er muligt, men uden man ”tager processen fra dem”[263] I Kærnehuset ser man dette som forældrenes chance for at vise, at de magter forældreopgaven og kan tage ansvar for processen. At tage ansvar for processen drejer sig også om at vide, hvornår man har brug for hjælp.

I Kærnehuset gør medarbejderne meget ud af at fortælle forældrene, at hvis de har ”brug for hjælp” må de bede om den.[264] Huset har en ledesætning, som hedder ”Når Kærnehuset tager på tur, er det forældrene der har ansvaret for børnene. Vi hjælper til, hvis vi bliver bedt om det”.[265] Denne sætning er kendt for både medarbejdere og forældre. Det betyder, at medarbejderne ideelt set ikke griber ind i forældrenes ”proces”, ”medmindre forældrene beder om

[260] Bilag F2, paragraf 1344-1348, Bilag Familie 4K, paragraf 723-725.
[261] Bilag F2, paragraf 1412.
[262] Bilag J2, paragraf 268, 510-511, Bilag M2, paragraf 1372-1377.
[263] Bilag H2, paragraf 36.
[264] Bilag G2, paragraf 59, Bilag I2, paragraf 3, Bilag J2, paragraf 438.
[265] Bilag I2, paragraf 15.

det".[266] En forælder siger på et møde med de andre familier og behandlerne, hvor denne ledesætning diskuteres, at vedkommende synes, at "det er svært at bede om hjælp":

> "Altså men, men det er også det der med at bede om hjælp. Det er da en naturlig ting, for eksempel…altså hvis [en anden forælder] rejser sig for at gøre et eller andet og går på toilettet eller et eller andet, så synes jeg, at det er naturligt, at jeg holder øje med [barnet], altså som eksempel. Altså som eksempel, så synes jeg ikke, at hun behøver at spørge: *Nu skal jeg lige for mig selv. Vil du være venlig at holde øje med mit barn* [taler karikeret lidt "stift" med tydelig udtale]. […] Men det har jeg sådan lidt, at det skal jeg måske sige til dem i Kærnehuset, og det er det, jeg har lidt svært ved, for jeg tager det sådan egentligt rimeligt naturligt […] at selvfølgelig gør man sådan noget […] det er det der med […] for eksempel da vi var på Livø, der skulle jeg lige på toilettet […] og der er jeg egentligt på vej hen og hey: *Undskyld, vil I godt være venlige at kigge efter [barn 2] mens jeg går på toilettet, spurgte jeg så* [medarbejder D] om, *Ja selvfølgelig. Nå tak*" (Bilag K, paragraf 389-421).

Forælderen oplever ledesætningen som en smule unaturlig. Den naturlige måde at bede om eller at få hjælp på er for forælderen den spontane hjælp, som gives uopfordret på grundlag af en gensidig forståelse af, hvornår en person har brug for hjælp. Kærnehusets iagttagelse af betingelserne for hjælp/ikke-hjælp kan ifølge forælderen etablere en asymmetrisk relation mellem medarbejderne og forældrene, hvor forældrene oplever sig kommunikativt forpligtede til at sige tak, *fordi* hjælp via ledesætningen holdes kontingent. I Kærnehuset tilbydes hjælp ikke ved, at medarbejderne f.eks. spørger: Er der noget jeg skal hjælpe dig med? Skal jeg hjælpe dig? Kærnehuset holder hjælpen op som en kontingent størrelse, der skal aktiveres ved en særlig indsats fra familiens side nemlig en forespørgsel om hjælp på en særlig måde. Hvad, forælderen ikke reflekterer, er, at dette er tilfældet, fordi ledesætningen også er til for at kunne bedømme forældrenes evne til at tage ansvar. Den har så at sige en tredobbelt funktion: *For det første* giver den forældrene en chance for at vise, at de kan tage ansvar for børnene herunder være klar over, hvornår de har brug for hjælp. *For det andet* henviser den til, at forældre kan være uansvarlige og ikke bevidste om, hvornår de har brug for hjælp selv når de siger, at forholdet mellem hjælp/ikke-hjælp forekommer givet eller "naturligt". Det angiver også, at der kan være særlige måder at tage ansvar på og særlige måder at administrere hhv. reflektere over dette ansvar.[267] Ledesætningen tjener dermed *for det tredje* til at konditionere adfærd i forhold til ansvar/ikke-ansvar og hjælp/ikke-hjælp. Den skaber et rum for forhandling om grænserne for nødvendig ansvarlighed og hjælp. Disse grænser skal administreres *personligt* af forældrene men *også* af medarbejderne. Medarbejderne skal have evne til at afgøre, hvornår det er hensigtsmæssigt at intervenere. I Kærnehuset får sætningen i praksis ofte en central tilføjelse: "Når Kærnehuset tager på tur, er det forældrene der har ansvaret for børnene. Vi hjælper til, hvis vi bliver bedt om det – *men griber ind, hvis det er nødvendigt for barnets skyld*". Hensynet til barnet bliver kriteriet for intervention. Men hvornår, hensynet til barnet kræver en indgriben, er ikke altid entydigt. Selvom man har en ledesætning, der siger, at forældrene har ansvaret, og at medarbejderne kun hjælper til, når de bliver bedt om det, så er det i praksis svært at lade være med at tage et ansvar og lade det blive hos forældrene. Det gælder ikke blot, når der potentielt er risiko for, at barnet kommer til skade eller gør skade på sig selv og andre. Medarbejderne tager også ansvar under mindre dramatiske forhold, hvilket hændelserne på en dagstur er et eksempel på. På en dagstur, har medarbejderne nogle forestillinger om, hvad man gør, når man når frem til bestemmelsesstedet, men overfor for forældrene lægges der op til, at de kan gøre, hvad de har "lyst til". Undervejs kommer medarbejderne imid-

[266] Bilag I2, paragraf 27.
[267] Bilag H2, paragraf 36.

lertid med forslag til, hvor man skal spise, hvor man mødes, initierer samtaler om omgivelserne etc. De opfordrer ikke forældrene til at gøre noget, men giver forældrene et "katalog" eller antyder, ud fra egne oplevelser, at børnene har et behov. Når forældrene ikke gør noget i forhold til børnene, spørger medarbejderne ikke hvorfor, dvs. de spejler ikke. I stedet spørger de direkte forældrene, om de må gøre dét, forældrene ikke gør og agerer rollemodeller. I nogle tilfælde spørger de slet ikke forældrene. Det gælder åbenbart, når det drejer sig om børnenes sikkerhed og risiko for fysisk skade f.eks. i forbindelse med fysisk aktivitet i leg eller vrede. Men det gælder også, når det drejer sig om samværet med og pasningen af barnet. Medarbejderne forbereder f.eks. børnene på at man skal på tur, snakker med børnene, fortæller historier med udgangspunkt i det man ser og oplevelser som medarbejderne har haft med børnene tidligere, motiverer børnene til at gå, går med børnene i hånden, opfordrer børnene til en bestemt påklædning, leger med dem og giver dem små symbolske gaver uopfordret af forældrene.[268] Medarbejdernes rolle i processen bliver således mere direkte og *kompenserende*, i *bestemte* situationer, der involverer barnet. En grund til dette kan være, at man ikke vil konfrontere forældrene med deres manglende ansvar, når børnene er til stede, eller når man befinder sig i det offentlige rum. En grund kan også være, at ture ud af huset er en begivenhed, hvor man også samler "en masse eksempler" på, hvad forældrene kan og ikke kan tage ansvar for. En tredje grund kan være, at det er svært at se barnet lide afsavn i "cirklen med deres mor", og at man som medarbejder har trang til at "få fingrene i fadet" og give barnet "lidt adspredelse".[269] Dette indikerer, at det ikke er ligegyldigt, på hvilken måde forældrene tager ansvaret. Det indikerer, at der på trods af at forældrene ideelt set skal betragtes som eksperter på eget liv, så har Kærnehuset også en særlig opfattelse af *barnets behov*. Denne opfattelse er imidlertid latent, fordi det i praksis fremstilles som forældrenes ansvar at tage sig af børnene.[270]

I Kærnehuset mener medarbejderne imidlertid, at bedømmelsen af, hvad der er godt og dårligt kan formuleres på en måde, så det ikke handler om skyld og skam. Samfundet eller en ydre Gud kan blive forargede, men i Kærnehuset forsøger man at undgå fordømmelse. I forhold til forældrene lægger man vægt på, at hjælp ikke handler om skyld og skam, men at om, at nogen kan "se", at en person "har svært ved at tage ansvar" og gerne vil hjælpe, fordi man ikke "skal vove sig længere ud" end man kan "gå på gaden næste dag". Hjælp er en reel hjælp, fordi "man skal jo selv leve med det, hvis man kommer til at gøre skade". Hvis man mellem mennesker kan praktisere sådan et ansvar for hinanden, så er det "smukt". Så behøver man ingen "syndsforladelse" af nogen eller ydre regler. Forældrene skal ikke følge en ydre gud i "flotte bygninger". De skal i stedet finde en indre gud, som kan komme til udtryk "alle steder".[271] Ved at bruge metaforer, der er filosofisk-religiøst inspirerede, søger Kærnehuset på den måde, at omformulere et ydre ansvar til et personligt ansvar. Dette ansvar skal ideelt ikke etableres gennem bekendelse men gennem et særligt selvforhold, hvor personen tager ansvar for sig selv. Hvis et sådant selvforhold kan etableres, letter det også andres ansvar. Derfor taler man på Kærnehuset om, at hvis en forælder kan tage ansvar, så er vedkommende en "dygtig" pige, der er i stand til at "samarbejde" og derfor skal have et "skulderklap" og en særlig "tillid". Så er Kærnehuset ikke så "bekymrede mere".[272] Man kan dermed sige at idealet om at lade forældrene tage ansvaret er et forsøg på at løse problemet: *Hvordan kan man på den ene side anskue forældrene som eksperter på eget liv og på den anden side vurdere, om familien fungerer*

[268] Bilag I2, paragraf 15, 17, 27, 29, 31, 33, 47, 49.
[269] Bilag I2, paragraf Bilag M2, paragraf 1211-1218, Bilag Familie 4K, paragraf 723-725.
[270] Bilag I2, paragraf 43, 51.
[271] Bilag I2, paragraf 35, Bilag M2, paragraf 1396.
[272] Bilag R2, paragraf 681, 685-692.

på en mere eller mindre hensigtsmæssig måde? Hvordan kan man forstyrre familien som et selvstændigt system og samtidig lade familien definere sig selv? Netop fordi det ikke altid er let at håndtere i praksis, bliver det vigtigt at have en klar kontekst.

At have en klar kontekst – uklarhed (Helhed)

En klar kontekst handler om at vide, hvornår man lukker op og "lukker ned" for "processen" i interventionen: hvornår man går "ind i cirklen", og hvornår man går "ud af cirklen". I Kærnehuset handler en klar kontekst om at være "klar over, hvad [man] gør", når man "sætter processer i gang". Hvis ikke man kan det, kan man risikere at overbehandle.[273] Upræcise processer leder til, at familien bliver uhensigtsmæssigt forstyrret. Her er pauser særligt vigtige:

> "…de fleste børn i skolesystemet, de…lærer at læse i sommerferien. De lærer at regne i sommerferien. Det store skridt i den matematiske forståelse, det sker i pauserne. Så derfor er pauserne i det terapeutiske rum også det vigtige. Så vi skal være meget omhyggelige med at gå ind og lave det, der hedder en intervention, og ud igen. Og så skal vi lukke ned igen. Og så skal vi sige, nu går vi ind og nu forstyrrer jeg, nu går jeg ud igen, og nu får I en pause [illustrerer] Og så ser vi hvad der sker. Og så lukker vi op igen og siger: *Hvad fik I ud af den forstyrrelse vi havde lavet?*" (Bilag F2, paragraf 617).

I Kærnehuset lægger man vægt på, at selve dét, at der ikke er medarbejdere til stede døgnets 24 timer, er med til at give familierne pauser og skabe klare kontekster for behandlingen.[274]

En klar kontekst er ikke kun noget, der anvendes i forhold til familierne. Det anvendes også i forhold til medarbejdernes samarbejde. Her kan en klar kontekst *for det første* handle om de ydre betingelser for, om man f.eks. kan holde et møde: hvem passer telefon, hvem passer børn, og hvem sørger for familierne? *For det andet* kan en klar kontekst handle om, at man ved, hvilke gensidige forventninger, der er. I Kærnehuset kan der i praksis opstå "forvirring" blandt medarbejderne. Konteksten er ikke altid klar og må skabes i situationen. Her drejer det sig i nogle tilfælde om, hvad den *enkelte* kan forholde sig til. Dét, at forholde sig til en kontekst, kan være noget individuelt og kan dreje sig om, at en person ikke kan "rumme" noget, fordi man er "optaget" af noget andet.[275]. Det kan også handle om, at medarbejderne ikke har talt sammen, så man ved hvilke "overvejelser", den enkelte medarbejder har i en konkret sammenhæng f.eks. et møde med en familie.[276] I sådanne tilfælde kan det ske, at en medarbejder ikke kan "finde ud af" hvad der sker, kan "undre" sig og blive usikker på sin "rolle" og på, "hvad var konteksten" i en sådan grad, at vedkommende er lige ved at "springe i luften". For medarbejderen kan det dreje sig om, at den "forventning", der er til mødet, står i modsætning til selve mødet, som tager en helt anden "drejning". I Kærnehuset sker dette ind imellem, og når det sker, kan Kærnehuset godt reflektere over, at man måske skulle have "klaret" konteksten af inden den opstod f.eks. på et formøde, hvor man havde "tid sammen". Men selvom man taler om, at medarbejderne kan "forvirre sig selv",[277] er der i Kærnehuset en modstand mod at se konkrete begivenheder med en mulig uklar kontekst som et udtryk for manglende planlægning eller som et udtryk for en fejl.[278]

---

[273] Bilag F2, paragraf 613, 615, 617, Bilag N2, paragraf 1271.
[274] Bilag M2, paragraf 1323-1325.
[275] Bilag F2, paragraf 739-771, Bilag F2 paragraf 1127-1152.
[276] Bilag D2, paragraf 58-64.
[277] Bilag F2, 613.
[278] Bilag F2, paragraf 615, 617, 1173-1271.

MEDARBEJDER C: [Ler] Nej men altså lige meget hvordan og hvorledes, så er det en styrkelse i teamet, at man kan gå til et møde med to forskellige kontekster, måske tre, fordi sagsbehandleren har en anden og fire, fordi forældrene har en anden, og så alligevel, at det bliver så godt, ikke? Så kunsten at improvisere, den kan vi godt.[…] For jeg blev nødt til at improvisere for at følge din kontekst.
MEDARBEJDER B: Ja, men jeg synes, at du tager fuldstændig fejl af, i at det er improvisation.
MEDARBEJDER C: Ja, men det er det jo for min side…
MEDARBEJDER B: Nej, det synes jeg ikke det er, jeg synes, at du viser mig respekt som kollega.
MEDARBEJDER C: Jamen det…
MEDARBEJDER B: Fordi du kan mærke, at jeg har et mål med det her. Du er bare forvirret over, hvad målet er, for du troede det var noget andet. [ler]
MEDARBEJDER C: Ja, men respekt, det kan godt være.
MEDARBEJDER A: Du troede du var på vej til Paris, og så var du lige pludselig i Rom.
MEDARBEJDER C: [Ler]
MEDARBEJDER C: Sådan har jeg jo været før på vej til Italien og så var jeg på vej til Lübeck [Ler]
MEDARBEJDER B: Det, det er fordi, nu siger du improvisation, og så lyder det som om, at det er tilfældigt, og det er det jo ikke.
MEDARBEJDER C: Nej, nej. Nej, det er det ikke, det er ikke tilfældigt, men det er sådan et eller andet…
MEDARBEJDER B: Og når jeg vælger ikke at hive dig til side før mødet, så er det fordi, at jeg synes, at du skal følge forældrene…
MEDARBEJDER C: Hm. Ja, men jeg sidder med sådan en fornemmelse af, at jeg har det faktisk svært [Ler]
MEDARBEJDER B: [Ler]
MEDARBEJDER C: Nej, men det er rigtigt godt, altså…Ja. Ja. Fint. (Bilag F2, paragraf 1300-1318).

I Kærnehuset omformuleres tilfælde af uklar kontekst blandt medarbejder positivt til kollegial respekt og tillid. Samtidig med, at det opfattes som vigtigt, at man tager et personligt ansvar for konteksten, kan det også i nogle sammenhænge være positivt, at man lægger definitionen af konteksten over i andres hænder. At fralægge sig et personligt ansvar for konteksten kan også blive betragtet som et udtryk for respekt. Dermed kan man sige, at konteksten for en uklar kontekst såvel som nødvendigheden af at tage et personligt ansvar for en (u)klar kontekst, kan *forhandles*.

At lade forældrene tage ansvaret og at holde en klar kontekst kan betragtes som krav til behandlernes adfærd, der er funderet i den systemiske tænkning, der anvendes i Kærnehuset. Den systemiske tænkning har desuden konsekvenser for de konkrete metoder, der anvendes. I første omgang det terapeutiske rum.

Det terapeutiske rum

Terapi er en særlig ekspertise, der kan informere den pædagogiske indsats, således at terapeuten "træder ind", giver "støtte" til pædagogen og yder et særligt "terapeutisk blik" på en given familie.[279] Terapi drejer sig om indsigt og refleksion, hvor miljødelen drejer sig om integration af denne indsigt i krop og handling.

[279] Bilag F2, paragraf 95-102.

> ”Altså det vi plejer at sige, det er at terapidelen, det er den, der skal give indsigten i mønstrene, og det er den, der skal give indsigt i, hvor man står i vejen for sin egen udvikling. Det er hovedet. Miljødelen, det er kroppen. Det er der, hvor man får det integreret i kroppen og får sat handling på. Og det ene kan ikke fungere uden det andet” (Bilag S2, paragraf 730-734).

Terapi betragtes på den ene side som et lukket rum, hvor kun de, der er personligt involverede, må deltage.[280] Terapi er ikke pædagogtid. Omvendt kan den pædagogiske indsats blive mere ”terapeutisk” på en måde, så det ”næsten bliver terapi”.[281] Terapi som interventionsform har dermed en særlig status og rækkevidde, der konkret betyder, at Kærnehuset i praksis forsøger at skabe et ”terapeutisk rum” i hele huset. Udbredelsen af det terapeutiske rum til hele huset drejer sig ikke om, at alt er terapi. Det drejer sig om, at det terapeutiske rum anses som værende lig det mest trygge og frie rum:

> ”Så kommer vi til det med det terapeutiske rum. Det er jo det, vi forsøger at skabe her i huset. Det er, når den her familie her [løfter låget af], den bliver så tryg, at vi kan tage det her væk, og erstatte det af sådan her, så kommer der lige en til, og så kommer der også en sundhedsplejerske [lægger to nye nødder ind mellem klodserne]…så kan de godt være i det her felt her, og arbejde og være trygge med at kigge på hinanden og arbejde terapeutisk med det. Det…kræver en stor tryghed…[det banker på døren], og man kan ikke, man kan ikke være tryg, hvis der hele tiden er noget, man får at vide, at man gør forkert. Frihed…den højeste form for frihed, der findes, som jeg lige kan komme i tanke om herude, det er…at man ikke er bange for at begå fejl. Og det er egentligt det, det handler om: Det terapeutiske rum vi skal skabe her i huset er, at vi skal lære dem, at det gør ikke noget, at man gør fejl, fordi vi gør alle sammen vores bedste. Så når børnene skaber sig, og når de ødelægger vores stakit, så viser de os, at de har det svært. De er ikke uartige. De viser os, at de har det svært. Det er en af tingene, vi gør, for at skabe det her rum, hvor at vi alle sammen er trygge i at have et godt samarbejde. Og jeg mener vi alle sammen”. (Bilag F2, paragraf 615).

Hvad, der sker i selve terapien, kan imidlertid ikke forklares generelt. Det afhænger af den konkrete familie eller den individuelle person. Idealet er, at det er familien, der definerer ”hvad det er, man må røre ved, og hvad man ikke må røre ved”.[282] Med hensyn til brugen af metoder i terapien, så er der et bredt spillerum, hvis man har erfaringer. Kærnehuset har nogle ”foretrukne ting”, man ”river frem” alt efter, hvad ”familien beder om”.[283]

Terapi er noget, der ”lukkes op eller ned” og kræver et særligt ”arbejde”. Terapi kan være mere eller mindre ”intensivt”. [284] I Kærnehuset kan der tilbydes personlig-, par- og familieterapi tilpasset den enkelte familie. Denne egentlige terapi forudsætter, at forældrene er blevet ”brugere” af huset og selv kommer og spørger: ”Hvorfor skal vi aldrig have familiemøder, når de andre har det?”. ”Så er de klar til at gå i gang”. Det skal de være, for ”børnene kan ikke samarbejde” med terapeuten, før de har ”fået lov af deres mor og far”. Der lægges vægt på, at terapien er fri for ”kontrol”, og at børnene ikke udsættes for ”overgreb”.[285] At initiativet skal komme fra forældrene betyder ikke, at man ikke fortæller forældrene ”hen ad vejen”, at familiemøder er noget huset tilbyder, men man antager, at ”det hører de ikke”, for når de kommer til Kærnehuset er der ”*ikke noget galt med dem*”. Kærnehusets erfaring er, at når forældrene

[280] Bilag F2, 1057.
[281] Bilag E2, paragraf 5, 304.
[282] Bilag S2, paragraf 40-44, 323-328.
[283] Bilag S2, paragraf 320-22.
[284] Bilag F2, paragraf 97, 1471.
[285] Bilag S2, paragraf 346-354.

finder ud af, at alting er anderledes i Kærnehuset, og de lærer, at de ”er gode nok”, selvom der er noget, de skal lære at gøre anderledes, så kommer forældrene og spørger.[286] Et sted, hvor forældrene både lærer, at de er gode nok men også gør noget galt, kan være i Voksengruppen eller i den personlige terapi.

Den personlige terapi med voksne drejer sig om at tage fat i det, der ”fylder” i personens liv og det, som personen har ”gennemlevet”. Den voksne får mulighed for at få ”snakket ud” og for at ”reflektere” over sig selv og sin situation. Gennem terapien lærer den voksne ”at få kontakt til sig selv” og ”at sætte grænser”. Terapi er et arbejde, der kræver meget ”koncentration”, så når voksne går i terapi, har de ikke så meget ”personligt overskud” til børnene. Det forsøger Kærnehuset at tage hensyn til.[287]

I den personlige terapi får den voksne mulighed for at fortælle sin ”livshistorie”. Denne mulighed skaber man ved at få forælderen til at lave en ”papyrusrulle”. Papyrusrullen baserer sig på en antagelse om, at mennesker gennemgår ”faser” i livet. Mennesker bliver ved med at gentage mønstre, indtil de er ”færdige med dem”. Papyrusrulle er helt konkret en lang papirrulle, der hæftes på gulvet. Forældrene bliver opfordret til at skrive ”hele deres liv op”, herunder alle ”hændelser” for hvert år. Derefter får de nogle farver, som de skal male med på papiret, udfra hvilke ”oplevelser de har haft”. Farverne har forskellige betydninger: Der er f.eks. en farve for begivenheder, hvor man er blevet bestemt over eller selv har taget ”teten”, for flytninger, for når noget stopper og begynder, for sygdom, glæde, sorg, og nederlagsfølelser. Desuden indtegnes personer f.eks. mor, far, bedsteforældre, søskende, og der tegnes en linie enten upunkteret eller punkteret for hver person. Graden af punktering symboliserer hvor meget ”kontakt”, der har været til den pågældende person. En diagonal streg på linien symboliserer en ”brudt relation”. På den måde ”symboliserer” papyrusrullen de elementer, som er ”vigtige, når man tænker systemisk” nemlig, ”der, hvor der er forandringer […]i relationerne til andre mennesker”. Arbejdet med papyrusrullen handler ikke kun om at fortælle en livshistorie. Det handler også om ”at gå ind i den enkelte oplevelse”. Papyrusrullen giver den voksne mulighed for at bearbejde sine ”erindringer”. Terapeuten bruger forskellige *tricks*, for at få personen til at gå ”dybere ned i oplevelsen”. I Kærnehuset mener man, at papyrusrullen fungerer sådan, at den ”narrer” alle ”forsvarsværker” og alle ”paraderne” og får personen til at huske oplevelser og følelser, der ellers var fortrængt – dvs. oplevelser, som ”man ikke kan leve med”. I Kærnehuset taler man om, at det er ligesom at begynde at ”massere” på noget.[288]

Ud fra farverne danner terapeuten sig et billede af personens ”mønster”. Vedkommende lægger mærke til, om personen ”overhovedet har haft nogen længerevarende kontakt gennem hele deres liv til et enkelt menneske” eller om der har været ”brud på brud på brud hele vejen”. Terapeuten ser, hvilke farver der er i bruddene, dvs. ”hvad er det, der så udløser de der ting”. På den måde dannes personens livshistorie ud fra ”begivenheder, relationer og forandringer”. I Kærnehuset taler man om, at det er en ”rejse tilbage i tiden” ind i det ”univers”, som personen har ”været igennem”. Arbejdet med papyrusrullen er som ”at tegne et landkort over sig selv”.[289]

Papyrusrullen bruges til at skabe mulighed for forandring. Her handler det ikke kun om at være ”dygtig teoretisk”. Man behøver ikke at være ”psykolog” eller ”ekspert”. Det handler om

[286] Bilag S2, paragraf 356.
[287] Bilag F2, paragraf 95-102, Bilag C2, paragraf 7.
[288] Bilag S2, paragraf 432-494, 588-604, 850, 852.
[289] Bilag S2, paragraf 358-364, 388, 394-396, 398-402, 414-429, 452, 514, 678-680, 858-866, 878, 886-888.

”empatiske evner” og om at ”turde stole” på sin ”intuition” og ”fantasi”. Terapeuten skal kunne ”sætte sig ind” i personens ”liv” på en måde, hvor vedkommende mærker og tør vise, at ”så får jeg det sådan med mine følelser”, men på en ”så åben” måde, at det ikke virker som om man er ”ekspert”. At give sig selv ”lov til at prøve at være de mennesker…og så gå ud igen” med den tilgang, at det ikke er sikkert, at det er sandheden.[290] Empatien er ifølge Kærnehuset det, der skaber grundlag for forandring, for hvis en ”vildt fremmed” har lov til at ”have det svært”, så kan personen måske ”genkende noget om, hvordan de har haft det”, og så bliver det ”lovligt at sige højt”.[291]

På Kærnehuset mener man, at det er i sådanne øjeblikke, at personen oplever at blive ”set og hørt og respekteret for det de er”. Personen oplever, at ”nu er der i hvert fald et eneste menneske i verden, der forstår”. Det skaber ifølge Kærnehuset tryghed og mod til at gøre noget svært. Derfor er det i den personlige terapi, at Kærnehuset ”laver bruddet på mønsteret”.[292]

Grænsen for den personlige terapi går f.eks. der, hvor terapeuten har en oplevelse af, at der er noget i en persons livshistorie, som er voldsomt eller ubekendt f.eks. seksuelle overgreb. Så kan der være brug for hjælp fra en psykolog til at lukke op for, hvad der gemmer sig. Først derefter kan man fortsætte og vende oplevelserne til noget ”positivt”, finde ”alle kompetencerne” og alt det, personen trods alt ”kan”.[293] Først der kan man begynde at arbejde med personens ansvar.

I den efterfølgende terapi er personligt ansvar et centralt tema. I terapien har man opmærksomhed på det sprog den voksne bruger om sig selv, fordi det antages, at der er en direkte sammenhæng mellem sproget og oplevelser. De ord, en person bruger, siger noget om, hvor en person er ”sig selv”. I familieterapien og den personlige terapi arbejder man derfor med at få personer til at få andre ”ord ind i deres mund” og at hænge den sproglige omformulering ”op på nogle oplevelser”.[294] Dette kan f.eks. gøres gennem tegninger. I Kærnehuset antager man, at der er en sammenhæng mellem måden voksne tager personligt ansvar og deres relationer til familien. Den enkelte har betydning for resten af familien – både partnere og børn. Derfor overføres den personlige terapi til parterapien. Her forsøger Kærnehuset at tage udgangspunkt i parrets ”drømme og forventninger, frem for begrænsninger”. Formålet med parterapien er at ”øge motivation” og at ”styrke” de voksnes ”selvbillede”. I denne proces kan man arbejde med at afprøve ”nye og mere direkte samtaleformer”, arbejde med ”angst”, og med at ”stille krav og sætte grænser”. Målet er, at den enkelte i samspil med partneren oplever at ”vokse”.[295] Det samme gælder i forhold til familien.

Familiemøderne forløber parallelt med eller efter den voksnes personlige terapi. Familiemøder indledes med et kort ”blødt møde” f.eks. ½ time, hvor forældrene og terapeuten efterfølgende snakker om, hvordan det fungerede. Overfor børnene formidles familieterapien som noget, man skal i gang med, fordi ”far og mor eller mor skal øve sig”. Derefter planlægges et forløb, som kan ”justeres” alt efter hvad, der sker i familien. Møderne skal kunne justeres, fordi de skal give ”mening” for familien. Hele familien deltager i møderne. De handler om oplevelsen og karakteren af relationerne mellem familiemedlemmerne og det enkelte fami-

[290] Bilag S2, paragraf 530-566, 608.
[291] Bilag S2, paragraf 574-576.
[292] Bilag S2, paragraf 384, 490-92.
[293] Bilag S2, paragraf 608-649.
[294] Bilag S2, paragraf 78-84, 88-94.
[295] Bilag Familie 4K, paragraf 728, 731, 755, 834, 845-848.

liemedlems oplevelser af familien. Her har barnet en særlig position, som familiemøderne kan "gribe" [296].

Et overordnet princip i familieterapien er, at terapeuten i samarbejde med familien "definerer den historie, familien har om sig selv og sine egne vilkår". I arbejdet med at definere familiens historie anvendes familieganogrammer. Familieganogrammerne anvendes til at anskueliggøre "mønstre" i familien, så man kan "se" dem f.eks. skilsmisser, antal børn og hvornår man selv får børn, og "så kan vi få en snak om, er der også nogle adfærdsmønstre". I Kærnehuset ser man familieganogrammerne som noget, der især kommer børnene til gode, fordi de ser, at de ikke er "alene med deres mor og far". Børnene finder ud af, at de har en "kæmpestor familie" og det er "fedt", for så kan man give børnene noget "positivt".[297]

Et af målene med familiemøderne er at få familien til at omformulere deres historie positivt. I Kærnehuset taler man om, at det er som "at bakke med en trailer", dvs. "at man gør det modsatte af, hvad man har lyst til". I stedet for at være "fejlfinder" som man gør "når man er dansker og er opdraget i vores sociale system", så "leder man efter de små rester, der er tilbage, der fungerer". Kærnehuset betegner det som "arkæologi". Terapeuten er "historiefortæller":[298]

> "…det er jo ressourcetænkning, og det er et spørgsmål…at tage familiens historie og sige til dem: *jeg kan høre, at I forstår jeres verden sådan og sådan, og jeres vilkår er sådan og sådan og det er de mure I løber ind i […] de ser sådan og sådan ud. Og når I løber ind i dem, så slår I jer der og der og der […]Er det rigtigt forstået?* Og når de så siger: *Ja, nu har jeg forstået historien rigtigt.* Så begynder jeg at modulere historien om til at være en med en positiv udgang […] *Her har I været. Nu er I på vej herhen.* Og så skal jeg egentligt bare få familien til at købe historien" (Bilag S2, paragraf 62-68).

Hvis familien ender med at "købe historien", så kan man begynde at fokusere på "forældreansvar" og "relationer", som er det "felt" man arbejder i.[299] Her er konflikten en særlig metode.

Konflikten som metode

Kærnehuset anser sig selv som kendt for at fremprovokere konflikter i familien:

> "Og hvis ikke det er svært, når jeg kommer, så får jeg det jo til at være svært fordi jeg får fremprovokeret nogle ting, ved at være indiskret […] eller skabe forstyrrelser" (Bilag S2, paragraf 102-104)

I Kærnehuset antager man, at der er konflikter i alle familier: "Så det er næsten ligegyldigt hvad man gør, så får man fat i noget".[300] En måde at skabe konflikter er at være "sendebuddet" for børnene.[301] I kraft af at forældre og børn er delt i hver deres gruppe (Voksengruppe/Børnegruppe), kan terapeuten tage noget op, som børnene har "sagt var svært" i Børnegruppen. Konflikten bidrager her til at synliggøre barnets behov:

---

[296] Bilag F2, paragraf 214-239, Bilag F2, paragraf 524-38, Bilag S2, paragraf 228.
[297] Bilag S2, paragraf 180-190.
[298] Bilag S2, paragraf 54-58.
[299] Bilag S2, paragraf 72-78.
[300] Bilag S2, paragraf 244.
[301] Bilag S2, paragraf 112.

> ”Noget som […] børnene ikke af loyalitet til forældrene kan finde på at sige højt til dem […] Men det kan jeg så sige, at *jeg ved noget om, at børn har det svært med det og det og det, så det tror jeg også kære forældre, at jeres børn har.* Sådan, at det ikke kommer fra børnene, men jeg ved, børnene og jeg ved godt, at det er noget, vi har snakket om […] men forældrene… oplever ikke, at det er deres børn, der er sendebuddet. Det er mig der ved noget om børn, og jeg tager ansvar for, at nu skal familien snakke om det” (Bilag S2, paragraf 108-112).

En anden måde at skabe konflikter på, er at terapeuten sætter familien til at lege eller fantasere sig til en særlig begivenhed. Ved hjælp af historier, rollespil, tegninger m.m. forsøger terapeuten at synliggøre forskelle mellem voksnes og børns behov. Endelig kan der igangsættes konflikter, der drejer sig om ”styring”. I Kærnehuset antager man, at hvis forældrene ikke kan blive enige og har forskellige ”fokusfelter”, kan børnene ikke finde ud af at ”samarbejde”. Børn kan ikke samarbejde med ”uenige” forældre. Forældre bør være enige og have samme styringsstrategier. Konflikten drejer sig her om konflikten mellem voksne forældre og mellem forældre/børn.[302]

For at arbejde med konflikter må man kunne være ”provokatør” og turde sige det ”usigelige”. Man skal være ”nysgerrig”, ”konfronterende”, ”forstyrrende”, og til tider ”indiskret”. F.eks. skal man turde sige noget, der er så ”tabuiseret”, at det ikke kan tales om. Terapeuten ”spejler” familiens konflikter og agerer som ”rollemodel” i forhold til det at tage ansvar for konflikter. Når terapien fungerer rigtigt godt, kan man få forældrene til at tage ”ansvar” for den konflikt, der er i familien, på en måde, hvor det sker som i ”reflekterende teams”.[303]

I Kærnehuset drejer det sig ikke blot om at lave konflikt for konfliktens skyld. Den konfronterende stil gør, at det gælder om at få ”lukket hurtigt op, og så lukke ned igen”. Det kan man med en ”forholdsvis konkret ramme” defineret af f.eks. et ”spil”. Men den konfronterende stil bevirker også, at det er vigtigt, at terapeuten kun er ”tæt på familierne” hver anden uge, for de kan ”jo ikke holde til det”. At lukke hurtigt op og i er især vigtigt for børnenes skyld. Familiemøderne varer sjældent mere end en time, fordi det er ”svært for børnene at være i”.[304]

Børnegruppen

Den terapi, der finder sted i Børnegruppen, er i princippet ikke anderledes end den voksnes personlige terapi, men overfor børn skal man ifølge Kærnehuset ikke være for ”direkte”. Dels fordi børn er for ”loyale” overfor deres forældre til at kunne være direkte, dels fordi børn tit er for ”sårbare” til at tale om deres egne oplevelser.[305] Børns ”begrebsverden” er ”anderledes”. Børn taler mere i billeder og er mindre konkrete, når de bearbejder følelser. Når man taler med børn om følelser, og det der er ”svært”, skal man ifølge Kærnehuset tale og arbejde mere ”parallelt” f.eks. ved at tale om andre personers følelser eller sætte billeder på. Nogle af de temaer, man kan tage op i Børnegruppen kan f.eks. være krænkelser, savn, tab og angst for det at miste.[306]

[302] Bilag S2, paragraf 220-226, 232.
[303] Bilag S2, paragraf 208-212, 228-230, 256-258, 266, 271, 708.
[304] Bilag S2, paragraf 166-171, 706.
[305] Bilag S2, paragraf 304-306.
[306] Bilag S2, paragraf 285-298, 314.

Voksengruppen

I Kærnehuset deltager alle familier i voksen- og børnegruppe fra starten af opholdet. I voksengruppen arbejder man med terapiens temaer på en mere generel måde. F.eks. kan man tale om barndomsoplevelser, og om hvordan man kan overføre de positive oplevelser til sine børn.

Netværksmøder

Kærnehusets netværksarbejde var tidligere "stort" og involverede mange aktiviteter f.eks. sociale arrangementer og klippekort til Kærnehuset. Klippekortet bliver ikke brugt så meget mere, fordi familierne i de senere år "ligesom ikke vil tilbage". På Kærnehuset vurderer man, at det er fordi familierne har brug for at "komme videre".[307]

Kærnehuset holder imidlertid flere netværksmøder i løbet af en families ophold. Antagelsen er, at hvis familien har et godt "privat netværk", er der større chance for at familien klarer sig uden hjælp fra professionelle.[308] Netværksarbejdet er tidskrævende og kræver timing. Idealet er, at der skal gang i netværksmøderne hurtigt og helst inden for de første par måneder af opholdet. Det kan være svært at realisere i praksis og kræver, at medarbejderne holde hinanden fast på opgaven.[309] Indimellem betyder det, at møderne indkaldes med kort varsel, eller at netværksmøder må udskydes.[310]

Netværksmøderne planlægges i samarbejde med forældrene. Det er ideelt set forældrene, der bestemmer, hvem der er netværket, og hvordan dagsordenen skal være, fordi forældrene skal tage "ansvar" for mødet.[311] Sagsbehandleren er dog altid med. Netværksmøderne handler i første omgang om at finde ud af, hvordan netværket oplever familien.[312] Det handler også om at gøre netværket opmærksomme på, at "verden har ændret sig så meget", at dét, der har været "godt i 5 generationer", ikke er er godt for den nuværende generation, fordi "der er nogle børn, der ikke trives"[313]. Dernæst handler det om at finde "styrkerne i familietraditionerne" og med udgangspunkt i dem at omformulere historien, så familiemedlemmerne også kan se noget positivt i hinanden. Ifølge Kærnehuset drejer det sig om at starte den "positive cyklus", så netværket kan bruges af familien.[314]

Kærnehuset vurderer, at netværksarbejdet er vigtigt, fordi familierne har brug for "støtte" efter opholdet. En forudsætning for dette er, at familiens netværk løbende får at vide, hvad familierne "foretager" sig på Kærnehuset, så de kan være "trygge". Derfor går de efterfølgende netværksmøder ud på at fortælle netværket om, hvad familien arbejder med, hvad der sker i familien, og hvilke ønsker familien har for fremtiden. Familien opfordres til at fortælle, hvor "langt" man er kommet, og man spørger netværket, "om de kan se en forandring".[315]

---

[307] Bilag C2, paragraf 9.
[308] Bilag S2, paragraf 192-194.
[309] Bilag E2, paragraf 59, Bilag F2, paragraf 276-277, Bilag M2, paragraf 190-210.
[310] Bilag L2, paragraf 251, Bilag Familie 4K, paragraf 161.
[311] Bilag G2, paragraf 64-314, Bilag J2, paragraf 427.
[312] Bilag Familie 4K, paragraf 156.
[313] Bilag S2, paragraf 198-200.
[314] Bilag S2, paragraf 202-204, Bilag M2, paragraf 100.
[315] Bilag F2, paragraf 288-295, Bilag G2, paragraf 64-314, Bilag J2, paragraf 336-48, 403.

Ikke anvendelige metoder

I Kærnehuset brugte man engang Marte Meo, men det gør man ikke mere, fordi man vurderer, at metoden ikke er velegnet.[316] Ifølge Kærnehuset er problemet, at metode bevirker, at man kommer til at "blande tingene sammen", fordi man ikke "har en klar kontekst", når man laver vurdering. I Kærnehuset siger man selv, at man starter et ophold med vurdering.[317] Hvornår vurderingsfasen ophører, fremgår dog ikke helt klart. Eftersom Kærnehuset helt har droppet Marte Meo og eftersom ethvert ophold afsluttes af en rapport med husets vurderinger, må man gå ud fra, at vurdering ikke kun sker i begyndelsen af et ophold.

Behandlingsmøder

Kærnehusets medarbejdere mener ikke, at man holder mange møder uden familierne. Når man behandler behandlingen, dvs. reflekterer over egen behandling, sker det da også i mange tilfælde sammen med familierne. Ikke desto mindre holder man også møder uden familierne, men set i forhold til Familiegaardens møder, er disse møder mere kortvarige, mindre programsatte og har andre funktioner.

Teammøder og refleksionsmøder holdes i løbet af ugen. Der er ikke faste tidspunkter for møderne. Teammøderne handler om at "gå igennem dagen" og kan dreje sig om alt fra praktiske gøremål i forhold til familierne men også om, hvad der konkret skal ske i behandlingen den pågældende dag. Teammøderne er kortvarige ca. ½ time. Refleksionsmøderne for behandlerne drejer sig om, hvordan behandlingen går og om at integrere terapi og miljødel. Det er ikke altid, at disse møder nås.[318] *Ledermøder* holdes om onsdagen, hvor der er "pædagogfri dag". Her er der begrænset tid til at tale om selve behandlingen. Her diskuteres primært de politiske, administrative, økonomiske, organisatoriske, faglige og personalemæssige rammer for behandlingen aktuelt og i fremtiden. Ny forskning om socialt arbejde med børn og unge formidles, praktiske opgaver fordeles og små og store arrangementer f.eks. behandlingstur, temadage og dagsture diskuteres.[319] *Supervision* finder sted efter ledermødet. Som regel er der tale om individuel supervision resten af dagen med ca. 1 time pr. medarbejder. Hvis der er "behov", laves der fælles supervision. En tredje form på supervisionen kan være individuel supervision, hvor en anden medarbejder går med, fordi det drejer sig om en konkret familie, hvor det kan være godt for vedkommende at vide, "hvad der ligger bag". Supervisionen fungerer her også som et forum for koordination.[320] *Forberedelser til tilbagemeldinger* finder sted fredag formiddag. Forberedelsen består i, at behandlerne snakker om familien, og derefter indkaldes den pågældende familie til selve tilbagemeldingen. Derefter følger endnu en forberedelse osv. Forberedelser og tilbagemeldinger finder sted mellem 10.00 og 12.00 om fredagen. Hvis der f.eks. er tre familier giver det ca. 20 minutter til forberedelse og 20 minutter til tilbagemelding. *Personalemøde* holdes efter frokosten fredag eftermiddag fra kl. 13.00-15.00. På personalemødet skal der nås mange punkter. Man har som regel en dagsorden, og en bestemt person er ansvarlig for "konteksten", men dagsordenen kan ændres alt efter, hvad den person "bestemmer". En væsentlig del af mødet drejer sig om at se "bag ud" og evaluere, hvordan

[316] Bilag S2, paragraf 894.
[317] Bilag S2, paragraf 902-904.
[318] Bilag E2, paragraf 54-77.
[319] Bilag D, paragraf 16-802, Bilag H, paragraf 3-24, 47-70, Bilag L2, paragraf 17-243.
[320] Bilag D2 paragraf 34-66.

ugen er gået, at diskutere, hvordan det går med familierne og at aftale planer for ugen og den nærmeste fremtid.[321]

I Kærnehuset har man ikke en systematik lignende Familiegaardens, som anvendes på ovenstående behandlingsmøder. Det er terapeuten, der laver den endelige rapport. Som optakt til statusmøder holdes der et fælles behandlingsmøde. Familiernes processer vurderes dog løbende f.eks. i forbindelse med tilbagemeldingsmøder. Når Kærnehuset vurderer, går man ud fra nogle principper, hvor et første er at tage udgangspunkt i det positive.

At tage udgangspunkt i det positive – positive/negative forventninger

En familie kan være mere eller mindre positivt/negativt fungerende, og i Kærnehuset har man et ideal om at tage "udgangspunkt i det positive".[322] Medarbejderne taler meget om, hvordan man kan tage udgangspunkt i det positive f.eks. i kontakten og samtalerne med forældrene. I Kærnehuset mener man, at hvis medarbejderne har en positiv indgangsvinkel, er der bedre chancer for, at forældrene kommer til at reflektere:

> "I stedet for at starte med at sige: Hvor er det dårligt, at de ikke giver deres barn mælk med og så sige dét til forældrene, kunne man sige: Det er godt du giver dit barn banan med. Jeg har tænkt på om han/hun også skulle have mælk med, eller hvordan kan det være, at dit barn ikke har mælk med? Så kan det være de kommer til at tænke "nå ja, det kunne godt være" (Bilag A2, paragraf 16).

I andre sammenhænge f.eks. i tilbagemeldinger om, hvordan det går i familien, lægges der vægt på, at man har "fokus på de ting der fungerer" og kan "finde noget positivt", som familierne kan. Her mener Kærnehuset, at det er vigtigt, at medarbejderne "blæser" det positive op til "noget helt stort". I stedet for at arbejde med det, der ikke virker, skal man forsøge at få det positive til at "vokse", så de "5 pct." vokser "til at blive de 95 pct.". I Kærnehuset mener man, at så får forældrene "øje på", at de godt kan, og så vil de "automatisk gøre det noget mere".[323] På den måde har man en antagelse om, at et fokus på positive kompetencer forstærker en positiv udvikling.

Kærnehuset beskriver sig som en institution, der ser familierne anderledes end f.eks. sagsbehandlere. I Kærnehuset kan man dét, som sagsbehandlere ofte er dårlige til. Kærnehuset kan "rose" og "belønne" familierne for deres indsats og se muligheder ud fra forældrenes situation frem for begrænsninger i forældrenes fortid eller systemet.[324] Man kan sige, at Kærnehuset har et positivt syn på sig selv, hvilket hænger sammen med, at idealet om at fastholde det positive udgangspunkt også gælder for Kærnehuset selv. Kærnehuset ser det også som vigtigt, at medarbejderne selv har et "positivt sigte" på deres "egen faglige proces", og fokuserer på, *"Hvad er det jeg lykkedes med i dag? Hvad var det, jeg gjorde i dag, der var skide godt?"*. Det "samme" man ideelt set "gør med familierne", gør man med sig selv, dvs. fokuserer på alle de "kompetencer", man har og alt det, der lykkes for medarbejderne.[325] Som behandler skal man ikke fokusere på, om man laver fejl:

---

[321] Bilag F2, paragraf 739-1765, Bilag M2, paragraf 1002-1154.
[322] Bilag A2, paragraf 16, F2, paragraf 617.
[323] Bilag F2, paragraf 615, Bilag M2, paragraf 782.
[324] Bilag L2, paragraf 12.
[325] Bilag F2, paragraf 617.

> MEDARBEJDER C: Gør nogle ting forkert. Hvorfor vil du have det at vide? [af forælderen] Det er da hendes adfærd du skal påpege. Det er sgu ikke noget med, hvad du gør forkert. Det er ikke det, hun skal arbejde med. (Bilag F2, paragraf 1411).

At det ikke er behandlernes adfærd, der skal påpeges hænger også sammen med, at man også har "vedtaget", at f.eks. tilbagemeldinger ikke skal være "sådan en roseklub".[326] Kærnehuset er ikke bare en lang tur i "karrusellen". Forældrene skal også opleve et "pres", og det må også gerne være "hårdt", for målet er også at "lukke [forældrenes] øjne op", så de får "indsigt" i, at alt ikke er positivt.[327] Det skal imidlertid helst ske på den måde, at man får "omformuleret krav til positive opgaver", således at det positive sigte bevares.[328] I Kærnehuset lægger man således også pres på forældrene, men der tilstræbes en positiv formulering. Måden man når frem til denne formulering, som forudsætter en vurdering, sker ud fra et princip om, at der er mange måder at gøre tingene på.

Der er mange måder at gøre tingene på – ret/uret

I Kærnehuset taler medarbejderne om, at folk, der forestiller sig, at der kun er "en måde at gøre tingene på", bruger "den gamle måde at anskue verden på".[329] I Kærnehuset mener man, at den systemiske tænkning kan rumme, at der er "mange måder at gøre tingene på", og at de er "lige rigtige alle sammen".[330]. I Kærnehuset siger man: "*Der er den rigtige måde, og der er den forkerte måde, og så er der min måde"*. Verden handler ikke om, hvad der er rigtigt eller forkert, men om at finde sin egen *personlige måde*, der har en egen ret.[331] Det betyder ikke, at man ikke kan diskutere, hvem der har "ret" eller "uret" i praksis. Hvor man i Kærnehuset ideelt set ikke bruger meget tid på at snakke om, hvad familierne gør rigtigt eller forkert, og hvor man ikke ønsker at planlægge på vegne af familierne, så kan man omvendt bruge meget tid på at snakke om behandlingen og de "ord og begreber", man bruger. Det anser man for vigtigt, fordi "det betyder noget, hvilke ord man bruger og hvad man lægger i dem".[332] Men ret og uret drejer sig ikke kun om, hvad der siges. *"Det kommer an på, hvem der gør det"*.[333] Dette antyder, at hvad, der gælder, er afhængigt af den individuelle behandler og dermed *hvem*, der gør eller siger noget. *Det antyder, at Kærnehuset har en situationel og personorienteret tilgang til bedømmelsen af, hvad der er rigtigt og forkert.*

Et eksempel herpå er en forberedelse til tilbagemelding til en familie, hvor der blandt behandlerne er forskellige perspektiver på familien. Dét, der fremlægges for familien på tilbagemeldingen, er ikke alle de perspektiver, der fremkommer i forberedelsen til tilbagemeldingen, men dét, som den pågældende medarbejder, der står for tilbagemeldingen, kan stå inde for. Da jeg efterfølgende spurgte medarbejderen, hvad vedkommende ville have gjort, hvis forælderen havde spurgt til et af de aspekter, som ikke blev formidlet, svarede medarbejderen, at sådanne tilbagemeldinger ikke kan "planlægges". I sådanne tilfælde er behandlingen en "proces", hvor den enkelte medarbejder bruger sin "intuition". Da jeg efterfølgende spurgte, hvorfor man så holder møder inden tilbagemelding, svarede medarbejderen, at det er noget med at "arbejde sig op", at snakke sig "varm" og at samle op på forskellige perspektiver. Svaret førte

[326] Bilag M2, paragraf 751-753.
[327] Bilag M2, paragraf 791-846.
[328] Bilag Familie 4K, paragraf 502.
[329] Bilag F2, paragraf 613.
[330] Bilag F2, paragraf 613.
[331] Bilag F2, paragraf 613.
[332] Bilag A2, paragraf 22.
[333] Bilag F2, paragraf 613.

umiddelbart over i en snak om sandheder, og at Kærnehuset har det princip, at der ikke er én sandhed.[334] Kærnehusets medarbejdere har således et stærk overbevisning om, at denne værdi, og hvad den fører med sig, er konstruktiv. Det gælder i særlig grad, når man skal vurdere, hvordan det går med familien.

At gøre en dyd ud af forskellene – konflikt/enighed

I Kærnehuset kan der godt opstå "uenighed" om en familie, og om "hvilken vej behandlingen skal gå". Så kan man tage en "ordentlig tur", og man kan "slås med næb og klør". Men man lægger vægt på, at det er en "bevidst" uenighed, man "bruger konstruktivt". Måden man bruger konflikten på bevidst er ved, at man anvender forskellige roller. I teamet omkring en familie er der altid én, der tager hhv. forældrenes eller barnets perspektiv.[335] Denne rolledifferentiering er beregnet på at tydeliggøre en central "konflikt" i arbejdet, som handler om hvis perspektiv, der gælder – forældrenes eller barnets. På den måde genindføres problemet med på den ene side at hjælpe forældrene og på den anden side at undersøge, om det er muligt, *i behandlersystemet selv* gennem tilskrivning af bestemte roller med særlige perspektiver. Konflikten betragtes som meningsfuld, dels fordi virkeligheden er, at der er mange dilemmaer i arbejdet, dels fordi Kærnehuset ser dilemmaer som noget, "man lærer noget af". Den ses som en måde, hvorpå man kognitivt kan håndtere problemet. Samtidig er konflikten en norm. Som en medarbejder siger: "Vi gør en dyd ud af forskellene". [336]

Med henblik på en vurdering af, hvad der er rigtigt eller forkert, kan Kærnehuset godt finde på at inddrage familierne direkte i konflikten mellem forskellige perspektiver:

> "Og hvis vi så er uenige, så kan vi finde på at hente forældrene ind i diskussionen og gå i dialog med dem. Hvem har ret? Og så sidder de og ser helt forvirrede ud i starten, men på den måde bliver de inddraget og får mulighed for at sige, hvad de synes er rigtigt. Vi har jo aldrig prøvet det, som de oplever, så vi bliver nødt til at spørge" (Bilag 9).

At inddrage familierne i en konflikt ses som en måde at inddrage forældrene på, og at få dem til at tage stilling. *Problemet med at vurdere kan således ideelt set opløses ved, at forældrene foretager en egen vurdering af* problemerne. På Kærnehuset ser man dette som frugtbart, fordi det giver forældrene mulighed for at demonstrere, at de er eksperter på eget liv. Forældrene får mulighed for at tilegne sig indflydelse og magt. På den anden side er det kendt for familierne, at i møderummet, er det børnene, der er i "fokus".[337] I vurderingen har et særligt perspektiv en prioritet, nemlig barnets.

Sammenfatning

Kærnehusets Behandlerblik er kendetegnet ved, at man ser det som sin funktion at bidrage til at forebygge sociale problemer. Sociale problemer ses som et produkt af samfundets pres på individer. Presset forårsager psykisk uorden. *På den måde kan samfundet producere en relativt konstant mængde sociale problemer*. Dette kan betegnes som Familiegaardens *problemforklaring*. Social orden er nødvendig men i modsætning til Familiegaarden ses tilpasning ikke som et svar på sociale problemer. Krav om ydre tilpasning er netop det, der udgør problemet. Familier og individer har brug for *hjælp* til at danne en indre psykisk orden som værn

[334] Bilag M2, paragraf 9-10.
[335] Bilag R2, paragraf 9, 233-255.
[336] Bilag 9.
[337] Bilag 9.

mod omverdenens krav om tilpasning. I Kærnehuset opererer man også med en antagelse om, at tidlig forebyggende hjælp til individer kan resultere i færre sociale problemer. Men man taler ikke om, at man laver prognoser. Man taler om, at man undersøger, om forældrenes udviklingstempo er godt nok for barnet på sigt. Hjælpen drejer sig således om at lære forældrene at se de kompetencer, de har, hhv. at undersøge om det er muligt, at de kan udvikle en sådan indsigt. Dette kan betragtes som Kærnehusets *problemhåndtering*.

Ligesom på Familiegaarden begrundes indsatsen i reference til *barnet som medie*. Risikoen for, at barnet lider skade, formuleres imidlertid som det at beskytte barnet. Hvor man på Familiegaarden taler om offentligt omsorgssvigt og risikoen for at tage fejl eller ikke gribe ind, taler Kærnehuset om risikoen for *overbehandling* i den betydning, at det offentlige forventer for meget af forældrene og tager ansvaret fra familien. I Kærnehuset er man overbeviste om, at man er i stand til at gøre en forskel i forhold til systemet – dvs. det offentlige hjælpesystem. Man er ikke på samme måde som Familiegaarden i tvivl om, hvorvidt indsatsen virker. Man mener, at indsatsen kan måles udfra forældrenes oplevelse af behandlingen. Når det kommer til at vurdere, hvad der er afgørende for kvaliteten af behandlingen i dagligdagen, er det straks sværere at bestemme. Her må man basere sig på mere pragmatiske mål såsom forældrenes tilfredshed her-og-nu og aktuel tilgang af nye familier. Hvad der er afgørende for kvaliteten af behandlingen er uoverskueligt. På trods af det, tror man på, at indsatsen nytter. Evnen til at fastholde "positive energier" og behandlernes personlige kompetencer er i sidste ende er afgørende.

Kærnehuset oplever sjældent, at det politiske systems og de administrative systemers beslutninger matcher institutionens virkelighed. Kærnehuset ønsker at samarbejde med omverdenen, men oplever det indimellem som en kamp mod systemet. Set fra Kærnehusets synsvinkel handler det i de tilfælde om, at de politiske og administrative systemer ser verden på en forkert måde. Politikere ser ofte kun egne interesser, og de administrative systemer kan være ineffektive og inkompetente. I Kærnehuset ser medarbejderne sig selv som handlekraftige og kompetente og vurderer, at institutionen formår at løse sociale problemer på en økonomisk effektiv måde, der respekterer den enkeltes rettigheder og sikrer, at problemer virkelig forebygges. Kærnehuset må imidlertid samarbejde med de offentlige myndigheder, eftersom de køber ydelser af Kærnehuset. Penge er en forudsætning for at hjælpe.

Nødvendigheden af at samarbejde reflekteres også i Kærnehusets ydelse. Kærnehuset ser det som sin ydelse at lære forældrene at se de kompetencer, de har. Samtidig skal de som følge af samarbejdet med myndighederne også undersøge og vurdere forældrene (funktionstilskrivning). Kærnehuset må derfor også operere med to beskeder og forsøge at iagttage begge sider af differencen undersøgelse/behandling. I Kærnehuset taler man om, at man først, under døgnobservation, undersøger, dernæst behandler. Man taler ikke, som på Familiegaarden, om, at man behandler, når man undersøger og omvendt under hele opholdet. Dermed antager man, at det er muligt at adskille undersøgelse og behandling. I praksis betyder det, at man taler om, at man ikke behandler i begyndelsen af et ophold. Man skal først kende familiens problemstillinger.

Her er det karakteristisk, at Kærnehusets inklusion/eksklusions-kriterier holder det åbent, om forældrene har vanskeligheder med forældrerollen. Det konstateres, at familier, der kommer på Kærnehuset, er kendetegnet ved ulige chancer og en række mønstre, men der tales ikke om social arv. Det antages, at en af årsagerne til, at familierne har problemer, er, at systemet har belastet dem med krav om tilpasning. *Systemet* har ikke *lært* forældrene, at de har egne kom-

petencer. I Kærnehuset beskriver man sig netop i forskel fra institutioner som Familiegaarden, som man mener udøver meget magt og kontrol. På den måde begrundes det, at forældrene har brug for hjælp til at lære at se de kompetencer, de har dvs. behandling. Samtidig reflekteres det, at systemer selv udgør en forudsætning for de forandringer, de ser. Dette udstyrer imidlertid Kærnehuset med et centralt problem: *Hvis man erfarer, at man selv udgør en forudsætning for de forandringer man ser, hvordan bliver det så muligt at undersøge, hvad familiens problemstillinger er?* Refleksionen over, at systemer selv udgør en forudsætning for de forandringer, de ser, fører til, at det i begyndelsen af et ophold undersøges, om forældrene selv kan formulere deres egne problemer og løsninger – en indsigt, der ideelt set skal komme *indefra dem selv*. Det vil sige, at man heller ikke, når man taler om døgnobservationsperioden, taler om, at man undersøger eller vurderer familiens problemer. *Det gør forældrene ideelt set selv*.

Ovenstående kan relateres til den systemisk tænkning, der fungerer som et overordnet program for refleksion over behandlingen. Hvor Familiegaarden taler om, at man ønsker at skabe bedst mulige forudsætninger for det gode liv, taler Kærnehuset om, at familien skal skabe sin egen kultur og bør ses som eksperter på eget liv. Det resulterer overordnet i et princip om, at Kærnehuset *ikke* skal definere, hvad der er godt eller dårligt for den enkelte familie. Ovenstående problem får da en mere konkret karakter, *for hvordan kan man på den ene side anskue forældrene som eksperter på eget liv og på den anden side vurdere, om familien fungerer på en mere eller mindre hensigtsmæssig måde?* Fordi Kærnehuset også skal undersøge og vurdere bliver værdier som ro, respekt og åbenhed vigtige. Disse værdier danner baggrund for en kompleks refleksion over, hvordan man som behandler ideelt set skal agere overfor familierne, så man netop reflektere, at man selv udgør en forudsætning for de forandringer, man ser. Denne forudsætning er, at man i praksis også skal forstyrre, at forældrene er afhængige af Kærnehusets vurdering, og at arbejdet også kræver anvendelsen af strategier.

Hvor metoder er fleksible på Familiegaarden, er de mindre fleksibel i Kærnehuset. Hvis man ikke opererer i overensstemmelse med den systemiske tænkning, kan man ikke være ansat i Kærnehuset. I Kærnehuset lægges der vægt på, at medarbejderne er engagerede, menneskelige og ærlige. Man bruger meget tid på at reflektere over, hvordan man som medarbejder agerer overfor, herunder kommunikerer med, familierne. Der lægges vægt på, at den enkelte medarbejder har en stadig vilje til at lære. I Kærnehuset er en forudsætning for læring, at den enkelte medarbejder er i stand til at håndtere konflikt og usikkerhed. Refleksion over egen problemhåndtering sker således også som på Familiegaarden i reference til *læring som medie*. En af de usikkerheder, medarbejderne skal kunne håndtere, er det forhold, at den systemiske tænkning konkret betyder, at medarbejderne skal lade forældrene tage ansvaret og at holde en klar kontekst. Man har en ledesætning, der angiver, at man ikke griber ind, med mindre forældrene selv beder om hjælp. Ledesætningen betyder, at hjælpen holdes kontingent, fordi forældrenes brug af hjælp i praksis danner grundlag for en vurdering af, hvordan forældrene forvalter deres ansvar. I praksis er det ikke altid nemt at lade forældrene beholde ansvaret, fordi behandlerne kan opleve en trang til at tage sig af barnet. I praksis er det ikke altid nemt at holde en klar kontekst – heller ikke blandt medarbejderne selv.

Den systemiske tilgang er omsat i et komplekst program bestående af terapeutiske metoder og behandlingsaktiviteter, som familierne møder dels som familier, dels som individuelle personer. Den terapeutiske metode betragtes som en ekspert-metode, der kan anvendes til informere den pædagogiske indsats, og i praksis ses det som et ideal, at det terapeutiske rum gælder for hele huset. Det forventes, at familierne deltager i Kærnehusets ugeplaner, men planer kan ændres efter individuelle ønsker og behov. Planerne lægger op til en vekslen mellem refleksi-

on og handling. Der lægges vægt på, at familierne skal have fri fra behandling både med hensyn til intensitet og i form af fravær af observation. Gennem ugeplanerne søger Kærnehuset således også at opretholde en distance til undersøgelse, og overfor forældrene lægges der vægt på, at deltagelse er deres eget ansvar.

Ovenstående betyder samlet set, at behandling betones komplekst frem for undersøgelse dvs. en betoning, der er komplementær til Familiegaardens. Betoningen har helt bestemt karakter. Den tager udgangspunkt i refleksionen over, at man selv udgør en forudsætning for de forandringer, man ser, og bidrager samlet set til, at institutionen søger at opretholde en ikke-ontologiserende tilgang til bedømmelsen af, hvad familien er, og hvad dens problemer består i. Den systemiske tænkning og måden, hvorpå den er operationaliseret, kan betragtes som et program der har til formål at kunne håndtere interaktionel kompleksitet, dvs. det, der sker i den interaktion, som behandlere og familier indgår i. Konkret stiller den krav til behandleradfærd og den kontakt der er til familierne.

Omvendt har Kærnehuset ikke et komplekst program til at beslutte, hvad der kan betegnes som forældrekompetencer, og hvornår en forælder er i stand til at løfte forældreopgaven som f.eks. Familiegaardens systematik. Man har ikke en skriftligt formuleret systematik, der anvendes til at beslutte, om en familie kan udvikle sig inden for rammerne af en rimelig tidshorisont. I Kærnehuset opererer man i stedet med, at medarbejderne bevidst anvender forskellige perspektiver på familierne, dvs. at nogle tager barnets hhv. forældrenes perspektiv. I de daglige behandlingskommunikationer kan man derfor være uenige om, hvordan man skal vurdere en familie. Det synes at være betydningsfuldt, *hvem* der siger noget, ligesom der er tegn på, at Kærnehuset har en situationel og forhandlingsorienteret tilgang til, hvad der gælder. Under sådanne betingelser kan man inddrage forældrene i vurderingsarbejdet, således *at forældrene potentielt selv foretager en vurdering af, hvad der er rigtigt*. Det anses som positivt i Kærnehuset og i overensstemmelse med, at familierne selv skal formulere og håndtere deres egne problemer. I praksis har barnets behov et særligt fortrin, hvilket indikerer, at Kærnehuset også har nogle kriterier for, *hvad* der er rigtigt. Der forekommer dog ikke eksplicit i analyse- og prognosticeringsredskab, der angiver hvad der er godt eller dårligt, almindeligt eller ualmindeligt. Man har ikke klare og komplekse kriterier for, hvilke former for handlinger der er gode eller dårlige. I Kærnehuset er der netop mange sandheder. I praksis er det terapeuten, der skriver de endelige rapporter til sagsbehandlerne.

Delkonklusion og perspektivering

I dette kapitel rejste jeg indledningsvist spørgsmålet: *1a Hvilke problemer identificerer familiebehandlingsinstitutionerne, hvordan håndteres disse problemer og i hvilket omfang kan dette relateres til funktionsforhold dvs. Behandlerblikket som enheden af forskellen mellem behandlersystem/omverden?*

Begge institutioner ser det som deres *funktion* at bidrage til løsningen af sociale problemer gennem forebyggelse. Dette kan beskrives som Behandlerblikkenes *generaliserede problemidentifikation*. Problemhåndteringer bliver dermed et spørgsmål om: Hvordan er det muligt at forebygge sociale problemer? Begge institutioner beskriver deres funktion ud fra muligheden for at give *hjælp*, hvilket kan beskrives som Behandlerblikkenes *generaliserede problemhåndtering*. Det betyder, at man kan antage, at der på den ene side er tale om systemer, der er tilforordnet et *hjælpesystem*, der adskiller sig fra øvrige funktionssystemer f.eks. det politiske system. *En pointe er her, at ingen af Behandlerblikkene ser det som deres funktion at fore-*

bygge anbringelser i den forstand, det blev beskrevet i Kapitel 1 vedr. den politiske iagttagelse af anbringelsesproblematikken. Deres funktion er netop at hjælpe. Hjælp iagttages som en hjælp til forandring fra en dårlig unormal tilstand til en bedre normal tilstand. En *sidekode* er dermed normal/unormal og forandring/ikke-forandring. Begrundelsen for hjælp til forandring sker i reference til *barnet som medie*. Behandlerblikkenes funktion kan dermed beskrives som *at hjælpe med henblik på at skabe forandring fra en dårlig unormal tilstand til en bedre normal tilstand af hensyn til barnet*.

Dette understøttes af, at begge institutioner iagttager deres funktion – dvs. hjælpefunktionen - i forskel til penge, magt og ret, men samtidig iagttager nødvendigheden af at iagttage *funktionelle bindinger*, dvs. økonomiske, politiske og retlige kommunikationer, der søger at sætte betingelser for hjælpen. Nødvendigheden består i, at dette er en forudsætning for at kunne hjælpe. Derfor accepterer institutionerne én væsentlig *funktionstilskrivning*, dvs. øvrige systemers forventninger til institutionernes ydelse. Begge institutioner forventes fra myndighedernes side at kunne levere både behandling og at bidrage til en undersøgelse og vurdering af familien ofte som supplement til § 38 undersøgelsen. Begge institutioner forsøger at håndtere denne forskel mellem behandling/undersøgelse. De har således det samme systemproblem. For Behandlerblikket kan dette formuleres som følgende spørgsmål: *Hvordan er det muligt at undersøge familiens forandringer, når man samtidig selv indgår som en forudsætning for de forandringer, man ser?*

Når det kommer til løsningen på dette systemproblem, sandsynliggør den samlede analyse, at der er tale om to Behandlerblikke, der kan beskrives som funktionelt ækvivalente – dvs. at de tilbyder forskellige svar på dette problem på den måde, hvor de kan beskrives som komplementære. At de er komplementære betyder ikke, at de i alle situationer er forskellige. Men det betyder, at de overvejende betoner komplementære aspekter. Meget tyder på, at dette overordnet kan henføres til, at Behandlerblikkene anvender forskellige *problemforklaringer* og betjener sig af forskellige *funktionsunderstøttende værdier*. Hvor Familiegaarden betoner individet betoner Kærnehuset samfundet som årsagen til sociale problemer. Hvor Familiegaarden antager, at der er en relativ konstant mængde familier eller individer med sociale problemer, antager Kærnehuset, at samfundet producerer en relativ konstant mængde sociale problemer. De baserer dermed deres problemforklaringer på forskellige kausalantagelser om sociale problemers årsager og virkninger. Ingen af Behandlerblikkene lokaliserer årsagen til sociale problemer til systemet selv. Dvs. at årsagen til sociale problemer primært distribueres til omverdenen enten familier (individer) eller samfundet.

Problemforklaringerne understøttes af det, jeg har valgt at kalde *funktionsunderstøttende værdier*. Hvor Familiegaarden lægger vægt på samfundets behov for kontrol og orden af individer lægger Kærnehuset vægt på beskyttelsen af individets behov for selvregulering og autonomi. Problemforklaring og funktionsunderstøttende værdier understøtter hinanden gensidigt og har direkte konsekvenser for, hvordan institutionerne håndterer det ovennævnte systemproblem. De har konsekvenser for uddifferentieringen af *Behandlerblikkets specifikke programmer for problemidentifikation og – håndtering*.

Familiegaardens Behandlerblik håndterer systemproblemet ved at antage, at der findes uordentlige familieliv og individer *(problemidentifikation),* fordi der er forældre, der har vanskeligheder med forældrerollen *(problemforklaring)*. Det antages, at nogle har brug for at lære, og at det er muligt at lære nogen noget af hensyn til barnet. På Familiegaarden er man overbeviste om, at god kontakt kan bidrage til denne læring *(kode for problemhåndtering)*. Pro-

grammet for behandling angiver imidlertid ikke komplekst, hvordan kontakt opnås. Dvs. det angiver ikke forudsætningerne eller kriterierne for kontakt og dermed for behandleradfærd. Når Familiegaarden støder på problemer med at lære familierne at blive bedre familier, ser man det som et problem vedrørende forældrene. På Familiegaarden betones risikoen for omsorgssvigt, og man forsøger at håndtere denne risiko ved at generere viden frem for fantasier *(risici)*. Derfor har Familiegaarden et komplekst program, der gør det muligt at skelne mellem almindelige/ualmindelige familier og at foretage en prognosticering af forældrenes fremtidige omsorgsevne. Institutionen har et komplekst *program for undersøgelse*, der stiller eksplicitte krav til observation af forældreadfærd og gør det muligt at bedømme forældrenes problemer og ressourcer over tid. På den måde forsøger man at gøre det muligt at *undersøge familiens forandringer, på trods af at man selv indgår som en forudsætning for de forandringer, man ser*. *Inklusion/eksklusion* til en almindelig normal familie sker dermed i reference til et program, der angiver god/dårlig omsorgsevne. *Samlet set kan man sige, at Familiegaardens Behandlerblik i udgangspunktet betoner en ontologiserende tilgang til problemidentifikation og problemhåndtering: der findes faktiske sociale problemer, som kan identificeres (ses) og håndteres, hvis man kender – dvs. har viden – om deres reale karakter*. Resultatet er generelt set en øget betoning af undersøgelse ud fra eksplicitte generaliserede antagelser om, hvad der er bedst for barnet, og hvad der kendetegner den gode forældreomsorg. På den måde kan man betragte Familiegaarden som et system, der anvender en generel semantik om barnets behov for kærlighed og omsorg og en semantik om risikoen for mangel på samme, således som det blev reflekteret i Kapitel 1. Man kan antage, at dette udgør en af forklaringerne på, hvorfor Familiegaarden har et komplekst program til undersøgelse af omsorgsevne. Institutionen iagttager i høj grad en risiko for at træffe de forkerte beslutninger til skade for barnet, og det at træffe beslutninger på et sikkert grundlag bliver betydningsfuldt.

Kærnehusets Behandlerblik håndterer systemproblemet ved at gå ud fra, at der findes psykisk sårbare familier *(problemidentifikation)*, men at det skyldes krænkelser og manglende tillid *(problemforklaring)*. Det antages, at det ikke er muligt at forstå eller lære nogen noget. Familier kan ideelt set gennem indre indsigt lære at udvikle sig og lære, at de er kompetente *(kode for problemidentifikation)*. I Kærnehuset ser man risiko for overbehandling i den betydning, at omverdenen kan have for mange ambitioner på vegne af familien og ikke er i stand til at bevare en klar kontekst. Det reflekteres med andre ord, med reference til den systemiske tænkning, at man selv udgør en forudsætning for de forandringer, man ser. Derfor lægger *behandlingsprogrammet* på den ene side vægt på fleksibilitet og frihed for observation for familierne, på den anden side på kontrol af metoder og behandleradfærd via en systemisk inspireret behandlingsmodel og evne til at differentiere mellem behandlerroller. Derfor har Kærnehuset heller ikke uddifferentieret et komplekst program for undersøgelse, der som på Familiegaarden definerer krav til forældreadfærd og gør det muligt at vurdere, hvad der er gode/dårlige forældrekompetencer i forhold til at løfte forældreopgaven. *Hvad* der er godt for barnet hhv. forældrene er således ikke defineret komplekst i Kærnehuset. Problemhåndtering drejer sig om at hjælpe forældrene til selv at definere deres problemer og at tage et eget ansvar for at løse dem *(kode for problemhåndtering)*. På den måde forsøger man at gøre det muligt at *undersøge og vurdere familiens forandringer, på trods af at man ser, at man selv indgår som en forudsætning for de forandringer, man ser*. At Kærnehuset i sidste ende skal foretage en vurdering af, om dette er muligt, søges således ideelt håndteret ved, at forældrene selv foretager denne vurdering. Det forudsætter imidlertid, at forældrene *selv* er i stand til at udvikle en indre styrke og indsigt i egen kompetencer *(inklusion/eksklusion)*. *Samlet set kan man sige, at Kærnehusets Behandlerblik i udgangspunktet betoner en ikke-ontologiserende tilgang til problemidentifikation og –håndtering: Identifikationen og håndteringen af sociale problemer varierer afhæn-*

gigt af, hvem der ser et socialt problem. Viden om sociale problemer opnås kun, hvis man ved, hvordan noget opleves. Dvs. at real viden ikke kan beskrives endegyldigt objektivt. Real viden har at gøre med subjektive opfattelser eller oplevelser af virkeligheden. Resultatet er generelt set en øget betoning af behandling ud fra eksplicitte generaliserede antagelser om, hvordan den individuelle behandler bør agere, således at forældrene selv tager ansvar for at identificere og at løse deres problemer. På den måde kan man betragte Kærnehuset som et system, der anvender en generel semantik om barnets behov for kærlighed og omsorg, men har indbygget i sine programmer en refleksion over risikoen for at denne semantik leder til en uhensigtsmæssig overbehandling af forældrene, der i sidste ende også kan være til skade for barnet.

Ovenstående er sammenfattet i følgende skema, der kan læses som en identifikation hhv. forklaring af funktionelle ækvivalenter i relation til behandlersystemets funktionsforhold.

		Familiegaarden	**Kærnehuset**
Funktion	Problemidentifikation	At løse/forebygge sociale problemer	At løse/ forebygge sociale problemer
	Problemhåndtering	Hjælp/ikke-hjælp	Hjælp/ikke-hjælp
	Sidekoder	Normal/unormal Forandring/ikke-forandring	Normal/unormal Forandring/ikke-forandring
	Medie	Barnet	Barnet
	Funktionelle bindinger	Penge, magt og ret	Penge, magt og ret
	Funktionstilskrivning	Undersøgelse	Undersøgelse
Ydelse	Problemforklaring	Manglende tilpasning til social orden (Der er en relativ konstant mængde familier/individer, der har problemer)	Manglende beskyttelse mod social uorden (Samfundet producerer en relativ konstant mængde problemer)
	Funktionsunderstøttende værdier	Konsensus Solidaritet Social orden Tilpasning Kontrol	Konflikt Frihed Individuel autonomi Respekt for forskellighed Selvregulering
	Problemidentifikation	Uordentlige familieliv og individer	Psykisk sårbare familier og individer
	Kode	Almindelig/ualmindelig	Ydre/indre tilpasning
	Problemforklaring	Vanskeligheder med forældrerollen	Krænkelser og manglende tillid
	Problemhåndtering	At lære familierne at blive bedre familier ved at lære forældrene at drage omsorg for barnet (adfærd) hhv. undersøge om det er muligt	At lære familierne at fungere mere hensigtsmæssigt ved at lære forældrene at se, de kompetencer de har (indsigt) hhv. at undersøge om det er muligt
	Kode	God/dårlig kontakt	Dit/mit ansvar
	Inklusion/eksklusion	God/dårlig omsorgsevne	God/dårlig forældrekompetence
	Ydelsesunderstøttende værdier	Ligeværdighed Åbenhed Tillid	Ro, tryghed og frihed Respekt Åbenhed

Programmer	Behandlingsprogram	Kontrol og observation hele tiden Fleksibilitet i metoder	Fleksibilitet og frihed fra observation Kontrol af metoder
	Program for undersøgelse	Krav til forældreadfærd Ressourcer/problemer Beskrivelse, vurdering, behandling	Forskellige perspektiver Mange sandheder
Risici	Problemidentifikation	Risiko for omsorgssvigt	Risiko for overbehandling
	Problemhåndtering	Objektiv viden/fantasi	Subjektive oplevelser/formodninger
	Medie	Læring	Læring

Skemaet sandsynliggør, at familiebehandlingsinstitutionerne genererer forskellige Behandlerblikke, og at disse Behandlerblikke produceres i en særlig iagttagelse af enheden af forskellen mellem Behandlersystemet/omverden. Skemaet viser, at det enkelte Behandlerblik både fungerer i en iagttagelse af generelle funktionsforhold (og derved ligner hinanden) og samtidig uddifferentierer specifikke programmer, der kan relateres til det enkelte Behandlerbliks problemhåndtering (og derved er forskellige). De to Behandlerblikke kan dermed betragtes som funktionelle ækvivalente.

Den første analyse, og således også skemaet, udgør et element i undersøgelsen af det overordnede spørgsmål: *1. Hvordan fungerer familiebehandling på døgninstitution som en særlig interventionsform i det sociale arbejde med familier og børn med særlige behov for støtte, og under hvilke forudsætninger kan man bidrage til at løse sociale problemer?* Analysen viser, at der ikke en fuldkommen kausalitet mellem generelle problemidentifikationer og -håndteringer, der kan relateres til funktionsforhold og specifikke behandlingssystemers problemidentifikationer og problemhåndteringer. Behandlingssystemers specifikke problemidentifikationer og problemhåndteringer varierer. De er systemrelative. Konkret betyder det, at man kan antage at Behandlerblikkenes forudsætninger for at løse sociale problemer varierer. Men man kan også antage, at der qua det, at de konkrete Behandlerblikke iagttager og således opererer i reference til mere generelle funktionsforhold, findes der også ens forudsætninger for at løse sociale problemer. Dvs. at man kan antage at muligheden såvel som umuligheden af at løse sociale problemer kan identificeres ved at iagttage, hvordan det konkrete Behandlerblik mere præcist anvender såvel generelle som specifikke meningsstrukturer i dets operationer. Et eksempel på, at en sådan anvendelse findes, er, at i iagttagelsen af politiske semantikker om på den ene side nødvendigheden af at reducere antallet af anbringelser og på den anden side nødvendigheden af at hjælpe til barnets bedste, anvender begge Behandlerblikke primært den sidstnævnte. Det betyder ikke at anbringelser ses som noget godt. Det betyder blot, at hjælpen begrundes i, at den er til barnets bedste. Barnet fungerer netop som medie for Behandlerblikkenes iagttagelse af sociale problemer såvel som for en bedømmelse af hjælpens værdi. Men hvad sker der, når generelle iagttagelser af nødvendigheden af at hjælpe til barnets bedste så at sige møder systemspecifikke former for hjælp?

For at kunne sige noget mere præcist herom, er brug for en teoretisk referenceramme, der gør det muligt at studere, hvordan et Behandlerblik mere specifikt identificerer hhv. håndterer sociale problemer. Derfor forlader jeg nu for en stund den empiriske iagttagelse for at rette blikket mod teorier om sociale problemer.

Kapitel 3

Sociale problemer

For at kunne undersøge og især sammenligne, hvilke forudsætninger Behandlerblikkene har for at løse sociale problemer, er der brug for nogle generelle begreber for, hvordan sociale problemer kan begribes. Det skal jeg kort begrunde.

Analysen i *Kapitel 2 Behandlerblikket* viste, at der ikke er en given kausalitet mellem generelle problemidentifikationer og -håndteringer, der kan relateres til funktionsforhold, og specifikke Behandlerblikkes problemidentifikationer og problemhåndteringer. Dette gav anledning til en antagelse om, at det konkrete Behandlerblik opererer i reference til generelle forventningsstrukturer men genererer egne specifikke forventningsstrukturer, der kan tænkes at give en variation i forudsætninger for at løse sociale problemer. Et perspektiverende spørgsmål blev afslutningsvist, hvad der sker, når generelle iagttagelser af nødvendigheden af at forebygge sociale problemer med det formål at hjælpe til barnets bedste så at sige møder systemspecifikke former for hjælp, og hvilken konsekvens det har for forudsætninger for at løse sociale problemer. For at kunne sige noget om dette er der brug for begreber, der tilbyder *abstraktion fra specifikke problemidentifikationer og -håndteringer, og som samtidig muliggør, at variationer herimellem kan undersøges.*

Med henblik på at opnå en sådan abstraktion kunne man starte med et begreb om velfærdsstaten. En væsentlig del af det, vi i skandinaviske samfund betegner som sociale problemer, søges løst via socialpolitikken, velfærdsstatens sociale ydelser og af det, vi betegner som det sociale arbejde. Der er en udbredt opfattelse af, at den funktionelle begrundelse for socialpolitikken, de sociale ydelser såvel som det sociale arbejde er at løse samfundets sociale problemer (Bundesen 2000). Det betyder imidlertid ikke nødvendigvis, at velfærdsstatens eneste opgave er at løse sociale problemer og således heller ikke, at socialpolitikken, de velfærdsstatslige sociale ydelser og det sociale arbejde *er* velfærdsstaten. Det angiver blot, at skandinaviske samfund søger at løse en væsentlig del af deres sociale problemer via velfærdsstatslige ordninger, der har en vis politisk legitimitet.[338] Dette er naturligvis en væsentlig betingelse - også for de konkrete Behandlerblikke, som denne afhandling studerer. Men det siger ikke nødvendigvis noget om, hvordan man kan begribe sociale problemer, hvordan sociale problemer identificeres som sociale problemer, der bør gøres noget ved, og hvorfor. Derfor kan

[338] F.eks. peger Nørgaard på, at den tidlige velfærdstat godt nok opstod i reference til arbejderspørgsmålet og det sociale spørgsmål – og dermed i reference til sociale problemer, der ansås som vigtige at løse – men at en analytisk fokusering på, hvilke krav og forventninger tidligere tiders aktører havde til velfærdsstaten, ikke er et tilstrækkeligt udgangspunkt, hvis man ønsker at undersøge, hvad velfærdsstaten er blevet til i dag, dens tilstand, eller hvad den måske er ved at udvikle sig til. Det er ikke tidligere målsætningerne men det faktiske indhold af velfærdsstaten på forskellige tidspunkter, der er interessant for en eventuel definition. Nørgaard foreslår, at en eventuel definition af velfærdsstaten kan tage udgangspunkt i spørgsmålet om, hvordan forskellige lighedsbetragtninger kommer til udtryk på forskellige politikområder og i forhold til forskellige velfærdsordninger. Han opstiller bl.a. den tese, at den 'nationale' velfærdsstat kan være betinget af forskellige lighedsbetragtninger, hvorom der kan skabes en politisk legitimitet, og at dette måske i højere grad varierer med de enkelte sektorer på tværs af nationalstater (Nørgaard 1999).

man argumentere for, at hvis man ønsker at undersøge ikke blot, hvordan sociale problemer håndteres men også, hvordan de bliver til, *hvorfor* de håndteres, som de håndteres og karakteren af dem, er det ikke tilstrækkeligt at starte med en substantiel definition af velfærdsstaten, Det betyder ikke, at man analytisk kan se bort fra, at problemhåndtering kan varetages af velfærdsstaten. Igen kan en abstraktion fra specifikke problemidentifikationer og -håndteringer være frugtbar men en abstraktion, der samtidig muliggør, at variationer herimellem kan undersøges. Dette synes ikke mindst relevant for så vidt analysen i *Kapitel 2 Behandlerblikket* sandsynliggør, at velfærdsstatens sociale ydelser både kan varetages af 'offentlige' og 'private' institutioner, og at måden sociale problemer identificeres og håndteres på her, synes at være kendetegnet ved variation.

I Kapitel 1 refererede jeg til en diskussion om de muligheder og problemer, der er forbundet med at overføre teorier om sociale problemer udviklet i et amerikansk samfund til en skandinavisk sammenhæng. Af problemer blev fremhævet en relativ ukritisk overføring af amerikanske og især konstruktivistiske teoriudviklinger til skandinaviske forhold. Her var der fokus på den manglende refleksion over de umiddelbare forskelle mellem måden, hvorpå det amerikanske og de skandinaviske samfund håndterer sociale problemer (Meuwisse & Swärd 2004:14, 37, Ejrnæs & Kristiansen 2004:68-69). Samtidig blev der peget på et behov for at skabe en frugtbar dialog med amerikanske teoriudviklinger, der har et fokus på, hvordan sociale problemer bliver til (Ejrnæs & Kristiansen 2004:75-84). Spørgsmålet er, hvordan en sådan dialog kan komme i stand? Det fordrer en iagttagelse, der på den ene side gør det muligt at abstrahere fra specifikke problemhåndteringer og på den anden side kan inddrage disse.

I Kapitel 1 opstillede jeg en antagelse om, at en sådan abstraktion kan opnås ved at betragte teorier udviklet i såvel en skandinavisk som amerikansk sammenhæng som teorier, der refererer til en politisk semantik, hvor der tales om forhold og handlinger, der kan ændre disse forhold til noget bedre. Hvis dette er tilfældet, er skandinaviske refleksioner over sociale problemer måske ikke kun skandinaviske men indlejret i en mere generel forestilling om relationen mellem forhold og handlinger, der også kan ses i amerikanske refleksioner over teoriudviklingen om sociale problemer. Man kan i så fald sige, at sociale problemers sociologi i dag, på tværs af kontinenterne, er præget af en refleksion over *betingelserne* for iagttagelsen af sociale problemer. Sigtet med denne identifikation af ligheder mellem skandinaviske og amerikanske refleksioner over teoriudviklingen om sociale problemer var ikke at argumentere for, at der ikke er forskelle i den faktiske håndtering af sociale problemer. Sigtet var at skabe et frugtbart udgangspunkt for en iagttagelse af de teoretiske problemer og udfordringer, man står overfor, når man ønsker at studere sociale problemer. Udgangspunktet for en sådan iagttagelse kan være følgende spørgsmål: *hvordan iagttages sociale problemer, hvordan forklares de, og hvordan reflekteres spørgsmålet om forhold og handlen?* Dette spørgsmål tager udgangspunkt i et problem vedrørende *videnskabelig problemhåndtering*, dvs. problemet med teoretisk at begrebsliggøre sociale problemers karakter og forandringsdynamik.

I dette kapitel vil jeg diskutere amerikanske og skandinaviske perspektiver på sociale problemer. Jeg vil netop se på, hvordan sociale problemer iagttages hhv. forklares og på, hvilke antagelser om forhold og handlen, der gør sig gældende for de forskellige perspektiver. Der vil på den ene side være tale om en diskussion med en vis kronologi, eftersom det videnskabelige syn på sociale problemer og antagelser om forhold og handlen har ændret sig over tid. På den anden side vil der være tale om en diskussion, der skaber en reference til nogle almene sociologiske differencer af erkendelsesteoretisk relevans. Det gør den, fordi disse kommer til syne i sociale problemers sociologis forsøg på at løse sine egne problemer vedrørende begrebsliggø-

relsen af sociale problemer. Det drejer f.eks. sig om differencerne subjektivitet/objektivitet, struktur/aktør og realisme/konstruktivisme. Jeg vil argumentere for, at en sociale problemers sociologi, i manglen på alternativer til disse differencer, får et problem med at modsvare to aktuelle tendenser: en betoning af psykologiske, bio-genetiske og fysiologiske perspektiver på, hvad sociale problemer er, og hvordan de bliver til og en betoning af sociale problemer, som noget, der primært bliver til i interaktioner og i særlig grad den interaktion, der finder sted i familien eller det nære miljø. Problemet er en manglende adækvat beskrivelse af sociale problemers sociologiske karakter, der inddrager et begreb om *samfundet*. Her tilbydes i dag et sociologisk perspektiv, der primært støtter sig til en antagelse om, at samfundet konstitueres af og konstituerer magtforhold. Jeg vil indlede en kritisk diskussion heraf, som dog først kommer til sin fulde udfoldelse i *Kapitel 5 Socialt Arbejde*.

Ovenstående diskussion anvendes til at udpege nogle centrale udfordringer for et teoretisk perspektiv på sociale problemer. Her er det min antagelse, at Luhmanns sociologi kan anvendes til at præcisere nogle af de problemer, som sociale problemers sociologi står overfor. Samtidig kan dette teoretiske perspektiv give mere præcise retningslinier for empirisk udforskning af sociale problemer. Hvordan dette er muligt, vil jeg forsøge at gøre rede for i en teoretisk fremstilling og omsætning af nogle centrale begreber og perspektiver i teorien til en teoretiske referenceramme, der kan danne udgangspunkt for den videre analyse. I denne fremstilling vil jeg beskrive, 1) hvordan problemer alment produceres, 2) hvordan *sociale* problemer alment emergerer og kommer til udtryk, og hvordan dette forklarer dels den relative kontingente relation mellem forhold/handlen, dels hvordan der kan opstå en relativt udbredt opfattelse af, at der er et socialt problem, der bør gøres noget ved. Jeg vil 3) relatere dette til et begreb om social forandring og samfundets differentiering og på den baggrund opstille en tese om, hvilke ordensproblemer funktionelt differentierede samfund må håndtere, og 4) hvordan dette kommer til syne i relation til inklusion/eksklusion. På den baggrund vil jeg forsøge 5) at identificere betingelserne for social differentiering og for, hvad der i funktionelt differentierede samfund betegnes som normalt/afvigende. Endelig vil jeg præcisere, hvordan disse almene og samfundsmæssige problematikker kan blive relevante for politiksystemet. Dette involverer en 6) begrebsliggørelse af politiksystemet, kollektiv handling, velfærdsstaten som det politiske systems refleksionssystem, kollektiv rationalitet og rationel solidaritet. Afslutningsvist vil jeg reflektere over solidaritetens begrænsninger, velfærdsstatens konfliktpotentialer og tegne konturerne af begrebet Refleksiv Inklusion, som jeg nævnte indledningsvist i Kapitel 1.

Denne teoretiske ramme skulle gerne få en analytisk relevans. Hensigten er, at den skal fungere som en teoretisk referenceramme for den efterfølgende analyse i *Kapitel 4 Behandlerblikket: iagttagelser af familier og børn*. Den bliver desuden uddybet i *Kapitel 5 Socialt Arbejde*, og danner sammen med netop dette kapitel referenceramme for den sidste analyse i *Kapitel 6: Behandlerblikket: forandringsprocesser*. Men lad os starte ved begyndelsen.

Sociale problemers sociologi

Studier af sociale problemer og afvigelser repræsenterer ikke én disciplin men snarere en samling mere eller mindre afhængige sociologiske forklaringer på sociale problemer. Dét, der om noget binder feltet sammen, er studiet af den konkrete afvigende handling eller person/gruppe snarere end en fælles teoretisk og metodisk tilgang (Downes & Rock 1998:1, Rubington & Weinberg 1995). Nogle hævder endda, at der ikke findes noget som en "sociale problemers sociologi" (Spector & Kitsuse 1987). Derimod findes der efterhånden en række lærebøger, der forsøger at klassificere og systematisere forskellige perspektiver (Merton & Nisbet 1976,

Downes & Rock 1998, Rubington & Weinberg 1995, 1996, Pontell 1999). Dette reducerer kompleksiteten, men det bidrager ikke i sig selv til en sociologisk teoriudvikling inden for området.

Amerikanske perspektiver

Allerede i 1941 efterspurgte Richard C. Fuller og Richard R. Myers en udvikling af en sociale problemers sociologi:

> ”Social problems” has been a convenient heading under which a mass of data pertaining to crime, divorce, immigration, insanity, and the like, has been assembled and presented to the student in unsystematic and undigested form. In this lumping together, the contribution of the sociologist as such has been negligible. He has borrowed from the fields of history, economics, medicine, psychiatry, penology, and social work and has condensed findings from these various disciplines into a series of separate courses in miniature, but has added to the totality very little distinctly sociological analysis […] It seems worthwhile therefore, to inquire whether sociology can work out a common orientation for the treatment of diverse social problems as ”sociological phenomena” (Fuller & Myers 1941a: 24).

Manglen på en sociologisk tilgang til studiet af sociale problemer skyldtes, ifølge Fuller og Myers, en manglende evne til at frigøre sig fra traditionelle og ”commonsense” betragtninger af, hvad der udgør et socialt problem (Fuller 1938):

> ”Traditionally sociologists have dealt with social problems as ”givens”, rather than as phenomena to be demonstrated. They have assumed certain conditions as inevitable social problems, either to suit their own scheme of values, or because such problems have historically been discussed as problems in the textbooks” (Fuller & Myers 1941a: 25).

Fuller og Myers refererede her især til begrebet social disorganisering, der på dette tidspunkt først og fremmest udsprang af den sociologi, der udvikledes på og omkring University of Chicago. I følge Fuller og Myers var social disorganisering et attraktivt alternativ til socialpatologiske forklaringer på sociale problemer og et forsøg på at konsolidere sociologien som en objektiv og selvstændig disciplin - men også et problematisk alternativ. De mente, at kravet om objektivitet fjernede blikket fra sociale problemers normative karakter, og at konsekvensen heraf var, at man i samme træk ikke formåede at distancere sig fra en sådan position.

Fuller og Myers kritik af Chicagoskolen kan diskuteres. Chicagoskolen og især Robert Park var inspireret af Simmels og Durkheims formalsociologi, men ønskede at danne en sociologi med pragmatismen som udgangspunkt. Gennem bysociologiske studier ønskede man at beskrive konsekvenserne af samfundets moderniseringsprocesser. Social disorganisering blev et centralt begreb i forhold til at forklare tilsyneladende opløsningstendenser som følge af industrialisering, migration og urbanisering. Udgangspunktet var ikke en interesse for særlige afvigergrupper men nærmere en grundlæggende interesse i *moralsk diversitet* som en konsekvens af moderniseringen. Det sociale rum – byen – var en mosaik af verdener, hvor konkrete afvigelser f.eks. kriminalitet ikke udelukkende blev betragtet som brud på den sociale orden, men som fænomener indlejret i og som svar på en generel disorganisering af det sociales strukturer (Downes & Rock 1998:76-77).

Det banebrydende ved Fuller og Myers var imidlertid den erkendelsesteoretiske iagttagelse, som lå til grund for deres kritik. Fuller og Myers kritiserede den manglende refleksion over,

hvordan noget bliver et socialt problem og dermed den manglende refleksion over, hvordan noget kommer til at blive betragtet som f.eks. normalt/afvigende, organiseret/disorganiseret (Fuller & Myers 1941a:25). Man kan sige, at deres kritik udpegede et erkendelsesteoretisk problem, som knytter sig til differencen subjektivitet/objektivitet. Problemet drejer sig grundlæggende om, hvordan erkendelse af særlige objektive "forhold" er mulig, når det samtidig kan konstateres, at der ikke findes en iagttageruafhængig realitet. For Fuller og Myers blev det centralt at påpege, at både objektive og subjektive "forhold" har betydning for sociale problemers tilblivelse, for hvad der anses for normalt/afvigende og for handlen. "Social problems are what people think they are" var et radikalt bud på løsningen af dette problem i den forstand, at dette perspektiv betonede den ene side af differencen (Fuller & Myers 1941a:25). Denne betoning af sociale problemers subjektive grund har haft stor betydning for senere konstruktivistiske teoriudviklinger.

Fuller og Myers foreslog, at en sociologi om sociale problemer skulle koncentrere sig om de såkaldte "value-judgements" (Fuller & Myers 1941a:27). De antog, at sociale problemer udsprang af værdikonflikter. Hvis der ikke fandtes værdikonflikter, ville der ikke findes sociale problemer (Fuller & Myers 1941:32). Fuller og Myers skelnede her mellem "physical", "ameliorative" og "moral" problems. Fysiske problemer betegner objektive forhold, der generelt ses som en trussel mod velfærden (f.eks. jordskælv, oversvømmelser), og som ikke opstår på baggrund af værdidomme. Handlings- og forbedringsproblemer (ameliorative problems) repræsenterer forhold, der generelt ses som uønskede, men hvor der er uenighed om, *hvad* der skal gøres for at fjerne problemet (f.eks. kriminalitet, sygdomme). Moralske problemer repræsenterer et særligt forhold, hvorom der ikke eksisterer en fælles holdning til, om det er uønsket eller ej, dvs. om det udgør et socialt problem (f.eks. skilsmisser, racediskrimination, børnearbejde) (Fuller & Myers 1941a:27-32). At se sociale problemer som noget, der udspringer af konflikter mellem værdidomme over hvilke forhold, der er ønskværdige/ikke ønskværdige, og at der kan være uenighed om hvilke handlinger, der er gode/dårlige, synes at være en central pointe, der er værd at forfølge. Sociale problemer eksisterer ikke blot (ontologisk set), men opstår også på baggrund af sociale (og i særlig grad værdimæssige og moralske) konflikter. En central pointe er også, at der ikke er en 'naturlig' sammenhæng mellem problemidentifikation og problemhåndtering. Man kan være uenige om, hvorvidt noget skal betragtes som et socialt problem, og man kan betragte noget som et problem, men være uenige om, hvad der skal gøres. *Dvs. at relationen mellem forhold/handlen kan være mere eller mindre kontingent.*

I studiet af sociale problemer tillagde Fuller og Myers ikke objektive forhold som f.eks. befolkningstæthed eller adgangen til ressourcer en fremtrædende betydning (Fuller & Myers 1941a:25). I stedet lavede de en teori om sociale problemers naturlige historie. Man kunne kalde det en teori om sociale problemers objektive konstruktion. Ud fra en empirisk undersøgelse af situationen omkring 20'ernes "recidence-trailere" i Detroit argumenterede Fuller og Myers for, at sociale problemers opståen og håndtering bestod af faserne "awareness", "policy determination" og "reform" (Fuller & Myers 1941a, 1941b). Fuller og Myers beskrev imidlertid ikke, hvad der bevirker, at disse faser opstår. Med udgangspunktet "Social problems are what people think they are" betonede de sociale problemers subjektive grund. Men selv samme betoning forhindrede en forklaring på, *hvorfor* opmærksomhed skabes og noget opnår social status som noget 'objektivt', der giver anledning til politisk handling. Fuller og Myers forklarede således ikke, *hvordan* det, på trods af værdikonflikter, er muligt at skabe konsensus om, at noget bør gøres. Dermed savner teorien om sociale problemers naturlige historie også operationelle retningslinier for, hvordan man kan studere emergensen af sociale problemer og deres håndtering. Den må antage, at problematiske forhold naturligt vil blive identificeret og

give anledning til krav om handling, og den må antage, at der i sidste ende er en naturlig sammenhæng mellem forhold og handling, hvor særlige handlinger fører til opløsningen af selv samme problematiske forhold. En sådan antagelse forudsætter konsensus og det egentlige problem, som Fuller og Myers ikke formår at besvare, bliver da, hvordan værdikonflikter overhovedet er mulige? At dette er en analytisk begrænsning, når man ønsker at begribe kulturelle konflikters kompleksitet og deres betydning for, hvordan sociale problemer bliver til og håndteres, blev allerede tidligt påpeget (Lemert 1951:217-223).

Fuller og Myers forsøgte at løse og bidrog ikke desto mindre til at reproducere det erkendelsesteoretiske problem, som differencen mellem subjektivitet/objektivitet producerer. Problemet består i, hvordan man erkender noget som objektivt (eller 'naturligt'), når det er synligt, at hvad der anses som objektivt afhænger af, hvem der iagttager. I sociologien alment er dette problem blevet søgt håndteret gennem anvendelsen af en række differencer i iagttagelsen af det sociale eller samfundet f.eks. aktør/struktur (Mortensen 1997:22). Differencen aktør/struktur drejer sig om at beskrive samfundets sociale karakter. Det vil sige ikke blot at beskrive, at der findes subjektive aktører og objektive strukturer men at beskrive dét, der bevirker, at *samfundet er muligt* uafhængigt af forskellige aktørers viljer og handlinger, samtidig med at aktører antages at indvirke på samfundets strukturer. For det andet, og i forlængelse heraf, drejer det sig om at beskrive samfundets forandringsdynamikker og dermed også relationen mellem forhold og handling. Også inden for teoriudviklingen om sociale problemer var dette problem synligt.

Med inspiration fra Durkheim var Robert K. Merton f.eks. interesseret i, hvordan "some social structures *exert a definite pressure* upon certain persons in society to engage in nonconformist rather than conformist conduct" (Merton 1938:672). Han opstillede en hypotese om, at sociale problemer, f.eks. kriminelle handlinger, der forekommer unormale, faktisk er forventelige svar på samfundets sociale og kulturelle strukturer. Strukturer ses som kendetegnet ved kulturelle mål, der udtrykker særlige værdier *og* institutionelle normer, der definerer, regulerer og kontrollerer de legitime måder, hvorpå i særlig grad materiel succes kan opnås. Sociale problemer og antisocial adfærd skal ses som et resultat af en øget og længerevarende diskrepans ("malintegration") mellem på den ene side værdsættelsen af særlige symbolske goder (f.eks. penge) og på den anden side de faktiske institutionelle betingelser for at få del i disse (f.eks. muligheden for at akkumulere rigdom og at opnå materiel succes) (Merton 1938:673,675). Under sådanne betingelser, antog Merton, ville konsekvensen være demoralisering, deinstitutionalisering (f.eks. korruption) og antisocial adfærd. Hans antagelse var:

> "…that other phases of the social structure besides the extreme emphasis on pecuniary success, must be considered if we are to understand the social sources of antisocial behavior. A high frequency of deviate behavior is not generated simply by "lack of opportunity" or by this exaggerated pecuniary emphasis […] It is only when a system of cultural values extols, virtually above all else, certain *common* symbols of success *for the population at large* while its social structure rigorously restricts or completely eliminates access to approved modes of acquiring these symbols for a *considerable part of the same population*, that antisocial behaviour ensues on a considerable scale" (Merton 1938:680).

Merton opstillede i den sammenhæng en typologi over forskellige former for anti-social adfærd. *II. Innovation, III. Ritualism, IV. Retreatism* og *V. Rebellion* skulle ses som idealtypiske afvigelser, der repræsenterede anomiske reaktioner og dermed alternativer til *I. Conformity* (Merton 1938:676-78). På den måde søgte Merton at forklare sociale problemer og afvigelser som et resultat af et inadækvat forhold – en værdikonflikt - mellem, hvad der i et samfund

vurderes som eftertragtelsesværdigt (og dermed samfundets værdier) og institutionelle forhold, der regulerer betingelserne for chancer for succes. Dette synes at være en væsentlig pointe at forfølge i udviklingen af sociale problemers sociologi. Merton forklarede yderligere dette som en modsætning mellem *på den ene side* antagelsen om, at de samme successymboler er attraktive for alle på tværs af f.eks. sociale klasser, og *på den anden side* det forhold, at selve de institutionelle normer, der gør det muligt at opnå disse successymboler, i sig selv er betinget af klasseforskelle (Merton 1938:680). Men hvordan opstår denne modsætning mellem værdier og institutionelle normer? Merton reflekterede et andet sted, nemlig i artiklen *The unintended consequences of purposive social action* (1936), over, hvordan det kan lade sig gøre, at særlige forventninger til fremtiden ikke altid resulterer i, at det forventede sker:

> ”Public predictions of future social developments are frequently not sustained precisely because the prediction has become af new element in the concrete situation, thus tending to change the initial course of developments” (Merton 1936:903-904).

Han reflekterede således over det forhold, som Fuller og Myers næsten samtidigt påpegede, *nemlig at relationen mellem forhold og handling er relativt kontingent*. Han forklarede dette forhold på følgende måde:

> ”This process may in part be due to the fact than when a system of basic values enjoins certain specific actions, adherents are not concerned with the objective consequences of these actions but only with the subjective satisfaction of duty well performed. Or action in accordance with a dominant set of values tends to be focussed upon that particular value-area” (Merton 1936:903).

Merton antydede således, at dét, at forventninger til fremtiden ikke altid indfries, kan skyldes, at værdiorienteringer så at sige tenderer til at være blinde for andet end sig selv. I mangel på begreber herfor måtte han dog beskrive årsagen hertil som en manglende opmærksomhed på de objektive konsekvenser af handlinger og endeligt subjektive behov.

Mertons fokusering på de objektive forhold (strukturer) og den manglende præcision i beskrivelsen af relationen mellem forhold og handling førte til, at han netop medproducerede en ’subjektiv’ normativ forestilling om, hvad samfundet var. Merton forestillede sig, at såfremt der blev skabt en tilstand, hvor flere fik mulighed for ”*participation* in the competitive order”, og hvor ”sacrifices involved in instituionalized conduct” blev kompenseret gennem belønning, kunne “an effective equilibrium” opnås (Merton 1938:674):

> “The distribution of statuses and roles through competition must be so organized that positive incentives for conformity to roles and adherence to status obligations are provided for *every position within the distributive order*” (Merton 1938:674).

Et ligevægtigt samfund kunne opnås ved øget chancelighed og belønning kunne fremme konformitet. Med dette afsæt forudsætter teorien imidlertid et samfund, der ideelt set er præget af konsensus og ligevægt, hvilke rejser et spørgsmål om, hvordan værdikonflikter mellem kulturelle mål og institutionelle normer overhovedet bliver mulige. At teorien ikke besvarer dette, reflekterer Merton da også (Merton 1938:682). Resultatet er, at Merton må forklare afvigende adfærd som “determined by the particular personality, and thus, the particular cultural background” – altså som et resultat af inadækvat socialisering (Merton 1938:678). Den individuelle socialisering sås dermed som limen mellem objektive strukturer og subjektive handlinger. Men hvis samfundet bygger på homogenitet i værdier, hvordan kan man så samtidig forklare variation i kulturelle værdier og subjektive socialiseringserfaringer som følge af socialisering?

I sine senere arbejder reflekterede Merton over dette problem og konstaterede, at sociale problemer har både subjektive og objektive aspekter (Merton 1976:13), men levnede ikke meget til overs for "the hazards of subjectivism" (Merton 1976:21). I stedet introducerede han differencen manifest/latent:

> "It is therefore a function of sociologists to study not only manifest social problems – the conditions widely identified in the society – but also latent social problems – the conditions that are also at odds with current interests and values but are generally not recognized as being so" (Merton 1976:13).

Et socialt problem eller en social afvigelse behøver således ikke at være manifest i betydningen generelt kendt. Sociale problemer kan være latente, dvs. i modstrid med generelle normer og mål, men ikke kendt som sådan. Merton så forskerens funktion som at afsløre sådanne latente problemer. Spørgsmålet er imidlertid, om sociale problemer skal defineres objektivt som manifeste problemer, der forekommer "on a considerable scale", eller om objektive sociale problemer i virkeligheden er subjektivt definerede problemer, der er latente og ikke nødvendigvis forekommer "on a considerable scale"? Kan de eventuelt være begge dele på forskellige tidspunkter og på hvilken måde? Og hvilken betydningen har aktørerne – endsige forskeren selv - eventuelt for en sådan variation? Den manglende løsning på problemet vedrørende sociale problemers subjektive/objektive grund og spørgsmålet om subjektivitet/objektivitet blev med Merton forskudt til differencen aktør/struktur og manifest/latent. Dette førte imidlertid ikke til en løsning på problemet. Som det fremgik af ovenstående reproducerede Merton en skelnen mellem sociale problemers subjektive/objektive karakter hhv. subjektivitet/objektivitet i sin iagttagelse af sociale problemer *primært som følge af en manglende præcis forklaring på, hvorfor samfundets strukturer forandrer sig som de gør*. Netop derfor ender Merton med at forklare værdikonflikter som et resultat af inadækvat socialisering på trods af, at hensigten var det modsatte: nemlig at demonstrere, at afvigende adfærd er et resultat af objektive strukturer og værdikonflikter. I mangel på begreber for, hvordan samfundets strukturer forandrer sig, reproducerede Merton en antagelse om, at der er en naturlig sammenhæng mellem forhold og handling, således at handlinger vil føre til en opløsning af problematiske forhold - forhold, der tilmed er latente for samfundet, dog manifeste og objektivt identificerbare for forskeren. Sidstnævnte førte til en reproduktion af det erkendelsesteoretiske problem, der drejer sig om, hvordan man kan beskrive forskerens konstruktion af objektive sociale problemer som et udtryk for objektivitet.

Noget lignende skete hos Edwin Sutherland men med omvendt fortegn. Sutherland interesserede sig for de *processer*, der fører til, at nogle personer bliver afvigere. Afvigende adfærd f.eks. kriminalitet ses som en følge af en social læreproces eller en socialisering, der finder sted i interaktionen i små grupper f.eks. familien, dvs. en socialisering til afvigende normer og værdier. I gruppen tilegner personen sig særlige teknikker og motiver, der begrunder, at afvigelse – modsat konformitet – i bestemte situationer forekommer favorabel. Teorien om "differential association" gik således ud fra en hypotese om, at "criminal act occurs when a situation appropriate for it, as defined by a person, is present" (Sutherland 1973:8). Modsat Merton siger Sutherland:

> "Though criminal behavior is an expression of general needs and values, it is not explained by those general needs and values, since non-criminal behavior is an expression of the same needs" (Sutherland 1973:10).

Sociale problemer opstår i interaktion som en læreproces, der omfatter subjektive definitionsprocesser, udvikling af særlige teknikker og motiver, der gør afvigelser særligt favorable. At samfundets værdier og en generel stræben efter det, der forekommer eftertragtelsesværdigt f.eks. rigdom, ikke nødvendigvis fører til afvigende adfærd, kan være en pointe. Andre forhold kan have betydning. Spørgsmålet er imidlertid, hvorfor nogle grupper i samfundet lærer særskilt "dårlige" værdier? Sutherland betonede i sin forklaring i mindre grad de institutionelle og materielle grunde til afvigende adfærd. Årsagen til afvigende adfærd var inadækvat socialisering. Resocialisering blev følgelig også den handling, han anså som nødvendig for at udbedre problematiske forhold. Men resocialisering til hvilke normer og værdier? Sutherland så relativt ensidigt konformitet knyttet til overholdelsen af loven. Ud fra dette gav han otte bud på, hvordan myndighederne ved den rette organisering kunne eliminere afvigelser gennem regler, kontrol og behandling ud fra antagelsen om det nødvendige i, at afvigende adfærd defineres som unormal og dermed uønskværdig (Sutherland 1973:131-140).

Indtil videre kan man sige, at tidlige amerikanske teoriudviklinger om sociale problemer producerede en række frugtbare perspektiver på sociale problemer: Sociale problemer kan betragtes som noget, der opstår som følge af konflikter mellem individer/gruppers værdier og/eller institutionelt forankrede værdier. Forskellige værdier udpeger særlige normer, hvor evnen til at leve op til disse normer angiver chancer for succes. Afvigende adfærd kan forklares i reference til både subjektive og objektive forhold. *Derfor kan det være relevant teoretisk at forfølge antagelsen om, at sociale problemer opstår på grundlag af værdikonflikter, der både kan have en 'subjektiv' og 'objektiv' dimension.* Det skyldes ikke mindst, at differencen objektiv/subjektiv og subjektivitet/objektivitet i iagttagelsen af sociale problemer synes problematisk. I denne diskussion præsenteres løbende den antagelse, at disse differencer på én gang skyldes og bidrager til at reproducere vanskeligheder med at beskrive, *hvorfor* sociale problemer opstår som netop *sociale* problemer i et *samfund.* Dette videnskabelige problem blev af tidlige amerikanske teorier forskudt via en normativ iagttagelse af relationen mellem forhold/handlen, hvor årsagen til sociale problemer i sidste ende reduceres til individuel socialisering og som afvigende adfærd. Derfor betegnes disse teoriudviklinger, med undtagelse af Fuller og Myers, også som teorier, der bærer perspektivet afvigende adfærd (Rubington & Weinberg 1995). *Det betyder ikke, at disse teorier ikke er anvendelige, men det betyder, at der i dag er brug for en mere præcis beskrivelse af sociale problemers samfundsmæssige grund, dvs. hvordan sociale problemer opstår som sociale fænomener i et samfund.* Det betyder også, at der er brug for en teori, der ikke alene udpeger, hvad der er normalt/afvigende, men tilbyder en refleksion over, hvordan samfundet – herunder videnskaben – producerer en særlig iagttagelse af normalitet/afvigelse. Derfor er den problemstilling, som Fuller og Myers påpegede vedrørende teoriudvikling om sociale problemer, stadig aktuel: Hvordan undgår man, at sociale problemer betragtes som "givens"?

Denne problemstilling er blevet reflekteret af det, der betegnes som stemplingsteorien og definitionsperspektivet. Howard Becker ønskede at overkomme commonsense antagelser om, hvad der er normalt/afvigende. Han studerede de definitions- eller stemplingsprocesser, der er knyttet til vedligeholdelsen af sociale regler:

> "Social rules define situations and the kinds of behavior appropriate to them, specifying some actions as "right" and forbidding others as "wrong". When a rule is enforced, the person who is supposed to have broken it may be seen as a special kind of person, one who cannot be trusted to live by the rules agreed on by the group. He is regarded as an *outsider*" (Becker 1973).

Ifølge Becker var det disse stemplingsprocesser – samfundets definitioner af, hvad der er problematisk/uproblematisk og i særlig grad dets reaktioner herpå - der skabte afvigelser. Sociale problemer og særlige afvigelser blev konstrueret socialt via en række handlinger eller reaktioner fra samfundets side: "…deviance is not a quality of the act the person commits, but rather a consequence of the application by others of rules and sanctions to an "offender"" (Becker 1973:9). Til forskel fra Sutherland forsøgte Becker at koble de subjektive definitionsprocesser til de generelle sociale værdier og normer, der ligger til grund for stemplingsprocessen. I dette indbyggede han, i lighed med Fuller og Myers, et værdikonfliktperspektiv. Sociale problemer skal ses som noget, der opstår på baggrund af et intersubjektivt problem, der skyldtes værdikonflikter i et socialt differentieret samfund:

> "Modern societies are not simple organizations in which everyone agrees on what the rules are and how they are to be applied in specific situations. They are instead, highly differentiated along social class lines, ethnic lines, occupational lines, and cultural lines…the evolution of different sets of rules. Insofar as the rules of various groups conflict and contradict one another, there will be disagreement about the kind of behavior that is proper in any given situation" (Becker 1973:15).

Becker så i høj grad professionaliseringen og institutionaliseringen som årsagen til sådanne værdikonflikter. Et eksempel er det, Becker kalder den psykiatriske ideologi, hvor værdikonflikter udspringer af særlige professionelle interesser (Becker 1973:152). Ifølge Becker førte sådanne interesser til komplekse forhandlinger, men også et særligt moralsk klima med dertil knyttede sociale regler:

> "Wherever rules are created and applied we should expect to find people attempting to enlist the support of coordinate groups and using the available media of communication to develope a favourable climate of opinion. Where they do not develop such support, we may expect to find their enterprise unsuccessful. And wherever rules are created and applied, we expect that the processes of enforcement will be shaped by the complexity of the organization, resting on a basis of shared understandings in simpler groups and resulting from political manoeuvring and bargaining in complex structures" (Becker 1973:145-46).

Becker antog, at sociale problemer opstod i takt med en stigende differentiering i institutionelt forankrede interesser og statuspositioner. I stemplingsperspektivet er der således et fokus på sociale definitioner og værdikonflikter som årsagen til konstruktionen af sociale problemer frem for den individuelt afvigende adfærd. Becker talte om "master traits", der skal forstås således, at en afvigende handling får (negative) konsekvenser for, hvordan en person betragtes i andre sammenhænge og om "master statues", f.eks. race, seksualitet, der overtrumfer andre sociale karakteristika:

> "Treating a person as though he were generally rather that specifically deviant produces a self-fulfilling prophecy. It sets in motion several mechanisms which conspire to shape the person in the image people have of him […] The homosexual who is deprived of a "respectable" job […]may drift into unconventional, marginal occupations…" (Becker 1973:34).

Pointen er, at stemplingen forhindrer personen i at forsætte et "normalt" liv, og resultatet bliver, at han/hun må udvikle illegitime rutiner (Becker 1973:35). I den sammenhæng er der en stærk parallel til Mertons teori om afvigelsernes årsag. Becker skrev f.eks. at "failure to meet the expectations of others may force the individual to attempt deviant ways of achieving results automatic for the normal people" (Becker 1973:36). Her er begrebet om afvigerkarrierer

centralt. For at kompensere for manglende anerkendelse og at fastholde en identitet, må personen rationalisere (legitimere) og organisere sine aktiviteter. I denne proces tilegner personen sig rollen som afviger: En ”public identity” eller “brand” (Becker 1973:31-31). På den måde opstår der særlige afvigende grupper eller subkulturer i samfundet, der definerer sig i forskel til samfundets normer og værdier. I beskrivelsen af disse grupper synes Becker at have noget til fælles med Sutherland, idet han så den primære drivkraft i afvigerkarrieren som “the developement of deviant motives and interests”, og at disse var socialt indlært i interaktionen med mere erfarne afvigere (Becker 1973:30-31).

Stemplingsteorien forekommer værdifuld i forhold til at forstå, hvilke sociale mekanismer, der kan være på spil, når visse grupper i samfundet betegnes som afvigende eller som havende sociale problemer, og hvorfor visse grupper udvikler illegitime rutiner. Den bygger på en række tidligere teoriudviklinger, og forsøger at overskride en commonsense antagelse om, hvad der kan betegnes som normalt/afvigende. Sociale problemer og afvigelser er normale følger eller reaktioner på samfundets stemplingsprocesser. Becker forklarer imidlertid ikke, hvorfor nogle værdier og regler er fremherskende på et givet tidspunkt, og hvorfor nogle personer nødvendigvis må udvikle illegitime strategier. Hvilke forhold bestemmer transaktionen mellem (samfundets) værdier, regler, selve stemplingsprocessen og individets karriere? Af normative grunde er Becker mere interesseret i konsekvenserne af stemplingen og mindre i, hvad der bevirker, at sociale problemer og afvigerkategorier opstår. Sympatien med afvigeren får mere betydning end det sociologiske problem (Becker 1973:172). Det får den konsekvens, at stemplingsteorien rummer en særlig normativ antagelse om, at afvigere pr. definition (!) er stemplet, at dette er problematisk, og at problematiske forhold i reglen ikke skyldes afvigerne, men samfundets handlinger. De forhold, der har betydning for samfundets handlinger, f.eks. hvordan det besluttes, at noget er legitimt/illegitimt, står dog uklart.

Malcolm Spector & John I. Kitsuse forsøgte at give et bud på en sociale problemers sociologi, der ikke i udgangspunktet rummer normative forventninger, men som koncentrerer sig om, hvilke sociale definitioner, der er på spil i og omkring den proces, hvor et socialt problem bliver til (Spector & Kitsuse 1987). De spurgte ikke, ”What viewpoint shall we take?” (Becker 1973:172) men ”Who’s definitions are we analyzing?”.

Spector og Kitsuse så sociale problemer som socialt konstruerede, og som forsker bør man registrere, hvordan denne konstruktion forløber ud fra følgende definition af et socialt problem:

> “Thus, we define social problems as the activities of individuals or groups making assertions of grievances and claims with respect to some putative condition” (Spector & Kitsuse 1987:75).

Spector og Kitsuse definerede således sociale problemer som aktiviteter - som handlinger - og opfordrede os til at undersøge, hvordan professionelle og interesseorganisationer via ”claims-making” skaber et socialt problem. Med afsæt i Fuller og Myers antagelse om, at ”social problems are what people think they are”, bliver selve denne definitionsproces nærmest synonym med sociale problemer. Spector og Kitsuse interesserede sig da heller ikke for, om disse konstruktioner af et socialt problem er sande eller falske objektivt set (Spector & Kitsuse 1987:76). De anskuede deres perspektiv på sociale problemer som en objektiv tilgang, men erstattede ikke differencen subjektivitet/objektivitet med noget andet. Såfremt dette ikke reflekteres, kan perspektivet lede til en relativisme i, hvad der betragtes som et socialt problem.

Hvad der er et socialt problem kan afhængige af forskerens subjektive definition af, hvilke definitioner, der forekommer relevante.

Dette blev blandt andet reflekteret i en debat i midten af 80'erne i det amerikanske tidsskrift *Social Problems*. Her kritiserede bl.a. Woolgar og Pawluch definitionsteoretiske perspektiver for ontologisk særbehandling forstået på den måde, at på trods af, at disse perspektiver ikke interesserer sig for sociale problemers objektive eksistens, så er der i analyser af sociale problemer en implicit antagelse om, at særlige objektive forhold eksisterer. Blot ved at hævde, at konstruktionen af sociale problemer kan ske uafhængigt af objektive forhold, antages noget om en objektiv virkelighed (Woolgar & Pawluch 1985). Hazelrigg nuancerede denne kritik, hvilket ovenstående forfattere i øvrigt fandt rimeligt (Woolgar & Pawluch 1985b:162): problemet drejer sig ikke om, hvorvidt sociale problemer eksisterer *eller* er en konstruktion. Det grundlæggende problem består i, at det ikke er muligt at erkende realiteten uafhængigt af en konstruktion, uanset om denne konstruktion betegner sig som objektiv:

> "If "lapses into realism" ("Objectivism") are the "inconsistency" of "definitionalisme", then "lapses into definitionalisme" are the "inconsistency" of "objectivism". If the latter "inconsistency" is the less noticeable, that may be because it more directly jeopardizes the scientist's claim to a privileged speaking/writing – i.e. "a kind of writing which would not like to be a kind of writing" (Hazelrigg 1985:237).

Hazelrigg så det derfor som mere frugtbart at stille realiteten i parentes. Til dette kan man sige, at det ikke udelukker, forudsætter vel nærmest, at man danner sig en teoretisk forestilling om realiteten. Her tilbyder Spector og Kitsuse ikke en teoretisk forklaring på, *hvorfor* f.eks. nogle og ikke andre ser et socialt problem. Perspektivet tilbyder ikke en forklaring på, hvorfor sociale problemer opstår, hverken i en henvisning til særlige aktørers præferencer eller særlige samfundsstrukturer. Dermed skabes der heller ikke et særligt præcist grundlag for analyser, der søger at forklare, hvorfor sociale problemer opstår, endsige hvordan de håndteres.

Set i lyset af ovenstående kan man sige, at den amerikanske teoriudvikling om sociale problemer i nyere tid har fokuseret på, hvordan sociale problemer og særlige afvigerkategorier konstrueres eller defineres. Den har fokuseret på produktionen af sociale problemer, men har givet sparsomme forklaringer på, *hvorfor* denne produktion finder sted og *hvorfor* sociale problemer håndteres på en særlig måde set i lyset af det *samfund*, de optræder i. Man har betonet den ene side af differencen realisme/konstruktivisme med henblik på at overskride differencen subjektivitet/objektivitet og at skabe refleksion over de normative antagelser, som tidligere perspektiver på sociale problemer medproducerede. I samme træk er der blevet rejst spørgsmål ved om konstruktivistiske perspektiver – endsige nogen - overhovedet kan dette. Den amerikanske teoriudvikling ender således med en refleksion over forholdet mellem realisme/konstruktivisme og dermed ved et generelt sociologisk problem. Måske skyldes dette, at man i bogstaveligste forstand har stillet en særlig del af realiteten i parentes? Man har ikke søgt at generere en sociale problemers sociologi, der er funderet i en teori om *samfundets* beskaffenhed, og dermed får man nu et problem med at sandsynliggøre egne konstruktioner af realiteten. Hvis det er tilfældet, så er den amerikanske teoriudvikling låst fast i en manglende håndtering af selv samme problemer, som forhindrede en tidligere udvikling af en sociale problemers *sociologi*. Spørgsmålet er, hvordan ser det ud på mere hjemlige fronter - nu godt et årti senere?

Skandinaviske perspektiver

I aktuelle skandinaviske diskussioner om sociale problemers sociologi reflekteres også forholdet mellem realisme/konstruktivisme. Et eksempel herpå er artiklen *Marginalisering – konstruktivistiska perspektiv på ordning och kaos* (Järvinen 2001). Her diskuteres konstruktivistiske perspektiver på marginalisering ud fra differencen orden/kaos. De konstruktivistiske perspektiver, der diskuteres er først og fremmest Berger og Luckmans konstruktivisme i *The social Construction of Reality* (1966), Spector og Kitsuses *Constructing social problems* (1977) og Bourdieus strukturalistiske konstruktivisme. Järvinen tematiserer to centrale problemstillinger vedrørende konstruktivistiske perspektiver på afvigelse og marginalisering, som søges diskuteret og behandlet i artiklen. *For det første* tematiseres den epistemologiske problemstilling vedrørende forholdet mellem "forskerens egne og andre menneskers "objektkonstruktioner"", dvs. forholdet mellem subjektivitet/objektivitet. *For det andet* tematiseres problemstillingen vedrørende forholdet mellem det "diskursive og det ikke-diskursive", dvs. forholdet mellem det sproglige/ikke-sproglige. Dette kan betegnes som en problemstilling, der tematiserer realitetens konstitutive betingelser. Den vedrører sociale problemers ontologiske karakter og dermed betingelserne for at udforske marginalisering og afvigelser som 'virkelige' (objektive eller subjektive) fænomener. Sigtet med artiklen er at "anvende Bourdieus strukturalistiske konstruktivisme som en platform fra hvilken man kritisk kan granske Spector og Kitsuses definitionsperspektiv på sociale afvigelser/sociale problemer" samt øvrige konstruktivistiske perspektiver, med henblik på at komme nærmere en "model for forskning i marginalisering" (Järvinen 2001:67-68). Spørgsmålet om operationalisering drejer sig især om, hvorvidt sproget kan tages som udtryk for en realitet og på hvilken måde. Der spørges med andre ord til *betingelserne for konstruktionen af konstruktionen.* Det er et yderst relevant spørgsmål.

Til Spector og Kitsuses konstruktivistiske perspektiv på sociale problemer spørger Järvinen, på hvilken teoretisk grund, der skelnes mellem objektive forhold og subjektive/sociale definitioner. Hun spørger til, hvad det er for en orden, der gør, at noget bliver et socialt problem:

> "Mit kritiske spørgsmål kan også formuleres sådan her: Er det overhovedet muligt at undersøge "sociale problemer" og helt igennem ignorere de forhold som ligger bagved problemerne? Kan vi f.eks. studere definitionerne af og reaktionerne på et fænomen som prostitution uden at gøre klart for os selv hvad vi selv forstår ved fænomenet (jf. Järvinen 1993a)? Kan vi analysere samfundets hjælpe- og kontrolforanstaltninger på hjemløshedsområdet uden at fastlægge, hvad vi selv mener med "hjemløshed"? Det stemplingsteoretiske motto "sociale problemer er det som samfundet definerer som sociale problemer" er meget svært at oversætte til en fungerende forskningsstrategi. Samfundet definerer nemlig ikke sine sociale problemer så klart og entydigt som mange konstruktivistiske teoretikere synes at forudsætte" (Järvinen 2001:73).

I forlængelse heraf spørger Järvinen: "Leder den definitionsteoretiske forestilling (at vi kan studere definitioner og ignorere fænomenerne bagved definitionerne) os ind i en proces hvor vi definerer og konstruerer vores undersøgelsesobjekt uden at være medvidende om det?". "På hvilken grund kan forskere identificere latente funktioner, funktioner som per definition er ukendte i de samfundsmæssige diskurser, hvis han eller hun ikke har andet at forholde sig til en bare diskurser?" og endelig tematiseres det problem, at disse uklarheder, kan få den konsekvens, at konstruktivistiske definitionsteoretiske perspektiver implicit foretager domme om, hvorvidt reaktionerne på et problem er berettigede eller ej uden at gøre sig klart, hvad fænomenets faktiske beskaffenhed består i (Järvinen 2001: 74-75). *På den måde er der en klar parallel mellem skandinaviske og amerikanske refleksioner over sociale problemers sociologi.*

Artiklen argumenterer for, at Bourdieus syn på sociale afvigelser er i stand til både at fjerne citationstegnene omkring sociale afvigelser og at skabe et grundlag for at sige noget om, hvorvidt reaktioner på et problem er berettigede eller ej. Det der gør det muligt at fjerne citationstegnende er, at for Bourdieu, "hænger naturaliseringen altid sammen med samfundets, eller et specifikt felts magt og dominansforhold" (Järvinen 2001). Konstruktivistiske perspektivers problem vedrørende forholdet mellem subjektivitet/objektivitet og problemet med at beskrive realitetens konstitutive betingelser tænkes således løst ved at begribe samfundets orden som en orden af magt og dominansforhold, der er diskursivt og socialt konstrueret og som er overgribende for enhver social konstruktion herunder konstruktionen af sociale afvigelser:

> "Med andre ord: vore skemaer for perceptioner, tanker og handlinger former samfundsstrukturerne, som på den anden side former habitus – på en måde som gør det umuligt kategorisk at skille mellem "objektive" og "subjektive" forhold. Alle klassifikationssystemer er sociale produkter, således også differencen mellem normalitet og afvigelse; der findes altså ingen solid førdiskursiv kategori af sociale afvigelser som definitionerne (og vore analyser af definitionerne) kan tage udgangspunkt i. Også de mest "naturlige", "oprindelige" klassificeringer er altså sociale konstruktioner, som ifølge Bourdieu, reflekterer magtrelationerne på et givet felt, i visse tilfælde historiske magtrelationer som ikke længere er aktuelle" (Järvinen 2001:79).

Problemet vedrørende subjektivitet/objektivitet tænkes således at kunne løses ved at installere et begreb om magt, hvor dominerende dominerer over dominerede. Magten som organiserende for relationerne på et givet felt bliver den orden, hvor indenfor afvigelser og marginalisering konstrueres. Jeg skal senere diskutere dette perspektiv mere indgående. Her skal jeg blot fremhæve, at Järvinen reflekterer over hvilke problemstillinger, der er forbundet med anvendelsen af Bourdieu i studiet af marginalisering og afvigelser. F.eks. stiller hun spørgsmål ved, hvor konstruktivistisk Bourdieus sociologi kan være, når magtrelationer ses som en 'objektiv' orden. Det reflekteres, at Bourdieus konstruktivisme har et tautologisk præg som et "tankesystem hvor både retning og resultat er givne på forhånd", og det reflekteres, at Bourdieus bud på en refleksiv sociologi, hvor forskeren objektiverer egne objektiveringer og herigennem bliver i stand til at foretage det dobbelte brud er næsten umulig at leve op til (Järvinen 2001:80-82,84). Derfor konstatere Järvinen, at det til stadighed er et metodologisk problem, hvordan forskeren kan frigøre sig fra illusion og således afsløre illusio som værende illusion (Järvinen 2001:82). Artiklen kan ikke svare herpå, og det afsluttende budskab er da også, at det aldrig er muligt. Som forskere må vi til dels smide håndklædet i ringen og erkende, at vi ikke kan stå udenfor "det samfundsmæssige ordensprojekt". Vi kan ikke analysere uden at definere eller dekonstruere uden at konstruere (Järvinen 2001:84). Dette er en væsentlig pointe.

Den reflekteres også i bogen *Perspektiver på sociale problemer* (Meuwisse & Swärd 2004). Bogens sigte er ikke at udvikle teorier om sociale problemer, men eftersom den rummer bidrag og refleksioner fra skandinaviske forfattere og udgør et alternativ til amerikansk eller engelsk litteratur om sociale problemer og afvigelser, kan det være nyttigt at se på, hvordan teorier om sociale problemer fremstilles og diskuteres.

Problemet vedrørende subjektivitet/objektivitet er også her forskudt til en iagttagelse af forholdet mellem (ontologisk) realisme og konstruktivisme. Eksempelvis peger Sahlin på, at teorier, der betoner sociale problemers objektive karakter, også støtter sig til antagelsen om, at sociale problemer varierer set i lyset af en historisk og social kontekst og dermed rummer elementer af social konstruktion. Ligesådan gælder det, at teorier, der betoner sociale problemers subjektive eller konstruktionsmæssig karakter ikke kan undgå at udsige og dermed antage noget om en objektiv eksisterende verden (Sahlin 2004). På trods af dette konstaterer

Meuwisse og Swärd en fortsat skillelinje mellem teorier, der tager udgangspunkt i, at der findes objektive reelle problematiske forhold og teorier, der fremstiller sociale problemer ud fra hvordan de opleves, defineres og således konstrueres (Meuwisse & Swärd 2004:91). *Man kan sige, at teoriudviklingen om sociale problemer ikke modsvarer erkendelsen af, at realisme/konstruktivisme ikke er en adækvat difference, når det kommer til at beskrive, hvordan vi erkender sociale problemer. Eller omvendt, at teoriudviklingen om sociale problemer stadig tager afsæt i en betoning af hhv. sociale problemers objektive eller subjektive karakter.*

Dette reflekterer Meuwisse og Swärd over. De ser struktur/aktør-difference som spørgsmålet om, hvorvidt "strukturen eksisterer uafhængigt af enkeltindividers ageren, eller om det er individerne der opretholder og bekræfter strukturen gennem deres handlinger". De reflekterer over sammenhængen mellem forhold og handlen og vurderer, at beslutningsmomentet i reglen knyttes til aktøren (Meuwisse & Swärd 2004:95). Meuwisse og Swärd henviser i den sammenhæng til Bundesens fem kategorier for forklaringer på sociale problemers opståen, der angiver årsager fra *manglende individuel vilje eller individuel uvilje*, *manglende individuelle evner og kompetencer*, *særlige ugunstige samfundsmæssige betingelser* og *generelt ugunstige samfundsbetingelser* til *endeligt uønskede handlinger der foretages i en bestemt samfundsmæssig sammenhæng* (jf. Bundesen 2000:22-27). Det fremhæves, at disse ofte eksisterer side om side. Hvilken forklaringsmodel, der har størst gennemslagskraft afgøres af mange forskellige forhold f.eks. historiske ændringer i synet på sociale problemer. Meuwisse og Swärd antager i grove træk, at synet på sociale problemer i 1800-tallet og begyndelsen af 1900-tallet var domineret af individuelle forklaringsmodeller, som gradvist i det 20. århundrede erstattedes af strukturelle forklaringer. Det antages også, at der i de seneste 20 år er sket en tilbagevenden til individuelle forklaringer, og at der i 1990'erne er opstået en større opmærksomhed omkring genetiske forklaringsmodeller (Meuwisse & Swärd 2004:102). Vi skal se, at dette er en bevægelse, som bogen i sig selv afspejler.

Nygren gennemgår for det første nogle strukturelle forklaringer på sociale problemer. Via Durkheim, Parsons og den amerikanske teoriudvikling repræsenteret ved især Merton, reflekterer Nygren over, hvordan strukturelle perspektiver kan bidrage til en bedre, men ikke fuldstændig, forståelse af sociale problemer. Der reflekteres, at de færreste vil hævde, at strukturelle faktorer er de eneste årsager til sociale problemer (Nygren 2004:124-140). Nygren ser det derfor som vigtigt:

> "at kompleksiteten i det sociale liv erkendes, og at de foranstaltninger der træffes af socialarbejdere eller i det socialpolitiske reformarbejde, ikke fastlåses i visse modeller med en indbygget "blindhed" for forskellige aspekter. At erkende kompleksiteten betyder samtidig, indsigt i at samfundets indsatser aldrig kan blive perfekte, og at vi i et dynamisk samfund nødvendigvis må leve med stor usikkerhed. Det er negativt hvis det fører til handlingslammelse, men positivt hvis det betyder åbenhed overfor afprøvning af alternative handlingsveje i såvel politik som praksis" (Nygren 2004:140).

Strukturelle forklaringer anses for at være nyttige men begrænsede i sig selv. Deres problem er et manglende blik for *det sociale livs kompleksitet og usikkerheden med hensyn til indsatsernes virkninger*, dvs. dét, at handlinger ikke altid virker ind på de forhold, der anses som problematiske. Man kan med andre ord sige, at strukturelle forklaringer kritiseres for ikke tilstrækkeligt at beskrive det forhold, at relationen mellem forhold og handlen er relativt kontingent.

Som et bud på hvordan det sociale livs kompleksitet kan inddrages i studiet af sociale problemer, præsenterer Månsson nogle interaktionistiske perspektiver på sociale problemer. Her beskrives arven fra den amerikanske teoriudvikling repræsenteret ved Mead, pragmatismen, Blumer, Chicagoskolen og stemplingsteorien ved Becker, Goffmann, Strauss m.fl. Månsson argumenterer for, at interaktionismens interesse for proces, forandring og begrebet karriere kan bidrage til en forståelse af, hvordan individets oplevelsesverden, virkelighedsdefinitioner og subjektive fortolkningsprocesser spiller en rolle i forhold til sociale problemer. Det reflekteres, at dette perspektiv er blevet kritiseret for subjektivisme og manglende videnskabelig troværdighed, og at studiet af det perspektiv, som bæres af dem, der af samfundet regnes for afvigere, kan føre til en overbetonet identifikation med disses perspektiver (Månsson 2004:157). Derfor pointeres det, at interaktionisme "ikke i første række et politisk-moralsk projekt, men et videnskabeligt" (Månsson 2004.157). Dette kan ses som et forsvar mod kritikken af konstruktivistiske perspektiver på sociale problemer. Men eftersom interaktionistiske og definitionsteoretiske perspektiver ikke inddrager strukturelle forklaringer, er der fare for, at analyser mister en forankring i kriterier, der rækker ud over den enkelte forskers egne moralske og normative opfattelser, også selv om interaktionisme ikke udråber sig som et politisk-moralsk projekt.

Set i lyset af ovenstående kan man argumentere for, at der er brug for teorier, der beskriver samfundets strukturelle former på en måde, hvor det sociale livs kompleksitet – herunder kontingens relateret til indsatsen overfor sociale problemer – stadigt er åbent for en analyse. Eller sagt med andre ord: der er brug for teorier, der funderer beskrivelsen af sociale problemer og deres håndtering i en samfundsteori, der ser samfundet som en emergent orden på tværs af makro/mikroforhold, struktur/aktør-differencen og med et særligt blik for problematikken omkring forhold/handlen. *I mangel på en sådan teori, sker der i bogen en interessant bevægelse.*

Efter strukturelle og interaktionistiske perspektiver på sociale problemer, præsenterer Scheff og Stattin et psykobiologisk perspektiver på produktionen af sociale problemer. Centralt herfor er emotionernes betydning for sociale konflikter. Emotioner beskrives som en række "forprogrammerede" affekter f.eks. frygt, angst, sorg, vrede og raseri, afsky, væmmelse og lede, skam og ydmygelse. Disse er knyttet til biologiske adfærdsmønstre og kropslige reaktioner. Selvom affekter beskrives som følelsernes biologi og emotion som følelsernes biografi, er der ingen forskel. F.eks. anses skam som værende både noget biologisk og en hovedemotion, der opstår i en sociale proces, der betegnes som skam- og stimatiseringsprocessen. I skamprocessen aktiveres en række adfærdsmønstre af affektiv karakter f.eks. tilbagetrækning, angreb på selvet, omgåelse og angreb på andre. Dette kan føre til primært to typer konflikter. For det første uafsluttelige uoverensstemmelser, der bunder i irrationelle følelser (vrede, bitterhed og had). For det andet konflikter, der har karakter af blindgyder, hvor parterne er venlige, men hvor forhandlingen er kørt fast. *Følelser antages at være undertrykt i moderne samfund*, og konflikter tænkes at skyldes følelsesmæssig fremmedgørelse i klassisk marxistisk forstand. Ubearbejdet skamfølelse, som f.eks. opstår på grund af arbejdsløshed, kan producere varige sociale problemer, fordi individet påtager sig rollen som socialt underlegen.

> "… forestillingen om det selvstændige individ både afspejler og medvirker til skamfølelse og stolthed undertrykkes og skjules. Eftersom følelsesmæssige eller følelsesladede relationer næppe kan sige at være fremmende, men snarere diskvalificerende, er de blevet nedtonet i en sådan grad at de efterhånden knap nok er synlige. Men følelserne i relationerne forsvinder ikke; de antager blot skjulte og forklædte former. Hver relation rummer følelser, og hvis disse følelser in-

debærer skam eller hermed beslægtede følelser, følger automatisk en tendens til at undertrykke og ikke erkende dem. Men hvis det modsatte sker, dvs. hvis følelserne bevidstgøres, kan vi synliggøre, hvad der ellers usynligt, nemlig tilstanden i en given relation" (Sheff & Starrin 2004:162-63).

Emotionernes betydning spiller også en central rolle i de psykodynamiske perspektiver, Linden efterfølgende præsenterer. Her præsenteres objektrelations-orienteringen og dens kobling til affekt- og spædbarnsforskningen. I dette perspektiv beskrives spædbarnet som et aktivt og kompetent væsen, der søger samspil med andre mennesker, og som fra begyndelsen har en gryende selvopfattelse. *Det subjektive selv ses som centrum for individets handlinger*. Følelserne betragtes som psykens centrale informationsproces og udviklingen af følelsesmæssige relationer antages at ske i et transaktionelt subjektivt perspektiv, dvs. at det kun er ud fra de involvere subjekter (fx barnets samspil med omgivelserne), at relationer kan studeres. Denne teoriudvikling beskrives som et psykobiologisk helhedssyn, der antager, at barnet har grundlæggende behov for kontakt med et andet menneske, tilknytning, tryghed og bekræftelse af eget selv. Barnet er objektsøgende og har et relationsbehov. Det har behov for et tilstrækkeligt omsorgsgivende miljø og den voksnes evne til følelsesmæssig opmærksomhed og tilgængelighed i samspillet. Dette anses som afgørende for barnets personlighedsudvikling og tidlige relationer kan således danne grundlag for både god og mangelfuld udvikling. Her fremhæves for det første Donnald Winnicott's teoretiske arbejde (1896-1971).[339] For det andet fremhæves John Bowlbys (1907-1990) tilknytningsteori.[340] (Lindén 2004).

---

[339] Børnelæge, børnepsykiater og psykoanalytiker Donald Winnicott (1896-1971) opererede med antagelsen om, at et lille barn ikke kan eksistere alene og at dyaden mellem mor/barn er unik. Barnets tidlige emotionelle udvikling anskues som en rejse fra absolut afhængighed til relativ afhængighed mod begyndende selvstændighed. Denne rejse betragtes som nærmest tavs, og bemærkes først, når den ikke forløber som forventet. Den psykiske omsorg betragtes lige så betydningsfuld som den fysiske set i forhold til barnets udvikling og modning. Winnicot bruger begrebet tilstrækkelig god omsorg, som angiver at gode oplevelser bør være overvejende og at omsorgen er relativ. En vigtig kilde til gode oplevelser er, at barnet skal møde verden i passende doser svarende til dets modenhed for at kunne fordøje oplevelserne. Winnicot bruger også begrebet den primære moderlige optagethed og begrebet holding som svarer til det at kunne holde barnet i både fysisk og psykisk forstand. Holding er et signal om kærlighed og et holdende miljø er et miljø, hvor barnets perspektiv tages og bliver afgørende for de voksnes holdninger og adfærd. Tilstrækkelig holdning fører til pålidelighed i forhold til sensitivitet og empati, og er en forudsætning for, at barnet kan udvikle empati. Winnicot taler om pålidelig omsorg og at upålidelig omsorg kan medfører traumer, fordi det er forbundet med angst. Der er tale om en eksistentiel angst, der repræsenterer et brud i barnets selvoplevelse og som kan få betydning for barnets oplevelse af tillid til verden og umiddelbare tendens til at søge kontakt. I overgangen til relativ afhængighed, som finder sted umiddelbart før 6 måneders alderen, antages det, at barnet lidt af gangen begynder at orientere sig mod den sociale virkelighed. Barnet opbygger gradvist en balance mellem nærhed og afstand. Det lærer at acceptere den ydre verden, og opbygger et potentielt rum for kognitiv og emotionel udvikling. En forudsætning herfor er at barnet har været holdt og har opbygget tillid til omsorgspersonerne (Lindén 2004).

[340] Her antages det, at separation, omsorgssvigt og forsømmelse tidligt i livet har konsekvenser for barnets udvikling. Bag denne antagelse er ligeledes en forestilling om, at barnet er genetisk forprogrammeret til at knytte sig til en eller to omsorgspersoner, og denne forprogrammering har til formål at barnet kan udforske verden under sikre forhold. Tilknytning er i derfor tæt knyttet til affekter og ses i et evolutionsbiologisk perspektiv, hvilket fører til en antagelse om, at barnet nødvendigvis må forsøge at knytte sig til nogen. Det sker automatisk, instinktivt og uafhængigt af, om omsorgspersonen er egnet som omsorgsperson. Forældrene skal på den anden side kunne udgøre en tryg base. Barnets tilknytning når sit højdepunkt i andet leveår og kommer til udtryk gennem signaler, der påkalder omsorgspersonens opmærksomhed og beskyttelse. Disse udvikles mere komplekst i takt med barnets udvikling til en række kort over, hvad barnet kan forvente sig i forhold til relationer og har betydning for barnets nysgerrighed i forhold til at udforske verden. Et barn der har haft en tryg base kan udforske verden, idet det er forvisset om, at forældrene vil være til stede, såfremt det har behov. Der arbejdes desuden med forskellige tilknytningsmodeller og forstyrrelser (Lindén 2004).

Disse to psykobiologiske og psykodynamiske perspektiver suppleres af et perspektiv, hvor det antages, at personer "udvikler sig inden for rammerne af eksisterende mentale, biologiske og sociale forhold" og i "en kompleks og dynamisk proces der involverer både personlige og situationelle forhold". (Stattin & Andershed 2004:216). Perspektivet fremstilles som et perspektiv, der ser på helhedens betydning for udviklingen af sociale tilpasningsproblemer: "Sociale tilpasningsproblemer hos et specifikt individ udvikles gennem en interaktion mellem individet selv og dets sociale miljø". Det sociale miljø betragtes imidlertid primært som familien og kammerater (Stattin & Andershed 2004:216-17). Det antages, at hjemmet og opdragelsen har størst betydning for udviklingen af social tilpasning:

> "Netop det forhold at situationen i hjemmet er problematisk i opvæksten hos dem vi senere møder med udprægede sociale tilpasningsproblemer, gør at sammensatte målestokke for opdragelses- og hjemmemiljøfaktorer ofte er de bedste prognosefaktorer tidligt i børns liv" (Stattin & Andershed 2004: 222-223).

Af risikofaktorer nævnes vold, konflikter mellem forældre, manglende eller ringe overvågning af barnet, afvisning og (fysisk) straf, inkonsekvente, aggressive eller autoritære forældreholdninger, forældre med misbrug og kriminelle forældre. Andre indikatorer anses som adfærdsproblemer hos barnet eller forældrene, og "længere nede i listen" separation fra forældre og socialgruppe (Stattin & Andershed 2004:223). Perspektivet suppleres med biologiske perspektiver ud fra antagelsen om, at forældres generelle måde at opdrage børn på ikke er det samme som det fysiske opvækstmiljø:

> "Måske det vigtigste resultat i denne undersøgelse [Reiss m.fl.] er at det generelt synes at være de samme genetiske faktorer der påvirker unges sociale tilpasning, som også påvirker forældrebarnrelationerne (og forældrenes måde at opdrage barnet på). At der er en sammenhæng mellem hvordan forældre opdrager deres børn, og hvordan børnene tilpasser sig i skolen og i fritiden, afhænger således af overlappende genetiske påvirkninger. Det tyder på, at forældre fungerer som mediatorer […] for genetiske påvirkninger. Forældrene reagerer på barnets genetiske disposition, hvilket igen styrer den måde de i næste skridt opdrager barnet på" (Stattin & Andershed 2004: 224).

Det antages således, at forældre "reagerer" på genetiske signaler hos deres børn, og at denne information til dels styrer deres opdragelse. Det pointeres imidlertid, at undersøgelsen:

> "… *ikke* viser […] *hvordan* genetiske og miljømæssige faktorer interagerer i den måde de unges sociale adfærd påvirkes på, *hvilke* specifikke gener der er tale om, *hvordan* de genetiske faktorers samspil på celleniveu påvirker komplekse sociale adfærdsmønstre, og *hvordan* vi skal tolke "unikke" og "fælles" miljøpåvirkninger" (Stattin & Andershed 2004: 225).

Der opregnes desuden en række psykofysiologiske processer, der regnes for betydningsfulde i forhold til at forstå sociale tilpasningsproblemer, antisocial eller afvigende adfærd (Stattin & Andershed 2004:226-29). Det understreges dog, at disse faktorer ikke fungerer i et vakuum, og at samspillet mellem psykofysiologiske, psykologiske, genetiske og sociale vilkår bør ses som vigtigere end disse faktorer isoleret set (Stattin & Andershed 2004:230):

> "En af de største udfordringer for fremtidens forskning i udvikling af antisocial adfærd, hvad enten det gælder drenges eller pigers udvikling, er at integrere psykofysiologiske og psykologiske mekanismer med sociale processer. Genetiske, biologiske og psykologiske processer foregår i en social realitet og kan ikke ses isoleret fra de sociale vilkår der hersker i samfundet. Longitudinelle undersøgelser der følger individer over tid, kan effektivt dokumentere de udviklings-

veje som er typiske og mere usædvanlige, og forklare hvordan og hvorfor de optræder inden for rammerne af de sociale betingelser der gælder for de undersøgte personer" (Stattin & Andershed 2004: 237).

Spørgsmålet er, hvordan de "sociale betingelser", der gælder, kan undersøges? Her præsenteres efterfølgende det udviklingsøkologiske perspektiv som en model for, hvordan interaktionistiske og psykologiske perspektiver på sociale problemer kan kombineres. Sociale problemer anskues som noget, der opstår i et komplekst samspil mellem mikro- og makroprocesser. Igen efterspørges en kompleks forståelse af det sociale:

"Udviklingsøkologien kan minde os om at der foregår en udvikling under hele livsforløbet, at individet i hele sit liv er i dynamisk samspil med faktorer i omgivelserne der er foranderlige – som lader sig forandre. Det er et teoretisk perspektiv i forlængelse af den integreringstendens der får mere og mere fodfæste inden for forskellige videnskaber. Det forudsætter imidlertid at vi magter kompleksiteten i den menneskelige tilværelse…" (Andersson 2004:188).

Om bogen *Perspektiver på Sociale problemer* kan man samlet sige, at der for det første tales for en skandinavisk teoriudvikling af sociale problemers sociologi. En direkte overførsel af en amerikansk teoriudvikling til studier af sociale problemer i en skandinavisk kontekst problematiseres. Der trækkes imidlertid i vidt omfang på amerikanske teorier i perspektiveringen af strukturelle og interaktionistiske perspektiver på sociale problemer, *så det særskilte skandinaviske perspektiv på sociale problemer, er måske betoningen af en række biologiske, psykologiske og fysiologiske genetiske perspektiver, der fokuserer på individuelle adfærdsmønstre og deres samspil med interaktionelle forhold, primært familien og det nære miljø?*

Man kan betragte denne bevægelse som et symptom på den manglende udvikling af en sociale problemers sociologi, dvs. *et manglende sociologisk forklaringspotentiale*. Psykologiske, biologiske og fysiologiske perspektiver kan være relevante, men bidrager ikke til udviklingen af en sociale problemers sociologi og heller ikke til et bud på den komplekse viden om sociale forhold, som disse perspektiver faktisk efterspørger. Fælles for de ovenstående perspektiver er, at de faktisk efterspørger en opmærksomhed på og et bud på den kompleksitet og kontingens, der er kendetegnende for alt det, som psykologiske, biologiske og genetiske perspektiver ikke kan forklare, med det formål at kunne handle overfor sociale problemer. Der efterspørges med andre ord en viden om sociale problemers sociologiske karakter, der på kompleks vis kan forklare, hvorfor sociale problemer opstår, hvorfor de håndteres som de håndteres og det på en måde, hvor den komplekse og relativt kontingente relation mellem forhold og handlen medreflekteres.

Magtperspektiver – et muligt alternativ?

Aktuelt synes det mest markante sociologiske bud på, hvordan man kan begribe sociale problemer, normalitet/afvigelse og marginalisering, at være en forklaringsmodel, der ser magtforhold og institutionelle definitionsprocesser som afgørende. I bogen *Perspektiver på sociale problemer* præsenteres en række perspektiver, der baserer sig på mere eller mindre eksplicitte antagelser om, at ulige magtforhold og institutionelle kategoriale definitioner (f.eks. køn og kultur) er det, der udgør drivkraften i emergensen af sociale problemer (Hydén 2004, Ålund 2004, Sunneson 2004). I Danmark er et sådant perspektiv særskilt blevet markeret med udgivelse af to bøger, hvor den første udgør et bidrag til den af Folketinget iværksatte magtudredning: *Det magtfulde møde mellem system og klient* (Järvinen, Larsen & Mortensen 2002) og *At skabe en klient. Om institutionelle identiteter i socialt arbejde* (Järvinen & Mik-Meyer

2003). *Det magtfulde møde mellem system og klient* trækker eksplicit på P. Bourdieu, M. Foucault og E. Goffmanns teoretiske perspektiver. I bogen *Perspektiver på sociale problemer* understreger Järvinen, at et magtperspektiv genereret på grundlag af Bourdieus og Foucaults teoretiske perspektiver med begreberne doxa, symbolsk magt, og pastoral magt som omdrejningspunkt *ikke* er "et perspektiv som forklarer hvordan sociale problemer opstår; det er heller ikke et perspektiv der giver gode råd om hvordan sociale problemer kan løses. Det er et perspektiv som kan hjælpe os til at forstå at socialt arbejde ikke blot handler om hjælp, støtte eller neutral sagsbehandling, men også om kontrol og magt" (Järvinen 2004:241). *Hensigten er således ikke at beskrive, hvordan sociale problemer kan begribes, hvordan de opstår eller håndteres*. På trods af denne afgrænsning, kan man sige, at dét at antage, at magt er særligt konstituerende for den samfundsmæssige orden, hvori også sociale problemer opstår, også bærer med sig en antagelse om grunde til, hvorfor sociale problemer håndteres, som de gør. Følgende er et eksempel herpå:

> "I den professionelle selvforståelse hos mange socialarbejdere er magten typisk uerkendt […] I litteraturen om socialt arbejde diskuterer man hellere socialarbejdernes magtesløshed end deres magt. "Hvis vi bare havde mere magt, så kunne vi hjælpe vores klienter bedre…", gentager socialarbejderne, der ofte forestiller sig at de "står på klientens side mod systemet". I det teoretiske perspektiv jeg har valgt, er socialarbejderne imidlertid en formidlende faggruppe i realiseringen af velfærdsstaten. Socialarbejderne repræsenterer velfærdsstaten, de er ikke fritsvævende samaritter der udfører ædle redningsaktioner for deres klienter. De arbejder udtrykkeligt med systemet i ryggen. De er en af de centrale faggrupper i udøvelsen af pastoralmagt (Foucault) og symbolsk magt (Bourdieu). Den doxa de repræsenterer, er feltets doxa. Den magt, de udøver er feltets magt. Og spørgsmålet er om ikke denne magt – magten i hjælpens univers – snarere bør synliggøres, reguleres og begrænses end udvides?" (Järvinen 2004:260).

Samfundets orden er først og fremmest betinget af særlige magt- og dominansforhold, der også kommer til udtryk i feltet det sociale arbejde. I velfærdsstaten kan denne magt beskrives som en pastoralmagt, der udøves gennem socialarbejderen og har til sigte at kontrollere og disciplinere klienter. Den problemhåndtering, der praktiseres i det sociale arbejde er dermed ikke altruistisk hjælp. At socialt arbejde drejer sig om hjælp er således et doxa, der slører for det forhold, at magt- og dominansforhold betinger problemhåndteringen. Socialarbejderen er feltets forlængede arm. Denne fokusering på magt- og dominansforhold, er parallel til den amerikanske interesse for, hvordan magtforhold spiller ind på forskerens syn på sociale problemer (jf. Kapitel 1). Magtperspektivet på sociale problemer er således ikke et enestående – man kunne næsten fristes til at sige et dominerende - skandinavisk perspektiv.

Jeg vil senere i *Kapitel 5 Socialt Arbejde* diskutere disse magtperspektiver mere indgående, primært for at imødekomme det, at de ikke selv beskriver sig som perspektiver, der beskæftiger sig med sociale problemer, og hvordan sociale problemer opstår og håndteres. Deres genstand er netop det sociale arbejde. Her skal jeg blot åbne diskussionen ved at hævde, at ovenstående magtperspektiv kan beskrives som et perspektiv, der opererer med en antagelse om, at der er en 1:1 overensstemmelse mellem statens og socialarbejderens magt. Magt anskues som noget nogen besidder mere eller mindre af, og som giver anledning til dominans. Dermed anvender dette perspektiv på magt en difference mellem foroven/forneden, hvor personer besidder mere/mindre magt alt afhængigt af deres position. Magt effektueres altid som dominans. Produktionen af magt betragtes som et nul-sumspil, hvor mere magt til socialarbejdere begrænser klienternes magt og omvendt. Samtidig betegner doxa, et forhold, hvor samfundets magtstrukturer overvejende er determinerende for aktørers handlinger. Magt og dominansforhold *siver* så at sige ned gennem samfundet og begrænser – snarere end udvider - synet på

mulige handlingsalternativer. På den måde gennemsyrer magt og dominans samfundet, og grænserne for magtudøvelse er således i princippet grænseløse. Magt og dominansforhold kan dermed ses som både forudsætningen for og konsekvensen af sociale problemer. *Et sådant magtperspektiv rummer således også antagelser om sammenhænge mellem forhold og handlen. Det rummer en antagelse om, at der findes forhold, der betinger handlen i en sådan grad, at alternativer ikke er mulige*.

Luhmann beskriver et sådant magtperspektiv som ”the downright neurotic forms of the critique of domination”, som et perspektiv, der fører til overdrivelse af magtens rækkevidde, og som et perspektiv, der ”has lost its grip on the object” – nemlig samfundet (Luhmann 1990:49). Ifølge Luhmann fører dette til en antagelse om, at *samfundet* ikke har handlemuligheder:

> ”If one is convinced in advance that the society in which we live is constructed improperly, then one will choose a very broad, limitless concept of power. One then tends to understand the “other possibilities” in terms of an anthropology of humanly dignified life and to characterize everything that obstructs its realization and that forms and maintain society according to this obstruction as domination, authority and power” (Luhmann 1990:156).

Hvis det er tilfældet, kan det være svært at se, hvordan et sådant magtperspektiv kan tilbyde andet end et defensivt modspil til psykologiske, biologiske og fysiologiske perspektiver på sociale problemer. Her skal det tilføjes, at Luhmann også støtter sig til en antagelse om, hvad samfundet er. Samfundet betragtes ikke i udgangspunktet som godt eller dårligt (”constructed improperly”), og individet ikke på forhånd som dårligt eller særligt ”ophøjet” (”dignified”). Samfundet antages at være muligt (men ikke givet og dermed også potentielt umuligt), og det må beskrives som sådan. Det må beskrives som et samfund, der er karakteriseret ved at relationen mellem forhold og handlen er relativt kontingent, dvs. et samfund, hvor alternativer er mulige. Kun på den måde kan variation også relateres til andet end individuelle psykologiske, biologiske og fysiologiske forhold.

Sociologiske udfordringer

Det burde nu være tydeligt, at en hovedpointe i den foregående diskussion er, at sociale problemers sociologi trænger til at finde hen, hvor samfundsbeskrivelsen er mulig. Hvis man ikke kan beskrive samfundet, bliver det svært at forklare, *hvorfor* sociale problemer opstår. Teoriudviklingen om sociale problemer giver en række interessante bud på, hvad der karakteriserer sociale problemer, men støder på samme ontologiske problem vedr. sociale problemers subjektive/objektive karakter og samme epistemologiske problem vedr. subjektivitet/objektivitet. Disse problemer søges løst gennem en normativ og ”helbredende” semantik om forhold og handling, hvor der tales om forhold og de handlinger, der kan ændre disse forhold (Moe 1995:34). Det er ikke nødvendigvis et problem at stræbe efter, at en sociale problemers sociologi bør bidrage til, at samfundet bliver bedre til at løse dets problemer. Men det er et problem, hvis en sådan bestræbelse blokerer for en videnskabelig refleksion over egne teoretiske forudsætninger for, hvad der f.eks. anses som værende et socialt problem. Når videnskabelige problemer søges løst via en normativ semantik, er der risiko for, at der sker en ureflekteret reproduktion af, hvad der f.eks. er normalt eller afvigende. Det videnskabelige problem med at beskrive samfundet har desuden en empirisk relevans. Det kommer syne, når videnskaben mangler teorier og begreber, der kan anvendes til at studere sociale problemer og deres håndtering. Da Spector & Kitsuse konstaterede, ”that the sociology of social problems has come to be more concerned with what social scientist say than with the problems them-

selves" (Spector & Kitsuse 1987:23), så var der tale om en kritik af videnskabelig gennemslagskraft i forhold til at bedrive frugtbare empiriske analyser af sociale problemer. Men problemet er netop *ikke*, at sociale problemers sociologi reflekterer over sig selv. Problemet er måske snarere, at denne refleksion ikke bidrager til en udvikling af sociologiske teorier om sociale problemer, der tilbyder samfundet alternative adækvate måder at begribe sociale problemer og deres håndtering på. Derfor vil jeg nu opstille nogle udfordringer for et sociologisk perspektiv på sociale problemer.

Et sociologisk perspektiv på sociale problemer bør kunne sige noget om sociale problemers *tilblivelse* (dvs. emergensen af sociale problemer) og deres *konkrete fremtrædelsesformer*. Set i lyset af amerikanske og skandinaviske teoriudviklinger må den her inddrage aspekter vedrørende værdikonflikter, social differentiering, marginalisering og chanceulighed samt konsekvenser for normalitet/afvigelse. Den må gøre det på en måde, hvor såvel emergensen heraf som de formodede konkrete fremtrædelsesformer beskrives.

En central udfordring for et sociologisk perspektiv på sociale problemer er desuden at opstille begreber for, hvordan sociale problemer håndteres. Den bør med andre ord *udforske forudsætningerne for relationen mellem forhold og handlen*, og således uddybe det kompleks, der udtrykkes i nyere såvel amerikanske og skandinaviske definitioner af sociale problemer: at sociale problemer kan begribes som en "uønsket social situation, som der er en udbredt opfattelse af, at der bør gøres noget ved gennem kollektiv handlen" (Bundesen 2000:12, Rubington & Weinberg 1995:4). Uddybningen kan bestå i at forklare, hvordan er det muligt, at en uønsket situation, som der er en udbredt opfattelse af, at der bør gøres noget ved, opstår, og dermed også hvordan kollektiv handlen er mulig. Uddybningen kan også bestå i at forklare, hvorfor dette ikke nødvendigvis fører til, at en uønsket situation forsvinder. Dette kræver en samfundsteori som ser *handlingsalternativer som mulige men ikke givne*. I den sammenhæng forekommer det magtperspektiv, der kort blev berørt i diskussionen, umiddelbart problematisk. Det problematiske består ikke i at antage, at magt forekommer, og at dette *kan* have relevans for, hvad der betragtes som en uønsket situation, der bør gøres noget ved. Det problematiske består snarere i, at ovenstående magtperspektiv ikke spørger til, hvilke forudsætninger det får for relationen mellem forhold og handlen. Den forudsætter en given relation.

Dette har ikke kun en videnskabelig relevans. I praksis er relationen mellem forhold og handlen ikke altid givet. Det viser sig i den politiske kommunikation om sociale problemer. Hvis relationen mellem forhold og handlen var givet, ville der ikke være den store grund til at undre sig over, hvorfor sociale problemer ikke bare lader sig løse i betydningen reduceres. I de politiske diskussioner om anbringelsen af børn uden for hjemmet, fremtræder dette tydeligt. Her er spørgsmålet om relationen mellem forhold og handlen på spil: Hvorfor anbringes børn, på trods af at der handles? Og er det overhovedet et problem og for hvem? Hvorfor er én handling, et perspektiv eller løsning en "bedre" end en anden? Og kan man overhovedet med sikkerhed sige det? Analysen af Behandlerblikkene i Kapitel 2 viser indtil videre, at alternativer er mulige, når det kommer til, hvordan systemer håndterer sociale problemer.

Empirisk er der således argumenter for, at et sociologisk perspektiv på sociale problemer kan inddrage den *kompleksitet* og *kontingens*, der også kendetegner relationen mellem forhold og handlen, således som Fuller og Myers tidligt pegede på. Den må kunne beskrive, hvorfor iagttagelsen af problematiske forhold ikke altid fører til givne handlinger, og hvorfor handlinger ikke altid virker tilbage på selv samme problematiske forhold. Det må ske på en måde, hvor uforventede konsekvenser af social handling ikke blot betragtes som fejl, der skyldes indivi-

ders ”pathological obssession” (Merton 1936:901). Det vil sige, at den må betragte sociale problemer, som netop det de også er, nemlig *sociale.*

Jeg har allerede i Kapitel 1 præsenteret nogle hovedelementer i Luhmanns sociologi. I det følgende vil jeg uddybe denne teoretiske referenceramme, dvs. tilføre yderligere kompleksitet til den. Denne kompleksitetsforøgelse tjener *på den ene side* til at udvide perspektivet på Behandlerblikkene, således at de samfundsmæssige forudsætninger for, hvordan sociale problemer konkret identificeres og håndteres i det sociale arbejde, bliver tydeliggjort. Behandlerblikket opstår også i en iagttagelse af omverdenen. *På den anden side* tjener den til at fokusere blikket i de resterende analyser af Behandlerblikkene, dvs. som analyseoptik. I den forstand fungerer det følgende som en uddybning af den funktionelle metodologi, så den i højere grad bliver målrettet på at undersøge *forudsætninger for at løse sociale problemer.*

Systemteoretiske perspektiver på sociale problemer

Hvis man vil udforske *forudsætningerne* for forhold og handlen i relation til løsningen af sociale problemer, må man for det første forsøge at opstille nogle betingelser for, hvordan forhold bliver problematiske på en måde, hvor de bliver til sociale problemer. For at kunne dette, må man have en forestilling om, hvordan problemer alment emergerer. Man må stille sig spørgsmålet, under hvilke betingelser bliver noget problematisk i betydningen ”en uønsket situation”?

Problemidentifikation og problemhåndtering

System/omverden-differencen har, som tidligere nævnt, erkendelsesteoretiske konsekvenser både epistemologisk og ontologisk set. Man må antage, at det er muligt at iagttage, og det vil sige også at studere, sådan noget som sociale systemer, der opererer selvreferentielt i iagttagelsen af forskellen mellem system/omverden. Man må kunne studere systemer, der har ”evne til at kunne frembringe relationer til sig selv og til at kunne skelne disse relationer fra relationer til deres omverden” (Luhmann 2000:49). Den første analyse af familiebehandlingsinstitutionerne har forhåbentligt sandsynliggjort, at dette er muligt. Den har forhåbentligt sandsynliggjort, at det enkelte behandlingssystem danner relationer til sig selv og kan skelne disse relationer fra relationer til omverdenen, og at Behandlerblikket netop emergerer heraf, dvs. Behandlerblikket som enheden af forskellen mellem system/omverden.

System/omverden-differencen betyder også, at man må antage, at der eksisterer et uoverskrideligt skel mellem *systemets omverden* og *systemer i systemets omverden* (Luhmann 2000:53). Et systems iagttagelse af omverdenen *er* ikke omverdenen og adskiller sig fra andre systemers iagttagelser af omverdenen. Systemer er hinandens omverden, og intet system kan med sin specifikke system/omverden-difference iagttage alle andre system/omverden-differencer. Hvis denne antagelse holder, bliver det plausibelt, at omverdenen altid er mere kompleks end systemet. *Forholdet mellem systemer kan med andre ord betegnes som et forhold kendetegnet ved kompleksitet.*

Kompleksitet betyder ikke til, at noget er indviklet eller svært. Det betyder, at noget er uoverskueligt (Hagen 1999:105). Luhmann siger:

> ”Vi betegner en sammenhængende mængde af elementer som kompleks, når hvert element på grund af immanente begrænsninger i elementernes tilslutningskapacitet ikke til enhver tid kan sammenknyttes med ethvert andet. Begrebet ”immanente indskrænkninger” henviser til elemen-

ternes indre kompleksitet, som på den ene side ikke står til rådighed for systemet, men som på den anden side muliggør deres "enhedsduelighed"" (Luhmann 2000:61).

Kompleksitetsbegrebet udtrykker dermed antagelsen om, at der ikke er en 1:1 relation mellem systemets omverden og systemer i omverdenen. For systemet forekommer omverdenen "som en kompleks sammenføjning af gensidige system/omverden-forbindelser", som for systemet bliver "en enhed, der er konstitueret af det givne system selv, en enhed, der kræver selektiv iagttagelse" (Luhmann 2000:54). Når systemer iagttager omverdenen, sker der med andre ord en kompleksitetsreduktion. Operativt sker det på den måde, at "relationssammenføjninger i en kompleks sammenhæng rekonstrueres igennem en anden sammenhæng med færre relationer" (Luhmann 2000:63). Når et system iagttager omverdenen, sker det med andre ord ud fra et særligt og – set i forhold til omverdenens kompleksitet – begrænset eller særligt udvalgt perspektiv. Den umiddelbare gevinst er systemdifferentiering: I dette perspektiv reproducerer systemet sig selv selvreferentielt, idet kompleksitetsreduktion netop sker gennem rekonstruktion i en ny sammenhæng med færre relationer, dvs. via dannelsen af ny (egen) kompleksitet. Samlet set betyder det dog, at den samlede kompleksitet øges, fordi enhver "ændring af et system også er en ændring af andre systemers omverden; enhver kompleksitetstilvækst på et sted øger omverdens kompleksiteten for alle andre systemer" (Luhmann 2000:220). Kompleksitetsreduktion forøger dermed paradoksalt kompleksitet.

Hvis man anvender kompleksitetsbegrebet til at belyse, hvordan problemer alment kan begribes, så består dets styrke i at forklare, hvordan problemer bliver til. Problemer alment opstår som følge af et immanent kompleksitetsproblem. I den forstand kan man gå ud fra, at alle systemer, qua system/omverden-differencen, er problemhåndterende systemer. Det betyder naturligvis ikke, at *alt* forekommer problematisk eller komplekst. Et problem opstår specifikt i situationer, der involverer *erfaret kontingens*. Når noget bliver et problem, er det kun fordi, det på et givet tidspunkt forekommer uløseligt i betydningen uoverskueligt eller kontingent *for systemet*. Netop dette er et problems *problematik*: Man ved, at man må gøre noget, men man kan ikke beslutte, hvad man skal gøre, enten fordi man ikke ved, hvad problemet består i, eller fordi man ikke kender konsekvenserne af en given beslutning, *før* den er truffet. Problemhåndtering kan, set i lyset af dette, beskrives som *transformationen af uløselige problemer til løselige problemer*. I dette fungerer problemidentifikation som systemets kompleksitetsreducerende operation og som en forudsætning for problemhåndtering. Problemet, der før var uoverskueligt eller kontingent, kommer til syne (det identificeres), netop som et problem, der kan gøres noget ved – dvs. håndteres. På den måde er problemer i grunden erkendelsesproblemer, og det gælder da også, at problemidentifikation og problemhåndtering må begribes inden for den generelle teori om sociale systemers operationsmåde.

Problemidentifikation og problemhåndtering skal forstås som operationer, der så at sige gennemskærer systemets fortløbende reproduktion af system/omverden-differencen. Et system iagttager selv, kun selv, og alene de problemer, det iagttager, og en given problemidentifikation og problemhåndtering er således altid knyttet til et særligt systems iagttagelse. *Man må med andre ord antage, at forskellige systemer selv producerer og reagerer på de problemer, de iagttager,* men det sker netop ikke tilfældigt eller fuldkommen relativt, hvilket er meget vigtigt at bemærke. Det sker *systemafhængigt*. Operativt sker det i reference til systemets system/omverden-difference. Noget regnes som et problem *for* systemet, der bør gøres noget ved eller det modsatte: det henføres til, hvad systemet betegner som omverden. Hvad der regnes som problematisk/uproblematisk konstitueres således af og bidrager til at konstituere system/omverden-differencen. Helt basalt betyder det, at hvad der regnes for *et problem* (sub-

stans) produceres selektivt (Luhmann 2000:71, Luhmann 1998:21). På den måde producerer systemer deres egne *problemsystemer* – en særlig problemhorisont og det gør de vel at mærke i reference til sig selv. Det betyder i sidste ende, at når systemer forsøger at *løse* problemer, så forsøger de samtidig at løse egne *systemproblemer* og dermed problemer relateret til selvreferentiel reproduktion.

En konsekvens af ovenstående er, at problemidentifikation og problemhåndtering ikke nødvendigvis det samme som 'løsningen' af problemer 'derude'. Når problemidentifikation og problemhåndtering relateres til system/omverden-differencen, så relativeres den 'naturlige' sammenhæng mellem forhold og handlen netop. Kompleksitet og kontingens erstatter traditionelle rationalitetsbegreber, der bygger på antagelsen om, at nogen kan skaffe sig fuldt overblik over årsager og virkninger og handle derefter (Hagen 1999:106). Hvad der forekommer problematisk for et system, er ikke nødvendigvis problematisk for et andet system, og derfor er der heller ikke noget givet svar på, hvad der bør gøres: "one group's social problem tends to be another group's solution, just as sequentially, one group's solution becomes defined as another group's problem" (Merton 1976:10). Hvad der egentligt er problemet, hvilke handlinger der er rigtige, og hvilke virkninger, en given handling får, må betragtes som systemafhængigt. Konsekvensen er også, at hvad der på et tidspunkt ansås som værende en god løsning på et problematisk forhold kan senere vise sig at være mindre god, netop fordi systemer foretager deres egne kompleksitetsreducerende operationer og således forandrer sig selv, samtidig med at alle andre systemer forandrer sig i omverdenen. Relationen mellem forhold og handlen må således ses i lyset af systemdifferentiering, kompleksitet og kontingens, og det betyder endeligt, at kausaliteten heri bliver bundet til selvreference. Systemer producerer kausalitet, f.eks. særlige antagelser om sammenhæng eller manglende sammenhæng mellem forhold/handlen eller særlige antagelser om et problem, dets årsager eller virkninger (Luhmann 2000:56).

Gevinsten ved en sådan måde at begribe problemer på er *for det første*, at det i studiet af sociale problemer bliver muligt og ikke mindst nødvendigt, at man gennem empirisk iagttagelse synliggør specifikke systemers problemhorisonter og disses konstitutive grundlag. *For det andet* men kun som en følge af en sådan empirisk iagttagelse bliver det også muligt at identificere systemers *forudsætninger for at kunne identificere og håndtere problemer*. Her kan analysen potentielt bidrage til at identificere de specifikke områder, hvor systemer får problemer med at løse problemer. Fordi problemer begribes som noget, der opstår som følge af problemer vedrørende kompleksitet (og dermed problemer, der vedrører selektion), kan man *for det tredje* begribe problemer som noget, der netop vedrører handlingsalternativer. I studiet af systemers forudsætninger for problemidentifikation og -håndtering inddrages dermed spørgsmålet om handlingsalternativer. Det sker imidlertid ud fra det perspektiv, at ingen systemer - herunder videnskaben selv - er i stand til at skaffe sig fuldt overblik over alle årsager og virkninger. Systemer producerer kausalsammenhænge. Dette betyder *for det fjerde*, at identifikation af handlingsalternativer og den kritik, som en sådan eventuelt kan rumme, også beror på en kompleksitetsreduktion. Men det bliver, for så vidt de øvrige gevinster opnås, en kritik, der medreflekterer netop dette forhold. Det sker ikke blot som en sidebemærkning, men som noget, der betragtes som et indbygget træk ved systemers operationsmåde.

Ovenstående kan sammenfattes i følgende teoretiske pointer, der indgår i den teoretiske referenceramme for analysen:

- Systemer producerer selv de problemer, de iagttager. De producerer problemsystemer.
- Et problemsystem er enheden af forskellen mellem problemidentifikation og problemhåndtering.
- Problemsystemer er svar på kompleksitetsproblemer, der involverer kontingens.
- Problemsystemer er systemafhængige.
- Når systemer forsøger at løse problemer søger de samtidig at løse systemproblemer.
- Problemidentifikation og problemhåndtering kan begribes som kompleksitetsreduktion.
- Sammenhængen mellem problemidentifikation og problemhåndtering (forhold/handlen) er et resultat er en særlig kausalitetstilskrivning, dvs. en antagelse om, at særlige forhold kan løses gennem særlige handlinger.
- Fordi problemsystemer er systemafhængige angiver forskellige problemsystemer forskellige systemers forudsætninger for at identificere og håndtere problemer.

En "uønsket situation" opstår dermed, når det erfares, at et problem ikke umiddelbart lader sig løse men må løses, *fordi* det udgør et systemproblem, dvs. et problem for systemet.

Metodologisk set opfordrer ovenstående til, at man undersøger, hvordan systemer opererer med henblik på at håndtere problemer samt de problemer, systemer har med at løse problemer med henblik på at relatere det til system/omverden-differencen. Som sådan kan det henføres direkte til den funktionelle metodologi, og selve den første analyse af Behandlerblikket er et eksempel på, hvordan man kan starte med at analysere systemers problemidentifikationer og problemhåndteringer, dvs. deres problemhorisonter.

Analysen viste, hvordan problemsystemer ikke blot drejer sig om et problem 'derude' men også fungerer som svar på specifikke systemproblemer. Begge Behandlerblikke iagttager en omverden af f.eks. familier og personer (forældre og børn), der har/måske har problemer, hvis årsager og virkninger ikke er kendte eller umiddelbart overskuelige. Behandlerblikkene ser det som deres funktion at hjælpe med henblik på at forebygge sociale problemer af hensyn til barnet. Men hvordan kan man afværge virkningerne af noget i fremtiden, hvis karakter og årsager ikke lader sig beskrive entydigt i nutiden, dvs. er præget af kompleksitet? Her forventes det, at Behandlerblikkene iagttager begge sider af differencen behandling/undersøgelse, hvilket i sig selv producerer et systemproblem: Hvordan kan man undersøge forandringsprocesser, man selv udgør en forudsætning for? Med henblik på at håndtere dette systemproblem, viser analysen, at de to Behandlerblikke hver især opererer med en reduceret iagttagelse af sociale problemers kompleksitet, hvilket kommer til udtryk i de problemforklaringer, de producerer (årsager og virkninger), hvad der identificeres som problemer, og hvordan problemer forventes håndteret. At det er en kompleksitetsreduktion kommer netop til syne i det forhold, at de to Behandlerblikke er funktionelle ækvivalente. De udgør alternative svar på samme problemer. Kompleksiteten kunne, set fra hvert Behandlerbliks perspektiv, være håndteret på en anden måde.

Systemteoretisk set kan både psykiske og sociale systemer beskæftige sig med problemer. Sociale problemer opstår imidlertid specifikt som kommunikationer. Det skal vi se nærmere på, eftersom det drejer sig om, hvordan en "uønsket *social* situation" opstår.

Sociale problemer - kommunikationens problem

Luhmann antager som nævnt i Kapitel 1, at sociale systemer opererer på basis af en meningsgenererende selvreferentiel kommunikationssammenhæng. Det betyder, at sociale systemer kan betragtes som selvreferentielle kommunikationssystemer.

Luhmanns kommunikationsteori baserer sig på to væsentlige differencer. Den ene er differencen mellem psykiske/sociale systemer, som jeg tidligere har introduceret. Denne difference betyder, at *sociale* problemer må begribes som problemer, der har at gøre med den fortsatte reproduktion af mening via kommunikation. Det betyder ikke, at der ikke findes psykiske problemer, eller at psykiske systemer med psykiske problemer ikke kan opleve, at deres problemer udgør et problem socialt set. Men det betyder, at sådanne problemer kun kan erkendes som *sociale* problemer, for så vidt de optræder i kommunikation. Ligeledes er det ikke det psykiske system men kommunikationen, der afgør, om noget betegnes som et socialt problem. Når et problem bliver socialt sker det via kommunikation. Det udelukker ikke, at der kan være problemer, som burde betegnes som sociale problemer, men alene dette kræver netop en kommunikation om et problem som f.eks. et 'overset' eller 'latent' socialt problem.

Gevinsten ved en sådan tilgang til sociale problemer er, at sociale problemer ikke blot kan henføres til individuelle forhold, f.eks. individuelle psykiske problemer, men *også* må anskues som sociale systemers problemer med at håndtere problemer *socialt set.* Det gælder måske endda især problemer, som opstår som følge af eller vedrører det psykiske systems operationer, fordi det psykiske system i dets konstitution adskiller sig fra sociale systemer. Hvorvidt sådanne problemer kan gøres sociale afhænger af, i hvilken grad sociale systemer indstiller sig på kommunikation om f.eks. personers tanker og følelser, og i hvilken grad den kommunikation, som personer er i stand til at frembringe herom, forekommer forståelig for sociale systemer. Derfor kan man også antage, at dét, vi betegner som psykiske problemer, udgør et væsentligt problem for sociale systemer (Det kan måske endda forklare en øget interesse for psykologiske, biologiske og fysiologiske forklaringsmodeller på et socialt problem). Set fra den synsvinkel er en "uønsket social situation" i bogstaveligste forstand et *socialt* problem, der kommer til udtryk i kommunikation. Den betegner sociale systemers problemer med at iagttage og håndterer problemer. Her bliver den anden difference relevant.

Den anden difference, som kommunikationsteorien baserer sig på, er differencen mellem kommunikation/handling. Luhmann betragter sociale systemers mindsteelementer som kommunikationer. Heri ligger en antagelse om, at såfremt kommunikation ophørte, ville sociale systemer miste deres karakter som sociale systemer (Hagen 1999:110-11). Det betyder, at kommunikation og handling betragtes som særskilte fænomener, men ligesom psykiske og sociale systemer er kommunikation og handling afhængige af hinanden. Luhmann beskriver det bl.a. således:

> "Socialitet er ikke et særligt tilfælde af handling, men handling konstitueres derimod i sociale systemer gennem kommunikation og attribution som reduktion af kompleksitet, som systemets uundgåelige simplifikation af sig selv" (Luhmann 2000:178).

Sociale systemer *handler* således ikke men fikserer kommunikationen tidsligt som hændelser og angiver via kommunikation forventninger til handlinger. På den måde *er* sociale systemer ikke handlingssystemer, men beskriver sig som sådan via kommunikation. Ofte sker det som handling, der tilskrives bestemte personer:

> ”Det bliver endnu tydeligere, hvis man betragter en velkendt fordom, som også sociologer er med til at bekræfte, selv om de burde vide bedre. Den består i at tilregne handling til konkrete enkeltmennesker – som om et menneske og altid et helt menneske skulle være påkrævet som ’agent’ for handlingen. At der findes fysiske, kemiske, termiske, organiske og psykiske betingelser for handlingens mulighed er selvindlysende, men deraf følger ikke, at handling kun kan tilregnes konkrete enkelte mennesker. En handling er faktisk aldrig fuldstændig determineret af et enkeltmenneskes fortid […] For det meste dominerer situationen den handling, der vælges – og det er netop i overensstemmelse med det psykiske systems selvforståelse! […] *Og til trods herfor bliver hverdagshandlinger tilregnet individer.* En så stærkt urealistisk adfærd kan kun forklares med et behov for reduktion af kompleksitet” (Luhmann 2000:208-209).

Når sociale systemer opfatter sig som eller bliver beskrevet som handlingssystemer, og som en følge heraf tilskriver handling til den enkelte, er det ikke forkert men en ensidig betragtning. Det er et udtryk for en kompleksitetsreduktion af de *sociale* forudsætninger for handling.

Konsekvensen heraf er, at sociale problemer ikke alene kan *forklares* med udgangspunkt i enkeltpersoners handlinger. Sociale systemer producerer via kommunikation forventninger til handling, herunder hvad der betragtes som problematisk/uproblematisk handling eller adfærd. På den måde forsøger sociale systemer at ’styre’ eller skabe forudsigelighed i handlinger. Sociale problemer kan set i lyset heraf betragtes som *problemer med at skabe handlingskoordinering*. Det kan måske forklare, hvorfor teorier om sociale problemer beskæftiger sig med afvigende *adfærd.*

Set i lyset af disse to differencer kan man sige, at kommunikationsteorien ligesom teorien generelt *bøjer iagttagelsen af sociale problemer tilbage til det sociale*. Sociale problemer kan ikke, når de én gang er blevet betegnet som sociale problemer, reduceres til individuelle psykiske problemer eller afvigende handlinger. De må også netop iagttages som et socialt problem. Men hvordan kan man helt konkret begribe sociale problemer som sociale systemers problem med at iagttage og håndtere problemer?

Helt elementært begriber Luhmann kommunikation som en selektiv og emergent hændelse, der udvælger systemtilstande. Det betyder, at *kommunikation* er en tredelt opmærksomhedsakt eller selektionsproces, der emergerer på grundlag af en syntese af tre selektionsydelser eller komponenter: *information, meddelelse, forståelse* (Luhmann 2000:183). At kommunikation udvælger systemtilstande skal ses i relation til mening og selektion. *Mening* er, som nævnt, enheden af forskellen mellem aktualitet/mulighed. Mening er altid kontekstbundet, og som system er det dekomponeret i tre meningsdimensioner: *sagsdimensionen, socialdimensionen, og tidsdimensionen*, der tilsammen udgør et givet systems horisont, dvs. verden, således som den forekommer for systemet (Luhmann 2000:199,115). *Selektion* er således valg imellem forskellige muligheder for at skelne mellem system/omverden.

> ”Hvis man går ud fra meningsbegrebet, er det for det første klart, at kommunikation altid er en selektiv hændelse. Mening tillader ingen andre valg end at vælge. I den til enhver tid aktuelle henvisningshorisont, som kommunikationen først selv konstituerer, griber den ud efter noget og lader andet ligge. Kommunikation er processeren af selektion. […] Den selektion, som aktualiseres i kommunikationen, konstituerer sin egen horisont; den konstituerer allerede det, som den vælger, som selektion, nemlig som information. Det som den meddeler, bliver ikke blot udvalgt, det er allerede selv et udvalg, og det bliver derfor meddelt" (Luhmann 2000:181).

Hvis man ser nærmere på kommunikationsbegrebet, så består kommunikationens første selektion i, at kommunikationen udvælger noget ud fra en horisont af muligheder (dette/noget andet), hvor det udvalgte bliver til *information*. Kommunikationen angiver på den måde et *tema*. Den udvalgte information kan *meddeles* på forskellige måder: Den kan meddeles mundtligt, skriftligt, via kropslig gestik osv. Sidst men ikke mindst må informationen i kommunikationssituationen *forstås* af adressaten. De "tre selektioner må syntetiseres, for at kommunikationen tilvejebringes som emergent hændelse". Forståelse er dermed den selektion, der lukker kommunikationen om sig selv, og gør den til et autopoietisk system (Luhmann 2000:182). Den konstituerer kommunikationssystemets *identitet* som et system, der er i stand til at behandle særlige temaer, og gør dette over *tid* i en løbende reference til kommunikationen selv, f.eks. "I går sagde du…". Forståelsestesten er således medløbende og foregår i kommunikationen. Når vi angiver, at vi forstår hinanden, f.eks. blot med et "hm", så muliggøres kommunikationens fortsatte rekursive (selvreferentielle) lukning om sig selv.

Men hvad vil det sige at forstå, når udgangspunktet er, at forholdet mellem systemer er kendetegnet ved kompleksitet? Luhmann anvender differencen alter/ego til at beskrive kommunikationens grundform:

> "Alter bestemmer først forsøgsvis sin måde at forholde sig på i en endnu uklar situation. Han begynder med et venligt blik, en gestus, en gave, og afventer, om og hvorledes ego modtager den foreslåede situationsdefinition. Ethvert følgende skridt er så i lyset af denne begyndelse en handling med kontingensreducerende, bestemmende effekt – det være sig positiv eller negativ." (Luhmann:2000:145).

Alter er efterfølgende egos konstruktion. Ego modtager ikke information fra alter, men konstruerer *selv* en distinktion for informationen, der muligvis resulterer i kommunikationen *et smil*.

I modsætning til Talcott Parsons forudsætter Luhmann imidlertid ikke nogen form for grundlæggende "shared symbolic system" mellem ego og alter. Selve konstitutionen af sociale systemer kan ikke forklares af en sådan fælles forståelse (Luhmann:2000:144). Dette er yderst væsentligt. Selv om det umiddelbart ser ud som om, at en anden har forstået, hvad man siger, kan man ikke vide, om det er tilfældet. Kommunikation i Luhmanns terminologi muliggør ikke sådan noget som en intersubjektiv forståelse. Her adskiller Luhmanns kommunikationsteori sig også fra Habermas kommunikationsteori, hvor kommunikationen i sig selv har konsensusskabende virkninger (Hagen 1999:115).

> "Talehandlinger er en speciel type handlinger, hvor taleren gør ting med sproget som at udtrykke oprigtighed og forpligte sig normativt. Men også når man siger *talehandlinger*, kommer der for meget krop med i begrebet, man tænker på personen, men også på dennes fødder, leveren er også med, og altså individets intentioner, hensigt eller menig er til stede ikke bare i mundtlige men også i skriftlige meddelelser. I Luhmanns perspektiv, derimod, tvinger skellet mellem information og meddelelse til skepsis, tvivl, mistænksomhed og modsigelse. Ytringen bringer med sig sin modsætning som latent mulighed. Når alter hævder at det han siger, er sandt, rigtigt eller ægte, tvinges ego til at tage stilling til dette, til at checke det informative indhold i ytringen mod realiteterne. Den som understreger sin oprigtighed, genererer tvivl hos kommunikationspartnerne" (Hagen 1999:115).

Antagelsen bag Luhmanns kommunikationsteori er, at hvis kommunikationens *virkninger* kan holdes åbne, bliver det muligt at forklare, hvorfor kommunikation *på den ene side* ikke altid

resulterer i ønskede handlinger, og hvorfor kommunikation *på den anden side* netop derfor bliver nødvendig. På den måde bliver selve kommunikationsbegrebet et alternativ til antagelsen om intersubjektivitet (Hagen 1999:113, 114). Det gør det muligt at studere kommunikationens – og dermed sociale systemers – problemer med at binde handlinger og at studere, hvordan de netop derfor forsøger at tilvejebringe muligheder for handlingskoordinering. Et socialt problem betegner i den forstand netop, at intersubjektivitet og handlingskoordinering *ikke er nødvendigt, dvs. givet, men heller ikke umuligt.*

At handlingskoordinering ikke er givet, kommer blandt andet til udtryk ved, at Luhmann *på den ene side* opererer med en fjerde selektion. Kommunikation muliggør men indbefatter ikke en fjerde selektion nemlig tilslutning/afvisning til kommunikationen. Kommunikation kan være forstået, og dermed realiseret, men den resulterer ikke nødvendigvis i en bestemt handling eller adfærd. En alkoholiker kan forstå, at det er vigtigt at stoppe sit misbrug, men fortsætter. Sagsbehandleren kan forstå, at det er vigtigt at inddrage børn i sagsbehandlingen, men gør det sjældent. Denne selektion handler om, hvorvidt kommunikation antages eller forkastes som præmis for adfærd. Fordi mening er kontekstbundet for den enkelte person eller for et system, vil muligheden for, at en kommunikation danner præmis for videre adfærd – f.eks. en beslutning eller en særlig handlen – være afhængig af, hvilke muligheder der findes for strukturelle koblinger mellem forskellige meningshorisonter eller verdener. Her er der rige muligheder for ikke blot misforståelser men også skuffelser som følge af uforventede handlinger.

På den anden side er handlingskoordinering ikke umuligt. *Fordi* kommunikation ikke altid resulterer i ønskede handlinger, kan man netop forvente kommunikation med det formål at sætte præmisser for adfærd. Det sker ved, at kommunikationen tematiserer *forventninger* til personers adfærd og handlinger, og for så vidt der sker en tilslutning hertil, kan man tale om *et tilfælde* af positiv handlingskoordinering (ikke at misforstå med tilfældigt). Men fordi der netop er tale om et tilfælde, der *ikke* er indbefattet af kommunikationen selv (det ligger netop i den fjerde selektion), gælder det stadig, at kommunikationsbegrebet tilbyder et alternativ til intersubjektivitet. Det repræsenterer hverken noget umuligt eller nødvendigt. Begrebsmæssigt kommer dette til udtryk i begreberne om*, kultur, semantik og symbolsk generaliserede medier.*

Kultur er i Luhmanns kommunikationsteori ikke noget, der hviler på intersubjektivitet. I stedet må man betragte kultur som kommunikative former, der tjener til øge sandsynligheden for handlingskoordinering. Som sådan er kultur et udtryk for den gradvise kommunikative opbygning af meningsfulde *semantiske* former – et temaforråd – af regler for meningsforarbejdning der står til rådighed og øger sandsynligheden for forståelse i kommunikative processer (Luhmann 2000:205). Eksempelvis kan man betegne det som et kulturelt fænomen, at børn iagttages som noget særligt, der adskiller sig fra voksne, og en semantisk konstruktion, at børn med den begrundelse har krav på særlig beskyttelse, men også som et kulturelt fænomen, at man overhovedet kan kommunikere om børn som noget, der også er en kulturel konstruktion!

Medier såsom sproget og udbredelsesmedierne (f.eks. skrift, tryk, radiofoni, elektroniske medier) har, ifølge Luhmann, en særlig betydning for udbredelsen af semantiske former, men de *symbolsk generaliserede medier* har, som nævnt i kapitel 1, en særlig position. De er elementer i en kulturel semantisk evolution, der har ført til samfundets differentiering i funktionssystemer. Jeg skal senere komme nærmere ind på relationen mellem symbolsk generaliserede medier og sociale problemer og blot her pointere, at der i Luhmanns kommunikationsteori så-

ledes er begreber for, hvordan kommunikation både udgør et problem og en mulighed for identifikationen og -håndteringen af problemer. *Muligheden* ligger i tematiseringen (f.eks. af "det sociale spørgsmål") og dannelsen af kulturelle semantiske former, der angiver, at der findes visse sociale problemer, der bør løses på en særlig måde. Over tid kan sociale systemer således via kommunikation skabe generaliserede forventninger til, hvad der er et *socialt* problem, der bør gøres noget ved, og på hvilken måde, det bør håndteres. Man kan sige, at sociale systemer kan skabe generaliserede problemsystemer, der angiver forventninger til kollektiv handling. *Problemet* ligger imidlertid i kommunikationens begrænsninger med hensyn til at skabe tilslutning til egne kommunikationer fra systemer i omverdenen (øvrige sociale og psykiske systemer), dvs. tilslutning i form af handling på en forventet måde. *Eftersom dannelsen af problemsystemer er dannelse af ny kompleksitet, kan der over tid ske en kompleksitetstilvækst med hensyn til, hvad der kan betragtes som et socialt problem, der bør gøres noget ved. Her vil det samtidig være sandsynligt, at der sker en potentiel tilvækst i problemer, der er svære at løse socialt, dvs. problemer, der vedrører handlingskoordinering og det forhold, at kommunikationens virkninger er relativt kontingente.* Måske er det netop derfor, at der i dag efterspørges viden om virkningerne af de sociale indsatser, der forventes at løse sociale problemer.

Gevinsten ved at betragte sociale problemer som noget, der opstår som følge af *sociale systemers* problemer med at håndtere sociale problemer er *for det første*, at studiet af sociale problemer bøjes tilbage på netop det socialsystem, der iagttager sociale problemer. Sociale problemer betragtes netop som *sociale*. Det bidrager til refleksion over, hvordan sociale systemer *selv* bidrager til at producere sociale problemer og *selv* udgør en forudsætning for en eventuel løsning heraf. Gevinsten er *for det* andet, at sociale problemer bliver observerbare som kommunikationer. De kan identificeres - ikke blot som enestående definitioner af noget, der forekommer problematisk - men som problemer, der kan *forklares* med reference til specifikke sociale systemer og deres problemer med at håndtere et problem. Det kræver naturligvis, at man kan identificere sådanne systemer. Den første analyse af Behandlerblikkene er et forsøg herpå. *For det tredje* er gevinsten, at specifikke systemers kommunikationer kan relateres til mere generaliserede kommunikationer f.eks. om, hvad der udgør et socialt problem. *Sociale systemer kan iagttage semantiske former, der f.eks. angiver, at man må forebygge sociale problemer af hensyn til barnet.* På den måde bliver det muligt at betragte sociale problemer som noget, der opstår via den *kommunikative* udbredelse af generaliserede meningsformer. Det er netop via kommunikation, der opstår en "udbredt opfattelse af", at der bør gøres noget ved en uønsket social situation. Hvorvidt sociale (og psykiske) systemer så vælger at tilslutte sig disse generaliserede meningsformer, dvs. handle derefter, står åbent. At der er en "udbredt opfattelse" forudsiger ikke men angiver forventninger til handling.

Ovenstående har konsekvenser for denne afhandlings analyse af, hvilke forudsætninger familieinstitutionerne har for at løse sociale problemer. *Analysen iagttager* kommunikationer *med det formål at identificere problemsystemer, dvs. kommunikationer, der angiver, hvad der betragtes som problematisk/uproblematisk, og hvilke forventninger til handlen disse genererer.*

På det operative niveau sker det ved, at denne afhandlings analyse iagttager kommunikation om hvad eller hvem, der er et socialt problem, hvornår, for hvem og hvorfor såvel som kommunikation om, hvad der skal gøres. Kommunikationen skelner netop på den måde mellem hvad (sagligt), hvem (socialt) og hvornår (tidsligt), noget betegnes som et problem. Den identificerer noget som problematisk, hvilket måske – men ikke nødvendigvis - indebærer en identifikation af, hvad der er uproblematisk, og den udpeger forventninger til handling og således

til personer. Ud fra sådanne kommunikationer søger analysen at identificere problemsystemer og ad den vej et særligt *blik – en særlig social iagttagelse af sociale problemer.* Det gør man imidlertid ikke blot for at identificere problemsystemer, men også for at undersøge om og i så fald på hvilken måde, de samtidig henviser til systemproblemer. Man må studere sociale problemer ikke blot som definitioner *af* problemer men som *problemer* (og dermed problemer vedrørende kompleksitet og kontingens), der knytter sig til problemer vedrørende handling. Man kan nærmest sige, at man må studere *(be)handlingsproblemer*, der kommer til udtryk, når systemer får problemer med at løse sociale problemer, og man må relaterer disse problemer til det særlige (systemets) *blik.* På den måde studeres forudsætninger for at løse sociale problemer.

Den første analyse af Behandlerblikkene er et første element i en sådan analyse. Men for at kunne begribe Behandlerblikkenes forudsætninger for at løse sociale problemer, må perspektivet imidlertid bredes ud. Vi må vide noget mere om, hvordan sociale problemer givet ovenstående produceres samfundsmæssigt. Hvad er afgørende i samfundet for, at der opstår en ”udbredt opfattelse” af, at en uønsket social situation opstår? Hvordan kan samfundet producere generaliserede forventninger til, hvad der er et *socialt* problem, og hvordan det bør håndteres? Behandlerblikkene er netop sociale systemer, der også iagttager en samfundsmæssig kompleksitet.

Samfundets orden og ordensproblemer

Som nævnt i kapitel 1 betragtes samfundet som det altomfattende kommunikationssystem og som et resultat af en semantisk evolution.

Systemteorien betragter i udgangspunktet social forandring eller evolution abstrakt. Som begreb betegner evolution summen af samfundets forandringer i tid. Evolution er som sådan et tidsbegreb. Det er en syntese af forskellen mellem *variation, selektion af variation* og *stabilisering / retention*. Når evolution begribes som en syntese *er* evolution ikke et system. I stedet kan man sige, at ethvert system *anvender* tid (evolution) og *producerer* evolution som systemspecifikke forandringer. Evolutionsbegrebet i sig selv forudsætter derfor ikke positivt fremskridt eller negativt tilbageskridt. Det angiver alene den fortløbende, dvs. tidsmæssige, transformation af usandsynlighed til sandsynlighed (Fuchs 1999:37-40, Baraldi, Corsi & Esposito 1999:52, Luhmann 1982:245). Som sådan skal evolutionsbegrebet ses direkte i relation til samfundsbegrebet. Evolution sker som følge af og anvendes i produktionen af samfundets samlede kommunikationer over tid.

At Luhmanns sociologi opererer med et universelt begreb om evolution betyder ikke, at nogen er i stand til at iagttage evolution i sin helhed – tværtimod. Evolutionsbegrebet er en teoretisk abstraktion. Her skal man netop huske på kompleksitetsbegrebet. For det enkelte socialsystem er evolution, dvs. summen af samfundets forandringer, uiagttagelig. Social forandring er for sociale systemer produktet af den fortløbende iagttagelse af sig selv via differencen system/omverden. *Variation* er dermed ikke forandring, men en forudsætning herfor. Det betegner systemets iagttagelse af kompleksitet. *Selektion af variation* betegner systemets håndtering af denne variation gennem udvælgelse hhv. udelukkelse af variation. Selektion af variation er dermed lig kompleksitetsreduktion, der tidligere er beskrevet som den operation, hvor en ”kompleks sammenhængs relationssammenføjninger rekonstrueres gennem en anden sammenhæng med færre relationer”. Selektion af variation fører dermed også til systemdifferentiering, og dette kan betegnes som resultatet af den tredje operation nemlig *retenti-*

on/stabilisering. Stabilisering henviser til systemets tilstand efter selektion af variation. Specifikke sociale systemers forandringsprocesser produceres dermed i anvendelsen af syntesen variation, selektion af variation og stabilisering, hvor stabilisering synliggør for systemet, at forandring er sket. Social forandring kommer med andre ord til syne som forskelle mellem systemtilstande, dvs. som systemdifferentiering (Luhmann 1982:245).

Helt konkret betyder dette, at iagttagelse af social forandring, på samme måde som sociale problemer, ikke nødvendigvis *er* en forandring af noget 'derude'. Når et system iagttager, at 'noget er anderledes', 'har forandret sig' eller, at 'et problem er opstået' (dvs., det var der ikke før), så er det netop et system, der foretager en kompleksitetsreducerende operation, hvor særlige hændelser udvælges som udtryk for variation mellem tilstande. Det betyder, at sociale systemer *producerer forandring ved at skelne mellem tilstande*. Det sker i reference til en særlig system/omverden-difference, det sker kommunikativt og – og det er vigtigt at bemærke - *samtidig med at systemet forandrer sig* selv: Systemet selv *iagttager* en forandring *nu*, og gjorde det netop ikke *før*.

Dette abstrakte udgangspunkt kan forekomme provokerende. Det kan f.eks. få én til at antage, at systemteorien benægter, at forandring faktisk sker og f.eks. kan have problematiske konsekvenser. Det forholder sig imidlertid modsat. Det abstrakte evolutionsbegreb og begrebet om kompleksitet gør det muligt at antage, at forandring sker overalt, hele tiden, og at dette netop udgør en problematik for sociale systemer, *fordi* det ikke er muligt for noget system, at iagttage evolution i sin helhed. Det gør det muligt teoretisk at tage udgangspunkt i den relative uoverskuelighed og uforudsigelighed af social forandring for dernæst *analytisk* at spørge til, hvilke problemer samfundet og samfundets sociale systemer har med at overskue, styre eller forudsige egne sociale forandringsprocesser. Det leder desuden til en analytisk interesse for variationer i måder at iagttage forandring på, men igen med en interesse for, *hvorfor* dette er tilfældet givet specifikke systemdifferencer, dvs. *fra hvilket synspunkt iagttages forandring?* (Fuchs 1999:37-40, Baraldi, Corsi & Esposito 1999:52). Evolutionsbegrebet gør det dermed muligt at spørge til *forudsætningerne* for forandringsprocesser. Når et system kommunikerer: "Hun har ikke forandret sig", må man spørge, *hvorfor* systemet ikke ser en forandring. Jeg skal senere i *Kapitel 5 Socialt arbejde* beskrive, hvordan man specifikt kan studere socialsystemers forudsætningerne for at iagttage forandringsprocesser, fordi det bliver særligt relevant for analysen i Kapitel 6. Her skal jeg i første omgang relatere evolutionsbegrebet til samfundet og samfundets ordensproblemer.

Når Luhmann betragter samfundet som et resultat af en semantisk evolution, så går han ud fra, at samfundets orden og dets ordensproblemer varierer i forhold til den socialsemantiske struktur, som et samfundet primært organiserer sig i henhold til på et givet tidspunkt. Opdelingen i segmentær, stratifikatorisk og funktionel differentiering sker netop ud fra en antagelse om væsentlige forandringer i den grundsemantik, der er styrende for samfundets organisering af sig selv på et givet tidspunkt. Når Luhmann antager, at samfundet bedst kan beskrives som funktionelt differentieret og relaterer denne beskrivelse til system/omverden-differencen, så rummer dette en antagelse om, at det er den difference, der på nuværende tidspunkt bedst kan anvendes til at forklare, hvordan samfundet over tid har produceret sig selv i henhold til skiftende lededifferencer. Det rummer ligeledes en antagelse om, at samfundet aktuelt primært organiserer sig i en iagttagelse af forskellen mellem system/omverden og i reference til funktionel differentiering. Drivkraften for skiftende samfundsformationer er kompleksitet hhv. kompleksitetsreduktion. På den måde kan samfundets orden til enhver tid begribes som *ordnet* eller *organiseret kompleksitet.* Når samfundets orden begribes som organiseret kompleksitet, angi-

ves det netop, at noget andet kunne være muligt. Selvom et samfund primært organiserer sig i henhold til en særlig socialsemantisk struktur, så opbevarer samfundet samtidig en variation af socialsemantiske strukturer, der står til rådighed. *Samfundsmæssige forandringer kan derfor begribes som forandringer i anvendelsen hhv. organiseringen af socialsemantiske strukturer*. Eftersom socialsemantiske strukturer er det kommunikationsmæssige udtryk for kulturelle former, kan samfundsforandringer også beskrives som kulturelle forandringer. Dannelsen af socialsemantikker f.eks. om hvordan man handler, træffer beslutninger på vegne af flere, håndhæver og sanktionere regler og indleder intime forbindelser, er således en forudsætning for uddifferentieringen af symbolsk generaliserede medier, f.eks. penge, magt, ret og kærlighed, og for, at det er blevet muligt, at samfundet i dag bl.a. er differentieret i funktionssystemerne økonomi, politik, retsystemet og intimsystemer.

Netop fordi samfundet begribes som ovenstående, kan man ikke gå ud fra, at funktionel differentiering tilbyder samfund, der organiserer sig i henhold hertil, orden og stabilitet. Funktionelt differentierede samfund er ikke nødvendigvis vel-ordnede, stabile og uden problemer – tværtimod. Netop fordi funktionelt differentierede samfund er komplekst differentierede producerer sådanne samfund også samtidig en øget kompleksitet (variation) og instabilitet (social forandring). Den omfattende systemdifferentiering, der er kendetegnende for denne samfundsform, og som f.eks. kommer til syne i en kompleks uddifferentiering af organisationssystemer, forøger samtidig omverdenskompleksiteten for ethvert system. Kun kompleksitet kan reducere kompleksitet, samtidig med at enhver kompleksitetstilvækst et sted forøger kompleksiteten for alle øvrige systemer. Funktionelt differentierede samfunds særlige *ordensproblemer* kan derfor betegnes som problemer vedrørende netop kompleksitet og mere præcist som det, Luhmann betegner som *negation og uvidenhed* (ignorance) (Luhmann 1998:78).

Udgangspunktet for begrebet negation er antagelsen om, at problemer kun er problemer, for så vidt de har betydning for systemers fortløbende reproduktion af sig selv via system/omverden-differencen. I et funktionelt differentieret samfund betyder det f.eks., at noget kun bliver et problem for politiksystemet, hvis det bevirker, at magt ikke kan opretholdes. Derfor henviser funktionel differentiering ikke blot til difference men også indifference som negation. Negation som begreb skal netop forstås som *udelukkelsen af alternativer* (Baraldi, Corsi & Esposito 1999:121). For så vidt funktionelt differentierede samfund iagttager, at negation er indbygget i samfundets orden, dvs. at det bliver synligt, at samfundet selv qua negation producerer dets egne problemer, *bliver selve negationen et problem*. Det bliver et problem, at noget kunne være anderledes. Funktionelt differentierede samfund er imidlertid ikke umiddelbart i stand til at løse dette problem her-og-nu, *fordi* problemet opstår som følge af socialsemantiske strukturer, der i deres form er beregnet på at kunne tilbyde netop en abstraktion fra negation. At mediet penge og koden betale/ikke betale ikke blot producerer rigdom, men også et problem vedrørende knaphed for nogen, kan ikke umiddelbart håndteres af det økonomiske system. I stedet fungerer rigdom som svaret på knaphed. Antagelsen er, at negationen som problem i stedet håndteres *ved at lægge beslag på tiden*. Gennem nutidige beslutninger tematiseres fremtidsmål, og ad den vej forsøger systemer at håndtere at det er synligt, at negation er et problem. En egentlig løsning på problemet bliver udsat til fremtiden. På den måde kan man f.eks. kommunikere om nødvendigheden af at gøre noget for at sikre fremtidig vækst med det formål at sikre velfærd (læs: risiko for knaphed i økonomiske ressourcer). Negationen tematiseres som et fremtidsproblem, som 'nogen' bør gøre noget ved og som ønskværdige fremtidige tilstande. Den fører til en øget produktion af risikokommunikation eller *fremtidsproblemer*, således som det blev defineret i kapitel 1. *Risikokommunikationer vedrø-*

rende f.eks. børns fremtidige problemer, kan således ses som et særligt svar på – en særlig håndtering af - en samfundsmæssig negation.

Forskydningen af problemet vedrørende negation til specifikke fremtidsproblemer (i anvendelsen af risikokommunikationer) producerer imidlertid i sig selv en risiko for, at negationen af negationen bliver et problem. Der opstår en risiko for, at de risici, man forsøger at afværge ikke løses, fordi de iagttages uafhængigt af den negation, som bidrog til at producere dem, og – hvad der er meget vigtigt – det kan blive synligt. Samfundet kan iagttage, at de problemer man iagttog, og forestillede sig, at man kunne løse, netop ikke bliver løst. I det tilfælde, *erfarer samfundet et problem vedrørende uvidenhed som risikoen for at lade noget ude af syne, der kunne få konsekvenser i fremtiden.* Det erfarer kontingens. Uforudsigelighed bliver et problem, der ikke blot tematiserer samfundets begrænsede opmærksomhed (negation), men også samfundets manglende evne til med sikkerhed at reagere adækvat på de problemer, det selv producerer. Et samfund, der forsøger at håndtere problemer, som i grunden kan relateres til dets socialsemantiske strukturer, via tematiseringer af fremtidige risici, kan iagttage, at der ikke nødvendigvis er en overensstemmelse mellem forhold og handlen, men kan ikke nødvendigvis forklare hvorfor endsige behandle en eventuel forklaring, netop fordi problemet relaterer sig til dets egne socialsemantiske strukturer, og dermed til reproduktion og selvopretholdelse. Derfor efterspørges der *viden* om, hvordan samfundet bedst løser sine problemer såvel som *sikre* handlingsalternativer, fordi risikoen nu også består i, at et system kan blive anklaget for ikke blot at være uopmærksomt på noget (negation) men også for at gøre det forkerte (uvidenhed), *fordi* nogen måske vidste bedre.

Set i lyset af dette kan man antage, at dét, der i et funktionelt differentieret samfund er styrende for, om der opstår "en udbredt opfattelse" af, at der er et problem, der kalder på kollektiv handling, i høj grad udspringer af samfundet selv og kommer til syne som risikokommunikationer. Selve definitionen af risiko og de forhold, der kendetegner risikokommunikationer (jf. kapitel 1), kan understøtte den antagelse:

> "We define as risk not doing something that could possibly help. It would be inconceivable, even irresponsible, to not try what is possible, even if it is only to redistribute the risk. Nothing speaks against it and everything for it" (Luhmann 1998:74).

Anbringelsesproblematikken er et empirisk eksempel herpå. Den illustrerer, at funktionelt differentierede samfunds socialsystemer må håndtere det problem, at de selv bidrager til at producere de problemer, de iagttager, kun kan reagere på dem som fremtidsproblemer og i samme træk får et problem med at legitimere nutidige handlinger, *men alligevel må handle*. Den illustrerer, at man via produktionen af 'sikker' viden om de processer og effekter, der leder til eller er på spil i anbringelser, forsøger at kompensere for den risiko, at beslutninger om at gøre det ene eller det andet kan være risikable. Det kommer også til syne i den indledende analyse af Behandlerblikkene, hvor risikokommunikationer har en ganske konkret karakter. Risikoen for omsorgssvigt eller overbehandling (negation) tematiserer et problem vedrørende uvidenhed og det bevirker, at viden (versus fantasi eller formodninger) bliver betydningsfuldt. Det sker netop i en iagttagelse af, at der er en relativt udbredt opfattelse af, at samfundet bør træffe beslutninger, der kan bidrage til at sikre barnets bedste i fremtiden, dvs. forhindre en risiko for, at barnet lider skade som følge af netop negation og uvidenhed.

Samtidig med at man kan antage, at dét, der er styrende for, om der opstår "en udbredt opfattelse" af, at der er et socialt problem, der kalder på kollektiv handling, udspringer af samfun-

det selv og kommer til syne som risikokommunikationer, *og* at det er særligt karakteristisk for funktionelt differentierede samfund, så må man også antage at *udformningen* af risikokommunikationer, de *konkrete* sociale problemer, de tematiserer, og *måden* disse håndteres på varierer. Hvilke risikokommunikationer, der giver anledning til produktionen af sociale problemer, og hvordan de håndteres afhænger af, hvilke socialsemantiske strukturer et samfund har opbygget og således har til rådighed med hensyn til at reflektere over og håndtere dets egne selvskabte problemer. Opmærksomheden omkring barnet og dét, at der er en udbredt opfattelse af, at barnets bedste bør sikres og derfor har krav på beskyttelse, kan betragtes som en sådan socialsemantisk struktur. Den støtter sig måske til udbredelsen af en generel socialsemantik, der ifølge Luhmann følger den funktionelle differentiering. Det drejer sig om semantikken om individets individualitet, der så at sige gennemskærer samfundets inklusion/eksklusionsbetingelser.

Individets individualitet – inklusion/eksklusion

I stratifikatorisk differentierede samfund beroede deltagelse eller udelukkelse i samfundets kommunikationer på stand og placering i samfundets hierarki. Med overgangen til funktionel differentiering sker der ifølge Luhmann en forandring i reguleringen af betingelserne for personers deltagelse i eller udelukkelse i samfundets kommunikationer. I funktionelt differentierede samfund reguleres deltagelse og udelukkelse i reference til funktionssystemerne men lokalt via samfundets organisationssystemer (Luhmann 1997:624, 630). Deltagelse reguleres således ikke i reference til én lededifference (f.eks. foroven/forneden) men i reference til en flerhed af inklusion/eksklusions-differencer. Netop disse ændrede betingelser for deltagelse får ifølge Luhmann betydning for iagttagelsen af individet og er i sig selv et resultat af ændrede iagttagelser af individet. Antagelsen er, at deltagelse hhv. udelukkelse (inklusion/eksklusion) i dag reguleres i reference til *individets individualitet.*

Luhmann spørger hvilke samfundsmæssige betingelser, der bevirker, at det tillades og ligefrem bliver nødvendigt at tilskrive individet værdi via dets individualitet (Luhmann 2000:314). Han antager her, at i og med udfoldelsen af den funktionelle differentiering forøges kravet til det psykiske systems egen indsats med hensyn til at kunne levere en ”meningsfuld” selvbeskrivelse - en social biografi. Biografi skal ikke forstås som en sammenhængende fortælling. At kunne levere en meningsfuld selvbeskrivelse drejer sig i funktionelt differentierede samfund om, *hvorvidt det psykiske system er i stand til at rekonstruerer sig selv gennem selektionen af og inddragelsen af forskellige personroller* (jf. Kapitel 1 om person og rolle). Den enkelte må for at kunne deltage i et stadig mere differentieret samfund konstruere sin egen identitet selvreferentielt, og vedkommende må gøre det i anvendelsen af en flerhed af system/omverden-differencer. Eller sagt med andre ord: den enkelte må kunne anvende forskellige (sociale) roller på en sådan måde, at det kan fremstille sig selv som et individ med en særlig individualitet, der eksisterer uafhængigt af selv samme sociale roller. Under sådanne betingelser er der ”ikke en allerede forudfindbar identitet, som er udgangspunktet og det punkt, hvortil alt vender tilbage, men et krav: kravet om at *være* individ og at blive *tilladt* som individ” (Kneer & Nassehi 1997:168 – mine kursiveringer). At der opstår et krav om at være et individ og at blive tilladt som individ skal forstås på den måde, at to forhold gør sig gældende, *fordi* individets identitet ikke mere er givet. Det ene forhold drejer sig om, at individets individualitet bliver en norm, som både psykiske og sociale systemer må iagttage. Individ og individualitet falder sammen i det øjeblik, hvor samfundet ikke tilbyder en inklusion/eksklusions-form, der tillader individet en entydig fremstilling. Der dannes forventninger (krav) til den enkelte om at kunne beskrive sig selv som et særligt individ. Det andet forhold

drejer sig om, at dette i sig selv muliggør selvvalgt eksklusion, dvs. at blive tilladt som individ (uafhængigt af sociale forventninger). *Socialt set* kan denne kompleksitet kun honoreres ved at værdsætte individualiteten: *Individets egenart* (Luhmann 1995:19). Operativt resulterer det i, at inklusion/eksklusion bliver en form, der retter sig mod "den art og den måde, hvorpå mennesker bliver behandlet som personer" (Luhmann 1995:5). For at kunne blive inkluderet, må den enkelte levere en egen (i bogstaveligste forstand individuel) indsats. Den enkelte må kunne sandsynliggøre, at vedkommende er et individ med en særlig individualitet. *Så* har den enkelte ikke blot mulighed for men også potentielt krav på at blive inkluderet netop som et særligt individ. Det gælder f.eks. at blive tilladt og behandlet som en person med særlige behov, der har krav på opmærksomhed.

Måden hvorpå inklusion/eksklusion udformes i funktionelt differentierede samfund er således betegnende for, på hvilken måde individet tilskrives værdi, og antagelsen er, at personers muligheder for at deltage i samfundets kommunikationer reguleres i reference til en semantik om individets individualitet. At muligheden for selvvalgt eksklusion forekommer, betyder ikke at individet fuldstændigt kan regulere egen deltagelse, eller at samfundets socialsystemer i alle tilfælde tager 'hensyn' til individet. Det betyder snarere, at individualiteten bliver en norm. At der ikke findes én overgribende socialsemantik betyder heller ikke, at der ikke findes semantikker, der angiver, hvad der er værdifuldt, eftertragtelsesværdigt eller ønskværdigt. Måske er det snarere således, at *fordi* der ikke findes en overgribende socialsemantik, så vinder differentierede moralske kommunikationer om gode og værdifulde egenskaber i stigende grad indpas. Fordi funktionelt differentierede samfund ikke holdes sammen af en relativt entydig moralsk-religiøs lededifference men netop er differentierede, kan man i sådanne samfund forvente en eksplosion af *værdier*, der *på den ene side* angiver, hvad der er godt og eftertragtelsesværdigt, og *på den anden side* producerer muligheder for at se noget som mindre godt eller eftertragtelsesværdigt.[341] Luhmann peger i den sammenhæng på, at for så vidt man i dag kan tale om samfundsmæssig revolution, må man tale om ideernes evolution (Luhmann 1997:536,539). Ideen om individets individualitet kan her være særligt betydningsfuld.[342]

Det interessante er imidlertid, hvad det vil sige at være et individuelt individ, dvs. hvilke antagelser om det eftertragtelsesværdige, der følger heraf. Dette må bero på en empirisk analyse af, hvilke betingelser for inklusion/eksklusion sociale systemer producerer. Når denne afhandling iagttager kommunikationer med det formål at identificere, hvad der betragtes som problematisk/uproblematisk, og hvilke forventninger til handling dette genererer*, så gør den det med et særligt blik for, hvordan inklusion/eksklusions-betingelser formes.* Her bliver det så interessant, om der i dette kan identificeres særlige forhold, der angiver hvad det vil sige at være et individ, og således danner betingelser for, på hvilken måde individualitet er mulig.

[341] Her må man ikke undervurdere udbredelsesmediernes kompleksitetsreducerende og -producerende betydning.
[342] Ulrich Beck stiller spørgsmål ved, om Luhmanns forestilling om funktionel differentiering stadig holder, da det viser sig, at delsystemerne i dag netop udfordres af individets individualitet såvel som semantiske konstruktioner, der "opløser" de sociale systemer. (Beck, Giddens & Lash 2000). Kritikken synes at bero på, at Beck ikke ser, hvilke udfoldelsesmuligheder, der er indbygget i Luhmanns samfundsbeskrivelse. I sin meget rammende beskrivelse af en særlig semantisk konstruktion – nemlig semantikken om individets individualitet – mister Beck blikket for, at denne semantik kun kan opstå, fordi funktionelt differentierede samfund tillader en sådan. Konsekvensen er, at han tilskriver individet en enorm betydning men i samme træk mister blikket for, at denne betydning afhænger af, hvorvidt den enkelte er i stand til at koble sig til en sådan semantik. Ikke alle individer kan med lige vægt deltage i (de)konstruktionen af det sociale. Dette skyldes netop der funktionelt differentierede samfunds inklusionsbetingelser og ikke mindst: de former for eksklusion, som er indbygget heri

Man kan antage, at dette er muligt. Hvis det gælder, at der findes en socialsemantik om individets individualitet, der er indbygget i funktionelt differentierede samfund, så kan man antage, at risikokommunikationer, der opstår som følge af netop denne samfundsforms problemer, tematiserer nødvendigheden af at *forebygge, afhjælpe eller kompensere for manglende individualitet set i lyset af, hvad der regnes for en eftertragtelsesværdig social biografi.* Hvorvidt dette også gør sig gældende for risikokommunikationer vedrørende familier og børn må som sagt bero på empirisk iagttagelse. En sådan er imidlertid også interessant fordi, for så vidt opmærksomheden omkring barnet er et element i en generel semantik om nødvendigheden af individets individualitet, så er der ikke alene tale om et altruistisk hensyn til barnet. Så er der også tale om et hensyn, der er indlejret i en generel samfundsorden, der stiller særlige krav til individet. På nuværende tidspunkt kan vi dog blot antage, at for så vidt ovenstående gælder, så har det betydning for social differentiering og for hvad, der betegnes som normalt eller afvigende.

Social differentiering og normalitet/afvigelse

Funktionelt differentierede samfund tillader i princippet individer at deltage i alle former for samfundskommunikationer (Luhmann 1997:25). Men inklusion baserer sig i sig selv på muligheden for udelukkelse: Der findes kun inklusion, når eksklusion er mulig (Luhmann 1997:621). Fordi samfundet er differentieret, behøver dette imidlertid ikke at være et problem for alle. Her skal man huske på, hvordan problemer alment opstår. Eksklusion er ikke nødvendigvis et problem for det system, der ekskluderer. Arbejdsløshed er ikke et problem for det økonomiske system, med mindre det bremser økonomisk vækst. Derfor antager Luhmann, at moderne vestlige samfund er:

> ”… i stand til at skabe og tolerere ekstreme uligheder i fordelingen af offentlige og private ydelser, men set ud fra dette samfunds semantik er denne effekt underlagt to begrænsninger: at det kun ses som noget midlertidigt, som hurtigt kan ændres; og at ulighederne er begrænset til enkelte funktionsområder, således at der er indrettet afbrydelser af interdependensen mellem områderne […]Det moderne samfunds realiteter viser, at begge dele – temporalisering (risiko) og afbrydelse af interdependenser (separering) – er blevet opnået i forbløffende omfang. Det er forbløffende, fordi det på en gang er usandsynligt og samtidig forbliver usandsynligt. Der findes nemlig også i dette samfund tendenser til at stabilisere forskelle og udbygge dem til funktionsovergribende statuspositioner” (Luhmann 1995:12).

Når Luhmann påpeger, at funktionelt differentierede samfund har tendenser til at stabilisere forskelle og at udbygge dem til funktionsovergribende statuspositioner, så går han ud fra, at uligheder eller forskelle opstår som en følge af samfundets form. Fordi funktionssystemerne besidder en autonomi i egne inklusionskriterier, og fordi den faktiske værdsættelse af inklusions/eksklusionskriterier er differentieret til samfundets socialsystemer (primært organisationer), er *refleksion* over eksklusionseffekter af inklusionskriterier ikke nødvendigvis nødvendigt. Det er ganske enkelt ikke systemproblemer. Det kan f.eks. kategoriseres som ”restproblemer“ (Luhmann 1997:626). På den måde er funktionelt differentierede samfund i stand til at tolerere enorme uligheder. Forskellen mellem funktionssystemer og samfundets socialsystemer betyder, at problemer (f.eks. vedrørende individers udelukkelse fra et samfundsområde) ikke nødvendigvis kan transformeres tilbage til det system, der ekskluderede. Luhmann peger her på, at funktionelt differentierede samfund, som en følge heraf og på trods af øgede muligheder for inklusion, også rummer en særlig rigid eller totalitær *integrationslogik*, der kommer til syne på eksklusionsområdet (Luhmann 1997:626). Formlen er, at eksklusion fra et

samfundsområde begrænser mulighederne for inklusion til andre områder og dermed, *at eksklusion integrerer stærkere end inklusion:*

> ”Den die faktische Ausschliessung aus einem Funktionssystem – keine Arbeit, kein Geldinkommen, kein Ausweis, keine stabile Intimbeziehungen, kein Zugang zu Verträgen und zu gerichtlichem Rechtsschutz, keine Möglichkeit, politische Wahlkampagnen von Karnevalsveranstaltungen zu unterscheiden. Analphabetentum und medizinische wie auch ernärungsmässige Unterversorgung – beschränkt das, was in anderen Systemen erreichbar ist und definiert mehr oder weniger große Teile der Bevölkerung, die häufig dann auch wohnmässig separiert und damit unsichtbar gemacht werden [...] Die Exklusion integriert viel stärker als die Inklusion – Integration im Sinne des oben definierten Begriffs verstanden als Einschränkung der Freiheitsgrade für Selektionen. Die Gesellschaft ist folglich – genau umgekehrt wie unter dem Regime der Stratifikation – in ihrer untersten Schicht stärker integriert als in ihren oberen Schichten. Sie kann nur „unten“ auf Freiheitsgrade verzichten. Ihre Ordnung beruht hingegen auf Desintegration, auf Entkopplung der Funktionssysteme. Und das könnte auch der Grund sein, weshalb Schichtung für die Gesellschaftliche Ordnung nichts mehr besagt, sondern nur noch individuelle Lebensschicksale formt“. (Luhmann 1997:630-32).

Luhmann siger ikke så meget om, hvilke konsekvenser dette har for social differentiering. Men hvis man går ud fra princippet om funktionel differentiering og ser samfundets som enheden af forskellen mellem en flerhed af inklusion/eksklusion-betingelser, kan man gøre inklusion/eksklusion til et ledende princip for en antagelse om, hvordan social differentiering – og dermed chanceulighed og marginalisering - produceres i sådanne samfund. Jeg vil derfor foreslå, at man med det udgangspunkt kan tale om tre former for social differentiering:

For det første kan man tale om social differentiering, der henviser til inklusionsområdet. I inklusionsområdet deltager personer og systemer med uddannelse, penge, magt og kærlighed m.m., og som har adgang til at *vælge mellem muligheder* herunder selvvalgt eksklusion som et element, der kan understøtte ens socialbiografi eller reproduktion. Dvs. personer eller systemer, der er i stand til at tilkoble sig en flerhed af inklusion/eksklusions forhold.

For det andet kan man tale om socialdifferentiering, der henviser til eksklusion fra et eller flere samfundsområder. Her deltager personer, der af forskellige grunde ikke kan leve op til og ikke kan tages hensyn til inden for rammerne af socialsystemernes inklusionsbetingelser. Det drejer sig f.eks. om fattige, handicappede, psykisk syge, misbrugere og hjemløse. Det individ, som ikke kan leve med sig selv, som ikke kan skaffe sig adgang til at give individualiteten en social form – en elskede og en familie, et arbejde, en fritidsinteresse og en egen bolig, forbliver henvist til sig selv, og det vil sige usynligt for samfundet, *med mindre* der er opbygget tilstrækkeligt med funktionsovergribende semantikker, der taler for en nødvendighed af at kompensere for dette. Dette kan f.eks. være semantikker, der tematiserer nødvendigheden af at løse sociale problemer gennem kollektiv handling. Afhængigt af samfundets refleksion overfor egne eksklusionsmekanismer kan sådanne personer inkluderes til hjælp, og dette kan f.eks. ske via inklusion til velfærdsstatens sociale ydelser eller privat velgørenhed. Dermed er samfundets *refleksion* over egne eksklusionsmekanismer og de risici, der følger heraf, afgørende for, hvornår og på hvilken måde et problem regnes som et socialt problem. Sociale problemer kan begribes som samfundets problemer med at løse egne ordensproblemer og opstår når – men også kun når - det bliver synligt, at netop dette er et problem. Som fænomen tematiserer sociale problemer samfundets muligheder og begrænsninger for refleksion over sig selv *fordi* det er differentieret.

Fordi samfundet er differentieret, kan man antage - som Fuller og Myers beskrev det – at der opstår konflikter om, hvorvidt problemer skal regnes for sociale problemer. *Og fordi inklusion/eksklusions-betingelserne falder sammen med en semantik om individets individualitet, kan man ligeledes antage, at sådanne konflikter generelt opstår, fordi og når det er muligt at tilskrive problemer individuelle faktorer.* Luhmann siger her:

> ”[…] wenn jemand seine Chancen, an Inklusion teilzunehmen, nicht nutz, wird ihm das individuell zugerechnet. Auf diese Weise erspart die moderne Gesellschaft, zunächst jedenfalls, es sich, an die andere Seite der Form, die Exklusion, als socialstrukturelles Phänomen wahrzunehmen“ (Luhmann 1997:625).

Sandsynligheden for, at personers problemer på eksklusionsområdet bliver tilskrevet individuelle faktorer, anses dermed som højst sandsynligt, og det skyldes netop funktionssystemernes autonomi. Antagelsen er, at samfundets negationer i stigende grad distribueres til omverdenen som individuelle (eventuelt psykiske) årsager. Rigdom er kun mulig i en henvisning til fattigdom, men dette behøver netop ikke at være synligt: Det kan henføres til noget andet f.eks. individuel moralsk fordærv.[343] I den forstand står der ifølge Luhmann et funktionssystem bag enhver form for negation (Luhmann 1997:634).

Samfundets grænser for hjælp og kompensation starter altså ved samfundets form og men slutter ved iagttagelsen af individet. Om dette antager Luhmann, at det sker, ikke som fattighjælp eller som omsorg, men som anstrengelser for at skabe “strukturelle Veränderungen (Stichwort: Hilfe zur Selbsthilfe)“ (Luhmann 1997:625). Semantikken om individets individualitet og individualiteten som norm har således en skyggeside, der kommer til syne dér, hvor eksklusion ikke er en mulighed men et problem. Her kan der til en hver tid stilles spørgsmål ved individets identitet som person. Er dette eller hint normalt eller unormalt? Er man et ’helt’ menneske, eller kan man lære hvad det indebærer? Hvori består ens lidelse? Og ikke mindst: er man i stand til at vinde sympati, anerkendelse, eller forståelse for sin lidelse? I funktionelt differentierede samfund:

> ”...wird „Identität“, wird „Selbstverwirklichung“ ein Problem. Deshalb unterscheidet die Literatur körperlich-psychioshe Existenz und „soziale Identität“. Deshalb kann man nicht eigentlich *wissen*, wer man ist, sondern muss herausfinden, ob eigene Projektionen Anerkennung finden“ (Luhmann 1997:627).

Individualiteten som en særlig semantisk konstruktion deler med andre ord også verden i de personer, der kan koble sig til denne semantik og kan fremstille deres egen livssituation som en særlig social identitet eller „lidelseshistorie“, og de, der ikke kan. At kunne fremstille sig selv og dermed blive betragtet som f.eks. en lidende person eller alene at blive betragtet som en afvigende krop (living bodies) bliver det, der definerer lidelsens inklusion/eksklusionsform (Luhmann 1994). Ifølge Luhmann deler lidelsens inklusion/eksklusionsform nemlig verden i personer og kroppe. Når lidelse ikke kan symboliseres, bliver personer reduceret *til kroppe*. I den sammenhæng kan man *for det tredje* tale om social differentiering på eksklusionsområdet i reference til eksklusion fra individualitet. Her indgår personer, der socialt set ikke betragtes som personer: De behandles som uciviliserede, ukontrollerede, umulige og derfor unormale kroppe.

[343] Dette var særligt udpræget i det 19. århundrede, hvor et oplagt eksempel er måden hvorpå fattiggårde behandlede personer som moralsk fordærvede og uværdige.

„Während im Inklusionsbereich Menschen als Personen zählen scheint es im Exklusionsbereich fast nur auf ihre Körper anzukommen. Die symbiotischen Mechanismen der Kommunikationsmedien verlieren ihre spezifische Zuordnung. Physische Gewalt, Sexualität und elementare, triebhafte Bedürfnisbefriedigung werden freigesetzt und unmittelbar relevant, ohne durch symbolische Rekursionen zivilisiert zu sein“ (Luhmann 1997: 632-33).

På eksklusionsområdet produceres således det, som Luhmann betegner som samfundets individuelle livsskæbner eller usynlige grupper i samfundet (Luhmann 1997:632). De produceres i de tilfælde, hvor hjælp og kompensation ikke kan gives, fordi personer end ikke kan tilskrives *individualitet*. Disse livsskæbner og måden, hvorpå samfundet behandler dem, kan ses som udtryk for, *hvordan samfundet fordeler ikke alene ressourcer men også chancer for anerkendt lidelse og inklusion til hjælp. De angiver samtidig, hvilke former for afvigelser, der kan tolereres eller ikke tolereres inden for rammerne af, hvad der betegnes som et normalt individ.*

Ovenstående holder det åbent, hvad der betegnes som sociale problemer eller individuelle problemer, og hvordan normalitet og afvigelse produceres. Afhandlingens analyser drejer sig om at undersøge de problemkomplekser, der er blevet angivet i det foregående, nærmere. Analyserne iagttager kommunikationer med det formål at identificere, hvad der betragtes som problematisk/uproblematisk, og hvilke forventninger til handling, dette genererer. Det gør de med et særligt blik for, hvordan inklusion/eksklusions-betingelser hhv. forestillinger om normalitet/afvigelse formes. Analyserne kan potentielt identificere særlige forhold, der angiver, hvad det vil sige at være et individ og således synliggøre betingelser for, på hvilken måde individualitet er mulig. Eftersom det sker som analyser af Behandlerblikkene, vil dette potentielt vedrøre individualitet i reference til familien, forældre og børn. Men hvis det gælder, som det blev reflekteret i Kapitel 1, at familien tidligt er blevet set som et billede på samfundets aktuelle tilstand og børn som et billede på samfundets fremtidige muligheder, så vil analyserne potentielt også kunne henvise til mere generelle forventninger til individualitet.

Jeg har indtil videre forsøgt at redegøre for, hvordan man generelt kan betragte sociale problemers opståen som en uønsket social situation, sociale problemers generelle og værdibaserede former i et funktionelt differentieret samfund, hvordan socialdifferentiering og marginalisering kan begribes, og hvordan nødvendigheden af at gøre noget tematiseres via risikokommunikationer. I denne redegørelse har jeg nok betonet samfundets kompleksitet og den kontingens, samfundet erfarer, når det ser, at det har begrænset kapacitet til at løse egne problemer. Selvom jeg har redegjort for begreber som kultur, semantik og symbolsk generaliserede medier, har jeg i mindre grad betonet, hvordan det trods alt bliver muligt, at der opstår en udbredt opfattelse af, at noget bør gøres gennem kollektiv handling. Som nævnt er der en udbredt opfattelse af, at socialpolitikken og velfærdsstatens funktionelle begrundelse er at løse sociale problemer, dvs. en udbredt opfattelse af, at sociale problemer kan løses gennem kollektiv handling. Socialpolitikken og sociallovgivningen, der regulerer de sociale velfærdsstatslige ydelser, genererer da også, som det konkret blev beskrevet i Kapitel 1, generelle opfattelser af, hvad der er et socialt problem, der bør gøres noget ved gennem kollektiv handling. Politiske og retlige kommunikationer betoner vigtigheden af at drage omsorg for barnet, at høre barnet og at sikre, at risiko for, at barnet lider skade forebygges. Dette er en omverden, som også Behandlerblikkene iagttager. Derfor kan det være relevant at uddybe, hvordan politiksystemet kan bidrage til at, at der opstår en udbredt opfattelse af, at noget bør gøres gennem kollektiv handling.

Politiksystemet og velfærdsstaten

Luhmanns teori om politik i velfærdsstaten tager udgangspunkt i det problem, der drejer sig om, at samfundet ikke alene agerer i reference til politiksystemet, og at politiksystemet dermed heller ikke er det eneste centrum for samfundets beslutninger. En sådan teori anskuer ikke politik som værende lig samfundet. Den antager i stedet, at samfundet er mere komplekst end politik (Luhmann 1990:33). På den måde er den i sig selv en udfoldelse af teorien om funktionel differentiering. Konkret betyder det, at der er en forskel mellem politiksystemet og f.eks. Behandlerblikkene. De er hinandens omverden.

Ifølge Luhmann effektueredes politisk magt i stratifikatorisk differentierede samfund overordnet i henhold til differencen ordre/lydighed (Luhmann 1990:46-47). Udifferentieringen af et særskilt system for politisk kommunikation har ifølge Luhmann fået den konsekvens, at politisk magt ikke mere alene kan begribes med en førmoderne antagelse om politisk dominans, og det er hans antagelse, at manglen på teoretiske alternativer siden 70'erne har ført til en overdrivelse af den politiske magt (Luhmann 1990:49). Luhmann foreslår, at politisk magt begribes som noget, der produceres *cyklisk* eller mere præcist i en flerhed af netværk af kommunikationer, der har til formål at reducere – eller filtrere – kommunikationer (Luhmann 1990: 48-50). Disse netværk af kommunikationer opstår i relation til og som følge af en differentiering af det politiske system i *politik, administration og offentlighed.* Luhmann beskriver det på følgende måde:

> "The advanced political systems of today are structured in an essentially different way. They are based on the threefold differentiation of politics, administration and public where authority and command hierarchies can be completely integrated, especially in the domain of administration. Above all, progress lies in a considerable expansion of the type of communication, in a greater dependence on internal communication and, accordingly, in a more rigorous differentiation of subsystems within the political system that, with increasingly reciprocal interdependence, view and treat one another as environment so that they can simplify and filter the communication process" (Luhmann 1990:47).

Overdrivelsen af den politiske magt skyldes til dels, at uddifferentieringen af et særskilt system for politisk kommunikation, opmærksomheden omkring offentligheden og uddifferentieringen af administrationen har bidraget til, at det har været muligt at opretholde en forestilling om politisk magt som løbende i en lineær eller ensrettet cyklus: folketinget udsteder love og fordeler midler, administrationen udfører politiske beslutninger, offentligheden underlægger sig disse beslutninger, men vælger på den anden side folketinget. Denne magtcyklus er opstået i reference til en retligt reguleret autoritet og tilbyder derfor styring i tilfælde af konflikt. Men ifølge Luhmann er der i samme træk opstået en såkaldt modcyklus. Netop qua uddifferentieringen opløses politiske beslutningsprocessers traditionelle hierarkiske form. Administrationen udfører ikke blot politiske beslutninger men producerer egne administrative beslutninger. Offentligheden underlægger sig ikke blot disse beslutninger men forsøger at udøve indflydelse herpå ikke blot gennem valg men også via f.eks. interesseorganisationer, massemedierne eller interaktionelt. Denne magtcyklus, som i høj grad må tilskrives og i sig selv opstår med uddifferentieringen af administrationen, tilbyder *på den ene side* en ordning af kompleksitet for det politiske system. Administrationen er i stand til så at sige at filtrere kommunikationer primært ved at iagttage både offentligheden, en politisk og retligt reguleret autoritet. Men fordi den er et subsystem til politiksystemet, producerer den også egne differencer, der *på den anden side* udgør en omverden for politiksystemet. Det samme gælder offentligheden. Luhmanns antagelse er dermed, at politisk styring i funktionelt differentierede samfund udøves retligt formelt og uformelt *tenderende til uformelt. Tesen lyder, at jo mere retligt re-*

guleret autoritet, der produceres, jo mere produceres retligt ureguleret konflikt. Et eksempel herpå kan være dét, at de sociale myndigheder (administrationen) skal undersøge barnets forhold i hht. § 38, men netop uddelegerer en særlig iagttagelse af barnet til familiebehandlingsinstitutionerne. Det bliver så familiebehandlingsinstitutionerne opgave at undersøge familien og at tilvejebringe et beslutningsgrundlag for myndigheder under forhold, der i sig selv ikke er retligt reguleret: myndighederne betragtes stadig som dem, der beslutter, om barnet f.eks. skal anbringes. Netop qua denne differentiering bliver en overdrivelse af *politisk* magt problematisk. Luhmann spørger åbent, hvordan det under sådanne forhold overhovedet er muligt at tale om politisk ansvarlighed? (Luhmann 1990:48-51). Her foreslår Luhmann, at differentieringen af det politiske system skal ses funktionelt som en måde at forøge kapaciteten til at gennemsætte *kollektivt bindende beslutninger*, hvilket dog på ingen måde betyder, at kollektivt bindende beslutninger fører til forudsigelige handlinger (Luhmann 1990:73). Tværtimod kan man forvente, at differentieringen i sig selv producerer problemer vedrørende handlingskoordinering og dermed i sidste ende et problem vedrørende politisk styring. Selve værdfærdsstaten kan ses som et svar herpå.

Luhmann antager, at uddifferentieringen af velfærdsstaten *på den ene side* er et særligt svar på den chanceulighed, som funktionelt differentierede samfund producerer. Her betegner han velfærdsstaten som virkeliggørelsen af *politisk inklusion*, dvs. som inddragelsen af borgere og grupper til politisk opmærksomhed i første omgang ud fra et princip om *kompensation. På den anden side* er velfærdsstaten også et svar på et politisk problem vedrørende styringen af samfundet som helhed. Velfærdsstaten forøger i første omgang det politiske systems kapacitet til at demonstrere ansvarlighed og har i den forstand karakter af at være et *refleksionssystem for politiksystemet*, der gør det muligt for politiksystemet, at iagttage sig selv som et system, der kan træffe beslutninger på vegne af samfundet (Luhmann 1990:21-25, 34-36). Dvs. et system, der er i stand til at tilvejebringe handlingskoordinering.

Roar Hagen anvender dette udgangspunkt i bogen *Rationel Solidaritet.* Ifølge Hagen defineres velfærdsstaten ofte for snævert som f.eks. socialpolitikken, sikkerhedssystemet, sundhedsvæsenet og hjælpeprofessionerne. Hagen beskriver i stedet velfærdsstaten som et økonomisk system og som en mekanisme, der fungerer med henblik på at fordele knappe fælles ressourcer. I en sådan definition omfatter velfærdsstaten også allokeringer til uddannelse, forskning, kunst og kultur. Den faglige begrænsning består ifølge Hagen således i en manglende forståelse for, hvordan velfærdsstaten fordeler ressourcer (Hagen 1999:9).

Man kan sige, at Hagen efterspørger et begreb om velfærdsstaten, der også relaterer sig til social differentiering og til, hvordan velfærdsstaten bidrager til samfundets iagttagelse af enheden af forskellen inklusion/eksklusion. Dvs. et begreb, der forholder sig direkte til samfundets ordensproblematik, og dermed problemet vedrørende handlingskoordinering, og som *samtidig* kan forklare, hvordan samfundet kan træffe kollektive beslutninger om, hvordan ressourcer skal fordeles.[344]

[344] Hagens argumenterer for, at der inden for samfundsvidenskaben findes to dominerende aktørbilleder, som bruges når motiver for handling skal iagttages: homo oeconomicus og homo sociologicus. Disse to aktørmodeller er ifølge Hagen almene og rækker ud over om man er tilhængere af "rational choice" eller kalder sig normsociologer: nytte og norm er de to alternativer, som samfundsforskere har, når de vil forklare iagttagelser af samfundsmæssige fænomener med handlinger. De fungerer som en sociologisk kode (Hagen 1999:10-11). Denne kode er problematisk, fordi den leder til et problem med at forklare kollektive handlinger: "Med udgangspunkt i sociologiske begreber for aktør og handling har vi derfor følgende paradoks: Teorier som bygger på modeller af

I det omfang et samfund baserer sig på en kapitalistisk pengeøkonomi, antager Hagen, at "Differencen mellem stat og marked virker strukturerende på, hvordan samfundet beskrives, organiseres og reorganiseres, og stat og marked er funktionelle alternativer til hinanden i organiseringen af samfundets økonomi" (Hagen 1999:32). Dette siger ikke noget om, hvordan differencen stat/marked konkret formgives, og på hvilken måde, den har haft konsekvenser for samfundets organisering. Der er tale om en generel kode, der virker i samfund med kapitalistisk pengeøkonomi, og således på den ene side et bredere udgangspunkt for en definition af velfærdsstaten, end en definition af velfærdsstaten som f.eks. tager udgangspunkt i socialpolitikken eller sundhedspolitikken. At det er en bredere definition skal forstås på den måde, at den tager udgangspunkt i spørgsmålet om, hvilket samfund og dermed hvilken orden staten opstår på baggrund af og bidrager til. Givet samfundet betragtes som funktionelt differentieret, må (velfærds)statens rolle forstås i lyset at dette princip (Hagen 1999:33-34). På den anden side er der tale om en mere snæver definition, fordi velfærdsstaten defineres som et økonomisk system, der fordeler offentlige og kollektive goder. Det medicinske system og de andre hjælpesystemer, som det moderne samfund benytter sig af ekskluderes hermed med den begrundelse, at f.eks. hjælp også kan stilles til rådighed af andre end velfærdsstaten (Hagen 1999:199). Hjælpesystemer *er* således ifølge Hagen ikke velfærdsstaten, men forskellige hjælpesystemer kan varetage velfærdsstatslige ydelser. Man kan imidlertid sige, at hvis hjælp i vidt omfang stilles til rådighed af velfærdsstaten, så kræver det også økonomiske ressourcer, og dermed kan man også betragte fordeling af hjælp som fordeling af ressourcer.

Med udgangspunkt i Luhmanns analyse af politiksystemet, beskriver Hagen staten som det der muliggør det politiske systems selvbeskrivelse som et system, der iagttager og styrer samfundet.

---

aktører som vælger handling ud fra hvordan konsekvenserne af handlingen påvirkes af andres valg og handlinger, konfronteres med en modsætning mellem individuel og kollektiv rationalitet (Mig: det som lønner sig for hhv. individet og fællesskabet). Man forudsætter at aktørerne vælger handlinger med de mest lønsomme eller nyttige konsekvenser, og må da også trække på den konklusion at aktørerne vælger individuelle løsninger på bekostning af de kollektive. Valghandlingsteorien kan derfor ikke forklare tilfælde af vellykket kollektiv handling. Normsociologien derimod kan forklare kollektive handlinger med sociale normer, men foretager samtidig et skift fra aktørens perspektiv til en udenforstående iagttagerposition. Aktørerne handler alene, hver for sig ud fra sine normer uden at tage samvirkningen med de andres handlinger i betragtning når de handler. Dette er kollektiv handling bare fra sociologens og ikke fra den handlende aktørs side. Samfundsforskeren ser at de moralske eller normorienterede handlinger har konsekvenser som er gunstige for fællesskabet eller samfundet, og karakteriserer dem som kollektive, men aktørerne ser ikke denne forbindelse selv, eller de bryder sig ikke om den når de handler. Selve begrebet kollektiv handling mister dermed mening. Der står i grunden debatten" (Hagen 199:12) Man kan sige, at dette er det problem, som jeg tidligere har beskrevet i forhold til sociale problemers sociologi. Ligesådan har jeg beskrevet, hvordan sociale problemers sociologi i Skandinavien i dag beskrives ud fra konstruktivistiske, strukturalistiske, interaktionistiske eller psykologiske tilgange, og med et fokus på magt, køn og kultur, hvor magt indgår som en bagvedliggende forklaring på, hvorfor et socialt problem opstår og hvorfor det søges håndteret som det gør. Hagen argumenterer her for, at det ikke løser problemet at antage, at det i sidste ende løses med magt, for er magt et nyttigt forhold eller baseret på normer? (Hagen 1999:12-13) Ligesådan mener han ikke, at solidaritet, sociale normer, fælles værdier eller kultur kan forklare, hvordan egeninteresse overvindes og at kollektivt løsninger trods alt realiseres. Han kritiserer Parsons og Habermas for at forudsætte enten normer eller en ideel talesituation. På den måde omgås ordensproblemet, men kan nu heller ikke gøres til genstand for iagttagelse som netop et *problem* (Hagen 1999:23-25): "Det vi vil undgå, er noget begge positioner har fælles, og normsociologi og nytteteori deler en antagelse om at samfundet *består* af mennesker og handlinger. Og denne antagelse fungerer som en hindring for erkendelsen. Normsociologi og nytteteori skiller sig fra hverandre med hensyn til hvilke forudsætninger de gør om aktørerne, men begge forudsætter at samfundet består af individer og relationer mellem individer, og begge må derfor forklare hvad aktøren gør med hvad de gør. Dermed er det også bare én løsning på ordensproblemet. Aktørerne må være socialiseret på en sådan måde, at problemet ikke opstår" (Hagen 1999:25).

> ”Kontaktpunkterne med andre systemer i det politiske systems omgivelser er så mange at de ikke lader sig overskue og håndtere enkeltvis. Det er i denne sammenhæng staten træder ind som en social konstruktion som mindsker og dermed også øger kompleksiteten i det politiske systems forhold til omverdenen. Det politiske system observerer sig selv som system gennem staten. Det politiske system og regeringen kan ikke forholde sig til alle aktuelle og relevante enkelthandlinger, men forholder sig i stedet til omverdenen gennem generelle symboler for handlingsmotivering som magt og penge. Magt symboliserer handlingsmotivering negativt, og penge motiverer positivt. Begge er generelle i den forstand at anvendelsen ikke er bundet til en bestemt kontekst. Magt skal virke overalt og bestandig, det er bare et spørgsmål om omfanget af magtmidler staten råder over, for at sætte regeringens beslutninger ud i livet. Og penge gør handlingstilslutning til et spørgsmål om pris. Både magt og penge fungerer som forenklinger fordi de gør det muligt at aggregere handlinger. Regeringen og politikkerne behøver ikke at tage stilling til enkelte tilfælde; det overlader den til administrationen og kan i stedet forholde sig til lovgivningen og til budgetsammenhængen. Politiksystemet bliver synligt i de offentlige budgetter og i mængde af love og regler. I relation til vedtagelsen af love og bevillinger kan partiorganisationerne, statsadministrationen og regeringen iagttage hinanden, og det er muligt for det politiske systems omgivelser at udvikle interesser, stille krav, tilslutte sig eller afvise systemets operationer. Gennem staten kan det politiske system observeres både fra indersiden og ydersiden. Staten som politiksystemets medløbende meningshenvisning ved alle operationer gør det muligt at iagttage det regeringen, den offentlige administration og partierne har gjort og ikke gjort” (Hagen 1999:35-36).

Hagen påpeger videre, at inden for politiksystemets selviagttagelse kan man skelne mellem to hovedformer: Beskrivelse og forståelse (Hagen 1999:36).

> ”Mens beskrivelsen afgrænser fænomenet fra andre fænomener og gør det iagttageligt, forklarer handlingsmodellerne hvordan og hvorfor det foregår, for eksempel hvordan velfærdsstaten udvikles og ændres. Handlingsmodeller er forenklede modeller af systemet i systemet som gør det muligt at svare på spørgsmål som hvad regeringen kan gøre eller ikke kan gøre for samfundet i form af problemløsning” (Hagen 1999:37).

Det politiske systems handlingsmuligheder bestemmes af de legale og økonomiske ressourcer staten råder over, men omfatter også *beskrivelse af fænomener*, der bør gøres noget ved (problemløsning) og *handlingsmodeller* herfor, der tilsammen gør det sandsynligt, at politiksystemet kan tilegne sig ressourcer fra omgivelserne. (Hagen 1999:37).[345] Måden, hvorpå det sker, er ifølge Hagen gennem den kollektive handlens kommunikationssystem.

Kollektiv handlen og kollektiv rationalitet

Hagens antagelse er, at sociologiske teorier har begrænsede muligheder for at analysere og forklare den kollektive handlens muligheder og problemer, ganske enkelt fordi de ikke adresserer orden som en *problematik* men som noget, der i en vis forstand er givet. Denne problemorientering er som tidligere nævnt systemteoriens styrke. Dens svaghed er ifølge Hagen,

[345] Hagen mener, at traditionelle teorier og paradigmer for økonomisk styring i vestlige industrialiserede lande – neoklassiske og liberale paradigmer for det selvregulerende marked, Keynesiansk makroøkonomisk paradigme for planstyret blandingsøkonomi og postkeynesianske økonomiske teorier – udtrykker dels en udvikling i måden man forventer økonomisk styring er muligt og dels en videnskabelig udvikling, og de tegner tilsammen en udvikling, hvor velfærdsstatens differentiering i stigende grad skaber nye styringsproblemer og problemer med at definere disse problemer begrebsmæssigt. Hagen mener i den sammenhæng, at der er behov for en ny forståelse af forholdet mellem marked, stat og samfund, som beskriver hvordan det er muligt for politiksystemet, at tilegne sig ressourcer fra omgivelserne gennem staten (Hagen 1999:38-40).

at kollektiv handling først og fremmest ses som et resultat af politiske og juridisk bindende beslutninger: dét, der muliggør kollektiv handlen f.eks. i et velfærdsøjemed, er for systemteorien, at der politisk er truffet juridisk bindende beslutninger om, hvad der bør og kan gøres. Hagen pointerer, at det givetvis er rigtigt, at juridiske bindinger er en væsentlig måde, hvorpå moderne samfund stabiliserer beslutninger om og forventninger til kollektiv handling, men det forklarer ikke, *hvordan* samfundet bliver i stand til at træffe kollektive beslutninger og dermed forudsætningerne for kollektiv handling. Juridiske bindinger er blot en særlig måde at søge handlingskoordination på, men siger ikke noget om, hvordan det i første omgang bliver muligt at beslutte, at der bør handles overfor visse forhold. Det er derfor Hagens argument, at hvis man ønsker at forstå tilblivelsen af kollektive handlinger og det forhold, at samfundet på trods af problemet med handlingskoordinering, faktisk er i stand til at træffe kollektive beslutninger, så må systemteorien hjælpes på vej. Dens styrke er, at det bliver muligt at begribe kollektiv handlen som et kommunikationssystem (Hagen 1999:25-27).

> ”Vi kan nu forklare hvordan forventninger om kollektivt fornuftige handlingsstrategier opstår med begreber for kollektive konsekvenser og kollektiv rationalitet. For at kollektiv handling skal være en meningsfuld realitet, må individerne *selv skelne mellem kollektive og individuelle interesser*. De må i en forstand ”være” både egoistiske og solidariske, og det kan vi tillade i et systemteoretisk perspektiv. Rationalitet og solidaritet henviser ikke til egenskaber ved individer, men til handling som relationer i et kommunikationssystem”. (Hagen 1999:26-27).

Af citatet fremgår det, at kollektiv handling som kommunikationssystem forudsætter, at individer i en eller anden forstand er i stand til at skelne mellem egne/andres interesser. *Rationalitet og solidaritet betragtes dermed ikke som egenskaber men som særlige distinktioner, der optræder i et kommunikationssystem for kollektiv handlen*. Dermed forudsætter kollektiv handlen som kommunikationssystem ikke i sig selv, at der findes noget som en velfærdsstat. *Velfærdsstaten kan ses som et særlig semantisk produkt af kommunikationssystemet kollektiv handlen.*

Kollektiv rationalitet fungerer ifølge Hagen som en slags medieret kommunikation for kollektiv handlen. Hvis kollektiv handlen er et kommunikationssystem, hvorigennem kollektive handlinger konstitueres, så er det nødvendigt, at handlinger ”markeres på en særlig måde via symboler som tydeliggør at systemet i sin helhed er bundet sammen i og med disse” (Hagen 1999:142). Det vil sige, at noget må markeres som kollektivt. Hagen spørger her, hvorfor kommunikationsdeltagere skal indstille sig på det, som f.eks. kommer til udtryk som særlige systemkrav. Hvordan bindes handlinger? (Hagen 1999:143) Hagen indsnævrer her begrebet om det kollektive til:

> ”Ikke enhver form for spontan, organiseret eller tvunget koordinering af handlingsplaner for at nå et fælles mål er kollektiv handling, men kun sådanne handlinger som er baseret på et skel mellem individuelle og kollektive konsekvenser, og hvor den kollektive handling vælges på bekostning af den individuelle. Det er denne relation mellem individuelle omkostninger og kollektive fordele vi har problemer med at redegøre for samfundsvidenskabeligt […]” (Hagen 1999: 145).

Hagen tager dernæst afsæt i det systemteoretiske begreb om dobbeltkontingens i stedet for en antagelse om alles kamp mod alle og som et alternativ til den begrebsliggørelse af dobbeltkontingens, man finder hos Parsons, hvor det forudsættes, at det sociale er i stand til at præstrukturere dobbeltkontingensen gennem en normativ konsensus (Hagen 1999:146-147). I systemteorien er dobbeltkontingens ikke bare et videnskabeligt artefakt men noget, der optræ-

der for aktører i hverdagen. Dobbeltkontingent kommunikation drejer sig om *forventninger om forventninger*, og afklaringen af forventninger om forventninger er selve omdrejningspunktet for kommunikationen. Hagen kritiserer her Luhmann for at forestille sig, at det eneste problem vedrørende denne afklaring af forventninger om forventninger er problemet vedrørende tid nok: hos Luhmann falder kontingensproblemet ind under et bytteteoretisk mønster, hvor kontingens gradvist reduceres, og hvor sociale systemer dannes gennem gensidig tilpasning (og dermed bytte) mellem aktører (Hagen 1999:117). Her foreslår Hagen, at man må skelne mellem to former for afhængighed, knaphed og gensidige fordele, dels den form, der konstituerer sig som bytte og dels den form, der beskrives som kollektiv handling eller samarbejde om at løse fælles problemer (Hagen 1999:150). Det gør han, fordi:

> ”Det er handlings*situationen,* som er problematisk. Ego og alter står her overfor et fælles problem. Når aktører iagttager skellet mellem kollektiv og individuel rationalitet, skabes der usikkerhed og risiko, som må reduceres på andre måder end gennem processer af ”taking into account of taking into account” forstået som bytte, hvor jeg gør som du vil, hvis du gør som jeg vil” (Hagen 1999:151).

Kritikken af Luhmann kan diskuteres, fordi dobbeltkontingens ganske vist drejer sig om afklaringen af forventninger om forventninger, men også - hvilket ligger i selve dobbeltkontingensens form - drejer sig om problemet med at vide, hvad den anden vil. Hvordan kan man handle når man ikke med sikkerhed kan vide, om den anden gør det, der forventes og gør det, fordi vedkommende rent faktisk vil det? Dermed er dobbeltkontingens ikke et traditionelt bytteforhold, men netop dobbeltkontingens. Det betyder dog ikke, at det ikke kan blive formuleret som et bytteforhold i kommunikationen. Idealet om ”noget for noget” er et eksempel herpå. Hvis der imidlertid skelnes mellem bytteforholdets form og den kollektive handlingsform, så forudsættes det implicit, at der ikke i en og samme situation kan forekomme byttehandel i klassisk forstand og kollektiv handling i form af samarbejde om løsning af fælles problemer. Der synes her at være en tendens til, at Hagen tilskriver den kollektive handling særlige forudsætningsrige og ideelle intentioner fra aktørens side, som bør eksisterer uafhængigt af ”taking into account of taking into account”. Men består kompleksiteten ikke netop i, at det er muligt for aktører at tilkoble sig den kollektive handlings kommunikationssystem af mange grunde, hvor bytte-kommunikation kan være en væsentlig motivationsfaktor for overhovedet at tilkoble sig kollektiv handlen (f.eks. hvis du betaler din regning fremfor at drikke pengene op så får du penge og så samarbejder vi) eller hvor kollektiv handlen kan aktualisere en forhandling om et særligt bytte (f.eks. hvis du vil have jeg skal tage opvasken, så skal du også love at gøre rent, *fordi* det er nødvendigt at samarbejde). Derfor er jeg heller ikke helt enig, når Hagen siger, at:

> ”Det er triaden og ikke parforholdet, som er virkelig social, i den forstand at aktørerne erfarer det sociale som et sui generis, som noget som eksisterer uafhængigt af individerne. Vi skal derfor tage dette forhold mellem mindst tre aktører som den generelle formel for socialitet, fordi det er her kommunikationsprocessen reflekterer over sig selv som samfund i egenskab af handlingsfællesskab. Dette er den grundlæggende form for social usikkerhed, hvor individerne refleksivt ser forholdet til de andre som kollektiv afhængighed og der udvikles et behov for samarbejde” (Hagen 1999:152).

Hvis man følger dette, så knyttes spørgsmålet om kompleksitet til antallet af aktører, hvilket ikke er tilfældet i systemteorien. I systemteorien er kompleksitet alene knyttet til forholdet mellem sociale/psykiske systemer, hvilket blot forudsætter mindst to psykiske systemer. Hvis ikke det var tilfældet, ville en række almindelige (kulturelle) problemer ikke kunne indbefat-

tes begreberne om kollektiv handlen og rationalitet f.eks. kan man tillade sig at sige til en anden voksen, at man ikke har lyst til at røre ved sit barn? Hvad vil konsekvenserne være? Derimod kan det være korrekt, at kompleksiteten og dermed nødvendigheden af kollektiv rationalitet forøges med antallet af aktører. Anvendelsen af byttekommunikation kan i den situation optræde:

> ”Mangel på vilje til begrænsning hos kollektivmedlemmerne fremstår fra kollektivets perspektiv som egoisme. Egoisme er altså ikke en individuel substans, en tanke forstået som motiv eller en hensigt i et bevidsthedssystem, men en handlingstilskrivelse. Svigtet er en kobling mellem selektion og ansvar i kommunikationsprocessen, egoisme er forklaringen på at den kollektive handling ikke lykkes. Skillet mellem system og omverden observeres i systemet, og systemet skelner mellem egenreferance og fremmedreference, mellem hvad som hører til systemet – kollektive handlinger, og hvad som ikke hører til systemet – individuel rationalitet eller egoisme. Sagt på en anden måde: Systemet udvikler en forståelse af sig selv, og selviagttagelsens form er en forventning om kollektiv handling som udebliver fordi kollektivmedlemmerne er usolidariske. Kommunikationssystemet producerer sig selv, elementerne det består af, og relationerne mellem dem” (Hagen 1999:155).

Hagen siger her: ”Det er ikke strategiske aktører som skaber ordensproblemer, men kommunikationsprocessen som skaber egoistiske kollektive aktører. Selvsagt ikke som individer af kød og blod, men som kommunikation – som aktørbilleder” (Hagen 1999:155). Derfor ser Hagen den kollektive handlings logik som ”et system i den betydning at det ikke er afgørende hvad de psykiske systemer vil med deres ytringer, men hvad de objektivt betyder” (Hagen 1999:155). Spørgsmålet er da, om dét at se den kollektive handling som kommunikationssystem udelukker, at aktører kan agerer strategisk i hht. den kommunikation, som det kollektive handlings kommunikationssystem producerer. Her synes det vigtigt, at understrege, at det ikke udelukkes, at aktører kan skabe ordensproblemer, men at det må ske inden for rammerne af, hvad der er muligt i kommunikationssystemet, og at det er afhængigt af kommunikationssystemets refleksivitet, hvorvidt forstyrrelsen af orden tilskrives systemets selv eller ’egoistiske aktører’. Derfor drejer det sig snarere om lige netop det forhold, hvor ”Man er tilbøjelig til at forholde sig normativt overfor handlinger og kognitivt overfor hændelser. Ved handlingstilskrivelser konstitueres en aktør som kunne have handlet anderledes, og som følgelig kan gøres til genstand for bebrejdelser og kritik” (Hagen 1999:156): ”Det er observationer af virkninger for kollektivet som berettiger sådanne negative moralske karakteristikker” (Hagen 1999:158). Men her er det vel også vigtigt at holde sig åbent for, hvilke kommunikationer – herunder kommunikationer om virkninger – et kollektivt (forhandlende) handlingssystem kan gøre kollektivt? Der er vel også tendenser til, at det netop er afgørende, hvad psykiske systemer vil med deres ytringer *samtidig med* at disse ytringers virkninger for kollektivet vurderes. (Et eksempel herpå kan være, når massemedierne i høj grad fokuserer på, hvordan f.eks. familier opdrager deres børn og i særlig grad udstiller de tilfælde, hvor forældrenes opdragelse har tvivlsomme virkninger). Netop derfor giver det også mening, når Hagen siger følgende:

> ”Interaktionssystemer har en særlig kapacitet for kollektivdannelse og kollektiv handling, fordi kommunikation om kollektive konsekvenser blandt tilstedeværende konstituerer kommunikationsdeltagerne som offentlighed og aktører på en gang. Det er knapt nok muligt at skelne mellem iagttagelse og handling, og undladelsen af at reagere på en offentlig iagttagelse af afvigelse får dermed betydning som tilslutning til den afvigende handling […] Interaktionssystemernes evne til at binde handlinger til den kollektive side af skellet mellem individuel og kollektiv rationalitet er heller ikke begrænset til kommunikationsparternes direkte fysiske tilstedeværelse. Det er tilstrækkeligt at offentlighed kan mobiliseres, og at den enkelte tager dette i betragtning når han vælger handling. Afvigelser kan praktiseres som hemmeligheder, men dersom hemmeligheder

> bliver kendt af flere og får karakter af "offentlig hemmelighed" befinder aktøren sig i en udsat position. Den som føler sig forurettet eller svigtet, kan så at sige henvende sig direkte til samfundet og kræve sanktioner, men altså ikke uden risiko for sig selv. Nærhed gør kollektiv handling enkel, men også vanskelig" (Hagen 1999:167).

Netop derfor kan "En løsning på dette dilemma […] gå ud på at gøre selve sanktionshandlingen til en kollektiv handling", hvilket f.eks. kan ske ved at lade staten regulere grænserne for kollektiv/individuel rationalitet (Hagen 1999:167-168). Men kan den kollektive rationalitet erstattes af individuel fornuft? I praksis ja, men paradoksalt, fordi:

> "Når den individuelle logik skal gøres til kollektiv fornuft bliver den paradoksal: Det er (kollektivt) irrationelt at være (individuelt) rationel. Af de to normative forventninger er det bare den ene som har potentiale for at blive en social norm, det vil sige, som man offentligt kan kræve de andres tilslutning til. Formålsorienterede fællesskaber tematiserer handlinger som midler til mål, og skiller på det grundlag mellem individuel og kollektiv rationalitet" (Hagen 1999:169).

Et kollektivt formål er dermed et formål, som medlemmerne ikke nødvendigvis har hver for sig, men som de nødvendigvis må have sammen som offentlig iagttagelse (Hagen 1999:169). Her skal det understreges, at det ikke udelukker, at 'individuel fornuft' forsøges at gøres til et kollektivt formål. Individuel fornuft kan gøres til en kollektiv norm og dermed et tema i den kollektive handlings kommunikationssystem, der 'rationelt' begrunder kollektiv rationalitet, men det vil være en norm, der i sig selv dekonstruerer den kollektive handling som system. Dette bliver endnu tydeligere og særdeles vigtigt at huske på, når man egentligt ser på, hvordan Hagen beskriver begrebet rationel solidaritet.

Rationel solidaritet

Interaktionssystemer har en særlig evne til at binde handlinger til kollektive formål qua den gensidige iagttagelse af de kollektive konsekvenser af den enkeltes valg. Det fysiske nærvær gør handlinger synlige og skaber en vis sikkerhed for, at tilslutning til kollektive handlinger følges af andre og synlighed i forhold til, hvornår man evt. skal trække egen tilslutning tilbage. Hagen påpeger, at det samme ikke er tilfældet, når antallet af kommunikationsdeltagere øges. Men i stedet for at fokusere på antallet af kommunikationsdeltagere, kunne man fokusere på samfundets differentiering, og det forhold, at personer indgår i mange interaktioner, der hver især påkalder en særlig opmærksomhed og ikke nødvendigvis kan tilskrives én samlet kollektiv rationalitet. Med en sådan præcisering kan jeg tilslutte mig Hagens antagelse om, at:

> "I moderne samfund uddifferentieres der et eget kommunikationssystem som binder massen til de kollektive formål. Dette kan man så forholde sig konstruktivt til. Den negative årsagstilskrivelse lægger grundlaget for ytringer om positive handlingsforventninger: "Vi må… for at…". Der sættes gang i kommunikation om *forholdet* mellem individuelle ofre og kollektive konsekvenser, om hvad samfundsmedlemmerne bør være villige til at ofre for hvilke kollektive formål og goder. Denne form for kommunikation vil vi kalde *rationel solidaritet*" (Hagen 1999:172).

Hagen beskriver rationel solidaritet, som *det der binder de mange individers handlinger til kollektive formål.* Et kollektivt formål kan f.eks. være vilje til at handle til barnets bedste. Rationel solidaritet er netop ikke en særlig solidaritetsfølelse, men en *symbolsk generalisering* af viljen til at handle for fællesskabet (Hagen 1999:175). Der er ikke tale om en kollektiv bevidsthed men kommunikation, som kan erfares af aktører og som virker strukturerende 'udefra' som forventninger til handling (Hagen 1999:175). Her påpeger Hagen, at alt statens for-

deler formes i *mediet solidaritet* (Hagen 1999:199). *Velfærdsstaten er med andre ord et resultat af en særlig kollektiv rationalitet, formet i kommunikationssystemet handling og i en henvisning til mediet solidaritet*. Den er et produkt af rationel solidaritet. Om denne generaliserede vilje til at handle for fællesskabet siger Hagen:

> ”Solidaritet ordner forholdet mellem forventning og skuffelse som følger af splittelsen mellem individuel og kollektiv rationalitet på en bestemt måde. Den binder individerne i massesamfundet til den kollektive side af differencen *uden* at fjerne konflikten mellem individuel og kollektiv rationalitet fra aktørernes perspektiv” (Hagen 1999:175).

Dét, at solidaritet søger at ordne forholdet mellem forventning og skuffelse, der følger splittelsen mellem individuel/kollektiv rationalitet, antyder igen, at det er vigtigt at være åben, for de mange mulige måder, hvorpå kollektiv rationalitet kan formes. Rationel solidaritet, er således et medium for dannelsen af sociale bindinger, der ikke nødvendigvis fjerner konflikt. Den binder imidlertid individerne til kollektivet på en ”bestemt måde”:

> ”Rationel solidaritet er en form som symboliserer forskellen mellem individuel og kollektiv rationalitet som enhed, som viljen til at give afkald på egne interesser til fordel for det fælles bedste”.
>
> ”Solidaritet som et skel mellem individuel og kollektiv rationalitet binder det sammen, den adskiller, med et ”for at”. For at opnå det ene eller det andet kollektive formål må kollektivmedlemmerne give afkald på forskellige former for individuelle handlingsstrategier. Og formen holder mediet beredt for stadig nye og alternative formdannelser. Kommunikationsdeltagerne kan komme med forslag til nye kollektive formål og diskutere hvilke formål som skal realiseres, hvem som skal bidrage og hvor meget kollektivmedlemmerne skal bidrage med” (Hagen 1999:189).

Enhver antagelse om rationel solidaritet fordrer dermed en iagttagelse af samfundets kommunikation om egne kollektive konsekvenser og formål. Det kræver iagttagelse af kollektiv handlen som kommunikationssystem, og en analyse af, hvordan dette kommunikationssystem er bundet til hhv. legitimeres af en særlig udformning af den rationelle solidaritet. Her spiller massekommunikationsmedierne en særlig rolle. Massekommunikations-medierne konstruerer offentlige meninger: en særlig konstrueret fiktion baseret på en særlig sortering af, hvad der er information/ikke-information, og hvad der gælder som en nyhed/ikke-nyhed, men en reel konstruktion i den forstand, at den anvendes som reference, når der skal skabes tilslutning til særlige kommunikationer i betydningen kollektive handlinger (Hagen 1999:184-185, 187). Massemedierne har således en væsentlig betydning for den fortløbende (de)konstruktion af den rationelle solidaritet.

I den offentlige debat fungerer solidaritet/egoisme ofte som en særlige præference kode, der bevirker, at kollektiv rationalitet foretrækkes. Hvem ønsker ikke at være solidariske, og hvem mener, at egoisme er godt? Skellet mellem solidaritet og egoisme lukker den offentlige debat om kollektive handlinger, fordi kun solidariske ytringer har tilslutningsværdi som offentlig mening (Hagen 1999:192). I praksis er det dog ikke sådan, at individer altid *handler* i overensstemmelse med den kollektive rationalitet og således, at den rationelle solidaritet som medie har indflydelse på alle sammenhænge. Der er ikke noget kausalpres indbygget i den rationelle solidaritet med hensyn til, hvilke handlinger den genererer. Derimod kan man ifølge Hagen forvente, at en forstærkning i den rationelle solidaritet kan lægge et pres på individer i forhold til at kunne håndtere dilemmaer mellem egne hhv. samfundets forventninger og behov

(Hagen 1999:190-91). Dette forudsætter imidlertid, at det via mediet rationel solidaritet er muligt at etablere en kollektiv rationalitet som fordrer, at individer tager stilling til netop sig selv, og dermed også, at individuelle rationaler tematiseres som kollektive projekter i den kollektive handlens kommunikationssystem. Ellers ville dette pres ikke være et pres, *der tvinger til beslutning* - blot en ydre sanktion, der søges undgået. Dette betyder også, at man må antage, at den rationelle solidaritet anvender forskellige former for *overbevisnings- og tilslutningsmekanismer* overfor personer, der ikke handler som forventet. Generalisering af vilje er i sig selv et eksempel. Men også risikokommunikationer, hvis vi husker på, at de netop betjener sig af en sådan form for generalisering (jf. Kapitel 1).

Mens skellet mellem solidaritet og egoisme lukker den offentlige debat om kollektive handlinger, fordi kun solidariske ytringer har tilslutningsværdi som offentlig mening, så har *magt* en tilsvarende effekt for kollektivet som handlingssystem. Rationel solidaritet kan støtte sig til magt med det formål at blive overtaget og få følger for, hvordan adressaterne handler. Først der bliver solidaritet også betydningsfuldt, og magt og solidaritet henviser således til hinanden forstået på den måde, at "det koster mere at sætte sig op mod magten end at bøje sig for den" (solidaritet fører til positive sanktioner), hvilket bidrager til legitimering af kollektivet (den rationelle solidaritet) som handlingsdygtigt (Hagen 1999:193):

> "Magtens forholdsproblem vise sig først i det særtilfælde hvor alters handling er en beslutning om egos handling, og forlanger denne gennem en befaling, et direktiv eller lignende, og hvor dette forlangende har dækning i en potentiel sanktion. Ego overtager alters handling som præmis for egen handling, og det afgørende er at betingelserne ikke ligger i alters beslutning alene, men som bestemmelse af egos handling. Magtens form er ikke noget andet end dette skel mellem udførelse af befalingen og det alternativ som skal undgås. Alternativet er uønsket af begge, men mindre ufordelagtigt for alter end for ego" (Hagen 1999:193).

Individet bøjer sig men forsikres også gennem demonstrationen af den kollektive rationalitet, at dem, der kører på frihjul bliver straffet, hvilket i almindelighed styrker den rationelle solidaritets gennemslagskraft som medium:

> "Magt "lukker" kollektivsystemet som handlingssystem, og motiverer dermed rationel solidaritet i dobbelt forstand: fordi den øger sandsynligheden for at forventninger om kollektive handlinger får følger, og fordi den fremtvinger legitimeringsbestræbelser hos de som ønsker at unddrage sig kollektive forpligtelser" (Hagen 1999:192).

Af ovenstående fremgår det, at legitim magt i systemteorien (og for såvel Parsons som Habermas) er et redskab for kollektiv handling. Magt binder kollektivet og anvendes alment ikke blot overfor de, der afviger fra den kollektive rationalitet (Hagen 1999:194). Den rationelle solidaritet, der støtter sig til magt, giver individet to muligheder: individuelle undgåelsesmuligheder (unddragelse af offentlige forpligtelser) eller kollektiv konfrontation (Hagen 1999:195). I første tilfælde tager individet alene en risiko. I andet tilfælde ligeså, men gennem konfrontation f.eks. ved at spørge til magtens legitimitet, søge alternative formål m.m. Men det kræver evne til at demonstrere, at der er gode grunde hertil, og det kræver, at aktøren kan skelne mellem individuel/kollektiv rationalitet og kan iagttage verden set i lyset af kollektiv rationalitet. Ellers er der kort vej til, at konfrontationer bliver opfattet som private undvigelsesstrategier, der når de kommer "op" i offentlighedens lys, kan stemples som egoisme og tjener som afskrækkende og forlokkende eksempler for andre" (Hagen 1999:195). I disse tilfælde kan det eventuelt ske, at kravet om individuel fornuft bliver et kollektivt formål.

Af ovenstående fremgår det, at kollektiv handling, og hvad der kan inkorporeres under den rationelle solidaritets kode (solidaritet/egoisme som manglende vilje til fællesskabet), har at gøre med forudsætninger for inklusion f.eks. som legitim/illegitim deltager i samfundet. Samfundets inklusionsformer kommer således til syne i de områder, hvor kollektiv handlen fordres, og hvor den rationelle solidaritet bringes i spil. Hvis (velfærds)staten er det politiske systems refleksionssystem og dermed det system, det politiske system anvender til at vurdere og reflektere over sin egen evne til at skabe bindende beslutninger, så kan man sige, at den del af velfærdsstaten, der vedrører socialpolitikken og den sociale lovgivning, er refleksionssystemet for det politiske systems refleksion over staten som refleksionssystem og dermed *den rationelle solidaritets refleksionssystem*. Måske er det netop derfor, at de sociale velfærdsydelser ofte er et kontroversielt emne i denne offentlige debat. Som refleksionssystem tematiserer socialpolitiske kommunikationer den rationelle solidaritets begrænsninger, fordi vilje til fællesskabet er et kriterium og en forudsætning for kollektiv handling men af mange forskellige grunde ikke altid kan demonstreres af dem, som socialpolitisk handling retter sig mod, og heller ikke altid anses som tilstrækkeligt. Dvs. at viljen måske er til stede, men at aktørerne ved deres handlinger afviger fra den generelle måde, hvorpå denne vilje forventes at komme til udtryk. Derfor er der grund til også at kigge særskilt på den del af velfærdsstaten, fordi den i særlig grad tematiserer den rationelle solidaritets konflikt- og risikopotentialer såvel som den rationelle solidaritets begrænsninger. Det er samtidig den del af velfærdsstaten, som Behandlerblikkene iagttager.

Solidaritetens begrænsninger og velfærdsstatens konfliktpotentialer

I overensstemmelse med Hagens begreb om rationel solidaritet starter Luhmann ikke med at spørge, om f.eks. en særlig handling er et udtryk for solidaritet. Han bemærker i stedet, at ”solidarity apparently is a euphemistic term for something which has to be shown to be good” (Luhmann 1994b). Solidaritet har en stabiliserende funktion, og muliggør kollektiv handling, men kan også fungere som “a moral injection”, der slører blikket for, at solidaritet grundlæggende beror på om, systemer er villige til at reflektere over egne negationer. Solidaritet drejer sig ikke om empati eller medfølelse, selvom det kan være et udgangspunkt eller en følge.[346] Dermed rettes blikket mod samfundets ordensproblematikker. Rationel solidaritet kan ses som noget, der genererer mulighed for samarbejde og handlingskoordinering *såvel som* afbrydelser af samarbejde f.eks. som viljen til at sige *nej til individer for fællesskabets skyld*. Hagen beskæftiger sig givet definitionen af velfærdsstaten ikke specifikt med socialpolitik, men siger:

> ”Socialpolitikken er en del af velfærdsstaten som ofte skaber konflikt, og det kan man forstå som en særlig type grænsesættende operationer. Men det handler ikke om en grænseopgang mod markedet, sådan som samfundsforskere ofte synes at tro; konflikten gælder hvem som hører til kollektivet, og hvem som står udenfor. Der drages et skel mellem dem som vil, men ikke kan arbejde og som er berettiget til støtte, og dem som ikke vil, men kan arbejde og derfor ikke fortjener nogen ting. De sidste sættes i første omgang udenfor et fællesskab af alle dem som bidrager til og modtager kollektive goder. De inkluderes så eventuelt i samfundet gennem en altruistisk argumentation, det vil sige gennem referencer til næstekærlighed, medlidenhed, menneskerettigheder eller andre humane grunde for at give også til *de andre*. Men socialpolitikken kan også tematiseres som et spørgsmål om kollektive konsekvenser, for eksempel som bekæmpelse af usædelighed, kriminalitet, slum, smittefare og så videre. Skattebetalerne løser problemer ”for sig selv”, og det drejer sig ikke længere om altruisme, men om solidaritet, om at give

[346] Kritikken går bl.a. på Durkheim. Man kan med rette sige, at Luhmanns etik er kynisk – men ikke urealistisk (Thyssen 1995).

afkald på individuelle fordele for at få kollektive goder, for eksempel tryghed, fred og ro" (Hagen 1999:199).

Hagen betegner dette, som det fænomen, *at samfundsmedlemmernes normer og værdier ligger til højre for velfærdsstaten* (Hagen 1999:200). Skatteborgere lægger mere vægt på sammenhæng mellem indsats og belønning end værdier om solidaritet. Igen må man forstå dette i lyset af velfærdsstatens afgræsning fra markedet (stat/marked). Det er to forskellige økonomiske systemer med hver deres rationalitet, men som gensidigt refererende til hinanden:

"Hverken velfærdsstaten eller markedet henviser til noget absolut eller et fundament uden for sig selv som kan give et grundlag for at skelne mellem dem. Hvis de henviser til noget udenfor sig selv, så henviser de til hinanden og til samfundet, de er funktionelle alternativer til samfundets fordeling af knappe ressourcer" (Hagen 1999:201).

I socialpolitikken kommer samfundets kamp om knappe ressourcer og deres spørgsmål om fordeling i solidaritetens navn på prøve*, og det er også her, at den kollektive rationalitet kommer til syne som et ordensproblem.*

"Politiksystemet har som regel irriterende lidt penge, og den offentlige knaphed er en kollektiv knaphed. Offentlige iagttagelser af begrænsede ressourcer aktualiserer handlinger med hensyn til samfundet som et fællesskab af aktører som er afhængige af hinanden for at løse samfundets problemer. Når funktioner gør krav på skattemidler, gør de samtidig krav på samfundsmedlemmernes solidaritet" (Hagen 1999:253).

Ifølge Luhmann må det politiske system derfor *træffe sine foranstaltninger* konkret som *grænser for hjælp og kompensation* (Luhmann 1990). Han peger her på to centrale udfordringer for politik i velfærdsstaten, der er indbyrdes forbundet. *Den ene udfordring* er at velfærd er et åbent princip, hvorunder i princippet alt kan inkluderes (Luhmann 1990:42). *Den anden udfordring er*, at som følge af dette, sættes velfærdsstaten under et pres for kompensation. Når princippet om velfærd og kompensation anvendes som udgangspunkt for *krav* om kompensation, opstår i samme træk et problem vedrørende omkostningerne hertil, dvs. et økonomisk problem (Luhmann 1990:23) såvel som et problem med at sandsynliggøre, at kompensation er mulig:

"If everything has to be compensated, then this requires compensation, too. The concept and process of compensation become reflexive. But in this way the competence to compensate reaches both its conceptual and material limits and touches on the problem of the competence to compensate for incompetences" (Luhmann 1990:23).

Herfra er der ikke langt til en kritik af velfærdsstatens kapacitet til selv at handle i overensstemmelse med den rationelle solidaritet. I den sammenhæng antager Luhmann, at en primær politisk strategi for håndteringen af dette problem er eksternalisering af selvreferencen, dvs. at sådanne kritikker ikke primært leder til refleksion men til eksternalisering af det, der i grunden kan betragtes som et politisk problem (Luhmann 1990:45). Denne eksternalisering kommer netop til udtryk i uddifferentieringen af administrationen og en lang række velfærdssydelser, som tjener til at øge egen sensibilitet overfor den rationelle solidaritets fordring men samtidig producerer nye former for negation og indifference:

"As a result of this development a plurality of social systems have come into being that combine intense *sensibility to specific questions* with *indifference towards everything else.* The limited

capacity to guide oneself my means of a complex environment is established at different places in different ways but always has to be purchased with indifference in all other respects. Any continuation of this development increases sensibility and indifference at the same time. At it increases *indifference over proportionally* because the indifference to *everything else* must accompany every determination of attention […] In order to adapt to this situation communication remains the sole possibility. And it is questionable whether and how the traditional conditions of successful communication, above all scientifically truth, legally power and money, can satisfy these requirements" (Luhmann 1990:31).

Antagelsen er således, at dette så at sige *blot øger efterspørgslen på alternativer til at stabilisere velfærdsstaten selv.* Dette kan være forskellige programmer, der har til formål styrke kapaciteten til at yde kompensation (f.eks. programmer for videnbaseret metodeudvikling) og endelig i en reduktion af sociale problemer til individuelle problemer, som kollektivet ikke har ansvar for. På den måde kan den rationelle solidaritet bringes ind i en form, hvor der siges *nej til individer for fællesskabets skyld.* Dette bringer imidlertid velfærdsstaten på kollisionskurs med sig selv for så vidt velfærdsstaten baserer sig på realiseringen af politisk inklusion. Man kan næsten sige: gennem eksklusion ekskluderes velfærdsstaten:

"In all these regards, political action in the welfare state has to begin from the fact that the circumstances towards which it directs its efforts are changed in unexpected ways by the effort itself. Politics already is in a position, where it constantly has to deal with *self created realities*. The needs, the unpleasanties, the almost unsolvable problems that it faces are partially its own work […] In the long or short run, the consequence will be a fractured relationship with its own goals" (Luhmann 1990:24).

Spørgsmålet er, hvilke konsekvenser det vil få for velfærdsstaten og dens evne til også at håndtere sociale problemer i den rationelle solidaritets navn? *Kan et resultat blive en spontan reduktion af sociale problemer til individers afvigende adfærd, psyke, eller kropslige og biologiske fejl?* Hagen betegner dette som et eksempel på solidaritetens ontologisering. Også rationel solidaritet skaber ontologier, som en sidevirkning.

"Kommunikation skaber ontologier som sidevirkning. Sociale systemers autopoiesis, at en operation går over i den næste, kræver at systemet irriterer et psykisk system til at skelne mellem kommunikation og handling, og iagttager sig som aktør. Samfundets kommunikation foretager i en forstand spontant en reduktion til individer" (Hagen 1999:69).

I den forstand kan man sige, *at individualisering af sociale problemer er et særligt biprodukt ikke blot af samfundets kommunikation om rationel solidaritet men af samfundets differentiering.* Men findes der da overhovedet handlingsalternativer?

Hagen kritiserer systemteoriens samfundsbegreb for at have en begrænset forståelse af, hvordan samfundet hænger sammen og danner social orden, bl.a. fordi teorien mangler et begreb om samfundet refleksion over sig selv, der involverer, at kollektiv handling er – ikke perfekt – men mulig. I systemteorien opgives alle referencer til et makrokollektiv. Moderne samfund, kan ikke have ét koordinerende centrum, for hvorfra skal helheden iagttages? En følge af dette er, ifølge Hagen, at man kan miste blikket for, at samfundet observerer sig som et kollektiv (selvom dette måske til dels består på en illusion). Samfundet oplever, beskriver og regulerer sig selv som kollektiv handling og har også kollektiv handlingskapacitet gennem staten.

"Både handlingsteoriens og systemteoriens begrænsninger ligger i at helhed og enhed på samfundsniveau, både hos Habermas som det halvvejs umulige, og hos Luhmann som det helt umu-

lige, refererer til en handlingsdygtig helhedsforståelse på individernes niveau. Mere specifikt knytter vi udviklingen af vores alternativ til et centralt og svagt punkt i systemteorien. Luhmann afstår fra at gennemføre, det han selv påpeger som nødvendig, nemlig at fremstille relationer mellem funktionssystemer som observationer" (Hagen 1999:250).

Samtidig kan man sige, at Hagen i projektet med at præcisere Luhmanns teori, måske mister blikket for samfundets problemer med at være et samfund, hvilket ellers på mange måder er den analyse, der oplagt følger Luhmanns dekonstruktion af samfundet som en enhed. Hagen skriver, at "funktionssvigt og velfærdsbehov er to sider af samme sag" (Hagen 1999.254). Man kunne ud fra systemteorien og antagelserne om social differentiering i funktionelt differentierede samfund omvendt antage, at det netop ikke er funktionssvigt men funktionssystemernes autonomi (læs: totalitære former) og dermed funktionsdygtighed, der skaber velfærdsbehov? Og er denne nuance ikke nødvendig at medinddrage, hvis sociologien bør bidrage til at genskabe refleksion over "samfundet, om hvad slags samfund vi lever i, og om at gøre samfundet tilgængeligt for sig selv som fællesskab"? (Hagen 1999:279) Hagen interesserer sig for en generel definition af velfærdsstaten og for at begrebsliggøre dens operationsmåde, men dette sker til dels på bekostning af en iagttagelse af, hvordan velfærdsstatens ikke kun afspejler fællesskab, men også forskellighed som følge af samfundets differentiering. Når man ønsker at studere, hvordan sociale problemer bliver til, så synes det ikke tilstrækkeligt at sige:

" […] at den offentlige økonomi ikke bare er det moderne samfunds centrum, men dette samfundet centrum. Det er som offentlig økonomi at samfundet iagttager sig selv med skellet mellem funktion og ydelse og knytter dette til samfundsmedlemmernes kollektive handlingskapacitet gennem staten. Den offentlige økonomi integrerer kommunikation ved at differentiere efter funktion, og den forholder sig til sig selv, som et samfund i samfundet på den samme måde. Det politiske systems funktion for samfundet er at sørge for kollektiv handlingskapacitet, derfor fortjener det offentlig støtte og ressourcer" (Hagen 1999: 256).

En sådan næsten normativ vurdering blokerer for udforskningen af, hvilke muligheder og begrænsninger der er for udformningen af den rationelle solidaritet i den kollektive handlens kommunikationssystem. Hvis den offentlige økonomi er samfundets centrum, og hvis det hævdes, at funktionssystemer ikke selv skelner mellem "funktion og ydelse, det er det den offentlige økonomi gør, det vil sige at denne funktion er forbeholdt et funktionssystem", er den offentlige økonomi, da det eneste funktionssystem? (Hagen 1999:256). Negligeres da ikke selve differencen stat/marked, som antages at være strukturerende for den velfærdsstaten og dermed også må antages at have virkninger for den kollektive handlingskapacitet? Ender man ellers ikke blot ved at antage, at det er "som skattebetaler og modtager af velfærdsstatslige ydelser at det moderne menneske integreres i samfundet som handlingsfællesskab" (Hagen 1999:255), og overser man så ikke, at der er forskel på skattebetalere og på, på hvilke præmisser personer er modtagere af velfærdsstatslige ydelser? Det synes her vigtigt at holde fast i at det kollektive handlings kommunikationssystem også er et system, hvor konflikter kan opstå og hvor den rationelle solidaritets handlingskapacitet også viser sine begrænsninger.

Luhmann siger netop om konflikter: *Kun de frie kan sige nej fordi der ikke følger nogen konflikt af denne grund* (Luhmann 2000:457).[347] Det betyder, at konfliktkommunikation kan be-

[347] Luhmann ser konflikt som noget, der kan opstå som følge af en modsigelse mellem to systemer og som noget, der, på samme måde som kollektiv handlen, involverer dobbeltkontingens. Modsigelse er ikke en logisk fejltagelse men et uomgængeligt element i sociale systemers autopoiesis: "et aspekt ved menings selvreference, idet enhver mening indeholder negligeringen af sig selv som mulighed" (Luhmann 2000:421). Modsigelse er da et element i det sociales paradoksale grund. En konflikt er kendetegnet ved, at den "syntetiserer to kommunikatio-

tragtes som en form, nogle kan deltage i - andre ikke. Muligheden for at tematisere en konflikt i den kollektive handlings kommunikationssystem rummer således en inklusions/eksklusions-problematik, hvor personer eller systemer har forskellig adgang til at afgøre, om noget f.eks. er et socialt eller et individuelt problem. At kunne deltage i konfliktkommunikation forudsætter som minimum, at man kan holde konflikten op som en mulighed, der udgør risiko for den anden, f.eks. "Dersom ingen reagerer så følger…". I den sammenhæng afhænger opmærksomheden overfor *sociale* problemer af, om særlige interaktioner opnår en relevans, der overskrider interaktionen og tematiserer den som et socialt problem. Konflikter tager form som fremstillingen af temaer og begivenheder f.eks. via organisationer, hvis "opgave er at udvælge og opvurdere enkeltkonflikter" f.eks. sociale problemer, som samfundsmæssigt betydningsfulde (Luhmann 2000:454). I funktionelt differentierede samfund kan man derfor forvente, at der også eksisterer 'skranker' for hvem, der kan tematisere konflikter og sager, der bør gøres noget ved.

Hagen foreslår her, at dét, der kan bidrage til refleksion over velfærdsstatens muligheder og begrænsninger, er "nogen som kan iagttage os udefra" f.eks. sociale bevægelser (Hagen 1999:276). Men det forekommer uklart, hvad det er, sådanne bevægelser kan bidrage med, hvis den offentlige økonomi er samfundets centrum. Det gør det svært at tænke sig handlingsalternativer. I stedet for at tale for noget udefrakommende, vil jeg foreslå *Refleksiv Inklusion*. Der er tale om et begreb, der alene indtil videre bygger på ovenstående teoretiske fremstillinger.

Refleksiv inklusion

Refleksiv Inklusion betegner en anden ordens iagttagelse af den rationelle solidaritets muligheder og er dermed et muligt resultat af kollektive handlen og kollektiv rationalitet. *Det betegner det blik, der ser, at også den rationelle solidaritet producerer sine ontologier*. Teoretisk støtter det sig til antagelsen om, at sociale systemer bidrager til at producerer de problemer, de selv iagttager, og at dette kan relateres til ikke blot problemer 'derude' men også systemproblemer givet en specifik system/omverden-difference. Det taler for en refleksion over

---

ner, som selv hver især er sociale synteser af tre selektioner", og på den måde for en tid – som en modsigelse - overtager kommunikationen. Konflikter er (også) hverdagsfænomener, der opstår overalt og for det meste klares hurtigt. Men i deres grundform er de parasitære og fungerer som den negative version af dobbeltkontingensen: Jeg gør ikke, hvad du ønsker, når du ikke gør, hvad jeg ønsker. Her synes Luhmann at være inspireret af Simmels analyser af konflikt (Simmel 1904). Han siger: "Konflikter er følgelig sociale systemer, der er præcist udarbejdede efter mønsteret for dobbelt kontingens, og de er højt integrerede socialsystemer, fordi der er en tendens til, at al handling i konteksten af et modstandsforhold bringes ind under modstandsforholdets synsvinkel: Er man én gang gået ind i en konflikt, så findes der knap nok længere tilstrækkelige skranker for dette systems integrationskraft" (Luhmann 2000:451) Når konflikter også har en egen integrationskraft bliver det muligt at studere konflikten som særlige fænomener, ikke blot som et forhold vedrørende desintegration, men et særligt uddifferentieret socialt system, der specifikt anvender kommunikationens mulighed for at sige nej. Integrationskraften består i, at enhver kan aktualisere alle muligheder, som er ufordelagtige for andre: Det som skader dig, gavner mig. Konflikten tenderer her til at lægge beslag på en hel del opmærksomhed og kan over tid sløre blikket for dens grund. En konflikt er netop ikke afbrydelse af kommunikation, men opretholdelsen af et særligt kommunikationssystem. Dens destruktive kraft ligger imidlertid ikke i selve konflikten men i forholdet til det system, hvor konflikten fandt anledning: familien, ægteskabet, socialforvaltningen, arbejdspladsen, loven, en anden person eller et andet samfund. Dens varighed og indhold afhænger af, de/t system/er der iagttager og hvilket beredskab for håndtering af konflikter, disse har til rådighed (Luhmann 2000:451). Afhængigt heraf kan konflikten være et særligt element i kollektiv handlen, som ikke nødvendigvis i alle henseender er destruktiv, men leder til en stabilisering af netop den kollektive handlen som kommunikationssystem. Det kræver dog at konflikten holdes op som en mulighed, hvis indhold kan forhandles.

denne difference og den negation, som en sådan producerer. *Videnskabeligt handler begrebet om at "introducere negationen for det negerende system"* (Luhmann 1994). Om Refleksiv Inklusion har en relevans for samfundet afhænger af, om samfundets systemer er villige til at se de begrænsninger, de selv producerer. Her gælder naturligvis også de begrænsninger, som produceres i den rationelle solidaritets navn. *Refleksiv Inklusion er dermed et begreb, der fordrer en villighed til at belyse de problemer, der f.eks. også opstår som følge af en udbredt opfattelse af, at samfundet bør gøre noget med det formål at sikre barnets bedste.*

Som begreb yder Refleksiv Inklusion en analytisk mulighed for at undersøge betingelserne for rationel solidaritet. Ikke blot som den kommer til udtryk i den kollektive handlings kommunikationssystem, men også de konsekvenser, som den får i de socialsystemer, der forventes at omsætte den rationelle solidaritet til konkrete beslutninger og forventninger til handlinger. Et udgangspunkt for Refleksiv Inklusion kunne f.eks. være spørgsmålet: *Kan idealet om forebyggelse af fremtidige problemer i sig selv bidrage til, at sociale problemer opstår og produceres i nutiden?* Det leder til en analytisk opmærksomhed omkring, hvilke konkrete *handlingsalternativer* den kollektive handlings kommunikationssystem producerer, og hvilke konsekvenser det har for de socialsystemer, der skal beslutte, hvad der kan inkluderes eller ekskluderes som et socialt problem, der bør gøres noget ved. Det leder opmærksomheden hen på empirisk iagttagelse af socialsystemers problemidentifikationer og -håndteringer og skærper opmærksomheden på, at inklusion ligesom velfærd fungerer som et åbent princip. Den kollektive handlings kommunikationssystem kan kommunikere, at nogen har ret til politisk opmærksomhed eller inklusion, men gør det ikke altid klart *på hvilken måde* (Luhmann 1990:39). Som princip stiller inklusion vide grænser for den rationelle solidaritet, uden at synliggøre, på hvilken måde – dvs. under hvilke forudsætninger – inklusion kan ske. I forhold til solidaritet med familier og børn med sociale problemer, så er det nemt at antage og tilslutte sig, at rationel solidaritet omfatter nødvendigheden af at forebygge børns problemer. Tilsvarende er det nemt for iagttagere af velfærdsstaten, at forarges over familier, der ikke samarbejder om at løse de problemer, de har og over socialarbejdere, som ikke er i stand til at producere omkostningseffektive løsninger. Men kender vi overhovedet præmisserne for hvilke handlingsalternativer, der er til rådighed og hvorfor? Denne afhandlings analyser kan muligvis bidrage til en klarlægning af disse forhold og bidrager således i sig selv til en yderligere formgivning af begrebet. Refleksiv Inklusion støtter sig den analyse, der netop synliggør*, på hvilken måde inklusion/eksklusion formes som følge af den måde, hvorpå samfundets socialsystemer iagttager.* Dermed peger begrebet på de systemer, der anvender velfærdsstaten og forventer, at det er i disse forskellige systemer, og kun dér, at alternativer kan opstå. Det gælder de politiske systemer men også Behandlerblikkene.

Delkonklusion og perspektivering

I dette kapitel har jeg forsøgt at opstille nogle begreber og metodologiske retningslinier for, hvordan sociale problemer kan studeres. Udgangspunktet var en diskussion af amerikanske og skandinaviske perspektiver på sociale problemer. Denne diskussion gav anledning til en identifikation af en række udfordringer for et sociologisk perspektiv på sociale problemer. Ikke mindst gav diskussionen anledning til en problematisering af den manglende udforskning af og forklaring på den relative kontingente relation mellem forhold/handlen. Jeg efterspurgte her et sociologisk perspektiv på sociale problemer, der ikke forskyder dette problem til normative forventninger, men netop formår at inddrage den kompleksitet og kontingens vedrørende sociale problemer, der reflekteres videnskabeligt såvel som i samfundet. Det skulle samtidig være et perspektiv, der gør det muligt at se handlingsalternativer som mulige men

ikke givne. I grunden drejer det sig om en udforskning af forudsætningerne for det kompleks, der udtrykkes i nyere amerikanske og skandinaviske definitioner af sociale problemer, hvor sociale problemer betragtes som en "uønsket social situation, som der er en udbredt opfattelse af, at der bør gøres noget ved gennem kollektiv handlen".

Efterfølgende forsøgte jeg med afsæt i Luhmanns sociologi at redegøre for, hvordan man kan anskue sociale problemer samt de metodologiske konsekvenser heraf. Denne redegørelse hhv. operationalisering kan i kort form sammenfattes som følgende:

En "uønsket situation" opstår, når det erfares, at et problem ikke umiddelbart lader sig løse men må løses, fordi det udgør et systemproblem. Dette bygger på antagelsen om, at der findes autopoietiske selvreferentielt lukkede systemer, der opererer i en iagttagelse af forskellen mellem system/omverden, og at sådanne systemers basale problemer vedrører kompleksitet og kontingens. Den metodologiske *konsekvens er, at afhandlingens analyser undersøger, hvordan systemer opererer med henblik på at håndtere sådanne problemer*, og dette relaterer sig direkte til den funktionelle metodologi. Den første analyse af Behandlerblikkene er et eksempel på, hvordan en sådan analyse kan komme i gang.

Sociale problemer vedrører og kan identificeres som kommunikationsproblemer. Dette bygger på antagelsen om, at det er frugtbart at skelne mellem psykiske/sociale systemer og kommunikation/handling. En "uønsket *social* situation" opstår, når sociale systemer får problemer med at iagttage øvrige sociale og psykiske systemer og at producere bindende forventninger til adfærd, dvs. skabe forudsætninger for handlingskoordinering. *Den metodologiske konsekvens er, at afhandlingens analyser undersøger, hvordan kommunikation kommunikere om, hvad der er problematisk/uproblematisk, og hvad der regnes for hensigtsmæssig handlen. Det gør den for at relatere det til systemers system/omverden-differencer,* og dvs. Behandlerblikket. På den måde undersøges forudsætningerne for at løse sociale problemer.

Ligeledes er det kun ved at iagttage kommunikationer, at man kan begribe, hvordan der opstår en "udbredt opfattelse af", at der bør gøres noget ved en uønsket social situation. Når der tales om en "udbredt opfattelse" af, at der eksisterer en uønsket social situation, der bør gøres noget ved, foreslås det, at dette generelt må ses i lyset af samfundets orden og de ordensproblemer, den producerer. Når samfundet beskrives som funktionelt differentieret, og man anvender begrebet om evolution (social forandring), leder det til en antagelse om, at uønskede sociale situationer i dag opstår som følge af kompleksitetsproblemer. Funktionelt differentierede samfund producerer negation, og sociale problemer opstår når negationen af negationen bliver et problem. Her bliver uvidenhed og uforudsigelighed et problem, og således erfarer funktionelt differentierede samfund i stigende grad sociale problemer, som det kun i begrænset omfang er i stand til at reagere adækvat på, fordi de opstår som følge af netop negation. Problemer bliver behandlet som (nye) fremtidsproblemer, og der efterspørges sikker viden om, hvordan handlinger kan føre til en løsning af sociale problemer. Det antages som følge heraf, at dét, der er *styrende* for, om der opstår en udbredt opfattelse af, at noget er et socialt problem, der kalder på kollektiv handling, er forekomsten af problemer der kan relateres til samfundet selv, og at det kommer til syne som risikokommunikationer. Hvorvidt dette er tilfældet må bero på en empirisk iagttagelse.

Det antages, at sådanne risikokommunikationer tematiserer inklusion/eksklusions-betingelser, der generelt støtter sig til semantikken om individets individualitet som en særlig værdi eller norm. For så vidt denne antagelse holder, opstår sociale problemer i en *bekymring for risikoen*

for manglende individualitet i betydningen utilstrækkelig, unormal eller problematisk set i forhold til, hvad der forekommer eftertragtelsesværdigt, normalt og uproblematisk. Om dette er tilfældet vil analyserne vise.

Det antages også, at værdien om individets individualitet kan anvendes til at identificere samfundets sociale differentieringsformer. Samfundet differentierer mellem de personer, der kan tilskrives en socialt acceptabel individualitet, og de der ikke kan. Individets individualitet er samtidig det, der betinger forskellen normalitet/afvigelse og inklusion til lidelse. Antagelsen er også, at funktionelt differentierede samfund integrerer stærkere på eksklusionsområdet, og at en transformation fra eksklusionsområdet til inklusionsområdet afhænger af samfundets refleksion, dvs. evne til at reflektere over dets egne negationer. *En metodologisk konsekvens heraf er, at afhandlingens analyser har et særligt blik for, hvordan systemer qua kommunikationer om, hvad der er problematisk/uproblematisk, genererer særlige inklusion/eksklusionsbetingelser og særlig antagelser om normalitet/afvigelse.*

Det antages endelig, at velfærdsstaten er et muligt men ikke givet svar på funktionelt differentierede samfunds ordensproblemer. Velfærdsstaten begribes som et refleksionssystem for det politiske system, der gør det muligt opretholde en forventning om, at det politiske system kan iagttage og træffe kollektivt bindende beslutninger på vegne af samfundet. Via velfærdsstaten kompenserer det politiske system for de negationer, funktionelt differentierede samfund producerer, og velfærdsstaten er derfor lig realiseringen af *politisk* inklusion. Velfærdsstaten fordeler ressourcer og er et resultatet af og reproducerer sig selv i kommunikationssystemet kollektiv handlen. Kollektiv rationalitet er en medieret form for kommunikation, der produceres i dette kommunikationssystem. Medieringen sker i mediet solidaritet, der er en symbolsk generalisering af viljen til at handle for fællesskabet. Rationel solidaritet betjener sig i udgangspunktet af legitim magt. I forhold til socialpolitikken, der i særlig grad iagttager samfundet fra eksklusionssiden, produceres imidlertid et pres på den rationelle solidaritet. Politisk betyder det, at man på trods af princippet om inklusion, må sætte grænser for hjælp og kompensation ikke mindst af økonomiske grunde. Samtidig må man håndtere problemet med inkompetence til at kompensere for manglende kompetence i håndteringen af samfundets sociale problemer. Som en følge af dette systemproblem kan den rationelle solidaritet også bringes på en form, hvor der siges nej til individer for fællesskabets skyld. Dette kan f.eks. komme til syne som en spontan reduktion af sociale problemer til individer. Hvorvidt dette er tilfældet og potentielt kommer til syne i analyserne af Behandlerblikkene står indtil videre åbent.

Ovenstående skitserede teoretiske perspektiver danner rammen for afhandlings videre analyser på flere måder. *For det første* angiver de metodologiske forudsætninger for afhandlingens analyser. *For det andet* uddyber de Kapitel 1 og skaber en bred teoretisk refleksionsramme for de efterfølgende analyser af Behandlerblikkene.

Når det danske samfund siden dannelsen af velfærdsstaten har håndteret samfundets ordensproblemer gennem iagttagelser af problematiske familie og har set barnet som et billede på samfundets fremtidige muligheder, og når der i dag eksisterer en udbredt opfattelse af, at barnet har behov for omsorg og for at blive hørt som individ, kan det ses som en semantisk (dvs. kulturel) form, der har opnået status i det kollektive handlingssystem som rationel solidaritet. Det er alment accepteret og anerkendt, at det er fornuftigt, at samfundet bruger ressourcer på at gribe ind, når børn ikke trives, dels fordi barnet betragtes som et særligt individ, der står uden for samfundet (det skal beskyttes), og fordi barnet samtidig er et individ, der i fremtiden ønskes at indgå på solidarisk vis i samfundet. *Man kan nærmest sige, at den rationelle solida-*

ritets problemer (egoisme/solidaritet) projekteres i barnet som billedet på samfundets fremtidige mulighed som samfund. Kollektiv handlen, kollektiv rationalitet og den rationelle solidaritet er imidlertid abstrakte og generaliserede begreber, der kan anvendes til at sige noget om, hvordan det er blevet muligt, at familier og børn er blevet inkluderet politisk og retligt via velfærdsstaten som grupper/personer, samfundet bør tage hensyn til. Derimod siger begreberne ikke præcist, *på hvilken måde* familier og børn inkluderes og angiver dermed heller ikke rækkevidden af den rationelle solidaritet. Dette er imidlertid interessant, for så vidt det også gælder, at kollektiv handlen netop ikke kun er betinget af retlige kommunikationer og heller ikke blot kan reduceres til politisk økonomi.

Den videre analyse af Behandlerblikkene kan måske bidrage til en anden ordens iagttagelse af den rationelle solidaritet, og dette er præcist, hvad begrebet Refleksiv Inklusion betegner. Også den kollektive rationalitet producerer sine ontologier vedrørende sociale problemer, ligesom der kan opstå konflikt om, hvad der er et socialt problem. Politisk inklusion til at definere og fremstille noget som et socialt problem er også betinget af inklusion til f.eks. organisationer, der kan udvælge og opvurdere konflikter såvel som sociale problemer. Ikke alle har adgang til at definere, hvornår noget f.eks. er et socialt eller individuelt problem. Refleksiv Inklusion betegner her i første omgang en anden ordens iagttagelse af den rationelle solidaritet og baserer sig på den samledes teoretiske fremstilling i dette kapitel. Videnskabeligt forudsætter begrebet, *at negationen introduceres for det negerende system*. For samfundet forudsætter Refleksiv Inklusion, at socialsystemer er villige til at iagttage deres egne begrænsninger. Som begreb leder det iagttagelsen hen på socialsystemers problemidentifikationer og problemhåndteringer og beskæftiger sig med betingelserne for inklusion/eksklusion og normalitet/afvigelse. *Det stiller skarpt på betingelserne for den rationelle solidaritet.* Disse betingelser skal vi se på i næste kapitel, som vedrører analysen af, hvordan *Behandlerblikkene* iagttager familier og børn, og hvilke konsekvenser det i første omgang for inklusion/eksklusion til normalitet/afvigelse.

Kapitel 4

Behandlerblikket:

Iagttagelser af familier og børn

Med afsæt i det foregående vil jeg nu præsentere den anden analyse af Behandlerblikkene. Den belyser forskningsspørgsmålet *1b: Hvordan iagttager familiebehandlingsinstitutionerne familier og børn?* Sammen med den første analyse af Behandlerblikket er denne analyse et element i undersøgelsen af, hvordan familiebehandling fungerer, samt hvilke forudsætninger den har for at løse sociale problemer. Der skal knyttes nogle indledende bemærkninger til analysen, der refererer tilbage til tidligere teoretiske og empiriske iagttagelser.

I kapitel 1 opstillede jeg en antagelse om, at samfundets orden og ordensproblematikker allerede tidligt med dannelsen af velfærdsstaten er blevet reflekteret og til dels håndteret gennem en iagttagelse af familiens tilstand og barnet som et billede på samfundets fremtidige muligheder. I den sammenhæng opstillede jeg også en forsigtig antagelse om, at risikokommunikationer vedrørende barnet i særlig grad betjener sig af en semantik om barnets behov for omsorg og kærlighed. Med udgangspunkt i sociologiske iagttagelser af familier forslog jeg, at man kunne se dette, ikke blot som en solidarisk handling overfor børn, men også som en håndtering af de dilemmaer og problemer, som inklusion til både arbejdsmarkedet og familielivet producerer for individer. Eller sagt med andre ord: de muligheder og det pres, som den funktionelle differentiering og semantikken om individets individualitet også medfører, f.eks. muligheden for og kravet om at realisere sig på arbejdsmarkedet, skaber et pres på familien, der gør det svært i alle sammenhænge at begrunde intimrelationer som noget, der producerer positive erfaringer for individet. Tesen var, at stigende opmærksomhed omkring barnets behov for kærlighed også fungerer som en kompensation for det forhold, at samfundets ikke altid producerer muligheder for opretholdelsen af intimrelationer. Jeg foreslog, at dette i samme træk producerer en øget opmærksomhed på kærlighedens obligatoriske former. Set i forhold til *barnet* drejer dette sig om forpligtelsen til at elske barnet, *politisk* om et forstærket krav om, at forældre elsker deres barn på en rigtig måde, *socialretligt* om nødvendigheden af at gribe ind med henblik på at forebygge risiko for skade, i *socialt arbejde* om dannelsen af begreber som forældreevne og risikoen for omsorgssvigt.

Med afsæt i kapitel 3 kan vi nu reflektere disse iagttagelser i relation til begrebet rationel solidaritet. Via kommunikationssystemet kollektiv handlen er der over tid formet en kollektiv rationalitet, der består i, at det anses som fornuftigt, at samfundet udviser vilje til at ofre ressourcer og at handle med henblik på at sikre børns velfærd. Gennem (social)politisk inklusion har børn fået ret til kærlighed og omsorg hhv. ret til at blive beskyttet mod en eventuel skade i fremtiden som følge af mangel på samme. Samtidig kan man betragte dette som en kompensation for det forhold, at samfundet - qua dets organisering - ikke af sig selv iagttager barnets behov for f.eks. omsorg og kærlighed. At negationen af negationen er blevet et politisk pro-

blem, kan ses ved, at det i de seneste år er blevet synligt, at velfærdsstaten har begrænset kapacitet til at løse børns sociale problemer. Risikoen for at lade noget ude af syne er blevet et problem. Nødvendigheden af at yde (omkostnings)effektivt socialt arbejde på basis af sikker viden om virkninger af indsatsen er i de senere år blevet markeret politisk og viser samtidig, at også den rationelle solidaritet har begrænsninger. Anbringelsesproblematikken illustrerer dette politiske problem og viser, at politikerne aktuelt står overfor de udfordringer, som Luhmann påpeger i sin analyse af politik i velfærdsstaten. Set overfor denne problematik kunne vi i den første analyse i Kapitel 2 se to Behandlerblikke, der begge tilkoblede sig en semantik om nødvendigheden af at forebygge sociale problemer. Deres ydelse er at lære forældrene at blive gode nok forældre for barnet hhv. at undersøge, om det er muligt specifikt set i lyset af forældrenes omsorgsevne/evne til at løfte forældreopgaven. Begge så barnet som begrundelsen herfor, ligesom at forebyggelsen af skadevirkninger for barnet så at sige udgjorde den generelle målestokke for indsatsens værdi..

Den analyse, som præsenteres i dette kapitel er en første iagttagelse af, hvordan den rationelle solidaritet formgives af de socialsystemer, der med deres beslutninger bidrager til den konkrete fordeling af velfærdsstatens ressourcer. Jeg afsluttede kapitel 3 med at reflektere over inklusion som et åbent princip, der netop ikke siger noget om, *på hvilken måde* nogen inkluderes til f.eks. velfærdsstatens ressourcer. I dette kapitel skal jeg udforske dette ved at se på, hvordan familiebehandlingsinstitutionerne iagttager familier og børn. Hvilken relation dette har til de tidligere refleksioner, kan analysen selvsagt kun demonstrere.

Analysestrategiske og metodiske overvejelser

Analysen drejer sig om at undersøge, hvordan familiebehandlingsinstitutionerne iagttager familier og børn. Datamaterialet for denne analyse er:

- Interviews med ledere af familiebehandlingsinstitutionerne
- Dokumenter der beskriver familiebehandlingsinstitutionerne
- Journaler
- Datamateriale oparbejdet via deltagende observation i møder m.m.

Datamaterialet er således det samme som dét, der blev anvendt i den første analyse, men er i forhold til denne analyse kodet på anden vis. I den første analyse blev det synligt, at de to Behandlerblikke kan beskrives som funktionelle ækvivalente. En central forskel mellem institutionerne er, at de håndterer samme systemproblem forskelligt: problemet med at iagttage begge sider af forskellen undersøgelse/behandling og at undersøge forandringsprocesser, de selv udgør en forudsætning for. På Familiegaarden er dette problem blevet håndteret gennem dannelsen af et komplekst program for undersøgelse og vurdering, der sammen med værdier for den gode omsorg, gør det muligt at undersøge og vurdere forældrenes omsorgsevne hhv. risici for barnet. I Kærnehuset er problemet blevet håndteret gennem dannelsen af værdier og programmer, der bidrager til refleksion over behandlerrollen. I første omgang resulterer dette i, at de to Behandlerblikke betoner hhv. en ontologisk og ikke-ontologisk iagttagelse af sociale problemer. Konkret betyder det f.eks., at Familiegaarden eksplicit beskriver, de konkrete forventninger til familier og børn man har, når man undersøger og vurderer. I Kærnehuset forholder det sig modsat. Her forekommer i stedet eksplicitte værdibaserede forventninger til, hvordan man som behandler agerer i forhold til og reflekterer over sine egne forventninger til familier og børn. Disse forskelle mellem Behandlerblikkene forsøgte jeg at reflektere og afprøve i forbindelse med kodningen af datamaterialet til analysen i dette kapitel. De endelige

kodninger er synliggjort i Bilag 24. Da de er dannet på basis af en relativ kompleks iagttagelse af forskellige differencer, der kom til syne i datamaterialet, skal jeg forsøge at forklare, hvordan de er blevet til.

Datamaterialet fra begge institutioner blev først gennemlæst med henblik på at identificere kommunikationer, der iagttog *familien*. Her blev det klart, at der forekom ganske få sådanne kommunikationer. De, der forekom, var hovedsageligt inddraget i den første analyse og var generaliserede betragtninger af familien og dens forudsætninger for at være en familie f.eks. almindelig/ualmindelig, sund/usund. I datamaterialet alment var det således kendetegnende for begge institutioner, at kommunikationer om familien var latente. Jeg skal senere komme ind på, hvordan man kan begribe social latens men her i første omgang blot markere, at social latens ikke er noget usynligt eller ubevidst. Social latens betegner *noget socialt muligt, som endnu ikke er kommet til udfoldelse* (Luhmann 2000:392). At kommunikationer om familien var latente, betød ikke, at kommunikationer om familien ikke forekom, men de forekom sjældent og/eller kun i særlige situationer, hvor specifikationen af, *hvad* der blev betragtet som f.eks. en almindelig/ualmindelig familie, var afhængig af en anden meningsform. Dette gav anledning til en formodning om, at familiens mulighed for at blive en familie (at komme til udfoldelse socialt som noget, der kan inkluderes som værende en familie), afhænger af noget andet. Her kom fire differencer til syne i begge institutionernes kommunikationer, men på forskellig måde.

I Familiegaardens kommunikationer blev det *for det første* synligt, at kommunikationen angav forskellige forventninger til *personer med særlige roller* f.eks. forælder, voksen, barn. Kommunikationen skelnede således mellem voksen/forælder/barn. Jeg antog, at dette kunne være et tegn på, at familiens mulighed som familie socialt set afhænger af, hvorvidt familien er i stand til at konstituere sig i reference til semantikken om individets individualitet: kun når forventninger til *særlige personbundne roller* imødekommes, kan familien komme til udfoldelse. *For det andet* angav Familiegaardens kommunikationer, hvad disse forventninger bestod i. Dette kom til udtryk i kommunikation om god/dårlig *følelsesmæssig tilknytning og kærlighed*, *stimulation og opdragelse, struktur og stabilitet*. Sådanne kommunikationer kan ses som elementer i Familiegaardens iagttagelse af det, jeg i Kapitel 1 betegnede som *Obligatorisk kærlighed*, dvs. (forældrenes) forpligtelse til at elske (barnet) på en særlig måde. Derfor blev datamaterialet fra Familiegaarden kodet i relation til 1) de empiriske kategorier: ”Følelsesmæssig tilknytning og kærlighed”, ”stimulation og opdragelse”, ”struktur og stabilitet”, der tilsammen udtrykker forventninger til *forældre* og 2) yderligere forventninger til personer med særlige roller dvs. kategorierne ”voksen” og ”barn”. Disse kategorier valgte jeg at placere som subkategorier til kategorien ”Obligatorisk kærlighed”, der i sidste ende kan henføres til en særlig iagttagelse af ”Familien”.

For datamaterialet fra Kærnehuset var udgangspunktet lidt anderledes. I en første gennemlæsning af datamaterialet blev det på den ene side synligt, at også her angav kommunikationen, at der forekom forventninger til personer med særlige roller - især ”voksne” og ”forældre”. På den anden side angav kommunikationen ikke, hvad disse forventninger bestod i set i relation til barnet, *netop* fordi Kærnehuset ikke på samme vis som Familiegaarden opererer med eksplicitte værdier for, hvad der er godt for barnet. I en gennemlæsning af datamaterialet blev det imidlertid synligt, at sådanne iagttagelser af, hvad der er ønskværdigt for barnet, forekom i *journalerne*. Selvom det datamateriale, der belyser Kærnehuset iagttagelser af positive/negative forhold for barnet er mindre omfangsrigt, så er det dog karakteristisk, at sådanne iagttagelser netop produceres i journalerne. I forhold til kodningen betød det, at datamaterialet

først blev kodet ud fra 1) kategorierne ”forælder”, ”voksen”, ”barn”, dvs. i henhold til særlige forventninger til personer med særlige roller. Det kodede materiale blev derefter gennemlæst med henblik på at identificere Kærnehusets iagttagelse af, hvad der forekommer ønskværdigt for barnet. Jeg valgte her at operere med tre tværgående kategorier: ”At tage ansvar for barnet”, ”Omsorg for barnet” samt ”At styrke barnets identitet”. Disse kan ligeledes betragtes som subkategorier til kategorien ”Obligatorisk kærlighed”, der i sidste ende kan henføres til en særlig iagttagelse af ”Familien”.

Man kan sige, at kodningen af datamaterialet fra Kærnehuset fulgte en analytisk bevægelse, der var modsat den, der fandt sted i forbindelse med kodningen af datamaterialet fra Familiegaarden. Dette skyldtes en iagttagelse af forskelle mellem kommunikationer; forskelle der gav mening set i forhold til den første analyse. Det forhold, at Kærnehusets iagttagelser af, hvad der er en ønskværdig familie for barnet, ikke forekommer i daglige behandlingskommunikationer men i journalerne, kan indikere, at Kærnehuset i den daglige behandlingskommunikation forsøger at opretholde en ikke-ontologisk tilgang til sociale problemer men i sidste ende må vurdere, hvad der kan betegnes som en acceptabel familie for barnet, dvs. netop i journalerne. Det kan også indikere, at Kærnehuset ikke blot iagttager familien som en social latent mulighed, der endnu ikke er kommet til udfoldelse, men qua denne forskydning til journalkommunikationer, også holder *betingelserne* for denne mulighed latent i de daglige behandlingskommunikationer. Den første analyse viste netop, at Kærnehuset ser det som væsentligt, at familierne *selv* definerer og således selv sætter betingelser for deres egen familiekultur. Set i forhold til ovenstående har jeg valgt, at analyserne skal fremstilles således, at de synliggør disse systemspecifikke forskelle.

Det tredje forhold, der blev synligt, var, at tid havde betydning. Konkret drejede dette sig om, at forskellige forventninger til personer og roller dukkede op på en særlig måde på forskellige tidspunkter, hvor i særlig grad en skelnen mellem før/efter *indflytningen* forekom markant. Derfor er datamaterialet for hver institution kodet i hht. en kategori, der betegner dette forhold: ”At flytte ind på den rigtige måde” hhv. ”At trække i arbejdstøjet”. Disse kategorier betegner også *et fjerde forhold*, nemlig at institutionerne leverer en anden iagttagelse end de iagttagelser, der forekommer før indflytningen, og som andre har foretaget. Derfor blev journalerne, der også rummer kommunikationer, der ikke kan relateres til Behandlerblikket, kodet ud fra en skelnen mellem Behandlersystemet/omverdenen. På den måde er der opretholdt en klar og brugbar skelnen mellem, hvornår det er og hvornår det ikke er Behandlerblikket, der iagttager.

Først præsenteres analysen af Familiegaarden, dernæst analysen af Kærnehuset. Hver analyse rummer *tre delanalyser*, der direkte kan relateres til ovenstående kodninger. Den første delanalyse identificerer den problemhorisont, som omverdenen præsenterer for institutionerne. Her er alene anvendt den del af journalerne, der er produceret af sagsbehandlerne og øvrige professionelle *før* indflytningen. Denne delanalyse betegner selvsagt ikke Behandlerblikkets iagttagelser af familier og børn, men er en forudsætning for at forstå, hvilken kompleksitet Behandlerblikket præsenteres for. Den baserer sig på en meningskondensering af de referater af journalerne, der metodisk er beskrevet i Kapitel 1. Den anden delanalyse identificerer Behandlerblikkets iagttagelse af familien ved indflytningen. Endelig identificerer den tredje delanalyse Behandlerblikkets iagttagelse af familier og børn med særlig vægt på, hvad der regnes for problematisk/uproblematisk, ønskværdigt/ikke ønskværdigt. Der laves en sammenfatning af de tre delanalyser, og efter analysen af både Familiegaarden og Kærnehuset præsenteres en delkonklusion og perspektivering. Her gives der en generaliseret beskrivelse og sammenlig-

ning af de to Behandlerblikkes iagttagelser af familier og børn sat i relation til inklusion/eksklusion til normalitet/afvigelse.

Familiegaarden

På Familiegaarden betragtes det at diskutere en familie som noget, der består af "mange forskellige dele". Familien beskrives som "et puslespil", der skal samles til et "billede" og det er dette i udgangspunktet ikke færdige eller kendte billede, der gør diskussionerne om familierne så svære¨.[348] En første mulig brik i dette billede er familiernes journaler.

Problembeskrivelser – familien kommer til syne

Det var kendetegnende for de familier, der boede på Familiegaarden under dataindsamlingen, at deres børn var blevet synlige for de sociale myndigheder, da de var ufødte (2 familier) eller ved fødslen (1).[349] Kun i en af familierne var barnet ældre - ca. 1½ år. I alle tilfælde opstår der en "bekymring" for barnet hos sagsbehandleren eller andre professionelle, der følges af en underretning og/eller en række handlinger og vurderinger fra sagsbehandlers side, der resulterer i, at muligheden for et ophold på Familiegaarden bliver aktuel. Det varierer, hvordan denne bekymring opstår, men groft set opstår den på baggrund af informationer indhentet før eller efter bekymringen indtræffer.[350] I nogle tilfælde rummer journalerne således udtalelser lavet før bekymringen for barnet indtræffer. Disse er udtalelser lavet af forskellige professionelle, som forælderen tidligere har været henvist til eller har været i kontakt med f.eks. psykoterapeut, psykiatriske konsulent, socialpædagog eller sundhedsplejerske.[351] I nogle tilfælde er der også (eller alene) en lang række udtalelser indsamlet efter bekymringen for barnet er indtruffet.[352] Disse er ligeledes udtalelser, erklæringer og attester, evt. sammendrag heraf, lavet af professionelle f.eks. misbrugskonsulenter, psykologer, musikterapeuter, plejepersonale, overvågere af samvær, læger, dagpleje, familiekonsulenter, støttepædagoger, ankestyrelsen.[353] Dertil kommer referater af samtaler m.m. lavet af sagsbehandlerne selv.

Journalerne leverer en beskrivelse af familien og sagsbehandlernes bekymringer, der kan betegnes som kompleks og præget af forskellighed med hensyn til de informationer, der ligger til grund. Det skal vi se nærmere på.

Familiens forhold

I journalerne beskrives familiernes sociale, økonomiske og demografiske situation med forskellig vægt på forældrenes:

---

[348] Bilag F, paragraf 7.

[349] Under dataindsamlingen boede der 5 familier bestående af 6 voksne med i alt 4 børn i alderen 0-3 år på Familiegaarden. Der var altså udpræget tale om småbørnsfamilier. 4 familier gav mig lov til at læse deres journaler. Undervejs flyttede en familie fra Familiegaarden og en ny familie blev indskrevet. Denne familie gav sit samtykke til, at jeg kunne deltage i et visitationsmøde, men denne families journaler er ikke inkluderet i undersøgelsen.

[350] Det fremgår af alle journaler, at forældrene har haft en eller flere samtaler med sagsbehandler, men det fremgår ikke eksplicit nogen steder, at der er igangsat en § 38 undersøgelse.

[351] Bilag Familie 1, paragraf 3-21, Bilag Familie 2, paragraf 3-21, paragraf 25-55, Bilag Familie 5, paragraf 3-103.

[352] Bilag Familie 4, Bilag Familie 5.

[353] I dette tilfælde baserer Ankestyrelsens afgørelse sig på en lang række akter, der ikke figurerer i den journal, som var tilgængelig på Familiegaarden.

- Flytninger[354]
- Forældremyndighed og forsørgelsespligt[355]
- Samlivsforhold/samlivsproblemer (vold, utroskab, skilsmisser)[356]
- Boligforhold[357]
- Erhvervserfaring (tilknytning til arbejdsmarkedet)[358]
- Uddannelse[359]

Det fremgår, at alle forældrene er ekskluderede fra arbejdsmarkedet, og flere har ikke haft nogen længerevarende tilknytning hertil. De har i de fleste tilfælde ingen erhvervsuddannelse.[360] På den baggrund kan man sige, at forældrene er ekskluderet fra at deltage i et væsentligt samfundsområde og qua den sparsomme uddannelse har ringere chancer for inklusion hertil. De befinder sig i eksklusionsområdet. Det er desuden kendetegnende, at flere er flyttet mange gange i deres liv, har haft usikre og/eller dårlige boligforhold og i perioder ingen egen bolig. To af forældrene er enlige kvindelige forsørgere. Disse oplever, at de har haft ustabile og problematiske samlivsforhold.

I journalerne lægges der vægt på at beskrive, om forældrene har det, der kan betegnes som følgeproblemer eller ophobning af problemer f.eks misbrug, dårligt helbred, ensomhed og isolation.[361] Det fremgår, at forældrene har en del af disse problemer. Flere har haft et længerevarende hash- eller alkoholmisbrug. Nogle har helbredsproblemer, og enkelte har psykiatriske og/eller somatiske diagnoser eller et sygdomsbillede, der har givet anledning til, at sådanne diagnoser er blevet vurderet som mulige. Nogle oplever angst f.eks. for at blive ensomme.[362]

I journalerne bemærkes det også, om familierne tidligere er blevet tilbudt eller har modtaget foranstaltninger f.eks. hjemmehos, dagtilbud for mødre, udvidet sundhedsplejerske, aflastningsfamilie, psykologhjælp eller terapi.[363] Det beskrives ligeledes, om forældrene har andre børn, der af en eller anden grund ikke kan være i hjemmet eller er anbragt uden for hjemmet.[364] Alle forældrene har på en eller anden måde modtaget sådanne sociale ydelser.

I journalerne lægges der også vægt på forældrenes oplevelser af barndommen og den familie, de er vokset op i f.eks. oplevelsen af konflikter og problemer i opvæksten, skilsmisser, vold og misbrug i barndomshjemmet, skoleskift og flytninger, sygdom og dødsfald i familien.[365]

Endelig bemærkes det, hvordan forældrene oplever deres situation: hvordan de ser sig selv i forhold til omverdenen og deres psykiske velbefindende. Det fremgår her, at flere af forældrene oplever, at de er "disfavoriserede" og har ulige chancer, at de er bærere af en særlig

[354] Bilag Familie 1, Bilag Familie 5.
[355] Bilag Familie 1, Bilag Familie 2.
[356] Bilag Familie 2, Bilag Familie 4.
[357] Bilag Familie 1, Bilag Familie 2, Bilag Familie 5. En enkelt familie har ejet egen bolig (Bilag Familie 5).
[358] Bilag Familie 1, Bilag Familie 2, Bilag Familie 5. En forælder har en egentlig erhvervsuddannelse men har haft ustabil tilknytning til arbejdsmarkedet og er på dette tidspunkt arbejdsløs (Bilag Familie 5).
[359] Bilag Familie 1, Bilag Familie 2, Bilag Familie 5.
[360] Kun en af forældrene har en erhvervsuddannelse.
[361] Bilag Familie 1, paragraf 9, 41, 47, 78, Bilag Familie 2, Bilag Familie 5, Bilag Familie 4. I den sammenhæng lægges der vægt på, om familien har et netværk f.eks. venner eller familie.
[362] Bilag Familie 2, Bilag Familie 4.
[363] Bilag Familie 1, paragraf 21, Bilag familie 5.
[364] Bilag Familie 1, 4.
[365] Bilag Familie 1, 2, 4, 5.

”byrde”, og at deres liv er præget af modgang. De oplever, at de er blevet svigtet eller udnyttet af andre og i nogle tilfælde, at de har svært ved at lade andre komme tæt på af angst for at blive såret.[366] Det fremgår også, at flere af forældrene slås med angst, træthed, tomhed, eller en ”sort følelse i brystet”. Nogle har forsøgt at begå selvmord.[367] Alle forældrene har således en oplevelse af, at de på forskellige måder har et kompliceret forhold til omverdenen og føler sig socialt og psykisk belastede.

Ovenstående fortæller, at forældrene på Familiegaarden i udgangspunktet er hårdt pressede såvel økonomisk som socialt. Forældrene oplever, at de er disfavoriserede eller har et problematisk forhold til deres omgivelser og giver udtryk for, at de lider på et mere personligt eksistentielt plan. Udover dette synliggør journalerne en bekymring for barnet. Denne bekymring er central i forhold til at forstå, hvad det er myndighederne forventer, at Familiegaarden skal yde. Derfor vil jeg i det følgende give en kort beskrivelse af denne bekymring.

Bekymringen for barnet

Bekymring 1: Sagsbehandleren har en samtale med en forælder omkring det barn, der er anbragt uden for hjemmet. Her bemærker sagsbehandleren, at forælderen er højgravid: hun ”har plukveer”, ”maven sidder lavt”, og hun har ”en lille mave”. Sagsbehandleren bemærker samtidig, at forælderen (stadigvæk) har et misbrug. En psykoterapeut har tidligere vurderet, at forælderen kunne komme ud af misbruget ved en ”intensiv misbrugsbehandling”. Dette behandlingsforslag blev imidlertid ikke realiseret, og forælderen har ikke af sig selv været i stand til at stoppe misbruget. Hun mener dog ikke, at dette nu vil være et problem og oplever, at kommunen er ”ude på at trække” hende ned. Sagsbehandleren vurderer, at forælderen er ”uforstående” overfor, at misbruget udgør et problem for det ufødte barn og vurderer, at hun er ”urealistisk”. Vedkommende kontakter derfor forskellige sygehuse og forælderens læge for at undersøge, om forælderen har haft kontakt til sundhedssystemet, hvilket ikke er tilfældet. Sagsbehandleren kontakter andre sygehuse for at forhindre, at forælderen undgår de sociale myndigheder ved at vælge et andet fødested. Barnet fødes med abstinenser, og et tværfagligt team inddrages. Teamet bemærker, at forælderen gerne vil have ”hjælp til at komme ud af misbrug” og i øvrigt er ”omsorgsfuld”, ”tilsidesætter egne behov”, ”overholder aftaler” og har ”potentiale til at blive god mor”. Det bemærkes også, at hun er ”ked af at blive overvåget”. Teamet vurderer, at støtte i hjemmet ikke er tilstrækkeligt, og at forælderen skal have hjælp til ”mor/barn relationen”. Derimod mener teamet ikke, at forælderen skal have misbrugsbehandling før eventuelt senere. Begrundelsen er, at hun ”giver udtryk for egen vilje til at komme ud af misbrug”.[368]

Bekymring 2: Sagsbehandleren modtager en henvendelse fra en socialpædagog, der har kontakt med en kvinde. Af henvendelsen fremgår det, at kvinden er gravid. Tidligere udtalelser fra en psykiatrisk konsulent samt socialpædagogens beskrivelse giver anledning til, at sagsbehandleren bekymrer sig. Den psykiatriske konsulent vurderede, at kvinden har depressive træk, der minder om ”borderlinestruktur”. Denne så medicinsk behandling som en mulighed men vurderede, at kvinden primært havde brug for at lære at ”agere bedre socialt”. Socialpædagogen vurderer nu, at kvinden skal have støtte og ”ro og omsorg til at forberede sig til at blive mor”, og at det skal undersøges, hvorfor hun ”fortæller historier”. Det bemærkes, at hun

[366] Nogle af de ord, der beskrives som forældrenes egne er ”disfavoriserede”, ”syndebuk”, ”svigtet, misbrugt og forladt”, eller at ”alt går familien imod” (Bilag Familie 1, Bilag Familie 2, Bilag Familie 4, Bilag Familie 5).
[367] Bilag Familie 1, 2, 4.
[368] Bilag Familie 1.

er ”motiveret for hjælp”. Den primære anledning til sagsbehandlerens bekymring er disse to udtalelser. Sagsbehandleren bemærker, at kvinden ikke synes, at det er et problem med graviditeten, men er ”interesseret i hjælp” og ”glæder sig” til at blive mor.[369]

Bekymring 3: Et barn fødes med abstinenser. Sygehuset har mistanke om, at barnet lider af føtal alkoholsyndrom. Barnet behandles for abstinenser men føres under behandlingen bort af forældrene. Da barnet bringes på skadestue af forældrene i ”en livstruende tilstand”, beslutter myndighederne at tvangsanbringe barnet på en institution. Forældrene forsøger at føre barnet bort fra institutionen og anker tvangsanbringelsen. Ankestyrelsen vurderer, at der er ”åbenbar risiko” for, at barnet lider skade hos forældrene, og at forældrene ikke ”er i stand til at varetage barnets særlige behov for omsorg og støtte […] ikke har tilstrækkelig indlevelse i og forståelse for barnets vanskeligheder”. Det afgøres, at barnet forsat skal være tvangsanbragt, og at samværet med barnet skal være overvåget i en periode. Det overvågede samvær begrundes med, at forældrene er indstillede på at deltage i en forældreevneundersøgelse. Forældrene gennemgår en omfattende psykologundersøgelse. Formålet med undersøgelsen er at fastlægge, om forældrene har evne til at opfylde barnets behov, samarbejde med professionelle, evne til at forandre sig, at få beskrivelse af den mest hensigtsmæssige indsats overfor barnet.[370] Psykologen vurderer, at ”man kan ikke udelukke at far vil være i stand til at opfylde barnets behov”, at han ”nok vil kunne forandre sig”, og er ”modtagelig” f.eks. overfor terapi, men at det afhænger af hans evne til at indgå i et samarbejde, og at dette samarbejde må udvikle sig ”i en atmosfære af gensidig fortrolighed”. Psykologen vurderer også, at det ikke kan udelukkes, at mor ”med tiden vil kunne være i stand til at opfylde barnets behov”. Psykologen påpeger imidlertid, at barnet har udviklingsmæssige behov, der bevirker, ”at der skal særdeles meget støtte til, før det kan lykkes”, og at mors evne til at imødekomme dette er afhængig af, hvorvidt far kan støtte hende. Eftersom far ”jo ikke resten af livet alene kan have barnet som indhold i sit liv; men at han også på sigt må tilknyttes arbejdsmarkedet igen”, vurderer psykologen, at der er ”grund til bekymring for de muligheder”, som mor har. Psykologen anbefaler, at samværet udvides, så forældrene bliver aflastningsforældre for barnet med den begrundelse, at det kan ”tilfredsstille både forældre og barn”. Psykologen anbefaler også, at barnet gives en ”mere struktureret pædagogisk indsats” med henblik på at træne barnets kognitive, motoriske, sociale og sproglige funktioner, og at dette skal ske uden for hjemmet. Endelig anbefales det, at forældrene afprøver deres færdigheder i en ”realistisk ramme” evt. med brug af Marte Meo og/eller på et familieværksted. I samme periode, men efter at forældrene har gennemgået psykologundersøgelsen, iværksættes der foranstaltninger i forhold til barnet (terapi, fysioterapi, musikterapi), og der produceres en række udtalelser om barnets udvikling. Man kan generelt sige, at de professionelle vurderer, at barnet er præget af ”en generel forsinkelse i sin udvikling”, at udvikling sker ”langsomt”, og at der fordres store krav til ”stimulation og opvækstmiljø”, fordi barnets vanskeligheder vil påvirke ”livslangt”. Der indhentes yderligere udtalelser fra professionelle vedrørende forældrene, og der iværksættes yderligere udredninger af barnet. Dette forløb er kendetegnet ved, at myndighederne har besluttet ikke ”at træffe endelige beslutninger på nuværende tidspunkt”. Det fremgår, at sagsbehandleren er uenig med psykologen på en række punkter og vurderer, at psykologundersøgelsen ikke ”i tilstrækkeligt omfang har kunnet fastslå om forældrene magter opgaven”. Sagsbehandleren oplever også at have stået for ”skud” personligt og professionelt og bemærker, at forældrene aktivt lægger ansvaret for barnets anbringelse over på kommunen i form af klager. Sagsbehandleren beslutter

[369] Bilag Familie 2.

[370] Psykologundersøgelsen bestod af forskellige tests, samtaler med forældrene, observation af samspil med barnet samt samtaler med centrale aktører i forhold til forældrene og barnet.

til sidst at tilbyde familien et ophold på en familieinstitution. Det bemærkes, at forældrene ønsker at komme på en anden institution end den, kommunen anbefaler.[371]

Bekymring 4: En sundhedsplejerske foretager en underretning på baggrund af observationer foretaget i barnets hjem. Barnet beskrives som "ukritisk" og med en "unormal kontaktform" til fremmede mennesker. Sundhedsplejersken bekymrer sig, fordi dette "ofte er tegn på tidlig skade i de sociale kompetencer". Desuden bemærkes det, at barnet er undervægtigt, ikke tager på og ikke får alderssvarende mad. Det bemærkes, at den ene forælder ikke ser, at barnet f.eks. er tørstigt, at madplaner ikke tages til efterretning, at hjemmet er "beskidt" med madrester på borde og gulve, utøj og røgfyldte lokaler. Sundhedsplejersken er bekymret for barnet og bekymret over forældrenes "vurdering af barnets behov og evner". Underretningen behandles ikke, og det fremgår ikke af journalerne hvorfor.[372] Samarbejdet med sundhedsplejersken genoptages imidlertid efter nogle måneder, og barnet kommer i dagpleje. Sundhedsplejersken bemærker, at barnet går rundt og siger "mad, mad", er sygt, sløvt, beskidt, i ufuldstændig påklædning og ikke har alderssvarende legetøj. Hjemmet beskrives nu som "ekstraordinært rodet og beskidt". Sagsbehandleren indhenter udtalelser fra dagplejepædagogen, der beskriver barnet som "ukritisk" med "pludselige og uventede reaktioner": "voldsom, skubber, rykker i hår, bider, banker hoved i mur og gulv". Dagplejepædagogen bemærker, at forældrene ikke aflæser barnet, ikke reagerer, men er positive og vil samarbejde. Barnet indlægges på et tidspunkt på sygehuset, og der indhentes udtalelser fra læger og dagplejepædagog om forløbet. De professionelle udtrykker bekymring over at skulle overlade barnet i forældrenes varetægt. Sagsbehandleren har samtaler med forældrene, og der tilknyttes en familiekonsulent og en støttepædagog til familien og barnet. Sagsbehandleren vurderer på baggrund af familiekonsulentens og støttepædagogens udtalelser, at "barnets sundhed og udvikling er truet", og at det ikke har været "muligt at skabe større forandringer ikke så store forandringer, at barnet kan holde til at bo hjemme. Barnet får ikke den nødvendige pleje og omsorg". Sagsbehandleren vurderer, at barnet ikke trives fysisk og psykisk, er "frustreret" og ikke forstår, hvad der foregår. Det bemærkes, at barnet stadig bliver afleveret beskidt og i utilstrækkeligt tøj i dagplejen, men at forældrene er "meget lydhøre overfor råd" og er "opmærksom på de ændringer der sker". Derfor vurderer sagsbehandleren, at "familien under intensiv "oplæring" vil kunne opkvalificeres i forhold til forældrerollen".[373]

Sammenfatning: Problembeskrivelser

Hvis man sammenfatter ovenstående, så sandsynliggør journalerne *for det første*, at forældrene befinder sig i eller oplever sig selv som i en sårbar position i samfundet, præget af:

- En relativt omfattende eksklusion fra en række samfundsområder
- Oplevelsen af ustabile samlivsforhold
- Flytninger og dårlige boligforhold
- En ophobning af problemer relateret til misbrug, helbred etc.
- Afhængighed af hjælp
- Oplevelsen af at være svigtet, misbrugt og disfavoriseret
- Personlig lidelse

[371] Bilag Familie 4.
[372] Det fremgår andetsteds, at familien flytter, men det fremgår ikke af journalen.
[373] Bilag Familie 5.

For det andet synliggør journalerne, at bekymringen for barnet opstår i relation til dels barnets adfærd og/eller bekymringen for forældrenes evne til at tage vare på barnets behov. Der er forskel på, om bekymringen primært støtter sig til en forudgående viden om forældrenes problemer eller til barnets problemer. Tilsvarende er der forskel på, hvorvidt forholdet til forældrene i undersøgelsesfasen bedømmes som præget af samarbejde eller konflikt. Endelig er der forskel på, i hvilken grad sagsbehandleren betoner nødvendigheden af støtte og behandling og/eller undersøgelse af forældreevne. I alle tilfælde drejer bekymringen sig dog om, at sagsbehandleren har en formodning om, at barnets trivsel kan være truet i en sådan grad, at der er risiko for at barnet lider skade, med mindre noget gøres. *Journalerne tematiserer således en risikoproblematik.* Fælles for de fire bekymringer er også, at der *ikke* er truffet en endelig beslutning om, hvorvidt forældrene er i stand til at tage vare på deres børn på sigt, og at sagsbehandleren i mere eller mindre grad erfarer *usikkerhed* i forhold til, om dette er muligt. Det er denne risikoproblematik og den usikkerhed, der er forbundet hermed, som Familiegaarden forventes at kunne håndtere, når en familie flytter på Familiegaarden. På Familiegaarden sker dette i første omgang ved, at man overfor sagsbehandleren og forældrene opstiller forventninger til en fremtidigt ophold og af den vej forsøger at etablere bindende beslutninger, dvs. et grundlag for handlingskoordinering.

At flytte ind på den rigtige måde

Når en familie visiteres til Familiegaarden kan det ses som en kommunikationsproces, hvor muligheden for et ophold på Familiegaarden bliver afprøvet. Dét, der afprøves, er om familien matcher Familiegaardens målgruppe. Først derefter afholdes det egentlige visitationsmøde, typisk på institutionen, og i dette tilfælde med amtet som den formelle mødeindkalder. Visitationsmødet markerer, at beslutningen om, at familien kan flytte ind på Familiegaarden, *er truffet* på det rette administrative, juridiske og behandlingsmæssige grundlag. Men formålet med visitationsmødet er også at lave en "aftale" med forældrene og sagsbehandleren om opholdet på Familiegaarden.[374] Visitationsmødet bidrager således også til, at der opstilles saglige, sociale og tidsmæssige forventninger til det fremtidige ophold. Det sker for det første skriftligt på den måde, at det i referatet beskrives, hvad sagsbehandleren og forældrene forventer, at familien skal få ud af et ophold på Familiegaarden. For det andet afprøves det, hvorvidt sagsbehandleren og ikke mindst forældrene har den indstilling, der skal til, for at et ophold på Familiegaarden kan blive godt. For Familiegaarden drejer det sig om forudsætningerne for en "bæredygtig kontakt".[375]

En bæredygtig kontakt

Såvel myndighederne som Familiegaarden har en forventning om, at der kan være forskellige "forståelser" af, hvorfor familien skal på Familiegaarden, og at det er vigtigt at få etableret en fælles forståelse.[376]

At journalerne fremgår det, at i forhold til alle de familier, der boede på institutionen, blev der i anbringelsesprocessen lagt vægt på – både fra sagsbehandlerens og forældrenes side - at forældrene skulle have støtte og hjælp til deres "vanskeligheder" som forældre.[377] I et enkelt

[374] Bilag O, paragraf 20.
[375] Bilag O, paragraf 47.
[376] Bilag O, paragraf 28.
[377] Bilag Familie 1, paragraf 95,125, 151,152,153,154,156, 161, Bilag Familie 2, paragraf 84,85,91, 98, 99, Bilag Familie 4, paragraf 613, 614,615 Bilag Familie 5, paragraf 366-367, 371.

tilfælde vurderes det eksplicit som vigtigst.[378] Selvom der lægges vægt på støtte og hjælp til at føre forældrene "sammen med barnet", så foretager Familiegaarden altid en vurdering af, "om det kan blive godt nok".[379] Tyngden på vurdering varierer imidlertid. For to familiers vedkommende gives der eksplicit udtryk for, at sagsbehandleren forventer en vurdering af forældrenes "omsorgsevne" og i et af disse tilfælde, at dette er "meget vigtigt". Her uddybes det f.eks. med et ønske om en "god beskrivelse af barnet", "observation af samspillet" mellem barn og forældre samt en opstilling af støttebehov, "hvis ikke barnet skal med hjem". I dette tilfælde lægges der også vægt på, at barnet får særlig støtte. I begge tilfælde gives der udtryk for, at barnet skal anbringes, "hvis det ikke går".[380]

I de tilfælde, hvor der lægges vægt på støtte og hjælp frem for undersøgelse af omsorgsevne, beskrives opholdet som "frivilligt". Her er der tale om familier, som af myndighederne beskrives som "samarbejdsvillige" og som havende "mange ressourcer", og hvor sagsbehandleren forventer, at de kan "blive ved med at udvikle sig i en positiv retning".[381] Det drejer sig om de tilfælde, hvor der er "muligheder i et mere intenst arbejde med forældreevnen".[382] I de tilfælde, hvor der eksplicit lægges vægt på undersøgelse af omsorgsevne, betones "usikkerhed om, hvorvidt det vil kunne gå", og en "tvivl om, hvorvidt det kommer til at blive godt nok for barnet".[383] Der er tale om familier, hvor samarbejdet med myndighederne har været vanskeligt, enten fordi forældrene har udøvet modstand og/eller har modvilje mod at blive "overvåget". Her beskrives opholdet som en "chance".[384]

Der forekommer altså variation i den besked, som forældrene og også Familiegaarden får af myndighederne. Variationen kan beskrives som en variation i, hvordan sandsynligheden for hhv. positive/negative sanktioner (set fra forældrenes side) tematiseres. Spørgsmålet om sikkerhed/usikkerhed på forældrenes muligheder for udvikling af forældreevne spiller en væsentlig rolle. Jo *mere* sikre myndighederne er på, om forældrene har forældreevner, desto *mere* lægges der fra myndighedernes side vægt på støtte, hjælp og udvikling af ressourcer med henblik på at forældrene skal blive sammen med barnet. Jo mere *usikre* myndighederne er på om forældrene udgør en risiko for barnet, des mere lægges der vægt på at opholdet er en chance. *Muligheden for at undgå negative sanktioner i form af barnets anbringelse uden for hjemmet, kan på den måde relateres til særlige chancer for at aktualisere positive sanktioner.*

I visitationsprocessen formuleres denne chance som muligheden for en "bæredygtig kontakt". Udover at forældrene skal matche det formelle inklusionskriterium for at komme på Familiegaarden ("vanskeligheder med forældrerollen"), så er der også særlige forventninger, der angiver forskellige chancer for, at forældre potentielt kan profitere af et ophold i *fremtiden*. En bæredygtig kontakt er derfor netop noget andet end de formelle inklusionskriterier.

Vilje til at arbejde for at lære at blive en bedre forælder

Forudsætningen for en bæredygtig kontakt er, at forældrene ved, hvad opholdet går ud på, og hvad der forventes. For myndighederne og Familiegaarden bliver det vigtigt at få præciseret,

[378] Bilag Familie 2, paragraf 73.
[379] Bilag O, paragraf 30, 35.
[380] Bilag Familie 1, paragraf 97, 126, 128, 157, 163 Bilag Familie 4, paragraf 568, 582, 583, 589, 590, 622, 623, 626.
[381] Bilag Familie 1, paragraf 82, Bilag Familie 2, paragraf 92,93.
[382] Bilag Familie 5, paragraf 351.
[383] Bilag Familie 1, paragraf 96, og Bilag Familie 4, paragraf 587.
[384] Bilag Familie 2, paragraf 94.

at det ikke kun drejer sig om ”at være sammen med sit barn” eller at have et sted at bo, men ”at det handler om at få mulighed for at øve sig i at være en familie” og om at ”lære barnet at kende”.[385] Derfor bemærkes det, hvis forældrene selv giver udtryk for, at de har behov for at lære, er ”indstillet” på og udviser ”forståelse for”, at de skal ”arbejde”.[386] Tilsvarende bemærkes det, hvis forældrene forestiller sig, at der ikke er forskel på at lære noget hjemme og på Familiegaarden og således ikke tillægger Familiegaarden er særlig betydning, og det bemærkes, hvis forældrene mener, at problemerne ”overdrives” og bedst løses ved, at ”man får lov at være i fred”.[387] Det tillægges således en positiv værdi – som noget ”flot” - hvis forældrene tilkendegiver, at de godt selv ved, at de har behov for hjælp og synes, at det er en god ide at komme på Familiegaarden, selv om det er en ”stor opgave”.[388]

Hvis forældrene ikke viser, at de kan se, at de har et problem og har behov for hjælp, vurderer Familiegaarden, at det måske er fordi, de er ”bange” for at blive set på eller bange for at miste kontakten til barnet men også, at de ikke ser realiteten og måske er ”problemfornægtende”.[389] Hvorvidt forældrene udviser en vilje til at arbejde for at lære – og dermed forandre sig - synes at være en vigtig forudsætning for en bæredygtig kontakt. På Familiegaarden forsøger man at iagttage, om forudsætningerne for en sådan kontakt er til stede ved kommunikativt at afprøve, om forældrene selv kan se, at de har et problem.

Vilje til at udholde kontrol

En bæredygtig kontakt forudsætter ikke blot, at forældrene har vilje til at arbejde for at lære men også vilje til at udholde kontrol. Det gælder formel kontrol f.eks. urinprøvekontrol. Men det gælder også vilje til at udholde den kontrol, der følger med det at være på Familiegaarden og blive observeret af professionelle og andre familier. Derfor bliver det for Familiegaarden vigtigt at forberede forældrene på, at de ”vil føle sig overvåget” og vil finde det ”vanskeligt at bo så tæt sammen med andre mennesker hele tiden”, men også at indgyde forældrene en vilje til at falde til, ”finde sig til rette og lære folk lidt at kende” så der kan arbejdes ”målbevidst”.[390] Familiegaarden anbefaler derfor, at familierne bliver på Familiegaarden de første 3-4 weekender, og kan i særlige tilfælde, når det skønnes nødvendigt, indstille til sagsbehandleren, at denne anbefaling bliver et krav, der strækker sig over længere tid. En forudsætning for en bæredygtig kontakt er således, at forældrene udviser vilje til at arbejde for at lære ved at udholde kontrol, og det kan de konkret gøre ved at indgå i tæt kontakt med de øvrige familier og medarbejderne Familiegaarden. Dette er samtidig en forudsætning for at kunne arbejde ”målbevidst”.

Vilje til at være glad for barnets skyld

Betydningen af at arbejde målbevidst skal ses i lyset af, at der er nogle former for ”liv i huset”, som Familiegaarden har rigeligt af og ikke ”savner”.[391] På Familiegaarden er man klar over, at nogle forældre opfatter et ophold ”som en straf”. Nogle forældre kan derfor være ”slemme” overfor andre familier og have en ”negativitet”, der skyldes, at de har det hårdt, er

[385] Bilag O, paragraf 24, 28, 49.
[386] Bilag Familie 4, paragraf 560, 565, 600.
[387] Bilag Familie 5, paragraf 344, paragraf 352-358.
[388] Bilag O, paragraf 55.
[389] Bilag Familie 5, paragraf 352-58, 362.
[390] Bilag Familie 1, paragraf 112, Bilag Familie 4, paragraf 594-596, 631, 649.
[391] Bilag O, paragraf 53.

pressede og måske har fået "andre beskeder".[392] Dette står i modsætning til forældre, der opfatter et ophold som et tilbud, "en god ide", "en sød tanke" og som "en hjælp. 100 pct. ".[393] Det anses som positivt, hvis forældrene, på trods af, at de synes, at opholdet er "lidt lang tid" og "hjemme er bedst", er indstillede på at bruge tiden fornuftigt og at se opholdet som nyttigt på sigt.[394] Det bemærkes således positivt, hvis en forælder viser "glæde", har "humor", ikke er "vred" og kommer på Familiegaarden "med et mål om at være med barnet". Ligeledes bemærkes det som positivt, hvis en forælder i stand til "at holde glæden" og være åben, hvis vedkommende føler sig presset.[395] En måde, hvorpå forældrene kan udvise vilje til at arbejde for at lære, er således ved, at de, på trods af at de må udholde kontrol, er i stand til at udvise glæde og optimisme. På den måde er en forudsætning for en bæredygtig kontakt også viljen til at undgå konflikter *for barnets skyld*.

At samarbejde ved at indlede sig på tvangen frivilligt

Ovenstående kan ses som en forventning om, at det er positivt for opholdet, hvis forældre er i stand til at gøre opholdet på Familiegaarden til en "chance", de frivilligt tager imod, fordi det er bedst for barnet. Måden, hvorpå forældre kan dette, er ved at udvise en vilje til at lære og ved at de, på trods af kontrol og pres, udviser glæde og optimisme modsat vrede, angst og konfliktfyldt kommunikation. Derfor bemærkes det, hvis forældre siger, at de kun har sagt ja til Familiegaarden "fordi de ikke turde andet",[396] og derfor bemærkes det, som i ovenstående, hvis en forælder er glad og ser opholdet som 100 pct. hjælp. Allerede i forbindelse med visitationen søges opholdet således formuleret som en mulig hjælp, således at risiko for tvang potentielt kan undgås i fremtiden. Hvis forældrene er i stand til at anvende denne iagttagelse, dvs. kan se opholdet som en hjælp, er der grundlag for et samarbejde. I forhold til forældre, hvor der lægges vægt på undersøgelse, hvor der er usikkerhed på, om det går, hvor det eksplicit fremhæves, at barnet måske skal anbringes, lægges der således eksplicit vægt på, at der forventes et "samarbejde", også "hvis det ikke går". Der lægges her vægt på at fortælle, at der er "beboere der ikke flytter fra Familiegaarden med deres børn, men at det som regel sker i enighed",[397] dvs. at anvendelse af tvang netop er undgået. Jo mere alvorlig beskeden er, jo mere usikre og bange forældrene virker, des mere ekspliciteres forventninger om et sådant samarbejde.

Sammenfatning: At flytte ind på den rigtige måde

I forbindelse med visitationen forsøger Familiegaarden at danne forudsætninger for en "bæredygtig kontakt". Der opstilles saglige, tidsmæssige og især sociale forventninger til, hvad et ophold på Familiegaarden går ud på. Familiegaarden forsøger med andre ord at træffe socialt bindende beslutninger, der angiver forventninger til, på hvilke forudsætninger forventninger til opholdet kan indfries. *Visitationen tjener således også til at øge sandsynligheden for handlingskoordinering.* Disse forventninger til forventninger handler om måden hvorpå parterne – og især forældrene – skal indstille sig på at være på Familiegaarden. De angiver chancer for at opnå positive versus negative sanktioner. Udover at forælderen skal matche de formelle inklusionskriterier for at komme på Familiegaarden, så viser visitationsprocessen, at der er særlige forventninger, der angiver chancer for, at forældre potentielt kan profitere af et ophold. En

[392] Bilag O, paragraf 51, Bilag T, paragraf 9.
[393] Bilag O, paragraf 39, 38, 55.
[394] Bilag O, paragraf 49.
[395] Bilag O, paragraf 51, 53.
[396] Bilag Familie 5 paragraf 368.
[397] Bilag Familie 4, paragraf 586, 635.

bæredygtig kontakt er derfor netop noget andet end de formelle inklusionskriterier, fordi det angiver kriterier for, hvorvidt opholdet *i fremtiden* vil resulterer i positive/negative sanktioner for forældrene.

På Familiegaarden forøger forældrene deres chancer for at få noget ud af opholdet og i sidste ende at realisere positive sanktioner, hvis de udviser en vilje til at være på Familiegaarden på en særlig måde. Det indebærer, at forældrene udviser *vilje til at arbejde for at lære at blive en bedre forældre* og dermed vilje til at forandre sig. Det sker i første omgang ved, at forældrene kommunikativt giver udtryk for, at selv kan se, at de har et problem. En forudsætning er også, at forældrene udviser en *vilje til at udholde kontrol* med det formål at kunne arbejde målbevidst. At arbejde målbevidst indebærer, at forældrene på trods af kontrol, har *vilje til at udvise glæde af hensyn til barnet*. De skal undgå konflikt. Barnet og viljen til at ville barnet er således på en gang målet og en første forudsætning for at opholdet bliver positivt. Ovenstående kan samles i en forventning om, at chancerne for positive sanktioner, hvis forældrene er i stand til *reducere risikoen for tvangsmæssige foranstaltninger ved at gøre opholdet på Familiegaarden til en "chance" - en hjælp - som forældrene frivilligt tager imod, fordi det er bedst for barnet.* På den måde samarbejder forældrene, og på den måde bliver en bæredygtig kontakt sandsynlig.

Muligheden for tvang reduceres, hvis interaktionen betragtes som *hjælp*. Hvis forældrene kan dette forøges chancen for, at forældrene kan blive forældre, der er socialt acceptable. Men det forøger også chancen for, at Familiegaarden kan undgå at anvende tvang eller magt. Hvis ikke de kan dette, bliver det svært for Behandlerblikket at begrunde sig som et system, der er i stand til at lære familierne at blive bedre familier, dvs. som et system, der er i stand til at hjælpe. Groft sagt kan man sige, at både Familiegaarden og forældrene kan have en interesse i at betragte opholdet som en hjælp, men at konsekvenserne af at undlade dette umiddelbart synes mere risikabel for forældrene. Muligheden for tvang forsvinder ikke men fungerer side om side med hjælpen som mulighed. Hvad der bliver aktuelt afhænger i første omgang af, om *forældrene* har en vilje til at betragte opholdet som en hjælp og at handle derefter.

Ovenstående kan betragtes som forsøg på generalisering af vilje og således som et eksempel på, hvordan interaktioner kan anvende og markere kollektiv rationalitet. Barnet fungerer her som *et lokalt symbolsk generaliseret medium*, der tjener til at øge sandsynligheden for handlingskoordinering (læs: "samarbejde"). *Barnet anvendes til at skabe konsensus om, at der er et socialt problem, der skal gøres noget ved – at hjælp er nødvendig.* Forældrenes mulighed for at bevare magt og undgå tvang kan opnås, hvis de er i stand til at elske barnet på en særlig måde, der i første omgang drejer sig om at holde glæden. At flytte ind på Familiegaarden på den rigtige måde kræver med andre ord, at forældre indstiller sig på den obligatoriske kærligheds socialsemantik: Kravet om at elske barnet på en særlig måde og således "matche" barnets behov.[398] Dette gør de i første omgang ved at udvise vilje til at lære at blive bedre forældre og at udvise glæde på trods af kontrol, *fordi* det er det bedste for barnet.

Disse betingelser angiver særlige inklusionskriterier for at *blive* en familie eller forældre, der socialt set er acceptabel (den er det ikke endnu), og dermed også under hvilke betingelser positive sanktioner, set fra forælderens perspektiv, kan opnås i fremtiden. Og de angiver, under hvilke betingelser hjælp versus tvang kan forekomme. Som kriterier kan de relateres direkte til Familiegaardens Behandlerblik. Behandlerblikket ser kontakt som en forudsætning for

[398] Bilag A, paragraf 22.

hjælp, og derfor bliver forældrenes evne til at indgå i en bæredygtig kontakt et fremtidigt inklusionskriterium, der allerede tematiseres inden indflytningen. Det angiver samtidigt, at risikoen for en negativ ikke-bæredygtig kontakt er til stede. Denne risiko og behovet for at reducere usikkerhed relateret hertil forstærkes måske yderligere af, at Familiegaarden ikke har et komplekst program, der reflekterer, hvordan man opnår kontakt. Derfor bliver forudsætningerne for en bæredygtig kontakt koblet til nødvendigheden af, at forældrene indstiller sig på Familiegaardens behandlingsprogram. Dette program forudsætter, at forældrene er villige til at lære på trods af kontrol. Forudsætningerne for en bæredygtig kontakt er således i sidste ende betinget af Familiegaardens Behandlerblik. Samtidig er dét, at forældrene udviser vilje til at lære og at udholde kontrol, vigtigt, for at *Familiegaarden* kan fungere og reproducere sig selv som et system, der kan hjælpe. Anvendelsen af hjælp som kode, barnet som medium og generaliseringer af vilje til at iagttage den obligatoriske kærligheds socialsemantik tjener til at forøge chancerne for, at det er muligt. Dette fortæller imidlertid ikke noget om, på hvilken *måde*, denne mulighed kan realiseres.

Familiegaardens iagttagelse af familier og børn

Når familien er flyttet på Familiegaarden møder den en særlig lokal udformning af den obligatoriske kærlighedssemantik. Den kommer til udtryk i nogle særlige værdier, der angiver, hvad barnet har behov for hhv. den gode omsorg for barnet. Disse værdier er formuleret i Familiegaardens Trekløver, der er operationaliseret på en sådan måde, at det angiver, hvordan man i *handling* udviser omsorg overfor sit barn på den rigtige måde. På den måde angiver værdierne den normale omsorg for barnet og genererer således inklusionskriterier til normalitet: dét, Familiegaarden selv betegner som en ”almindelig” familie. I det følgende skal vi se på, hvordan Familiegaarden iagttager familier og børn.

Følelsesmæssig tilknytning og kærlighed

På Familiegaarden er *Følelsesmæssig tilknytning og kærlighed* helt centralt for barnet og dermed for en familie. I pjecen til forældrene beskrives følelsesmæssig tilknytning og kærlighed som ”en særlig, usynlig forbindelse mellem dig og dit barn”.[399] På Familiegaarden ser man således til dels, at kærlighed som følelse kan være usynlig, og derfor bliver det vigtigt, at kærligheden kommer til udtryk i den ”daglige omsorg” for barnet på en måde, der viser, at forælder og barn ”hører sammen”, og hvor det bliver synligt, at ”Mor vil barn og barn vil mor”.[400] For at kunne iagttage følelsesmæssig tilknytning og kærlighed må Familiegaarden således *gøre kærligheden synlig*. Derfor stiller medarbejderne sjældent spørgsmål ved, om en forælder elsker sit barn. Det går man ud fra, at forældre gør. Medarbejderne taler mere om ”følelsesmæssig omsorg” og ”den følelsesmæssige kontakt”, ofte som noget, der er bundet til særlige *handlinger i særlige situationer* f.eks. ”badesituationer” og ”spisesituationer”.[401] På Familiegaarden beskrives tilknytning og kærlighed derfor i praksis som nødvendigheden af at elske på en særlig måde; *at praktisere den gode omsorg*. Konkret sker det på følgende måde:

A. Udvikle gensidig tilknytning
   - ”varm” øjenkontakt
   - Smilekontakt
   - Fysisk kontakt

[399] Bilag 20.
[400] Bilag Familie 2, paragraf 734, 948.
[401] Bilag Familie 2, paragraf 948, Bilag Familie 4, paragraf 1006-7, 1234.

- Intuitiv følelsesmæssig kontakt
- ”Fjernkontakt” med barnet
- Gensidig søgen hinanden
- Samhørighedsfølelse

B. Føle glæde ved samværet
- have lyst til at beskæftige sig med og inddrage barnet
- Være sammen med og lege med barnet
- Nyde barnet, glædes over det og være nærværende
- Stolthed over det, positiv omtale af barnet og samværet

C. Kunne indleve sig i barnets behov, følelser og reaktioner
- Kunne ”mærke” barnet og forstå dets almindelige behov
- ”Pejle” sig ind på dets ikke umiddelbart forståelige reaktioner
- Dele dets følelser uden at blive ”smittet”
- Trøste

D. Handle relevant, herunder prioritere barnets mest grundlæggende fysiske og psykiske behov fremfor egne
- Kunne påtage sig ansvaret, være den voksne
- Give barnet plads til at være barn
- Støtte barnet til at forstå egne reaktioner
- Ikke se sit barn som konkurrent til opmærksomhed

E. Tage vare på barnets evt. specielle behov, f.eks. ved sygdom og handicap
- følge barnets undersøgelser, behandling, medicin, kost osv.
- Tage særlige hensyn i hverdagen uden at ”overdrive”

F. Respektere og støtte barnet i at være sig selv
- Kunne mærke og forstå barnets egne behov og følelser
- Skelne og adskille disse fra hinanden
- Rumme barnet og dets negative følelser
- Mærke sig selv og egne grænser
- Realistisk opfattelse af hvem barnet er (Bilag 20)

Fordi følelsesmæssig tilknytning og kærlighed ikke blot betragtes som en følelse men også en måde at elske på, er det ikke nok, at forældrene har viljen til at samarbejde på en god måde. Det er ikke nok, at forældrene vil barnet ”af et godt hjerte” og ser barnet som livets ”lys”, hvis det er ”fuldstændigt håbløst”, når de skal ”vise” barnet det.[402] *De skal også have evner*. Evner vedrører ”mor-funktionen” og en særlig ”mor-rolle”.[403] Rollen som mor er først og fremmest knyttet til ens eget barn. Hvis man ikke kan forvalte denne rolle i forhold til sit eget barn, skal man ikke passe andre børn men koncentrere sig om sit eget.[404]

Ovenstående tyder på, at kærligheden som følelse *adskilles* fra den sociale identitet som mor. Netop derfor kan der godt være ”truende ting”, selv om ”fundamentet” er godt.[405] Selvom forældre elsker deres barn, er det ikke sikkert, at de er i stand til at handle på en måde, der er god nok for barnet. Selve denne skelnen kommer til syne, når man på Familiegaarden siger, at forældre altid gør det bedste de evner.[406] På den måde kan forældre have mere eller mindre

[402] Bilag D, paragraf 288-90, Bilag E, paragraf 48.
[403] Bilag K, paragraf 798, Bilag Familie 5, paragraf 460.
[404] Bilag Familie 4, paragraf 1294.
[405] Bilag K, paragraf 646-651.
[406] Bilag Familie 5, paragraf 460.

gode eller dårlige evner i forhold til at skabe følelsesmæssig tilknytning og kærlighed. Følelsesmæssig tilknytning og kærlighed er f.eks. noget, der kan være "utroligt flot", noget forældre kan få "ros" for og "øve" og "trænes" i. På Familiegaarden bliver følelsesmæssig tilknytning og kærlighed derfor også en *præstation*, som forældre kan have bedre eller dårligere forudsætninger (evner) for at yde.[407] At være mor er en opgave, der kræver særlige forudsætninger og en særlig indsats.

På Familiegaarden ser man, at det er sådan, man ser forældrene. Man ser, at forældre kan være bekymrede for, om de kan "slå til" og give barnet en "ordentlig opvækst". Man ser også, at forældre kan være "bange for at miste" barnet og kan føle, at råd og vejledning er et udtryk for, at Familiegaarden ser "en dårlig mor".[408] Ligesådan ser man, at forældre kan opleve Familiegaarden som nogen, der "vil tage barnet fra" dem.[409] Man ser, at forældrene ser, at anbringelse af barnet uden for hjemmet er en mulighed. Nødvendigheden af at undersøge og vurdere, om forældrene har gode eller dårlige evner som forældre begrundes imidlertid i, at der er en risiko for at det konkrete barn lider følelsesmæssig skade.

Risiko for følelsesmæssig skade

På Familiegaarden ses børn som *personer*, der har behov for at blive elsket og føle sig knyttet til nogen. Dette behov er ifølge Familiegaarden så grundlæggende, at børn selv søger at få dækket deres behov for tilknytning og kærlighed. *Børn har en intuitiv fornemmelse af deres egne behov*, der i særlig grad vedrører kærlighed fra og tilknytning til forældrene. Børn reagerer "specielt" på forældrene. En god følelsesmæssig tilknytning og kærlighed er, når der er et særligt velafbalanceret forhold mellem forældre og barn. Forholdet mellem forælder og barn må f.eks. ikke have karakter af, at forælder og barn er helt "klistret sammen". God følelsesmæssig tilknytning og kærlighed forudsætter således, at der er en forskel mellem forælder og barn, således at barnet kan få lov til at være en *person*. Det kræver, at forælderen kan *iagttage en forskel mellem sig selv og barnet.* Dette er vigtigt, fordi barnets behov for følelsesmæssig tilknytning og kærlighed ikke kun drejer sig om at opleve kærlighed fra andre. Det handler også om at barnet får udviklet et selvværd, hvilket kan beskrives som *kærlighed til sig selv*. Derfor må kontakten ikke være et "enten-eller". En mor kan være så "almoderlig", at det begrænser barnet i at opleve sig selv.[410] At være mor er en rolle, der skal forvaltes i en iagttagelse af barnet som *person:* Det individuelle barn er "barometeret".[411]

En dårlig følelsesmæssig tilknytning indebærer en risiko for, at barnet "lider skade følelsesmæssigt". Forekommer en sådan tidligt i barnets liv, ser Familiegaarden en risiko for at barnet bliver "tidligt følelsesmæssig" frustreret. Denne risiko kan være mere eller mindre "åbenbar", akkurat som loven angiver det. Et åbenbart tegn på risiko for følelsesmæssig skade er, hvis Familiegaarden vurderer, at et barn selv vælger kontakt med forældrene fra. Det er det, fordi børn netop ses som personer, der har en intuitiv fornemmelse af egne behov. Når børn selv fravælger kontakt med forældrene, betragtes det som "sørgeligt", men også nødvendigt at gribe ind, fordi det vedrører noget "helt centralt og overlevelsesmæssigt" for barnet. At det er sørgeligt for forældrene opvejer således ikke, at det er "barsk" for barnet. *Barnets behov for*

[407] Bilag Familie 2, paragraf 199, 211, 526, 605.
[408] Bilag Familie 2, paragraf 192-93, 222, 514.
[409] Bilag Familie 4, paragraf 448.
[410] Bilag J, paragraf 259, Bilag K, paragraf 413-419.
[411] Bilag Familie 4, paragraf 894.

følelsesmæssig tilknytning og kærlighed har således en særlig prioritet.[412] Men hvordan kan man se den følelsesmæssige tilknytning og kærlighed, når den i udgangspunktet er en særlig "usynlig" forbindelse? Her bliver måden, hvorpå forældrene praktiserer omsorg, vigtig.

At tage vare på barnet

På Familiegaarden går man ud fra, at et barn har behov for at få imødekommet "almindelige" og "specielle" behov. Almindelige behov er f.eks. at blive trøstet, samvær, mad og søvn. Specielle behov opstår f.eks. i forbindelse med sygdom. Børn har med andre ord behov for opmærksomhed og omsorg på forskellige måder i forskellige situationer.[413]

En forudsætning for, at barnet kan få imødekommet almindelige og specielle behov er, at forældre kan "passe" og "tage vare" på deres barn. De skal kunne sikre barnet under sygdom og mod farer. Derfor bemærkes det, hvis barnet har det for koldt eller for varmt, ikke bliver vasket ordentligt, ligger på en seng i stedet for i en tremmeseng med fare for, at de falder ned, hvis forældre lader varm kaffe stå inden for barnets rækkevidde, ikke reagerer når barnet står på stole og kan falde ned, går fra barnet, når det er på puslebordet eller i bad, ikke holder barnet i hånd på trapper, eller ikke kan begå sig i trafikken på en sikker måde.[414]

Visse farer kan man dog som forælder ikke beskytte barnet imod. Hvis en forælder f.eks. mener, at man er ansvarlig, når man ikke er sammen med barnet, så vurderer Familiegaarden, at vedkommende har et "rodet" forhold til ansvar. Som forælder har man ikke ansvaret for og heller ikke "skylden" for alle former for skader, barnet kan pådrage sig.[415] Omvendt er det sådan, at hvis en forælder overlader ansvaret for pasningen af barnet til en person, som *medarbejderne* vurderer ikke er ansvarlig, så er forælderen "ukritisk".[416] Visse farer som barnet kan udsættes for er mere 'naturlige' og uafhængige af forældrenes dømmekraft, hvorimod andre farer er direkte relateret til forældrenes dømmekraft og dermed såvel ansvar som skyld. Forælder skal kunne skelne herimellem. *De skal med andre ord have en fornemmelse for rækkevidden af deres forældreansvar.*

Når det drejer sig om professionelle, må forældrene gerne overlade dømmekraften til en anden. Når f.eks. sundhedsplejersken giver råd om barnets kost, bør forældre følge disse råd for at sikre barnets sundhed og trivsel. Hvis forældre "glemmer" råd og skal mindes om dem, er det problematisk. Hvis forældre i for høj grad vælger i modstrid med professionelle råd eller selv vælger, hvem de modtager råd fra, i forhold til hvad og hvornår, så er de for "kritisk"[417]. Det betyder ikke, at forældre blindt skal følge professionelle råd. De skal kunne anvende professionelle råd på en hensigtsmæssig måde.

---

[412] Bilag G, paragraf 479-480, 511, 551, Bilag K, paragraf 669, 778, Bilag Familie 2, paragraf 745 , 534, 39, 545, Bilag Familie 4, paragraf 1359, Bilag Familie 5, paragraf 562-464, 504-5.
[413] Bilag Familie 2, paragraf 553, Bilag Familie 1, paragraf 333.
[414] Bilag Familie 1, paragraf 323, 417, Bilag Familie 4, paragraf 507-508.
[415] Bilag Familie 1, paragraf 336-354, 407, 409-412.
[416] Bilag Familie 4, paragraf 748, 1098, 1099, 1100, 1334, 1360, 1147, Bilag C, paragraf 47, Bilag D, paragraf 400, Bilag Familie 2, paragraf 509.
[417] Bilag E, paragraf 92-93, Bilag G, paragraf 560, Bilag J, paragraf 376, Bilag Familie 1 paragraf 351, 359, 403, 421, 382-83, Bilag Familie 2, paragraf 105, 673.

Det er i orden at søge råd hos professionelle og få et "check", hvis der er "særlige hensyn", f.eks. hvis barnet er sygt.[418] Forældre skal imidlertid kunne anvende professionel viden på en måde, hvor de *samtidig* bevarer ansvaret som forældre. De skal ikke spørge "gud og hver mand" til råds om alt. De skal f.eks. selv kunne bedømme, om barnet må komme i bad, når det har feber. Hvis de kan dette, kommer det til udtryk ved, at de kan handle på en rolig og ikke alt for "hektisk" måde. De er ikke overbekymrede og kan "beroliges" af professionelles råd. Ud fra professionelle råd, kan de træffe en beslutning om, hvad de skal gøre, "holde sig" til den og rent faktisk handle relevant. Det skal ske uden at "underdrive" eller "overdrive", og uden at der går for lang tid. Forældre der handler relevant kan således anvende professionelle råd til at træffe *egne beslutninger*. Derfor bemærkes det, hvis forældre overvejende "passer barnet med råd fra medarbejdere" i dagligdagen eller ringer og beder om råd, når de ikke er på Familiegaarden. Sådanne forældre har problemer med at tage vare på barnet.[419]

At praktisere god omsorg for barnet drejer sig imidlertid ikke kun om at tage vare på barnets almindelige og specielle behov. Barnet har også behov for en særlig *opmærksomhed*.

At kunne tilsidesætte og tilgodese egne behov og lyster

På Familiegaarden ser man, at forældre kan opleve en "konflikt imellem, hvad de selv har brug for, og hvad der er godt for deres barn".[420] Forældre bør imidlertid tage "særlige hensyn" til barnet og være "obs på barnet", selvom det kan være svært. Det betyder, at de skal kunne håndtere en konflikt mellem egne og barnets behov på en måde, hvor det ikke påvirker barnet. Det kræver en kompleks iagttagelse fra forælderens side af, hvad der er egne hhv. barnets behov i situationen, og det kræver, at de kan udmønte denne iagttagelse i en god kontakt.[421]

Forældre skal *på den ene side* være i stand til at tilsidesætte egne behov, så kontakten ikke forløber på den voksnes "præmisser" og "indskydelser".[422] Børns behov f.eks. for at få trøst må ikke tilsidesættes for den voksnes behov for at dyrke parforhold eller forelskelse, at lave sjov og lege, at ryge, at blive underholdt, at hvile, at ordne praktiske ting, at opleve noget spændende og dramatisk, eller at få følelsesmæssig opmærksomhed.[423] En forælder, der ikke kan tilsidesætte egne behov og ikke kan "koncentrere sig" om barnet, er "behovsstyret". At være behovsstyret betyder, at den voksnes personlige "lyst" overskygger det, barnet "har bedst af".[424] *Forældrerollen er dermed ikke nødvendigvis noget, der er forbundet med den voksnes personlige lyst*. Samtidig må kontakten til barnet ikke bære præg af dette. Sker dette, er der risiko for, at den voksne glemmer barnet, eller at kontakten bliver præget af "rutinetvangshandlinger". Dvs. at barnet ikke får opmærksomhed, eller at samværet med barnet ikke er forbundet med lyst.[425] Set i det lys kan man sige, at den voksne skal kunne skelne mellem *rollen som forælder* (der ser barnet som en person med særlige behov) og *rollen som voksen*,

[418] Bilag M, paragraf 17, 21, Bilag U, paragraf 35, Bilag Familie 2, paragraf 197, 622, Bilag Familie 4, paragraf 747, 952, 1206, 1295.
[419] Bilag Familie D, paragraf 783-789, Bilag J, paragraf 397-405, 426-31, Bilag Familie 1, paragraf 236-239, 245, 316, 403, Bilag Familie 2, paragraf 124-125, 205-206, 260, 286, 289, 297, 839.
[420] Bilag 20.
[421] Bilag E, paragraf 99, Bilag Familie 4, paragraf 960, Bilag J, paragraf 416.
[422] Bilag G. paragraf 533, Bilag Familie 2, paragraf 881, 948.
[423] Bilag B paragraf 25, Bilag G, paragraf 532-45, Bilag Familie 2, paragraf 540, Bilag Familie 2, paragraf 840, 853-854, Bilag Familie 4, paragraf 1086.
[424] Bilag E, paragraf 61, Bilag G, paragraf 524-545, Bilag Familie 2, paragraf 453, 607, 736.
[425] Bilag M, paragraf 27, Bilag Familie 2, paragraf 736, 738, Bilag Familie 4 paragraf 1090.

der ikke kun er forælder (og ikke kun ser barnets behov) og skal kunne gøre det, uden at barnet påvirkes af de konflikter, det kan medføre.

På den anden side skal forældre også kunne tilgodese og følge egne behov. Hvis barnet "fylder" for meget, og forælderen "ikke giver sig selv lov til noget som helst" så har opmærksomheden på barnets behov en "bagside", hvor barnet kommer til at "styre det hele". *Forældre skal også kunne "deltage" i andre ting som voksne og se "andet" end barnet.*[426] Derfor er det heller ikke alle barnets behov, der bør imødekommes i alle situationer. Børns lyst til søde sager skal ikke altid imødekommes. Børn skal heller ikke have lov til at sove i deres forældres seng altid.[427] At kunne tilsidesætte egne behov som voksen og at være opmærksom på barnet handler dermed ikke om, at børn skal have lov til at følge deres lyster og behov i alle henseender, eller at barnet i alle henseender kender dets egne behov. *Hvorvidt barnet betragtes som en person, der (intuitivt) kender sine egne behov, varierer således i forhold til hvilke behov og lyster, der er tale om. Dermed er barnets behov ikke alene det konkrete barns behov, men også generaliserede forestillinger om, hvad der er godt for barnet.* Det handler således om, at hverken forældrenes eller barnets lyst skal overskygge det, barnet "har bedst af" (jf. ovenfor). Barnets behov afhænger med andre ord også af de forventninger, der er knyttet til den obligatoriske kærlighed. Hvis forældre kan tilkoble sig denne semantik, så "matcher" de ikke blot det konkrete barnets behov men også generaliserede forestillinger om, hvad disse behov består i. *Så* får barnet en oplevelse af at "Det er mor, det plejer at hjælpe, det hun gør. Det plejer at virke. Det plejer at være godt for mig".[428] Den konflikt, der kan være mellem den voksnes og barnets behov, kan således håndteres ved at den voksne anvender generaliserede forestillinger om barnets behov. *Så* oplever barnet tryghed på trods af eventuelle konflikter. Dette er samtidig så vigtigt eller svært, at det kræver styring fra forælderens side.

At kunne tage styringen

Hvis forældrene ved, hvad der er "godt" for barnet, taler Familiegaardens medarbejdere om, at forælderen har "styringen". Så er de i stand til at tage "ledelsen", have "en fast hånd", og gøre det trygt for barnet, således som det reflekteres i det følgende:[429]

> MEDARBEJDER J: Jeg synes også, hun har, hun siger det dermed, hvis nu for eksempel han, jeg kom derind engang, hvor han ligger på sofaen og så… begynder han at brokke sig, og så siger jeg: *Jeg tror gerne han vil op [forælder 1]*, og så prøver hun sådan at få ham op, og så brokker han sig, og så siger hun: *Nej, det vil han ikke.* Altså have det der med, at det er hende som voksne, der ved, hvad der er godt for ham […] om hun vil løfte ham op […] bevæge hans ben op til maven […]massere ham lidt på maven, altså det med sådan at have styringen i den fysiske kontakt […] det betyder jo, at det bliver sådan lidt utrygt for ham en gang imellem, ikke?" (Bilag J, paragraf 208-218).

Forældre, der ikke kan se, hvad der er godt for barnet, og som ikke kan tage ledelsen, er f.eks. for "afventende". Selvom det er godt, at en forælder er "varsom" overfor barnet, kan det blive for meget, så det "næsten går over i det usikre". Derfor bemærkes det også, hvis en forælder

[426] Bilag J, paragraf 234-248, 413-416. På Familiegaarden har man imidlertid forståelse for, at det kan være særligt svært, hvis man ikke har været sammen med sit barn i længere tid (Bilag V, paragraf 152-155).
[427] Bilag G, paragraf 29-31, Bilag J, paragraf 437.
[428] Bilag K, paragraf 356-357.
[429] Bilag J, paragraf 208-218, Bilag K, paragraf 347, 354.

er ”bange for”, at barnet ikke gør som vedkommende ønsker.[430] Hvis forældre ikke kan tage ledelsen, kan barnet blive ”stresset og forvirret”.[431]

Ovenstående forventninger til den gode omsorg for barnet kan betragtes som forudsætninger for, at følelsesmæssig tilknytning og kærlighed kan komme til syne. Det indebærer, at forældre kan tage vare på og passe barnet. En forudsætning er, at de er opmærksomme på barnet, og er i stand til at tilsidesætte egne behov på en afbalanceret måde. Dette indebærer, at de kan skelne mellem egne hhv. barnets behov og lyster men også mellem egne hhv. generaliserede forestillinger om, hvad der er godt for barnet. På den måde er forudsætningen for at kunne praktisere en god omsorg overfor barnet, og således demonstrere følelsesmæssig tilknytning og kærlighed, at forældrene som minimum kan foretage en adækvat skelnen mellem egne hhv. omverdenens forventninger til forældre- og voksenrollen. *De må kunne iagttage den obligatoriske kærlighedssemantik men på en sådan måde, hvor de anvender den til at opbygge en egen forældrerolle.* Kun hvis de kan dette, kan de tilfredsstille barnets behov for følelsesmæssig tilknytning og kærlighed. Grunden til at dette er vigtigt er, at barnet har behov for at værdsætte egne følelser.

At forstørre barnet

Barnet har behov for at føle tilknytning og kærlighed. Et barn, der ikke bliver elsket på en ordentlig måde føler sig ensom og forladt. *Men barnet har ikke kun brug for kærlighed, fordi det giver en særlig følelse af at være elsket af andre.* Barnet har behov for at opleve en god ”relation” og et ”godt forhold” til nogen, fordi det giver barnet *selvværd*. *Barnet skal med andre ord lære at værdsætte og elske sig selv.* Når barnet får kærlighed og oplever følelsesmæssig tilknytning lærer det ifølge Familiegaarden at værdsætte sig selv og hele sit ”følelsesspektrum” med alle ”yderpunkterne”. Dette er vigtigt, *fordi* et barn også skal kunne ”slippe kontrollen”.[432] På den måde skal børn have plads til at være børn: de skal støttes i deres følelser. Samtidig angiver dette, at der kan være situationer, hvor også børn oplever kontrol og hvor barnets følelser ikke er i centrum.

Måden hvorpå forældre kan lære deres barn at værdsætte sig selv er, at de udviser lyst til at være sammen med barnet. Det er positivt, hvis forældre udviser lyst til at ”beskæftige” sig med barnet. At elske sit barn er dermed også en beskæftigelse - et arbejde - som forældre må være villige til at yde.[433]

Forældre, der elsker deres barn, giver imidlertid helt naturligt udtryk for, at de er glade for og stolte af barnet. Det gør de f.eks. ved at omtale barnet positivt. Ved at rose barnet og give udtryk for deres glæde for barnet, bidrager forældrene til, at barnet bliver ”spejlet” på en god måde, hvor det bidrager til at ”forstørre” barnet.[434] *At elske sit barn på en ordentlig måde drejer sig med andre ord om at give barnet mulighed for at opleve sig selv ikke blot som et barn, men som noget mere.* På den måde opbygges barnets selvværd, og derfor kan man sige, at det ’mere’, som barnet skal opleve er at være *et særligt individ.*

[430] Bilag Familie 1, paragraf 321 Bilag K, paragraf 349-351, Bilag Familie 5, paragraf 440.
[431] Bilag Familie 5, paragraf 516-517.
[432] Bilag 20, Bilag K, paragraf 534, Bilag Familie 2, paragraf 276, Bilag Familie 4, paragraf 1234.
[433] Bilag G, paragraf 497-501, Bilag K, paragraf 384.
[434] Bilag G, paragraf 514-515, Bilag K, paragraf 286, 390.

Derfor bemærkes det, hvis forældre taler "glædestrålende" om barnet, siger, at de "elsker" barnet og kalder barnet noget, der rummer "alt muligt kærligt" f.eks. "skat". Og det bemærkes, hvis forældre siger, at barnet er "dejlig", eller at de blev "forelsket i barnet" lige fra det blev født eller på anden måde giver udtryk for, at barnet "er det bedste der er sket". Hvis det er tilfældet, bliver Familiegaarden ikke kun selv rørt. Så *er* forældre "berørt" af barnet. Så demonstrerer de ikke blot, at de kan beskæftige sig med barnet. *Så er de faktisk optagede af barnet på en måde, hvor det virker naturligt, dvs. som noget, de føler.* Så viser forældrene "empati".[435] Selvom Familiegaarden ikke taler om, hvorvidt forældre elsker deres børn, så kan handlinger trods alt henføres til og tjene som signaler på en følelse.

F.eks. er "varm" øjenkontakt og "smilekontakt" vigtige *signaler* på en god følelsesmæssig kontakt.[436] En god smilekontakt er ikke det samme som at "grine" af barnet. En god smilekontakt er en levende smilekontakt, hvor forældre griner *med* barnet på en måde, hvor barnet "hygger" sig og har "mange smil". Hvis forældre har en fin øjen- og smile kontakt, er de opmærksomme på og viser "interesse" for barnet. De er "nærværende". *På den måde er kontakten "varm og kærlig".*[437] På Familiegaarden er man klar over, at forudsætningerne for at opretholde en varm og kærlig kontakt ikke altid er ens. Hvis barnet er sygt, kan man ikke forvente en ideel kontakt. Men ellers er det problematisk, hvis der mangler øjenkontakt. Det er problematisk, hvis der ikke er "en trækning". Så er kontakten "stivnet" og "monoton".[438]

Følelsesmæssig tilknytning og kærlighed kommer også til udtryk i berøring. Forældre bør have et "godt greb" om barnet. Et godt greb er et "trygt", "roligt" og "fast" greb, der samtidig er præget af en "blid", "nænsom" berøring af barnet.[439] Derfor bemærkes det som positivt, hvis en forælder giver barnet god "støtte", "stryger barnet over kinden", ammer på en "god og tryg måde" og "nusser og pusler" barnet.[440] *Så er forælderen "omsorgsfuld".*[441] Omvendt er det problematisk, hvis forældre har alt for "voldsomme" bevægelser, eller hvis berøringen er "hektisk og hårdhændet".[442] Fordi øjenkontakt er vigtigt, er det også problematisk, hvis forældre berører barnet uden at opretholde øjenkontakt. En tæt kontakt kan forhindres af, at forældre bærer barnet "vendt væk fra sig". Der er også visse former for fysisk kontakt, som betegnes som unormale. Forældre må gerne kysse, men ikke *slikke* deres børn.[443]

Endelig kommer den følelsesmæssige tilknytning og kærlighed til udtryk i måden, hvorpå forældrene har "fjernkontakt" med barnet. Fjernkontakt drejer sig om, at forældrene kan "mærke" barnet, selvom det ikke lige er i nærheden.[444] Også her kan fjernkontakten være mere eller mindre afbalanceret. Nogle forældre kan mærke deres barn "så meget", at det "simpelthen" bliver for meget. De kan ikke "give slip" på barnet, og det kommer f.eks. til syne

---

[435] Bilag D, paragraf 442, 538, Bilag J, paragraf 179, Bilag K, paragraf 320, 388, Bilag R, paragraf 669-681, Bilag Familie 1, paragraf 251, 267-273, Familie 2, paragraf 176, 180, 212, 290, 835, Bilag Familie 4, paragraf 869, 1006.
[436] Bilag G, paragraf 466, 468-470, Bilag Familie 2, paragraf 215.
[437] Bilag G, paragraf 468-470, Bilag Familie 2, paragraf 217, 278, 283, 444, 447, 545, 557, Bilag Familie 4, paragraf 1088.
[438] Bilag Familie 2, paragraf 449-450, Bilag Familie 4, paragraf 1335, Bilag A, paragraf 38, Bilag J, paragraf 185, Bilag M, paragraf 19.
[439] Bilag J, paragraf 198-207, Bilag Familie 1, paragraf 335, Bilag Familie 2, paragraf 445.
[440] Bilag Familie 1, paragraf 204-206, 393, Familie 2, paragraf 174, 175, 180, 504.
[441] Bilag Familie 1, paragraf 208, Familie 2, paragraf 218.
[442] Bilag Familie 2, paragraf 814, 819 Bilag Familie 4, paragraf 719.
[443] Bilag E, paragraf 225, Bilag Familie 2, paragraf 502-503.
[444] Bilag 20.

ved, at de ikke kan "lægge det fra sig en gang imellem". Det skal de kunne, fordi det også er nødvendigt, at voksne er "nærværende" i *andre sammenhænge, hvor barnet ikke er i fokus*. Forældre skal f.eks. kunne gennemføre en samtale eller et møde, uden at være bekymrede for barnet. Så selvom barnet har behov for at blive trøstet eller protesterer, når forældrene går, må forældre ikke være så bekymrede, at de er "bange" for, at barnet kommer til at græde, når de ikke lige er der. Hvis forældre ikke kan det, har de en "ambivalent" kontakt til barnet.[445] At den er ambivalent kan henføres til det, at de ikke kan *forvalte forskellen sig selv og barnet på en ordentlig måde.* På Familiegaarden forklarer man dette med, at forældrene har et problematisk forhold til deres egne følelser.

At kunne vise følelser på en forventet måde

En forudsætning for følelsesmæssig tilknytning og kærlighed mellem forælder og barn er, at forælderen er i stand til at vise følelser. Hvis en forælder er sådan en "lige linje" og ikke har noget "temperament", er det problematisk. Det er vigtigt, at forældre, ligesom børn "giver sig hen". Hvis ikke forældre kan vise deres egne følelser, er det problematisk.[446] Men det er ikke ligegyldigt på hvilken måde og hvornår, forældre viser følelser. Nogle måder at vise følelser på, er mere forventede end andre.

Det bemærkes positivt, hvis forældre bliver glade, når de får ros, fordi medarbejderne synes det "går godt" med barnet. Det er normalt og et udtryk for glæde, hvis forældre græder, når de opnår kontakt til barnet efter lang tid, ligesom det er normalt, at forældre "mærker tårer", hvis barnet skal anbringes og "græder meget". Det er det, fordi det vedrører barnet. Derfor undrer Familiegaarden sig, hvis forældre *ikke* bryder "hulkende sammen", f.eks. hvis de får at vide, at det ikke går godt med barnet, og hvor det indebærer en vurdering af dem som forældre.[447] Hvorvidt det forventes, at man viser følelser afhænger således af, hvad situationen drejer sig om. Ligesådan er der mere eller mindre forventede måder, hvorpå følelser kommer til udtryk. Hvis forældre "pludselig" bryder ud i "hysteriske hulkeanfald", undrer Familiegaarden sig.[448] Det forventes imidlertid, at forældre viser følelser, når det vedrører forholdet til barnet. Hvis ikke de kan det, er det et udtryk for en manglende evne til at give sig hen og vise egne følelser.[449]

Hvis forældre ikke kan vise følelser på en forventet måde, vurderer Familiegaarden, at de har et problematisk forhold til egne følelser. På Familiegaarden forklarer man dette på forskellige måder. Det kan f.eks. skyldes, at de har et "abstrakt" forhold til følelser, hvilket igen kan skyldes, at deres egne konkrete følelser ikke tidligere er blevet tillagt en værdi.[450] De har ikke (som børn) lært at værdsætte egne følelser og slippe kontrollen, og derfor kan de nu ikke vise følelser på en forventet måde. *Værdsættelsen af egne følelser ses som en forudsætning for at kunne vise følelser på en forventet måde, og på den måde kan man sige, at det at værdsætte sig selv som individ, ses som en forudsætning for at kunne føle på en normal måde.* Dermed er følelser heller ikke kun konkrete egne følelser men også 'abstrakte' følelser, som forældre skal forholde sig til. De skal netop være i stand til at foretage en abstraktion. Denne abstrakti-

[445] Bilag J, paragraf 259, 284, Bilag K, paragraf 363, 356, 399, 390, Bilag Familie 1, paragraf 267, Bilag Familie 4, paragraf 787.
[446] Bilag E, paragraf 48, Bilag Familie 4, paragraf 1151.
[447] Bilag A, paragraf 28.
[448] Bilag Familie 2, paragraf 177Bilag E, paragraf 49, Bilag R, paragraf 666, Bilag Familie 2, paragraf 201, 291, 546, 548, 846, 923.
[449] Bilag Familie 5, paragraf 524.
[450] Bilag Familie 4, paragraf 1302.

on består i, at forældre skal kunne give udtryk for deres indre konkrete følelser på en forventet måde, *men det må ikke opleves som kontrolleret*, dvs. noget "abstrakt". *Forældre skal med andre ord kunne skelne mellem egne følelser/omverdenens forventninger og ud fra denne skelnen opbygge en normal følelsesmæssig identitet som forældre.* Kan de det, vurderes det, at de har bedre forudsætninger for at vise følelser overfor barnet på en hensigtsmæssig måde.

Denne opmærksomhed på forældrenes håndtering af følelser, giver imidlertid Familiegaarden et problem. For hvornår er der tale om en kontrolleret følelse forårsaget af (sociale) forventninger, som f.eks. kunne være indbefattet i selve det at være på Familiegaarden, og hvornår er der tale om en ikke-abstrakt konkret følelse? Kan man overhovedet tale om at vise egne konkrete følelser, når disse følelser samtidig refererer til en særlig forventning om, hvordan man viser følelser? På Familiegaarden håndteres dette problem ved, at man taler om, at forældre bør have en intuitiv fornemmelse af barnet, der bevirker at kontakten er spontan og naturligt.

At have en intuitiv fornemmelse af barnet – spontan og ægte kontakt

På Familiegaarden taler man om, at forældre bør have en "intuitiv" følelsesmæssig tilknytning og kærlighed til barnet. Hvis forældre har det, kan de intuitivt "mærke" barnet, "indleve" sig i barnet og "pejle" sig ind på barnets følelser og reaktioner. Det gælder både de følelser, der er forståelige, og dem der ikke umiddelbart er forståelige.[451] Man kan sige, at når forældre skal forstå barnet, *selvom de ikke umiddelbart forstår det*, skal de i *princippet* være i stand til at gøre det umulige. Det bliver imidlertid muligt, hvis forældrene kan iagttage barnet som et *generaliseret* barn, dvs. barnet som et individ med særlige behov for at blive elsket på en særlig måde. *Kun ved at anvende den obligatoriske kærligheds generelle former kan de gøre det konkrete barns ikke umiddelbart forståelige reaktioner forståelige.* Dette er en forudsætning for, at "spontaniteten og inderligheden" komme til syne. *Så* har forældrene barnet "under huden".[452]

Hvis man imidlertid går ud fra, at den obligatoriske kærlighed ikke nødvendigvis er det samme som *følelsen* af at elske barnet, er der altid en risiko for, at kærligheden ikke er spontan. Der er en risiko for, at det man ser, ikke er "det rigtige billede", og at kærligheden er noget "iscenesat". Det gælder også på Familiegaarden. Her kan man være usikre på, om forældre kun viser følelser på en ordentligt måde på Familiegaarden, eller om de også gør det derhjemme, hvor de ikke skal "passe så meget på".[453] Derfor bliver det vigtigt at undersøge, om forældrene *virkelig* har en intuitiv fornemmelse af barnet. Det sker f.eks. ved at observere forældrenes *kropslige* reaktioner f.eks. om de sveder eller "hiver efter vejret", når de pusler barnet.[454] Dette opløser dog ikke ovenstående problem, der i grunden drejer sig om, at Familiegaarden ser, at der kan være forskel på, hvordan forældre viser følelser på Familiegaarden og derhjemme, og at dét, de viser, ikke nødvendigvis er det, de føler eller tænker. Her rækker tillid ikke.

Hvis Familiegaarden er usikre på, om forældrene virkelig har en intuitiv fornemmelse af barnet, kan man arbejde på at *lære* forældrene at vise "inderlighed, ægthed, spontanitet og initia-

[451] Bilag G, paragraf 475-77, 516-17, 518, Bilag Familie 4, paragraf 1150.
[452] Bilag Familie 4, paragraf 1133, 1234.
[453] Bilag N, paragraf 333-343, Bilag Familie 4, paragraf 1080.
[454] Bilag V, paragraf 261-265.

tiv" i kontakten.[455] Dette sætter forskellen mellem kærligheden som følelse og den obligatoriske kærlighed på spidsen. *Kan man lære nogen at være spontan, og er vedkommende så spontan?* Hvis forældre ikke forekommer troværdige i deres spontanitet, mener Familiegaarden ikke, at det er fordi, de er onde eller lyver. Forklaringen er heller ikke, at *Familiegaarden* ikke har tillid til forældrene. I stedet søger man en forklaring, der vedrører forældrenes evner til være spontane i kontakten f.eks. en psykologisk forklaring.[456] Dette ændrer dog ikke, at hvad, der betegnes som en intuitiv fornemmelse og en spontan kontakt, også afhænger af Familiegaarden. På den måde er Familiegaardens forventning om en kontakt præget af spontanitet også en 'iscenesat' forventning, *der bidrager til at håndtere det problem, at følelser også er et spørgsmål om troværdighed, at man kan sige et og føle noget andet og således lyve, at følelser ikke altid er det, der kommer til udtryk socialt, og derfor heller ikke altid kan iagttages socialt f.eks. af Familiegaarden.* Det får den konsekvens, at Familiegaarden indimellem taler om, hvorvidt det *forældrene* gør, er et udtryk for en *ægte* spontanitet og inderlighed overfor barnet modsat en *uægte.*[457] I sidste ende drejer dette sig om, hvorvidt forældrenes og barnets kontakt, er et udtryk for en *real* følelse. Et tegn herpå bliver, om forælderen er i stand til at aflæse barnet på en realistisk måde.

At aflæse barnet på en realistisk måde

På Familiegaarden bliver problemet vedrørende usikkerhed på, om det, forældrene gør, er et udtryk for en ægte, spontan inderlig følelse, der kan tilskrives en intuitiv fornemmelse af, hvad barnet har behov for, håndteret ved, at der fokuseres på, om forældre kan "aflæse" barnet "signaler". Evnen til at læse barnets signaler viser, om forælderen har en intuitiv og god kontakt til barnet. Det gør det, fordi Familiegaarden ser en direkte sammenhæng mellem det at aflæse barnet og at kunne imødekomme barnet behov. En forælder kan være "god til at læse" – ikke blot signaler – men "barnets behov". Tilsvarende er der en sammenhæng mellem det at se barnets behov og det at have en intuitiv fornemmelse af barnet. Hvis en forælder er "god til at se på barnet", kan vedkommende *se barnets "sindsstemning".* [458] Dette er en forudsætning for at kunne "se og møde barnet". Derfor kan manglende evne til at aflæse barnet føre til, at barnet oplever følelsesmæssig "frustration".[459]

At aflæse et lille barn er imidlertid ikke enkelt. Et barn kan være "utroligt dejligt og tillidsfuldt" *næsten samtidig* med, at det kan mangle "smil" og være "svær" at få øjenkontakt med.[460] *Hvad der er en realistisk opfattelse af barnets sindsstemning er ikke fuldkomment entydigt.* I den forstand giver det særlig mening til det, at forældre skal være i stand til at "pejle sig ind" ikke blot på de forståelige, men også de "ikke umiddelbart forståelige reaktioner". Selvom det ikke altid er muligt at forstå årsagen til barnets reaktioner, så forudsætter Familiegaarden, at det er og bør være muligt for forældre. Forældre bør kunne "se" barnets signaler og se dem som udtryk for en særlig vilje eller en indre psykisk eller følelsesmæssig tilstand. På den måde bør forældre kunne "tolke" og forstå barnet.[461] En sådan tolkning bør imidlertid ikke komme så at sige ud af den blå luft. Den bør hvile på en "realistisk" opfattelse af barnet.

---

[455] Bilag Familie 4, paragraf 1078-1081.
[456] Bilag Familie 4, paragraf 990.
[457] Bilag Familie 4, paragraf 1130-32.
[458] Bilag M, paragraf 19, Bilag Familie 2, paragraf 287, 434, 564, 948, 602.
[459] Bilag Familie 4, paragraf 1139, Bilag Familie 5, paragraf 512-514.
[460] Bilag Familie 1, paragraf 380, 381.
[461] Bilag E, paragraf 102-104, Bilag Familie 2, paragraf 500.

En realistisk opfattelse af barnet kan imidlertid heller ikke defineres fuldkommen entydigt. *Man kan næsten sige, at barnets psykiske system ikke er fuldkommen tilgængeligt for omverdenen.* Derfor bliver det vigtigt, hvad forældre og børn siger og gør i forhold til hinanden. Følelser og tanker må gøres synlige i kommunikation og 'testes' i handling. På Familiegaarden lægger man derfor mærke til, om forældre kan se eller høre, f.eks. ud fra barnets gråd, hvornår barnet er træt, har behov for kontakt eller er sulten, og om de er i stand til at handle på det, de ser, på en ordentlig måde. Hvis forældrene kan det, kan de ikke blot se barnet. De kan også "mærke" og "forstå" det.[462] *Så* kan de "pejle" sig ind på barnet. Hvis forældre ikke kan det, har de "selvfølgelig" også svært ved at pejle sig ind på de ikke umiddelbart forståelige reaktioner og behov.[463] De ikke umiddelbart forståelige reaktioner har netop at gøre med tolkningen af barnets signaler *som udtryk for en følelse, tanke eller vilje*. En realistisk tolkning af barnets signaler, er f.eks. særlige forventninger om, hvorfor børn græder eller er urolige.[464]

F.eks. er det ikke "realistisk", hvis en forælder siger, at barnet altid har elsket at bade, når medarbejderne samtidig kan se, at barnet skriger hver gang det skal i bad.[465] En sådan forælder foretager en "urealistisk" tolkning og giver en urealistisk forklaring. Den urealistiske forklaring består i dette tilfælde af, at forælderen mener, at barnets angst for at komme i bad skyldes en særlig hændelse på Familiegaarden, hvor barnet fik vand i hovedet. På Familiegaarden vurderer man, at en sådan tolkning skyldes, at forældre på Familiegaarden har brug for "et eller andet" de kan "tro" på og har brug for at sige, at "det går meget bedre hjemme i weekenden". For Familiegaarden forekommer det "urealistisk", at barnets angst opstår eller kun kommer til udtryk på Familiegaarden. Børns angst er primært et resultat af forhold i hjemmet hhv. samspillet med forældrene.[466] Hvis forældrene ikke er i stand til at "forbinde" barnets signaler *på den måde*, har de ikke en "realistisk opfattelse" af, hvem barnet er, og så har de heller ikke gode forudsætninger for at "reagere" på en ordentlig måde.[467] *En realistisk opfattelse er således, at se barnet som et væsen, hvis følelsesmæssige strukturer og reaktionsmønstre primært formes i hjemmet af og i samspil med forældrene, ikke på Familiegaarden og som et resultat af samspillet med medarbejderne.* En realistisk opfattelse af barnet er dermed *alene* knyttet til, om *forældrene* er i stand til at aflæse barnet på en god måde. Hvis ikke forældre har realistiske opfattelser af barnet, er de naturligvis urealistiske. De ser ikke barnet som et selvstændigt individ med særegne følelser. Men at være et barn med særegne følelser, der f.eks. adskiller sig voksnes følelser, drejer sig ikke blot om det konkrete barns følelser. Det drejer sig igen om generaliserede forestillinger om, hvad et barn er.

På Familiegaarden mener man f.eks. ikke, at spædbørn er i stand til at signalere stolthed. Derfor kan man ikke sige, at børn bliver "stolte" af at høre noget positivt.[468] Det kan kun voksne. Alligevel er det positivt at rose barnet, fordi det har en virkning på barnet. Det bidrager til at forstørre barnet. Når forældre roser deres barn, må det med andre ord ikke ske på en hvilken som helst måde. Barnet skal forstørres men ikke så det fremstår som lig voksne. Barnet skal have plads til at være et barn og skal ikke bedømmes ud fra voksnes forestillinger om deres indre følelser, *på trods af, at det er det, der også sker.* På Familiegaarden er der netop særlige

[462] Bilag J, paragraf 295, 301, 308, 392, Bilag Familie 2, paragraf 500.
[463] Bilag K, paragraf 392-394.
[464] Bilag K, paragraf 392-394, Bilag Familie 2, paragraf 259, 613.
[465] Bilag E, paragraf 137-145.
[466] Bilag E, paragraf 148-155.
[467] Bilag E, paragraf 121, Bilag G, paragraf 584-585.
[468] Bilag J, paragraf 424-441, 442, 446, Bilag K, paragraf 437, Bilag Familie 2, paragraf 505, Bilag Familie 4, paragraf 1091, 1096, 1154.

forestillinger om, hvad barnets følelser består i, og der er særlige tolkninger af barnet signaler, der er mere eller mindre gyldige. Spædbørn græder f.eks. ikke, fordi forældre skal gå fra dem, og de skal passes af Familiegaardens medarbejdere. Hvis forældre tror dette, så ""tolker"" [oprindeligt i citationstegn] de, men måden, de gør det på, er forkert.[469] Hvorvidt det er rigtigt eller forkert, at spædbørn ikke reagerer på, at deres forældre går fra dem, kan man naturligvis ikke sige. Man kan imidlertid konstatere, at Familiegaarden i nogle situationer vurderer, at børn primært reagerer på forældrene, i andre situationer betegner en sådan tolkning som urealistisk. Det er således urealistisk, at børn primært reagerer på forældrene, når *omverdenen* forventer, at forældre skal kunne give spædbørn fra sig for at lade dem passe af professionelle. *Hvad barnet føler varierer således alt efter hvilke situationer, der er tale om og hvad, der er på spil, og det er netop voksne, der bedømmer dette.* Voksne tolker og forklarer netop børns adfærdsmæssige signaler (og dermed kommunikative signaler) *som særlige udtryk for en bestemt følelsesmæssig tilstand*, og det gør de ud fra generaliserede forestillinger om, hvad et barn er og har behov for.

På Familiegaarden vurderer man, at et barn, der ikke er blevet læst og tolket på en realistisk måde, kan blive følelsesmæssigt frustreret. Barnet kan miste troen på, at dets signaler har en virkning. Et resultat kan være, at barnet giver op i forhold til at søge opmærksomhed eller må "gå kraftigt til værks" for at få opmærksomhed.[470] Hvis forældre har et sådant barn, mangler de redskaber.[471] Her kan kærligheden gøres til et arbejdspunkt.

At have redskaber – kærligheden som "arbejdspunkt"

På Familiegaarden er det at aflæse sit barn, noget man *i udgangspunktet* kan lære. Forældre kan "trænes i at kigge på barnet og fortælle", hvad de "ser", de kan lære kommunikere med deres barn på en særlig måde (mimik og stemme), og de kan lære at handle på en hensigtsmæssig måde, f.eks. når barnet skal puttes eller bades. På den måde kan kærligheden gøres til et "arbejdspunkt". *Så* kan Familiegaarden yde "hjælp" og give forældrene "metoder til at håndtere" barnet. Det skal imidlertid ske på en måde, hvor redskaber anvendes på en ikke-stereotyp måde.[472] Når forældre træner, øver de sig således ikke blot i at kunne noget bestemt. De opøver ideelt set også en egen intuition og spontanitet i forhold til barnet.

Dette, at forældre skal træne intuition og øve spontanitet, rummer et tilsyneladende paradoks. I almindelighed siger vi, at hvis noget er spontant, er det ikke indøvet, og hvis det er baseret på intuition, er det noget følelsesmæssigt, der ikke umiddelbart kan læres men udspringer fra personen selv. Når Familiegaarden taler om, at forældre skal lære at anvende redskaber på en ikke-stereotyp måde, dvs. spontant og intuitivt, kan man imidlertid sige, at det udtrykker den kontingens, der er forbundet med at forsøge at lære nogen noget. Man giver udtryk for, at man ikke kan vide, om forældrene rent faktisk kan anvende kommunikationen til at opbygge en forældrerolle, der gør, at *de spontant handler som forventet,* gør det af sig selv og således virkelig har lært noget. Dette er i og for sig kommunikationens problem; at man ikke kan vide, om handlinger virkelig er et udtryk for en bestemt følelse. Når kærligheden bliver et arbejdspunkt, er det således udtryk for et *socialt* problem, der opstår som følge af kompleksitet, kontingens og risiko relateret til forældrenes psykiske processer. Netop derfor forsøger man at læ-

[469] Bilag Familie 2, paragraf 500, 505.
[470] Bilag E, paragraf 128.
[471] Bilag K, paragraf 424, Bilag Familie 2, paragraf 259, 884.
[472] Bilag J, paragraf 267-283, Bilag K, paragraf 333-342, Bilag M, paragraf 19, Bilag Familie 1, paragraf 307. Bilag Familie 2, paragraf 247, 542, 630, Bilag Familie 4, paragraf 1144.

re forældrene noget og at undersøge, om det overhovedet er muligt. Her er det imidlertid vigtigt at bemærke, at en intuitiv fornemmelse ikke blot er noget, der vedrører følelser. Hvad der er intuitivt konstitueres også socialt som særlige forventninger til, hvordan man handler. På Familiegaarden drejer det sig i særlig grad om, hvordan man anvender hjælp.

På Familiegaarden vurderes det som positivt, hvis forældre beder om råd og efterfølgende klarer barnet alene. Det bemærkes, hvis forældre giver udtryk for, at noget er "svært", siger de "godt kan" men alligevel beder om hjælp, eller hvis de "spørger" hele tiden. Her vurderer Familiegaarden, at forældre kunne have gavn af at spørge sig selv: "Hvad ville jeg have gjort hvis jeg var derhjemme?".[473] Dette betyder, at forældre skal kunne anvende de redskaber, de får, og ad den vej demonstrere, at det er det, de gør, og at de gør det, fordi de har lært det. De skal således *demonstrere deres egne læreprocesser* og sandsynliggøre, at disse ikke sker på et "ydre" eller "overfladisk" plan. Eller sagt med andre ord: *De skal demonstrere, at på trods af sociale forventninger, så er det deres egne psykiske processer, der er årsagen til det, de gør.* Kravet er således at forældrene skal kunne sandsynliggøre, at der *ikke* er forskel mellem psykiske processer og handlinger. En måde, hvorpå de kan gøre dette, er ved, som i ovenstående, at demonstrere, at de kan bruge hjælp på den rigtige måde og således gradvist frigøre sig fra nødvendigheden af hjælp. Dvs. at når det drejer sig om at forandre psykiske processer aktualiseres grænsen for hjælp. Her forventes det, at forældrene leverer en egen indsats. *For at kunne frigøre sig fra hjælp (blive acceptable forældre socialt set) skal de kunne realisere – dvs. synliggøre – at hjælp ikke er nødvendig.* At der er tale om en egen indsats skal forstås på den måde, at Familiegaarden ikke i udgangspunktet stiller spørgsmål ved, om hjælp er nødvendig. Det er den, indtil forældrene viser noget andet.

Hvis forældrene ikke kan yde denne indsats, så har *forældrene* dårlige forudsætninger for at lære. Familiegaarden ser således forældre, der *har* meget "få redskaber" og bruger de få, de har "dårligt". Deres samspil med barnet er "fattigt".[474] På den måde opstår der en *knaphed* i følelsesmæssig tilknytning og kærlighed, hvor knapheden primært tilskrives forældrenes dårlige forudsætninger. Dårlige forudsætninger drejer sig om problemet med at "overføre noget indlært eller tillært fra én situation til en anden, eller fra et rum til et andet". Forældre, der har dårlige forudsætninger for at tilvejebringe det, der anses som det vigtigste for barnet, har med andre ord svært ved at foretage en skelnen mellem det konkrete og det abstrakte på en sådan måde, hvor det abstrakte gøres til et element i egne psykiske processer, og at demonstrere, at det er det,, der sker.[475] Det abstrakte er den obligatoriske kærlighedssemantik. De skal kunne vise, at de elsker barnet på en socialt set acceptabel måde. Hvis ikke de kan det, så er det ikke fordi de ikke har vilje – så mangler de forudsætninger. De har en knaphed på ressourcer. Forældres evne til at lære er dermed central for vurderingen af, om forældre ikke blot nu, men også i fremtiden er i stand til at lære at knytte sig til og elske barnet på en ordentlig måde. Risikoen for, at barnet vil lide følelsesmæssig skade, håndteres således ved, at det i så tilfælde kan konstateres, at forældrene ikke aktuelt har evnerne. I sådanne situationer taler Familiegaarden om, at man ikke kan kompensere for manglende følelsesmæssig tilknytning og kærlighed (jf. Bilag 23). Dvs., når forældrene ikke kan levere den indsats, der skal til for at blive inkluderet som en forælder, der kan hjælpes, så opstår der en grænse for hjælp. Men det vil også sige, at der skabes der en tilbagekobling *fra* den obligatoriske kærlighed *til* kærligheden som en følelse. Antagelsen er nu ikke, at man kan lære forældrene at blive bedre forældre.

[473] Bilag Familie 2, paragraf 615-618, 871, 843, 869.
[474] Bilag C, paragraf 45, Bilag Familie 2, paragraf 178, 264, 833.
[475] Bilag Familie 2, paragraf 887.

Den er i stedet, at hvis der ikke *er* følelsesmæssig tilknytning og kærlighed, så kan forældre ikke være gode nok forældre. Årsagen hertil er, at forældrene grundlæggende har problemer med at mærke sig selv.

At kunne skelne mellem sig selv og omverdenen

På Familiegaarden taler man om, at forældre skal kunne "skelne" mellem sig selv og barnet, således at det er tydeligt "Hvem er barn og hvem er mig". En forudsætning for, at voksne kan støtte barnet i at være sig selv, er, at de kan "mærke sig selv og egne grænser".[476] Hvis de ikke kan dette, bliver det hele et "sammensurium", hvor barnets grænser som person ikke respekteres. Det hele bliver "blandet" og "rodet sammen". På Familiegaarden vurderer man, at voksne, der har svært ved at "mærke sig selv og sine egne grænser", ikke selv er blevet respekteret som personer – en person kan have været et "offer". Derfor har de nu som forældre et "ambivalent" forhold til barnet.[477] Som forældre er de "utydelige" for barnet og som voksne har de behov for hjælp til "afgrænsning".[478]

Ovenstående kan forstås på den måde, *at en forælder skal kunne skelne mellem sig selv og omverdenen*, og at en forudsætning for dette er, at vedkommende over tid har kunnet opbygge en oplevelse af at være en person, der kan mærke og kender sine egne grænser. Voksne, der ikke har kunnet dette, mangler en identitet som personer, og derfor bliver de utydelige som forældre. Denne utydelighed skyldes, at den voksne ikke kan skelne: en tydelig identitet kræver evne til at differentiere. Således kommer kravet om at kunne differentiere mellem forskellige (sociale) roller og at kunne anvende disse til at opbygge en egen individualitet til syne. En voksen må kunne iagttage omverdenens forskellige forventninger, må kunne skelne mellem sig selv og omverdenen, og må på den baggrund være i stand til at udforme en identitet, der netop fremstår som et produkt af den voksne selv. Så kommer de til syne som individer med en særlig individualitet. Hvis forældre ikke kan dette, har de *mangel på individualitet*. Hjælp til at afgrænse skal netop forstås som hjælp til at skelne med henblik på at finde sig selv. Derfor bemærkes det, hvis forældre ikke giver "så meget udtryk for <u>hvem/hvad</u> [han/hun] er".[479]

Ovenstående tyder på, at en grundlæggende forudsætning for at kunne blive inkluderet til forældreskabet og at opnå adgang til at være en almindelig familie er afhængig af, hvorvidt forældre kan fremstille sig selv som personer med en særlig individualitet. At vise hvem man "er", er et krav. *Inklusion til forældreskabet forudsætter dermed individualitet men individualitet forudsætter også inklusion.* At individualitet forudsætter inklusion til forældreskabet kan ses ved, at såfremt voksne er i stand til at anvende sociale krav på en måde, hvor det netop ikke fremstår som sociale krav men som et produkt af den enkeltes egen indsats, så *tilskrives de individualitet*. *Individualitet forudsætter dermed eller opnås også via inklusion*, og dermed kan man sige, at det at være et individ med en særlig individualitet fordrer en social identitet. På Familiegaarden bor familier, der i udgangspunktet er ekskluderede fra eller har ringere chancer for at deltage i en række væsentlige samfundsområder. Når Familiegaarden vurderer, at de ikke har forudsætningerne for at lære at blive bedre forældre, ekskluderes de desuden fra forældreskabet. De kan dog potentielt inkluderes til hjælp til at udvikle individualitet. Her kan ovenstående tyde på, at realiseringen af denne hjælp kræver, at den voksne, på trods af at ved-

[476] Bilag C, paragraf 45 Bilag E, paragraf 114, Bilag G, paragraf 487-489, 520-521, 571, 582-583.
[477] Bilag K, paragraf 377, 392-394, 433, Bilag E, paragraf 116-117, 132-34, Bilag J, paragraf 316-320, 364, 367, 408, Bilag Familie 4, paragraf 1101.
[478] Bilag K, paragraf 381, Bilag Familie 1, paragraf 669, Bilag Familie 5, paragraf 510-11.
[479] Bilag Familie 4, paragraf 1153.

kommende ikke kan leve op til den obligatoriske kærlighedssemantik, kan betragtes som en person, der f.eks. er et "offer". Dvs. når den manglende evne til at elske barnet på en ordentlig måde ikke tilskrives årsager i personen selv men omverdenens tidligere negation. Her er der primært tale om en negation af følelsesmæssig karakter i den voksnes *fortid*. Alt dette svarer meget vel til Familiegaardens antagelse om, at dårlige forudsætninger for at være forældre skyldes, at den voksne ikke har lært, hvad det vil sige at leve i en almindelig familie. En almindelig familie er en familie, der er i stand til at producere følelsesmæssig tilknytning og kærlighed og kan bidrage særskilt til udviklingen af individets individualitet som *en person, der er og kan blive elsket i kraft af sig selv*. Dette kommer også til syne i forhold til det andet af Trekløverets blade nemlig *Stimulation og opdragelse.*

Stimulation og opdragelse

På Familiegaarden er "stimulation og opdragelse" et af Trekløverets blade. Stimulation og opdragelse af barnet vurderes som positivt og som noget, forældre må være i stand til at imødekomme. På Familiegaarden betyder det, at forældre i almindelighed bør:

A. Have realistiske forventninger til, hvad barnet kan på forskellige alderstrin
   - Viden om børn og børneopdragelse
B. Støtte og fremme barnets udvikling
   - Stimulere barnets nysgerrighed
   - Opfodre til udforskning og aktivitet, "prøven sig selv af"
   - Følge handling op med ord
C. Lære barnet om "verden omkring det"
   - Komme ud og se verden
   - Tage sig tid til forklaringer
   - Samtale med barnet om oplevelser
   - Kontakt med andre børn/sociale oplevelser
D. Kunne påvirke/vejlede og styre barnet
   - Stille krav, sætte grænser og gennemføre disse (også med respekt for sig selv)
   - Motivere, belønne, rose og skabe positive situationer
   - Være fleksibel, være konsekvent og have rimelige sanktioner (Bilag 20)

På Familiegaarden taler man om, at modsat følelsesmæssig tilknytning og kærlighed, kan man kompensere for manglende stimulation og opdragelse. Man forklarer det på den måde, at der kan være følelsesmæssig tilknytning og kærlighed mellem forælder og barn, men forælderen kan mangle redskaber til at stimulere og opdrage barnet. Her kan Familiegaarden lære forælderen at gøre det rigtige. Omvendt er det sådan, at hvis ikke der er følelsesmæssig tilknytning og kærlighed, kan man ikke lære forældrene at stimulere og opdrage deres barn på en god måde (jf. Bilag 23). Dette tyder på, at Familiegaarden antager, at det er muligt at bedømme følelsesmæssig tilknytning og kærlighed uafhængigt af måden, hvorpå den praktiseres. Det foregående viser, at dette i praksis ikke er muligt. I praksis er det, forældrene gør og siger, kommunikative tegn på følelser: tegn, der ikke giver fuldkommen sikkerhed for, at forældrene intuitivt har en fornemmelse af barnets behov, og som støtter sig til en generaliseret opfattelse af, hvad der er godt for barnet. Når Familiegaarden iagttager, hvordan forældrene stimulerer og opdrager deres barn, kan disse iagttagelser også fungere som tegn på det, man kan kalde kærlighedens tilstand. I det følgende skal vi se, at stimulation og opdragelse kan være mangelfuld eller god, og i begge henseender kan bringes ind under iagttagelsen god/dårlig følelsesmæssig tilknytning og kærlighed. God eller dårlig følelsesmæssig tilknytning og kærlighed

kan således fungere som både årsag til og virkning af god eller dårlig stimulation og opdragelse. Dermed er der ikke en entydig sammenhæng mellem de to blade i Trekløveret. Det skal vi se på.

At have fornemmelse for barnets individuelle behov - nu og i fremtiden

På Familiegaarden vurderer man, at børn har behov for stimulation og opdragelse. Hvis børn "mangler" stimulation og opdragelse, har de særlige behov for stimulation og opdragelse: De er "behovsbørn". Man har således en antagelse om, at børn kan blive stimuleret og opdraget på en mere eller mindre hensigtsmæssig måde.[480] Derfor er der også forældre, der stimulerer deres barn på en måde, hvor det er "fuldstændigt hen i vejret, hvad hun stimulerer ham med".[481]

For at kunne stimulere og opdrage et barn, er det nødvendigt, at forældre har en "fornemmelse" for barnets behov.[482] Som vi så før, antager Familiegaarden, at denne fornemmelse har at gøre med følelsesmæssig tilknytning og kærlighed. Men forældre skal ikke blot have en fornemmelse for barnets behov, fordi de elsker deres barn. De skal også have en fornemmelse for barnets behov set i forhold til barnets alder.

På Familiegaarden går man ud fra, at børns behov for stimulation forandrer sig efterhånden som de bliver større, og man ser det som vigtigt, at forældre er i stand til at fornemme dette. Derfor er det positivt, hvis forældre viser, at de gerne vil lære om børns behov og om, hvordan man stimulerer et barn f.eks. ved at læse bøger eller se film om børn, ved at øve sig på andre børn, og ved at stille "relevante spørgsmål". Forældre skal med andre ord søge viden om børn og børneopdragelse på en relevant måde. Men en fornemmelse for barnets behov er ikke noget, man opnår ved kun at have "læst i en bog". *Viden* er ikke nok i sig selv.[483]

Forældres "realistiske forventninger" beror på, at de har en *intuitiv* fornemmelse for barnets individuelle udvikling, behov og "evner i forhold til alder". Ellers kan de ikke "støtte" barnet i dets udvikling".[484] Hvad der er realistiske forventninger afhænger igen af generaliserede forestillinger om, hvad barnet har behov for. Hvis ikke forældre har en intuitiv fornemmelse af, hvad der er realistiske forventninger, må de "vejledes".[485]

Når barnet stimuleres må det ikke foregå på en måde, hvor det virker som om, barnet skal "lære" for at "præstere". Hvis Familiegaarden vurderer, at det er tilfældet, så vurderer man, at forældrene ikke ser barnet. Så er stimulation og opdragelse "styret" af forældrenes behov for, at barnet skal præstere.[486] Børn har således ikke behov for at blive udsat for præstationspres. Samtidig har børn behov for forældre, der er i stand til at "fremme" barnets udvikling, så det er i stand til – hvis ikke at præstere – så at blive en veludviklet person. *At stimulere og opdrage sit barn på en ordentlig måde fordrer dermed overordnet, at forældre kan balancere mellem på den ene side hensynet til barnet nu som barn og på den anden side hensynet til barnets*

[480] Bilag G, paragraf 590, 594, Bilag A, paragraf 28.
[481] Bilag E, paragraf 183.
[482] Bilag E, paragraf 220.
[483] Bilag Familie 2, paragraf 131-133, 179, 256-257.
[484] Bilag Familie 1, paragraf 256-257, Bilag Familie 2, paragraf 394.
[485] Bilag F, paragraf 21, Bilag J, paragraf 509, Bilag Familie 2, paragraf 702, 751.
[486] Bilag Familie 4, paragraf 1104-1108, 1157-1159.

udvikling i fremtiden. Barnets udvikling i fremtiden har lige så stor betydning som hensynet til barnet i nuet, fordi en manglende stimulering og opdragelse kan føre til en fejludvikling.

Risiko for fejludvikling

Hvis ikke forældre har en fornemmelse for, at barnets behov for stimulation og opdragelse, er der risiko for, at barnet ikke udvikler sig normalt. Vedvarende manglende stimulering og opdragelse kan resultere i en fremtidig "fejludvikling".[487] På samme måde kan fejludvikling ses som et resultat af en mangelfuld stimulering i *fortiden.* Derfor er en vurdering af forældrenes evne til at kunne stimulere og opdrage deres barn centralt i forhold til at vurdere, ikke blot forældrenes aktuelle omsorgsevne, men også denne omsorgsevnes fremtidige betydning for barnets udvikling. Derfor bliver mangelfuld stimulering og opdragelse ofte bliver koblet til et spørgsmål om barnets og forældrenes evne til at forandre sig, og hvorvidt forældre og børn, qua deres individuelle forandringspotentialer, er i stand til at matche hinanden. F.eks. er det problematisk, hvis "barnets udvikling går for hurtigt i forhold til forældrenes omstillingsevne". Her er der risiko for, at barnet i fremtiden bliver understimuleret, fordi forældrene ikke kan følge med barnets udvikling. Det er også problematisk, hvis barnets udvikling går langsomt og forældrene ikke tager sig "tid til forandringer".[488] *På den måde er der, når det kommer til stimulering og opdragelse, også indbygget en risikoproblematik og et fremtidsperspektiv.*

"Kropsfornemmelse" – at kunne mærke sig selv på en sund måde

Familiegaarden vurderer, at børn i alle aldre har behov for at bruge kroppen på en "sund måde". Børn har behov for "grovmotorisk stimulation" for at få muskler, styrke og smidighed. Derfor er det problematisk, hvis et barn f.eks. er "sådan et barn der har ligget" meget ned som spæd eller er "helt ubrugt i sine muskler" og "uvant" med at bevæge sig. Spædbørn har brug for at komme "på gulvet" for at bevæge sig og "lære at vende sig", så de senere kan lære at sidde. De kan også have glæde af babysvømning. Fordi spædbørn har behov for at bevæge sig, bemærkes det, hvis de er for meget "på arm".[489] Større børn – småbørn - har behov for at mærke deres krop og udvikle koordination og balance. De har f.eks. behov for at tumle, gynge, hoppe, snurre, glide, gå ture og lege "vilde lege".[490]

Børn har også brug for "finmotorisk" stimulation. Når småbørn udvikler sig normalt finmotorisk set, kan det ses ved, at de f.eks. udvikler "pincetgreb" i stedet for at "grabse" sådan "babyagtigt" og ved, at de lærer at spise med ske, så den vender "rigtigt", og maden ikke løber af. Hvis et barn ikke har lært det ved 2-årsalderen, er barnet fysisk "umoden".[491] På Familiegaarden tager man højde for, at børn normalt udvikler sig forskelligt. Man kan f.eks. observere, at et 2-årigt barn ikke har fundet ud af, om vedkommende bruger venstre eller højre hånd til at spise eller tegne med og være i tvivl, om det er et problem. Barnets udvikling skal ses i forhold til det individuelle barns udvikling.[492]

---

[487] Bilag E, paragraf 934.
[488] Bilag Familie 2, paragraf 695, Bilag Familie 4, paragraf 1162.
[489] Bilag K, paragraf 581, Bilag Familie 2, paragraf 238, 254, 563, 802-804.
[490] Bilag D, paragraf 38, 40, 50, Bilag N, paragraf 125, Bilag Familie 1311, 1314-1323, Bilag Familie 5, paragraf 463-88.
[491] Bilag E, paragraf 399, 401, 405-407.
[492] Bilag E, paragraf 409-410.

Børn har imidlertid ikke kun brug for at bruge kroppen på en sund måde, fordi det udvikler barnets fysik. Børn har også brug for at bruge kroppen, *fordi det giver barnet en særlig fornemmelse af sig selv som en person, der kan mærke sig selv*. At barnet har behov for "sund aktivitet" har dermed ikke blot en fysiologisk begrundelse men også en psykologisk begrundelse. Derfor taler man om, at barnet har behov for at udvikle "kropsfornemmelse", dvs. en særlig psykisk oplevelse af egen krop.[493] En fejludvikling kan således skyldes en problematisk psykisk oplevelse af egen krop, der kan skyldes, at barnet er følelsesmæssigt frustreret. I den sammenhæng kan fysisk fejludvikling være *et tegn på en følelsesmæssig frustration*. Så beskrives barnet f.eks. som stresset og anspændt.[494]

Fordi barnet har behov for at bevæge sig og mærke sin krop, må forældre være villige til at lære, hvordan de imødekommer barnets behov for fysisk stimulation. De bør lytte til og efterleve råd fra professionelle. Hvis forældre ikke af sig selv udviser vilje til dette, vurderes det som problematisk.[495] Ligesådan bemærkes det positivt, hvis forældre "selv tager initiativ" til at stimulere barnet, "følger fint med", når barnet får massage, eller "glæder sig til babysvømning".[496] Men det er ikke nok at have vilje. Fordi barnet har behov for at opnå kropsfornemmelse, bliver det vigtigt, at forældre *selv* har en kropsfornemmelse. Hvis en forælder ikke kan kontrollere sin krop og bevægelser og f.eks. har svært ved at "afstemme" kræfterne i forhold til "forskellige ting", er det problematisk, *fordi* det "selvfølgelig har direkte indflydelse" på barnet.[497] På den måde afhænger barnets udvikling ikke blot af det individuelle barn.

At have et almindeligt sprog

Børn har også behov for at blive snakket med. Det har de i første omgang for at lære sproget at kende. Forældre bør kunne stimulere barnet sprogligt på forskellige måder, og derfor bemærkes det som positivt, hvis forældre "synger og taler" for og med barnet. Ligesådan er det positivt, hvis små børn "gerne vil lære sproget" og "gentager og gentager" ord, de hører. På Familiegaarden lægger man desuden mærke til, om barnets sprog er "alderssvarende", men heller ikke her kan man entydigt sige, hvordan børns sprog bør udvikle sig. Man er opmærksomme på, at børns sprog udvikler sig meget forskelligt, og at børn fra "almindelige hjem" kan være sprogligt mindre udviklede end børn på Familiegaarden. At bestemme om barnet har et godt eller dårligt sprog afhænger af det individuelle barn. Derfor er det ikke kun barnets aktuelle sprog, som Familiegaarden lægger mærke til. Børn kan uafhængigt af det aktuelle sprog have bedre eller dårligere forudsætninger for at lære sprog. Hvis et barn f.eks. er "understimuleret" på øvrige områder, kan det være bemærkelsesværdigt og positivt, at et det "i det hele taget kan snakke", selvom barnets aktuelle sprog i øvrigt ikke er alderssvarende. Her lægges her særligt mærke til, om barnet selv er "interesseret i at lære" sprog, og om barnet - på trods af manglende stimulation - er "hurtig" og "kvik". [498] Børns intellektuelle kompetencer bliver her centrale i bedømmelsen af fremtidige muligheder. Men det er ikke nok, at barnet har individuelle intellektuelle kompetencer, hvis forældrene ikke kan stimulere barnet sprogligt. Forældrenes sproglige og intellektuelle kompetencer bliver derfor centrale for bedømmelsen af

[493] Bilag G, paragraf 597, 898.
[494] Bilag D, paragraf 32.
[495] Bilag N. paragraf 168.
[496] Bilag Familie 2, paragraf 298, 448, 563.
[497] Bilag C, paragraf 437, Bilag I, paragraf 812-814.
[498] Bilag E, paragraf 415-440, 479, 603, 598, Bilag J, paragraf 548, Bilag Familie 1, paragraf 336-374, Familie 2, paragraf 212, 293-294.

barnets forudsætninger for en normal sproglig udvikling og antages at have direkte indflydelse herpå.[499]

En forudsætning for at forældre kan stimulere deres barns sproglige udvikling er, at de kan udtrykke sig verbalt på en almindelig måde. Forældre bør have et sprog, hvor ordene er rigtige og passer til virkeligheden, og hvor der er en vis stringens i sprogbrugen. Derfor er det problematisk, hvis forældrenes sprog er præget af "sjove" ord, der ikke "passer" til virkeligheden f.eks. "kæleord", eller hvis de ord, de bruger, er "forskellige" fra dag til dag.[500] Forældre, der ikke har en almindelig måde at udtrykke sig på og ikke har et stringent sprog kan stresse barnet.[501] *Måden, hvorpå forældre stimulerer og opdrager deres barn samt barnets udvikling, kan dermed ikke blot være et tegn på følelsesmæssig tilknytning og kærlighed; forældres sprogbrug kan have en psykisk indvirkning på barnet.*

Forældre bør også have et rimeligt komplekst sprog. Det er problematisk, hvis deres sprog består af for mange "standardbemærkninger", er "stereotypt" eller lidt "simpelt" på et "fattigt niveau".[502] At sproget er komplekst må dog ikke få den konsekvens, at barnet tillægges sproglige evner, det ikke har. F.eks. bemærkes det, hvis en forælder siger, at et spædbarn siger "hej". Det bemærkes også, hvis forældre snakker med deres barn på en måde, hvor det virker som om, de "sådan skal høre" barnet: "hvad er 2 gange 2?".[503] Samtidig med at forældre skal stimulere barnets sproglige udvikling – og således øge dets sproglige kompetencer – må stimulationen ikke foregå på en måde, hvor det virker som om barnet skal præstere.[504] Det skyldes at det at lære sprog ikke blot drejer sig om, at barnet skal udvikle sproglige færdigheder. Det drejer sig også om, at barnet får en særlig oplevelse af verden.

At kunne se og skabe sammenhæng i verden

Børn har ikke kun brug for at lære sprog for at lære at tale. Når forældre snakker med deres barn, bør de også gøre det, fordi barnet har brug for at blive snakket med. Hvis børn bliver snakket med på en ordentlig måde, bidrager det til at skabe sammenhæng og orden i barnets verden. *Denne orden og sammenhæng er særlig vigtig for barnet, når det kommer til følelsesmæssige relationer.*

F.eks. ses det som positivt, hvis et barn er "glad for bøger", kan danne sammenhænge mellem sprog og billeder, og kan udvikle "hukommelse". Hukommelse er ikke det samme som intelligens, og manglende hukommelse er ikke det samme som at være "dum". Hukommelse er betinget af, om barnet oplever en sammenhæng i verden. Derfor er "intelligens" betydningsfuldt, men kan ikke opveje de øvrige behov, børn måtte have.[505] Intelligens overskygger ikke og kan ikke kompensere for behovet for følelsesmæssig tilknytning og kærlighed. Dette kan ses ved, at Familiegaarden ser sproglig og "visuel kompetence" som noget, børn, der mangler følelsesmæssig tilknytning og kærlighed, forsøger at "overleve på". Børn, der mangler et fast "holdepunkt" i livet, kan finde "tryghed" i bøger som noget "forudsigeligt" og en "helle" i livet.[506] Såfremt Familiegaarden vurderer, at der er en mangelfuld følelsesmæssig tilknytning og

[499] Bilag G, paragraf 873.
[500] Bilag E, paragraf 223.234, 240, 243, 245, Bilag G, paragraf 599, 609.
[501] Bilag E, paragraf 270.
[502] Bilag G, paragraf 600, Bilag Familie 4, paragraf 1160, 1163.
[503] Bilag Familie 1, paragraf 410, Bilag E, paragraf 270.
[504] Bilag G, paragraf 606.
[505] Bilag G, paragraf 916, 920, 1201-1205, Bilag A, paragraf 28.
[506] Bilag G, paragraf 1006-1018.

kærlighed, så vurderes intellektuelle kompetencer som en kompensation og det næstbedste. Dette hænger sammen med at Familiegaarden mener, at formålet med sproglig stimulation i første omgang drejer sig om at skabe sammenhæng i relationer mellem forældre og børn og dermed følelsesmæssig tilknytning og kærlighed. Derfor lægger Familiegaarden mærke til, hvordan børn benævner *personer* i dets omverden, og ser dette som et tegn på den følelsesmæssige tilknytning og kærlighed mellem f.eks. mor og barn.[507]

> MEDARBEJDER H: Altså, han kunne ikke sige mor f.eks. det er først noget han lige nu siger.
> MEDARBEJDER O: Nej, det har jeg heller ikke hørt ham sige.
> MEDARBEJDER H: Han siger heller ikke *moar*. Altså, han siger *derhenne er mor*
> MEDARBEJDER J: Nej, men det er da også farligt at begynde at kalde på hende. (Bilag E, paragraf 445-449).

På den måde kobles stimulation og opdragelse til følelsesmæssig tilknytning og kærlighed: et barn, der "aldrig er blevet snakket med", får ikke dannet trygge følelsesmæssige relationer til andre mennesker.[508] At forhold vedrørende stimulation anvendes til at vurdere følelsesmæssige relationer kommer f.eks. til syne ved, at en særlig atypisk interesse for visuelle detaljer kan give anledning til bekymring for, om barnet lider af autisme.[509] *Karakteren af den følelsesmæssige tilknytning og kærlighed kan således ikke vurderes uafhængigt af, hvad personer gør eller siger, og beror netop på en vurdering.*

Ovenstående betyder, at det er problematisk, hvis forældre ikke har en fornemmelse for, hvordan man snakker med barnet ud fra barnets "præmisser" eller ikke er i stand til at støtte barnet i at begrebsliggøre sin verden. F.eks. er det problematisk, hvis forældre bruger ord, Familiegaarden vurderer, barnet ikke har "forudsætning for at forstå".[510] Det er også problematisk, hvis forældre stiller spørgsmål, der forudsætter en evne til at danne sammenhænge, man vurderer barnet endnu ikke har:

> MEDARBEJDER O: […]Han leger videre i sandkassen. *Hvad har vi set udenfor*, siger hun så. Det spørger hun om mindst otte gange, og jeg sidder bare sådan og observerer. Og så siger jeg så [forælder]: *Han ved ikke, hvad det er, du vil have ham til at svare. Hvis du nu siger , hvad det er I har set, så lyser han op, og så ved han hvad det er, I snakker om. Nå*, siger hun så. Så siger jeg til [barnet]: *Så du en hest udenfor?* Så lægger han skovlen. *Hest*, siger han så. *Ja du så en hest sammen med mor. Ja.* Hun forstår ikke. Han kan ikke svare på sådan et spørgsmål (Bilag E, paragraf 265).

Når forældre snakker med barnet på en god måde, hjælper de barnet til at danne erfaringer. At snakke med børn handler om at lære dem noget om verden. I samtalen skabes sammenhæng mellem ord og handlinger. Derfor bør forældre kunne *sætte ord på* det, de "gør" og "oplever". De skal kunne benævne, og det vil sige kommunikativt markere, deres *handlinger*, f.eks. "nu gør vi det, nu gør vi det". På den måde får børn netop *begrebsliggjort* deres verden. I den sammenhæng er det også vigtigt, at forældre tager sig tid til at give *forklaringer*.[511]

Hvorvidt forældre kan dette afhænger ikke kun af, om de er kloge. Det afhænger af, om forældre har det, man kan kalde en følelsesmæssig intelligens. I den forstand har forældre en

[507] Bilag E, paragraf 506.
[508] Bilag E, paragraf 506.
[509] Bilag G, paragraf 1007.
[510] Bilag E, paragraf 268-270, Bilag G, paragraf 649, Bilag Familie 5, paragraf 525.
[511] Bilag D, paragraf 44-49, Bilag E, paragraf 599-601, Bilag J, paragraf 570-573, 576, Bilag K, paragraf 587.

”normal hjerne”, som barnet kan spejle sig i.[512] Stimulation og opdragelse har nemlig også at gøre med, om barnet oplever psykisk mæthed.

Psykisk mæthed

På Familiegaarden vurderer man, at børn har behov for ”samvær” og social kontakt, og derfor bemærkes det, hvordan familiemedlemmerne er sammen.[513] Men børn har ikke godt af alle former for samvær og social kontakt. De har behov for ”positive situationer”.[514] Positive situationer opstår, når der er et positivt samspil. Hvad der er et positivt samspil afhænger igen af barnets alder. Omvendt afhænger barnets forudsætninger for at indgå i et positivt samspil med omverdenen i takt med dets udvikling af, om barnet har oplevet et godt samspil med forældrene, mens det var spædt. *Det afhænger af, om barnet har oplevet ”psykisk mæthed”* i livets første måneder. Derfor er samspillet med det lille barn særligt vigtigt. Hvis den sociale kontakt med barnet ikke skaber særlige ”gode” følelsesmæssige stemninger, er det problematisk.[515]

Derfor bør forældre være i stand til at ”tune ind” på barnet og etablere et godt ”samspil” med barnet. Det vurderes som positivt, hvis barnet er ”rigtigt på mærkerne” i forælderens ”selskab”, og der må gerne være lidt ”gang i den”, for det er som sagt vigtigt, at der er ”liv” i kontakten.[516] Der er imidlertid grænser for, hvor meget liv det lille barn har behov for. Det er således problematisk, hvis en forælder ”flytter rundt på barnet hele tiden”, er urolig og ”flagrende”, ”ukoncentreret”, ”distræt”, utålmodig, fraværende, ”snakker om” men ikke *med* barnet, virker ”optaget af alt andet” og ”har tankerne andre steder”. Det betragtes som problematisk, fordi barnet, *samtidig* med at det oplever liv og glæde, ”har brug for ro” i kontakten, så det selv kan ”komme på banen”. Derfor er det også problematisk, hvis forældre hele tiden tager ”nye initiativer” og ikke kan ”vente på barnet”. Forældre skal kunne bevare roen, holde ”fokus” på barnet og lade barnet være en aktiv medspiller i samspillet.[517] Derfor er det positivt, hvis forældre giver sig ”god tid”, er ”tålmodig” og ”rolig”, har ”god ro på” og kan sidde ”stille” og ”afslappet” med barnet, *fordi forælderens ro ”smitter af på barnet”*.[518] Det betyder, at samspillet bør foregå på en *afbalanceret* måde, hvor der tages hensyn til barnets behov for at opleve sig selv som en aktiv medspiller. *Det bør det, fordi social stimulering skal give barnet mulighed for at opleve sig selv som et særligt individ. På den måde opnår barnet psykisk mæthed.*

At støtte barnet i at opretholde egne grænser

I et positivt samspil med forældrene får barnet mulighed for at mærke sig selv som en individuel person. På Familiegaarden ser man børn som aktive væsener, der som helt spæde er i stand til at mærke deres eget behov for kontakt og det modsatte – behov for fred fra omverdenen. De har med andre ord en evne til at skelne, og det er forældrenes opgave at støtte dem i at opretholde denne balance mellem sig selv og omverdenen. *Psykisk mæthed i kontakten med forældrene er en forudsætning for, at barnet kan indgår i et positivt samspil med omverdenen i øvrigt.* På Familiegaarden vurderer man f.eks., at et spædbarn på den ene side kan have glæ-

[512] Bilag Familie 2, paragraf 765.
[513] Bilag E, paragraf 225, Bilag Familie 4, paragraf 967.
[514] Bilag Familie 2, paragraf 395.
[515] Bilag Familie 2, paragraf 771-788.
[516] Bilag K, paragraf 570, 265, Bilag J, paragraf 519, 521, Bilag Familie 2, paragraf 824-829.
[517] Bilag Familie 2, paragraf 343-349, 485-495, 824-829, 885.
[518] Bilag Familie 1, paragraf 326, Bilag Familie 2, paragraf 288, 632, 646-647.

de af at have andre børn "omkring" sig. Det betyder, at forældre skal kunne "rumme", at deres lille barn har kontakt til andre. De skal være i stand til at "nyde når barnet er hos andre".[519] Samtidig vurderer Familiegaarden, at det ikke er spædbarnets primære behov at være sammen med andre børn de første 6 måneder af sit liv. Derfor er børn under ½ år normalt ikke i børnehave.[520] Dvs. at forældre *både* skal kunne rumme at barnet har kontakt til andre *og* kunne skærme barnet fra omverdenen. Forældre skal derfor heller ikke lade spædbarnet gå fra "arm til arm" eller "involvere andre" i særlige situationer, f.eks. når barnet skal bades eller puttes. Et spædbarn kan få for meget social kontakt: for mange mennesker, alt for "energifyldte rum" eller alt for "hektiske" eller "voldsomme" aktiviteter. Hvis forældre ikke kan "skærme" barnet for en social kontakt, det ikke har behov for, er det problematisk.[521] Ligesådan skal forældre kunne "respektere", at barnet afbryder social kontakt. En forudsætning for dette er, at forældre er i stand til at læse og forstå barnets signaler.[522]

En god social kontakt giver psykisk mæthed. Psykisk mæthed drejer sig om, at barnet får mulighed for at opleve sig som et individ med egne følelser og behov. *En positiv social stimulering, er således også en forudsætning for at etablere følelsesmæssig tilknytning og kærlighed og konkret fungerer forhold vedrørende stimulation og opdragelse også som tegn på karakteren af den følelsesmæssige tilknytning og kærlighed. På den måde kan stimulation og opdragelse hhv. følelsesmæssig tilknytning og kærlighed fungere som hinandens årsag og virkning.* Det, der så at sige medierer imellem disse to aspekter af omsorgen for barnet, er nødvendigheden af, at barnet får mulighed for *at opbygge individualitet*. Denne individualitet er først og fremmest en *følelsesmæssig individualitet*, der kommer i stand ved, at barnet i familien får mulighed for at opleve en psykisk mæthed. *Det handler om, at barnet skal opleve sig som et individ, der er elsket, fordi det er et særligt (læs: individuelt) individ.* Dette er dog ikke kun nødvendigt for barnets skyld her-og-nu. Det er også nødvendigt, fordi barnet *senere* skal følge de sociale spilleregler.

Når det lille barn bliver større, har det ifølge Familiegaarden stadig behov for at opleve en social kontakt med forældrene, hvor det er "hyggeligt og afslappet for barnet".[523] Men i takt med at barnet bliver større, ændres dets behov og ligeledes kravene til forældrene. Forældre skal nu ikke blot stimulere, men også "opdrage" barnet. Børn har nemlig også brug for at lære de "sociale spilleregler" at kende.[524]

Opdragelse drejer sig om, at forældre sætter grænser på en ordentlig måde. Dette er mindre relevant for spædbørn. Småbørn har imidlertid behov for, at forældre kan sætte "tydelige grænser" for, hvad barnet må og ikke må.[525] Hvis forældre ikke kan sætte grænser, bliver det hele "blandet sammen" og altid "glider ud i et" for barnet. En forælder, der ikke kan sætte grænser bliver *utydelig for barnet.*[526] Forældre, der ikke kan sætte grænser på en god måde,

[519] Bilag C, paragraf 19, 580-587, Bilag J, paragraf 580-587, Bilag Familie 1, paragraf 396.
[520] Bilag C, paragraf 19, 580-587.
[521] Bilag Familie 2, paragraf 209, 309, 423-424, 610-612, 752.
[522] Bilag Familie 2, paragraf 234-235, 883.
[523] Bilag Familie 4, paragraf 719.
[524] Bilag E, paragraf 507.
[525] Bilag T, paragraf 219, Bilag Familie 4, paragraf 1361.
[526] Bilag E paragraf 283, 295, 659.

mangler ”indlevelse” i barnet.[527] *På den måde kan følelsesmæssig tilknytning og kærlighed være en forudsætning for at kunne opdrage barnet.*

Når forældre sætter grænser, bør det ske på en ”tålmodig” og ”venlig” måde. Det er problematisk, hvis forældre ”irettesætter” eller ”skælder ud” for ”ofte”. De skal kunne være ”konsekvente”, ”stille krav, sætte grænser og gennemføre det” på en indlevende, ”fleksibel” og ”afslappet” måde.[528] På den måde (vej)leder forældrene barnet positivt til at iagttage sociale adfærdsmåder.

Hvis forældre stiller for få krav og sætter for få grænser, kan de som nævnt være utydelige. Hvis forældre kun skælder ud, er det en ”firkantet” form for grænsesætning. Sådanne forældre stiller for høje ”krav” til barnet og har en ”kontrolstyret” eller ”ydrestyret” måde at opdrage barnet på.[529] På Familiegaarden vurderer man, at en af grundene til, at nogle forældre ikke kan håndtere denne balance er, at de er ”bange for ikke at kunne opdrage nok”. Opdragelse drejer sig imidlertid ikke om for meget eller for lidt opdragelse; det drejer sig om måden man gør det på. En uhensigtsmæssig grænsesætning fører til ”konfliktfyldt interaktion”.[530] Børn har ikke brug for et samspil præget af konflikter. De har netop brug for et afbalanceret samspil, så de lærer at få en positiv indstilling til at indgå i sociale sammenhænge og i sidste ende kan overholde sociale spilleregler. Dette er nødvendigt, når børn går i daginstitution f.eks. børnehave.

På Familiegaarden lægger man mærke til, om børn kan (lære at) indgå i sociale situationer på en hensigtsmæssig måde. Børn i børnehavealderen bør kunne lære at deltage i en dialog eller en aktivitet med andre – både i ”små sammenhænge” og i en ”større flok” - uden at blive ”forstyrret”. De skal kunne lære at ”koncentrere” sig. De skal også kunne lære at ”tage tur” i en sproglig verbal dialog med andre. Derfor er det problematisk, hvis et barn bliver ”utålmodig” eller reagerer på en uhensigtsmæssig måde f.eks. ved at bide.[531]

Hvis børn reagerer uhensigtsmæssigt i sociale sammenhænge (f.eks. skriger, bider eller rykker i hår), ses det som et tegn på, at barnet er ”utryg” og ”har svært ved at rumme følelser” både glæde og ”ked-af-det-hed”. *Når børn reagerer uhensigtsmæssigt i sociale sammenhænge, kan det således fungere som et udtryk for en indre ubalance i barnets evne til at mærke sig selv og egne følelser*.[532] Det kan fungere som et udtryk for, hvorvidt barnet - via følelsesmæssig tilknytning og kærlighed - har lært at mærke sig selv og egne grænser. Manglende følelsesmæssig tilknytning og kærlighed kan tilsvarende fungere som forklaring på problematisk social adfærd.

Dette komme f.eks. til syne, når Familiegaarden reflekterer over en grundlæggende social regel der handler om, hvordan man kontakter nogen, man ikke kender. På Familiegaarden vurderer man det som problematisk, hvis et barn ”løber i armene på alle”. Det er ikke ”sunde tegn”, hvis et barn vil op og sidde ved personer, det ikke kender og særligt, hvis det sker i det offentlige rum f.eks. i et venteværelse. Grunden til at det er problematisk er dels, at barnet ”vil møde meget modstand på det”, for ”det kan folk ikke lide”. Dog kan barnet, hvis det har særlige positive ydre karakteristika, ”fluks” opnå nogle ”point” og således forøge sine chancer for

[527] Bilag Familie 4, paragraf 1114.
[528] Bilag Familie 4, paragraf 723-961, 1117, 1118, 1165, 1167, 1215, 1217.
[529] Bilag Familie 4, paragraf 1114, 1167.
[530] Bilag Familie 4, paragraf 1203, 1220.
[531] Bilag E, paragraf 463, 509, 591, 595, 928, 1089.
[532] Bilag G, paragraf 948.

positive reaktioner socialt set. Derfor vurderes det som positivt, hvis et barn er en "køn" dreng eller pige og er "velsoigneret".[533] Men det er ikke nok, at barnet er et barn og tilmed et kønt barn. For Familiegaarden drejer ovenstående sociale regel sig i grunden om barnets evne til at skelne mellem kendt/ukendt. Forudsætningen for at kunne overholde en sådan regel er, at et barn har lært at skelne mellem forskellige personer og de relationer, det har til dem. Det drejer sig om, at barnet på et tidspunkt har knyttet "mere an til" nogen end til andre. Hvis barnet ikke kan skelne mellem kendt/ukendt, er det ikke kun problematisk, fordi det ikke er socialt accepteret og vækker ubehag og modstand. Det er i stedet et tegn på, at barnet er "ukritisk".[534] *På den måde kan uhensigtsmæssig kontakt med ukendte personer på den forkerte måde være et tegn på manglende tilknytning til kendte personer. Hvorvidt barnet er i stand til at overholde de sociale spilleregler i samfundet ses dermed på Familiegaarden som noget, der kan have en direkte relation til, om barnet har etableret en særlig tilknytning og tillid til nogen, mens det var spædt.*

Ovenstående viser, at grænsesætning som et element i stimulation og opdragelse kan relateres direkte til psykisk afgrænsning – at mærke sig selv og egne grænser. For at kunne deltage i det sociale liv på sigt må barnet lære, hvor grænsen mellem det sociale og det psykiske går. Det må lære at skelne mellem egne følelser og sociale forventninger. Dette er en forudsætning for, at barnet kan udfolde sig og udvikle sig som individ.

At støtte barnet i at udfolde og udvikle sig som individ

På Familiegaarden vurderer man, at det er vigtigt, at børn får mulighed for at prøve sig selv af. Forældre skal – efterhånden som barnet bliver større - "motivere barnet" til at prøve sig selv af og give det ros.[535] På Familiegaarden taler man om, at "børn der udfordrer sig selv, gør noget farligt bliver klogere". At kunne håndtere usikkerhed og ikke-kendte situationer giver med andre ord en særlig erfaring. Når forældre motiverer barnet, må det imidlertid ikke ske på en måde, hvor det bliver "formidlet indirekte" på de voksnes præmisser, og hvor det virker som om, barnet skal præstere noget.[536] At det opfattes som godt at afprøve egne grænser, må ikke opleves som en pligt for barnet. I stedet skal det være baseret på lyst og motivation og opleves som en glæde. *Derfor kan man sige, at det, forældre bør kunne gøre, er, at lære barnet at anvende sociale krav til at opbygge en egen motivation for at være et individ, der har lyst til at udfordre og udvikle sig selv.* Dette kræver en præstation, men for alle elementerne i stimulation og opdragelse gælder det dog, at det ikke må forekomme sådan for barnet. I familien og af forældrene skal barnet lære at opleve det som positivt at afprøve egne (præstations)grænser. Det får nogle særlige konsekvenser, der f.eks. kommer til udtryk, når Familiegaarden taler om leg og oplevelser.

Fokus på barnet i familien – leg og oplevelser

Leg er *på den ene side* en anledning til stimulation. Og fordi stimulation er vigtigt, bør forældre kende barnets behov for leg og motivere barnet til leg. Det bemærkes derfor som positivt, hvis forældre aktivt bidrager til, at barnet leger enten ved at lege "rigtigt godt" med barnet eller ved at opfordre og opmuntre barnet til at lege med noget f.eks. legetøj. Og det bemærkes, hvis forældre ikke altid ved, hvad de skal foretage sig med barnet, ikke motiverer barnet til at

[533] Bilag E, paragraf 547-566.
[534] Bilag E, paragraf 950, 1069, 1076.
[535] Bilag K, paragraf 115-25, Bilag Familie 1, paragraf 339-400.
[536] Bilag Familie 4, paragraf 758-760, 1223, 1336, Bilag Familie 4, paragraf 1225.

lege, glemmer at lege med barnet, skal "opfordres" til at gøre noget, for at barnet leger, stopper legen før barnet har behov eller på anden måde begrænser barnet i dets behov for at lege.[537] Selvom leg er noget, børn har behov for, er det ikke noget, de bare gør. *Leg er noget "skabt" i en "situation", som forældre har pligt til at initiere*. Hvis forældre ikke gør det, opfordrer Familiegaarden dem til det og bemærker, om forældrene tager initiativ til at det sker.[538] *På den anden side* må leg ikke være "dosering". *Leg må ikke være det samme som at "træne"*. Der skal være fokus på "glæden", og forældre må ikke "hænge sig for meget i en scoret alder". I legen er det "tilladt at lade sig rive med" og udvise "spontanitet". Lege må ikke virke "iscenesatte". Det betyder, at forældre skal være i stand til at "give slip". Derfor er det positivt, hvis forældre kan være "100 pct. nærværende" og optagede af legen "næsten på den gode måde, som to andre børn der er med, men godt nok som de voksne". *Voksne forældre skal dermed – for en tid - være i stand til at være som børn.* De skal kunne give "slip i leg".[539] Det betyder ikke, at forældre skal lade sig fuldkommen rive med. De må ikke blive så optagede af at lege, at de glemmer barnet. I legen er det barnets behov for at være barn, der er i fokus.[540] Det samme gælder for oplevelser. Oplevelser er ikke det samme som leg. Oplevelser handler om at "lave noget sammen som familie", men drejer sig i praksis om, at konstituere familien *som familie for barnet*. Oplevelser skal være oplevelser som egner sig til barnet, og *barnet skal så vidt muligt være fokus, når familien oplever noget sammen*. En tur i byen med børn, skal således ikke dreje sig om, at forældrene har lyst til at kigge butikker.[541]

I lyst af ovenstående kan man sige, at den overordnede fordring i forbindelse med stimulation og opdragelse er, at forældrene skal lære barnet at anvende sociale krav til at opbygge en egen motivation for at være et individ, der har lyst til at udfordre og udvikle sig selv. Det kræver *en særlig opmærksomhed på barnet i familien*. Når forældrene stimulerer barnet, så bør det først og fremmest ske med det for øje, at barnet får mulighed for *at opbygge individualitet*. Denne individualitet er først og fremmest en *følelsesmæssig individualitet*, der kommer i stand ved, at barnet får mulighed for at opleve en psykisk mæthed. *Det handler om, at barnet skal opleve sig som et individ, der er elsket, fordi det er et særligt (læs: individuelt) individ.* Dette er dog ikke kun nødvendigt for barnets skyld her-og-nu. Det er også nødvendigt, fordi barnet allerede tidligt skal kunne håndtere sociale forventninger. I leg og oplevelser i familien – mellem forældre og barn – må forældrene give barnet en oplevelse af, at det *i familien* er muligt at give slip og at opleve sig som et individ, der ikke er underlagt præstationskrav og som bliver støttet i egne behov og lyster. *Dette kræver imidlertid også en præstation, og kan også relateres til, at barnet i andre sammenhænge tidligt må præstere.* Det bliver måske endnu mere tydeligt, når man ser på, hvordan Familiegaarden ser stabilitet og struktur.

Stabilitet og struktur

På Familiegaarden er stabilitet og struktur det sidste af Trekløverets blade. På Familiegaarden definerer man i udgangspunktet stabilitet og struktur på følgende måde:

---

[537] Bilag D, paragraf 801, Bilag F. paragraf 19, Bilag J, paragraf 14, 527, 531, Bilag V, paragraf 379, Bilag Familie 4, paragraf 752.
[538] Bilag E, paragraf 52, Bilag Familie 1, paragraf 354, 356, 398, 406.
[539] Bilag D, paragraf 1140-41, Bilag F, paragraf 17, Bilag J, paragraf 182, 184, Bilag Familie 4, paragraf 734, 917, 1218-19, 1312, Bilag Familie 5, paragraf 523.
[540] Bilag F, paragraf 25.
[541] Bilag F, paragraf 19, Bilag M, paragraf 11, Bilag M, paragraf 11, Bilag Familie 1, paragraf 263, Bilag Familie 2, paragraf 299, 623 Bilag E, paragraf 254, 473, Bilag Familie 4, paragraf 716-18.

A. Holde sine voksenproblemer udenfor barnets oplevelse
   - Ikke involvere barnet direkte i egen sygdom, psykiske problemer, sociale problemer, uvenskaber og parproblemer
   - Være personlighedsmæssigt forudsigelig/stabil

B. Bære egen smerte og aggression uden at afreagere på barnet

C. Holde en daglig rytme og rutine
   - Stå op
   - Spisning
   - Hygiejne
   - Afslapning
   - Huske barnets behov i planlægningen

D. Planlægge sin økonomi så katastrofesituationer undgås

Risiko for knaphed på penge

Børn har behov for at familien har et stabilt "eksistensgrundlag". En familie med en "velfungerende økonomi" har bedre forudsætninger for at skabe en forudsigelig hverdag. Der skal f.eks. være penge til at købe udstyr og medicin til barnet.[542] Derfor skal forældre sørge for, at forhold vedrørende bolig og økonomi er i orden. De har pligt til det, for "Virkeligheden" er, at hvis man ikke sørger for det, risikerer man at stå uden penge og bolig. *Der er således en økonomisk og materiel risiko, som forældre må iagttage.* Som forælder må man "få rumpetten ud af døren", uanset om man har lyst eller ej.[543] Hvis forældre ikke kan se dette og f.eks. bruger tiden alene på at sove, spise og se tv beskrives de som virkelighedsfjerne og som forældre, der ikke fungerer i et normalt "gear".[544] På den måde kan man sige, at et normalt "gear" er relateret til det tilfælde, hvor forældre har et arbejde og en økonomisk og materiel forpligtelse, der kræver, at de ikke kun er hjemme og er sammen med barnet. I en almindelig familie står man derfor op om morgenen, sørger for at barnet får morgenmad og bliver fulgt i institution.[545]

At få det til at køre rundt i familien

Fordi forældre i almindelighed må deltage i samfundet uden for familien, bliver det vigtigt, at forældre er i stand til "at få dagligdagen til at køre rundt" på en ordentlig måde. Det drejer sig om at have "styr" på praktiske ting.[546]

På Familiegaarden vurderer man, at det er vigtigt, at børn har en daglig rytme. En "daglig rytme" er en dag med "struktur" modsat "løse betingelser".[547] *Struktur er således mere præcist en forudsigelig struktur, der handler om, at barnet kan forvente, at der i hjemmet er en særlig rytme.* En daglig rytme, der er forudsigelig for barnet, kræver at forældre kan planlægge, koordinere og agere rimeligt effektivt og hensigtsmæssigt, så barnets behov for mad, søvn og pleje bliver imødekommet på en regelmæssig måde. Forældrene skal f.eks. kunne planlægge, så de både kan lave mad og passe barn, og de skal være i stand til at udnytte tiden, mens barnet sover, til at få vasket tøj. Forældrene skal også være i stand til at planlægge dagen, så barnet får sin "middagslur" og har faste "sengetider". Børn skal i seng til "normal tid".

---

[542] Bilag D, paragraf 1007, Bilag Familie 4, paragraf 1127, Bilag G, paragraf 15-25, Bilag Familie 5, paragraf 626 Bilag Familie 2, paragraf 149 Bilag E, paragraf 358.
[543] Bilag D, paragraf 958, 994, 1022.
[544] Bilag D, paragraf 1063-1098.
[545] Bilag D, paragraf 1007-1012.
[546] Bilag C, paragraf 17, Bilag G, paragraf 710-711 Bilag F, paragraf 19.
[547] Bilag Familie 2, paragraf 396, 700.

De har ikke godt af at ”springe rundt”, til de dejser ”rundt og om på siden”. Forældre skal derfor sørge for at putte deres børn på nogenlunde faste tidspunkter – også i weekenderne. Endelig skal forældre sørge for at barnet er rent, bliver vasket og får børstet tænder hver dag.[548]

På Familiegaarden bemærkes det, hvis forældre skal mindes om disse basale pligter eller skal have hjælp, og det bemærkes som positivt, hvis forældre er gode til at planlægge og er velforberedte.[549] Når forældre er ”modsat” dette, så taler man f.eks. om det på følgende måde:

> MEDARBEJDER C: Det tænker jeg også lidt på, ikke fordi hun ikke er god nok mor, og det er hendes barn også sådan noget, men [barnet] er vant til ro, renlighed og regelmæssighed og små snapseglas, vugges i barnevognen, hvor [forælder] jo nok er noget modsat det, altså…
> MEDARBEJDER J: Det med at finde et system og en rytme, der passer de to sammen…
> MEDARBEJDER C: Ja. Nemlig.
> MEDARBEJDER J: …end at [forælder] skal adoptere det fra…
> MEDARBEJDER C: Ja, ikke at hun ikke gerne vil, det vil hun bare. Men det er jo ikke sikkert at hun lige selv kan opstille det
> MEDARBEJDER J: Og det er jo mor. Hun skal jo ikke være institution. (Bilag R, paragraf 764-69).

Når det kommer til den daglige rytme i familien, må planlægningen således ikke virke som et ”system”, der kommer udefra. Mor skal ikke være institution; barnet er hendes og hun skal ikke blot ”adoptere”, hvad andre gør. Derfor kan forældre, som i ovenstående have behov for hjælp til at opstille, et andet ”system”. Det system, som Familiegaarden kan hjælpe forældre til at opstille, er et system, der siger noget om, hvordan kravet om at kunne imødekomme mange forskellige pligter bør håndteres af forældrene, således at det er godt for barnet. Her taler Familiegaarden f.eks. om, at forældrene heller ikke må planlægge for fast. Forældre må ikke ”i den grad” lade det praktiske dominere. De skal få det til at køre rundt så der også er tid til at ”slappe af”.[550]. *Den præstation som forældre skal kunne yde er således, at planlægge fleksibelt, således at barnet ikke oplever det planmæssige som en plan. De kan kunne planlægge på en særlig fleksibel måde, der passer til barnet og familien, fordi forældre i almindelighed skal kunne varetage mange forskellige pligter, der ikke nødvendigvis drejer sig om barnets individuelle behov. At kunne planlægge fleksibelt i en hensyntagen til barnets behov er imidlertid også et 'institutionaliseret' krav, som forældre ideelt set selv bør kunne opstille.* Forældrenes evne til selv at opstille betingelserne for den fleksible planlægning bliver endeligt et tegn på, om de evner at tilvejebringe en rytme, der ikke kun handler om at få det køre rundt. Den daglige rytme bliver et tegn på og har betydning for, om forældrene kan være forudsigelige *personer* for barnet.

At være en forudsigelig forælder

På Familiegaarden ses det som vigtigt, at *forældre er forudsigelige for barnet*. Forudsigelighed drejer sig om, at forældre – på trods af alle andre forhold – kan være de samme hver dag på en ordentlig måde. Barnets behov for stabilitet og struktur er først og fremmest et behov for, at opleve, at forældrene er personlighedsmæssigt forudsigelige. Derfor bør forældre ikke afreagere på barnet eller belaste barnet, hvis de har problemer.[551] Barnet har behov for at op-

[548] Bilag Familie 2, paragraf 265, 582, Bilag Familie 4, paragraf 756, Bilag E, paragraf 8, 331-338, 353, Bilag Familie 5, paragraf 375.
[549] Bilag Familie 4, paragraf 854, 915 Bilag Familie 2, paragraf 261, 640.
[550] Bilag R, paragraf 699, Bilag Familie 4, paragraf 920, 947, 1124-1126.
[551] Bilag E, paragraf 313-18, 329-30, Bilag Familie 2, paragraf 324.

leve stabilitet i, hvad de kan forvente af forældrene. Det kræver, at forældre kan bevare roen.[552] Hvis de kan det, kan de tilvejebringe en "fin" og "dejlig afslappet stemning.[553] På den måde kan forældrenes evne til at producere forudsigelighed, struktur og stabilitet i dagligdagen kobles til barnets indre psykiske oplevelse. At få det til at køre rundt i dagligdagen handler dermed i sidste ende om at tilvejebringe en mulighed for at opretholde forudsætningerne for en god følelsesmæssig tilknytning og kærlighed. Dette kommer f.eks. til udtryk, når Familiegaarden taler om måltidet.

Måltidet - der er mange ting i det at indtage mad

Måltider drejer sig naturligvis om, at familien skal have noget mad. Som forælder er man "forpligtet" til at spise noget "for ellers kan man ikke fungere". Forældre er imidlertid ikke kun forpligtet til at spise af hensyn til sig selv, men også af hensyn til barnet for "Hvad tror du [barnet] sidder og tænker, du sidder der, og ingenting spiser?". Deres indstilling til måltidet opfattes dermed som noget, der direkte indvirker på barnet. At indtage mad "hører med til det uafvendelige, når man har børn i hvert fald…".[554]

En familie bør i almindelighed spise *tilstrækkeligt og regelmæssigt*. At "lige tage et stykke brød eller sende bud efter en pizza om aftenen, når man ikke har spist hele dagen" er "aparte". Måltider er vigtige. Barnet skal have sunde mad- og drikkevarer serveret i rimelige portioner, der kommer i den rigtige rækkefølge f.eks. grød før vælling.[555]

Men måltidet er mere end bare at spise regelmæssigt, nok og sundt. *Der er "mange ting i det at indtage mad"*.[556] På Familiegaarden forventer man, at familierne sidder sammen og spiser under hele måltidet. Derfor bemærkes det, hvis forældre går for at ryge, inden måltidet er færdigt. Det gør man, fordi de daglige måltider og især aftensmåltidet ses som en begivenhed, hvor hele familien og ikke mindst barnet "hygger sig" sammen. Måltidet ses som en følelsesmæssig begivenhed, hvor den rette stemningen er vigtig. Den rette stemning drejer sig om, at barnet under måltidet skal opleve "hele cirkler". Målet er, at barnet ikke blot oplever en fysisk mæthed men også "en psykisk mæthed". Denne mæthed opnår barnet, når måltidet er præget af en rolig, blid og kærlig stemning. På Familiegaarden taler man om, at så kan tryghed opleves gennem *andet* end mad.[557] Men man kan også se det på den måde, at det netop er gennem maden – gennem måltidet – at psykisk mæthed opnås. Måltidet bidrager i den henseende ligesom leg og oplevelser til at styrke barnets oplevelse af følelsesmæssigt nærvær *i familien*. Måden de daglige måltider gennemføres på bliver et tegn på og bidrager til at konstituere familiens *følelsesmæssige* struktur. Den præstation, som forældre forventes at yde med det formål at tilvejebringe en daglig rytme, drejer sig således i sidste ende om, at barnet har behov for at opleve en særlig familiær orden præget af kærlighed og følelsesmæssig tilknytning. Betingelserne for struktur og stabilitet – at forældrene må planlægge fleksibelt på en måde, hvor det planmæssige ikke forekommer som en plan for barnet – viser, at opretholdelse af denne orden er betinget af en særlig præstation. En afslappet hyggelig forudsigelig stemning, der bidrager til at forældre forekommer forudsigelige for barnet, er ikke givet. Den må produceres.

---

[552] Bilag Familie 2, paragraf 610-611.
[553] Bilag Familie 2, paragraf 555, 753, Bilag Familie 2, paragraf 706.
[554] Bilag V, paragraf 657, 663, 694.
[555] Bilag V, paragraf 835, Bilag Familie 4, paragraf 784, 902, 1347, Bilag U, paragraf 25.
[556] Bilag V, paragraf 670.
[557] Bilag A, paragraf 34, Bilag D, paragraf 338-39, Bilag Familie 2, paragraf 773-788, 933 Bilag Familie 4, paragraf 706.

Sammenfatning: Familiegaarden

Når familierne er flyttet på Familiegaarden drejer det sig ikke blot om, hvorvidt forældrene er i stand til at udvise en vilje til leve op til inklusionskriterierne for en "bæredygtig kontakt". De skal nu ikke blot vise vilje til at lære, vilje til at udholde kontrol for barnets skyld, og vilje til at samarbejde ved at se opholdet som en hjælp, de frivilligt modtager, fordi de elsker deres barn. Når familierne flytter ind indledes en periode, hvor ikke blot vilje men også evne til at lære og at anvende den obligatoriske kærlighedssemantik tæller. *Familiegaardens forsøger dermed ikke blot at skabe et grundlag for handlingskoordinering ved at opstille forventninger til forældrenes vilje. Familiegaarden forsøger at skabe handlingskoordinering i henhold til den gode forældrerolle. Det sker i anvendelsen af en særlig udformning af den obligatoriske kærlighed, der anvender generaliserede forestillinger om, hvad barnet har behov for, hvad der kendetegner den gode omsorg for barnet, og således på hvilken måde forældre har pligt til at elske deres barn.*

Når familierne flytter på Familiegaarden møder de en institution, der ser følelsesmæssig tilknytning og kærlighed som det vigtigste element i en familie. Familiens orden opretholdes qua de følelsesmæssige relationer, der er mellem dens medlemmer. Disse følelsesmæssige relationer er en særlig "usynlig" forbindelse. I forhold til barnet bliver denne usynlige forbindelse synliggjort via en særlig lokal udformning af, hvad der er god/dårlig omsorg for barnet i familien i dagligdagen. Kærlighed som følelse og den sociale identitet adskilles. Man taler derfor ikke om, hvorvidt forældre elsker deres barn men om, hvorvidt de er i stand til at leve op til "mor-funktionen". Dette angiver netop, at det at være mor eller forælder er en særlig rolle, hvortil der knytter sig særlige sociale forventninger.

På Familiegaarden vurderer man, at barnet har behov for følelsesmæssig tilknytning og kærlighed, dels fordi det giver barnet en evne til at knytte sig til andre, og dels fordi det giver barnet selvværd. Børn har behov for at elske og at blive elsket, fordi det giver dem en oplevelse af at være et særligt individuelt individ. *Kærligheden til barnet som individ har en særlig prioritet, idet alle andre iagttagelser af familien, forældrene, og hvad der er godt for barnet, kan bringes ind under eller må begrundes i henvisning til denne optik. På den måde anvender Familiegaarden barnet og kærlighed som medie for deres iagttagelse af familien, og man gør det i henvisning til en særlig semantik om individets individualitet.* En mulig familie er dermed en familie, hvor forældrene er i stand til at producere og at opretholde et familiebillede, der sandsynliggør, at de elsker deres individuelle barn på en god måde i den daglige omsorg. Det gør de ved at vise, at det er noget, de gør af sig selv, dvs. at deres handlinger er styret af deres egne individuelle følelser, indsigt og prioriteringer. *Forudsætningen for, at den gode kærlighed kan realiseres, er således, at forældre kan sandsynliggøre, at deres forældrerolle er et produkt af egen individualitet. Individualitet er således et grundlæggende inklusionskriterium for forældreskabet.* Hvis forældrene ikke kan sandsynliggøre, at de er i besiddelse af en sådan individualitet, så bliver de netop utydelige og uforudsigelige personer ikke blot for barnet men også for Familiegaarden. Det er den måde og art, hvorpå mennesker regnes som personer på Familiegaarden. Dette får betydning for Familiegaardens iagttagelse af og vurdering af familien.

For det første betyder det, at familien ikke kun ses som en enhed. En familie består af individuelle personer med forskellige behov. Det, der holder familiebilledet sammen er, at hvert enkelt familiemedlem er i stand til at iagttage andre familiemedlemmer på netop denne måde. Her har barnet ifølge Familiegaarden et særligt behov for at få imødekommet almindelige og specielle behov. På Familiegaarden skelner man således mellem familiens medlemmer som

voksne/forældre/børn, og det er et krav, at forældre også er i stand til at foretage en sådan skelnen. Når familien så at sige er individualiseret, kan det give konflikter. Her ser Familiegaarden det som forældrenes opgave at administrere denne konflikt mellem forskellige individuelle behov på en måde, hvor barnet forbliver forholdsvis upåvirket heraf.

I en familie er det som sagt ikke nok, at kærligheden til barnet føles. Den må også demonstreres i handling. Dette gælder også på Familiegaarden og måske i særlig grad her, fordi der er en bekymring for, om familierne kan drage omsorg for barnet. Risikoproblematikker bidrager til, at standardiserede forventninger til kærlighed får en særlig betoning, forstået på den måde at det i særlig grad bliver vigtigt, at forældrene kan demonstrere, at de har vilje til og faktisk er i stand til at drage omsorg for barnet på en acceptabel måde.

Forældre der ikke kan leve op til den obligatoriske kærligheds fordringer skal træne følelsesmæssig tilknytning og kontakt. *På den måde gøres kærlighed til et arbejdspunkt.* Forældre skal f.eks. være i stand til at demonstrere, at de har en intuitiv fornemmelse af barnets behov. Så har de en ægte og spontan kontakt til barnet. Og de skal demonstrere, at det er noget, de rent faktisk har lært: de skal demonstrere deres egne læreprocesser. Det sker konkret ved at de viser, at de kan skelne mellem, hvornår, hvordan og i forhold til hvem, det er godt at bede om hjælp og de skal demonstrere, at det har betydning for deres handlinger, så det forekommer sandsynligt, at de ikke mere har behov for hjælp. De skal med andre ord kunne iagttage omverdenen og anvende det, de ser og hører til at opbygge en *individuel forældrerolle,* og de skal demonstrere, at det er det der sker. Forældre der ikke kan det, har svært ved at forandre og udvikle sig. De er ikke i stand til at lære. De er *ikke-refleksive*. Denne manglende refleksivitet tilskrives forældrenes manglende evne til at mærke sig selv og egne følelsesmæssige grænser. De er ikke i stand til at skelne mellem sig selv og omverdenen og at give deres individualitet en særlig form, der gør, at de fremtræder som personer, der "er" på en særlig måde og således besidder en særlig identitet – her som det, at de er personer med særlige følelser. Hvis dette er tilfældet er der risiko for at barnet lider følelsesmæssig skade, fordi det vurderes, at barnets muligheder for at udfolde sig som et individ, der værdssætter sig selv og egne følelser, primært er betinget af forældrene.

At barnet skal lære at værdsætte sig selv og egne følelser er vigtigt, fordi barnet ikke blot har brug for kærlighed, men også tidligt og især i fremtiden skal deltage i samfundet. Stimulation og opdragelse vedrører ikke blot barnet her-og-nu men også barnets fremtidige muligheder. Barnet skal stimuleres kropsligt, sprogligt, intellektuelt og socialt, således at det får mulighed for at mærke sig selv som person. Det er imidlertid en særlig personlighed, der ønskes fremmet: *det individ, der er i stand til at håndtere krav om præstation på en måde, hvor krav transformeres til egen motivation og lyst til at udvikle og udforske – ikke sociale grænser – men sig selv som netop person*. På den måde søger Familiegaarden at fremme udviklingen af barnet som en person, der kan leve op til det, der måske er et generelt inklusionskrav i et funktionelt differentieret samfund: At være et individ der kan tilskrives en særlig individualitet. Den samfundsorden, der producerer dette inklusionskriterium kommer til syne i Familiegaardens syn på struktur og stabilitet.

Barnet har behov for en særlig forudsigelig orden i dagligdagen og i personers handlinger og reaktioner. Denne orden drejer sig om stabilitet eller forudsigelighed i en følelsesmæssig orden. Barnet har netop brug for en dagligdag præget af positive følelsesmæssige kærlige stemninger, der bidrager til, at barnet oplever en psykisk mæthed. Når et barn har brug for positive stemninger, så er det også *fordi virkeligheden er, at voksne må varetage andre forpligtelser,*

der ikke nødvendigvis tilgodeser det individuelle barns behov.. Virkeligheden er også at man som voksen er forpligtet på at få rumpetten ud af døren og at fungere effektivt. Familien fungerer på den måde et alternativ eller som en kompensation for de hensyn, der ikke nødvendigvis tages fra øvrige systemers side, og forældrenes evne til at demonstrere, at familien kan leve op til denne funktion, kommer til syne i, at de kan deltage i samfundet og samtidig tilvejebringe en familie, der imødekommer barnets behov for en særlig følelsesmæssig orden. Det betyder, for forældrenes vedkommende, at de mange pligter ikke må opleves som en pligt men netop en glæde, fordi det er af hensyn til barnet. Det betyder også, at forældre skal kunne planlægge fleksibelt og kontrollere følelser f.eks. vrede, smerte og træthed. *De skal netop producere forudsigelige følelsesmæssige relationer i familien, fordi disse relationer ikke er givet – heller ikke for barnet.* Stabilitet i kærlighed kommer ikke af sig selv; den må produceres. På Familiegaarden betyder dette, at forældre skal kunne demonstrere, at de er i stand til at agere personlighedsmæssigt forudsigeligt og det sker ved, at de kan forældrerollen. På den måde udtrykker struktur og stabilitet en samfundsorden, hvor kærlighed ikke nødvendigvis er givet, men må produceres i en kompleks håndtering af sociale forventninger – herunder forventningen om at være et individ, der besidder en særlig *forudsigelig* individualitet. Det er på den anden side et familiebillede, der ikke kun dannes af hensyn til barnet. Det dannes også i reference til en særlig generaliseret forestilling om, hvad det er for et samfund individer skal fungere i, og på hvilken måde familiens funktion ses i lyset heraf. Familien skal bidrage til at gøre det sandsynligt, at individer og deres handlinger – herunder også barnet - er forudsigelige *i fremtiden.*

Samtlige forestillinger om den gode familie og de ønskværdige forældre kommer til syne i forventningerne til særlige interaktioner nemlig leg, oplevelser og måltidet. Disse interaktioner, og måden de udfoldes på, bidrager til at konstituere familien som et socialsystem, der iagttager individuelle behov og gør det på grund af kærlighed – ikke på grund af et krav om præstation. Det sker alt sammen med et særligt fokus på barnet. På den måde har kærligheden til barnet en særlig prioritet. Gennem opmærksomheden på barnet kan familien realiseres, men også den voksne som person kan for en tid slippe kontrollen og blive *som et barn, der ikke skal præstere.*

At kunne demonstrere den gode kærlighed til barnet som et produkt af individualitet, kræver evne til selvkontrol (kropslig og psykisk) og evne til via abstraktion (refleksion og læring) at formgive forældrerollen på en særlig socialt acceptabel måde, der samtidig forekommer som et produkt af egen individualitet. Det kræver evne til at skelne mellem sig selv og omverdenen. Dette er Familiegaardens inklusion/eksklusionskriterier for forældreskabet og forældre, der kan demonstrere, at de evner dette, kan forøger familiens chancer for at blive vurderet som en god nok familie. Hvis de ikke kan dette, har de et problem. De har brug for hjælp – hjælp til at lære, hvad der regnes for den gode omsorg for barnet. Eftersom kravet er kropslig og psykisk selvkontrol samt evne til refleksion kan man antage, at afvigelser fra det normale kategoriseres som afvigelser af kropslig, psykisk eller refleksionsmæssig karakter f.eks. en unormal krop, psyke eller hjerne.

Den risikoproblematik, der bidrager til, at det vurderes, at forældrene har et socialt problem er, at de bliver *utydelige uforudsigelige* forældre – ikke blot for barnet, men også for Familiegaarden. De forældre som ikke kan lære at blive bedre forældre bliver uforudsigelige personer, fordi de ikke handler som forventet. De repræsenterer psykisk og handlingsmæssig kontingens og udgør på den måde en fare for barnets udvikling. *De har ikke bare et urealistisk syn på barnet – de er urealistiske som forældre fordi de mangler en forudsigelig individuali-*

tet. Eftersom det, at vide og at kunne vise hvem man er, er en forudsætning for at kunne imødekomme forældrerollen, kan sådanne forældre ikke realiseres som forældre. De kan imidlertid inkluderes til hjælp, hvis de kan beskrives som ofre, der er uforskyldte i egen lidelse. Hjælpen kan bestå i kropslig, psykisk-kognitiv afgrænsning, der potentielt kan bringe dem til at mærke sig selv og hvem de "er".

Kærnehuset

I Kærnehuset taler man som på Familiegaarden også om, at man har brug for at få et "billede" af familien.[558] Men i Kærnehuset taler man ikke om familien som et puslespil: man taler om familien som et selvstændigt "økosystem", der "kører i sig selv", og som skal dyrke og udvikle sin egen kultur.[559] At få et billede af familien handler således om at få en *indsigt* i familiens processer for med udgangspunkt i familiens egen historie at igangsætte "sunde processer".[560]

Da Kærnehuset opererer med en antagelse om, at familierne har negative erfaringer med "systemet" og ser det som sin opgave at omformulere familiens historie på basis af familiens definition af egen familiekultur, optræder kommunikation, der refererer til familiernes journaler, ikke så ofte i behandlingen. Ligesådan havde jeg begrænset adgang til familiernes journaler. Følgende beskrivelse er dermed baseret på alene to familiers journaler samt en kort skitsering af de øvrige familier, baseret på Kærnehusets problembeskrivelser. Sidstnævnte kan ikke ses som en tilstrækkelig synliggørelse af den kompleksitet, som Kærnehuset præsenteres for, men snarere som Kærnehusets udvælgelse af, hvad der forekommer problematisk. For at give læseren et indtryk af, hvilke familier, der boede på Kærnehuset, er de alligevel inddraget.

Problembeskrivelser – familien kommer til syne

Det er kendetegnende for familierne i Kærnehuset, at deres børn er blevet synlige for de sociale myndigheder i småbørnsalderen og skolealderen (3 familier). Kun i et tilfælde var barnet ufødt ved indflytningen. Her var familien imidlertid kendt af myndighederne, bl.a. som følge af et ældre barns anbringelse uden for hjemmet.

De journaler, som jeg havde adgang til, var knyttet til hhv. en familie med et ved anbringelsen nyfødt barn og en familie med et småbarn, der umiddelbart stod overfor at skulle starte i skole. I det ene tilfælde fremgår det eksplicit af journalen, at sagsbehandleren har en "bekymring" for barnet. Denne bekymring støtter sig til udtalelser fra andre professionelle (politimyndighederne, krisecenter), dvs. at der foreligger et synligt grundlag for en bekymring. Ligesådan fremgår det eksplicit i et referat, at der har fundet en samtale sted med forælderen.[561] I det andet tilfælde er bekymringen for barnet samt eventuelle samtaler mellem sagsbehandler og familien ikke direkte ekspliciteret. Her er der indhentet udtalelser fra en anden professionel instans (sygeplejersker).[562] De to journaler leverer dermed – set i forhold til Familiegaardens journaler, mere sparsomme beskrivelser af, hvorfor et ophold i Kærnehuset blev aktuelt.

[558] Bilag F2, paragraf 127.
[559] Bilag F2, paragraf 615.
[560] Bilag F2, paragraf 615.
[561] Bilag Familie 2K.
[562] Bilag Familie 4K. Det fremgår ikke eksplicit nogen steder, at der er igangsat en § 38 undersøgelse.

Familiens forhold

Familiernes demografiske og sociale situation er sparsomt beskrevet. I den ene journal er der ingen beskrivelse af familiens forhold. Derimod er det af sagsbehandleren beskrevet, at familien er kendt af systemet, idet et ældre barn er anbragt uden for hjemmet. Den ene forælder har ligeledes været anbragt uden for hjemmet. Det beskrives ikke, hvilke indsatser, der har været sat i værk i forhold til anbringelsen af barnet, samt hvilket anbringelsesforløb forælderen har haft. Af Kærnehusets bidrag til journalen fremgår det, at kun den ene forælder har tilknytning til arbejdsmarkedet. Vedkommende er ufaglært arbejder og har haft flere perioder med arbejdsløshed. Det fremgår også, at en af forældrene har været udsat for seksuelle overgreb som barn.

I den anden journal beskrives forældremyndighed, forsørgelsespligt, samlivsforhold og samlivsproblemer (vold), erhvervserfaring (tilknytning til arbejdsmarkedet), samt forhold vedr. uddannelse. Det fremgår, at forældrene har hhv. en afbrudt eller usikker tilknytning til arbejdsmarkedet og aktuelt er ramt af forsørgerens sygemelding. I journalen er der ingen beskrivelser af familiens øvrige sociale eller helbredsmæssige forhold, men det fremgår, at forsørgeren har "ændret sig psykisk". Ligesådan er der meget sparsomme beskrivelser vedrørende barndom, opvækst og oplevelse af aktuel situation. De, der er, angiver, at den ene forælder har været udsat for fysisk afstraffelse i barndommen og oplever angst og bekymring i forhold til sin situation.[563]

Det er svært at sige noget generelt om familierne i Kærnehuset, eftersom min adgang til journaler var begrænset. Følgende kan dog siges om de øvrige familier:

- En familie, hvor forælder har været i gang med et uddannelsesforløb på en mellemlang uddannelse. Har haft misbrugsproblemer, personlige psykiske problemer og problematiske samlivsforhold præget af svigt. Har egen bolig.
- En familie, hvor den ene forælder søger arbejde. Begge forældre har et sansemæssigt handicap. Har egen bolig.

Ovenstående tyder på, at forældrene i Kærnehuset i udgangspunktet er udsatte økonomisk og socialt og desuden har en række øvrige sociale problemer: vold i familien, personlige psykiske problemer, misbrug, handicaps. Fælles for familierne er, at de er blevet henvist til Kærnehuset på grund af en særlig bekymring for barnet.

Bekymringen for barnet

Bekymring 1: Familien består af mor og to børn i hhv. spædbarns- og småbarnsalderen. Forælderen er enlig, men har haft en kæreste. Hun har tidligere haft et misbrug. Af behandlingskommunikationen fremgår det, at forælderen indimellem har psykiske problemer, der påvirker hendes evne til at imødekomme børnenes behov.

Bekymring 2: Familien består af forældre og et barn i småbarnsalderen/umiddelbart før skolealder. På et tidspunkt foretages en politianmeldelse vedr. fysisk vold i hjemmet. Manden er voldelig overfor kvinden og fysisk voldsom overfor barnet. Politiet har tidligere haft kontakt med familien. Mor og barn flytter på krisecenter på opfordring af politiet. Politiet mener, at mor "risikerer livet" ved at tage hjem. Barnet virker "sky og bange", og ønsker ikke at komme hjem. På krisecenteret vurderer personalet, at mor er en "sød og fornuftig pige, men lidt for-

[563] Bilag Familie 2K

virret" - "dog god til at se, hvad barnet har behov for". Krisecenteret vurderer, at barnet er en "kvik dreng", der dog har svært ved at forstå "almindelige betoninger" og "afvisninger" f.eks. i forhold til at skulle vente. Krisecenteret vurderer, at barnet har behov for hjælp inden skolegang. De vurderer, at barnet "bærer rundt på mange oplevelser" og virker som et "såret dyr". Om samspillet mellem mor og barn bemærkes det, at barnet "truer" og "slår" mor. Mor og barn flytter til et krisecenter i en anden by, fordi mor er bange for at gå ud. Dette krisecenter vurderer, at mor og barn har et "dårligt" forhold med mange "konflikter", hvor barnet "flygter" til personalet. Krisecenteret mener ikke, at mor kan "magte barnet". De mener, at hun er fysisk og verbal voldsom overfor barnet, når personalet ikke ser det, men mor "benægter". De vurderer, at mor ikke kan "sætte sig ind" i barnets følelser og behov, og at hun er meget "stillestående", måske "dårlig begavet". Det bemærkes, at barnet har "mange blå mærker" og fortæller, at mor slår. Barnet agerer fysisk voldsomt og går "amok" på mor og omgivelserne: får anfald "ud over alle grænser". Krisecenteret vurderer, at barnet ikke har "respekt" for mor. Det bemærkes, at barnet fortæller om volden i hjemmet, og at barnet siger, det har set pornofilm. Det bemærkes, at mor "påstår", at det går bedre med barnet, men krisecenteret er ikke i tvivl om, at mor "ikke gider" barnet, og at barnet har overhalet mor "intelligensmæssigt". Sagsbehandleren beder krisecenteret om at lave en underretning. Krisecenteret vurderer her, at familien skal have hjælp til at "løse egne interne konflikter" og anbefaler et ophold på en familieinstitution. Sagsbehandleren vurderer efterfølgende, at familien har behov for et "akut behandlingsophold", hvor der arbejdes med "mor/barn-forholdet". Vedkommende taler med mor, der er "interesseret i at få hjælp". Sagsbehandleren vurderer, at barnet skal have hjælp til at "bearbejde traumatiske oplevelser og overgreb" og understreger, at det er "påkrævet" med en hurtig indsats, da barnet "bliver mere og mere voldsom". Sagsbehandleren bekymrer sig for, om mor har "kapacitet" til at tage imod "hjælp og støtte til at magte barnet". Vedkommende er bekymret for mors "intelligensmæssige kapacitet", "forældreevne" og tilstand som "traumatiseret". Derfor indskrives familien i Kærnehuset med det formål, at der skal laves "forældreevnevurdering samt undersøgelse og beskrivelse af mor og barn".[564]

Bekymring 3: Familien består af far, mor og tre børn fra spædbarnsalderen til sen skolealder. Familien er i dagbehandling. Forældrene er sansemæssigt handicappede, hvorimod børnene ikke er bærere af dette handicap. Af behandlingskommunikationen fremgår det, at der umiddelbart før anbringelsen er opstået en bekymring for børnenes trivsel bl.a. på grund af en tegning, som et af børnene havde lavet.

Bekymring 4: Familien består af far, mor, et barn og et ufødt barn. Mor har desuden et småbarn anbragt uden for hjemmet. Familien er i dagbehandling. Af journalen fremgår det, at Kærnehuset modtager en henvendelse fra kommunen umiddelbart før det andet barns fødsel, der anviser, at mor og barn skal flytte direkte fra fødestedet til Kærnehuset. Far skal ikke flytte ind pga. arbejde. Det fremgår, at mor før har gennemgået en forældreevnevurdering men vil "prøve igen". Familien kommer på forbesøg. Der træffes aftaler om sundhedsplejerske og prævention. Det aftales også, at far skal deltage den første måned og observeres aften og weekender. Fra fødestedet bemærkes det, at det virker som om, der er en "god mor-far-barn relation". Mor klarer "alt det praktiske selv", passer barnet, har god hygiejne og spædbarnspleje. Hun kan fint "overskue" hverdagen og har en god "rytme" og "situationsfornemmelse". Mor arbejder med at "tolke barnets signaler" og er "næsten ikke i tvivl om, hvad barnet vil hende". Hun er meget "initiativrig", og man har arbejdet med at "forberede barnet" ved at "verbalisere handlinger". Mor er bevidst om, at det er vigtigt at tale "til, med og om" barnet.

[564] Bilag Familie 2K.

Hun har ”fin øjenkontakt”, og synes at hun har mere ”overskud” nu end ved første barn. Det bemærkes, at mor søger støtte og vejledning og fint kan bruge den, hvis hun finder den relevant. Mor har nemlig ”en mening om, hvordan ting skal være/ikke være” f.eks. om præventi-on. Fødestedet vurderer, at mors mening er ”gennemtænkt”, og at mor er ”viljestærk” men ikke ”altid klar over egen kompetence og spædbarnskompetence”. Fødestedet vurderer, at mor kan ”tage ved lære”, selvom hun har en ”forudfattet mening”, som det ”kan tage tid at rokke ved”. Det bemærkes desuden, at barnet virker til at trives godt. Der er ikke af sagsbehandleren angivet en særlig eksplicit bekymring for barnet. Mor og barn hentes af Kærnehuset og flytter ind. Der indledes en behandlingsperiode, hvor familiens arbejdspunkter bestemmes. Meget overordnet drejer det sig om, at forældrene skal have støtte til at håndtere forældreopgaven hver for sig og sammen, støtte til at få hverdagen til at fungere, skal styrkes i deres personlige udvikling og få kendskab til børns behov i forskellige aldre. Familien beskrives som en ”ung” familie med ”umodne” forældre. På anbefaling af Kærnehuset ender opholdet med, at familien flytter hjem med udslusningsstøtte fra Kærnehuset. I denne periode går det skiftende godt og mindre godt i familien med hensyn til de arbejdspunkter, man har opstillet. Familien rammes af arbejdsløshed og bliver gravid igen. På det tidspunkt bliver det vigtigt, at forældrene kan ”overbevise kommunen om, at der ikke er grundlag for en ny forældreevnevurdering”, når det tredje barn fødes. Dvs. at forældrene på dette tidspunkt skal vise, at de ”magter at varetage forældreansvaret for to børn”. Hvis de kan dette, anbefaler Kærnehuset, at de får ”fred fra yderligere kontrol”, når barnet bliver 3 måneder.[565]

Sammenfatning: Problembeskrivelser

På baggrund af det sparsomme journalmateriale er det svært at sige noget generelt om de familier, der befandt sig i Kærnehuset på dette tidspunkt. Dertil kommer, at de to journaler leverer en meget sparsom beskrivelse af familiens forhold. Sammenholdt med Kærnehuset generelle vurdering af, hvad der kendetegner familierne på Kærnehuset, kan man imidlertid sige, at der også i Kærnehuset er tale om familier, der i det mindste oplever:

- En relativt omfattende eksklusion fra en række samfundsområder
- Oplevelsen af ustabile samlivsforhold
- En ophobning af problemer relateret til misbrug, helbred etc.
- Afhængighed af hjælp
- Oplevelsen af at være svigtet, misbrugt og disfavoriseret
- Personlig lidelse

Kun i den ene journal udtrykkes eksplicit en bekymring for en række forhold, men man kan antage, at der til grund for henvisningerne ligger en erfaret usikkerhed med hensyn til, dels hvordan det går barnet og dels, om forældrene magter på sigt at tage vare på barnet. Af begge journaler fremgår det, at der *ikke* er truffet en beslutning om, hvorvidt forældrene er i stand til at tage vare på deres børn på sigt. Det denne risikoproblematik og den usikkerhed, der er forbundet hermed, Kærnehuset forventes at kunne håndtere.

At trække i arbejdstøjet

I Kærnehuset taler man om, at behandlingen først kan begynde, når forældrene trækker i ”arbejdstøjet” og er blevet ”brugere” af huset. I Kærnehuset sker det f.eks. når forældrene på eget initiativ kommer og spørger, om de skal have familiemøder. På den måde kan man antage, at

[565] Bilag Familie 4K.

der fra det tidspunkt, hvor familien flytter ind under døgnobservation, til det tidspunkt, hvor familien kan flytte i et selvstændigt hus, forløber en proces, der optimalt set skal ende med, at forældrene er blevet 'gode' brugere af huset. *Så* kan behandlingen begynde. I Kærnehuset taler man ikke om en bæredygtig kontakt. Man taler i stedet om, at målet er at få skabt det grundlag, der gør, at familien tager ansvar for deres egne arbejdspunkter og dermed deres egen læring. Et positivt udfald af indslusningsperioden afhænger imidlertid også af, om forældrene "har forstået nødvendigheden af at de modtager støtte". Det betyder, at forældrene skal lave deres "eget forslag til handleplan", men en plan, der "omsætter vores anvisninger til ny hensigtsmæssig handling".[566] Dermed kan man antage, at der i indslusningsperioden trods alt er kriterier for, hvordan forældrene tager ansvar for deres egne arbejdspunkter.

Vilje til at udholde arbejdet og at samarbejde for børnenes skyld

I Kærnehuset bemærkes det, om forældre har meget "modstand i forhold til at skulle på institution", og det bemærkes, om de på trods af denne modstand er i stand til at tage de "nødvendige" beslutninger. I Kærnehuset forsøger man i indslusningsperioden at undgå at forstærke modstanden ved at "gå med forældrenes modstand", ved at give familien "arbejdsro" og ved at støtte forældrene praktisk i hverdagen på en måde, der passer dem. Målet er imidlertid også at få forældrene til at blive "tilfredse med arbejdsmetoden", så de kan se, at opholdet er nødvendigt og kan være positivt. Det er nødvendigt, at familien udviser et minimum af samarbejdsvilje, for at arbejdet med forældrene kan gå i gang, men også fordi *medarbejderne skal kunne samarbejde med børnene*. Det kan de ikke, hvis forældrene udviser modvilje mod Kærnehuset. På den måde går samarbejdet med børnene gennem forældrene, men samarbejdet med forældrene går også gennem børnene. Det drejer sig nemlig også om, at forældrene ser, at de nødvendige beslutninger, de skal træffe, er nødvendige *for barnet*.[567] Forældre, der viser vilje til at samarbejde, gør det således ved at følge et minimum af "anvisninger", der anses som *nødvendige* for barnet.

Vilje til at vise følelser

Kærnehuset vurderer, at forståelsen af, at det er nødvendigt at modtage støtte, kan ses ved, at forældrene giver de professionelle "lov til at komme ind i det der rum". Dette rum kan betegnes som et rum for følelsesmæssig kommunikation, der lukkes op, når den voksne viser følelser.[568]

> "Vi havde f.eks. sådan en voldsom mand, som man ikke kunne have [andet sted]. Han var et eksempel på, at man gør, som man tror, det bliver forventet. Når jeg så siger til ham, *hvor er det synd at du bliver nødt til at gøre sådan for at få opmærksomhed*. Så bryder han ud i gråd" (Bilag 22).

Af ovenstående fremgår det, at dette rum ikke kun er et rum, som familierne "lukker" medarbejderne ind i. Det er også et rum, der skabes af Kærnehuset. At dette rum er nødvendigt skyldes, at det er "inde i det der rum", at Kærnehuset kan støtte forælderen.[569] I Kærnehuset taler man ikke om, at forældrene skal have vilje til at arbejde for at blive en bedre forælder. Men det er vigtigt, at de kan vise følelser. Når forældrene viser følelser, er det et første skridt på

[566] Bilag Familie 4K, paragraf 488.
[567] Bilag F2, paragraf 344-350, Bilag Familie 4K, paragraf 169, 171-172, 468.
[568] Bilag F2, paragraf 490-493.
[569] Bilag F2, paragraf 492.

på vejen til, at de virkelig kan se, at de har brug for støtte og har noget, de skal "have gjort noget ved". Målet er nemlig, at forældrene får "øjnene op" for, at de har en "egen andel i det, som sker i deres tilværelse". En forudsætning for, at forældrene ses som forældre, der er trukket i arbejdstøjet og er blevet brugere, er således, at de erkender, at de er selv er med til at skabe de problemer, de har. Måden hvorpå de viser, at de erkender dette, er ved at de selv formulere deres arbejdspunkter.[570] Det skal som nævnt ske med et blik for de anvisninger, der anses som nødvendige for barnet.

Hvis forældre selv kan formulere "de vigtigste punkter, vi skal arbejde med" er det godt. Disse skal naturligvis harmonere med det, som Kærnehuset "gerne vil hjælpe […] med at gøre noget ved". Derfor er det positivt, hvis forældre selv beder om terapi, støtte til konkrete opgaver vedr. barnet, og selv kan definere, "hvad de oplever at have behov for". De skal med andre ord kunne sætte "ord på de ting, de har svært ved". På den måde bliver de "brugere af huset".[571] Imidlertid er det også vigtigt, at forældrene ikke blot *siger*, hvad de tror de *skal* sige. Det er vigtigt, at de faktisk har erkendt, at de har et problem, således at de faktisk arbejder med deres arbejdspunkter. Eller sagt med andre ord: det er vigtigt, at de følelser, som forældrene viser, reelt skyldes, at de selv kan se, at det er nødvendigt med hjælp, og at det resulterer i ændrede handlinger. Fordi dette ikke nødvendigvis er tilfældet, forsøger Kærnehuset også at skabe bindende beslutninger med det formål at skabe handlingskoordinering.

Vilje til at være ærlig

For at kunne blive brugere af huset og for at kunne trække i arbejdstøjet må forældre forpligte sig på en gensidig "accept af, at vi kan tale lige ud af posen, og at vi kan kalde tingene for, hvad det er det er". Hvis forældrene mener, at det er "godt" – både at medarbejderne kan sige alt lige ud, og at forældrene er forpligtede til at sige, hvis der er noget, de ikke er tilfredse med - så har medarbejderne det "rigtigt godt med det". Så er det til at forholde sig til.[572] Når Kærnehuset således i indslusningsperioden forsøger at etablere en aftale om gensidig tillid og accept, så forsøger man at reducere sandsynligheden for, at opholdet bliver præget af uærlighed eller *mistillid.*

Sammenfatning: At trække i arbejdstøjet

I løbet af den første tid forsøger Kærnehuset at etablere et grundlag for, at forældrene kan trække i arbejdstøjet. Også i Kærnehuset opererer man med sociale forventninger, der angiver, på hvilke forudsætninger en familie kan profitere af opholdet. Ligesom på Familiegaarden drejer disse sig om, hvordan forældrene bør indstille sig på arbejdet. Også i Kærnehuset forøger forældrene deres chancer for at få noget ud af opholdet og i sidste ende at realisere positive (modsat negative) sanktioner, hvis de viser en vilje til at være i Kærnehuset på en særlig måde. Udover at forældrene skal matche de formelle inklusionskriterier, skal de også kunne matche en særlig rolle som den gode bruger - ikke nødvendigvis i begyndelsen men nødvendigvis på et tidspunkt.

At blive bruger af huset indebærer, at forældrene udviser *vilje til at udholde arbejdet og samarbejde for børnenes skyld.* De skal deltage i behandlingen, kunne følge et minimum af anvisninger og således vise, at de er i stand til at træffe de nødvendige beslutninger for barnet. Det-

[570] Bilag F2, paragraf 493, Bilag Familie 4K paragraf 478.
[571] Bilag F2, paragraf 497-499, Bilag Familie 4K, paragraf 473-481.
[572] Bilag F2, paragraf 507-515.

te svarer til, at man på Familiegaarden taler om, at forældrene skal kunne arbejde "målbevidst". Måden hvorpå, forældrene kan vise, at de er villige til dette, er ved, at de viser en *vilje til at vise følelser.* Hvis forældre f.eks. græder, ses det som et tegn på, at de selv kan se, at de har et problem, men det bliver særligt tydeligt, når de selv kan definere deres egne arbejdspunkter. På den måde viser de, at de har en vilje til at udholde arbejdet og at samarbejde for børnenes skyld. Når forældre *definerer egne behov for hjælp, så bør de nemlig gøre det på en måde, hvor det bliver synligt, at de kan se nytten af de tilbud, som Kærnehuset kan give dem. De behov de opstiller, bør som minimum dreje sig om det, der er nødvendigt for barnet.* Resten af opholdet drejer sig så om, hvorvidt forældrene magter at leve op til egne arbejdspunkter. Dvs. om de følelser, de har givet udtryk for, demonstreres i handling. Her forsøger Kærnehuset at etablere en gensidig social forventning om *vilje til at være ærlig*. Ovenstående kan samles i en forventning om, at det er positivt for opholdet, hvis forælderen er i stand til *at reducerer sandsynligheden for tvang ved at betragte opholdet som et tilbud, som forældrene – som brugere - frivilligt tager imod, fordi de selv kan se, at de har en andel i problemerne, og fordi det er bedst for barnet.*

Konkret betyder det, at når forældrene på den måde er trukket i arbejdstøjet, er Kærnehuset klar til "at arbejde på fuldt tryk som kontaktpædagog". *Så* er der et "samspil", hvor man er "sammen" om at løse noget. På den måde drejer det at trække i arbejdstøjet sig om, at der etableres en *kollektiv* rationalitet om, at der er et socialt problem, man bør gøre noget ved. I forhold til forældrene beskrives det på den måde, at Kærnehuset nu har "forstået", hvad det er familien gerne vil arbejde med og som noget, der kun er muligt, fordi forældrene har givet Kærnehuset "lov til at være med til at arbejde".[573] Men hvis det sker, viser forældrene ikke kun vilje til at være brugere af huset på en ordentlig måde. Forældrene bliver også i dette øjeblik betragtet som *ligeværdige ansvarlige brugere*, således som det fremgår af følgende citat, hvor en medarbejder fortæller en forælder, at perspektivet på samarbejdet nu er anderledes:

> MEDARBEJDER C: … i forhold til det… da I havde gennemgået rapporten, at fordi, kan du huske, vi havde sådan en snak om, hvor, hvor, hvor det var noget med, om du måtte få lov til, hvor det er blevet sådan, at vi har vendt det på hovedet, hvor det er, hvis du gerne vil, så er det beslutningen om det. Nu er det ikke dig, der skal argumentere, overfor mig, hvorfor det vil være godt. Hvis ikke jeg synes, det er godt, så skal jeg argumentere overfor dig, hvorfor jeg ikke synes det er godt… i forhold til de første tre måneder, der skulle du argumentere ikke også….så har vi vendt billedet om" (Bilag F2, paragraf 541-545) .

Ud fra ovenstående kan man sige, at usikkerheden i den opgave, som Kærnehuset skal løse, forsøges reduceret ved sætte betingelser for samarbejdet med familien, der angiver chancer for positive eller negative sanktioner. Selvom man ikke betoner dette i behandlingskommunikationen, så er negative sanktioner en mulighed. Også Kærnehuset skal forsøge at lære familierne at blive bedre familier hhv. at undersøge om det er muligt. Hvis forældrene kan udholde arbejdet og samarbejde, fordi det er det bedste for barnet, så kan tvang måske undgås. *Barnet anvendes dermed til at skabe konsensus om, at der er et socialt problem, og at der skal gøres noget.* Dette betyder imidlertid ikke, at muligheden for tvang forsvinder, men der sættes betingelser herfor. At flytte i Kærnehuset på den rigtige måde kræver, at forældre indstiller sig på den obligatoriske kærligheds socialsemantik og netop derfor ser tilbuddet som en *hjælp*. Hvis denne forudsætning opstår, opstår på den ene side muligheden for, at forældrene kan blive betragtet som ligeværdige brugere. På den anden side kan Kærnehuset undgå at anvende tvang eller magt og begrunde sig selv som et system, der er i stand til at hjælpe. På den måde

[573] Bilag F2, paragraf 474-475, 494-495.

har både Kærnehuset og forældrene en interesse i at betragte opholdet som en hjælp, men at konsekvenserne af at undlade dette umiddelbart synes mere risikabel for forældrene. Muligheden for tvang forsvinder ikke men fungerer side om side med hjælpen som mulighed. Hvad der bliver aktuelt afhænger i første omgang af, om *forældrene* har en vilje til at betragte opholdet som en hjælp og at handle derefter. På den måde forøger de deres chancer for undgå negative sanktioner.

Kærnehusets iagttagelse af familier og børn

I Kærnehuset har man ikke som på Familiegaarden nogle eksplicitte værdier, der betegner, hvad barnet har behov for hhv. den gode omsorg for barnet. Dette hænger sammen med, at Kærnehuset anser det som værdifuldt at se familien som et selvstændigt økosystem, hvor forældrene ideelt set skal definere en egen familiekultur. Ikke desto mindre udformer Kærnehuset latent nogle kriterier for, hvad der er en sund eller velfungerende familie.

”Verden har ændret sig”

I Kærnehuset ses familien som et system, der fungerer i et gensidigt samspil med omverdenen først og fremmest samfundet. En familie ændrer sig i takt med at samfundet ændrer sig, og ”der sker hele tiden noget ude i samfundet”. Nogle familier oplever i den sammenhæng et særligt pres. Et særligt pres skabes f.eks. af ”nutidens forbrug” og den kommercialisering, ”de mange reklamer, der vises på TV”, er et udtryk for. I Kærnehuset vurderer man, at det ”skaber nogle behov” og opskruede ”forventninger”, der på flere måder er uhensigtsmæssige. Det uhensigtsmæssige består i, at sådanne forventninger ikke altid gavner *barnet*. Forældre, der er på ”bistandshjælp”, kan ikke leve op til disse forventninger og kan have svært ved at styre deres økonomi. Ligeledes kan det være problematisk med den særlige forventning om underholdning, et sådant samfund skaber: forventninger om mange tv-programmer, og børn som bruger ”meget tid på computere og playstation”, skaber et overforbrug af underholdning, der må styres. Børn kan have behov for at ”afreagere” og blive underholdt, men har også brug for *noget andet*.[574] Familien som system – og ikke mindst børnene – påvirkes dermed af samfundets (og markedets) forventninger, og disse er ikke altid i overensstemmelse med familier og børns egentlige behov.[575]

En sund familie – gode følelsesmæssige relationer

Når Kærnehuset taler om familier, drejer det sig om ”børnefamilier”.[576] Børnefamilier kan fungere på en mere eller mindre hensigtsmæssig måde og have mere eller mindre sunde processer. Dette betyder, at der også, set fra Kærnehusets perspektiv, findes familier med usunde processer, der fungerer uhensigtsmæssigt. I Kærnehuset *taler* man imidlertid ikke særligt ofte om usunde uhensigtsmæssigt fungerende familier. Man taler i stedet om sårbare familier.[577]

I enhver familie har man, som tidligere nævnt, særlige traditioner og en særlig historie, der er konstitueret gennem ”begivenheder, relationer og forandringer”. ”Styrkerne” i dette skal bevares, men ellers kan traditioner og historier være mere eller mindre hensigtsmæssige i forhold til den kommende ”generation”. I dag kan en familie ikke overleve på forestillingen om, at ”*Sådan har det altid været i vores familie*”. Familiekulturen må ikke være for ”stærk” og

[574] Bilag C2, paragraf 11.
[575] Bilag S2, paragraf 198.
[576] Bilag M2, paragraf 1207.
[577] Bilag C2, paragraf 30.

præget af al for ”stram styring”, således at den forhindrer familiens individuelle medlemmer i at opbygge deres ”egen stil”.[578] Dermed er der også i Kærnehuset et billede af den gode familiekultur. *I første omgang kan man sige, at den gode familiekultur har en fleksibel struktur, der kan forandres.* Det bør den have, fordi den skal muliggøre, at individet finder sin egen stil. Dette er ifølge Kærnehuset kun muligt, hvis familiekulturen er kendetegnet ved, at man er ”tæt på” hinanden. At være tæt på hinanden er en forudsætning for, at familien kan bidrage til ”længerevarende kontakt” mellem dens medlemmer. Den sårbare familie er en familie, hvor der er mangel på ”kontakt”, og hvor der kan være ”brud på brud på brud” i relationerne, således at der ikke opnås erfaringer med langvarig kontakt.[579] Men relationerne skal heller ikke være for tætte. Afhængighed af andre, må ikke forhindre den enkelte i at udvikle netop sin ”egen stil”. Hvis ikke dette er muligt, kan ”invaderes” den enkelte og kan senere, som forælder, have svært ved at ”sætte grænser om sig selv og om familien”.[580] Så er familienetværket ikke en ressource, og der kan være brug for at skabe et andet ”privat netværk” for familien.[581] *På den måde ser Kærnehuset også familien, som et rum for opbygningen af og udfoldelsen af individualitet* – og noget kan tyde på, at dette også i høj grad drejer sig om følelsesmæssig individualitet.

Roller, relationer og forældreansvar

En forudsætning for at være en velfungerende familie er, at de enkelte familiemedlemmer har gode relationer. En families relationer skaber en særlig ”rundgang”, der kan være mere eller mindre hensigtsmæssig, og som kommer til udtryk i handlinger, måder man ”taler sammen på”, den historie man har om sig ”selv og sine egne vilkår”. Hos ”fastlåste” familier er denne ”kultur” noget der forekommer naturlig: det er, som når man ikke kan ”huske”, at man ”trækker vejret”.[582] *En familiekultur bør netop ikke være stabil men foranderlig.*

Familiemedlemmerne har forskellige roller og ansvar i forhold til familiens måde at fungere på. I Kærnehuset taler man om barnet, den voksne (klient) og forældrerollen.[583] Til forældrerollen hører et særligt forældreansvar. Forældre har ansvar for familiens roller og relationer, og hvordan de fungerer. Samtidig er det i relationerne mellem disse roller, at der kan ske forandringer. Når det kommer til forældreansvaret, forventes der et særligt ansvar for barnet.[584]

I Kærnehuset taler man om, at barnet ofte er ”symptombæreren”. *Barnet er på den måde den person, der bærer og lider under familiens problemer*. De problemer, et barn har, er et symptom på familiens problemer.[585] *Det betyder omvendt, at årsagen til barnets problemer skal findes i familien og måden, hvorpå forældre løfter forældreansvaret.* Hvis forældre ikke kan administrere deres forældreansvar, taler Kærnehuset om, at prævention i særlige tilfælde kan være en af ”de beslutninger der er nødvendige”, dvs. at begrænse forældrenes adgang til at lave børn.[586]

---

[578] Bilag S2, paragraf 194-202, 429, Bilag Familie 4K, paragraf 808.
[579] Bilag S2, paragraf 118, 164, 416, 422, 424.
[580] Bilag Familie 4K, paragraf 808, 824.
[581] Bilag Familie 4K, paragraf 858.
[582] Bilag M2, paragraf 62-72, 355-370, Bilag R2, paragraf 48, 62, Bilag S2, paragraf 178, 214.
[583] Bilag R2, paragraf 9.
[584] Bilag S2, paragraf 72, 396.
[585] Bilag S2, paragraf 791.
[586] Bilag Familie 4K, paragraf 170-172.

Af ovenstående fremgår det, at der også i Kærnehuset er særlige forventninger til familien og forældrene. En familie skal have en fleksibel struktur; den skal kunne forandre sig. Den fleksible struktur er en følelsesmæssig struktur, der kommer til syne i måden, hvorpå de enkelte medlemmer af familien tildeles og forvalter forskellige roller. Forældrene har her et særligt ansvar for, at disse roller og relationerne herimellem ikke begrænser barnet. Begrænsninger relaterer sig til individets muligheder for at udvikle en egen stil – eller individualitet. Det skal bemærkes, at dette til dels er latent forstået på den måde, *at præcise forventninger til handlinger primært kommer til syne i journaler eller kommunikationer, hvor ikke alle medarbejdere deltager.* Det gælder også, når Kærnehuset taler om, at forældre skal kunne tage ansvar for barnet.

At tage ansvar for barnet

I Kærnehuset ser man det som vigtigt, at den voksne kan tage et personligt ansvar. At kunne tage et personligt ansvar er en forudsætning for, at en familie kan være en familie og for, at forældre kan magte forældreopgaven.

En god voksenidentitet – psykisk overskud

I Kærnehuset vurderer man, at voksne har forskellige forudsætninger for at kunne tage et forældreansvar. Disse forudsætninger er deres individuelle livshistorie som "person". Ligesom familien, er den voksne formet af "begivenheder, relationer og forandringer". Voksne kan have forskellige erindringer og oplevelser, og de kan have forskellige traumer, de "fortrænger". De kan have opbygget forskellige "parader", som de anvender for at kunne leve. Dette giver dem forskellige forudsætninger for at mestre "voksentilværelsen" og forskellige forudsætninger for at fungere godt. *At fungere godt handler om den voksnes "psykiske tilstand"*. Den voksnes psykiske tilstand må ikke have "alt for store udsving" og være på et "psykisk rimeligt niveau". En måde, hvorpå voksne kan opretholde et rimeligt psykisk niveau, er ved at have relationer til andre voksne. Voksne har behov for andre voksne at "rotte sig sammen med" f.eks. et netværk af voksne eller en partner. De har behov for at få voksen-oplevelser, men mest af alt har de behov for et menneske, der "forstår, hvad de har været igennem". Dvs. en person, der ser den voksne som en særlig *person.* På den måde kan den voksne få et personligt "overskud". *Det personlige overskud drejer sig om overskud til at udvikle sig – så træder man i karakter som voksen*.[587] At være en voksen kræver dermed et særligt overskud til at udvikle og forandre sig. *At være voksen er dermed også en særlig præstation.*

Voksne, der ikke fungerer godt, er låst fast i uhensigtsmæssige mønstre. Evnen til at bryde disse mønstre, at "komme videre", afhænger af, om den voksne er i stand til at *reflektere* over sin egen *personlige historie*. Den voksne må kunne gennemgå en forandringsproces, hvor vedkommende udvikler "personlig modenhed" på en måde, der passer til ens "væsen som menneske". Denne "individuelle modningsproces" kræver netop en præstation, hvor den voksne arbejder med sin "voksenidentitet". *På den måde fordres det, at den voksne er i stand til kontinuerligt at udvikle sin egen individuelle identitet.* Selvom den voksne skal finde en personlig modenhed, der passer til denne som menneske, så handler det også om at finde et mere passende "selvbillede" og om at gå fra en mindre moden tilstand til en mere moden. På den måde kan den voksne udvise udviklingspotentiale.

[587] Bilag M2, paragraf 390, 548, 575, 1351.

Evne til styring gennem intellektuel bearbejdning

Den personlige udvikling drejer sig om at udvikle en "egen indre struktur" og "styringsstrategi". For at kunne udvikle en egen indre struktur er det nødvendigt, at den voksne kan "forholde sig intellektuelt og konkret" til egne følelser. Den voksne skal via intellektuel bearbejdning kunne anvende ydre strukturer til at opbygge en egen indre følelsesmæssig struktur, og det kræver, at den voksne har en egen styringsstrategi. *Opbygningen af en egen indre struktur og udviklingen af en styringsstrategi kræver med andre ord evne til refleksion*. Derfor afhænger evnen til personlig udvikling også af "kapacitet" til at lære på en rigtig måde. Her er der forskel på, om man er "kvik", "superintelligent" eller ej. En voksen, der har svært ved intellektuelt at bearbejde forskellen mellem egne følelser og omverdenen, er kendetegnet ved "ambivalens". En voksen som ikke kan foretage intellektuelle bearbejdninger har et "kort perspektiv" og et "langsomt udviklingstempo".[588] Det er vigtigt, at den voksne er i stand til at udvikle en psykisk modenhed, så vedkommende kan træde i karakter som voksen, *fordi* det er en forudsætning for at "træde i karakter som mor".[589]

At udvise styrke og handlekraft

En forudsætning for, at den voksne kan træde i karakter som forælder på en ordentlig måde, er, at vedkommende kan handle på en måde, hvor vedkommende tager "ansvar" for sig selv. På den måde lægger Kærnehuset vægt på, "At hvad du kan selv, skal du gøre selv". At gøre det man kan selv er et udtryk for "styrke" og "handlekraft". På den måde tager man "ansvaret" og det er "fabelagtigt godt". Hvis man kan handle, viser man, at man kan "klare" sig. Det er imidlertid ikke ligegyldigt, hvordan man handler. En voksen er positivt handlekraftig, når handlingerne "viser lige nøjagtigt det, som siger", at man er en "meget kompetent mor". Den personlige handlekraft har således en "selvforstærkende" virkning på det at være mor. Så har den voksne bedre forudsætninger for at "handle til sit barns bedste". Hvis den voksne ikke kan handle har vedkommende en "blokering", man skal "over", før man bare kan gå "i gang". Her er nogle voksne hurtige. Andre tager "lang tid" om at komme over, at de er "handlingslammet". Hvis man ikke tager ansvar og handler til barnets bedste har man mindre tid, for så har man "mistet retningssansen og handlekraften". Personlig handlingslammelse kan være forventeligt men er "ikke acceptabel" for voksne, der er "ved at skabe en familie". At tage "det fulde forældreansvar" handler om, at voksnes kan tage et personligt ansvar og "vise i handling, at de magter at forvalte dette ansvar til barnets bedste". [590] Barnets bedste er først og fremmest en velintegreret familie.

Den velintegrerede familie

En familie bør være "integreret" og deltage i samfundet, *fordi det er godt for børnene.* Ellers "isolerer" familien sig fra en "masse muligheder". Familien skal opretholde en åbenhed i forhold til omverdenen helt konkret ved f.eks. at være inden for kommunikativ rækkevidde.[591] En

---

[588] Bilag M2, paragraf 682, 757, Bilag R2, paragraf 140, 142, 668, Bilag S2, paragraf 360, 368, 370, 429, 432, 446, 468-470, 886-892, Bilag Familie 4K, paragraf 459-60, 469, 557, 580, 592, 752, 780, 783, 786, 788, 790, 808, 816, 819.

[589] Bilag F2, paragraf 196-214.

[590] Bilag A2, paragraf 24 Bilag E2, paragraf 289, Bilag F2, paragraf 68, 103, 166, 250, 254, 267-68, Bilag J2, paragraf 365, Bilag K2, paragraf 462, 481, 485, 519, 753, Bilag M2, paragraf 1314, Bilag S2, paragraf 72, Bilag Familie 4K, paragraf 557, 587-88, 793, 796, 808, 813, 816, 826.

[591] Bilag E2, paragraf 24, Bilag Q2, paragraf 91, Bilag R2, paragraf 86.

velintegreret familie er imidlertid også i stand til at finde ”pauserne” fra samfundets krav og kan beskytte familien fra ”indtryk”, så den har fred til at være familie.[592]

Den velintegrerede familie kan således sætte ”grænser” for sig selv i forhold til omverdenen. En familie, der kan dette, er ifølge Kærnehuset bedre til at klare vanskelige begivenheder og forandringer.[593] Den er i stand til at åbne og lukke sig på den rigtige måde. I Kærnehuset går man ud fra, at familien først og fremmest har brug for ro. Det gælder især når hverdagen er ”sårbar” eller ”belastet”. Så skal familien skærmes, ellers kan den ikke åbne sig og blive integreret.[594] *På den måde ser Kærnehuset familien som et rum for ro og pauser fra omverdenen – en ro, der er en forudsætning for, at familien kan åbne sig.*

Ro drejer sig om en særlig følelsesmæssig ro. I familien iagttager de enkelte medlemmer hinanden som individer med forskellige behov.[595] Kun på den måde opstår der trygge relationer, hvor den enkelte har mulighed for at opleve ”den højeste form for frihed”. *Dvs. at familien bør fungere på en sådan måde, at den enkelte bliver behandlet som en hel person med egne behov og som en person, der er elskværdig uanset, hvilke valg vedkommende træffer.* Hvis ikke familien fungerer sådan, kan de enkelte medlemmer ikke mærke sig selv som individer, og sætte ord på ”Det her, det vil jeg gerne”. *Kun på den måde kan familien være i fred for samfundet og undgå ”anstrengelser”, som de ikke kan ”holde til” i længden.*[596] Man kan således sige, at kun ved at værdsætte den enkeltes frihed og krav på at blive behandlet som en hel person kan familien være en familie, der definerer sin egen kultur. Her gælder det i særlig grad barnet. Hvis familien kan iagttage barnet på en sådan måde – som en person - *så* kan familien få fred.

Børn har behov for voksenkontakt, oplevelser og fred

I Kærnehuset vurderer man, at børn har behov for at få oplevelser i den virkelige verden – ikke blot i den virtuelle verden. De har behov for at få oplevelser med naturen og arbejdslivet f.eks. ved at følge de voksne i deres arbejde eller ved at gøre et stykke arbejde og ’tjene’ lommepenge (På den måde er forbrug i orden). Ved at voksne inddrager børn og giver dem ”oplevelser”, lærer de, hvordan man ”bygger op”, og hvordan man ”bruger sine kræfter på en konstruktiv måde”. De lærer, hvordan verden fungerer praktisk og socialt både i dag og før i tiden. Børn kan med fordel opleve verden gennem bøgerne, men børn har også brug for at opleve noget sammen med voksne. *De har brug for voksenkontakt.* Inddragelse og indblik i voksnes liv og det at ”få lov” til at prøve noget, der minder om et voksenansvar, er vigtigt for børn. Men børn skal også beskyttes mod voksenverdenen. De må ikke udsættes for noget, der er farligt, og som kan gøre dem bange. Der er oplevelser, man ikke kan ”byde” børn, før de er ”klar til det”. Børn har heller ikke behov for at blive inddraget i voksensnak f.eks. grove vittigheder. Børn skal have lov til at være børn.[597]

Det, man kan byde børn, er oplevelser, der gør dem ”fascinerede” og ”vilde med” noget. Forældre bør aktivere børn og opfordre dem til at dyrke oplevelser f.eks. ved at lave skattejagt, spille fodbold, cykle med dem, lave ture, give dem nye madoplevelser, dyrke traditioner, na-

[592] Bilag F2, paragraf 617, Bilag M2, paragraf 1337.
[593] Bilag F2, paragraf 913, Bilag S2, paragraf 404, 429.
[594] Bilag P2, paragraf 5, Bilag Familie 4K, paragraf 324, 822, 832.
[595] Bilag F2, paragraf 615, Bilag S2, paragraf 108.
[596] Bilag F2, paragraf 615, 617, Bilag K2, paragraf 550-562, Bilag S2, paragraf 706.
[597] Bilag L2, paragraf 420.

turoplevelser, og ”superoplevelser” f.eks. ferier. Børn har også behov for at få oplevelser relateret til deres køn f.eks. opleve ”mandeting”, som kan være at ”kravle i nogle bjerge”. Det børn har behov for behøver ikke koste ”mange penge”. Børn har godt af at lære at skelne mellem det, at der er ”så mange ting man gerne vil have” og så det, man har ”råd til”. På den anden side skal børn have mulighed for at dyrke det, de selv er glade for f.eks. legetøj, is, slik. Fordi børn har behov for oplevelser, er det vigtigt, at de ikke ”keder sig”. Børn har behov for ”adspredelse”, hvis de skal sidde stille *”meget, meget, meeeget lææænge”*, men de behøver ikke altid voksne til at ”gøre en hel masse”. Børn har f.eks. også behov for at lege med andre børn, og det er også positivt, hvis børn kan ”lege selv” f.eks. sidde og tegne, lege med klodser og ”eksperimentere”. Børn har nemlig også behov for at være alene. De har behov for, at have særlige steder eller tidspunkter, hvor ingen må ”forstyrre”, hvor de kan ”fordybe” sig og få ”ro til at undersøge verden”. *På den måde har barnet behov for at være sammen med andre og for at være alene.* En familie, der kan imødekomme dette, har plads til barnet, men det kræver at forældrene er bevidste om, hvad barnet ”oplever”, kender barnets behov og integrerer dem i familien. Hvis ikke de kan dette, er det for ”hårdt for børnene”. Det kan f.eks. betyde, at børnene får for stort ansvar. Børn, der får et for stort ansvar, får det svært og giver udtryk for det på forskellige måder. De kan begynde at lave ”numre” og anvende deres ”kreativitet” på en uhensigtsmæssig måde som er ødelæggende. Børns manglende sociale integration skyldes dermed, at forældrene ikke kan give barnet plads i familien, for ”børn gør det, deres forældre har lært dem”[598] *På den måde ser Kærnehuset en direkte relation mellem hvad forældrene kan og hvad børnene gør.* Hvis forældre skal kunne give barnet plads, fordres det, at de kender barnets behov.

At se barnets signaler og handle på dem – realistiske forventninger

At kunne tage ansvar for ”forældrerollen” er noget, der skal tages ”alvorligt”, fordi det handler om at se barnets behov i ”forskellige aldre”. En ansvarlig forælder har ”realistiske forventninger” - herunder ”alderssvarende” forventninger - til barnet. At tage ansvar forudsætter, at voksne kan se barnets ”mange, mange signaler først”, dvs. før andre. Forældre skal kunne ”få øje” på, hvad barnet fortæller, ”læse” barnets ”signaler” og forstå, at barnet har ”advaret” de voksne om dets behov. Efterfølgende er det de voksnes ansvar at reagere og at ”lære” barnet at ”registrere” dets egne behov. I Kærnehuset mener man ikke, at et barn kan tage ansvar for egne handlinger. ”Det er de voksnes ansvar”, at give barnet en ordentlig ”voksenstøtte”. En ordentlig voksenstøtte handler om at ”se”, hvad barnet vil, tage det i ”opløbet” før det ”kommer” og være på ”forkant” med at ”opfylde barnets behov”. Hvis forældre ikke kan det, kan de ikke ”styre den frihed”, de har fået nemlig friheden til at have ansvaret for barnet. De lægger ansvaret over på barnet og giver barnet ”et stort ansvar” for ”at blive passet”. *At der er tale om en særlig betinget frihed viser, at ansvaret er en pligt. Forældre har pligt til at tage ansvar for barnet og såfremt de gør det på en særlig måde, har de friheden til det.* Forældre skal ikke tro, at de kan løse denne opgave på ”15 sekunder”, men hvis de ønsker friheden til at tage ansvaret for deres barn, bør det ikke være ”hårdt” at handle rigtigt. De skal med andre ord forvalte ”arbejdsopgaven” med glæde og kunne ”rumme det” uden at lægge ansvaret over på

[598] Bilag C2, paragraf 57, Bilag E2, paragraf 26, Bilag K2, paragraf 359-362, 954-960, Bilag M2, paragraf 1201, 1213, 1279, Bilag P2, paragraf 95, Bilag S2, paragraf 868-870, Bilag Familie 4K, paragraf 525-26 Bilag A2, paragraf 48, Bilag C2, paragraf 17, 24, 44, 46, 59, Bilag D2, paragraf 582-587, Bilag E2, paragraf 22, Bilag F2, paragraf 17, Bilag F2, paragraf 240-244, 1599-1601, 1616, Bilag G2, paragraf 59, Bilag I2, paragraf 7, 15, 29, 31, 33, 51, Bilag J2, paragraf 9, 70, 72, 74, Bilag K2, paragraf 50, 68, 74-76, 97-98, 162, 168-170, 260, 302, 321-324, 613, 686-690, 700-724, Bilag M2, paragraf 105-144, 661, 682 Bilag F2, paragraf 33, 1620, 1624, Bilag G2, paragraf 22, Bilag L2, paragraf 137-147. Bilag M2, paragraf 552-562 Bilag M2, paragraf 703-705.

barnet. Så viser de, at de ønsker friheden til at være forældre for barnet. De skal være villige til at "øve sig". Et "flot stykke arbejde" er således, når forældre kan synliggøre, at børnene oplever, at det er forældrene, der "passer" dem og "gør noget". I Kærnehuset mener man nemlig ikke, at man skal give forældre svaret på, hvad der er rigtigt og forkert, fordi "så får forældrene en mulighed for at vise, hvad de kan". Forældre skal ikke bare efterligne og sætte en "plade" på. De skal netop finde deres egen stil. De skal demonstrere, at de tager et ansvar ved at "tale om og vise, hvad de gør" ved børnene. De skal vise, hvordan de "tager ansvar" og vise, at de kan "bruge" de "værktøjer", de får. På den måde kan de lære at handle "hensigtsmæssigt", så de gør det, der "virker" og er "godt" for barnet. Forældre skal med andre ord demonstrere deres forældreansvar i "hensigtsmæssige handlinger", og på den måde er de til "eksamen". *Hvis de får en opgave, skal de vise, at de kan magte den selv – på den måde magter de friheden.*[599] *Dvs. at forældrene I Kærnehuset også selv skal kunne demonstrere, at de har fået en indsigt og således, at de kan udvikle sig.*

En voksen, der kan læse barnets signaler og selv magter at handle derpå, har bedre forudsætninger for at træde i karakter som den "kompetente mor". Den kompetente forælder kan "overføre" nogle "positive oplevelser" til barnet og ved, hvad der "er et rigtigt godt signal at sende til barnet". Forældre kan have "styr på" eller ikke en "skid styr på", hvad de konkret skal gøre, og det er afgørende, at forældre vælger at gøre "de rigtige ting". Fordi der er dette, skal forældre kunne kende deres begrænsninger og kunne bede om hjælp til at træffe de rigtige valg, når det drejer sig om at varetage forældrerollen. De skal vide, at der er noget, de ikke ved, og de skal kunne se, at der er nogen, der "ved noget" om, *hvordan børn har det i almindelighed*. På den måde tager de et "forældreansvar". *Det er således ikke ligegyldigt hvad forældre gør. Forældre skal kunne handle på en måde, hvor de anvender generaliserede forestillinger om, hvordan børn har det i almindelighed, og om hvad børn har behov for. De skal med andre ord kunne anvende den obligatoriske kærlighedssemantik. Dette kræver igen evne til refleksion.*

Forældre der ikke kan håndtere "mange bolde i luften" kan "flimre" og have svært ved at se klart. Hvis de ikke kan det, kan de heller ikke træffe de rigtige valg. De kan kun tage "en ting ad gangen" og har ikke styrke til at fastholde det rigtige valg, som de modtager en "besked" om. Hvis ikke forældre ikke kan det, har de behov for hjælp til at lære at læse barnet signaler og at træffe de rigtige valg i forhold til, hvad barnet har "brug for", eller sagt med andre ord: *De skal bevidstgøres om, hvad børnene "oplever", og så skal de vise, at de selv kan "finde ud af", "hvad der lige nøjagtigt skal til", for at det bliver godt for børnene.*

Barnet har behov for en stabil tryg og afslappet rytme

I Kærnehuset vurderer man, at børn har behov for at få dækket basale behov for pleje, passende mad, påklædning, fysisk beskyttelse, og ordentlige omgivelser. Men det har de ikke blot fordi, de har behov for "praktisk omsorg". Børn har behov for en "fast rytme", fordi det giver dem en oplevelse af en god hverdag. En god hverdag er en tryg hverdag. Børn er forskellige, og piger og drenge har brug for forskellige former tryghed. Tryghed drejer sig om forudsigelighed i "vaner". Det drejer sig om mad, sengetider, kendte omgivelser. Børn har behov for en

[599] Bilag F2, paragraf 34, 1525-1527, 1534-1538, 1587-1590, Bilag I2, paragraf 29, Bilag L2, paragraf 9-10, 146, 409, Bilag M2, paragraf 129, M2, paragraf 187-88, 213, 265, 288-89, 295, 298, 332, 337-339, 346, 373, 394, 1314, Bilag P2, paragraf 121-126, 173, Bilag S2, paragraf 338, Bilag Familie 4K, paragraf 240, 247, 268, 276, 309, 333, 458, 461, 531, 545, 591, 686, 695, 699, 850.

døgnrytme. Hvis børn skal noget, de ikke er vant til, skal de vide "lang tid i forvejen", hvad der skal ske, så de kan være trygge. Ellers kan de risikere at lide "overlast".[600]

Forudsætningerne for en god hverdag er, at forældre har overskud til at få ting "ordnet". De skal have overskud til at deltage *som voksne* på arbejdsmarkedet eller i uddannelsesforløb og samtidig have "plads" til at ordne indkøb, "huslige gøremål" og rydde op, så hjemmet ikke får det "sjuskede præg". Forældrene har ansvar for at få "ordnet alle de ting"[601] Dette er forudsætningen for, at familien kan få en "stabil rytme". En stabil rytme er vigtig, fordi børn har behov for "forudsigelighed". Forudsigelighed drejer sig om tryghed. En familie som ikke har en stabil rytme i hverdagen, kan ikke give barnet den "trygge hverdag", som et barn har behov for.[602]

En tryg hverdag er, når barnet også kan få "nærvær", og "omsorg". Kun i den henseende er det vigtigt at "få strukturen i hverdagen til at fungere".[603] Målet er nemlig, at forældre på trods af, at de skal ordne mange ting, kan være "afslappede" og skabe en god "stemning", der "forplanter sig til barnet". Forældre bør have en "rolig og harmonisk håndtering af barnet", der giver "ro" (versus "uro og frustration"). Børn har nemlig behov for en "rolig kompetent" forælder med "ro og overblik" og forældre, der tager ansvar for, at hverdagen er præget af "stabilitet", "ritualer" og "rytme". De har behov for forældre, der på den måde kan skabe "rammerne i hverdagen", således at der kommer "orden i omgivelserne".[604] *Denne orden er ikke blot orden i de daglige rutiner, men en særlig følelsesmæssig orden, der drejer sig om få ro til nærvær og omsorg. På den måde fordrer Kærnehuset også en særlig præstation af forældrene. De skal også her kunne planlægge fleksibelt, således at de – på trods af at de som voksne skal deltage i andre sammenhænge - kan tilvejebringe en særlig tilstand i hjemmet præget af ro til nærvær og omsorg.*

Omsorg for barnet

Forudsætningen for den gode omsorg er ikke blot, at forældrene kan tilvejebringe en særlig struktur og stabilitet i dagligdagen. Strukturen i dagligdagen er desuden betinget af forældrenes indre struktur, og denne indre struktur er omvendt betydningsfuld i forhold til at give barnet den gode omsorg.

At have en god egenstyring og en personlig identitet

I Kærnehuset taler man om, at det er vigtigt, at en voksen har en stærk indre struktur. En stærk indre struktur gør det muligt at "sætte grænser" i betydningen at skelne. Kun hvis en voksen kan skelne mellem sig selv og omverdenen, kan vedkommende sætte grænser på en god måde. En voksen skal kunne sige "nej" og markere sit personlige område. Det er ikke godt, hvis en voksen bare "indordner sig" eller gør det, vedkommende tror, andre har "lyst

[600] Bilag C2, paragraf 57, Bilag F2, paragraf1418-1421, Bilag H2, paragraf 36, Bilag J2, paragraf 365-367, Bilag K2, paragraf736, Bilag M2, paragraf 444-448, 489, 529, 1353-1355, Bilag P2, paragraf 28, 279-81, Bilag R2, paragraf 653, Bilag Familie4, paragraf 220, 428, 485, 517, 521, 522.
[601] Bilag Q2, paragraf 104, Bilag Familie 4, paragraf 614, 694, 700, Bilag R2, paragraf 83.
[602] Bilag Familie 4K, paragraf 197, 602.
[603] Bilag Familie 4K, paragraf 808, 823, 829.
[604] Bilag F2, paragraf 547, 555, Bilag K2, paragraf 50-55, 68, L2, paragraf 37-39, Bilag M2, paragraf 213, 257, 454-467, 1160, 1258-1262, Bilag P2, paragraf 22, 103, Bilag R2, paragraf 20, 90, 130, Bilag S2, paragraf 110, Bilag Familie 4K, paragraf 226, 227, 238, 239, 243, 266-67, 271, 297, 303, 320, 480-481, 482, 535, 547, 550, 772, 773.

til", dvs. "danser efter andres pibe". Voksne skal kunne "sige fra" og "sætte" andre "på plads". En voksen med en stærk indre struktur, kan skabe respekt om sit "privatliv", hævde sit "jeg" og "sætte grænser".[605]

Hvis voksne ikke kan dette – ikke kan "melde klart ud" - er der risiko for at de udsættes for "overgreb" og bliver invaderet af omverdenen. Så får de ikke lov til at "bestemme" og udsættes nemt for "grænseoverskridelser".[606]

At kunne sætte grænser kræver ifølge Kærnehuset, at man er i "kontakt med sig selv", kan mærke, hvad man føler og beslutte, hvad man skal gøre. Kun hvis man er i kontakt med sig selv, kan man blive en uafhængig og stærk person, der ikke blot får men også giver sig selv "plads". Dette er samtidig en forudsætning for, at man kan give andre "plads" og frihed fra "styring". Uafhængighed handler også om at kunne mærke, om man har brug for hjælp og at kunne bede om den på en ordentlig måde, hvor man beder direkte, om det man vil. En stærk uafhængig person har dermed *samtidig* en erkendelse af egen afhængighed og behov for hjælp. Det kræver, at man kan "reflektere". Hvis ikke en voksen forælder kan dette, kan "grænsesætning" – ligesom på Familiegaarden - blive et "arbejdspunkt".[607] Det kan det, fordi forældreansvaret kræver en særlig evne til grænsesætning.

At styre barnets personlige følelser på en god måde

I Kærnehuset vurderer man, at den voksnes evne til at sætte grænser for sig selv er en forudsætning for, at den voksne som forælder kan sætte grænser for barnet på en ordentlig måde. At sætte grænser for barnet drejer sig ikke nødvendigvis om at opstille regler for barnet. Regler kan bidrage til "negative forventninger". Det giver en "negativ spiral", hvor forældre bliver "fejlfinder". Så gør de som de "fleste forældre": de siger "Det må du ikke", men glemmer at fortælle, hvad barnet må. På den måde gør forældre det umuligt for børn at "samarbejde". At sætte grænser handler om, at en forælder er *tydelig* for barnet i sin "styring"(således må forældre gerne være indirekte styrende), og det kan forælderen kun være, hvis personen kan skelne mellem egne følelser og omverdenen. På den måde kan forældre "vise", at vedkommende er forælder. Grunden til, at det er vigtigt er, at forældre bør støtte barnet i at sætte grænser, således at barnet får markeret sig som en person og selv får mulighed for at mærke, hvad det vil finde sig i og ikke finde sig i. Forældre skal f.eks. ikke "svare for barnet", for det er "frustrerende" for barnet. Forældre skal opmuntre barnet i, at det er god nok som en selvstændig person: det skal man som "mor". Hvis forældre kan støtte barnet i at sætte grænser for sig selv og kan støtte barnet i, at det har magt til at bestemme, har de "nogle meget fornuftige måder at takle" det på. Sådanne forældre er ikke for "styrende" overfor barnet – de træder i karakter som forælder og tager "ansvar". Børn der har en god voksenstyring er trygge, og en god voksenstyring forudsætter som nævnt, at forældre kan hævde deres personlige identitet. *På den måde er individualitet også i Kærnehuset et inklusionskriterium for forældreskabet.* Et barn "følger" forælderen således, at når forælderen har det personligt godt, så har barnet det

[605] Bilag B2, paragraf 3, Bilag C2, paragraf 30, Bilag E2, paragraf 35, 280-285, Bilag F2, paragraf 166, 172, 186, 188, Bilag K2, paragraf 761, Bilag S2, paragraf 88, 650.
[606] Bilag B2, paragraf 9, Bilag M2, paragraf 894, Bilag R2, paragraf 648, Bilag S2, paragraf 152, Bilag Familie 4K, paragraf 727, 864.
[607]Bilag C2, paragraf 7, Bilag F2, paragraf 186, 576-581, 1465, Bilag G2, paragraf 254, Bilag K2, paragraf 537, Bilag L2, paragraf 327, Bilag M2, paragraf 599, Bilag Familie 4K, paragraf 509, 616-17, 620, 763, 783-799, 752, 777-8, 812.

godt. Så er barnet trygt, det er et skridt på vejen til barnets "frigørelsesproces". [608] På den måde kan man sige, at forældre skal *støtte barnet i også at udvikle en individualitet, og at individualitet er en forudsætning for at kunne frigøre sig.* Denne frigørelse kræver en familie med en stærk følelsesmæssig struktur.

At være en familie med stærk følelsesmæssig struktur

I Kærnehuset vurderer man, at en familie må kunne balancere mellem afhængighed og frihed på en god måde, der sikrer, at man drager omsorg for hinanden. Det enkelte familiemedlems behov for frihed til at forfølge egne ønsker fordrer, at perioder, hvor familiemedlemmerne ikke er sammen, kan håndteres på en god måde. *På den ene side* må individuelle valg ikke bevirke, at familien presses unødigt. F.eks. er det vigtigt, at når den enkelte forlader familien, så sørger man ikke blot for at pakke kufferten: man pakker også familien. Den enkelte har en forpligtelse til at tage ansvar "for at man er væk".[609] *På den anden side*, må kravet om omsorg for familien ikke føre til, at den enkelte ikke kan udfolde sig selv. Misforstået "loyalitet" kan hindre, at den enkeltes behov kommer til udtryk. I et sådant tilfælde ser Kærnehuset det som et symptom på, at de "modstridende behov", som altid vil være i en familie, ikke kan håndteres. [610] I en familie bør der ikke være noget, der er usigeligt, "tabuiseret" eller som ikke kan siges højt, fordi alle individer har behov for at blive hørt og set på en måde, hvor deres følelser – også "aggressioner" – kan komme til udtryk.[611] Hvis ikke familien er i stand til at håndtere en sådan balance mellem afhængighed og frihed skal familien bruge "energi" på at "lukke ned".[612] Men hvis familien kan dette, kan de opbygge en "stærk struktur". Så har den ikke blot en struktur, der drejer sig om en daglig rytme og en god hverdag. Så har den en stærk følelsesmæssig struktur.[613] *Også i Kærnehuset ses struktur og stabilitet i de daglige rutiner som en forudsætning for, men ikke det samme som en stærk følelsesmæssig struktur. En stærk følelsesmæssig struktur kan ses som parallel til Familiegaardens prioritering af følelsesmæssig tilknytning og kærlighed. En stærk følelsesmæssig struktur kan tåle adskillelse og kan tillade, at den enkelte udfolder sin egen individualitet.*

Barnet har behov for en harmonisk stemning og for at være glad

I Kærnehuset lægger man således vægt på, at forældrene kan skabe en tryg dagligdag med det mål at opretholde en stærk følelsesmæssig struktur. I en familie med en stærk følelsesmæssig struktur får barnet tydelige følelsesmæssige signaler. I Kærnehuset vurderer man, at børn i almindelighed er gode til at læse følelsesmæssige signaler: det er "fantastisk, hvad børn lægger mærke til". Børn lægger mærke til, om deres forælder er "glad" eller det modsatte, og børn reagerer på forældres "frustration": den "stemning" forældre skaber "forplanter" sig til barnet. I Kærnehuset mener man, at børn har krav på et trygt samvær med voksne, hvor de ikke er bange for adskillelse. Hvis der ikke er et trygt samvær, f.eks. fordi forældrene adskiller sig følelsesmæssigt fra børnene på en forkert måde, skal et barn passes på. Følelsesmæssig afvisning – det at blive "lagt på is" - er "synd …for børnene". Børn der bliver følelsesmæssigt

---

[608] Bilag F2, paragraf 468-473, Bilag K2, paragraf 425-450, Bilag M2, paragraf 281-284. 287, 493, 577-579, 703-705, Bilag P2, paragraf 140-150, R2, paragraf 108-117, 390-393, Bilag S2, paragraf 11-19, 218-26, 230-240, 348, 576.
[609] Bilag M2, paragraf 52.
[610] Bilag S2, paragraf 108, 124-130.
[611] Bilag S2, paragraf 210-212, 262-64.
[612] Bilag S2, paragraf 266.
[613] Bilag Familie 4K, paragraf 861.

afvist i en sådan grad, at de lider følelsesmæssige overgreb, kan have behov for at få "bearbejdet" det, de har været igennem. De kan blive "angst", og det er ikke "godt". Børn, der er angste, kan "bekymre" sig for meget. De samarbejder for meget med de voksne på en måde, hvor deres egne behov for omsorg ikke får lov at styre, fordi børn har en stærk "loyalitet". Så kommer forældrenes følelsesmæssige tilstand eller behov til at "gå ud over" barnet, således at barnet kommer i "klemme". Hvis børn vedvarende ikke får dækket deres behov, kan de ende med helt at give op og undlade at "protestere". I Kærnehuset vurderer man, at et barn der er trygt, er glad, munter og smilende og i det hele taget "fremstår harmonisk og veltilpas". Alt dette er vigtigt, fordi det også er vigtigt, at barnet opbygger "positive forventninger" til andre og bliver glad for kontakt.[614] Barnet skal nemlig også deltage i andre sammenhænge end familien. Her giver en stærk følelsesmæssig struktur familiens individuelle medlemmer "styrke" til at "undvære" hinanden.[615] *På den måde er der også i Kærnehuset en særlig iagttagelse af familien som præget af en særlig orden – en følelsesmæssig orden – der står i forskel til omverdenen og som på en gang giver familiemedlemmerne styrke til og mulighed for at deltage i andre sammenhænge end familien.* Denne orden er i særlig grad vigtig for barnet, fordi den styrker barnets identitet.

At styrke barnets identitet

I Kærnehuset ser man, at børn også skal deltage i samfundet, og det kan de kun, hvis de har et "beredskab", der gør, at de kan "finde ud af", hvor deres plads er "i systemet". Kun fordi barnet "pinedød" er nødt til at lære at "indordne" sig, at der også for børn er et krav om at "nu skal I dit og nu skal I dat", at der også for børn er risiko for "at det går fuldstændigt galt", fordi børn også skal kunne udholde "ro og disciplin" og være "ordentlige", er det vigtigt at børn får lov at øve sig inden for rammer, hvor det er i orden at begå "fejlene". Ikke blot fordi det er vigtigt at lære af fejl, men fordi det er betydningsfuldt, hvis barnet "stoler" på de voksnes "positive hensigter".[616] Et sted, hvor barnet skal have lov til at begå fejl, øve sig og hvor barnet opbygger en tillid til, at andre har positive hensigter, er i familien. Derfor bliver det vigtigt, at forældrene personligt har forudsætningerne for at skabe dette rum.

At kunne skelne mellem fornuft og følelser

Forholdet mellem den voksne, forældreansvaret og barnet beskrives på et tidspunkt af Kærnehuset som et forhold, der "kører mellem fornuften og følelserne" og mellem "hovedet" og kroppen" At kunne skelne mellem følelser og fornuft er noget, som voksne "skal arbejde" med. Ens fornuft kan fortælle en, at noget er dumt, men man gør det alligevel, fordi følelserne tager over. Lige sådan kan følelser tage over i sådan en grad, at man ikke er i stand til at se, hvad der fornuftigt. *Der findes således ikke nødvendigvis en 1:1 overensstemmelse mellem den enkelte persons følelser, og hvad der forekommer fornuftigt. Samtidig med at man mærker og forfølger sine følelser, så skal man også være i stand til at kontrollere dem, så de ikke overskygger fornuften.* Kan man ikke det, mangler man en "indre struktur" og kan have brug for at blive mindet om det fornuftige. Man kan få brug for hjælp til at se en "ydre struktur" og

[614] Bilag C2, paragraf 57, D2, paragraf 582, 660-664, Bilag E, paragraf 304, Bilag F2, paragraf 103, 110-114, 194, 196-198, 204, 1362-1364, Bilag M2, paragraf 642-661, Bilag P2, paragraf 106-111, 133, 253, Bilag R2, paragraf 108, Bilag S2, paragraf350, Bilag Familie 4, paragraf 177, 227, 228, 296, 515, 519, 520, 529.
[615] Bilag M2, paragraf 119-121.
[616] Bilag F2, paragraf 15, 26, 103-116, 318-328, 378, 1501-1528, 1543, 1555-1561, Bilag I2, paragraf 51, Bilag M2, paragraf 200, 386, 1287, Bilag R2, paragraf 279-458, 533, Bilag S2, paragraf 236-240, 292, 302, Bilag Familie 4, paragraf 534.

hjælp til at integrere den i ens egen indre psykiske struktur.[617] For den voksne drejer denne ydre struktur sig om, at vedkommende skal kunne se fornuften i at tilsidesætte egne behov for barnet. *Forældrerollen vedrører derfor ikke kun følelser men også fornuft. Fornuft kan i denne sammenhæng også beskrives som generaliserede forventninger til, hvad der er barnets behov, og hvordan forældre bør handle dvs. den obligatoriske kærlighedssemantik.*

At kunne tilsidesætte egne behov – at vise positive hensigter

I Kærnehuset anser man det som vigtigt, at forældre kan skelne mellem fornuft og følelser. Forældre skal kunne se, at de valg, som de foretager, har konsekvenser for barnet, og de skal kunne se, at barnets behov nogle gange står modstrid med den voksnes lyster og behov. Forældre skal have "overskud" til "begge dele". Forældre må ikke være så "fokuseret" på sig selv, at de ikke kan imødekomme barnets behov. Konkret skal de kunne handle, "før" deres "følelser er oppe at køre". De skal kunne "lukke ned" for negative følelser, behov og lyster, så barnet ikke påvirkes af dem. Det betyder at de skal kunne vise "glæde for barnet" på trods af f.eks. "angst". *På den måde har de "blik" for børnene.* Hvis forældre ikke kan dette og har "alt for meget fokus på sig selv", så vurderer Kærnehuset, at de vælge deres børn fra, fordi de kun tænker på at få "noget til sig selv". Sådanne forældre magter ikke deres forældreansvar. De "glemmer" og kan ikke "rumme" barnet, der bliver "til overs" i deres "liv". Problemet består i, at de ikke kan "tilsidesætte" deres behov til "fordel" for børnene. Sådanne forældre skal have det lige i "masken", de skal arbejde, og "få terapi, så det klodser på, hvad det er for nogle signaler", de sender til deres børn. Så kan der være problemer med "forældreevnen". Forældre, der kan tilsidesætte deres egne behov for barnet, har "fat i mange gode ting". De er engagerede, "omsorgsfulde" og "kærlige" forældre med en "iboende forældrekompetence" og et "oprigtigt" ønske om at handle til barnets "bedste". Grunden til, at dette er vigtigt, er, at barnet har behov for at opleve sig selv som et særligt individ, der er elsket fordi det er som det er. Forældre, der har blik for børnene, "viser" at de "elsker" barnet og har "anerkendelse" af barnet *som individ*. På den måde viser de "positive hensigter".[618] *Det betyder, at familien skal fungere på en sådan måde, at barnet får anerkendelse og kan realisere sig selv som et særligt individ, der er elsket.* Dette kan ses som parallelt til Familiegaardens mål om, at barnet gennem følelsesmæssig tilknytning og kærlighed skal udvikle et selvværd dvs. værdsætte sig selv som individ.

At være en familie, hvor individet kan realisere sig selv

I Kærnehuset anser man det som vigtigt, at den enkelte oplever at have indflydelse og kan få "lov til at bestemme" i familien.[619] Det gælder i særlig grad barnet. At etablere en familie for barnet er noget andet end den voksnes personlige udvikling. Familien skal muliggøre *barnets selvrealisering*, men det skal ske på en ordentlig måde. Børn må f.eks. ikke være "projektbørn" for de voksne. De må ikke være en del af de *voksnes* selvrealiseringsprojekt.[620] Her har forældre et særligt ansvar for, at barnet bliver hørt, og en forudsætning for dette er, at forældrene har ens "fokusfelter". Forældres individuelle synspunkter og uenigheder må ikke dominere, så barnet ikke kan finde sin plads i familien. Forældrenes frihed til at være særlige individer med særlige holdninger eller behov er således sekundært set i forhold til barnets frihed i

[617] Bilag F2, paragraf 379, 486, Bilag I2, paragraf 33, 74, Bilag M2, paragraf 868, Bilag S2, paragraf 732.
[618] Bilag K2, paragraf 864-865, 954-960, Bilag M2, paragraf 285, 630-641, 655-658, 682, 763, 872, Bilag P2, paragraf 5, Bilag R2, paragraf 610-620, Bilag S2, paragraf 130, Bilag Familie 4, paragraf 226, 238, 241, 268, 269, 270, 301, 310, 314, 533, 534, 536, 534, 557, 780.
[619] Bilag S2, paragraf 152.
[620] Bilag Familie 4K, paragraf 766, Bilag M2, paragraf 371, 386, 1440-1444.

familien. Forældre skal kunne blive enige. De må ikke forhindre barnets udfoldelse og må ikke være styrende, så barnet ikke får "lov at bestemme noget".[621]

Børn har behov for at opbygge en god identitet og en god egenstyring

Forældre skal ifølge Kærnehuset kunne opmuntre og beskytte barnets personlige integritet. Barnet skal tages alvorligt, skal kunne svare for sig selv, og skal støttes som et særligt individ. Det enkelte barn skal ikke betragtes som et hvilket som helst barn, en ting eller et legetøj f.eks. en dukke – men netop noget særligt. I Kærnehuset anser man det som vigtigt, at børn kan have deres personlige ting og deres personlige rum i fred. Hvis et barn ikke kan få lov til dette, kan det opleve sig som "fredløs". Børn har også brug for at blive støttet i, at de har individuelle færdigheder og få at vide, at de er "dygtige" eller særligt intelligente.[622] Men færdigheder er ikke det vigtigste. Børns *følelsesmæssige* integritet er det vigtigste, og måden forældre omgås ikke blot barnet men også dets ting, kan have en direkte indvirkning på barnets følelser:

> "MEDARBEJDER B: […] jeg kan sige at: der oplevede jeg, at det var rigtigt svært. Hvis jeg havde været jeres barn, så ville jeg have haft det svært dengang i gjorde sådan og sådan, fordi det tænkte jeg, at det måtte gøre ondt at være barn og få sådan en besked, da du kom gående og var ved at falde over hans [legetøj], og så sparkede du til den. Så tænkte jeg, at hvis jeg var ham, så ville jeg blive frygtelig ked af det, for jeg er så glad for den [legetøj], og når du som hans [forælder] som han ser op til, så sparker til den, så tror jeg han tænker, at du også kunne finde på at sparke til ham" (Bilag S2, paragraf 266-268).

Selvom forældre skal være opmærksomme på, at barnet har egne særlige følelser, så skal barnet også have det, man kan kalde følelsesmæssige rammer. Børn skal også lære, at de kan gøre ting, der ikke er hensigtsmæssige, og at de kan gøre en anden person "ked af det", når de f.eks. ødelægger ting og gøre skade på andre. Når børn overskrider grænserne på en sådan måde, at de gør noget "farligt" for sig selv og andre, så anser Kærnehuset det imidlertid som vigtigt, at voksne ikke bare griber til "sanktioner". I Kærnehuset vurderer man, at der altid er en grund til, at børn overskrider grænser. I familien bør forældrene se børn som uskyldige personer, der ikke kan tage ansvar for egne handlinger. Derfor skal børn ikke have skæld ud, fordi de, uanset hvad de gør, dybest set udtrykker deres følelser. Når børn handler uhensigtsmæssigt er det således et udtryk for, at de har "svære" følelser, de ikke kan "holde ud". I stedet for skæld ud, skal børn have lov til at give udtryk for og bearbejde de følelser, de har, sådan at de opnår nogle "styringsstrategier", de kan anvende i "svære situationer". Hvis børn, med hjælp fra forældrene, selv kan finde sådanne styringsstrategier, er der ikke "grund til store bekymringer". Så har de styringsstrategier, der gør dem i stand til at bearbejde svære uudholdelige følelsesmæssige oplevelser. At kunne det er en forudsætning for, at barnet kan bevare en personlig "integritet".[623] *Forældrene skal på den måde forberede barnet på en voksentilværelse i fremtiden, der kan give dem svære og uudholdelige følelser, og hvor overskridelsen af den personlige integritet er en mulighed, men hvor barnet på trods af dette skal kunne styre sig selv. For familien betyder det, at den i særlig grad skal fungere som et rum for følelses-*

[621] Bilag S2, paragraf 226-240, 248.
[622] Bilag F2, paragraf 343, Bilag I2, paragraf 33, Bilag K2, paragraf 756-766, 815, Bilag P2, paragraf 108-117, 127-132, 159, 162, 108-117, 307, Bilag R2, paragraf 11-19.
[623] Bilag F2, paragraf 15, 26, 103-116, 318-328, 378, 1501-1528, 1543, 1555-1561, Bilag I2, paragraf 51, Bilag M2, paragraf 200, 386, 1287, Bilag R2, paragraf 279-458, 533, Bilag S2, paragraf 236-240, 292, 302, Bilag Familie 4, paragraf 534.

mæssige udtryk, og hvor den enkelte kan få lov til at bearbejde (reparere) svære følelser, uden at det fører til konflikt. Kun på den måde kan barnet på sigt blive en voksen, der kan skelne mellem følelser og fornuft, og på trods af egne behov kan se, at det et nødvendigt at handle fornuftigt i henhold til, hvad der i almindelighed gælder. Hvad, der er barnets behov, er således også det voksne samfunds behov, og barnets muligheder for at realisere sig selv er afhængigt heraf. Barnet er således ikke kun et barn i familien. Det er også et barn i samfundet. En forudsætning for at barnet kan realisere sig selv i samfundet på sigt er, at det kan lære at styre sig selv og egne følelser. Kun derigennem kan barnet opretholde en følelsesmæssig integritet.

Sammenfatning: Kærnehuset

Når familier flytter ind i Kærnehuset drejer det sig ikke blot om, hvorvidt forældrene kan udvise en vilje til at trække i arbejdstøjet og blive gode brugere. Forældrene skal ikke blot vise vilje til udholde arbejdet, vise følelser, forpligte sig på at være ærlige og samlet set betragte opholdet som et tilbud – en hjælp – de frivilligt tager imod, fordi det er det bedste for barnet. Når familier flytter ind i Kærnehuset indledes en periode, hvor ikke blot viljen men også evnen til at leve op til den obligatoriske kærligheds fordringer tæller. Kærnehuset forsøger dermed ikke blot at skabe et grundlag for handlingskoordinering ved at opstille forventninger til forældrenes vilje. Kærnehuset forsøger at skabe handlingskoordinering i henhold til den gode forældrerolle. Det sker i anvendelsen af en særlig udformning af den obligatoriske kærlighed, der anvender generaliserede forestillinger om, hvad barnet har behov for, hvad der kendetegner den gode omsorg for barnet, og således på hvilken måde forældre har pligt til at elske deres barn. *Det er dog her vigtigt at bemærke, at Kærnehuset – set i forhold til Familiegaarden – i mindre grad kommunikerer om, hvilke konkrete handlinger, der forventes fra forældrenes side og ofte gør det i særlige kommunikationer, hvor kun enkelte medarbejdere deltager, og hvor forældrene ikke deltager.*

Analysen giver imidlertid anledning til at fremhæve den pointe, at selvom Kærnehuset baserer sig på en værdi om, at forældrene selv skal definere deres egen familiekultur, så producerer institutionen også antagelser om, hvad der er en hensigtsmæssig velfungerende familie set i forhold til barnets behov. Ligesom på Familiegaarden er der i Kærnehuset også særlige antagelser om, hvad der er god omsorg for barnet, *og de ligner hinanden.*

Ligesom på Familiegaarden ser Kærnehuset det som en forudsætning, at voksne kan sætte grænser mellem sig selv og omverdenen. De skal have en stærk identitet for at kunne løfte forældreansvaret. Ellers kan kærligheden også her blive et arbejdspunkt. I Kærnehuset taler man ikke om mor-funktionen. Man taler om, hvorvidt forældre kan tage ansvar for deres børn. På den måde foretager Kærnehuset også i udgangspunktet en skelnen mellem kærligheden som følelse og som social form. Man anvender også en semantik om forældres pligt til at elske barnet på en særlig måde, dvs. en semantik om den obligatoriske kærlighed. Man skelner netop mellem ”følelser” og ”fornuft”.

At tage ansvar som forældre drejer sig også i Kærnehuset om at sikre barnets følelsesmæssige udvikling. En forudsætning herfor er, at barnet har frihed til at realisere sig som et særligt individ i familien. Den obligatoriske kærlighed til barnet har således en særlig prioritet i familien og udformes konkret i en anvendelse af semantikken om individets individualitet. På den måde anvender Kærnehuset også barnet og kærligheden som medie for deres iagttagelse af familien og gør det i en særlig henvisning til individets individualitet. En mulig familie er en

familie, der har en kultur, der sandsynliggør, at de elsker deres barn på en individualiseret måde i den daglige omsorg. Det er forældrenes ansvar, at det bliver muligt, og en forudsætning for, at forældre kan tage dette ansvar er, at de har en stærk personlig identitet og gennemslagskraft. Kun hvis de har dette kan de demonstrere, at den forældrerolle, de har, er et resultat af deres egen indsigt og udspringer af et personligt valg. *At kunne demonstrere den gode kærlighed til barnet som et produkt af individualitet er dermed også inklusionskriteriet for forældreskabet i Kærnehuset.* Det er den måde hvorpå personer træder i karakter *som forældre* i Kærnehuset.

Kravet om individualitet har konsekvenser for Kærnehusets syn på familien. En sund og velfungerende familie kan opretholde en hensigtsmæssig grænse mellem sig selv og omverdenen. Hvis familien kan dette, kan den opretholde en særlig orden eller ramme, der er kendetegnet ved en særlig følelsesmæssig struktur, der giver tryghed og mulighed for den enkeltes – og her i særlig grad barnets – selvrealisering som individ. *Så* kan familien få "fred" fra samfundet og få lov til at definere sin egen kultur. *Friheden til at være en familie, forældre eller et individ er således ikke blot noget, man opnår af sig selv. Det kræver en særlig præstation. Frihed produceres, når den enkelte kan anvende generaliserede forventninger f.eks. til forældrerollen til at kunne formgive sin egen (individuelle) stil.* Dette kræver ligesom på Familiegaarden evne til *selvkontrol (psykisk og kropsligt)*. Også i Kærnehuset skal forældre via abstraktion *(refleksion og læring)*, at formgive den sociale forældrerolle på en måde, hvor den forekommer som et produkt af individualitet. Det kræver også her evne til at skelne mellem sig selv og omverdenen. Hvis ikke de kan dette, har de et problem. Sådanne forældre ekskluderes fra normalitet og inkluderes til hjælp i Kærnehuset. Man kan også her forvente, at afvigelser fra det normale kommer til syne som kategorier der vedrører kropslig og psykisk kompleksitet.

I forhold til barnet betyder det, at forældre skal kunne styre og forvalte barnets følelsesmæssige udvikling. Det skal ske på en særlig måde, *der netop styrer barnet imod en særlig individualitet*.

Også i Kærnehuset vurderer man, at børn har behov for en stabil og forudsigelig hverdag præget af en særlig rytme. Det gør man *fordi* det anses som en forudsætning for følelsesmæssig tryghed. Ligesom på Familiegaarden er det forældrenes opgave at producere forudsigelighed, fordi forudsigelighed netop ikke er givet. Verden har netop ændret sig. Det kræver, at forældre har et personligt psykisk overskud. De skal have en stærk psykisk struktur, der gør dem i stand til at vælge og handle. Så er de handlekraftige. Forældre, der ikke kan dette, er inkompetente. Handlekraftige forældre kan støtte barnet i at frigøre sig selv som individ. De kan lære barnet, at det i familien kan give udtryk for sine følelser og blive elsket som et særligt individ, uanset hvordan det handler. Ved at tilvejebringe en harmonisk stemning, der er stabil på trods af konflikter og uenighed mellem de voksne, så lærer de barnet, at samfundet – voksne - har positive hensigter. De lærer barnet at social kontakt er godt. Dette er vigtigt, fordi *børn også skal deltage i samfundet*. Dette betyder, at børn også skal udvikle en individuel styringsstrategi og en identitet, der gør at de – ligesom det forventes af forældrene – kan skelne mellem sig selv og omverdenen, og kan anvende sociale forventninger til opbygning af en egen identitet. Så kan de realisere sig selv som individer, der er i stand til at indgå i samfundet: de har lært at styre sig selv og egne følelser.

I Kærnehuset bliver det også vigtigt, at forældrene er forudsigelige og tydelige. Måden, hvorpå forældre bliver forudsigelige og tydelige er ved, at de kan demonstrere, at de gør det rigti-

ge, og at de gør det, fordi de har lært det *af sig selv*. Dvs. at inklusion til den gode forældrerolle på den ene side forudsætter individualitet og på den anden side, for så vidt den imødekommes, producerer individualitet. Forældre, der ikke kan synliggøre, at de kan anvende sociale forventninger – den obligatoriske kærligheds fordringer - kan ikke administrere den frihed, de har fået. Konsekvensen er at de ikke blot har urealistiske forventninger til barnet. De bliver også urealistiske som forældre. De repræsenterer psykisk og handlingsmæssig kontingens og udgør på den måde en potentiel fare for barnets udvikling. Forældre skal bidrage til at gøre det sandsynligt, at individer og deres handlinger – herunder også barnet - i fremtiden er forudsigelige. *I Kærnehuset forekommer der dog færre risikokommunikationer end på Familiegaarden.* Dette hænger sandsynligvis sammen med, at Kærnehuset programmatisk er mere fokuseret på risikoen for overbehandling. Derfor er det meget vigtigt at bemærke, at ovenstående anvendelse af generelle semantiske strukturer, sker latent i Kærnehuset.

Delkonklusion og perspektivering

Analysen af de to institutioner har været omfattende men langt hen ad vejen nødvendig. Den har drejet sig om at vise, at Behandlerblikkene ikke *kun* iagttager om forældrene har vilje. De iagttager også, om forældrene er i stand til at anvende den obligatoriske kærligheds former. Dermed er de normalitetsfordringer, som Behandlerblikkene producerer, ikke usynlige. De er netop synlige som *kommunikationer, der angiver generaliserede forventninger* til, hvad der er ønskværdigt, godt og normalt. Dette er samtidig kommunikationer, der angiver, hvad der er ikke-ønskværdigt, ikke godt og unormalt. På den måde sætter de betingelser for, hvad der er normalt og afvigende og for, hvornår Behandlerblikkene finder inklusion til *hjælp* nødvendigt.

Hvis vi husker tilbage på den første analyse af Behandlerblikkene, var det bemærkelsesværdigt, at de to Behandlerblikke fungerede som funktionelle ækvivalente. Her beskrev jeg bl.a. de to Behandlerblikke som betonende hhv. en ontologisk (Familiegaarden) og ikke-ontologisk (Kærnehuset) tilgang til identifikationen og håndteringen af sociale problemer. Ligesådan kunne jeg identificere forskellige problemforklaringer. Hvor Familiegaarden betonede nødvendigheden af social orden som et værn mod psykisk uorden, betonede Kærnehuset nødvendigheden af psykisk orden som et værn mod social uorden. Denne analyse tilfører yderligere kompleksitet til disse første konklusioner.

I iagttagelsen af familier og børn, kan man sige, at Familiegaarden, som en følge af ovenstående betoning, eksplicit producerer ontologiske antagelser om, hvad der er en god familie, hvad der godt for barnet, og hvad der er gode forældreegenskaber. Disse antagelser kommer til udtryk i værdierne om, at *følelsesmæssig tilknytning og kærlighed, stimulation og opdragelse* samt *struktur og stabilitet* er positivt og godt. Hvad der på Familiegaarden virker latent – ikke usynligt, snarere som en negation, der kommer til syne kommunikativt – er, at netop dette syn på familier og børn *også* er en social konstruktion. Det, at Familiegaarden bidrager til at producere, hvad der f.eks. er en realistisk opfattelse af barnet, nedtones. Når forældrene ikke handler som forventet, forklares det f.eks. i en henvisning til deres problematiske psykiske orden. Omvendt er det for Kærnehuset. Her forsøger man at bevare en ikke-ontologisk tilgang til, hvad der kan betegnes som en god familie, hvad der er godt for barnet, og hvad der er gode forældreegenskaber, ved at fordre at forældrene selv tager et personligt ansvar for forældrerollen. Hvad der her virker latent er, at Kærnehuset også *i visse situationer* opererer med en ontologisk opfattelse af, hvad en velfungerende familie er, hvad det vil sige at være en ansvarlig familie og endelig, hvad der er godt for barnet. *Her er det bemærkelsesværdigt, at*

Kærnehuset også anvender og således reproducerer generaliserede forventninger om, at barnet har behov for struktur og stabilitet, en særlig følelsesmæssig orden og en særlig stimulation og opdragelse. Når forældre ikke handler som forventet, tilskrives det ligeledes forældrenes mangelfulde psykiske orden. Kun derfor kan nogle forældre også på Kærnehuset beskrives som "urealistiske".

Ovenstående gør det sandsynligt, at Behandlerblikkenes problemidentifikationer og problemhåndteringer forløber i reference til en særlig system/omverden-difference og gør det konkret på den måde, at problemer (og deres årsager og virkninger) distribueres til systemet eller omverdenen f.eks. forældrene og børnene. Når jeg siger distribueres til omverdenen, så er det ikke fordi jeg har en antagelse om, at forældrene og børnene ikke har problemer. Så er det fordi, at jeg ønsker at signalere, at dette sker som svar på et særligt systemproblem. I kapitel 1 kunne jeg identificere dette systemproblem som problemet med at undersøge forandringer, man selv udgør en forudsætning for. I dette kapitel kan håndteringen af dette problem specificeres. Problemet håndteres via en reduktion af psykisk og handlingsmæssig kompleksitet. Det sker specifikt i anvendelsen af semantikken om obligatoriske kærlighed, der bidrager til at holde visse forhold så at sige konstante. *Der findes uafhængigt af systemet selv antagelser om, at der er visse forhold, der er godt for børn i almindelighed. På den måde kan Behandlerblikket undersøge om forældre evner at leve op til forældrerollen.*

For *begge* institutioner gælder det, at når forældre *ikke* formår at anvende den obligatoriske kærligheds normalitetsfordringer til at formgive deres forældrerolle, så betegnes de som problematiske i deres *psykiske* eller *adfærdsmæssige* reaktioner. Dette indikerer netop, at begge institutioner – på trods af forskellige tilgange – må håndtere et problem vedrørende *psykisk og handlingsmæssig kompleksitet.* Teoretisk set indikerer dette, at sociale systemers omverden er psykisk systemer og handling. *Psykisk og adfærdsmæssig uforudsigelighed udgør et problem for sociale systemer.*

I den første analyse af Behandlerblikkene kunne vi netop se, at Familiegaarden ser social orden (f.eks. i relationen mellem forældre og børn) som en forudsætning for psykisk orden, hvor Kærnehuset ser psykisk orden (hos individet) som en forudsætning for social orden i familien og mellem forældre og børn. Imidlertid må disse umiddelbart forskellige produktioner af kausalitet forstås som netop variationer i håndteringen af den kompleksitet, der knytter sig til psykisk og adfærdsmæssig kompleksitet. Dette kommer netop til syne i iagttagelserne af familier og børn.

Begge institutioner anvender og reproducerer en særlig semantisk form, der som en generaliseret form, overskrider det enkelte Behandlerblik. Begge Behandlerblikke iagttager familien i reference til en særlig semantik om den obligatoriske kærlighed til barnet, og begge former inklusionskriterier til forældreskabet i anvendelsen af semantikken om *individets individualitet*. De forskellige måder, de gør det på, kan tilskrives variation i funktionelle orienteringer, men det ændrer dog ikke ved, at forældrene møder en generel normalitetsfordring, når de flytter ind på institutionerne; *nemlig kravet om at kunne fremstå som et individ med en individualitet og at kunne anvende denne individualitet til at formgive forældrerollen, således at den netop forekommer som et produkt af individualitet, på trods af, at dette i sig selv er en social forventning.* Analysen viser også, at denne fordring om individualitet betinger familien som socialsystem. Familiens mulighed afhænger netop af, af de enkelte individer iagttages og iagttager sig selv som individer med en særlig individualitet.

Netop fordi dette er et krav, iagttager begge Behandlerblikke forudsætninger for læring. Hvis man skal kunne honorere ovenstående inklusionskriterium, så kræver det netop *evne til refleksion* over sig selv (egne ønsker, følelser og forventninger) i en kompleks iagttagelse og anvendelse af sociale forventninger. Det forudsætter evne til abstraktion såvel som kontrol af psykiske og kropslige processer. Eller sagt med andre ord: at kunne skelne mellem sig selv og omverdenen. Risikoen for forældrene består i, at de ekskluderes fra det normale forældreskab. De betegnes som uforudsigelige, utydelige og potentielt farlige. Uforudsigeligheden drejer sig om uforudsigelighed vedrørende psykiske processer og uforudsigelighed i handlinger, der i praksis kobles til uforudsigelighed med hensyn til at fastholde varige intimrelationer. De er netop urealistiske *som forældre*. De magter ikke at honorere det, der er en forudsætning for, at de kan få frihed til at være forældre og at forme deres familie i fred. Dette gælder for begge institutioner, og det gælder for iagttagelsen af forældrene såvel som af barnet. Også barnet skal udvikle sig på en sådan måde, at det kan honorere disse krav. Hvis det ikke sker, er der risiko for, ikke blot at barnet lider men også for, at barnet ikke i *fremtiden* kan imødekomme de forventninger, *som samfundet producerer*. Den normale ønskværdige voksne (potentielt forælder), som barnet på sigt kan udvikle sig til, er den person, der netop er forudsigelig på en særlig måde. Barnets behov er dermed ikke kun det individuelle barns behov, men også en generaliseret forventning til det ønskværdige barn i fremtiden. Samfundet producerer dermed *også* selv forudsætninger for det, man kan kalde sociale arvemekanismer. Det beskrives imidlertid relativt ensidigt som det, at forældre kan have en negativ indvirkning på barnet og som det, at familien ikke er en almindelig sund og velfungerende familie. Det er imidlertid *meget vigtigt* at huske på, at denne iagttagelse af familier og børn for Kærnehusets vedkommende fungerer latent.

I *Kapitel 3 Sociale problemer* antog jeg, at sociale systemer selv producerer de problemer, de ser, og at dette sker i henhold til de problemsystemer, de over tid opbygger. Analysen sandsynliggør, at det er tilfældet, men den sandsynliggør også, at dette samtidig er problemsystemer, der kan relateres til samfundets ordensproblematikker og dermed de problemer, som samfundet producerer. Dvs. at Behandlerblikkenes problemsystemer kan ses som elementer i håndteringen af mere generelle samfundsproblemer. Her beskrev jeg funktionelt differentierede samfunds ordensproblemer som problemer vedrørende kompleksitet og kontingens og mere specifikt som problemer vedrørende negation og uvidenhed. Jeg antog, at samfundets sociale problemer opstår, når negationen af negationen bliver et problem. Dvs. når samfundets socialsystemer erfarer uforudsigelighed – eller kontingens – i relationen mellem forhold og handlen. Endelig antog jeg, at dette resulterer i et problem vedrørende uvidenhed, der håndteres via risikokommunikationer, der så at sige forskyder problemet til fremtiden. *Hvis dette er tilfældet, viser analysen, at samfundets ordensproblemer forskydes til fremtiden helt konkret til barnet og helt konkret som en forventning om, at man gennem barnet som et individ, der er forudsigeligt, kan sikre samfundets fremtidige muligheder som samfund.* Man kan også sige, at gennem barnet søges forudsætningerne for en fremtidig kollektiv rationalitet tilvejebragt.

Inklusion til forældreskabet såvel som en barndom, der regnes for acceptabel nu og i fremtiden, følger således også samfundets differentiering og de heraf ændrede betingelser for deltagelse og udelukkelse. Samfundet differentiering producerer muligheder for individer, men også krav om at fungere på en særlig måde. *Individualitet bliver en norm. Det gælder også børnene – ikke blot fremtidige børn men nutidige børn*. Det var *præcis* i den betydning, at jeg i kapitel 1 refererede til, at når det kommer til løsningen af samfundets problemer er vi alle i samme båd. Vores syn på, hvad der er problematiske familier og børn er et resultat af den måde 'normalssamfundet' forventer, at individer skal håndtere det at være individ under givne

samfundsstrukturer. Det behøver imidlertid ikke at være synligt, at inklusion også producerer eksklusion.

Via begreberne kollektiv handlen, kollektiv rationalitet og rationel solidaritet, kan man forklare, hvordan det bliver muligt at skabe en udbredt social forventning om, at det er fornuftigt at gøre noget for – og dermed at have vilje til - at sikre, at børn ikke lider skade. Analysen viser netop, at kommunikationssystemet kollektiv handlen *fungerer* og producerer semantiske strukturer vedrørende problematiske forhold, der bør gøres noget ved gennem handling. Kun derfor bliver det muligt, ikke blot politisk og gennem juridiske markeringer af den kollektive rationalitet, men også for Behandlerblikkene at anvende disse strukturer. I analysen kommer det til udtryk ved, at Behandlerblikkene forsøger at producere bindende beslutninger og at tilvejebringe et grundlag for handlingskoordinering, når familierne flytter ind. De anvender netop semantiske strukturer, der kan relateres til en kollektiv rationalitet: at have vilje til at f.eks. at se, at der er et socialt problem, der bør gøres noget ved af hensyn til barnet. Det gør de på den ene side med det formål at reducere sandsynligheden for tvang *og at realisere hjælp.* Men de gør det også, fordi *kærligheden er blevet et arbejdspunkt*.

Luhmann taler, som det blev beskrevet i kapitel 1, om kærlighed som en socialsemantik, der er opstået i en co-evolution med semantikken om individet individualitet. Konkret kommer dette til syne ved, at kravet bliver, at enhver, der elsker, må *forpligte* sig på at gøre det *frivilligt* og på en måde, der viser en vilje til at inkludere den elskede som person i alle situationer. Så kommer kærligheden til syne: ”for dig alene” (Luhmann 1986:21). Men i samme træk bliver kærligheden også et problem, fordi dette i praksis er umuligt. Ikke i alle situationer kan man elske, og ikke alt i verden drejer sig om den anden som person. Kærligheden rummer i denne form også muligheden for den anden side: ikke kun for dig. Den bliver kontingent. Kontingens kan kun håndteres ved at forsøge at overskide grænsen mellem det psykiske og sociale og give følelser en social form. På den måde opstår nødvendigheden af følelseskommunikation eller kommunikation om psykiske processer: tanker, følelser, ønsker og behov. Kærligheden individualiseres og psykologiseres måske også. Følelseskommunikation giver imidlertid ikke i sig selv en garanti for, at nogen virkelig elsker eller virkelig ser den anden som en person. Kommunikationer er netop ikke psykiske processer, tanker eller følelser. I analysen kan vi se, at Behandlerblikkene anvender kommunikationer, der anvender den obligatoriske kærligheds socialsemantik, og at kommunikationer og handlinger ses som signaler på kærligheden som følelse. Man bemærker f.eks. om der er en særlig øjenkontakt, og beskriver den som ”kærlig”. Spørgsmålet er, hvad der sker, når *kærlighed* eller mere præcist *risikoen for manglende kærlighed til barnet* bliver et socialt problem? Hvilken betydning får det for forudsætningerne for at løse sociale problemer?

Ifølge Luhmann betyder adskillelsen af kærligheden som følelse og kærligheden som social form ikke, at kærlighed er umulig, men det betyder, at den i højere grad må konstituere sig via kommunikation. Kærligheden må demonstreres i kommunikationer f.eks. ”jeg elsker dig” og må iagttage sig selv som et handlingssystem, hvor individer ikke blot siger, de elsker, men *gør* det. Pointen er imidlertid, at disse kommunikationer og handlinger ikke *er* følelsen, men en særlig social form, der gør det muligt at skelne mellem, om personer elsker/ikke elsker. Kun hvis kærligheden betragtes som en social form, der adskiller sig fra følelsen, bliver det f.eks. muligt at begribe, hvordan det er muligt, at en person har kærlighedsfølelser *samtidig* med, at vedkommende gør det, den anden ikke forventer, eller at en person gør noget, der forventes, men ikke *føler* kærlighed. Når kærligheden individualiseres, er der imidlertid grænser for, hvor længe f.eks. intimsystemer kan tolerere, at dette er synligt. Man har netop forpligtet

sig til at elske frivilligt "for dig alene". Når forskellen mellem kærlighed som følelse og kærlighed som social form bliver synlig, så kan forskellen mellem kropslig-psykiske processer og social identitet få en særlig bevågenhed, hvor kommunikative kapaciteter til netop at forbinde kropslig-psykiske processer og social identitet problematiseres f.eks. *hvis han virkelig elsker mig, hvorfor ændrer han så ikke adfærd? Elsker han mig så virkeligt eller ved han virkelig, hvad han gør?* eller blot: *hvem er jeg og hvad føler jeg?* I sin individualiserede form kan kærligheden – når den forekommer problematisk – således stille spørgsmål ved personers identitet. Hvis man ikke elsker eller bliver elsket på en forventelig måde – er det så den anden eller en selv, der har et problem? Ved man virkelig, hvem man er, og kan man eventuelt lære, hvad det indebærer? (Luhmann 1997:627). Eller sagt med andre ord: kærligheden bliver et arbejdspunkt. Fuchs antagelse er desuden, at når intimsystemer differentieres, på den måde, at voksne par får børn, kommer fordringen om at iagttage alle personer som personer i alle situationer i mange tilfælde på overarbejde (Fuchs 1999:83). At kærligheden kommer på overarbejde, drejer sig f.eks. om, at forældrene, som analysen viste, må yde en særlig præstation, der består i at tilvejebringe en familie, der kan fungere som et rum for følelsesmæssig kommunikation, der i alle situationer iagttager alle individer *på en særlig måde*, der er anderledes end i alle andre situationer. Det gensidige nærvær i familien kan således producere en særlig kollektiv rationalitet og en særlig solidaritet, hvor den enkelte tilsidesætter egne behov "for familiens skyld", men kan også producere konflikter om, hvis behov, der skal gælde. Sådanne konflikter kan føre til kriser, der f.eks. kan resultere i at intimsystemer opløses. Dette er muligt og acceptabelt fordi kærlighed mellem voksne netop beror på, at den er frivillig. Her bliver problemet ikke at vide, om kærligheden mellem voksne kan bestå - den har netop vist sig at være umulig. Skilsmisser er ikke i sig selv et socialt problem. Problemet bliver om kærligheden i fremtiden er mulig, hvis ikke som kærlighed mellem voksne, så som kærlighed til og fra barnet *på trods af skilsmissen*. Ensomhed er en mulighed. Et eksempel på, hvordan denne kontingens er blevet behandlet er, at barnet politisk er blevet tematiseret som den kærlighed og loyalitet, vi (læs:voksne) drømmer om (jf. Kapitel 1). Barnet er, som Beck pointerer, alment blevet den eneste primærrelation, der ikke kan udskiftes. Netop derfor bliver kærligheden til barnet et særligt vigtigt arbejdspunkt, og netop derfor kan det paradoksalt nok begrundes kollektivt, at barnets anbringes med det formål at give det alternativer til primærrelationer.

Set i lyset af dette kan man antage, at når kærlighed til barnet gøres til arbejdspunkt, så sker der en rekurs til sociale systemers grundproblem, nemlig deres problem med at iagttage psykiske systemer. Når dette problem bliver for synligt f.eks. for et Behandlerblik, der ikke blot skal behandle men også undersøge om familien er mulig, kan man antage, at ikke blot forældrene kommer på arbejde. *Så kommer systemet også på arbejde*. Man kan forvente en eksplosion i følelseskommunikationer som følge af den kontingens, der er forbundet hermed, et pres for at skabe handlingskoordinering, og tilfælde, hvor det bliver synligt, at på trods af, at kærligheden til barnet er et arbejdspunkt, fører det ikke til en fuldkommen sikkerhed for, at barnet elskes og ses som en person. Vi skal se på dette når vi kommer til den tredje og sidste analyse af Behandlerblikket. En forudsætning for en sådan analyse er imidlertid, at det præciseres, hvordan Behandlerblikkene *fungerer*. Det fordrer en beskrivelse af, hvordan det, vi også kalder socialt arbejdes praksis, fungerer, eftersom det er i denne praksis, at iagttagelserne af familier og børn anvendes.